СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

17

Національна академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Словник української мови

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 17

М – МОАВИТѦНКА

Львів
2017

ББК 4У (03)
С 48

Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.. / Відп. ред.: М. Чікало. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. – Вип. 17 (М – Моавитѧнка). – 248 с.

Сімнадцятий випуск є частиною «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 729 слів на літеру М (М – Моавитѧнка), їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наведено за хронологією, зважаючи на територіальне поширення й жанрові особливості писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці в цитованому матеріалі збережено наголос слів.

Редакційна колегія	к.філол.н. М. ЧІКАЛО (відп. ред.), к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ, к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА, к.філол.н. Н. ХОБЗЕЙ, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (секретар)
Редактори 17-го випуску	к.філол.н. М. ЧІКАЛО, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ
Укладачі випуску	к.філол.н. О. КРОВИЦЬКА (М–Мало) к.філол.н. Н. БАГНЮК (Малобачный–Масличный) к.філол.н. Г. ДИДИК-МЕУШ (Масло–Меденый) О. ТРІЛЬ, к.філол.н. Г. ВОЙТІВ, к.філол.н. М. ЧІКАЛО (Медикаментъ–Меринъ) к.філол.н. Г. ВОЙТІВ (Мерка–Мирянинъ) О. Тріль, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК (Миса–Мней) к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО (Мнейший–Моавитѧнка)
Підготовка до друку	к.філол.н. О. ЗАНЕВИЧ, к.філол.н. Ю. ОСІНЧУК, к.філол.н. І. ЧЕРЕВКО
Комп'ютерна верстка	Д. САВІНОВ
Рецензенти	д.ф.н., проф. В. МОЙСІЄНКО, к.ф.н. І. ОЩИПКО
Консультанти	чл.-кор. НАНУ, д.ф.н., проф. В. НІМЧУК, к.філос.н. І. ПАСЛАВСЬКИЙ, к.і.н. Я. КНИШ

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім, хто порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

Випуск опубліковано за підтримки Меморіяльного фонду ім. Нестора і Зеновії Соломонів при Канадському інституті українських студій (КІУС)

ISBN 966-022705-1 (серія)
ISBN 978-966-02-8594-1 (вип. 17)

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017

М. 1. Чотирнадцята літера староукраїнського алфавіту на позначення приголосного звука "м".

2. Має числове позначення: м҃ — 40: всако дыханіє да хвалитє г(с)а. и всакъ ѩзыкъ чл҃вчь поє(т) и хвали(т) тоє дѣта х(с)а ба҃ нашє(г) .м҃. дн҃ии нинє ка(к) плотию родилса (1489 *Чет.* 133 зв.); коли сємиѡнъ правє(д)ныи приналъ на рѹки свои х(с)а ба҃ въ цр҃кви. бывъшю х(с)оу .м҃. днии по рожѣнии своє(м) (Там само, 138); ива(н) глодє(н)скы(и) доброво(л)нє зозна(л) то ижє ѡ(н) прода(л) ролю свою грицєви… за .м҃. зло(т) (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Єv(г)листа выписоує якь х҃с вєдєнь на поустыню. и якь постилʃса м҃ днїи. и м҃ но҃чии. и възалькаль (1556–1561 *ПЄ* 221 зв.); Ма(р)тинъ сорока мє(л)… жєлєза возовъ м҃ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 63); за два(д)цатъ балсовъ далє(м) гроши(и) м҃ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.); плáкали нє єдúнъ дєнь, ани // два, áлє по сємι, по м҃ и по о҃ дній (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 8–9).

МАВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що з ким) (*виконувати дію, на яку вказує іменник*) мати: Да(л) са ѡбрѣзати, и кр(с)тúты ѩко и(н)шїи грѣшници. Оу́богими оу́чтами нє гръдѣ(л) из грѣшници товариство мава(л) и ѡ(т) злóстїй ѡ(т)връта(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50).

Див. ще **ИМАТИ², ИМѢТИ², МАТИ², МѢВАТИ, МѢТИ.**

МАВРИТАНИ *мн.* Маври, мавританці: бовѣм африканє, арабовє, мавритани, римлѩнє, фра(н)цѹзовє… нє(м)цы, славѩнє и лито(в)скиє продковє ча(с)то сє та(м) ѹ тыє краины заходниє ѩкъ тєплыє, вча(с)нє и богатыє ѹбєгаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

МАГИРЪ *ч.* Наставник, керівник; наглядач: magirus, нача(л)ник поваровъ, маги(р) (1642 *ЛС* 261).

МАГИСТЕРСТВО, МАГЇСТЕРСТВО *с.* (*організаторська діяльність, провід*) керівництво: былъ [Острожский] архіереевъ и священниковъ велце шануючій… въ вѣрѣ отчистой адамантова статечность. И то знаменитое добродѣйство… показалъ и учинилъ, же презъ магистерство тvпографіи книгъ… выдалъ не мало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1137); Єлїссéй Плєтєнéцкїй… нашóлъ //… Бéсѣды выклáдѹ на сты́й... Ап(с)ла Павла лúсты, и старалʃса ѡ Сафáны, прєзʃ котóрыхʃ бы єи магїстéрствомʃ тvпографíи здѣлáвши, нáродови славѩнорѡссíйскомѹ пєрєслáлъ и подáлʃ (Київ, 1623 *МІКСВ* 68–69).

МАГЇСТЕРСТВО *див.* **МАГИСТЕРСТВО.**

МАГНИТОВИЙ *прикм.* Магнітний: magn[e]ti(us), магнитови(й) (1642 *ЛС* 261).

МАГНИТЪ, МАҐНИТЪ *ч.* Магніт: heraclius lapis маґнитъ (1642 *ЛС* 216); theamedes, магнитъ (Там само, 397).

Див. ще **МАҐНЕСЪ.**

МАҐЕРКА, МАКГЕРКА, МАКГЕРЬКА *ж.* **1.** (*оксамитова або сукняна шапка з пришпиленим до неї пером чи іншими прикрасами*) магерка: в то(т) часъ ѡ(т)няли… єрмѩ(к) бєли(и), муравски(и)…, шапку макгє(р)ку (Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); панъ зѹбъцовски(и) ѹшалкови хлопцѹ взѩлъ шапку макгєрьку за гроши(и) шєстъ (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); при томъ зраненью своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, ма-

кгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); макгє(р)кꙋ вєръ(х) рога головного повѣсивши, коси(ч)кꙋ, и́ли пѣрцє вєръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши…, тобѣ ли покаанїа нє трєба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); взялъ… у Мелешка… //… макгерку за ползолотого (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 406–407).

2. Вл. н., *ч.*: васи(л) Макгє(р)ка (1649 *РЗВ* 175).

МАҐЕРОНОСЕЦЬ, МАКГЕРОНОСЕЦЬ *ч.* (*той, хто носить магерку*) магероносець: Бои(т)сѧ, дла того абы то(т) клобꙋкъ, мно́ги(х) на живо(т) вѣчⷭны(и) ѡ(т) макгє(ро)носцє(в) нє полови(л), и вⷭ мꙋдрованїє нб̄(с)ноє нє вовлє(к) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Или нє вѣдає(ш), ѧ(к) многопрє(д)стоащи(м) гологлавы(м), трєпѣ(р)ны(м), и многопѣрⷭным, макгєроносцє(м) шлыко(м) ко(в)пако(м)… дворанино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м)… о цр̄ствє Бж̄ємъ нє то(л)ко мыслити, но и помє(ч)тати // нє можє(т) (Там само, 238 зв.–239).

МАҐЛОВАНЫЙ, МАКГЛОВАНЫЙ *діє-прикм. у ролі. ім.* (*качаний маглівницею; випрасуваний*) магльований, -ого. Вл. н.: Анъдрѣй Макглованы(и) (1649 *РЗВ* 42 зв.).

МАҐНЕСЪ *ч.* Те саме, що **магнитъ**: Таѧ мо́ць єсть и си́ла маґнє́са желѣ́за повѣда́ютъ жє вшєлакоє желѣ́зо таємны(м) способо(м) мо́цны(м) до се́бє та́гнє(т), и высо́ко по(д)носитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 115); Дивꙋ́єтⷭсѧ чл̄къ ѧки́мъ спо́собомъ, такъ штꙋ́чны(х) и вє́лцє кошто́вны(х) крꙋ́шцѡвъ приготова(н)є вⷭ внꙋ́трностахъ зе́мныхъ быти мо́жєтъ: ѧкѡ тєжъ Ма́ґнєсъ до сєбє желѣ́зо притага́єтъ (Київ, 1640 *Тр.* 3 ненум.); с той зе(м)лѣ приходи(т) еди(н) каме(н) маґнесъ, тотъ къ себѣ желѣзо тягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 534).

МАҐНИТЪ *див.* **МАГНИТЪ.**

МАДЖАРЪ *ч.* Мортира; ступа. Вл. н.: Ва(с)ко Маджа(р) (1649 *РЗВ* 8 зв.); Процы(к) Маджа(р) (Там само, 308).

МАДИЯМЛѦНЕ *мн.* (*жителі Мідії*) мідійці: пото(м) възмогли мадиѧмлѧнє. почали воєвати изр̄льтѧны. и ѧвилъсѧ ст̄ыи миха(и)л. гєдєоноу (1489 *Чет.* 71 зв.).

Див. ще **МЕДЇАНИТИ, МЕДОВЕ.**

МАДИЯМЫ *мн.* Те саме, що **мадиямлѧне**: и вчинилъ гєдєѡнъ такъ по повелѣнию ст̄го архистратига михаила. и да(л) своимъ воємъ по нарѣ. со свєщами и напалъ на мадиѧмы ночью (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАДИЯМЬСКИЙ *прикм.* (*який стосується Мідії*) мідійський: и ѧвилъсѧ ст̄ыи михаи(л). гєдєоноу. и р(ч)є ємꙋ. поими. триста домоча(д)цовъ свои(х) въорꙋжєны(х). поиди противу цр̄ємъ мадиѧмьскимъ (1489 *Чет.* 71 зв.).

МАЄВЇЙ *прикм.* Травневий, маєвий: Оу дн̄и маєвїи снѣ́гъ вєли́кїи спа(л) и до т̄ дн̄е́и тръва́лъ (1509–1633 *Остр.л.* 127).

МАЄРАНЪ, МАЙРАНЪ *ч., бот.* (Origanum majorana L.) майоран: ichtei asinus, маєранъ (1642 *ЛС* 223); на зємли та́кождє цвѣтовє разли́чнои красоты, и до́брои во(н)ности, єдины на оутѣхꙋ но́здрамъ и вⷭсємꙋ тѣлꙋ, ѧко ро́жа, майранъ,… а дроу́гїи на лѣка́рьство сътворе́нны соу́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17).

Див. ще **МАЄРОНА, МАЄРУХЪ.**

МАЄРОНА *ж.* Те саме, що **маєранъ**: маєрона… по ла(т)… та трава маєронова горѧча и соуха (XVI ст. *Травн.* 284 зв.).

Див. ще **МАЄРУХЪ.**

МАЄРОНОВЫЙ *прикм.* (*який стосується маєрану*) маєрановий. ◊ **маєронова трава** *див.* **ТРАВА.**

МАЄРУХЪ *ч.* Те саме, що **маєранъ**: emeruchit, маєрухъ, маєранъ трава во(н)ная (1642 *ЛС* 177).

Див. ще **МАЄРОНА.**

МАЄСТАТНЫЙ *прикм.* (*який стосується маєстату як королівської влади*) королівський. ◊ **маєстатная печать, печать маєстатная** *див.* **ПЕЧАТЬ.**

Див. ще **МАЄСТАТОВЫЙ.**

МАЄСТАТОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **маєстатный**. ◊ **печать маєстатовая** *див.* **ПЕЧАТЬ.**

МАЄСТАТ *див.* **МАЄСТАТЪ.**

МАЄСТАТЪ, МАЄСТАТ, МАЙСТАТЪ *ч.* **1.** (*велич, величність*) маєстат: а́лє єсли́ бы дворѧ́нє и вєлмо́жа, которїи бы с кро́лє(м) за́вшє боу́дꙋчи при ни(м) розмовлѧ́ли, ѡбачи́вши єго вєлможно(ст) и ма́єста́тъ вє́лцє сѧ дивова́ли и припатровали кро́лєви, з҄ кото́ры(м) сѧ вы́ховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.); Сла́ва: хвала, чє́сть, или маєста́тъ, или досто́йно(ст) (1627 *ЛБ* 115);

(*про Бога*) (*сила, могутність, слава, честь*) маєстат: Наконецъ — волно Пана Бога блюзнить и противъ превѣчному маестатови Сына Божого писма заразливые выдавать, друковать, людей добрыхъ,… въ церкви // Божой вже окрещеныхъ, знову крестити, понурити (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 114–115); Змилоуисѧ надо мною мл(с)тивый Г҃и жє ѧ нє єсть достоинь станоути прє(д) маистато(м) твои(м) и подаждь ми Г҃и грѣшномоу мл(с)тивоую роукоу твою (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); Кгды(ж) г҃ъ б҃гъ в҄сєдръжи́тє(л), бꙋдꙋчи в҄ ма(и)ста́тѣ своє(м)… почина(л) господа(р)ство своє і ꙗко правый ѡ(т)цъ чєлѧ(д)ны́й на поча́ткоу сътвори(л) є(ст) н҃бо и зємлю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 2 зв.); Если же я кому въ чемъ не догодилъ,… прошу не осуждай, але то радшей на розсудокъ Божій пусти, передъ котораго маестатомъ вси станемъ, а тамъ вси тайны откровены будуть (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); кому што належитъ, што прудшей не пооддавалъ, теды я оного на судъ Панъский перед маєстат святый взываю (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 75); Пови́ннистє… заховати… малжє́нскꙋю мл(с)ть: кото́раѧ нє ты́л҄кѡ в҄ домꙋ всє спорѧжа́єтъ,… лєчъ тыжъ и найвы́шогѡ Пана Маєста́тови єстъ приємна, ꙗ́къ ѡ то́мъ м(д)рость Б҃жаѧ мо́витъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Вы з ра́достїю прова́дитє ц҃рѧ сво́єгѡ, А збави́тєлѧ моє(г): до Вєл҄можногѡ маєста́тꙋ сла́вы єгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.); **маєстатъ божий (божый, божій, божїй)** — Бог: Жидѡ́вє ꙗ́вныи близнѣрци маєста́тꙋ б҃жого, та́к(ъ)жє свои́хъ ани мѣстъ ани сє(л) осѡ́бны(х) оу на́съ нє ма́ютъ, алє вкоу́пѣ с х҃р(с)тїа́ны мє́шкаю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 50); Ва́ми хочꙋ похвали́тисѧ пєрєд҄ маєста́томъ бо́жимъ, кгды́ з ва́съ жа́дєнъ нє бꙋдєт҄ апоста́том҄ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); Маємъ при м҃лтва(х) на́шихъ щодє́нны(х), проси́ти…, абы // мо-

ли́твы на́ши прє(д) маєста́тъ бж̄їй прино́сѧчи, за нами сѧ причина́лъ, а самъ на(м) былъ помо́чнымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 8–8 зв.); тва́ръ нє до с'щєн'ника, а́лє в'бо́къ єго обєрнє́нѹю ма́ючи, стоя́ти має(т), зна́ючы то́є жє нє прє(д) чл̄комъ то́лько грѣшны(м), а́лє прє(д) самымъ маєста́томъ бж̄ымъ стои́тъ (Львів, 1645 *О тайн.* 80); *Образно*: Почва́рто пока́зѹєтсѧ чл̄къ Нбо̄м', ал'бо Маєста́то(м) Бж̄іи(м), в кото́ром' прєложо́ныє сѹтъ Аг̄глами (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.); **маєстатъ бозкий (бозкїй, бозский, бозъкий), бозкий (бозскїй) маєстатъ** — те саме, що **маєстатъ божий**: Южъ ты́жъ и ча́съ бы́лъ пришо́лъ слоу́шнє прїє́мный, в' кото́рый при́стоѧло но́вомѹ їӣлю, но́выє ѡфѣры, маєста́тови єго бо(з)комоу го́дныє ѡфѣрова́ти (Дермань, 1603 *Охт.* 7); Блажє́нни пла́чѹщїи грѣхѡ́въ свѡих', що ни́ми ѡбрази́ли маєста́тъ бо(з)кїй, такѡвы́и оутѣшат'сѧ в' ра́дости вѣчной (Чернігів, 1646 *Перло* 167); Алє ѡнъ спаналый мона́рха которїй бы́ль пришо(л) оу(с)покоити нава́лности свѣта того, здорова посполи́тоє… нѣжли своє шаноу́ючи, маєста́тъ бо(з)ский ѡ(т)ложи́вши, сла́бость лю(д)скѹю прина́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162); Бо если же сами сутъ неприятелъми Сына Божего и лупежъцами ѳалы маестату Его Бозъкого, певны и овощы тые не сутъ приятъны Богу (Вільна, 1599 *Ант.* 607); На прави́ци Бг̄а и Сн̄а сво́єгѡ, Которїй ра́дѹєтсѧ с прихо́дѹ тво́єгѡ. И пока́зѹєть тєбѣ сла́вѹ, бѡ(з)когѡ маєста́тѹ сво́єгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 38); чємоу (ж) пе́ршє анѣ(ж)ли встоу́пишъ, пе́ршє нѣжли оупро́сишъ свою оуказѹєшъ досто́йно(ст), и бо(з)скїй маєста́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 139).

2. Достоїнство; влада короля: Звычай єсть подлѣ бєгѹ свѣтл, абы знамѣнитыє, а ѡхотныє послуги, которыєж маєстатѹ панскомѹ напротивкѹ нєприатєлєй єго вѣрными бываючиє заса щєдростливостью корѡлєвъ, або кнѧжат вєликих имъ ѡтдаваны были, а прото мы… король Польский… чиним знамѣнито сим нашим листом (Львів, 1509 *AS* III, 69); мы єго [Жєлєха]… пєрєд ѡбличностью маєстатѹ нашого до рѹкъ наших завєзати и ѹистити казали (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); такъ и прошу покорне вашого найяснѣйшого королевского величества прощенія, въ чемъ бы колвекъ згрубилъ и погрѣшилъ, яко человѣкъ, предъ найяснѣйшимъ вашого величества маестатомъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); Вєли́кост', за́цно(ст), майста́тъ, прєвъзложе́нїє, прєимѣ́тєлство, прєвза́то(ст) (1627 *ЛБ* 14); **маєстатъ єго королевскои милости** — король, монарх: Прото єсли бы сѧ та справа мѣла приточити… прє(д) маєста(т) єго к(р̄) м(л)… поко(р)нє прошѹ и(ж) бы вм̄ мо(и) м(л) панъ, ѧко канъцлє(р) при бокѹ єго к(р) мл̄(с)ти бѹдѹчи постєрєчи того рачи(л) (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270); томоу́ нє за́бѣга́ти ма́ємѡ скро(м)нє, всє́ чі́нѧчи з' охроне́нъє(м) конфєдєра́ції, и с пошанова́ньємъ маєстатѹ єго́ к(р̄) м(л̄) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 78 зв.).

3. *(багато оздоблене крісло монарха на спеціальному підвищенні як символ влади)* трон: Прєсто́лъ: Столи́ца, кролє́вскі(и) столо́къ, сѣдѣньє, маєста(т),… столє́цъ, крѣсло (1627 *ЛБ* 96); **на маєстатѣ усѣсти** — зійти на трон: А по го́ркой и страшли́вой сме́рти ѳєѡфіловой, жона́ єго сватобли́ваѧ Цє́сароваѧ ѳєѡдѡ́ра, и сы́нъ єи бл̄говѣрный Михаилъ,

на маєста́тѣ Цєса́рскомъ оусѣ(д)ши, ворота смѣлости Правосла́вны(м) ѡтвари́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 33);

підвищення, подіум: А коли оузрѣла ц҃рꙗ стоꙗ́чогѡ, на маєста́тє, во́длꙋгъ ѡбы́чаю,… и вє́сь лю́дъ зємли вєсєла́ччїи сє и трꙋба́ччїи в҃ трꙋбы… роздє́рла ша́ты свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 332).

4. *(символ божественної влади)* престол: то́є всє тє(р)пѣ́ти боу́доу(т) в то(т) ча́съ, в кото́рый боудоу(т) корonóвани, и выхва́лꙗны стоꙗ́ччїє пєрє(д) маєста́то(м) ца(р)ски(м) всѣ, кото́рыє до́брє чини́ли (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); И бо́ꙗзню вєли́кою зна́ти быва́ютъ. Якъ прє(д) Маєста́томъ онымъ Бо(з)ства огни́сты(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Оусѣлъ те́ды Х҃с… нє на Маєста́тѣ, а́нѣ на сто́л҃кꙋ; а́лє на зємли, змордо́ваномꙋ своє́мꙋ тѣ́лꙋ, чини́лъ ѡ(т)-почи́нокъ, и при ст҃́дни охоложа́л҃сꙗ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 260); Прє(д)вѣ́чнаꙗ мꙋ́дрость Бж҃ꙗ…, Дє́вꙗ(т) чи́нѡ(в) Аггл҃(с)ки(х)… на три ча́сти роз(д)ѣли́ла. Пє́ршꙋю ѳрѡ́ны, Хєрꙋви́ми, и Сєрафи́ми, бли(з)ко высо́кости Маєста́тꙋ сво́єгѡ посади́ла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 922); *Образно*: Тог(д)а Гд҃ь на́шъ… са́дєтъ на Маєста́тѣ сла́вы свѡи, и всѣ // ст҃ы́и єгѡ с ни́мъ, Ап(с)толѡвє заса́дꙋтъ на стѡлца(х) свои(х), при бо́кꙋ ц҃рꙗ Аг҃глскогѡ и люби́могѡ ꙋ҃чтлꙗ своє́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 149 зв.–150).

5. (*ангельські чини*) престоли: Кгдыжъ невидоме Аггели ся зебрали: И Херувими полки своими стали. Съ Серафіми страшными ся скупивши,… И маестатове вколо гробу стоятъ: И шестокрилїи, въ порядъку ся боятъ (Львів, 1630 *Тр.п.* 170).

МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬКА, МАЄТЪНОСТКА *ж.* **1.** (*рухоме і нерухоме майно*) маєток, маєтність: а в том часе тую… осаду их, з дворкомъ, з будованемъ, спряты, маетъностокою, домовством, гумном, збожем навезеным,… огороды, з садами и пасекою, все огуломъ,… на себе объняли (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); Єліссе́й Архіма́ндрітъ ѡ цѣлости… Монастыра Пєче́рскогѡ,… ста́раючиса ца́лы(м) ро́зꙋмо(м) и си́лами боро́нꙗчи єгѡ ѡ(т) ты(х) кото́рыи ялмꙋжнѣ, то є(ст), Ма́єтносткам҃ того с(т): Мѣсца кри́вды и бєзправ҃ꙗ чи́нꙗтъ, и и́хъ гва́лтомъ одєймꙋю́т҃ и ѡ(т)дала́ю(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 28); Што се зась дотыче маетностки, худобки зобраня моего, тую таковымъ способомъ споражаю и конечне мѣти такъ хочу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

2. (*невелике земельне володіння*) маєток: взяли и позычили у… пана Станислава Прокшича Кандыбы,… двохъ тисечей золотыхъ польскихъ, въ которой суме, до выдержанья аренъдою, на сорокъ летъ завели и уступили маетностку церковную, въ повете Луцкомъ лежачую (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 427); Иванъ Терлецкий, черезъ збитки и своволенство стративши маетностьку свою в повете Премыслъскомъ, до мене се яко повинный удалъ и…, уживаючи мене самъ прозбами своими…, абымъ оного яко упадлого пригорнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 280); архимандритъ Печерскій и господинъ отецъ Исаакий… зъ тое жъ убогое маетностки моее, абы на душу мою не плакали, заплатити маютъ, о што и прошу (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409).

Див. ще **МАЄТНОСТЬ, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЪ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬ, ИМАЄТНОСТЬ, МАЄТНОСТЪ, МАЄТЪНОСТЪ, МАЄТЪНОСТЬ, МАЄТЪНОСЪТЬ *ж.* **1.** (*рухома й нерухома власність*) маєтність, майно: А достаточъно пописанье мѣста и повѣтꙋ киевъского а маѣтъностѣ(и) зѣмѧнъскихъ и цѣръковъныхъ и доходовъ воєводиныхъ нє могло быти на тотъ часъ бо нєдопꙋщєно того в нєбытности воєводино(и) (1552 *ОКЗ* 46 зв.); тогды жона єдина боудоучи в сʃвоєи нємочи. тєчєнїю кровє. ѡ(т) дванадєсѧти лѣть. котораа южь была на лѣкарьства выдала вʃсю маєтʃность свою. а ѡ(т) жадного нє могла оуздоровлєна быти (1556–1561 *ПЄ* 251); все маетности мои… поручаю… ихъ милостямъ… старости Любецькому,… князю Дмитрію Козѣце (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); А ѡстато(к) вказали ижь на наклады ѡбє(р)нꙋли што показали и прє(д) фєдоро(м) ка(р)по(м) ѿцє(м) свы(м) А дѣдомь ты(х) сиро(т) // Што записꙋю(т) на имає(т)ностє(х) свы(х) та(к) на ролѧ(х) ѧкь и на рꙋхомы(х) рєчѧ(х) ты(м) сырота(м) (Одрехова, к. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 6, 4–4 зв.); ко(ж)дому во(л)но єсть добрами и маєтностѧми своими по добро(и) воли ѡ(т)дати… даровати записати ѡ(т) дєтє(и) и бли(з)ки(х) ѡ(т)дали(ти) (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Ic, 1833, 26); Нижли ся и тому Панко пасынок мой спротивив, тоеи маетности моеи мне не поступив (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); жадє(н) абы до сво́го пожи(т)кꙋ, таковы(и) дохꙋ(д) нє смѣ(л) собѣ привлащати, кгды(ж) єсть пови(н)ни ба(р)зѣи з свои(х) вла(с)ны(х) має(т)ностє(и), на тоє давати, а нє и(ж) бы що нє є(ст) чиє вла(с)ноє, до сєбє бра́ти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Федор Липка,… прибравши до себе козацтва и гультяйства, по маетностях… шляхецъких… еждячы… вси збераня шляхецъкие… плюндровалъ, пасеки вылуповалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72); **маєтность заставная** — маєток, який є забезпеченням боргового зобов'язання: вє(р)но(ст) твоѧ пн̄є сєнюто має(т)ность и(х) всю рꙋхомꙋю в то(и) має(т)но(ст)и и(х) за(ст)авную… ѡ(т)дати нє хочєшъ (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2033, 61 зв.); па(н) ва(в)ринє(ц)… з має(т)ностє(и) свои(х)… заста(в)ны(х)… по пꙋ(л)тора золото(г) всє(г) сумою чини(т) золоты(х) по(л)скы(х) два(д)ца(т) ѡди(н)… а то разо(м) за тры поборы (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 63); **маєтность (маєтъность, маєтъносъть) дедичная (дедычная, дедечъная)** — маєток, успадкований від предків: па(н) Я(н) Модзолє(в)ски(и)… приєхавши до має(т)ности своє(и) дєди(ч)но(и)… за(с)таву свою… зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180); урожоному… пану А(н)дрєєви Мо(с)чєни(ц)кому має(т)но(ст) свою дєды(ч)ную… по(с)тупили (Там само, 181); Трєти позо(в) такъжє до записꙋ зо(ш)лого Пана лю(д)викга ѡлиза́ра ѡ нєпрєнєсєнє // сꙋмы… правомъ заста(в)нымъ зо(ш)ломꙋ Панꙋ дани́лєви Кгрото(в)скомꙋ… на рꙋ(д)ню и млыны… и на и(н)шую маєтъно(ст) дєди(ч)нꙋю (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 15); ѡозъны(и) // єнєралъ… былъ… в ключу, за(с), Махъновъскимъ лєжачимъ, в маєтъносъти дєдєчъно(и) нєкгды свято(и) памєти ясънєвєлъможъного єго милосъти пана Януша (Житомир, 1650 *ДМВН* 214–215); **маєтность отцевская** — маєток, успадкований від батьків: И яко въ земли, въ будованю, въ маетности отцевское, такъ тежъ въ спадкохъ братьи нашое и въ ку-

пли сестренца нашого, и во всемъ на все мнѣ дѣлу ровного поступилъ, и за все за то досыть вчинилъ (Луцьк, 1564 *РЕА* II, 140); Тилкож если лѣтъ доростуть дочки помененное Насти Васчыхи… мает Омелко сын Антипов оныхъ з маетности отцевской… вывинити (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); **маєтность отчизная (отчызная), отчизная маєтность** — те саме, що **маєтность отцевская**: ѡ(н) длꙗ мєнє во вшєлꙗаки(х)… потрєба(х)… та(к) з стороны здоро(в)ꙗ и ѵважє(н)ꙗ… ꙗако тє(ж) и в доходжє(н)ю маєтности моєє ѡ(т)чизноє… ѵ(ч)тивє и статєчнє ѡбыходи(т) (Володимир, 1598, коп. 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 122 зв.); которыє… сє поделили ровно має(т)ностя(ми) своими… ѡ(т)чы(з)ными (Київщина, 1600 *ККПС* 132); до́мъ бовѣ(м) нє добѵдованый зоста́вилємъ, роздѣли́ти пото(м)комъ ꙗкъ потре́ба ѡ(т)чизнѵю має(т)ность нє вспѣлємъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); **отчистая маєтность** — те саме, що **маєтность отцевская**: Понєва(ж) яко ѡ(т)чи́стѵю // ꙗакѵю маєтно(ст) ѡ(т)цъ сн̄о(м) свои(м) Збавитєль Панъ мл(с)ть на тє́стамєнтѣ оу́чню(м) сво́и(м) зоста́вити рачилъ (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 37–38);

нерухомість: тоє всєє сѵмы вышєй мєнєноє кнꙗзь Фєдор и єго потомки на имєнью и на всєй маєтности рѵхомой и нєрѵхомой в Корѵнє Полской… искати и вытꙗгати маєть (Краків, 1539 *AS* IV, 186); ѵста(в)уємъ абы по смє(р)ти родичо(в) дєтя(м) лє(т) нєдоро(с)лы(м) шкоды и роспорошє(н)я на маєтно(с)тихъ яко лєжачы(х) та(к) и рѵхомы(х) маю(т) бы(ти) по(д) справою… ѡпєкѵно(в) (1566 *ВЛС* 66 зв.); ѡ має(т)но(ст)… лєжачую… мєжи ма(л)жо(н)кою моєю… и бра(т)єю бли(з)кими моими по животє моє(м) ꙗаки(и) ро(з)рѵхъ и ро(з)ницы нє были… ѡ(с)тато(ч)ную волю мою на сє(м) тє(с)тамє(н)тє… ѡ(з)на(и)мую (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); А Єго м(л) такъ тѵю лєжачую ꙗако тєжъ и рѵхомѵю маєтъно(ст)… на (с)во(и) вла(с)ны(и) // пожитокъ ѡбєрънѵлъ и привлашчилъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104); а шъто ся тычєтъ має(т)но(с)ти убогоє моє лєжачьє и рухомоє, мєновитє: ча(с)ти моєє вла(с)ноє прирожоноє… такъжє други(х) двохъ ча(с)тє(и) з брато(м) моимъ… набыты(х)… у брати моє(г)[о]… зо(с)таютъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

(*садиба, будинок*) маєток: Потымъ и другий разъ былемъ на справе… // пана Бранъского в той же маетъности,… где… зъ венцем… приехали в домъ их милости, никого не засътавъши, там же чекали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 598–599).

2. (*земельне володіння*) ґрунт: вєли́кїи мл(с)тникъ набж̄єнс(т)ва кре́цкаго, монастирѣ побудова(л) маєтности понадавалъ навє(т) и до мѣскихъ цєрко(в) маєтности нада́лъ (1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); мы бачечи на то, же они сѵть люди вкраиныи, а отъ поганства татаръ на именьяхъ и на маетностяхъ своихъ скажены, и с тое роботы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); про то слушне тоє, што стравилъ, от него вернено быти маєт, бо патріархъ // фолварковъ анѣ селъ ани маєтностій своих не маєт (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29–30).

3. (*речі, які комусь належать на правах власності*) майно, власність: Людѣ(и) которыхъ з ы(з)бами и зо (в)сєю маєтъностью

ихъ побралъ и за собою ѡсадилъ (1552 *ОЛЗ* 188); ѡ(н) [Юръи Козли(н)ский] буду(чи) пє(р)вє(и) сєго притⷭ(г)нє(н) ѡ кн̄гини маса(л)скоє пєрє(д) тєбє ку пра(в)у ѡколо покрадє(н)є ска(р)бу и має(т)ности єє зъ за(м)ку тучи(н)ского (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 323, 1); товары и вся маєтность єго має(т) быти до ска(р)бꙋ нашо(г) взята (1566 *ВЛС* 38); жалова(л)… кнⷭ(з)… масальски(и) на ва(с) ѡ томъ, што ты пн̄є Миха(и)ло лабу(н)ски(и)… кгва(л)то(м)… на дво(р) єго мл(с)ти… суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника єго мишка зби(л) и зрани(л) и многую маєтность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); служебника єго… збили и зранили шкодъливє и всю маєтность єго забрали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); кгды-(м),… бы(л) наготовалъ ся з мєста Коростєшова // єхати, наложи(л) бы(л) зо всєго (!) маєтъностью своєю на во(з) всѣ рєчи свои кра(м)ныє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59–60); маєтъно(ст)… ты(х) по(д)даныхъ… пограбили… // ꙋ гри(ц)ка пѣчки свє(р)дловъ три доло(т) двє (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89–89 зв.); маєтность зась и спрятъ домовый пана Корсаковъ и малжонки его што колвекъ тамъ въ тыхъ коморахъ было на свои подводы… кидали и на долъ до двора его мил. пана подъчашого киевъскаго… возили (Київ, 1633 *КМПМ* I (дод.) 544); А што сє до(т)кнє(т) має(т)но(с)ти моє(и), // а мєновитє сумы мєновано(и) дво(х) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х)… тая сума никому инъшому, то(л)ко мнє само(и) налєжитъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217–218); А маєтность єгѡ была а̄ овєцъ… волóвъ ѳ̄ ослúцъ и чєлⷭди вєлми многѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 54).

4. (*велике майно, цінності, гроші*) багатство: Коли оуслыша(л) юноша ты(и) слова, ѡ(т)шоль и засмоутилꙁсⷭ. бо ималь маєтности много (1556–1561 *ПЄ* 84 зв.); хотⷭчи избавити дш̄и свои ѡ(т) моу(к) и ѡгнⷭ вѣчнаго. нє стараючисⷭ ѡ вєликы(х) пожитка(х), албо маєтностє(и) свѣта // того (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.–36); Присмотрѣмо ж ся, яко поганин, врожоный неприятель, вѣры не ломлет, не губит,… маєтностей земных не забираєт, до своєє вѣры кгвалтом не примушаєт, яко рымская столица (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); вꙁспаматáй… на прúповѣсть богатого и лáзара, котóры на(д) такъ вєлúкими має(т)ностⷭми боꙋдꙋчи пано(м), в ша(р)латъ оубрáны, и анѣ кро(п)лѣ воды нє былъ гóдєнъ; а хо(т) вꙁ прагнє(н)ю былъ вєлико(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); лю́дє ѡкъ мнѡ́го длⷭ порóжнєи слáвы працꙋ́ютъ, такъ… и ѡ вєлúкїи скáрбы и маєтности стáраютꙁсⷭ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68); Алє богáчь кътры(и) злѣ має(т)ности доставає(т) лúхвами и нєпрáв(д)ами, бо кто бога(т)ство такоє має(т) то(и) зáвшє оу грѣхоу лєжи(т) ѡкⷭ свúнїа оу болóтѣ (1645 *УЄ* № 32, 197); В такóй тєрплúвости застаючи Іѡвъ дождáлсⷭ úжь ємꙋ бг̄ъ нє тóлкѡ здорóвьє приворотúлъ, алє ємꙋ и мáєтность дáлъ, двоѡкⷭ бóлшєй нúжли пéрвѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

(*рухома власність*) майно: сыновъ моихъ,… которыємъ въ малыхъ дєтⷭчихъ лєтєхъ ихъ зъ маєтностъю моєю рꙋхомою, въ замкꙋ…, въ забєгꙋ пєрєдъ Татары,… при хлопцє Сидорє Засⷭдковигꙋ… зоставилъ (1577 *AS* VI, 71); А што ся дотычє(т) має(т)ности моєє, рухомоє и лєжачоє, што бы колвєкъ было, то всє ѡ(т) мала до вєлика,… дарую и си(м) листо(м) за-

писую пану Головє(н)скому (Житомир, 1584 *АЖМУ* 152); нє вы́бави(т) та має(т)ность рѹхо́маа (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); А Єго м(л) такъ тѹю лєжачую ѡако тєжъ и рѹхомѹю маєтъно(ст) Єго вла(с)нѹю на (с)во(и) вла(с)ны(и) // пожитокъ ѡбєрънѹлъ и привлашчилъ то єстъ мєновитє взѧто шкатѹлѹ… в Которо(и) было… золотыхъ шєстъдєсѧтъ тисєчє(и) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.–104);

дохід, достаток: Воспримѣтє и(х) тихимъ лицє(м) любєзнѣ и дадитє и(м) подобающѹю мл̄(с)тиню и вспоможєнїє. Кожды(и) по бл̄гому єго изволєнїю ѡ(т) своєа має(тн)сти. ѡ(т) ни(х) жє на(м) вєликодатєль и чл̄колюбє(ц) богъ нашъ дарова (Львів, 1589 *ЛСБ* 120).

3. *Перен.* Цінність: є(д)но то(л)ко прав(д)ивымь ср(д)цємь покой сѧ чл̄чє ѡ(т) злостїй свои(х) а нє оутрачай має(т)ности ѡ̄ца своєго… а оутєчє(ш) сѧ до нєго тєды ѡ(ц) нб(с)ны(и) прїимє(т) в ла(с)коу свою с̄тую (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 5); а при то́мъ вѣ́даючи и́жъ по доста́тку по маєтностѧх свои́хъ дѹхо́вных правосла́вны(х) на́шихъ, Вєлмо́жность твоа мѣти, и тры́бомъ с̄тои Памлѧти Про́дка своє́го идѹчи, ѡ́нымꙋ въ Православ́ії нє нарѹ́шєно пра́во… прошѹ тѹю Книгѹ ѡ́нымꙋ до оуживáнѧ нико́мѹ забороѧти (Київ, 1631 *Тр.П.* 10 нум.).

Див. ще **МАЄТНОСТКА, МАЙНОСТЬ.**

МАЄТНОСТЬКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТНЫЙ, МАЄТЪНЫЙ *прикм.* Маєтний, багатий, заможний: ажъ теперъ, доставши оныхъ съ книгъ, а до того и то не меньшая, ижъ есми на право накладати для недостатковъ своихъ, чуючи того то пана стрыя моего маетного, и во всемъ потужного, не малъ чимъ, ажъ есми муселъ и иншую маетность мою по брате моемъ,… контрактъ зъ розными особами учинитъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 294); Имови́тъ: Маєтный (1627 *ЛБ* 48); ѡнъ… // ча(с)то до и(р)гачова скрытє надъбєгаючи подъданы(х) поводовъ дєдичъны(х) людє(и) маєтъныхъ… зо въсємъ ихъ пожи(т)комъ… выкочивалъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 125 зв.).

Пор. **МАЄТНѢЙШЇЙ.**

МАЄТНѢЙШЇЙ *прикм. в. ст.* Багатший, заможніший: а та(к) тыи котрїи має(т)нѣишїи. тєды повиннїсмо ратовати до(м) бж̄їи и слоуги єго оубогы(х) и бѣ(д)ны(х) котрїи нє маю(т) г(д)є взѧти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.).

Пор. **МАЄТНЫЙ.**

МАЄТЪНОСТКА *див.* **МАЄТНОСТКА.**

МАЄТЪНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНОСТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНОСЪТЬ *див.* **МАЄТНОСТЬ.**

МАЄТЪНЫЙ *див.* **МАЄТНЫЙ.**

МАЖА *ж.* **1.** (*великий віз, запряжений волами*) мажа: И дали и потвръдили єсмы… абы… наши калоугєри ѧжє ѡбитаютъ въ то(м) с̄тыи нашъ мѡнастыръ ѡ(т) пѹтнои абы имъ ходили по рибѹ по три мажи… оу вєсни три мажи оу ѡсєнъ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

2. (*міра місткості*) мажа: Панъ Юрє(и) Макаровичъ… заграби(л)… //… Соли мажъ двє ко(ж)дѹю мажѹ кѹповано по пєтидєсѧтъ золоты(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

МАЗАЛНИКЪ *ч.* Масажист: aliptes, маза(л)никъ (1642 *ЛС* 77).

МАЗАЛНИЦА *ж.* Приміщення у лазні для масажу: alipterium, маза(л)ница (1642 *ЛС* 77).

МАЗАНЄ *с.* **1**. Брудота, гидота: ѡ́ныи жи́довˢскїи плю́гавыи хрѧ́хотины всѣ поги́ноули и ма́занѧ и ра́ны ѡныи дробˢныи… зажи́ли (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.);

2. *Перен.* Ласка, милість. ◊ **з мазаня** — з ласки: там же дей приехал до них пан Борис Охлоповский по жону свою, которая у брата своего… час немалый, приехавши з Луцка, з мазаня мешкает, а до дому не едет (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403).

Пор. **МАЗАТИ.**

МАЗАНКА *ж.* Мазанка. Вл. н., *ч.*: миха(и)ло маза(н)ка (1649 *РЗВ* 19 зв.).

МАЗАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, кого чим) (*покривати шаром чогось рідкого або жирного*) мазати: во єгипьтѣ моисѣи. рѣжючи бораны. да кровъю браньєю на ѡдвєрии маза(л) (1489 *Чет.* 171); Нє помазалъ єси головы моєє ѡливою, а таꙗ мастью ноги мои… ѡливою мазала (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 65); Тако(ж) кого жона сказить то ты(м) жє ма(ж) що и килоу кажє(т) // мазати (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5–5 зв.); ско́ро бы на́мъ роска́зано вє(д)лꙋгъ звы́чаю костє́лного, боло́то(м) и со́лью кр҃щєныхъ ма́зати, то ижъ стародавныи цр҃квє с҃тоє порѧ́докъ кр҃щєнїѧ ст҃го мꙋсѣлъ бы бы́ти завє́ржєнъ (Острог, 1606 *Мол.* 3); ungo мазати (I пол. XVII ст. *Сем.* 179); *Образно*: ла(с)каєтє го(р)тань смачнѣиши(ми) кꙋсы, ꙋсла(ж)да́єтє смакꙋєтє, ма́жєтє, собѣ ꙋга(ж)да́єтє, во́лю похо(т)нꙋю во всє́мъ испо(л)нѧєтє (1598 *Виш. Кн.* 274);

(*покривати стіни хати, будівлі глиною, вапном*) мастити: niżli tyje weży… wsi ne obmazany y horodni też jnszyi ne mazany (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20);

(чим) бруднити: мазати, bulbito, дѣти(н)ны(м) гноє(м) мажу, каляю (1642 *ЛС* 106); мажꙋ Maculo (1645 *Уж.* 50 зв.).

2. *Перен.* (кого, що) Плямувати, ганьбити: хто ка́ретъ незъбожного, самъ себе мажете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244); А если же (тежъ) што на котрого ведаетъ, нех же ся, не крыючи имени своего, объявитъ, яко цнотливому прыстоитъ — у-въ очи кождому мовитъ, а не яко песъ — съ тылу кусаючи, и мажучи почтивости людъские (Вільна, 1599 *Ант.* 925); то є(ст), жє ѡ грѣхоу чинє́но(м)... тоє ма́ємъ розꙋмѣ́ти, а нє ѡ грѣхоу пръворо(д)но(м), кото́рый вєликаго тѣ́ла, то єстъ натоу́ри лю́дскои го́ловоу прє(з) грѣ(х) псоу́ючїй на́съ всѣ(х) кото́рїи тоєи головы чло́нки єстєсмо, псоу́єтъ и ма́жєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 191 зв.); если бы кто хотѣл мазати свою чистꙋю мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи тую ганбою… вѣнчати и писанием… обличати, могл бы цѣлую библию,… написати (1608–1609 *Виш.Зач.* 212); Кото́рыє бꙋдꙋчи нє́прїѧтєлˢми головны́ми Цр҃кви Всхо́днєй,… смѣ́ли и // ва́жилисѧ ро(з)ными гєрє́зїами Цр҃ковъ Православнѡкаѳоли́чєскꙋю ма́жꙋчи, свѣ́тꙋ ѡгижа́ти (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. ненум.).

Пор. **МАЗАНЄ.**

МАЗАТИСЕ *див.* **МАЗАТИСЯ.**

МАЗАТИСЯ, МАЗАТИСЕ, МАЗАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (чим) (*намащуватися, натиратися чимось рідким або жирним*) мазатися, маститися: Жидова… надъ иконою… поруганіе чинили, и якые чуда отъ нея были: кровъ и вода вышла изъ дощки образа //… исцеленіе стало велико хоримъ, мажущимся кровию тою (Супрасль, 1580 *Пис.пр.лют.* 69); На то́й ча́съ ѡпꙋсти́вшє ю́ ст҃іи Бж҃іи Аг҃єли, порвꙋ́тъ ю Мꙋрины, ѡныє бѣ́си... оувє́ргꙋ(т) ю звѧ́занꙋю ланцꙋха́ми… вˢ зє́млю тє́мностнꙋю… // гдє сꙋ́тˢ затарасова́ныє дш҃ѣ грѣ́шникѡ(в)… гдє́ ро́скошъ попꙋ́днаѧ, нєчи́стаѧ… гдє ѡлє́йками и ма́стˢми ма́жꙋчїисѧ и пѣ(з)мꙋючїисѧ, гдє зˢ бꙋ́бнами и пища(л)ками вино пю́чїи (Львів, 1642 *Час.Слово* 269–270); **руцѣ мажутъ сє** *див.* **РУКА.**

2. *Перен.* (з чого, чим) Бруднитися, паскудитися: Рє́клъ г(с҃)дь до Мѡѵсє́ѧ: мо́въ до сщ҃є́нниковъ сыно́въ // Аа́рѡновыхъ: нєха́й сѧ нє ма́жꙋтъ смєртѧ́ми сосѣдѡвъ свои́хъ, хи́ба крє́вныхъ а бли́зкихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123–123 зв.); Всѧ́ко (ж) данїи́лъ постанови́лъ вˢ ср(д)цꙋ свои́мъ, жє бы сє нє ма́залъ зˢ столꙋ ц҃р(с)когѡ ани вино́мъ питьѧ єгѡ (Там само, 357).

МАЗАТИСѦ *див.* **МАЗАТИСЯ.**

МАЗНИЦА *ж.* Мазниця. Вл. н., *ч.*: Анъдрє(и) Мазница (1649 *РЗВ* 376 зв.).

МАЗУРЪ *ч.* Мазур. Вл. н.: Кри(ш)тофа Мазура,… збили, змо(р)довали (Житомир, 1582 *АЖМУ* 40); а(н)дрє(и) мазу(р) слодо(в)ни(к) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2); преоръ конъвенту Затурецъкого… заноситъ… напротивъко нероботънымъ Васъкови Лисовъцови, Васъкови Мазурови… протесътацию в тотъ способъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/VI, 429).

МАЗЬ *ж.* (*густа жирна речовина для змащування предметів*) мастило: ма(и)строви… на ла(т)ноє гво(з)дꙗ ѕ҃ гро(ш) и по(л)пꙗта гро(ш) на ма(з) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 10); на ма(з)… г(рш) в҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 5 зв.).

МАИСТЕРСТВО *див.* **МАЙСТЕРСТВО.**

МАИСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАИСТОРСѢЯ *ж.* (*вправність, уміння*) майстерність: Прєто ѧ ѡ(т) тє́бє дїѧволє, то́є ма(и)сторсѣи сла́вы и ч(с)ти нє трєбꙋю; грошико(в) збирати, фо(л)ва(р)ко(в) и до(м)ко(в) // … кꙋпова́ти нє хочꙋ (1599–1600 *Виш. кн.* 211).

МАИСТРАТЪ *ч.* (*орган міського самоврядування*) магістрат: Мы во(и)тъ бꙋ(р)мистръ Ра(и)цы и ꙋвє(с) ма(и)стра(т) Мєста… Києва зє(з)навамы ты(м) писанє(м) нашимъ ижъ… што ѳєдо(р) Юшковичъ Мєсчани(н) Киє(в)ски(и) мѣлъ ꙋ сєбє Коморꙋ ѡ(т)цовскꙋю в ри(н)ку Києвскомъ на плꙗцꙋ волномъ (Київ, 1638 *ПИ* № 30); умоцованы(и) стороны поводовоє домавялъсє, абы мєнованы(и) во(и)тъ бєлоцє(р)ковъски[и],… яко и ѡ(д) ма(и)страту… мє(с)та Бєлоє Цє(р)кви плєнипотє(н)цию, которого бы тутъ ставати мо(г)ли пєрє(д) судо(м) нинє(ш)нымъ по(д)комо(р)ски(м) (Київщина, 1639 *ККПС* 263).

МАИСТРОВЪ *прикм.* Майстрів: камє(н) локтєвы(и) тєсаны(и) и(з) фурою и уробє(н)є(м) ма(и)стровы(м) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 8); ма(и)с(т)ро(в) камєн прыво(з) с тєсанє(м) по ѳ г(рш) ло(к) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1042, 4).

МАИСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЇСТЕРНЕ *присл.* (*із великою вправністю*) майстерно: Володі́мєръ зꙋ конѧ // мꙋжнє вы́садивши,… знѧлꙋ тє́жъ… зꙋ нєгѡ ланцꙋхъ вєли́кїй золоты́й пе́рлами и ка́мєнєми дороги́ми кошто́внє и маїсте́рнє са́жєный (Київ, 1623 *МІКСВ* 69–70).

МАЇСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙ[1] *ч.* Травень, май: М(с)ца. Маѧ. во .к҃а. д҃нь. слово ѡ бл҃говѣрно(м). ц҃рї ко(с)тє(н)тїнє. и м҃трє єго єлєны (1489 *Чет.* 199); П<и>сан в Луцку, маѧ г҃і, дєнь, индик(т) з҃ (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Писан… мєсєца маѧ є҃ дєн (Краків, 1518 *AS* III, 170); М(с)ца маѧ. погєбрєискꙋ їа́ръ, просто ма́и (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36); в то(м) жє року ѡсмъдєсятъ третє(м), м(с)ца мая, дня сємогона(д)цатъ, выкрадєно ми, дєи, воскобо(и)ню (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); писа(н)… рокꙋ тисєча пѧтъсотъ дєвє(т)дєсѧтого м(с)ца маѧ второго дн҃ѧ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); Писанъ во (л)вовѣ… при цє(р)кви столє(ч)но(и) мца маѧ г҃ дня (Львів, 1587 *ЛСБ* 84); мо(и) милый сынꙋ ѡтрымалє(м) дєсятого дня маѧ листы твои даныи пє(р)вого дня того жъ мѣсєца (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); Въи́стиннꙋ и то́тъ о҃цъ на́шъ заквѝтнꙋлъ ѧкъ ѧ́блонь вꙋ Ма́ю то єстъ, вꙋ бл(с҃)вєнной ста́рости. Процви́лъ и сѣдина́ми чт(с)ными а(к) снє́гъ бѣ́логѡ во́лоса, і цно́тами дх҃о́вными (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); Року тисеча шестсотъ пятдесятого, мѣсяца мая шостого дня (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 436).

МАЙ[2] *ч.* Клечання, зелень: Бо якось тыє ново пєрємѣйныє квѣтки и маи вмѣсто зєлє́ноє ба́рвы всє бѣлою намъ звєрхꙋ притрѧса́ють (Острог, 1587 *См.Кл.* 14 зв.).

МАЙ[3] *присл.* **1.** Більше: возмутъ выдъ нихъ владычество, чомъ май любятъ сесь свѣтъ, нѣжъ царство небесное (XVI ст. *НЄ* 4).

2. Дуже: то сутъ владыци, попове, дякуны, котрыи узяли даръ душевный, одны май много, а другыи май мало, кождый противъ силы своеи (XVI ст. *НЄ* 138).

3. (*ще раз*) знову: Чомъ она была у курварствѣ, якъ мовитъ май потумъ евангелистъ, и пришла идъ колодязеви безъ сорома грубо и грѣшна, али ся обернула домувъ выдъ колодязя праведна и свята (XVI ст. *НЄ* 63).

4. (*до того ж*) ще: Чомъ за сего фарисея никто не рюкъ, ажъ овунъ естъ неправеденъ, али человѣкъ че(с)тный, а Христосъ осудилъ его, май похвалилъ мытника, которого увесь свѣтъ держалъ грѣшного (XVI ст. *НЄ* 4).

МАЙБУЛШЕ *див.* **МАЙБУРШЕ.**

МАЙБУРШЕ, МАЙБУЛШЕ *присл. найв. ст.* Найбільше: Имаютъ туй науку усѣ хрестяне, а май булше попове (XVI ст. *НЄ* 62); приносить на насъ потятъ небесныхъ, што есть дѣло малое… айно, кулькымъ сѧ майбурше журитъ за нашъ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи если на образъ его учинены и май дорожѣшовы выдъ потятъ передъ Богомъ (Там само, 94); Ну, чимъ хочъ ся оправити? Май бурше вѣровъ правовъ и дѣлы добрыми (Там само, 185).

Пор. **БУРШЕ.**

МАЙБУРШИЙ, МАЙБУРШІЙ *прикм. найв. ст.* **1.** (*який найдовше триває*) найдовший, найбільший: Третій пустъ сесе естъ, котрое берутъ люди горѣ за якую вину… Сесь

пустъ май буршій лишенъ и поставленъ на люди лишъ до часу одного (XVI ст. *НЄ* 25).

2. (*який має найважливіше значення*) найголовніший: одинъ законоучитель, кощуючи Іисуса, извѣдовавъ его: "Котрая заповѣдь естъ май буршая у законѣ?" (XVI ст. *НЄ* 134).

3. (*який відзначається найбільшою силою впливу, значимістю*) найбільший: якъ покаяніе далъ Бг̄ъ грѣшнымъ… постъ, молитва… то тымъ спасешъ ся грѣховъ своихъ, чомъ май буршаго покаянія не (е)стъ, коли чл̄вѣкъ уже ся каетъ, дале што бы не согрѣшалъ ни одинъ разъ (XVI ст. *НЄ* 9); Слухайте уже, братя мои, чомъ май буршем дѣло надубное на сюмъ свѣтѣ не имаете (*в ориг.* имаетъ. — *Прим. вид.*), якъ сесю науку (Там само, 203).

Пор. **БУРШИЙ.**

МАЙБУРШІЙ *див.* **МАЙБУРШИЙ.**

МАЙДАНЪ *ч.* **1.** (*велике незабудоване місце в селі або місті*) майдан, площа: то все тое,… побравши, и полупивши, на майданъ на место зволочивши, межи себе розшарпали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 261).

2. (*місце, площа, приміщення для виготовлення та зберігання чогось*) майдан: А што се ткнет Миргорода, теды футора Хомутец названого, и Майдановъ робеня салетръ,… также всихъ уходовъ над реками Хоролем и Пслом… въ поссесию… администраторови… не подалъ (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 132); погинули… контрактъ одъ жида миргородского… розного браня борошна до майдану… также взглядомъ затримання мембрану голого съ подписомъ рукъ шляхецких (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

3. Вл. н.: Ѡлєксѣй Майданъ (1649 *РЗВ* 124).

МАЙДОРОЖЪЙШИЙ, МАЙДОРОЖЪШИЙ *прикм. найв. ст.* Найдорожчий: ище кулькымъ ся май бурше журитъ за нашъ пожитокъ и за годулю нашу, котрыи есме на образъ его учинены и май дорожѣшовы (!) выдъ потятъ передъ Богом (XVI ст. *НЄ* 94); Слухайте уже, братя мои,… чомъ май дорожѣйшее дѣло найдете у сесь часъ, нѣжъ золото (*в ориг.* золота. — *Прим. вид.*)… албо великое панство сегосвѣтное (Там само, 203).

Пор. **ДОРОГИЙ.**

МАЙДОРОЖЪШИЙ *див.* **МАЙДОРОЖЪЙШИЙ.**

МАЙНОСТЬ *ж.* Майно: а послѝ того в тыжден на проводной недели без бытности моей жону мою з дому от всей майности моей выметал (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); Имѣнїє: Ма́йно(ст), маєтность, бога́тство, имѣньє, до́бра (1627 *ЛБ* 48).

Див. ще **МАЄТНОСТКА, МАЄТНОСТЬ.**

МАЙРАНЪ *див.* **МАЄРАНЪ.**

МАЙСТАТЪ *див.* **МАЄСТАТЪ.**

МАЙСТЕРСКИЙ, МАЙСТЕРСКЇЙ *прикм.* **1.** Досконалий, майстерний: То́ сѹть Никола́єви майсте́рскїи наѹки, ѡ до́брый ѳєо́дѡрє, поста́вѹ паѹко́вомѹ за пра́вды прировна́ный, и дѣти́нны(м) и́гриска(м) подо́бныи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 267).

2. Переконливий, майстерний, умілий: И єсли нє згоди(т)сѧ зꙋ штѹчными и майстєрскими шко́лными и́хъ аркгѹме́нтами и про́бами, то а́лбо я́ко по́длоє ѡ(т)ки́нѹли, а́лбо што́

здáстꙋсѧ протúвно бы́ти наꙋцѣ,… вéдлꙋгъ оуподобáнѧ Арїстóтєлского здáнѧ ѡ(т)мѣни́ли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202).

МАЙСТЕРСКЇЙ *див.* **МАЙСТЕРСКИЙ.**

МАЙСТЕРСТВО, МАИСТЕРСТВО *с.* **1.** (*будівельне мистецтво*) архітектура: Архітєктꙋра, ма(и)стéрство, албо наꙋка óколо бꙋдовáнѧ (1627 *ЛБ* 181).

2. (*досконалість*) майстерність: Храмъ Б(д̄)цы вы́ставилъ, и бꙋдова(н)є самóє на(д) Истóчникомꙋ назвалꙋ. Котóрогѡ то Храма вєли́коє, а прáвє чꙋдóвноє бꙋдова(н)ѧ Маистéрство (Київ, 1631 *Син. Тр.* 815).

3. Мистецтво; майстерність: однакъ изнемагаютъ тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и довцѣпы, где ядовитыи пострѣлы… въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственными упередили (Київ, 1622 *АЮЗР* II,72).

Див. ще **МАСТИРСТВО.**

МАЙСТЕРЪ, МАИСТЕРЪ, МАИСТРЪ, МАЇСТЕРЪ, МАЙСТР, МАЙСТРЪ, МАСТЕРЪ *ч.* **1.** (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: пн̄ъ павє(л)… ма(и)стє(р) та(к) выготованꙗ(м) ꙗко и ѡ(т)данꙗ(м) камєнꙗ та(к) в мурованꙋ цр̄квє нашє(и) и роботу муровъ повинє(н) ѡ(т)давати вѣрнє… выправꙋючи вє(д)лугъ ѡбовꙗзку своєго (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); а // поправлялъ тую церковъ майстръ зе Влохъ, Савостиянъ Брачъ (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Нáйдєшъ оу вáсъ што дн̄ъ ковалѧ зꙋ мóлотомъ, тéслю зꙋ сокирою, и и́нши(х) мáстєрѡвъ, зꙋ рóзныхꙋ далéкихъ мѣстъ зꙋ рóзнымꙋ нáчи(н)ємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* передм. 3 зв. ненум.); Зиждúтєль: Бꙋдóвни(к), Тéслѧ, або на(д) бꙋдовáньємꙋ прєложóны(и), албо тєсéлскїй мáйстєръ (1627 *ЛБ* 43); кгды ю(ж) мꙋровати почали потєсавъши камѣ(н) п(н). ꙗнꙋ ма(и)стрꙋ fr.4 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5 зв.); маꙗ 6 днꙗ пн̄ꙋ Адамꙋ ма(и)стрꙋ fr. 4 (Львів, 1634 *ЛСБ* 8 зв.); о наехане буды, гдѣ поташъ на манифестанта роблено, о взяте майстра и чєляди зъ сокирами будное пятидесятъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

2. (*той, хто має високу кваліфікацію у певній галузі знань*) фахівець: Ро(с)ло подойзрє(н)є ижъ мáйстровє сáми и профєсóровє: оꙋчачи пꙋбли́чнє, лю́бъ слóвнє… хóчꙋть ábы и́мъ тóлко самы́мъ вєра дáна была (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4 зв.); а за ними по малымъ часе иныхъ усихъ студенътовъ зо всихъ своих школъ,… с поменеными отцами майстрами для наданя имъ посилку, помочи…, законъника тоеж рекгулы, до колеюмъ своего, выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593);

(*учений ступінь*) магістр: Таковымъ Способомъ Пно(м) братыꙗ(м) бра(т)ства црко(в)ного Храма ꙋспєніꙗ Пр(с)тыꙗ бц̄а в мѣстє Львовѣ, ꙗкъ намъ повѣрєно… полєцаємъ, абы з… по(л)торы тисєчи золоты(х)… на выхованьє ꙋчоного Маистра… приро(с)тати могло (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); з ты(х) по(л)торꙋ тисєчы золоты(х) на ко(ж)ды(и) рóкъ на выхованъє ꙋчóного чл̄ка Маи(с)тра в ґрєчє(с)комъ ꙗзыкꙋ бѣглóго… золоты(х) по(л)тороста (!) пожи(т)кꙋ прира(с)тати має(м) (Львів, 1622 *ЛСБ* 489, 1).

3. Керівник, очільник: Абóвѣмъ ото нéпрїатєль и зáвистникъ рожáю лю́дского, всѣѧлъ въ ср(д)цє рéвность слоую, опáтоу або мáи-

стрꙋ бога́томꙋ, кото́рый зꙿ двѣма ти́сѧ(ч)ми до войны́ прибра́ными люде́й,… притѧгноулъ на то(т) събо(р) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47).

4. Воєначальник: Архістрати(г): На́йвы(ш)шїй Гє(т)ма(н),… або маїстєръ жолнѣрѡ(м), або ста́рші(и) кнѧ(з), воєво́да (1627 *ЛБ* 181).

5. (*про диявола*) магістр: Других, простѣйших, той же майстр диявол, своими органы владомыми, силою… всех во свою овчарню погибелную согнал и совокупил (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 175); И пошлютъ ихъ до мо́ръ,… иде́жє кꙋпа́ютсѧ…, разбо(и)ницы, злодѣєвє, мꙋжєложницы, кото́рїи выоучилисѧ тако́вого рємєсла, вꙿ содо́мѣ, оу ма́йстра своє́го сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

МАЙСТР *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАЙСТРОВАТИ *дієсл. недок.* (кого чим) Відтворювати, зображати: Їйкъ а́лбо ѡ(т) ко́лѧ мо́жно є́стъ… маліова́ніє(м) и ри́сами майстрова́ти нєпо(д)ле́глоє мала́рствꙋ и выѡбраже́ню со(л)не́чномꙋ… // … нєстворєнꙋю и нєѡграни́чєнꙋю, и во всє(м) доскона́лꙋю, и вы(ш)шꙋю вса́кои доскона́лости прировныва́ти Тр(о)цꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292–293).

МАЙСТРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАКЕДОНЇѦНЕ *див.* **МАКЕДОНЯНЕ.**

МАКЕДОНЯНЕ, МАКЕДОНЇѦНЕ *мн.* (*представники павліканської секти в Македонії*) македоняни: розпоу(к)сѧ ты (ж) ѩко юда, испо́лѫ ты (ж) изь ни́ми злоч̄(с)тївїи юда́шѣ арїанє, и макєдонїѧнє нѫ(р)ковє, нєсторїанє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 77 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове, донатистове, македоняне, несторіане, евтихіане,… на тотъ корабль, то есть на церковъ Божію, пащоки свои роззявляючи,… хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

МАКЕЛІЯ *ж.* Заїжджий двір: прото мусили то купити, что въ макеліи продавано, по нашему въ гостинномъ дому, въ господе (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166).

МАКИВКА *ж.* Маківка. Вл. н., *ч.*: Ра(д)ко Маки(в)ка (1649 *РЗВ* 315 зв.).

Див. ще **МАКОВИЦА.**

МАКОВИЙ *див.* **МАКОВЫЙ.**

МАКОВИЦА *ж.* (*опуклий дах, що має форму півкулі*) баня, маківка: Палацъ г̄(с)дръски(и)… новозбꙋдованъ //… побитъ маковицы жєлєзомъ бєлымъ (1552 *ОВол.З.* 195–195 зв.).

Див. ще **МАКИВКА.**

МАКОВНИКЪ *ч.* (*гірська порода*) мілоніт: meconites, маковникъ камє(н) (1642 *ЛС* 265).

МАКОВЫЙ, МАКОВИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується маку*) маковий: власне такъ се згажаютъ, якобы коли старожитное зъ новотою,… добрый порадокъ съ помешаньемъ, родоста зъ маковымъ цветомъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1009); papauere(us), макови(й) (1642 *ЛС* 299);

(*одержаний із маку*) маковий: diaglavcion, маковы(й) сокъ (1642 *ЛС* 162).

2. (*який має колір квітки маку*) маковий, червоний: другая сукня маковая швебединская (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 101); papauerata toga, маковая риза (1642 *ЛС* 299).

МАКОРТЕТЪ *ч.* Макітра: Тамъ жє, в коморє, при (м)нѣ… позастави(в)… масла в макортєту,… мєду прє(с)ного по(л)го[р]щка (Житомир, 1583 *АЖМУ* 66).

МАКУЛА *ж.* Вада, ґанж; ганьба: порочєнъ, подозрє́ный, макѹлѹ ма́ючїй (1596 *ЛЗ* 70); Порєче́нъ… Подозрѣ́нъ, ы(и), макѹ́лѹ ма́ючїй, нага́нєный, покала́ны(и) ѹкори́знєный (1627 *ЛБ* 89).

МАКУХА *ж., перен., зневажл.* (*вайлувата, млява безхарактерна людина*) макуха. Вл. н., *ч.*: ставѧ(т) єму роуко(и)мы прє(д) зоупє(л)ны(м) право(м) ѡлєшка а про(з)виско(м) маку(ха) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 12); васи(л) макуха (1649 *РЗВ* 4 зв.); Яцъко Макуха (Там само, 405).

Див. ще **МАКУХЪ.**

МАКУХОВЪ *прикм. у ролі ім.* Макухів, -ого. Вл. н.: Запи(с) хомѣ цвакови (!) ѡ(д) федора и дємаѧна (!) макѹховы(х) (Одрехова, 1621 *ЦДІАЛ* 37, 2, 34); сыновє лє(ш)ка макѹхового фєдѹ(р) и дємѧ(н) зєзнали… иже продали ѡ(и)чизнѹ сво(ю)… // цвякови хомѣ (Там само, 34–34 зв.).

МАКУХЪ *ч.* Те саме, що **макуха**. Вл. н.: прє(д) право зупо(л)на ѡсажєноє стану(в)ши лє(ш)ко прє(з)виско(м) маку(х) и зозна(л), и(ж) взѧ(л) ѡ(д) пн̄а Фє(д)ка… двадєсцѧ зло(т)… на вла(с)ную потребу свою (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 3 зв.); Были при тѹмь… гри(ц) ма(р)ша(л)… и лє(ш)ко макѹхъ (Одрехова, 1608 *ЦДІАЛ* 37, 2, 10 зв.).

МАКЪ *ч.* **1.** (Papaver somniferum) (*рослина*) мак городній: увъ огородехъ капусты, морквы,… огорковъ, маки — то все поламали, порвали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); то(т) макъ ижє имѣє(т) цвѣ(т) бѣлъ то(т) єсть лѹчши (XVI ст. *Травн.* 338 зв.);

(Papaver rhoeas) мак дикий: rheas, dis, макъ (1642 *ЛС* 354); Макъ papaver (1645 *Уж.* 38 зв.).

◊ **макъ вороней** — (Glaucium corniculatum) мачок рогатий: ceratis, ма(к) воронє(й) зєло (1642 *ЛС* 118); **макъ житний** — (Hupecoum pendulum) повислик звичайний: hypecoon, макъ жи(т)ни(й) (1642 *ЛС* 221); **макъ лѣсный** — лісовий мак: carij, ма(к) лѣ(с)ны(й) (1642 *ЛС* 113).

2. (*насіння маку городнього*) мак: У дворє, ѹ клєтєх полдєваты бочки проса, макѹ бочка ѡдна (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); Ѡгороды в̄ по(д) двором засєѧныє а̄ мако(м) а дрѹги(и) ѡгороднымъ насєнємъ (1552 *ОЛЗ* 177); зо млина… мого взято… полъмацы крупъ, мацу маку (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); кнзъ Воронєцки(и)… взялъ… ячменю мє(р) три(д)ца(т), маку мє(р)[ка] ѡ(д)на (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); взято… // … маку чєтвєртину (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80 зв.–81); взяли… маку полмаци (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/I, 138); Czy widite szto sie diyet ná ty bereźiny… pochwistáne od pirohow z makom: z szałom z dretkom y z pásternakom? (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); **макъ черный** — насіння дикого маку: дикаѧ лактѹка силѹ имѣєтъ аки макъ чєрный (XVI ст. *Травн.* 261 зв.).

МАЛАКЇЯ *ж.* Рукоблудство: грѣхи нєчи(с)тїи: чѹжоло(ж)ство, содо(м)ство, малакїѧ, жа(р)ти и смѣхи ѹ тєбє бывали (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272).

МАЛДРИКА *ч.* (*вид сиру*) мандрика: Масла горщок, а сыров двадцат сємъ, малдриков сємнадцат (Володава, 1553 *AS* VI, 13).

Див. ще **МАНДРЫКЪ.**

МАЛЕВАНЄ, МАЛЕВАНЬЄ, МАЛІОВАНЄ, МАЛЇОВАНЄ, МАЛОВАНЄ, МАЛОВАНЯ *с.* **1.** (*зображування кого- або чого-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювання: єсли тєпе́рꙑ кг(д)ы то нє в на́шой мо́ци єстъ, вшєла́ки(х) спо́собовъ заживá-ючи ста́раємоса. и малова(н)ємъ ко́усимоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 58); Гдѣ́ ѣасный па́лацъ Фє́бовъ, ро́зный, вꙑ бꙋдова́ню, Вꙑ положе́ню высо́кїй, сли́чный вꙑ малїова́ню (Київ, 1632 *Євх.* 297); З вшєла́кою пи́лно(ст)ю иска́вши и бада́вшиса, и правди́вы(х) оуста(в) наслѣдова́вши, нѣчо́го нє ѡ(т)имꙋємѡ и нѣчо́го нє прикладáємѡ… а наслѣдꙋ́ючи… // оухва́лы пи́саныи и нєпи́саныи… Змєжи кото́рыхъ єдна єстъ ѡ… маліова(н)ю С҃ты(х) Икѡнъ, то́ єстъ Образѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78–79);

(*спосіб зображення предмета на площині*) малювання: над враты царскими образы вси простого малеваня старые (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Ѡбразописа́нїє: Мала́рство, малїова(н)є (1627 *ЛБ* 148);

(*настінний живопис*) стінопис: ачи (ли)... ц҃ркъвь на(ш)ꙋ малєвати ꙋ сєрєдинє по всє(м) стєна(м)... до(б)рыми красками штобы пє(к)ноє малєванє было (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); видилъ есми... образъ на муре намалеваный светого Иоанна Богослова, въ колку местцахъ, отъ стрелянья ручничного, малеванье зъ вапномъ отбито (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Алє позво́льмо и мали́оваными ри́сами нє по(д)ле́глого малїованю є́стєства звѣ́довати и ба́датиса, ꙗ́къ Никола́й хо́чєтъ (Київ, 1619 *Гр.сл.* 274);

образ; ікона: Иконноє въѡбраже́нїє: малєва(н)є (1627 *ЛБ* 47).

2. (*результат праці художника*) робота: Плащєница… ꙋмилє(н)но малованаꙗ кранє(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точєномъ. малованꙗ нєбощыка п. Фєѡдора малꙗра (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 70).

3. (*сюжетне або орнаментальне зображення на побутових предметах*) розпис; малювання: двєри на добрыхъ завєсохъ з малєваньємъ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.); было... сєдє(л) з малєва(н)ємъ сафꙗно(м) крыты(х) три (Луцьк, 1565 *ТУ* 111).

Пор. **МАЛЮВАТИ.**

МАЛЕВАНЫЙ, МАЛІОВАНЫЙ, МАЛОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*помальований фарбами; оздоблений малюнками*) мальований, розписаний: в том прибоку, одна скриня великая малеваная, замок в ней нутрный (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); два кр(с)ты дєрєвꙗныи малєваныи (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); Юрє(и) ха(р)ватъ... мєлъ... // ... сєдє(л) малєваны(х) д҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 57–57 зв.); на то(т) ча(с) взꙗлъ... сєдло малєваноє з во(и)локо(м) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); свеч две; хорогов две..., малеваных (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); при которо(м) бою... по(г)раби(л)... сє(д)ло коза(ц)коє малєваноє з во(и)локо(м) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 50); Плащєница… ꙋмилє(н)но малованаꙗ кранє(ц) злоти(с)ты(и) на ва(л)ку в пу(з)дрѣ точєномъ. малованꙗ нєбощыка п. Фєѡдора малꙗра (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 70);

зображувальний: Єслѝ бы тó вѣдáлъ Николáй, и того зꙋ дóброю вѣ́рою слꙋ́хати хотѣ́лъ бы, ѡ добротли́вый Θеóдорє, нѣ́кгды бы гєѡмєтри́цкими, áлбо зємлємѣ́рскими фѣкгꙋ́рами маліóваными нє вáжилꙗ сѧ бадáтиса нєдостѝгнєного є́стєства (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269);

(*намальований фарбами і т. ін.*) мальований: а твое царство и панство выгꙋбил..., а тебе всѣмъ подал; а конечне за вашѣ ѡбразы рѣзаные и малеваные, бо то, видиш, Богъ заказал (поч. XVII ст. *Вол.В.* 86); Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ мають, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 27); гдꙑ́бы хто вшє(д)ши на пала(ц) Кролє(в)скїй, ѡгладалъ тáмъ маліóваныи гистóрии и вшєлáкꙋю ѡздóбꙋ... жє́бысѧ згóла, вꙗ óномꙗ видзє́н(и)и ѧсности оутѣшилꙗ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 66); Иконный зрáкъ: малєвáный ѡбразъ (1627 *ЛБ* 47).

2. (*покритий фарбою*) фарбований: Столов долгих три. Два столы широких, короткиє, ѡдин ꙋдвоє складают, малєваныє, а дрꙋгий стол бѣлый, а трєтий столик нєвєликий (Володава, 1553 *AS* VI, 13); въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ деревеный малованый, мисочка ценовая малая, звезда билого желиза (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

3. *У ролі ім., ч.* Мальований, -ого. Вл. н.: Стєпанъ Малєваны(и) (1649 *РЗВ* 178 зв.).

МАЛЕВАНЬЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛЕВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛЕВАТИСѦ *дієсл. недок.* Малюватися, підмальовуватися: жона єгѡ... Хотя́чи особли́во(го) млодéнца грѣхóмъ зарáзить и кꙋ своéй мы́сли нєчи́стой потѧгнꙋть, и оуби-

ра́сѧ сѧ пи́лнєи малєва́ла. ша́ты ѡ(т)мєна́ла (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

МАЛЕЙКИЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКИЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКЇЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНКЫЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКИЙ, МАЛЕЙКИЙ, МАЛЕНКИЙ, МАЛЕНКЇЙ, МАЛЕНКЫЙ, МАЛЕНЬКІЙ, МАЛЕНЬКЇЙ, *прикм.* **1.** (*невеликий розміром, величиною*) маленький: на мене... пришлы... две пугвицы золотыхъ, а чотыри жемчужки маленкихъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/I, 1); зъ єзу вм̄ на днєпрѣ бєрєгового пришло шє(ст)дєсѧ(т) плотиць боковы(х) а кадочка малє(н)кая ѡсєтрины (Київ, 1555–1568 *Гр.Мат.* 1); Дєми(д) гапонови(ч)... мєлъ... лою шмалцованого ꙋ д̄ бочка(х) и ꙋ малє(н)ком крꙋжєчкꙋ камєнє(и) лѝ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 59); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И бы́ ѧкій розꙋмъ вєли́кости сꙗстига́ти: Того малє́нькїй живóтъ Панє́ньскїй змѣща́єтꙗ, И вєртє́пъ та́къ нє́ндзный тєлє́снє огорта́є(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); ты... взялес... чотыри крижики сребреные,... з маленькимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Коново(к) малє(н)ки(х) цєнóвыхъ три (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 260); Кvѡтє(ц) малє(н)ки(и) албо скрино(ч)ка (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 14); minuscul(us), малє(н)ки(й) (1642 *ЛС* 269); вєльми ти́хїй пта́шєкъ, котóрый прилєтѣлъ... и знє́слъ ѧицє, котóроє оупа́ло на зе́млю и збѝлосє. а на ты́хъ мѣ́стъ з нєго вы́шолъ ма́лєнькїй ꙋжь (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.);

(*невеликий за обсягом*) маленький, короткий: Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную,... от сладости николи же пѣти не престанеш (1608–1609 *Виш.Зач.* 203);

дрібний, незначний: алє то чѹднѣишаѧ, и(ж) тыє малє(н)кїє прави(л)ца рѹскїє, до вєли́кого ва(с) пєкла ѹгнали, а то є́щє чѹднѣишаѧ, и(ж) дла ты(х) малє(н)ки(х) правилє(ц) // рѹски(х), вы ѹтєчи ѡ(т) ха̄ до а(н)тихри(с)та мѹ́сѣли (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.–308); нєха(и) православныє ѹ малє(н)ки(х) правилєцъ при правдѣ до́ма сѣдѧ(т) (Там само, 308).

2. (*недовготривалий, короткий*) маленький: звѣтаже́ный Мѡvсе́й, и ѡ(т) пєрєношє́ньа оупрацова́ный, оусѹжа́є(т) собѣ малє́н᷾когѡ ѡ(т)почи́нкѹ потре́бѹ бы́ти (Київ, 1627 *Тр.* 556).

3. (*невеликий віком*) маленький, малолітній: чи(м) тєбѣ нєч(с)тивыи дш̄є ѡбличали млдєнци. а ѡни были малєнки. ни слова во в(с)тѣхъ своихъ имѣли. ни зѹбовъ возраста. ни ꙗзыкоу (1489 *Чет.* 274); Сестра наша маленька а персеи не имать (поч. XVI ст. *Песн.п.* 57); которая малжонка отъ великого окрику и остраху,... у болото утекаючи, мало у болоте з детятемъ маленкимъ не втонула и детяти не втопила (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 241); А такъ, вѣра и помножене вѣры през слухане слова Божего от Бога нам бывает данно, то ест инакшим способом Богъ дает вѣру дѣтям маленким (Вільна, 1600 *Катех.* 72); Іро(д) цр̄ъ... послы́шавши ѡ рождєствѣ і̄с̄ х(с)та... всѣ(х) малє́нкы(х) ѡтроча́то(к)... двоулѣ́тни(х) и моло(д)ши(х) каза(л) забїа́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 48); На́ша за(с) восто(ч)наѧ цр̄ковъ и малє(н)ки(х) дѣто(к) ми́ро(м) пома́зовати ка́жє(т) за́раз᷾ по кр̄щє́нїи (Львів, 1645 *О тайн.* 32); То́й Бг̄ъ... Пєлєна́ми тлѣнными повива́єтьсѧ, // ꙗкѡ ѡтроча́тко малє́йкоє (Чернігів, 1646 *Перло* 58 зв.–59).

4. (*незначний за ступенем вияву*) маленький: Еднак же, скоротивши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую маленькую отраду в мыслних движениях милостию христовою получивши, полакомахся пройти и видѣти скаржно злепление тое книжки (1608–1609 *Виш.Зач.* 209).

5. *Перен.* (*скромний, непретензійний*) маленький: мы то́є прино́си(м) што ма́ємъ, Ты́мъ пода́ркомъ малє́нки(м) тво́й ко(н)спєкт᷾ вита́єм᷾ (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

6. *У ролі ім., ч.* Маленький, -ого. Вл. н.: пилипъ малє(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 306 зв.); Стє(ц)ко Малє(н)ки(и) (Там само, 381).

Пор. **МАЛЫЙ.**

МАЛЕНЬКІЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКЇЙ *див.* **МАЛЕНЬКИЙ.**

МАЛЕНЬКО *присл.* (*до певної міри, дещо*) трошки: анєктавъ по́чалъ мо́вить, поднєсі́сѧ малє́нько з столца твоєгѡ а́бо вѣмъ то́й годи́ны живю́лы ѡ(т) сл̄нца прєнагаба́ны и ста́ло сє и́жь за́разомъ бо́лє(ст) ѡ(т) нє́и ѡ(т)шла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

Пор. **МАЛО.**

МАЛЖЕНКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЖЕНОКЪ *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЖЕНСКИЙ, МАЛЖЕНСКІЙ, МАЛЖЕНСКЇЙ, МАЛЖЕНЪСКИЙ, МАЛЖОНСКИЙ, МАЛЪЖЕНСКИЙ, МАЛЪЖЕНЪСКИЙ *прикм.* **1.** (*який властивий подружжю*) подружній: што сѧ тє(ж)

дотычє(т) самоє тоє жоны... котораѧ по и(с)-тю своєго за мєнє в ма(л)жє(н)ство вєликꙋю ꙋчтиво(ст) и пово(л)ныи слꙋжбы з мило(ст)ю статє(ч)ною ма(л)жє(н)скою мнє показывала и тєпє(р) а(ж) до ко(н)ца живота моєго показывати нє пєрє(с)тає(т) которо(и) ачъ... записа(л) вєна... три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); Имѣня и вси маетности… малжонка моя милая... которои я цноты, веры, упреймое милости малжонскои завжды дознаваю до летъ детей моихъ,… въ рукахъ своихъ мѣти и той спокойне уживати… // маеть (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33); до наслядованя учинъковъ добрыхъ, побожныхъ и хрестиянских упоминаю, абы въ згоды и милости малженской долгий вѣк… счасливе проживши, вечъных благъ сподобалисе (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 87); Повúнность при тóмъ шлю́бѣ, котóрыє ѡдúнъ дрꙋгóмꙋ чинúти мáєтє, цѣло захова́ти, а наипéрвѣй взáємнꙋю малжéнскꙋю мл(с̄)ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

2. Подружній, шлюбний: Пóстъ стары́хъ ѡкрáса, а злꙋчéню малжéнскомꙋ єстъ стóро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Съвокꙋплéнїє, смѣшéнїє: Брáчны(и) съю́зъ,... áлбо звáзо(к) малжéнскїй кꙋ спóлномꙋ животꙋ (1627 *ЛБ* 167); Малъжє(н)ство,... éстъ мєжи пора(д)ными ѡсобами, мꙋжа и нєвѣсты ма(л)жéнꙁскоє зꙁлꙋчє(н)є, спо(л)ность жúвота нєро(з)дє(л)нꙋю мáючи, ѡ(т) Бг̄а постановлєноє (Львів, 1645 *О тайн.* 153); онъ, запомънев-шы боязни Божое… противко праву и спо-виноваченью и присязе своей малъженъской выкрочылъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 617); **взяти за себе в станъ малжонский** *див.* **ВЗЯ-ТИ; взяти у закон малъженский** *див.* **ВЗЯ-ТИ; в станъ малженскїй взѧти** *див.* **ВЗЯ-ТИ; вступити въ станъ малженскїй** *див.* **ВСТУПИТИ; вступленє в станъ малжен-ский** *див.* **ВСТУПЛЕНЄ; вступованє в станъ малженский** *див.* **ВСТУПОВАНЄ; до стану малженского вступовати** *див.* **ВСТУ-ПОВАТИ; выдавати в станъ малженский (малженъский)** *див.* **ВЫДАВАТИ[1]; выдати въ станъ малженский** *див.* **ВЫДАТИ[2]; звѧ-зокъ малженскїй** *див.* **ЗВЯЗОКЪ; стадло малжонскоє (малъженскоє)** *див.* **СТАДЛО; станъ малженский (малженскїй, малжонс-кий), малженский (малженскїй) станъ** *див.* **СТАНЪ; чинъ малженский** *див.* **ЧИНЪ.**

3. (*який стосується дружини*) жінчин: ма(л)жоно(к), стороны поводовоє,... имє-нє(м)... панєє ма(л)жо(н)ки своєє станувъши, яко ѡпєкунъ малъжє(н)ски(и), мєнє, по(д)ко-моро(г)[о],... постанови(в)ши мєновалъ (Жи-томирщина, 1639 *ККПС* 192); Пєрє(д) сꙋдъ... трибуна(л)ски(и)... сѧ приточила справа... мєжи... Панєю Тєрєнъциєю жабокрицъко-го малъжонъкою… пана Алєксанъдра жа-бокри(ц)кого з бытъносътъю и притомъно-стю того жъ малъжонъка своєго ꙗко ѡпєку-на малъженъского поводовою стороною А... //... ксєнъдзомъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, ІІ 4069, 118 –118 зв.); пан Адам Роговъский... з бытностю... пана Волского,... яко опекуна малженъского, противко... всим спасчаном суседом их,... // сведчил (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 375–376).

МАЛЖЕНСКІЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНСКЇЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНСТВО, МАЛЖЕНЪСТВО, МАЛЖОНСТВО, МАЛЪЖЕНСТВО, МАЛЪЖЕНЪСТВО, МАЛЪЖОНСТВО, МАЛЬЖЕНСТВО *с.* **1.** (*єднання шлюбом чоловіка та жінки*) одруження: а на то тыи то пословє... листы дадꙋ(т), на которыи дє(н) и мѣсто того ма(л)жєнства злꙋчєнїє маєт) быти и доконати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441); Поста́нови(ли) по́по(м) вꙿсходны(м) жєны мѣти... а захо(д)ни(м), ѩко нѣ́мцо(м), вло́хо(м)... і иншы(м) ма(л)жєнꙿство заборонє́но (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 130 зв.); Жєни́тва: Малжє́нство (1627 *ЛБ* 37); Мєжи Крєвꙿными и Повино́ватыми ма(л)жєнꙿство вє(д)лꙋгъ пра(в): сты(х) быти нє можє́ть (Львів, 1645 *О тайн.* 169);

(*подружнє життя*) шлюб: Где ж я, вбачивши таковые ее ку мне любости и цнотливое захованье малжонства... хотечи ей,... любост малжонскую оказати... записую ей... именье мое Свержино (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15); кнѧгини Илинаѧ листы своимы и ѡбєтницами до того малжєнства с кнѧжною Галшкою, дочкою своєю, сама єго привєла (Вільна, 1558 *AS* VI, 213); Приточиласе справа мещанина... Барышпольского... з жоною его ж Настею, першого малженства Антипихою... о речи спадковые позосталые по смерти небожчика... першого мужа Настиного (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13); я, Ѡлєна Махари(н)ского, пє(р)шого ма(л)жєнъства Богдановая Ла(ш)ковъская..., уродивъшися въ вєрє хрє(с)тия(н)ско(и)... хотячи... поко(и) учини(т), абы по (с)мє(р)ти моє(и) жа(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ... мєжи дє(т)ми моими... нє было... ты(м)... тє(с)тамєнътомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); **дати въ (в) малженство (малжонство)** — видати заміж: Как жо кнѧз Костєнтинь... далъ єє в малжєнство за кнѧза Ивана Вишнєвского, а тыє имєньа прєдса собє зоставилъ (1541 *AS* IV, 270); Я, Александро... Камерский... даю ведати... ижъ... з воли сполное нашое... змовил и постановилъ... з... княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость... маетъ дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49–50); дали есмо за него служебницу нашу Макгдалену въ малжонство (Коблин, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 78); **змовити в малженство** — пообіцяти віддати заміж: хатячи я то моцно, а нє ѡтмєннє мєти... зарꙋчил и змовил єсми тꙋю внꙋчкꙋ мою... в малжєнство кнѧзю Дмитрию Фєдоровичꙋ Сонкгꙋшковича, старостє Житомиръскомꙋ (Городище, 1551 *AS* VI, 107); **змовити за себе въ малженство (малъженство)** — заручитися: з милости // уприймое, змовиломъ за себе въ малженство дочку его милости пана Олехна Борзобогатого-Красенского,... панъну Ганъну (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 27–28); Я Василей Маркович Жоравницкий... змовил есми за себе в малъженство девку..., столника земли Львовское (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 195); **в малженство давати** — видавати заміж: умиловавши сына моего Ивана, зложивши рок веселю, дочку свою... Катерину в малженство давати рачил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 176); **из малженства выпустити** — розлучитися (з ким): они фалшиве в декрете своемъ на него писали, якобы он самъ, ставши передъ ними, жоны своее выречися из малженства выпустити ее мелъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); **ити в малъжонство, в малженство**

ити — виходити заміж: На тот час, коли шла невеста за... пана Казимєра Лєдницкого в малъжонство,... тєды... князъ Марко пєрєдо мною и перед людьми почтивыми пыталъ ее тыми словы (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); то для своволных девок уставено, абы не водле боязни Божои за также и собе неровных ку зелженю дому своего в малженство не шли (Там само, 127); **малженство давати** — вінчати: Сотє(р)... То(т) ѹставйлъ ма(л)жєнство єдно прє(з) капла́на давати на ѫавно(м) мє(ст)цѹ, то є(ст) жєниха́ и нєвєстѹ вѣнчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476, П/1736, 50); **малженство законноє, законноє малженство** — законний шлюб: Сн҃ъ єй... ба́рзѣй лю́битъ живо́тъ побо́жный, и цноты... Малже́нство зако́нноє, скро́мност^{ѕ} и статє́чнѹю м(д)рость (Київ, 1627 *Тр.* 669); Што тєжъ рєкоу́ ѡ попо́в^{ѕ}скомъ закон^{ѕ}номъ мал^{ѕ}же́н^{ѕ}ствѣ, кото́рымъ та́къ ба́рзо брыдатсѧ, же́ ра́чєй тєрпѣ́ти... чюжоло́ж^{ѕ}ства зєзвола́ютъ, ани́жли зако́н^{ѕ}ноє мал^{ѕ}же́нъство попо́въ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 40); **малженство порадне, порадне малженство** — те саме, що **малженствозаконноє**: Вмал^{ѕ}же́нствєпора(д)номъ нико́ли ро(з)во́дѹ нима́шъ, а́лє звѧзокъ є́го є́стъ нєрозєрва́ный (Львів, 1645 *О тайн.* 162); Та(к)жє бє(н)ка́рты, и вси́ которыє сѧ нє роди́ли с^{ѕ} пора(д)ного ма(л)же́н^{ѕ}ства, ѡ(т)та́тыє сѹть ѡ(т) того ста́нѹ, або́вє(м) та(к) сѧ годи(т) (Там само, 144); **быти въ малженствѣ** *див.* **БЫТИ**; **в малженство вступити, вступити въ малженство** *див.* **ВСТУПИТИ; в малженство выдавати** *див.* **ВЫДАВАТИ[1]; в малженство (малжонство) выдати** *див.* **ВЫДАТИ[2]; в малженство отдавати** *див.* **ОТДАВАТИ; в малжонство (малженство) вступовати** *див.* **ВСТУПОВАТИ; в малжонство отдати** *див.* **ОТДАТИ; в малжонство (малженство) поити, пойти в малжонство (малженство)** *див.* **ПОЙТИ; взятє в мальженство** *див.* **ВЗЯТЄ; взятє за себе в мальженство** *див.* **ВЗЯТЄ; взяти въ малженство** *див.* **ВЗЯТИ; взѧти за себе въ малженство, в малженство за себе взѧти** *див.* **ВЗЯТИ; въ малъженъство отдатисѧ** *див.* **ОТДАТИСѦ; вызволити з малженъства, з малжонства вызволити** *див.* **ВЫЗВОЛИТИ; до малъженъства взяти** *див.* **ВЗЯТИ; за себе в малжонство взяти** *див.* **ВЗЯТИ; малженство приняти** *див.* **ПРИНЯТИ; мати в малженствє** *див.* **МАТИ[2]; отданьє в малженство** *див.* **ОТДАНЬЄ; поимовати въ малженство** *див.* **ПОИМОВАТИ; поняти в малженство (малжонство), понѧти за себе в малженство (малжонство)** *див.* **ПОНЯТИ; принѧтѧ духовного малженства** *див.* **ПРИНѦТѦ; сакраментъ малженства** *див.* **САКРАМЕНТЪ.**

2. (*подружня пара*) подружжя: А иж нас Пан Богъ за грехи наши тым наведити и малжонство розлучить рачил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); ѹзна(в)ши єсми по ма(л)жо(н)цє своє(и) ку собѣ... цнотливоє захова(н)є в ма(л)жє(н)ствє тую суму пн҃зє(и)... записую ма(л)жо(н)цє моє(и) мило(и)... на третє(и) части имє(н)ѫа моєго (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); ко мнѣ, малжонкѹ своємѹ,... въ домъ мой, єхала и... въ малжєнствє мєшкала (1577 *AS* VI, 72); А вы кото́рыи... пова(ж)ною Мал^{ѕ}же́(н)ства // ша́тою приѡдѣ́тыми ста́листєсѧ; нє покала́йтє єѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 92–93); Хто тє́ды малже́нства и́щєт^{ѕ} дла наполне́на пото́мство(м) зємлѣ, то(и) ѡ(т) зєм-

лѣ быва́єтъ ѡбладáный и быдла́томъ подóбный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); А и(ж) я, живючи ча(с) нємалы(и) [в] ма(л)жє(н)ствє и(з) мєнованою милою ма(л)жо(н)кою моєю... и до(з)на(в)ши я по нє(и) ку собє вшєлякиє зычъливо(с)ти... //... записую... вси(х) тро(х) ча(с)тєхъ маєтъно(с)ти моє(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212–213).

МАЛЖЕНЪСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖЕНЪСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНКА, МАЛЖЕНКА, МАЛЖОНЪКА, МАЛЪЖОНКА, МАЛЪЖОНЪКА *ж.* (*заміжня особа стосовно свого чоловіка*) дружина, жінка: маючи лютость и ласкꙋ нашꙋ над малжєнкою єго и... дѣтми, таковꙋю розницꙋ и вспоръ мєжи тыми // ѡсобами ꙋпꙋстили, а кꙋ єднаню их привєли (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385–386); маєт ѡнаѧ малжєнка єго,... того вѣна и привѣнкꙋ своєго вживати и ꙗк сѧ маєт в том справовати (Краків, 1539 *AS* IV, 188); є(с)ли бы(х)... з сєго свѣта зшо(л) тогды жона и сыновє // мои мають па(н)у добро(в)скому або ма(л)жо(н)цє и дєтє(м) єго тую ѡсмыдєсѧ(т) ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) всю спо(л)на заплати(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 12–13); кн̄зь ку(р)пски(и) кн̄гню малъжонькꙋ свою... збилъ... и въ вєзєнє ѡсади(л) (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 81); Фє(д)ко фости(н)... из ма(л)жєнкою своєю... вызнали и(ж) продали тоє имѣнѧ вышє мѣнєноє оучтивои панѣи зофѣи (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); Має(т) малжо(н)ка моя... тоє трєтєє части и зо всєю має(т)но(ст)ю моєю сполє(ч)нє зо мною уживати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 155); ѳа са(м) а по (м)нє ма(л)жо(н)ка и пото(м)ки моє... на пє(р)ши(м) року... станути маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31); ки(р) Ѳєофа́нъ... го́йнє и заволáнє чи́номъ пра́вє кнѧжа́цки(м)' чєствова́лъ и ра́чи(л),... са́мъ оуслꙋгꙋючи поспо́лꙋ зъ... па́нєю Анною зъ Микꙋлинєцъ, малжо́нкою своє́ю (Київ, 1623 *МІКСВ* 72); протє(с)тансъ... зостави(в)ши ѡ(д)накъ урожоную панюю Катарыну Пнє(в)ского, ма(л)жо(н)ку свою,... з та(м)то(л) до вси(м)... домо(в)ство(м) свои(м) вывє(з)ти нє мо(г), уєха(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 198); **законная малжонка** — (*жінка стосовно до чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі*) законна дружина: писанія... до(и)шло насъ в которомъ жадаєтъ... абы(х)мо... по выстю на(з)начє(н)ного часꙋ в дєкрєтѣ ѡ(т)дати нєѡ(т)вло(ч)нє Софію за зако(н)ную ма(л)жо(н)кꙋ фєѡдоровi поводови наказали (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); **правая малъжонка** — те саме, що **законная малжонка**: а хотя бы по смє(р)ти правоє малъжо(н)ки тую поло(ж)ницу свою поня(л), а дєти з нєю привы(л) тогды яко тыє пєрвыє блу(д)ныє та(к) и тує хотя по ви(н)ча(н)ю... с такою жоною за бє(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); **взѧти за малжонъку, за малжонку взяти** *див.* **ВЗЯТИ; поняти собе малжонку** *див.* **ПОНЯТИ; поѧти за малжонку** *див.* **ПОЯТИ.**

МАЛЖОНОК *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЖОНОКЪ, МАЛЖЕНОКЪ, МАЛЖОНОК, МАЛЪЖОНОКЪ *ч.* **1.** (*одружена особа стосовно до своєї дружини*) чоловік, муж: гдыбы сє мнє Анънє... иваново(и) бабынъско(и) придало ꙋмє(р)ти пє(р)в... (пошкоджено. — *Прим. ред.*) ни(ж)-

ли Самомꙋ... Пнꙋ иванꙋ баби(н)скомꙋ ма(л)жонъкови моємꙋ // тєды Прєрєчоны(и) Панъ бабинъски(и)... добра вси... бꙋдєть дє(р)жать (Луцьк, 1519 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1–1 зв.); на то дали єй сєє наш листъ и ѡный запис малжєнка єє, кнѧзѧ Илии (Краків, 1539 *AS* IV, 188); по(д)даныє то(г) сєла... в дво(р) сѧ вломили и ꙋ клєти гдє // па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) спалъ стєнꙋ выбили (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8–8 зв.); ꙗ тоє ѡ(т)правы або ꙋвєза(н)ꙗ такь и(х) м(с)тꙗ(м) ꙗко и во(з)ны(м) нє... бороню бо нє па(н) ма(л)жоно(к) мо(и) є(ст) ты(х) доб(р) дєржачи(м) (Київ, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 80 зв.); Ꙗ алєкса(н)дє(р) дворани(н)... з ѡдноє стороны... и ꙗ алєкса(н)дра пꙗсочинъскаꙗ Писароваꙗ... с притомно(с)тю помєнєного єго м(л) пана Ма(л)жо(н)ка моєго з дрꙋгоє стороны ꙗвъно чынимо и на сꙋдє тымъ ли(с)то(м)... сознаваємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); При то(м) тє(ж) даровала избꙋ... добрє зпорєжє(н)нꙋю до мана(с)тєра нашєго... дла (!) трапєзы... за дш҃ꙋ нєбощика ма(л)жо(н)ка своєго (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); Взáємны(м) тєжъ спóсобомъ, малжóнокъ пови́нєнъ нéмощи и нєдостáтки малжóнки свóєи зноси́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921); А уховай Боже смерти... на помененую цурку мою впрод, ним бы сама детки свое зъ малжонком своим роспорядила,... теды малжонок ее, тое сумы тратити им не мает (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 84).

2. *Лише у мн.* (*шлюбна пара*) подружжя: єсли длѧ самой мл҃твы хóчє с(т) пáвєлъ абы сѧ малˢжєнˢковє до ча(с)у повˢстѧгали ѡ(т) малˢжєнскои спрáвы тогды заистє бóлшє потреба выстєрѣгати(с) кды́сѧ кто готоу́є до тои... ст҃ости (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 114 зв. на полях); призна(н)є того запи(с)у продажного прє(з) продавцовъ Яцка шоха и жоны єго Аннушы Ка(р)повны малжонковъ до книгъ мєски(х) києвски(х)... єсть прынѧто (Київ, 1622 *ПИ* № 29); Приточила(с) справа з рєє(ст)рꙋ сꙋдового... мєжи... Пано(м) Алєкса(н)дро(м) Пєсочи(н)ски(м)... поводо(м) а ꙋрожоными... Пано(м) васи(л)є(м) рогози(н)ски(м) и Панєю га(л)шъкою слꙋпича(н)кою ма(л)жо(н)ками по(з)ваными (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); Пановє Макаръские малъжонъкове з своими // приятели... тое инътеръцызы у осведчачого упоминатися почали, абы была вернена (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/III, 596–597); Повтóрє, трéба заховáти малжóнкѡмъ взáємнꙋю вѣрꙋ малжéнскꙋю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

МАЛЖОНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЖОНЪКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛИЙ *див.* **МАЛЫЙ.**

МАЛИНА *ж.* (Rubus idaeus L.) малина: mora u[a]ticana, малини, ожини (1642 *ЛС* 273).

МАЛИТИСѦ *дієсл. недок.* Маліти, слабнути: Ѡ(т)кóль ꙗ́внѡ, ижъ и мнѡ́житˢсѧ, и мáлитˢсѧ вѣра, зєзволéнієм ˢ и стара(н)єм ˢ нáшимъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 835).

МАЛИЦЫЯ *ж.* Злосливість, хитрість: Не дивуемся... тымъ трогранистымъ скуфіомъ, которіе, недосытъ маючи подземныхъ низкостей мѣстцъ, для пробованя своихъ лиценцый, або рачей малицый, але и високостей небесныхъ тыкаются, хотячи оного убогого...

Лазара зъ лона Авраамова гвалтомъ выпхнути (1603 *Пит.* 95).

МАЛІОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНІЄ *с.* **1.** Зображення, змальовування: Хто сˢ поча́ткꙋ свѣта Бо(з)скїй мꙋ(ж), маліованіє(м) и рисова́ніє(м) Бо(з)ства выпыта́вши зрозꙋмѣ(л), и пото́мны(м) послѣ сєбє́ зоста́вилъ и пода́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

2. Малюнок, картина: Або́вѣмъ дѣй и спра́вы вѡ́єнныи… красомѡ́вцы и малѧрѣ ѡповѣдꙋ́ю(т) и спи́сꙋютˢ… // Кото́рыи бо́вѣмъ рѣчи исторіи мо́ва оу́шомъ прєклада́єтъ, ты́и малі́ованіє молча́чєє ѡ чо́мъ пока́зꙋєтъ… васи́лїй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 18–19).

Див. ще **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛІОВАНЫЙ *див.* **МАЛЕВАНЫЙ.**

МАЛІОВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛІОНЪ *ч.* (Cucumis melo L.) диня: pepo, nis, диня, маліо(н) (1642 *ЛС* 305).

МАЛЇОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛЇОВАТЫ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛМАЗЕЯ, МАЛМАЗЇЯ, МАЛМАЗЫЕЯ, МАЛМАЗЫЯ, МАЛМАЗЫѦ, МАЛМОЗИЯ, МАЛЪМАЗЫЯ *ж.* (*сорт виноградного вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії*) мальвазія, малмазія: ты(м) жє ѡбычає(м) пановє воєводовє… на врѧдє(х) своихъ… ѡколо мєры цєны ши(н)кова(н)ꙗ пи(т)ꙗ приво(з)ного му(ш)катєлы ма(л)мазыи мє(дꙋ) и пива та(к)жє ѡколовати и ло(к)тꙗ чєрє(з) врꙗ(д)нико(в) свои(х) постановє(н)є чинити має(м) (1566 *ВЛС* 11 зв.); Отъ малъмазыи, отъ мушкателы, отъ кожного гарнца пенези 4 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); от кудры мушкателу, малмозии и вина по золотому червоному (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II, дод. 561); Иванъ филиповичъ… мє(л)… Малмазєи куфꙋ а҃ (Берестя, 1583 *Мит. Кн.* 24); Далем дви куфи малмазыеи, абы спродано (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757); Малма́зыѧ, Мꙋшка́тєллѧ,… и и́ныѧ разли́чно имєнꙋємыѧ, ꙗжє ѡ(т) гро́здѡвъ Винныѧ Лозы исто́чєны быва́ютъ, сꙋтъ Вино́мъ и́стиннымъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 237); То́жъ розꙋмѣй ѡ мєдꙋ, малˢма́зїи, алѧко́нˢтѣ, и ѡ горѣлцѣ, и всѧ́кїй // напо́й, єсли бєз мѣры: то смє́рть, а калѣцтво слѣпота, дꙋши, и тѣлꙋ тво́ємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.–5).

МАЛМАЗЇЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫЕЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМАЗЫѦ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛМОЗИЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛО *присл.* **1.** (*у невеликій кількості*) мало, небагато: Костѧнтинъ вєликии… имѣлъ валькꙋ вєликꙋю. и коли пришо(л) на дꙋнаи къ бою. оувидєлъ нєприꙗтєлєи мно(г). а свои(х) мало. почалъ тꙋжити (1489 *Чет.* 20); Та(к)жє и на раноу… сто(л)ци мало съли и свѣжи(м) масломь. и прикладаи до раны (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6 зв.); за такꙋю цєнꙋ продати нє годи(т)сѧ тыми шкоды жычишъ // назбы(т) мало даєш (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.–28); воды мало прино́силъ зˢ жро́дєлъ Гєликѡ́нˢскихъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); такъ тежъ дворисчъ чимало въ томъ сел. Рудци спаленыхъ виделъ и барзо мало, што се позостало (Кременець,

1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 221); рожа(и) бг҃ далъ на(д) сподѣва(н)є, бо сꙗ боꙗли сѣꙗти, щє б нє было ꙋрожаю, и такъ мало сѣꙗли, алє бг҃ да(л) вєликїй рожа(и) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176);

(*недовго, нетривалий час*) мало: оч҃є мои милыи драгии. потєрпи ми мало. доколє помолюсѧ г(с)ви моємꙋ (1489 *Чет.* 87); и послалѣ к неи. стыи сємїонѣ. со клѧтвою рєкꙋчи. пожди мало (Там само, 5 зв.); а иншого и самъ не видаю, если што згинуло або нѣтъ, бомъ тамъ мало еще и былъ и добре ся не розглядѣлъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); прєто хотѣлъ бы(м) абысь мало почєка́лъ и нє мѣй за злє на нашоє прєдлꙋжє́нє (к. XVI ст. *Розм.* 66 зв.); Лаза(р) товаришь нашь добрїй оуспє и барзо мало из(г)оди(в)ши повторє мови(т). лаза(р) оумрє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 38); Боюс, милая рꙋси и полско, абы то в тобѣ, мало пождав, не было. Юж начатки суть, конца чекай (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82); Ѡто пождꙋ єщє ча́сꙋ ма́ло ѡжида́ючи надѣи спасє́ньѧ моєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.);

(*нечасто*) рідко: Бы́ли ты́жъ и вˢ Єгіпскихъ ски́тахъ, што жива́ли В пєчє́рахъ, и зˢ ни́хъ на свѣтъ ма́ло выхожа́ли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43).

2. (*недостатньо; менше, ніж треба*) мало: А ѧ нн҃ѣ ѡ томъ самѡвластїю, ма́ло ро́змо́вѧю з ва́ми // люби́мїи мѡи слꙋха́чє (Чернігів, 1646 *Перло* 5–5 зв.);

не дуже; не особливо: єди́ныхъ, жє ѡ(т) нєє ѡ(т)ступають, дрꙋги(х) жє о тоє нє дбають, и вси вобєцъ на пови(н)ность свою ма́ло памѧтаю(т), колє́блючисѧ ди́вными способы оу вѣрє (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); тотъ умоцованый... показалъ привілей короля,... которого... панъ староста, въ руки взявши, на столъ кинулъ и, мало его читаного слухавши,... наказалъ далей поступовать (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 312).

3. Трохи, дещо: просиль єго абы мало ѡ(т)стꙋпиль ѡ(т) зємˢлѣ и сѣдѧчи наоучаль с корабˢлѧ народы (1556–1561 *ПЄ* 227); И мало нижей тамъ же придаетъ: "... фундаменты его на горахъ святыхъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 366); Жидѡ́вє... (ꙗкомˢ рєклъ ма́лѡ вы́шшєй) всѣ дны вˢ ты́дню называ́ю(т) Сꙋббѡтами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211).

4. *У ролі числ.* (*невелика кількість*) мало: били намъ чоломъ вси земяне браславскии о томъ, што ж именя ихъ отъ неприятелей спустошоны и людей за собою велми мало маютъ (Вільна, 1507 *АЛРГ* 128); А имѣли тыжь и рыбь мало. и тыи бл(с)вивь и казаль пєрє(д) нѣ класти (1556–1561 *ПЄ* 156); бо гдє бы тє́жъ тоє нє было, а́лє жєбы ра́зъ оухили́вшисѧ с пра́воє доро́ги, на пє(р)шїй спо́собъ вєрноу́тисѧ южъ заборо́нєно, жа́дєнъ а́лбо ба́рзо ма́ло, и то по(д) ли́чбою, в кролє(в)ство нѣ(с)ноє нє оувошо(л) бы (Острог, 1607 *Лѣк.* 74); Року 1638. Хто що посѣявъ, то рубакъ изъѣвъ, и мало що озимины было (1636–1650 *ХЛ* 78); а тутъ что ся зостало, барзо мало, южъ ся попродавало (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Мало що и(х) позосталы(х) бєзѡрꙋжно вышли на пѣши(х) нѡга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

5. *У ролі присудк. сл.* Мало: Винницы в҃... алє пожитъкꙋ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало нє вытискають ꙗгоды тамъ бувають (1552 *ОКЗ* 42).

◊ **мало не** — мало не, трохи не, ледве не: М(с)ца авгꙋста .ѕ҃. второ́й годи́ны в но(ч).

м(с)ць бы(л) в затмéню таки(м) знáкомъ багрéво мáло нє ввє(с)... прє(д) стрѣтéнїє(м) г(с)дни(м) (1509–1633 *Остр.л.* 129 зв.); Мєщáнє нє тєрпáчи збы́тковъ, и оу повóзница(х) и пáню ѡстáлоса мáло нє оубúли на см҃рть (Там само, 131 зв.); пан Иван Семенович в тую помененую суму пенезей увязыватисе почал, ино там его через заруку... мало не забито (Володимир, 1531 *АрхЮЗР* 8/IV, 131); мєнє... самого мало нє забилъ, з ручницъ на домъ стрєля(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97); камѣна(м) на нéго мéчѹчи, мáло éго нє вбúли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); А тáкъ оужє высóко збѹдовáли вєжѹ онѹю, жє мáло м(с)ца нє досагнѹли (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.); **мало што** — (*небагато*) мало що: мало не во всемъ згажаетсе церковъ наша Восточная и зъ Заходними, и мало што розьного, коли в самую речъ пильно вглянешъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 146); дїáволъ... вѣдаєтъ... йжъ éсли и мáло що покоýтовати боýдємо, нє бєзꙋ ѡплáты то зостáнєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 34); Они... зъ панами и зъ княжаты мало што, або згола нѣчого почати не могши, зачали // зъ мѣщаны, зъ людом посполитымъ... пустили межи ныхъ... кіи, посторонки,... турмы, инквизиціи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1064); При то(и) жє сха(д)цє П. Мигалъ Алвѣзи(и) пришє(д)ши до бра(т)ства и мало що посѣдѣвши порвалъса и пошолъ до дому нє оповѣднє (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **ни мало ни велико** *див.* **ВЕЛИКО.**

МАЛОБАЧНЫЙ *прикм.* **1.** Необачний, нерозважний: Але то все уросло зъ братщиковъ церкви новое Светого Духа съ поповъ своевольныхъ и зъ мѣщанъ нѣкоторыхъ малобачныхъ, которымъ не новина розрухи чынити, покой посполитый взрушать (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 44).

2. (*здійснюваний без дозволу*) свавільний: посылалысмы до него, прекладаючи ему яко инше его и въ складаню и въ оглашанью сыноду, о зниканю розмовъ зъ нами на нимъ, малобачные поступки, такъ особливе и то его приватное се до обчее звирхности, мимо ведомость нашу, привезанье (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 522).

МАЛОВАЖНИЙ *див.* **МАЛОВАЖНЫЙ.**

МАЛОВАЖНОСТЬ *ж.* Нікчемність, марнота: и абы са не здáлъ кгвáлꙋтомъ ѡ(т)водúти ихъ ѡ(т) погáньскихъ забобóновъ, а úлє зрáзѹ кгдыжъ лáскавє слоýшными спóсобами на пóтымъ ѡ(т)вєсти úхъ ѡ(т) нихꙋ хотѣ́лъ, кгды и сáми нєпотрéбѹ и маловáжность и(х) зрозѹмѣ́ти мѣ́ли (Дермань, 1604 *Охт.* 5).

МАЛОВАЖНЫЙ, МАЛОВАЖНИЙ *прикм.* **1.** *(який не має великого значення; неістотний)* маловажний: кꙋгды(ж) то є(ст) нáйпєвнѣйшєє звѣ́та(з)тво, и вы́игра(н)є плáцѹ абы нє бы́ти звѣтажóномѹ нє ты(л)ко оутрачє(н)емꙋ має(т)ности, що є(ст) бáрꙋзо малова(ж)наа, а илє дла бг҃а алє анѣ вшєлáки(х) спóсобо(в) моýками. анѣ тою самóю на(и)срокгъшєю и на(и)стра(ш)нѣйшєю см҃ртью (Дермань, 1604 *Охт.* 11); Которіи отступникове зневаживши и опустивши, берутся за якіись софистіи зъ писмъ маловажнихъ и листовъ приватнихъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 688).

2. (*який діє на власний розсуд*) самовільний: А тєпєр бы чого божє ѹхова(и) чєрє(з) ты(х) свово(л)ны(м) (!) а маловажны(х)

людє(и) тая єпископиꙗ згинѫти мѣла (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101).

Див. ще **МАЛОУВАЖНЫЙ.**

МАЛОВАНЄ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛОВАНЫЙ *див.* **МАЛЕВАНЫЙ.**

МАЛОВАНЯ *див.* **МАЛЕВАНЄ.**

МАЛОВАТИ *див.* **МАЛЮВАТИ.**

МАЛОВЕРНЫЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВРѢМЕНЕНЪ *див.* **МАЛОУРѢМЕННЫЙ.**

МАЛОВѢРЕНЪ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРИЄ, МАЛОВѢРЇЄ *с.* Те саме, що **маловѣрство**: положи́листє вы ча(с) змилова́наса панского и вєдлоу́гъ во́лѣ своєи поста́вили єстє ємоу дн҃ь и мно́гыми сло́вы строфѫючи и(х) маловѣрїє и замыка́ючи мо́воу мови(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158 зв.); incredibilitas, маловѣриє, нєвѣриє (1642 *ЛС* 232).

МАЛОВѢРЇЄ *див.* **МАЛОВѢРИЄ.**

МАЛОВѢРНИЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРНЇЙ *див.* **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОВѢРНЫЙ, МАЛОВЕРНЫЙ, МАЛОВѢРНИЙ, МАЛОВѢРНЇЙ, МАЛОВѢРЕНЪ *прикм.* **1.** (*який має слабку віру*) маловірний: а которыи сѫ(т) маловѣрныи и развра(т)ници закону сн҃того ѡ(т)рываючыса ѡ(т) блгочєстиꙗ тыи бєзъ бл(с)вєниꙗ да будѫ(т) и ѡ(т) правовѣрны(х) да ѡ(т)луча(т)сѧ (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95); incredul(us), нєвѣрєнъ, маловѣрєнъ (1642 *ЛС* 232); leuifidus, маловѣрни(й) (Там само, 254); А ты // чл҃вѣчє маловѣрный, ѡ(т)сєлѣ познава́й, ꙗкѡ из начала ми́рѫ, была́ до́бра ѧ вѣра; въ пра́вєдныхъ; ѡ въскрєсе́нїю из ме́ртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146–146 зв.); зна́й жє маловѣ́рнїй чл҃вчє; ꙗковы́ми да́рами ѡбдарова́ та Бг҃ъ тво́й добротли́вый (Там само, 4).

2. *У ролі ім.* Те саме, що **маловѣръ**: А єсли (ж) траву полную котораꙗ тєпєръ єстъ а назавтрїє бы… в пєчъ вкинєна богъ такъ приѡдєваєтъ або ж нєдалєко болшє(и) васъ маловєрныхъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); И рюкъ имъ Іисусъ: “Чому есте такъ полохавы, маловѣрныи?” (XVI ст. *НЄ* 115); За́ра(з) послышали, что смоуще́ни єстє и боѧзли́ви ма́ловѣрны (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Пре́тѡжс҃ пришє́дши до нєго ѡбѫди́ли єго, мо́вачи; Па́нє ратѫ́й нас҃, ги́нємо. И ре́кл҃ им҃с҃, чємѫ так҃ боѧзли́вы єстє маловѣ́рныѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 387).

Див. ще **МАЛОВѢРЪ.**

МАЛОВѢРСТВО *с.* Маловір’я: нє вѣ́тр-ный шѫмъ и бѫ́рѧ, причи́ною были тонє́ню Пєтро́вомѫ; а́лє само́гѡ єгѡ… маловѣ́рство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441).

Див. ще **МАЛОВѢРИЄ.**

МАЛОВѢРЪ *ч.* Маловір, недовірок: бор҃зо про(с)тєр҃ль і҃с҃ роукоу, и яль єго. и рєкль ємоу маловѣрє дла чого єси погыбоваль (1556–1561 *ПЄ* 68); и рє(ч) имь маловѣ́рє гдє вѣ́ра ва́ша, и ѡни оустра́шилиса и ди́вовалися (XVI ст. *УЄ Літк.* 37).

Див. ще **МАЛОВѢРНЫЙ.**

МАЛОГЛАСНѢ *присл.* (*ледве чутно*) тихо: Низѫплѣ́жнѡ: смѣре́ннѣ, и малогла́снѣ, пи́ско(м) ѫнижє́ннє по зємли́ ла́зачи (1627 *ЛБ* 77).

МАЛОГОДНЫЙ *прикм.* **1.** Неспроможний, негожий: запє(р)лиса в замъкѹ нєвєсты а дєти множство ихъ а мѹжовъ ѡ(д)но н҃ и то малого(д)ныхъ кѹ ѡборонє (1552 *ОБЗ* 140 зв.).

2. Недостойний, негідний: Кгдыжъ и тою пє́ршєю ѣлмѹ́жною слѹгъ Бж҃ихъ (хоть малого́дных) и ша́фарѡвъ та́ємницъ єго, доброво́лнє в зако(н)номъ ста́нѣ оубо́зство… обира́ючи(х), ла́скавє и щодробли́вє опа́трѹєтє (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* (передм.) 5).

МАЛОДУШЕСТВО *с.* Легкодухість, слабодухість: imbellia, слабо(с)т(ъ), малодушє(с)тво (1642 *ЛС* 225).

МАЛОДУШЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Занепадати духом, зневірятися: Чи(м) жє ма́ю(т) въсто́чныє дх҃овны(є)… ма́лодѹшєствова́ти, иж҃ конє(и) нє ма́ю(т) сре́брооу́здны(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223).

МАЛОДУШИЄ, МАЛОДУШЇЄ, МАЛОДУШЫЄ *с.* **1.** Зневіра, зневір'я: Ле́пєй пре́то было кри́ла голуби́ныє в҃за́ти… и оутєка́ти во пѹсты́ню, где бы(м) мо(г) ѡчєкива́ти спаса́ющаго ма́ ѡ(т) малодѹ́шиѧ и бура. Ани́жєли доброво́лнє слєпы́мъ ста(в)шиса, з҃ слєпы́ми до про́пасти слєпы́хъ прова́дити (Єв'є або Вільна 1616 *Прич.отех.* 11); ѡ(т) ко́рєни зло(г), Оуны́нїє вѣ́твїє. ѡ(т)чаа́нїє, малодѹшыє, гню́сность, зло́сть, розєрва́нїє мы́слє(и), и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 57).

2. Бездушність, байдужість: Нєраде́нїє: Нєдба́ло(ст), в҃зга́рда, прєѡбидѣ́нїє, малодѹ́шїє (1627 *ЛБ* 75).

МАЛОДУШЇЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОДУШНИЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШНЫЙ, МАЛОДУШНИЙ, МАЛОДУШЪНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Легкодух, слабодух: Молю васъ, братя, наказуйте безчиныи, утѣшайте малодушъныи, носѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83); игѹмє(н)… має(т)… промишлѧти, ѧкъ малодѹшныхъ и хвѣючи(х)сѧ змоцнѧти, ѧ(к) боѧзливы(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 69); pusillanium(us), малодушни(й) (1642 *ЛС* 339).

МАЛОДУШЪНЫЙ *див.* **МАЛОДУШНЫЙ.**

МАЛОДУШЫЄ *див.* **МАЛОДУШИЄ.**

МАЛОЗМИШЛЕННЫЙ *прикм.* (*позбавлений сенсу*) беззмістовний: Что́ жє ѡ ми́рских рєкѹ, и мнимїи дх҃о́внїи ма́лозми́шлєнноє набожє́нство дєржа́тъ, и ско(л)ко ѱа́лмо(в) ѡ(т)пра́вившє всє ѡ(т)кида́ю(т) (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (Лв.) 28).

МАЛОМОЖНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Бідняк, убогий: р(ч)є бо въ стомъ єванг҃лии. ащє маломожнымъ сотвористє мл(с)тню. то самомоу х(с)оу сотвористє (1489 *Чет.* 289 зв.); нагъ бы(х) нє ѡблєкостє мѧ. и маломожнымъ нє сотвористє мл(с)тнє. идѣтє ѡ(т) мєнє оу ѡгнь вєчьныи. оуготованныи дьѧволоу (Там само); алє єсли чинишь пирь… зови оубогыи. маломож҃ныи. хромыи, и слєпыи. и боудєши бл(с)вєнь (1556–1561 *ПЄ* 284 зв.).

МАЛОМОЩНЫЙ *прикм.* **1.** Слабкий, безсилий, безпомічний: Вре́дны(и): Вродова́тый, бѣ́дный, маломо́щный, оуло́мный, хро́мый, нєдолѹ́жный, шкодли́вы(и), нєдостате́чный (1627 *ЛБ* 17).

2. *У ролі ім.* Недужий, -ого, слабий, -ого: болꙋ́ныѧ исцѣлѧйтє. мр̄твыѧ въскр(с)шайтє. маломощꙋ́ныѧ, очищайтє. бѣсы изꙋ́ганѧйтє (1556–1561 *ПЄ* 49).

МАЛООКИЙ *прикм.* (*у якого малі очі*) малоокий: ocella(e), малѡѡки(й) (1642 *ЛС* 288).

МАЛОСЕРДСТВО *с.* Безсердечність, бездушність: а и(ж) сми та(к) до(л)го нє ѡ(т)правили братии ваши(х): нє (з) ѧкои нєдбало(с)ти а(л)бо и(з) ѧко(г) малосє(рд)ства сє то стало. ти(л)ко за ти(м) ꙋсє(м) вишє писани(м). а за нєдо(с)та(т)кꙋ ска(р)бꙋ нашєго (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370).

МАЛОСТЬ *ж.* **1.** Нікчемність, мізерність: Ꙗкъ по єдно́й сторонѣ́ на широ́кѡсть мо́рꙋскꙋю, и оуро́чища страшныє сѧ пꙋща́ти, ре́чь єстъ ко́ждомꙋ, а ба́рзѣй нєоумѣ́тномꙋ нєбєзъпе́чнаѧ (проти́вко чємоу́, ачъко́львєкъ вєли́кимъ въ уомѣ́тности сѧ то́й найдоу́ючїй, а ма́лость свою и нєспосо́бность на тоу́ю слоу́жбꙋ вытыка́єтъ) (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); Прїємнꙋю ба́рзо рє(ч) то(и) бг̅ꙋ чи́ни(т), кото́рый мы́сли(т) ѡ вєликости свои(х) грѣхо(в), а ѡ малости свои(х) цно(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30); ониємꙋ оуказа́ли о́браз єгѡ на картынѣ вымалєва́ный. кото́рый коли оузрѣ́лъ Да́рїй вꙋзгордѣ́лъ єгѡ дла ма́лости ѡсо́бы (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Незначна кількість: росказали были єсмо… панꙋ Григорю… чинити заплатꙋ жолнєромъ и на ново ихъ ꙋмовлати, нижли маємъ вєдомост з скарбꙋ зємского, жє пєнєзєй… з ымєнєй наших господарьских и половица сєрєбщизнъ пєрвших годовых нє выносит, тоєж розꙋмєючи ѡ малости податкꙋ з людєй (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); предся мѣли бысмо въ той речи за собою оборонцу и свидѣтеля не ангела, // ани архангела,… але самого ангельского и апостольского владыку, который до малости вѣрныхъ своихъ утѣшьне такъ мовитъ (1603 *Пит.* 7–8); ви́дѣ(х) на́ро(д) мно́гъ: нє жєбысмо попоудливє розꙋмѣ́ли, жє мы пє́внє боу́дє(м) з ли́чбы ихъ, аль жєбысмо подо́бно ѡба́чивши ма́ло(ст) избра́нны(х) бж̅їихъ нє впа́ли вꙋ ѡ(т)чаѧнїє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); Тоєи схадзки дла малости брати(и)… нѣчого нє справивши розошлиса ѡ(д)давши налєжноє до скры(н)ки (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

3. Мить, миттєвість: В ѡко мꙋгнє(н)ю ма прова́ди(т) вѣ́къ мо́й кꙋ ста́рости. анѣ́ сѧ розба́чити могоу́ в то́й ма́лости (Острог, 1607 *Лѣк.* 2).

МАЛОУВАЖНЫЙ *прикм у ролі ім.* Зухвалець, грубіян: ѧ нєдавъного часꙋ бꙋдꙋчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго м(л̄)… до Лвова дла набы(т)ѧ Дрꙋка(р)ни Потрєбы ради Ц̑рковънои въ Народѣ сємъ Мо(л)довлахи(и)ско(м) ѡ(т) мл(с)тє(и) ваши(х) нє ты(л)ко зычливои Помочи… алє єщє ѡ(т) нѣкоторы(х) малоꙋва(ж)ны(х) нѣщо изнєваги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

Див. ще **МАЛОВАЖНЫЙ.**

МАЛОУМЕНЪ *див.* **МАЛОУМНЫЙ.**

МАЛОУМНЫЙ, МАЛОУМЕНЪ *прикм.* Нерозумний, недосвідчений: а моємꙋ бєзꙋмию нє поноси бо єсми грѣшныи малоумє(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ* 1); си́лє(н) є(ст) бъ̄ и ѡ(т) ка́мєнє пото(м)ство авраа́мово зводи́ти си́лє(н) є(ст) и ма́лооумными дѣ(т)-

ми, вєли́ки(х), и в добродѣ́тєлєхъ высо́ки(х), сты(х) ѡ(т)цє(в)… оучи́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227);

(*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) недостойний: Списана сіа книга рукою малоумнаго и многогрѣшнаго дїака раба бжїа прокопїа поповича дꙋ́бровки (1564 *ПДПИ* 104); Сла(в) Г(с)доу Бу, въ Тр(о)ци єдиномоу, давшемꙋ зачало и по зачалѣ конєць. Аминь. Рабь Бжій малооумный Гавріилъ (1599 *Яв.ИЗ* 12).

Див. ще **МАЛОУМѢЄТНЫЙ.**

МАЛОУМѢЄТНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малоумный**: нє дивоуємоса та(к)… ѡны(м), ѧко боудꙋчи слабы(м), и нєро(з)соу(д)ны(м) (до того и боа(з)ливы(м) поча(с)ти тє(ж) и малооумѣєтны(м)…//…) ѧко ты(м) трограниcты(м) скꙋ(и)фиа(м), которыє… и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаютса, хотєчи ѡного оубогаго лазара з лона авраамова к(г)валто(м) выпхнꙋти, абы та(м)… быти нє мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52); Не дивуемся такъ далеце онымъ, яко будучи слабымъ и нерозсуднымъ, до того и боязливымъ, по части тежъ и малоумѣетнымъ (1603 *Пит.* 95).

МАЛОУРѢМЕННЫЙ, МАЛОВРѢМЕНЕНЪ *прикм.* Тимчасовий, минущий: тєрпѣтє и нє боитє(с) мꙋкъ и(х) маловрѣмєнны бо соу(т). мало потєрпѣтє. законно постражєтє. да вєнєць цр(с)твиа приимєтє (1489 *Чет.* 143 зв.); тѣмъ жє прослависа житьє твоє. малооурѣмєнн(о)є (в) (сє)мъ житьи. радуиса стє николає (Там само, 197 зв.).

МАЛОЩИ *присл.* Злегка, поволі: ма́лощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155).

МАЛПА *ж.* (*тварина із ряду приматів*) мавпа: Повто́рє добродѣйство Бжїє при члвкꙋ; ѧкѡ нє сътвори(в) єгѡ́ ѧкѡ́вимъ страшиломъ, и дивови́ском того́ свѣта… подо́бѣє кона́, и члка. ма́лпа, и мари́хи; з людскѡю пєрсѡ́нню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2); *У порівн.*: Сати́ри лю(дє) лѣсныи въ го́ра(х), албо в вели́ки(х) лѣсѣ(х) бы́ваю(т)… молвы ни єдінои нє има́ю(т), то(л)ко ѧко ма(л)пы крыка́ю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

МАЛПЇЙ *прикм.* (*який є складовою частиною організму мавпи*) мавпячий: пи́смо сто́є повѣда́є(т). скѣ́пилноє вино́. придавши к нємꙋ́ кръвє́ лвєи. вєпровои. баранєи. и ма́лпїєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.).

МАЛЪ *див.* **МАЛЫЙ.**

МАЛЪЖЕНСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЪЖЕНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖЕНЪСКИЙ *див.* **МАЛЖЕНСКИЙ.**

МАЛЪЖЕНЪСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖОНКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЪЖОНОКЪ *див.* **МАЛЖОНОКЪ.**

МАЛЪЖОНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛЪЖОНЪКА *див.* **МАЛЖОНКА.**

МАЛЪКИЙ *прикм.* (*невеликий за обсягом*) малий: повєлєнно ми є(ст) написа́ти си́ю малъкую ха(р)тїю (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

Див. ще **МАЛЫЙ.**

МАЛЪМАЗЫЯ *див.* **МАЛМАЗЕЯ.**

МАЛЫЙ, МАЛИЙ, МАЛЪ *прикм.* **1.** (*незначний за розміром, величиною, об'ємом*) малий: а єрмонъ гора мала є(с). во зємли єрдань(с)кои (1489 *Чет.* 256); и дал… ємѹ тоє имѣнє Головин… // з ролѧми ѡраными и нєѡраными и с озєры и з малыми ѡзєры и болоты (Краків, 1507 *AS* III, 39–40); Гдє́ жъ то́ хотѣлъ чловєкъ той, крилами голѹбинными лєтѣти: понєважъ нєподѡбнаѧ єстъ рѣ́чъ чл҃вєкови, на та́къ ма́лыхъ крилахъ по(д)нєстиса ѡ(т) зємлѣ // и на вѣ́чный ѡ(т)почино́къ залєтѣти (поч. XVI ст. *Пчела* 55–55 зв.); Мыто соланоє. Кгды соль идєть низѹ дають с кажъдого чо(л)на мыта… по камєню соли а бєлоє соли которая чєрє(з) подольє приходить з воза вєликого и малого по триста головажє(к) (1552 *ОКЗ* 34 зв.); Пойдимъ же до сосудовъ церковныхъ: келихи, дискосы, покрывала малые и великіе, кресты (Вільна, 1608 *Гарм.* 214); іѡсифъ… каза(л) за столо(м) сєдѣти, за бо́лши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣ́йшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239); Ѝ́ко ѡ(т) исто(ч)ника истѣка́єть вода́: мала́ѧ а пото(м) чини(т) сѧ болꙋшаѧ рѣка. и многи(х) напава́єтъ розѹмныхъ… тако(ж) и ѡ(т) хв҃ыхъ оу́стъ… истѣка́єтъ вода (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 101); Ап(с)лъ Па́вєлъ мо́ви(т): Иза́ли нє вѣ́даєтє ѧко ма(л) ква́съ всю дѣжѹ́ ква́ситъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 258); По ко́лькѹ днíи сѣда́чи фили́ппъ цр҃ь вꙋ пала́цѹ сво́ємъ, оуказа́лсѧ ємѹ ма́лый, а вєльми ти́хїй пта́шєкъ, кото́рый прилєтѣ́лъ на єгѡ ло́но и знє́слъ ѧицє (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.); Аспіда: Оу́жъ ма́лы(и) ѣдови́ты(и). або змїа́ (1627 *ЛБ* 182); Такжє и дрѹгіи которы(и) хотѣ(л) стодолы малыи розмєтавши, бо(л)шїи бѹдовати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); **отъ (одъ) мала (маля) до веля (велѧ)** — все чисто, геть усе: такожъ золота, сребра, пенезей готовыхъ, ланъцуховъ, клейнотовъ, перелъ, шатъ, коней ездныхъ, возниковъ, тежъ цынь, мѣдь, олова, желяза маю, все, отъ мала до веля, даю, дарую… сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 21); ту зєзнава(м) и(ж) мнѣ сѧ досы(т) заплаты оучиныло о(д) тоѣ ва(с)ковоѣ оу(и)ны моєѣ и брату(в) мои(х) оує(ч)ны(х) и сєстрѣ мою(и) С чо(г) мы обоє квитуємо о(д) мала до вєлѧ я сєстро(ю) и во(л)ными и(х) чинимо (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 16, 7); Стє(ц)… записоує(т) сѧ гро(ш) свы(м) борони(ти) брата своє(г) о(д) вшєлѧки(х) пє(р)соу(н) и троу(д)ности которое имѣнѧ зда(л) бр(т)оу своємоу… зє вшы(т)кы(м) дє(р)жанѧ(м) о(д) мала до вєлѧ (Там само); бра(т)… тыє добра… золото сєрєбро шаты… кони бы(д)ло ѡ(в)ци и (в)вє(с) спрѧ(т) домовы(и)… ѡ(т) мала до вєлѧ ѡ(т)да(л) и (з)ни(м)… по братє(р)ску подєли(л) (Жорнища, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 115); такъ тежъ и хлопъца поводовъ, шляхетъного Александра Сачъковского, въ томъ же року, тисеча шестсотъ чотырдесятъ осмомъ, до села Витъковичъ для живъности од поводовъ присланого, утопили есте и въсе господаръство од маля до веля, быдла, збожа, презъ поводовъ въ тыхъ маетъностяхъ зоставленые, розобрали есте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 422); **отъ (от) мала и до велика** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (велѧ)**: скоро по забитью малжо(н)ка моєго… домъ и має(т)но(с) мѹжа моєго бывшо(г) и мою ѡ(т) мала и до вєлика злєцы(л) бы(л)… кн҃зь ку(р)пски(и) слѹжєбникѹ своємѹ єсифѹ пѧтомѹ // тороканову до часѹ пи(л)новати абы таѧ всѧ має(т)но(ст) была в цєлости

(1583 *ЖКК* II, 139–140); повєдаєм вам, иж єсмо тыми разы послали до тыхъ замков наших… дворѧнина королєвоє нашоє… ꙗна… и к томꙋ вѣлєли ємꙋ в тых замкох наших ѡсмотрєти и пописати дѣла вєликии и малыи и гаковницы, рꙋчницы // порохи, салєтры, свинєц, ѡлово, сєрки и иншии всѧкии рѣчи бронныи, ѡт мала и до вєлика (Краків, 1540 *AS* IV, 232–233); **отъ мала до многа** — те саме, що **отъ (одъ) мала (маля) до веля (велѧ)**: Што дей одно было риштунку моего: зброя, седла, серебра, золота, шаты, гроши,… вшелякое живности — муки ржаные, пшеничьные а грецкие, крупы ячные, пшона, проса, горохи, полъти мяса, сала, сыри, масла,… отъ мала до многа, што дочиста — все погорело (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 130); **быдло малоє, быдло рогатоє малоє** *див.* **БЫДЛО; полмиля малая** *див.* **ПОЛМИЛЯ; росходныкъ малый** *див.* **РОСХОДНЫКЪ; щавей малый** *див.* **ЩАВЕЙ**;

(*неповний за обсягом*) малий. ◊ **Требникъ малый** *див.* **ТРЕБНИКЪ.**

(*невисокий на зріст*) малий: моужь пакь нѣякы(и) // имєнємь закьхєй. который то быль старшїй надь мытниками.… хотѣль ї҃са видѣти. кто єсть. алє нє могль прє(д) народь. бо малˢ быль тѣломь (1556–1561 *ПЄ* 303 зв.–304);

(*про Місяць у фазі, коли видно лише частину його диску*) неповний: а ґди ѡ(т)далитъся ѡ(т) сл҃нца тогди естъ полни(и). а ґди ся изближитъ из сло(н)цемъ, тогди естъ малий, бо сло(н)це м(с)цеви свѣтлость подаетъ ї и (!) ѡ(т)мꙋєтъ (серед. XVII ст. *Луц.* 541); лоуна часѡ(м) срєднѧѧ; ча́со(м) ростѧчаѧ, а ча́сѡ(м) оумнѣйша́ючаѧсѧ… бываєтъ… малꙋю [лоунꙋ] ви́ди(м) в жлобѣ, кды ѡтроча родисѧ на(м), новꙋю по въскр(с)нїи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270 зв.).

2. (*незначний за часом*) короткий, нетривалий: Рєкль имь ї҃с. єщє малыи ча(с) боудоу с вами (1556–1561 *ПЄ* 375); рыхлѣ́й бовѣ́мъ нѣжли сѧ грѣ(х) сконˢчи́тъ, загаса́ютъ соло(д)кости. алє за ни́хˢ моу́ки нѣ ма́ютъ конˢца. соло́дкость тєды на ма́лый ча́съ, а бѣда на́вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); такъ дш҃а на́ша єсли прє(з) малый ча́съ до бо(з)ски(х) рєчїй зно́си(т)сѧ, зара(з) своєю тѧгото́ю до ты(х) // зє́мны(х) и мына́ючи(х) рє́чїй спа́дꙋєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225); Та́къ тєжъ и ѡ гнѣвѣ мо́вѧчы, на ма́лый ча(с) ро(з)гнѣватисѧ, похо́ди(т) по(д) часъ з ꙋло(м)ности лю(д)ской, з нєтєрпєли́во(с)ти (Львів, 1645 *О тайн.* 62); Повѣж ми поневажъ сл҃це лѣтѣ на(д) нами близко а зимою оубокъ на(с) далеко. Зимѣ де(н) мали(и) а в лѣтѣ велики(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 539); **в (по) малыхъ (малехъ) днехъ (дньохъ)** — (*протягом короткого часу*) найближчими днями: Понєжє помалоу постъ сии кончатисѧ хочєть братиє. и по малє(х) днєхъ г(с)ни страсти приходѧ(т) (1489 *Чет.* 311); ба́чимо тє(ж) и моу́чєнико(в), кото́рыє,… в малы(х) дн҃охъ. а ча́со(м) за єди(н) ты́лько дє́нь свѧты́ми коро́нами корꙋно́вани (Острог, 1607 *Лѣк.* 27).

3. (*невеликий віком*) малий, малолітній: въєха(л) хсъ // въ єр(с)лимъ. и малыи дѣтки чєсть ємꙋ вчинили (1489 *Чет.* 114–114 зв.); сєнюта повєди(л) пра(в)да єсть жє(м) того ни ѡ(т) кого нє слыха(л) ани вєдаю ко єго ма(с)ти ѡ(д)но (ж) ка(к) єсли бы(л) ма(л) ма(т)ка мнє

малому повєдила и(ж) бы в ты(х) чотирє(х) брато(в) // сєстры нє было (Володимир, 1544 *Сап.* 22/Id, 2032, 6–6 зв.); Наро(д)лсѧ є(ст)… дѣти(н)кою малы(м) ѡ чо(м) свѣ(д)чи(т) лоу(к) єѵ(г)ли(ст) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 57 зв.); И ты(ж) въ нє(д)лю пєрєшлоую, ꙗкоую хвалоу дѣти малыи, жидовскїи въздавали єго с҃той милости, Кторы(х) наоучи(л) дх҃ь с҃тый (XVI ст. *УЄ Трост.* 44); Їѵко (ж) то на кр(с)щєнїи с҃томь кды даєть(с) дѣтємь малымь по҃сщєнїє. тєды ставаю(т)сѧ излѣчєнными тѣла их вє(д)лє вѣри родичо(в) и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 128); ино мы по смєрти єго взꙗли и вьпровадили єсмо в домь нашь… жону пана гнєвошову… зь дєтьми малыми, и зо всєю маєтьно(ст)ю пана гнєвошовою з ымєньꙗ чорницы (Єсківці, 1563 *MIO* II 4043, 25); сыновцы мои еще малые: одному пять лѣтъ, а другому два годы, до науки вымовы еще не мають (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); По ѡбѣдѣ маю(т) хло́пцы писа́ти собѣ са́ми на табли́ци ко́жды(и) свою на свою на҃ку, выдан҃ю и(м) ѡ(т) да́скала, кромѣ ма́лы(х) кото́ры(м) самъ винє(н) будє(т) да́ска(л) писа́ти (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); Витаю(т) тогосвѣтни(х) кролє(в) розмаитыми ора́ціѧми, алє всє пышныи ҃чоныи людє. Алє І҃с х҃а далєко болши(м) подивєнѧ(м). дѣточки малыи при пєрсєхъ бо҃до҃чїи, и єщє нємовѧ(т)ка (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 19 зв.); коли дѣтѧ ма́лоє кр҃ща́ємъ, нє очєкива́ємъ во́ли єго,… алє ѡчєкива́єм҆ во́ли ко҃ма, албо ко҃мы, ал҆бо того кото́рый кр(с)титъ (Львів, 1645 *О тайн.* 9); **великий и малый, малый и великий** *див.* **ВЕЛИКИЙ.**

4. (*незначний за кількістю*) малий, нечисленний: волєл бы Єго Кролєвскаѧ Милост видєти, абы пан гєтман вєликий с так малым почтом людєй там в том краи нє был (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); и смо́трꙗчи на малоє во́йско моє, южємъ бы́ль почa(л) в ро́спачъ приходи́ти и призва́лємъ ты́х҆ кото́рыхъ оу насъ хр(с)тїан҆ми зовоу(т) (Дермань, 1604 *Охт.* 10); за ца́рства Кѡнстанти́на Брада́того, тому́ жъ мѣ́ст҃ѹ, Кѡнстантінопо́лю… так по́мочъ свою́ дарова́ла, жє три(д)цат҆ ти́сѧчїй Сарак и́нѡ(в) малы́м҆ во́йско(м)… зна́чнє поразѝла (Київ, 1625 *МІКСВ* 128); **безъ мала** — мало не, за малим не: а в тои книзє. єсть. словъ. бє(з) мала .м҃. ѡкромѣ. прито(ч)нїка (1489 *Чет.* 287);

(*про обсяг прибутків*) невеликий: Їѵ Костє(н)ти(н) Костє(н)тинови(ч)… чиню ꙗ(в)но и ѡзна(и)мую то ты(м) моимъ листомъ што закупили єсмо двє части имє(н)ꙗ… з дворомъ с па(ш)нєю дво(р)ною слугами по(л)ми… млыны и и(х) вымє(л)ки рєками и рєчищами болоты зо вси(ми) пожи(т)ки малыми и вєликими (Дубно, 1559 *ЛНБ* 103, 18/Ic, 1956, 55); Которое… имє(н)є… маєть в то(и)… сумє пн҃зє(и) з лю(д)ми тꙗ(г)лыми ѡгоро(д)ника(ми) платы чи(н)ши по(л)ми сєножа(т)ми и зо (в)сєми малыми и вєликими по(ж)и(т)ки дє(р)жати и по воли своє(и) ҃живати! (Буремля, 1591 *ЛНБ*, 5, II 4049, 68); Їѵ… сєло сосковцы Арє(н)дова(л) єсми зо всѣми пожи(т)ками малыми и вєликими с того сєла приходꙗчими (Кунів, 1615 *ЛНБ*, 5, III 4054, 106); лѣ́пшїй бо́вѣмъ єстъ малы́й набы́токъ справєдли́вый, нѣ́жли мнѡ́гїѣ пожи(т)ки нєсправєдли́выѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660).

5. (*незначний за силою, інтенсивністю або ступенем вияву*) малий, маловажний: малаѧ

бы тꙋ была шкода лєчъ повѣжъ єсли сѧ тобѣ досы(т) стало? такъ єсть панє мой дѧкꙋю тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); а видечи, ижъ намъ барзо малый ратунокъ одъ Восточниковъ нашихъ такъ въ писме, яко и въ писме, яко и въ наукахъ, церъкве Божой потребъныхъ… поколь теды ничого певъного межи нами еще не было, в.м. своему милостивому пану ознаймити не моглемъ (Вільна, 1599 *Ант.* 629); Пигмєи сѫ(т) во инꙿдїи, лю(дє) ма́лоє ꙋро́ды. а нєдо(л)го тры́ваю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); а́лє з досвѣ(д)чєньѧ тоуто́шни(х) моу́къ малы(х), мо́жє(т) нѣщо оумыслꙿ понѧти сро́кгость ѡ́ны(х) вєли́ки(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Вѣръ ми ижъ ви́димый хлѣбъ, хо(т) и ма(л) вкꙋ́со(м), алє тѣло Хр҃во єстъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 191); А въ новое тежъ малая была утѣха: жита́ рвали и за диво единъ щобъ обачивъ хто снопъ жатый: бо тои весны три мѣсяцы не было дожду (1636–1650 *ХЛ* 78).

6. Незначний, дрібний; неважливий: вправдѣ нє вѣдаю з ѧкои причины моєй то сѧ стає(т) тєпєръ за(с) зрозꙋмѣлє(м) ѧкъ вєлє длѧ мєнє ꙋчы́нишъ кгды жє(с) ми нє позволи(л) рєчи такъ малои (к. XVI ст. *Розм.* 68); Кто єсть в малой рѣчи вѣрꙿнымь. и оу вєликои рѣчи єсть вѣрꙿнымь (1556–1561 *ПЄ* 292); За ласкаває писанє и навєжєнє Вашєй Милости покорнє дѧкꙋю и слꙋжити повинєн [бꙋдꙋ], кгдыж Ваша Милост ласкавє и вдячнє прыймовати рачиш малыє послꙋги (Варшава, 1568 *AS* VII, 305); Што (ж) за пожито(к) с тое дочáсноє слáвици, коли ѧ вѣ́чне посоромочонъ бꙋдꙋ. Што (ж) ми за пожито(к) с тоє малоє роскоши, коли ѧ во вѣки въ // въ (!) ѡ́гни пєчи и скважитисѧ бꙋдж (1599–1600 *Виш.Кн.* 209–209 зв.); а то з жро(д)ла доу́ха лꙋка́вого выплынꙋло, кото́рый на почáткꙋ оумы́слънє вшєлѧкїй грѣ́хъ за ре́чъ ма́лꙋю оудає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 4 зв.); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згулное беззаконство (1626 *Кир.Н.* 18); Кгдыжъ любовъ з мали(х) рєчи(и) вєликиє чинити звикла (Київ, 1633 *Мог.Лист.* 1); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тыє вѣршыки ѡ(т) мєнє на(и)низшого слуги своєго вдѧ(ч)нє принѧты рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2 зв.); Єщє оу и́ншихъ людє́й сꙋмнє́н(и)є єстъ Гипокри́тскоє, котры́мъ малы́и и пото́чныи грѣхи ба́рзѡ вꙿ собѣ, албѡ вꙿ дрꙋ́гихъ га́нѧтъ и кара́ютъ, а вели́кїи см҃рте́лныи в лє́гкомъ оуваже́ню ма́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

у ролі ім. дрібниця: Їѧко́є ко́львєкъ прєложє́нꙿство и звѣрꙿхность, кто вѣрєнъ в ма́ло(м) и в мно́го(м) має(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); ко́ждый… на сꙋ́дъ вꙿ стра́сѣ… ста́витисѧ мꙋ́ситꙿ: бога́тый и оубо́гїй, ма́лый и вєли́кїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43).

7. *Перен.* Безпорадний, безсилий: Нехай вѣрять, як рачать, папѣжніи дѣти, але вы в такій не впадайте сѣти. Не бойтеся, малая господняа чре́до, упасет вы Христос цѣло, своє ста́до (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); Тут ся и оныє слова выполняют: не бойся, малоє моє стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіє небесноє (Львів, 1605–1606, *Перест.* 55).

8. (*який займає невисоке суспільне або службове становище*) дрібний: мы… дали // єсми сєс лист… правыи… панꙋ бꙋргъмистрꙋ и сим паном и часником [и] радцям и сим кꙋпцєм з мѣста ливовского, великим и малым (Сучава, 1523 *Cost.* 559); Їѧ кнѧзь Кꙋз-

ма… чиню знамєнито тымъ листом,… што ж котрого мыта головного скопного, ѡ(т) кождоє копы грошєй товарꙋ по шєсти грошєй со всѧкого кꙋпца, малого и вєликого (Краків, 1539 *AS* IV, 229); Рєчє ємꙋ Смєть (!) ѡ глꙋпї Чловєчє чємꙋ ж сѧ високо виносишъ… Кажди(и) чловєкъ цр̄їє і кѧзи(!) патриѧрси ї пр̄роци ї владики, попи, чєрцѣ ѡ(т) вєликаго станꙋ ї до малого (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **бояринъ малый** *див.* **БОЯРИНЪ.**

9. (*нічим не визначний, не видатний*) незначний: прє(ч) за́висть и нєна́висть ѡ(т)ложи(в)ши, мою малꙋ́ю пра́цꙋ любє(з)нѡ пріймѣ́тє, и б̄ꙋ хвалꙋ́ да́вʃши само́й сєбє на бо(л)шꙋ́ю подвигнѣтє (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3 зв.); ра(ч) жє в̄м мо́й мл(с)тивій па(н). тоую мою малꙋю працю з ласкою прина́вши, вда(ч)нє проч́ита-ти (1598 *Розм.пап.* 4 зв.); Кото́рая то кни́га; мало(и) працѣ мо(и): по(л)на єстъ прємоу(д)рости Нб(с)нои (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); ѡ(т) сихъ всѣхъ блг(д)рꙋ тѧ, и вєлича́ю,… Азъ нєдосто(и)ны(и); малы́й трꙋдъ оума мо́єгѡ… приношꙋ (Там само, 169 зв.); Прїйми Х̄є Б̄жє мо́й; єдинꙋ малꙋю сле́зꙋ мою (Там само, 170).

10. *У ролі ім., ч.* Вл. н.: Писанъ у Киевѣ, в лѣто 7015… При игуменѣ Матѳеи Маломъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI); жидовє бєрєстє(и)скиє зо вси(м) зборо(м) свои(м) а звлаща имєнє(м)… маноса мало(г)… мошєѧ зубка… которыє на своє рукоє(м)ство жида нахима ѡ(б)винєно(г) были взѧли (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); рєистръ… ива(н) малы(и)… с сихова… а(н)дрє(и) мазу(р) слодо(в)ник пробо(р)тъ… швє(ц) ѧ(ц)ко во(з)ница… васко литви(н) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 2–3); У Андрейчика Малого домъ зо всею маетностю згорелъ и увесъ спрять домовый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 243); Анъдрѣй малый (1649 *РЗВ* 36 зв.).

11. У складі вл. н.: **малая росия (росїя, Россия, Русия)** — Малоросія: мєлєти(и)… намѧнова(л)… на своє мѣ(ст)цє патриа(р)хомъ ѡ(т)ца кири(л)ла протоси(н)гєла которы(и) бы(л) в мало(и) росии… посвѧти(л)сє (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Бл̄гочє́стиѧ рєвни́тєлє(м) ѡ г̄и сн̄ѡмъ во(з)люблєннымъ Славє́тны(м) гра(ж)да́нѡ(м) въ мало(и) росїи б̄госп̄саємого града лвова (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); Благочестивому государу Василию княжати Острозскому и православным христианом Малое России, так духовным, як и свѣтским, от вышшого стану и до конечнаго (1599 *Виш.Кн.* 49); Крестом христовым, до церкви пришедши, креститися не соромѣйте; абовѣм нынѣ християне Малое Русии поеретичѣли (п. 1596 *Виш.Кн.* 56); **малая тухля**: Чинимъ ѧ(в)но то симъ листо(!) нш̄имъ ко(ж)дому бы то вєдати налєжало и(ж) мы з ласки нш̄єє надали шолътиство ꙋ мало(и) тухли ѧцькови сынꙋ половъчича (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 1, 615); **малый дубровецъ**: а хотаръ… монастирꙋ… до краѧ дрꙋгои бахни, на бꙋкь знамєнан, близ пꙋтѣ,… до връховин малого дꙋбровца и потока калини… близ пꙋтѣ, що ѡ(т) рꙋлѧн идєть,… до полѣна настини… чрѧс полѣнꙋ и чрѧс лѧс (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); **Малый Обуховъ**: п̄новє Трипо(л)скиє…, троха нижє(и) // Малого Обухова, повєдили (Київщина, 1600 *ККПС* 157–158).

Пор. **МАЛЕНЬКИЙ, МАЛѢЙШИЙ, МЕНШИЙ.**

МАЛЬЖЕНСТВО *див.* **МАЛЖЕНСТВО.**

МАЛѢЙШИЙ *прикм. найв. ст.* **1.** Найкоротший, найменший: заправды вам глаголю: // для того отвѣт ни малѣйший на тую книжку от нас не вышол, бо есми ее аж до сего часу не читал (1608–1609 *Виш.Зач.* 208–209).

2 (*уживається для підкреслення своєї меншовартості*) найменший: А мы по (з)выкло(с)ти нашє(и) всѣ(м) и ка(ж)домѵ з особна в послѵга(х) ѵнижонє ѡ(т)слуговати и бг҃а молити завшє готовы. Писанъ во (л)вовѣ в тє(м)ници… вашєго хр(с)тианъского бл҃гоч(с)тиꙗ малѣ(и)шиє слуги (1595 *ЛСБ* 277, 2).

Пор. **МАЛЫЙ, МЕНШИЙ.**

МАЛЮВАТИ, МАЛЕВАТИ, МАЛІОВАТИ, МАЛЇОВАТЫ, МАЛОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, фарбами*) малювати: вш҃а мл҃(с)ть рачи(ли)... за гроши наша цр҃квъ на(ш)у малєвати ѵ сєрєдинє по всє(м) стєна(м) почо(н)ши з връхѵ а(ж) на до(л) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); а того иꙗвака а(л)бо иаѡка грєковє и лати(н)ницы ѡ двѵ чола(х) и тварє(х) єго маловали. ѡднѵ спєрєдѵ дрѵгую с тылѵ (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); цр҃ко(в) б҃а живáго… мнóгїє рємєсни́ки мáєтъ, áлє хотáй и нáйбо(л)шє живопи́сцо(в), áбо малꙗро(в), кгды́ на єдноу́ пєр'сóнѵ и ѡсóбоу гладꙗчи́ малю́ю(т), всѣ óбразы собѣ подóбни бывáю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); много бо нынѣ в рѵси, що панове или панѣи, буд се з набожества, церкви на имꙗ свое бѵдѵютъ и ѡбразы свое малюютъ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); Ри́мланє... посрєдѣ свѣ́та малióвали фортѵнѵ ꙗ́ко малєнкоє кóлко (поч. XVII ст. *Пчела* 29); повúн'ни бовѣ(м) соу́тъ малꙗрѣ вєдлѵгъ зрáзѵ ѡ́бразы маловáти, а кролє(в)скїє дѣти ꙗ́ко живыє ѡбразы, ѡ(т)цєв'скїє цнóты // в собѣ выѡбражáти (Острог, 1614 *Тест.* 135–136); на шєсто(м) собóри и агнцє(м) Хв҃а ѡбраза сы҃и ѡ(т)цы малїовáты запрѣти́ли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (*Лв.*) 30); Живописѵ́ю: Малю́ю, фарбѵ́ю, тáкжє малꙗ́рством сꙗ бáвлю (1627 *ЛБ* 37); Прикáзѵєм' тéды Знáмꙗ чéстногѡ… Крєста,… стáвити, и на посвꙗчóныхъ нáчинꙗхъ и ри́захъ, на стѣнáх' и дощкáхъ, по домáхъ и по дорóгахъ… Іи҃с Х҃а Óбразъ маліовáти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79); Бѡ и́мъ чáстєй на Óбразы маліовáныи погладáємѡ, ты(м) ры́хлѣй, рéчъ тыми Образáми выражóнѵю, напáмꙗ(т) собѣ // привóдимѡ (Там само, 79–80); панъ по(д)коморы(и) ѡбъєхалъ, ѡ(г)лєдалъ и понотовалъ, щого (!) и мапъпу маловалъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); Малюю Pingo (1645 *Уж.* 42 зв.); Гдє богатирѡ́въ тогѡ свѣта, за(м)ки мѡ́(ц)ныи мѵрѡвáныи, и палáци спанáлы(и), сличнє маліóваныи,... шпалíєри коштѡ́внїи дорѡгіи пошáрпано (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. (чого) (*покривати фарбою*) фарбувати: А жєбы тутъ мєла быти стєна И(в)ни(ц)кая, того по(з)ваная нє покажє ани и(х) м(л). пановє судовыє на своє(и) дєлиєнъции кла(с)ти ани маловати єє слушнє могу(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 205).

3. (що) (*вносити недозволені зміни в текст*) псувати: теж взявши твоя мил. оный лист, подписал свое имя на исподе, в чом твою мил. пан Романовский навпоминал, абыс оного листу княжати его милости не малевал, але его в целости... вернул (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 432).

Пор. **МАЛЮВАНЄ.**

МАЛЮСЕНЕЧЕНКЇЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкїй**: малюсєнє́чєнкїй (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКЇЙ.**

МАЛЮСЕНЕЧКЇЙ *прикм.* Те саме, що **малюсенкїй**: малюсєнєчкїи (1645 *Уж* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧЕНКЇЙ.**

МАЛЮСЕНКЇЙ *прикм.* Малюсінький: малюсєнкїй Minuior (1645 *Уж.* 40).

Див. ще **МАЛЮСЕНЕЧКЇЙ, МАЛЮСЕНЕЧЕНКЇЙ.**

МАЛЮСЕНКО *присл.* Трішечки: малюсенко pauci (І пол. XVII ст. *Своб.* 33).

Див. ще **МАЛО, МАЛЮЧКО.**

МАЛЮХНЫЙ *прикм.* Те саме, що **малючкий** у 1 знач.: той анкгєло(т) малюхны(и) єсть тєнъ солѧтъ нєдобрє важи(т) тыи штꙋки дєсє(т) солдовъ сꙋть прирѣзаны той дꙋкатъ нєдобрє ва́жить (к. XVI ст. *Розм.* 57); малюхный paruulus (1645 *Уж.* 40).

МАЛЮЧКИЙ *прикм.* **1.** (*незначний за розміром*) маленький: добрє бы п(н) локгофєту и п(н) миколаю послати шкату(л)ки хо(ч) малю(ч)ки(и) з гори(л)кою са(м) то бо(г) знаєтъ жє бы(м) ра(д) ни(ц) нє да(л) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2).

2. *Перен.* Негідний, недостойний; мізерний: значи́ло то ди́вноє сло́ва бж̄їа зꙿ чл̄чєнство(м) // зꙿєдночє́нѧ, и єго вєли́кости до на́шєй ма́лости поровна́нѧ: прє(з) кото́роє на(с) ѧ(к) малю(ч)ки(х) ѡ(т)коупи́лъ… хотѣ(л) тє(ж) жєбы сѧ то всє ста́ло потаємнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5–5 зв.).

Див. ще **МАЛЮХНЫЙ.**

МАЛЮЧКО *присл.* Небагато; недовго: малючко paulisper (1645 *Уж.* 49 зв.).

Див. ще **МАЛО, МАЛЮСЕНКО.**

МАЛЯРКА *ж.* Дружина маляра: наємнымъ дѣломъ… пани мацковаѧ стараѧ вдова пани андрєєваѧ намѣснико(в)на вдова… пани хоминаѧ малѧ(р)ка, на се(с) ча(с) вдова дала чє(р) (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 7); фє(д)ково(и) малѧ(р)цѣ ѡ(т) сумы ѡбразовъ новонєбожчїко(м) фєдоро(м) ꙋмалєваны(х), до цє(р)кви ново(и) рєштє прє(з) п(н) грїгоро(г) далє(м) зло(т) 100 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

МАЛЯРСКИЙ, МАЛѦРСКИЙ *прикм.* (*який стосується малярства як образотворчого мистецтва*) малярський: ѧкъ бовѣмъ нє жартꙋючи(х) таковы́и ре́чи ра́дшєй, анѣжли филосо́фїєю и наꙋкою ба́вѧчихъсѧ люде́й го́дныи рєче́тъ хто; Бо што́ ко́ломъ а́лбо о́бодо(м) ѡ(т) пꙋ́нкта а́лбо ѡ(т) то́чки и ча́сꙋ починаючи(м)сѧ, мо́вити, и́жъ Бозскоє почáткꙋ нєма́ючєє и мала́рскомꙋ дѣлꙋ нєпо(д)ле́глоє спосо́бнє значи́тисѧ а́лбо ѡписа́тисѧ мо́жєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 276); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску роботою шныцерскою и малярскою образу Пречистое Богородици (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625); Сукно фалє(н)дишу чє(р)воного… Нагробникъ атласу бѣлого, крє(ст) малѧ(р)скѡ(и) роботы (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73 зв.);

(*який використовується під час малювання*) малярський. ◊ **злото малярскоє** *див.* **ЗЛОТО; серебро малѧрскоє** *див.* **СЕРЕБРО.**

МАЛЯРСТВО, МАЛѦРСТВО *с.* **1.** (*вид образотворчого мистецтва*) малярство: иконописáнїє: малѧрство (1627 *ЛБ* 47); Ѡбразописáнїє: Малѧрство, малїова(н)є (Там само, 148).

2. (*ремесло маляра*) малярство: Каиновє… сыновє… вынашли… кова(л)ство, слоса(р)ство, зло(т)ництво, мала(р)ство (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); Єсли на конє(ц) дѣти на рємєсло ꙗкóє прóстоє, ꙗко то малѧ(р)ство, кравє(ц)тво, и пилнє смотрїлиса, розоумѣли жє са нє до высóкихъ рєчи(и) алє до прóстыхъ оуродилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240 зв.).

МАЛЯРЧИКЪ *ч.* (*учень, помічник маляра*) малярчук: маля(р)чико(м) фє(д)ковы(м) котрыє образы громо(м) пошпєцо(нє) направля(ли) г(р) 8 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5).

МАЛЯРЪ, МАЛЯРЬ, МАЛѦРЪ *ч.* **1.** Маляр, художник: Голо(в)щина рємєсныхъ люде(и): Золотарѹ, ѡ(р)ганистє, пѹшкарѹ, гартарѹ, малꙗрови… тымъ всимъ голо(в)щини по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); Воспомѧни и Филипа малѧра многопѣна(ж)ного, кáмо тыє румѧныє золотыє, по єго нєвóлно(м) ѡ(т)ходѣ осталиса (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); тои штѹкы малѧрѣ заживáю(т), жєбы на(м) ѡкна або двєри показáли. Затѣнаютъ або таѧтъ фарбѹ бѣлѹю, ꙗкою чóрностю ѡколо бєрєговъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 34); повúнʹни бовѣ(м) соутъ малѧрѣ вєдлѹгъ зрáзѹ ѡбразы маловáти (Острог, 1614 *Тест.* 135); Бо и малѧрʹ гладачú на тваръ кролєвскѹю, малюєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283); Живопúсъ: Малѧръ, живопúсє(ц) (1627 *ЛБ* 37); Икóнни(к): Малѧръ ѡбразѡ(в) (Там само, 47); Ѡбєцалъ тєды Па(н) ґеорги(и) маляря бѣглого в то(м) дѣлѣ з ґрєции привє(з)ти (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

2. Вл. н.: Грыгорый Маля(р) (1649 *РЗВ* 323 зв.).

МАЛЯРЬ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАЛѦРСКИЙ *див.* **МАЛЯРСКИЙ.**

МАЛѦРСТВО *див.* **МАЛЯРСТВО.**

МАЛѦРЪ *див.* **МАЛЯРЪ.**

МАМА *ж.* Мама, мати: Слыха(л) ли єси нѣколи в то(и) колысцѣ ро(с)ко(ш)ной колышучиса ѡ(т) мамы или ѡ(т) тата… ѡ то(м) слóвѣ павло(м) рєчє(н)но(м) ꙗ(к) дх҃ъ мови(т) во(ю)єтъ на тѣло, а тѣло на дх҃ъ (п. 1596 *Виш. Кн.* 252); То видиш, ижъ тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого естъ, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня, тата и мамы и сродства розлучитися не хотящаго Христа ради (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 240); **бисъ в єго маму** *див.* **БѢСЪ.**

Див. ще **МАТИ.**

МАМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МАМЕНИЄ *с.* (*гріховне випробування*) спокуса: Шахмáты: Мамéниє, Шалбéрство, Чаровáнїє (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

МАМЗЕРЪ *ч.* Незаконнонароджена дитина: Нє войдє(т) рéзанєцъ до дóмѹ бж҃єгѡ, ани мамзєръ то є(ст) з блѹдни́цы оурожóный áжь до дєсáтого поколѣньа (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.).

МАМКА *ж.* Мамка, годувальниця: А ма(м)ки хрє(ст)ꙗ(н)скиє в жидо(в)скихъ дєтє(и) и… дєтє(и) басу(р)ма(н)скихъ быти нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95); Питáтєлница:

Дои́лица, ма́мка, корми́лица (1627 *ЛБ* 82); И оумы́сливши єгѡ взѧ(т) за сы́на пыта́ласѧ ѡ ма́мцѣ. Те́ды сєстра дитѧ́ти о́нагѡ... пристꙋпи́ла до цр҃е́вны мо́вѧчи: хо́чєш ли з҄єдна́ю тобѣ єврєйскꙋю мамкꙋ до нєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

МАМОНА *ч., ж.* **1.** (*злий дух, уособлення користолюбства*) мамона: Алє па́мѧта(и) о то(м) хто слꙋ́жи(т) ма́монѣ... то(т) бꙋ҃ ни́коли // оуго́дити нє́ можє(т) (XVI ст. *УЄ* № 77, 79 зв.–80); нє можє(т) бо҃у робїти и мамонѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110); лако(м)ство... нє то(л)ко на(с) ѡ(т) б҃а ѡ(т)далѧєть и ласкы єго ст҃ои алє мамонѣ на(с) приро(в)ноуєть а нєправ(д)ѣ (Там само, 113 зв.); А кото́рїй сщ҃єни(к) чого иного шꙋкає(т), а нє щирє бг҃ꙋ и дш҃и своєи и лю(д)ски(м) слꙋжи(т), то(л)ко лако(м)ствꙋ и мамо́нѣ свѣ́та того (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21).

2. Багатство, нажива: я повѣдаю вамь. чинѣтє собѣ приятєлѣ з҄ богатьства. [з мамоны], нєсправєдьливого. коли зьоубожаєтє. абы прїали вась до домо(в) вѣч҄ныхь (1556–1561 *ПЄ* 292); Єстьли погу́бите души для мамоны, вже вам не помо́гуть римъскіи зако́ны. И христос не схоче о вас уже зна́ти, єстли умы́слите єго отступа́ти (XVI ст. *Укр.п.* 86).

Див. ще **МАМОНЪ.**

МАМОНЪ *ч.* Те саме, що **мамона** у 2 знач.: Ну, ци знаеш, што естъ мамонъ, чомъ то естъ сиряньскымъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота... албо хоть якое има́ніе... замыкаешъ его, изъверхы изътискаешъ (XVI ст. *НЄ* 93); како ты отца своего и всихъ насъ... пастыря Исаія Копинского отрѣкся еси, благословеніе и клятву поплевалъ еси, и иному пастырю, мамона ради, послѣдовалъ еси (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

МАМРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МАНАСТИРСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНАСТИРЪ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫР *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЕЦЪ *див.* **МОНАСТЫРЕЦЬ.**

МАНАСТЫРИКЪ *ч.* Монастир: Сталъсє роз҄ємъ и пє(в)ноє постановє(н)є... ѡ(т) часꙋ нємалого, а мєновитє ѡ цр҃ко(в) мꙋрованꙋю ст҃оє пр҃ч(с)тоє в мє(с)тє льво(в)скомъ и ѡ попа тоєє цр҃квє, такъ жє ѡ мана(с)тыри(к) Ст҃го Ѡнꙋфриꙗ на пєрє(д)мє(ст)ю льво(в)ско(м) (Острог, 1596 *ЛСБ* 562, 1).

Див. ще **МОНАСТЫРЕЦЬ.**

МАНАСТЫРЪ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЪСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНАСТЫРЬ *див.* **МОНАСТЫРЪ.**

МАНАСТЫРЬСКИЙ *див.* **МОНАСТИРСКИЙ.**

МАНДАТЪ *ч.* **1.** *(розпорядження світської або духовної влади)* наказ, постанова: то пак зємєнин господаръский зємли Волынскоє, Михайло Єло, подал ѡт нєго листъ ѡтвороный, до господарѧ Єго Милости писаный, на которомъ пишєт, иж ємꙋ мандатъ Єго Королєвскоє Милости кꙋ вєдомости пришол (Книшин, 1554 *AS* VI, 165); ѡзнаймує(м), ижь за писанꙗ(м) наши(м) такжє всєго рыцє(р)ства

закуну нашого до єго королєвскои мл(с)ти ѡ то(и) ма(н)датъ которыи бы(л) нанѣсь… кн̄зь а(р)цибискупь ѡ калєн'да(р) новый (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); возны(и)… до кни(г) кгро(д)-ски(х)… созна(л) и(ж) року тєпє(р) идучо-го… ѡ(т)даны и положоны су(т)… ма(н)даты єго к(р) м(с)… па(н)у лаврину… старости ѡстръскому и боѡаро(м) замку ѡстроского и винѵ є(р)молє в кри(в)дє пн̄а пєсочи(н)ско-го ѡ рє(ч) мєновитє в ты(х) ма(н)датє(х) по-мєнєнѵю (Київ, 1585 *ЛНБ*, 5, II 4045, 84); я… покорне и слезне прошу, дабы тое козакамъ творимое бѣдствіе и озлобленіе превысокимъ и грознымъ вашого найяснѣйшого величе-ства мандатомъ было запрещено и ускром-лено (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); За́повѣдь: Ро́сказъ, росказа(н)є, манда́тъ, приказа́ньє, полицє(н)є, ѵста́ва (1627 *ЛБ* 42); зла́кшисѧ ке́саръ приписа́лъ емѵ Дх̄а ст̄го. и ра́дѵ єгѡ ѡ вымєта́ню ѡ́бразѡвъ прина́лъ. и нє ѡ(т)во-лоча́ючи, ѡа́вный ма́ндат' вы́дал', абы ѡ́бразы ѡба́ліовано и псо́вано (Київ, 1627 *Тр.* 291).

2. Позов до суду, скарга: при томъ теж войт и мѣщане володимерскіе оповѣдали пе-редо мною вижем, иж дей што позвали есмо мандатом его милости господарскимъ впе-редъ менованого войта володимерского при иных рѣчах, и о скажене валов и перекопов, коло мѣста Володимерского вчиненых, дозволенъемъ будованѧ домовъ а солодовень (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); па(н) дє(м)ѡанъ мокрє(н)ски(и)… вы(з)на(л)… и(ж) рокѵ тє-пєрє(ш)ного… м(с)ца июня пѡатогона(д)цатъ днѧ… былє(м) на потрєбє… пн̄а ивана… а пн̄а сємєна ѡ(т)носило(м) ма(н)датъ єго кро-лєвъскоє мл(с)ти по… кн̄зѧ а(н)дрєѧ… ку(р)-пъского… въ жалобє… пн̄о(в) красє(н)ски(х) ѡ (и)мє(н)є тѵличо(в) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 99); я Мартинъ Машинский… подаломъ позовъ задворный, то естъ мандатъ его коро-левскои милости… при суду права Майдебор-ского, у светлици, на столи… перед войтомъ положилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 398); року теперешнего… маючи я при собе сторо-ну, шляхту людей добрых… позовъ албо ман-датъ его кор. милости с печатью коронъною меншое канцелярии до замку вышшого однес-ши,… на столе положивши, о положеню его дяконови… и тому уставникови оповедалом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); урожоного Яна Заваду за оборонъцу тое справы прида-лисми, о чом тот мандатъ, арештъ и аддиция ширей в собе маютъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 178); Я, Иванъ Ходаковски(и)… //… занюслъ и положы(л) єсми мандатъ єго к. м(л̄)сти с кансцє(л)ярии [!] вєликои выданы(и) в поводстви [?] в бози [?] вєлєбного єго мс̄ти ѯ(є)н(д)за Алєѯан(д)ра Игнация Елца пи-саны[и] (Житомир, 1649 *ДМВН* 190–191).

3. (*документ, що свідчить про певні права або повноваження*) мандат: До Ва(р)шавы послалы(с)мо на ма(н)да(т) жєбы выправи(л) ѵ к(р) є(г) м(л)… фєр(н)єсъ чи(р)воны(х) злоты(х) три (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 9); на то(т) ча(с) поспєх во(д)лу(г) писа(н)ѧ вашого учини(ти) и посла(ти) нє мо(г)ши ма(н)даты на по(з)вы на собо(р) бєрєстє(й)ски(й) ко-торы(й) єсмо зложи(ли) пєвнє на дє(н) сто(г) иѡана к(с̄т) (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 234).

МАНДРАГОРА *ж.* (*лат.* Mandragora officinarum) (*рослина сімейства пасльонових*

із їстівними плодами) мандрагора: dirca(e)a, мандрагора (1642 *ЛС* 166).

МАНДРАГОРОВЪ *прикм.* (*який стосується мандрагори*) мандрагоровий. ◊ **яблоко мандрагорово** *див.* **ЯБЛОКО**.

МАНДРЫКЪ *ч.* (*вид сиру*) мандрика: отогнали… коров с теляты десят, волов два, озимков шест, подтелков пят, масла горщъков полчетверта, сыров тридцат и чотыри, мандрыков пятдесят девят, кур дванадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); илко рꙋ(м) вози(л) и(з)за цє(р)кви прє(з) 6 д(н) на ꙋлицꙋ томꙋ всєго далє(м)… ꙋпомино(к) ѡ(т)цꙋ патрїа(р)сѣ флѧ(ш)ꙋ… горѣлка и ма(н)дры(ки) тє(ж) за (в)сє з(лт) 10 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.).

Див. ще **МАЛДРИКА.**

МАНЕВИЧАНИ *мн.* (*мешканці с. Маневичі*) маневичани: И на то єсмо Чєрнчє-Городцам и Манєвичаном дали сєс наш листъ з нашими пєчатми (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 355).

МАНЕЛКА *ж.* Те саме, що **манеля**: того жь року… прыбыто(к)… // цєкгласта кита(и)ка знову тафта чє(р)вона а та(к)жє лазоровы(и) єпєтрахє(л)… на ланцуху в панци(р) манє(л)ка золота а̄ пє(р)стєнки золотыи с ту(р)косами (Львів, 1643 *Інв.Усп.* 78 зв.–79).

МАНЕЛЛЯ *див.* **МАНЕЛЯ.**

МАНЕЛЯ, МАНЕЛЛЯ *ж.* (*ювелірна прикраса у формі обруча*) браслет: кн̄гни… рєє(ст)ръ положила которы(и) та(к) в собє маєть тоє(ст)…// ла(н)цу(ж)ко(в) малы(х) розмаитои роботы шє(ст) которыє… важили сто ѡ(с)мъ дєса(т) чє(р)лєны(х) золоты(х) манє(л)ли трои… клє(и)но(т) золоты(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 129–130); взято… клейнотъ съ каменемъ шафирками, купленый за полтораста таляровъ, манели золотые, въ которыхъ важило семнадцать чирвоныхъ золотыхъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 81); жръцы ѡныє и балвохва́лцы оуєзєкєила, пе́рла, се́ргы, мане́лѣ, ска(р)бы розныє, навє(т) и сн̄овъ сво́ихъ… на ѡфѣрꙋ моу́сѣли прине́сти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); которо(и) сꙋмы готовоє было о сорокꙋ тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) при ты(м) всю має(т)но(ст) рꙋхомꙋю золото срєбро ла(н)цꙋхи клє(и)ноты канаки манєлє пє(р)стє(н)ки золотыє пєрла… ло(ж)ки наливки ми(д)ници (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); Ре́клъ Іꙋда: што хо́чєшъ жє бы́мъ тобѣ́ далъ в заста́вѣ: ѡ(т)повѣдала: пе́рстєнъ тво́и и мане́ли и по́сохъ кото́рый въ рꙋцѣ дєржишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

Пор. **МАНЕЛКА.**

МАНЕТА *див.* **МОНЕТА.**

МАНИСТО *див.* **МОНИСТО.**

МАНИФЕСТ *ч.* Те саме, що **манифестация** у 2 знач.: тые речи… одданые сут… до рукъ пана Мисевского,… которому ижъ с квиту княжати его милости пана Краковского… показуетсе манифест (Володимир, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-2, 94).

МАНИФЕСТАНТА *ч.* Те саме, що **манифестантъ**: погинули… скриптъ на золотыхъ польскихъ пять тысечей и болшъ справы зъ его милостю паномъ Станиславомъ Галчевскимъ, економомъ на тотъ часъ мирогродскимъ, о перешкоду манифестанти въ аренде мирогродской учиненую, побране дохо-

довъ… пенезми готовыми, курми, гусями, сеномъ и футрами розмаитыми (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225).

Див. ще **МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТЪ, МАНИФЕСТАНЪТЪ *ч.* Позивач: теды тую скриню выкопавъшы, справы въси, такъ манифестанъта власные, яко и розное шляхъти въси…, з розными книгами манифестанта власными, посикъши одны, другие подершы, третые пошарпавъшы, попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТАНТОВЫЙ *прикм.* (*який належить позивачеві*) позивачів: козаки… поймавши працовитого Грыца Кипменяти… розными муками оного мучили и дренчили так далеце, же мусилъ скриню манифестантову, которую былъ в земли, въ стодоле, закопалъ, зъ справами розными и з речами розъными; теды тую скриню выкопавъшы, справы въси,… попалили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98).

МАНИФЕСТАНЪТЪ *див.* **МАНИФЕСТАНТЪ.**

МАНИФЕСТАЦИЯ, МАНИФЕСТАЦЇЯ, МАНИФЕСТАЦЫЯ *ж.* **1.** Постанова; декларація: Конститꙋцією Сеймовóю выражóно: абы… нá то(м) Дховéнствѣ котóрыи в Унѣи нé сꙋть, штó зá нєвѣдомостю нє зостáло, и ѡстéрєгши того́ и тою́ // Манифєстáцїєю всѣ Дхóвныи… ѡ(т) свóихъ Парафѣй, … и Каѳєдръ длá нєприна(т)а оунѣи ѡ(т)дáлєныи бꙋдꙋчи жáдныхъ дóбръ Цєрковныхъ нé дєржатъ (Київ, 1628 *Апол.* 1–1 зв.).

2. (*заява до суду*) позов: пєрєдо (м)ною маръциномъ каръво(в)скимъ… Стано(в)ши ѡчєви(с)то… Пановє Їѭнъ и… маръτинъ хлєбо(в)скиє… маючы при собє во(з)но(г) Єнєрала… миколаа воло(с)ко(г) и сторонꙋ шлаа(х)тою нижє(и)мєнованою свє(т)чыли и манифє(с)тацыю заноса(т) напроти(в)ко ꙋрожоны(м) и(х) м(л) панꙋ єрє(мꙋ) голꙋбови (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); панъ павє(л) счєниєвъски(и) заноси(л) манифєстацию свою противъко ꙋрожономꙋ панꙋ ановi лакгєвъницъкомꙋ… в справє ѡ (г)рабєжъ жита… в сꙋдє… ѡтримано(и) и пꙋбликовано(и)… ѡ чо(м) ширє(и) и до(с)татєчънє(и) тотъ квитъ в собє ѡписꙋє (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 33); панъ Григори(и)… яко ѡпєкунъ… Самуєлови, Янови, Маринє в рукахъ пога(н)скихъ зоставаючи(х), даны(и) и на(з)начєны(и), свє(д)чи(л) и манифєстацию заноси(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

Див. ще **МАНИФЕСТ.**

МАНИФЕСТАЦЇЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТАЦЫЯ *див.* **МАНИФЕСТАЦИЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИ, МАНИФЕСЪТОВАТИ *дієсл. недок.* (*що, чому і без додатка*) заявляти, свідчити (*про що, перед чим і без додатка*): также вси… кривды, шкоды манифестовалъ… и просилъ, абы тая протестация до актъ принята и записана была (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/I, 394); шляхетный панъ Казимеръ Ястребскій… именемъ того жъ пана

своего, манифестовалъ урадови нынешнему (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 220); Ѡ котороє то починєнє справъ своихъ мєнованы(и) манифе(с)туючы(и), постєрєгаючи во всє(м) цєлосты права свого,… свє(д)чытъсє и манифєсътуєтъ, ѡфєруючысє во въсємъ правнє поступоватъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); И проси(л) помєнєны(и) манифє(с)туючи, абы тая єго манифєстация и во(з)ного рєляция до кни(г) принятиє ы записаныє были (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); за чымъ его милост пан Стрыбылъ яко на прошлым сеймику реляцийным о таковой своей опрессыей и о знишъченю добръ своихъ оповедалъ се, так и тут теперъ, // при книгах нинешънихъ… манифестует и жалобливе оповедает (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479–480).

Див. ще **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИФЕСТОВАТИСЯ, МАНИФЕСТОВАТИСЕ, МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *дієсл. недок.* Те саме, що **манифестовати**: Пановє хлєбовъсцы и повъторє противъко ихъ милосъти Паномъ Голѵбомъ… манифєсътовалисє и съвєдъчыли ижъ ѡни готовы были ѡтъбиратъ добра мєнованыє (Житомир, 1642 *ЛНБ* II 4064, 84); шляхетный Юзефъ Свидерский, слуга урожоного его милости пана Лукаша Олшанъского з Олшаницы, именем того ж пана своего обътяжъливе скаржил и манифестовалсе в таковои справе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394); манифєстуючи(и)… по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ,… затя(г)ти будєтъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МАНИФЕСТУЮЧИЙ, МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: где одънакъ манифестуючий в опали тым будучи, яко се тотъ огонъ запалил, што могучи зберу своего забрати; золота, сребра, цыны, миды, шатъ, справъ розъмаитых и дыспозыцыи продъковъ своих, привилеовъ на розмаитые добра, в князътвы великим Литовъскимъ будучих (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 234); Ѡ которое то починєнє справъ своихъ мєнованы(и) манифе(с)туючы(и), постєрєгаючи во всє(м) цєлосты права свого,… свє(д)чытъсє и манифєсътуєтъ, ѡфєруючысє во въсємъ правнє поступоватъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 190); манифєстуючи(и)… по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ,… зася(г)ти будєтъ мо(г) (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ.**

МАНИФЕСТУЮЧИЙСЕ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **манифестантъ**: в року прошломъ, тысеча шестъсот чотырдесятъ осмомъ… козаки, великою купою на место Дубно наступивъшы, всее месъто и в нем домы знайдуючыесе, где и манифестуючогосе домъ былъ, из достатков месчанъ тамошных забрали и спусътошыли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 150).

Див. ще **МАНИФЕСТАНТА, МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСТУЮЧЫЙ *див.* **МАНИФЕСТУЮЧИЙ.**

МАНИФЕСЪТОВАТИ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИ.**

МАНИФЕСЪТОВАТИСЕ *див.* **МАНИФЕСТОВАТИСЯ.**

МАНИХЕИ *мн.* (*послідовники релігійного вчення маніхейства*) маніхейці: такїє были єрєтици сєлєвкїанє, гєрмиѧнє, пасиѡни́сты, гєрмонїа́нє, а напро(д) манихе́и, кото́рїи дла того сл̄нцꙋ сѧ кла́нали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.); приходили симоніане, херинтове, евіонитове, гнюсницы, манихее, самонтянистове, наватіане… власне яко ово теперешнихъ часовъ отщепенцы церковные угѣатове, — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковь Божію, пащоки свои роззѣвляючи, акы лвы рычать, хотячи ее поглотити (1626 *Кир.Н.* 25).

Див. ще **МАНИХЕЙЧИКИ.**

МАНИХЕЙЧИКИ, МАНИХЕЙЧЫКИ *мн.* Те саме, що **манихеи**: Грекове не постятъ // суботы, Манихейчыки потопляючы. А Латинникове постятъ, до недѣли готуючыся (Вільна, 1608 *Гарм.* 219–220); Цє́заръ //… пи́шє(т)… Манихе́йчикѡ(в) єрєтикѡ(в) познава́ти… по вы́блѣдлой тва́ри, по хи́трой мо́вѣ (Київ, 1619 *Аз.В.* 224–225).

МАНИХЕЙЧЫКИ *див.* **МАНИХЕЙЧИКИ.**

МАНИЯ *ж.* (*хворобливий стан психіки*) манія: Вшакъ умѣемъ по латынѣ; мания significa шаленство, албо отступлене розуму (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276).

МАНІЯ *див.* **МАНѢЯ**.

МАННА *ж.* (*за біблійними текстами — їжа, яку Господь послав народові Ізраїлю під час його мандрування пустелею*) манна: ко(л)ко мили были бо̄у. изр̄льстии людиє. их жє по соухоу сквозѣ морє провєлъ. манноу с нб̄си послалъ. и тьмами в ни(х) чюдєса сотворилъ (1489 *Чет.* 303); ѡ(т̄)цєвє наши или ма́нꙁноу въ поустыни и пом̄рли соу(т) (1556–1561 *ПЄ* 369); Нєвда́чєнъ бы́(л) о́ный на́рѡ(д) поживаючи на поу́щи ма(н)нꙋ зꙁ нб̄а (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Ко́ли бы́ли жи(до)вє на пꙋ́стыни. ци нє па́дала и(м) ма́нꙁна з нб̄а (XVI ст. *УЄ* № 77, 81); а к(д)ы мєшкали в пꙋ(с)тынї. тєды тамь или хлѣбь бє(з) працѣ. бо и(м) з нб̄а давано ма(н)нꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 86); Теды тутъ на томъ, мѣйсцу Христосъ до Жидовъ оныхъ, которіи ся манною кормили, рѣчъ провадитъ, якобы рекъ: тая манна отцомъ вашимъ ничого не помогла, абовѣмъ хотяй же ее ѣли, предся тамъ же на // пустыни вси… погибли (1603 *Пит.* 50–51); На́родъ Їӣлскїй м̄ лѣ́тъ по пꙋ́щи ѡбво́жєный бꙋдꙋчи покармꙋ нб(с)ногѡ ма́нны заживалъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161); А была ма́нна ѧкѡ насѣ́ньє корїандрово ба́рвы ѧкѡ би́сєра свѣ́тлогѡ. И ѡбходи́лъ лю́дъ и збира́ючи єгѡ моло́лъ вꙁ жє́рнах, або то́лкъ в стꙋпахъ вара́чи въ горнцꙋ, и чина́чи з нахъ (!) пла́цки сма́кꙋ ѧкѡ бы хлѣ́ба зꙁ оли́вою (серед. XVII ст. *Хрон.*, 133); aeromeli, манна (1642 *ЛС* 73); онь… имь дава(л) хлѣ́бь агг̄льскы(и) и(з) нб̄а // то є(с) ма́нꙁнꙋ ѧко во́дꙋ соло́(д)коуѫ кото́рꙋѫ пи́ли (1645 *УЄ* № 32, 122 зв.–123);

(*мовна одиниця на позначення цього поняття*) манна: ма́нна сло́во Сі́рскоє даръ: а сло́во жидо́вскоє ма́нна што (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

2. Їжа, пожива: што єстє вꙋ цр҃кви въсточꙋ-ной злого, ѡба́чили; чи(м) сѧ до нє́є обража́єтє, лю́дїє мои (б҃ъ мо́ви(т)) чи(м) ва(с) оскръби(х), коє обрѣто́ша въ мнѣ съгрѣше́нїє, лю́дїє мои что ми въздаєтє, за ма́нꙋнꙋ же́лꙋчъ, за во́дꙋ ѡцє(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); А прєѡкаѧнꙋныи Жидовє, злє платитє сн҃ж и бо҃у моємоу, а сътворитєлєви своємоу, за ман(н)ж жлъ(ч), за водоу ѡцє(т) (XVI ст. *УЄ Трост.* 71);

перен. Духовна пожива: Тєпєръ зна́ємъ ѧкъ была со́лодка и сма́чна Ма́нна єго наꙋ́ки, ахъ дш҃є нєвда́чна. По оутра́тѣ до́брого добротъ познава́єшъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 11); Тра́пилъ ва́съ нєдоста́ткомъ, и да́лъ ва(м) пока́рмъ ма́ннꙋ, кото́рой вы єстє на зємли и оцо́вє вш҃и: абы то ѡказа́лъ, ижь нє са́мы(м) хлѣбо(м) живє члв҃къ, алє вса́кимъ сло́вомъ кото́роє выходи(т) зꙋ ꙋ́стъ г(с)днихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.); Дай намъ свѣтъ нб(с)нои Прємоу(д)рости. Прогна́ти на́мъ грѣхо́внїи тємности. ѡ(т) дꙋшꙋ нш҃и(х) нн҃ѣ и на́вѣки, ѡ́то тѧ про́си(м) вѣрꙋнїи чл҃вкꙋ. Да́й намъ ма́ннꙋ нб(с)нꙋю, Дш҃амꙋ на́ши(м) пожада(н)нꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 19).

3. *Перен.* (*євхаристійні хліб і вино*) причастя: та(к) пєрєпрова́жꙋючи сꙋ тогѡ па́долꙋ пла́чꙋ ѧкѡ зꙋ нєво́лѣ Фараѡ́новои, до зємлѣ ѡбѣца́нои… живо́ю ма́нною Єvхари́стїєю сто́ю, Мы Архїєре́є… звы́клихмѡ дш҃и лю(д)скїи посила́ти, оука́зꙋючи ѧкѡ бы розмаи́тыи сма́ки, ро́зныи ла́ски бж҃їи (Київ, 1639 *МІКСВ* 215).

4. (*застиглий сік деяких рослин, що вживається як їжа або ліки*) манна: манна по ла(т)нски… а по роуски роса бж҃їа (XVI ст. *Травн.* 300 зв.).

5. *Перен.* Роса: всѧкаа роса коѧ падє(т) на камєни́ или на травѣ или на листвєннѣ(м) дрєвѣ и то имєноꙋю(т) манна (XVI ст. *Травн.* 301 зв.).

МАНОВЕНІЄ, МАНОВЕНЇЄ *с.* Воля, веління: Зобра́лиса, мо́влю, мановє́нїємꙋ нѣ́кимсь, и з внꙋтрного ѡ(т) б҃а надхне́на: и ѧ́кѡ не́гды онъ Іѡ́съ Ца́ръ на(д) Прр(о)комъ Бж҃имъ Єлїссе́ємъ пла́калъ, та́къ и они пла́чꙋтъ на(д) лице́мъ ѡ(т)ца ст҃гѡ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 3); **Божєє мановеніє** — Божа воля: Не меншій, во истинну, естъ и сей чудъ, же до того огня гнѣва ярости отступниковъ и, праве, въ пащеки окрутныхъ тыхъ львовъ и ядовитыхъ смоковъ, Божіимъ мановеніемъ вкиненый мужъ Божій Ѳеофанъ… не згинулъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1068).

МАНОВЕНЇЄ *див.* **МАНОВЕНІЄ.**

МАНОВИЦИ *див.* **МАНОВЦИ.**

МАНОВЦИ, МАНОВИЦИ *мн.* Манівці: воєвода києвъски(и) пꙋстилъ коронъ ѡны(и) стороною ѡтъ дороги звыклоє києва чєрє(з) полє минаючи канєвъ… и далъ вожовъ которыє ѡтъпровадили коронъ ѡны(и) мановицами кꙋды николы кꙋды николы з вєковъ кꙋпъцы нє хоживали (1552 *ОКан.З.* 23); Которыхъ, кгды следъ взяли, и въ тропы по знакохъ, кгды шли, бегли, то естъ мановцами, болотами (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/I, 275); которые то, забравши весь тотъ медъ в коробы, а ижъ болшей южъ занести не могли, теды с тымъ медомъ своимъ и до села нашого… мановцами, пущами пошли (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

МАНТЕЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТИКОРА *ж.* (*фантастична істота)* мантикора: ма(н)тико́ра въ индеи, ма́ю(т) тры рѧ́ды зоу́бо(в). а тва(р) чл҃чю. а тѣло лˢвєє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26).

МАНТИЯ, МАНТЕЯ, МАНТИѦ, МАНТІЯ *ж.* (*чернечий одяг у формі плаща, що спадає до землі*) мантія: мантея сатыновая, въ которую вправиломъ шестнадцать локотъ, раска гарусовая, за штучку две копе грошей даломъ, клобуковъ три, два по полъкопы грошей, а третий простий (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); Кирило Терлецкий, приехавши дей тутъ, не ведати для чого,... взялъ мантию оксамиту ритого... и клобукъ едвабный чорный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 355); шубъ шестдесятъ, мантій шестдесятъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21); ѡ плаща(х). а(л)бо манˢтиѧ(х)... и ши́ю и ра́мена ѡкрыва́ю(т) ни́ми: кото́рїє ѡни и мы, мафо(р)тє(с) а(л)бо ма(н)ти́ѧми называ́ємо (серед. XVII ст. *Кас.* 6 зв.).

МАНТИѦ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНТІЯ *див.* **МАНТИЯ.**

МАНЪТЫКА ж. (*дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече на груди й спину*) сакви.

◊ **загледати въ манътыку** — заглядати в горшки: Не загледай же ты въ мою манътыку! смотри своее сукни, што въ ней несешъ! (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1051); **у манътыку смотрети** — те саме, що **загледати въ манътыку**: А протожъ радилъ бымъ я Ѳилялетови, абы лепей у свою манътыку смотрелъ, што въ ней носитъ, а въ чужую не загледалъ, кгдыжъ кождый понесетъ свое власное бремя (Вільна, 1599 *Ант.* 925).

МАНЬКА *ж.* Ліва рука, лівиця: шꙋаѧ: Лѣ́ваѧ, ма́нька, шꙋлга (1627 *ЛБ* 158).

МАНѢТА[1] *ч., зневажл.* Уніат: которые то вызуиты, хочу мовити езуиты, именемъ христіанства згордили называтися и взяли собѣ товарыство зъ манѣты, хочу мовити изъ унѣты (1626 *Кир.Н.* 19); теперъ не познаешъ, который вызуита, а который манѣта. Тутъ не вадитъ еще животъ положити тыхъ вызуитовъ (Там само).

МАНѢТА[2] *див.* **МОНЕТА.**

МАНѢЯ, МАНІЯ *ж. зневажл.* (*об'єднання православної церкви з католицькою під владою Папи Римського*) унія: Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестиє псують. Косою, лукавством вытинають квѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221); А чому отступникове нашѣ того намъ "Слова" або "Науки" въ тую свою "Оборону" не вписали, поневажъ ся церковными и Русскихъ отцевъ писмы и наукою въ той своей маніи щитити и боронити хотятъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1011); также и унѣяты, вырѣзавшися изъ благочестія шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тои манѣи приступили (1626 *Кир.Н.*18).

МАППА, МАПЪПА *ж.* (*картографічне зображення певної території*) мапа, карта: Мы... грани(ц), з ѡбо(х) сторо(н) показаны(х), ѡ(г)лєдавъши,... мапъпы вымаловавъши, и на ѡны(х) знаки грани(ч)ныє и урочи(с)ка,... достатє(ч)нє выразити и тыє ма(п)пы..., ко(ж)до(и) сторонє ѡ(т)вористє выдати пови(н)нисмы (Житомирщина, 1639 *ККПС*

198); поводовая сторона на(с) ѡ(т) того тутъ мє(ст)ца фу(н)дации юри(з)дицин дукътомъ грани(ц) свои(х) нє вєла, знаковъ грани(ч) ны(х)..., которыє намъ трыбуналъ выдати... и вымалєвати на мапъпа(х) казалъ, нє показала (Там само, 201).

МАПЪПА *див.* **МАППА.**

МАРА *ж.* Облуда, ілюзія: Але хъто такое вѣри не мает, тот... мару, албо прояву нѣякую, а не вѣру мает (Вільна, 1600 *Катех.* 10); Мєчта́нїє: Ѡблꙋ́да, ма́ра; Тма, ви́докъ фалши́вый, покꙋ́са (1627 *ЛБ* 63).

МАРАНАФА, МАРАНАФТА *ж.* (*відлучення від церкви до Страшного Суду*) маранафа: ѡ(т) мѣсцѧ поп ли ꙗкіи или діак или причетник теды будет съ ним [Євангелієм — *ред.*] имѣти... // буде на нем анаѳема маранаѳта то єс проклѧтство вѣчное и мука безконечнаѧ (1594 *Свєнц.* 72–73); Анафєма нєха(и) да будє(т) и маранафа и (в) та(р)тарє вєликому нєха(и) да прєбыває(т) (1600 *УИ* 1911/2, 14); а хто бы єи ма(л) ѡ(т)далити ѡ(т) тои цр҃кви нахаи (!) бꙋдєт проклѧт анаѳєма и маранаѳа и будꙋ мати сꙋдъ прєд нєлицємѣрным з ним (Нижня Вижниця, 1646 *Паньк.* 24); Ина́чєй нє да́й Бж҃є, вѣ́чномꙋ бы мꙋ́сѣли по(д)пада́ти проклѧ́тствꙋ. Ижє нє лю́бит҄ Гд҃а Іи҃са Х҃а, да бꙋ́дєтъ проклѧ(т) Маранаѳа (Київ, 1648 *МІКСВ* 350); **предавати маранафѣ** — піддавати маранафі: Не отпꙋститсѧ ни в сий вѣк, ни в будущий; а павел анаѳемѣ и маранаѳѣ предает его (поч. XVII ст. *Вол.В.* 76).

МАРАНАФТА *див.* **МАРАНАФА.**

МАРГА *ж.* Багатство, майно: Ну, ци знаешъ, што естъ мамонъ, чомъ то естъ сирянь-скимъ языкомъ, а якъ у насъ марга, богатство, албо товаръ золота, албо сребра (XVI ст. *НЄ* 93); учитъ насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны, и не будьме ненавистливы до убогыхъ (Там само).

МАРГАРИТЪ, МАРГАРЫТЪ *ч.* (*книга повчань, вибраних із проповідей Йоана Золотоустого*) Маргарит: Книги, напервей: Уставовъ 2, Апостоловъ 2,... Златоустовъ 2, Маргаритъ 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367); ратꙋю́, во(и)нꙋ точꙋ, иногды оужива́є(т)сѧ, побива́ю, ꙗкъ оу златоꙋстаго в ма(р)гари́тѣ в҄ г҃ сло́вѣ (1596 *ЛЗ* 72); Златоꙋ(ст) в҄ маргари(т), в҄ сло́вѣ г҃і, ѡ лжєоучи́тєлєх пи́шєтъ тыми сло́ви (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 29); книги розныє... шєстоднєвникъ на бытє(и)скиє слова ма(р)гары(т) кни(ж)ка in quarto (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 27).

МАРГАРИТНЫЙ *прикм.* Перлинний, перловий; перлистий: baccaus, ма(р)гари(т)ны(й), бисє(р)ны(й) (1642 *ЛС* 99).

МАРГАРЫТЪ *див.* **МАРГАРИТЪ.**

МАРҐЪ, МАРКГЪ, МАРЪКГЪ *ч.* Клеймо, мітка: И видєломъ такиє ма(р)кги два на кождо(и) бочъцє навєръху, а трєти(и) маръкгъ на днє — по(д)кова палєная (Луцьк 1592, *ТУ* 225); па(н) Махо(в)ски(и) пыта(л)... пн҃а Юрꙗ... длꙗ чого бы єго попєлы граби(л) и до сєла Рако(в)щины а(л)бо двора своєго пєрєвє(з) и ма(р)кги по(с)тєсыва(т) ро(с)каза(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК*, 11, 1, 4, 38 зв.–39).

МАРҐѢНЕСЪ *ч.* (*незаписаний, чистий край аркуша*) марґінес, поле, берег: На ма́рґѣнє(с) нѣ́которыѣ но́ты и прои(з)волнїки

кла́лисмы, нє дла то́гѡ, а́бы в᷑ те́кстѣ злє мѣ́ло бы́ти, але а(и) бы са тоє́ю но́тою, або Прои(з)во́лникѡм᷑, тамто́є внѹтръ те́кстѹ бѹ́дѹчєє ѡбасни́ло (Львів, 1639 *Ап.* 12 зв. ненум.).

МАРЕЦЪ, МАРЦЪ *ч.* Березень: Писан… месеца марца осмогонадцат дня (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 67); лѣта бож(є)го нарожє(н)а тисєча пє(т)со(т) ше(ст)дєса(т) сємого м(с)ца ма(р)ца дєвато(г) дна (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 77); писа(н) ѹ бєрєстє(ч)кѹ лѣ(т)а божого нарожє(н)а тисєча па(т)со(т) сє(м)дєса(т) трє(т)єго м(с)ца ма(р)ца шо(с)тогона(д)ца(т) дн̄а (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 51); а… рокѹ тєпє(р) идѹчого тисєча па(т)со(т) сє(м)дєса(т) дєватого м(с)ца маръца два(д)ца(т) шостого дна за прида(н)ємъ вш̄є(и) мл(с)ти ѡглєда(л) єсми пн̄а михала голѹба (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 168); яко о то того року…, коли они светили пасху свою, тогды тотъ мѣсецъ былъ вже въ ныхъ апрѣль, а мы его за марецъ личили (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); На рочка(х) сѹдовы(х) кгро(д)ски(х) києвски(х) ѡ(д) дна дєсатого м(с)ца ма(р)ца… пєрє(д) нами… вра(д)никами сѹдовыми кгро(д)скими… приточыла(с) справа (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III, 4057, 19); Рєклъ… г(с)дь… то́й м(с)цъ ва́мъ почáткомъ м(с)цєвъ, пєршымъ бѹ́дє мє́жи мѣсѣцами // ро́кѹ, то єсть ма́рцъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 88 зв.–89).

Пор. **МАРТЪ.**

МАРИХА *ж.* Шкапа, коняка: Повто́рє добродѣйство Бж̄їє при чл̄вкѹ; акѡ нє сътвори(в) єгѡ́ акѡ́вимъ страши́ломъ, и дивови́ском᷑ того́ свѣта… подо́бѣє кона́, и чл̄ка. ма́лпа, и мари́хи; з᷑ лю́дскѡю пєрсѡ́нню (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 2).

МАРКОТАНЄ *с.* Нарікання, ремствування, буркотіння: Ро́потъ, роптáнїє: Нарѣка(н)є, шємра(н)є, маркота(н)є, ворчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТАТИ *дієсл. недок.* Нарікати, ремствувати, буркотіти: Ропщѹ: нарѣка́ю, нєслѹшно нарѣка́ю, ворчѹ, маркочѹ́, шє(м)рѹ́ (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТЛИВЫЙ *прикм.* (*який нарікає, ремствує*) буркотливий: Роптúвъ, ропотли́въ: Маркотли́вый, шéмрѹчїй (1627 *ЛБ* 109).

МАРКОТНО *присл.* (*неспокійно, тривожно*) маркітно: Та(к) жє тє(ж) и всѣ свата доро́чныє, што пръвѣй з ра́достью, з дѣтками и с чела́дкою хвалу́ даючи бг̄у обходи́ли споле́чнє. тєпєръ мѹсат᷑ дале́ко ро(з)но. с чого подобно ча́сомъ еди́номѹ быва́єтъ мар-ко́тно а дрѹгомѹ немúло, Кгды(ж) пєрвѣй всє са дѣало аснє, а тєпєръ акобы са сни́ло (Острог, 1587 *См.Кл.* 16).

МАРМОРОВЫЙ *див.* **МАРМУРОВЫЙ.**

МАРМОРЪ *див.* **МАРМУРЪ.**

МАРМУРКОВЫЙ *прикм.* Виготовлений із хутра чорно-бурої лисиці: с того воза з мєшко(м) пограбили… шлыко(в) ма(р)му(р)ковы(х) пя(т), которыє коштовали по(л)трє-тя(с)та золоты(х) по(л)ски(х) (Володимир, 1587 *ТУ* 214); побрал… шлык мармурковый, за которого дано сорокъ золотых полских; делѣю шарую муравскую, лисами подшитую (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 315); У Русачъка… дєлия… бабака(ми) подшитая, шапо(к) двє — ѡ(д)на куняя, другая ма(р)му(р)ковая (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

МАРМУРОВЫЙ, МАРМОРОВЫЙ *прикм.* **1.** (*збудований із мармуру*) мармуровий: лѣпꙋ-шаа быва́є(т) ча́со(м) хворостѧ́наа коу(ч)ка авраа́мова, на(д) мꙋ́ры содо(м)скіє, и поустꙑ́нѧ іѡа́нꙋнова, на(д) ма́рꙋмоуровыє пала́цы І́родовы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

2. (*витесаний із мармуру*) мармуровий: В прирожо́ной своєй гисторїи плѣнѣоу́шъ свѣ(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) ча́соу своєго мєжи сницарами пєрєднѣ́йшїй вырисова(л) бы(л) два ѡбразы а́бо вытєса(л) а́лєксандра макєдо́нского, єди́нъ зꙋ щи́рого срꙋ́бра, дрꙋ́гый з ма(р)моура, єдна́къ мармоуро́вый бы(л) зацнѣ́йшїй (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мрамо́рный: Ма́рморовый (1627 *ЛБ* 66); Тую теды суму дѣлю на двое, то ест: тисечу золотых на оздобу и окраску… образу Пречистое Богородици, пред которымъ тѣло мое погребено будетъ, а частъ тежъ на положенъе каменя мармурового з написом на гроби моем (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 625).

МАРМУРЪ, МАРМОРЪ *ч.* (*тверда гірська порода*) мармур: купьци зє(м)ныи буду(т) плакати и нарєкати по нє(м) дла того и(ж) товаро(в) и(х) жадє(н) нє купує(т) товару золота и сєрєбра и камѣна дорогого пєрє(л) и льну то(н)кого ша(р)лату и шо(л)ку… и всѧкого ничина з дєрєва на(и)коштовнє(и)шого и(з) мѣди и(з) жєлєза и(з) ма(р)муру (XVI ст. *КАЗ* 647); В прирожо́ной своєй гисторїи плѣнѣоу́шъ свѣ(д)читъ, ижъ лисиппоу(с) ча́соу своєго мєжи сницарами пєрєднѣ́йшїй вырисова(л) бы(л) два ѡбразы а́бо вытєса(л) а́лєксандра макєдо́нского, єди́нъ зꙋ щи́рого срꙋ́бра, дрꙋ́гый з ма(р)моура (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Мрамо́ръ: Ма́рморъ (1627 *ЛБ* 66); Крє(ст) завѣси(с)ты(и) зєлєного ма(р)мурꙋ… з га(л)кою ꙋ вє(р)ху длѧ завѣшєнѧ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 4); Пото(м) ѡстровъ четверти(и)… пяти(и) пора(м) с того ѡ́(с)трова приходи(т) мармꙋ(р) сляхе(т)ни(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 535).

МАРНЕ, МАРНѢ *присл.* (*нерозумно, без користі*) марно, даремно: И да́лєи тоу пи(ш) єѵ(г)лис(т) кды (ж) взѧ(л) ѡ(н)… ѡноую чѧ(ст) имѣнїа… и потратиль ма́рнє всє ѡноє́ имѣнїє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 12, на полях); и маєтꙋ-ности, и всѣ богатства… мо́жєтъ нєвдѧчны(и)ємꙋ чл҃вкъ ѡ́пановати, и ма(р)нѣ погꙋ́бити (поч. XVII ст. *Пчела* 13 зв.); на́ тоє мѣсцє гдѣ сѧ хова́ли, заборонѧно ты(х) вноси́ти, кото́рыє дѣди(ц)ство ѡ(т)цє́вскоє, и маєтности позоста́лыє нєпожи́тє́чнє и ма́рнє потра́тили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); Бєзꙋма́, то́єжъ: бє(з) ро(з)сꙋ́(д)кꙋ, да́рмѡ, всꙋ́є, ма́рнє (1627 *ЛБ* 134); Або́вѣмъ живо́тнаѧ моцъ живы́ѣ, а нє ѡ(т)та́тыѣ а́бѡ мє́ртвыѣ чло́нки соживла́єтъ. Ґи́кѡ вієнцъ ма́рнє бысь чини́лъ, Ґды́ бысь трꙋ́пови // по́кармъ дава́лъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.–5);

(*безцільно, беззмістовно*) марно: к(д)ы мы тоє всє оузѧвши ѡ(т) ѡ(т)ца своєго нб(с)ного и пошлисмо на иноую стра(н)у. То є(ст) ѡ(т)стоупїлисмы и ѡ(т)далилисмысѧ ѡ(т) б҃а ѡ(т)ца своєго… и(ж) нє выпо(л)нѧємо запоѵѣди єго с҃тои живоучи ма(р)нє а нє оуцтивє та(к) ѧко блоу(д)ныи с҃нь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 4); Чем же вы на стадо христово хулите, яко овчарню законную от злодѣев и разбойников пилне стерегут, яко да душ своих марне не потратят (1598 *Виш.Кн.* 96); А поки жъ не обачымося же и душевне и тѣлесне, марне погибаемо, што все ласкаве мудрому хрести-

янскому баченью вашое милости поручывшы, себе зъ уставичными поволностями нашими въ ласку вашое милости залецаемъ въ Кіевѣ (Київ, 1621 *АСД* I, 265); має(т) игꙋмє(н)… рєкторомъ ѡбрати, которы(и) ꙗкъ дидаскала такъ и спꙋдєєвъ в ихъ повин(н)остєхъ на кожды(и) дєнъ постєрѣгати…, Ажєбы дѣтокъ имъ врꙋчоныхъ лѣта молодыє марнє сꙗ нє тєрꙗли, за которыхъ ꙋчитєлєвє личъбꙋ Бгꙋ чинити мꙋсꙗ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67–68).

Див. ще **МАРНО.**

МАРНЇЙ *див.* **МАРНЫЙ.**

МАРНО *присл.* (*нерозумно, без користі*) марно: Алє за сказитєлними ты́ми и по грѧ́зи валѧ́ючимисѧ лапа́чками марно заба́внои мꙋдрости свѣ́цкои оуда́вшисѧ, потѣши́тєлєвꙋ досто́йность єдиноисто(т)ного похожє́нѧ ѡ(т) Ѿца, двѡма поча́тками, ба́рзо глꙋ́пє, абы(м) нє рє́клъ нєзбо́жнє и пога́нско ѡпи́сꙋютъ и знєважа́ютъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 200); Сꙋє́тнѡ: Ма́рнѡ, дарє́мнє, нѣкчє́мнѡ (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **МАРНЕ.**

МАРНОСТЬ *ж.* Марність, марнота, суєта: Яко же бо дима, нынешный вѣк любять, и тѣло и душу для Марности губять, мамонѣ, яко богу, вѣрно работають, въ златѣ и сребрѣ всю надежду мають (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Бєрѣ́мо єщє прикла(д), и зˢ С҃тыхъ Постнико(в)… ꙗ́ко вси́ ма́рности того́ свѣ́та, и мимохѣ(д)ныи роско́ши вознєнавидѣ(в)ши прїѧ́ли на сєбє́… кр(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.); Ма́рно(ст) тє(ж) є(ст) го(д)ностє(м) забѣгати, а на высо́кїй сѧ ста(н) выноси́ти. Ма́рно(ст) є(ст) за тєлє́сными пожа(д)ли́вости ходи́ти и того пожада́ти, ѡ що на по́тым потрє́ба бы́ти тꙗ(ж)ко караны(м) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); Сꙋ́єта: Ма́рность, нѣкчє́мно(ст), поро́жность, дарє́мность (1627 *ЛБ* 124); всѧ́чєскаѧ сꙋєта́, про́жно(ст) и ма́рность, всѣ рє́чи по(д) сл҃нцємъ, нѣчо́гѡ; пє́вногѡ, всє бѣжитъ бѣгомъ нєпостоѧ́ннїмˢ, ꙗкѡ тѣнь ѡ́блака бєзво(д)ного (Чернігів, 1646 *Перло* 122); **марность марностїи** — марнота марнот: Всє а́хъ мнѣ ма́рностю сѧ ма́рностїй става́єтъ: и всѧ по́мпа того свѣ́та, ꙗ(к) ды́мъ щєза́єтˢ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

МАРНОТРАВЕЦЪ *ч.* **1.** Марнотратник, марнотратець: Лоты́ги: Марнотра́вцы (1627 *ЛБ* 59).

2. Згубник, нищитель: ѡ а́да́мє пра́ѡ(т)ч҃є, кды тво(и) до(м) пилнѣ́й оуважа́ю, ѡ(т҃)ца́ подобного томоу на́шємоу тєбє бы́ти знайдꙋю: знайдꙋю бовѣ(м) в до́моу твоє(м) справєдли́вого и нєви́нного Авєлѧ, и ма́рнотра́вца, и бра́тооубїйца ка́ина (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290).

Див. ще **МАРНОТРАВЦА, МАРНОТРАВНЫЙ.**

МАРНОТРАВНЕ *присл.* Марнотратно: Блоу́дно: вшєтє́чнє, марнотра́внє, роспоу́стно (1627 *ЛБ* 11).

МАРНОТРАВНОСТЬ, МАРЪНОТРАВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **марнотравство**: Марънотра́вность лѣтом молодым, бываєт, хто у лати́нъников нау́к уживаєт. Мало там о Христѣ нау́ки слыша́ти, мало о спасенъном пу́ти навыкну́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 86); диѡнисїи… грєчє́скы(х) младєнцо(в) оупомина(л), жєбы… назбы(т) мє́дꙋ нє оуживали, алє нємно́го, чи́мъ наоучи́ти хотѣ(л), жє нє трє́ба допоуща́ти молоды(м) ма́рнотра́вности анѣ

збы́ткоу, кды бовѣ(м) ра́зъ ѡ(т) ни(х) рє(ч) посполи́таѧ зара́зи́тсѧ, згóла оупа́сти и зопсова́тисѧ моуси(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289).

МАРНОТРАВНЫЙ *прикм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **марнотравецъ** у 1 знач.: Бы(л) оу гре́ковъ ѡсобли́вый на ма(р)нотра́вны(х) законъ, кото́ры(х) в ѡ(т)цєвскы(и) гро́бъ, або на́ тоє мѣсцє гдѣ сѧ хова́ли, заборона́но ты(х) вноси́ти, кото́рыє дѣди(ц)ство ѡ(т)цє́вскоє, и маєтности позоста́лыє нєпожи́те́чнє и ма́рнє потра́тили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289); **сынъ марнотравный** *див.* **СЫНЪ.**

Див. ще **МАРНОТРАВЦА.**

МАРНОТРАВСТВО *с.* Марнотратство, марнотратність: Кн҃жа… по ты(х) корци́ра(х)… нє быва(л) ани дынꙋдова(л) и мóлодости лѣтъ своихъ по ма(р)нотра́вствѣ и рóспѹста(х) на бѹркѹ нє тра́ти(л) (Острог, 1598 *Отп.КО* 17 зв.); ѡ марнотра́вство нєща́сноє! Ба́чишь ли до ѧкого оубо(з)ства привєло того то сн҃а блоу(д)ного, кото́рый бѹдоучи з до́моу за́цного нєборакъ сви́нѣ па́сти моу́сѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 290 зв.); Блоу́дъ: Пороу́бство, вшєтєчє́нство, ма́рнотра́вство, збы́токъ (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **МАРНОТРАВНОСТЬ.**

МАРНОТРАВЦА *ч.* Те саме, що **марнотравецъ** у 1 знач.: а дрѹгы(и) [сн҃ъ] глоу́пый, и поро́жный, нєѡбыча́йный, пꙗница, роспоу́стникъ, ма́рнотра́вца и блоу́дникъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.).

Див. ще **МАРНОТРАВНЫЙ.**

МАРНЫЙ, МАРНЇЙ *прикм.* **1.** (*нічого не вартий; який не має справжньої цінності*) марний, суєтний: Єv(г)листа повѣдаєть. якь х҃с оучить. абы жа(д)ного доброго дѣла про марꙋ-ноую хвалоу нє чинили (1556–1561 *ПЄ* 35); Велик єсть бог, судія грозный всему свѣту, пред которым станут папы того вѣку, кото́рыє смѣють Христова декрета велце зневажати // для марного злата, ламлючи кано́ны и вызна́нье вѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); незгоды, розмаитые споры, насмѣвиска, натрасаня,… живота своволность, угоненеся за марными того свѣта дигнитарствы, и набыте презъ нихъ маетностей, для которыхъ иногды и вѣры отступуютъ (1603 *Пит.* 198); Їѝ Григории тѹрѧнъскии… з шлѧхє(т)ною нєбошкою настасєю… пєрєживши на то(м) свѣтѣ… лѣть ки(л)кадєсѧ(т) и ро(з)мышлѧючи… того свѣта славы ма(л)зє(с)кїи (!) ѡбачилє(м) жє сѹ(т) ма(р)нїи и нєдо(л) готрїваючїи (Топільниця, 1616 *ЦДІАЛ* 14, 1, 96, 643); Пра́гнѹ ѧ дале́кѡ ба́рзѣй розста́тисѧ зꙋ тѣ́ломъ… нѣжли тѹ́тꙋ на се́мъ ма́рномъ свѣ́тѣ жи́ти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24); и в бра(т)ствѣ вєдлѹгъ єv(г)лїи досконáло(м) Порѧ(д)кѹ мни́шєского, в которо(м) всѣ рєчи свѣ́та того, ѧко ма́рныє повєргъши, А въ всюмъ оучню(в) єго сты҃(х) наслѣдѹючим (1623 *ПВКРДА* I-1, 37); Тѹ правди́вая пєрєсторóга;… абы́смо вꙋ роскоши тєлє́сной тогѡ́ свѣта // нє тонѹли, и нє тра́тили живота́ вѣчногѡ, длѧ ма́рнѡи ро́скѡши, и сла́дости ми́ра сєгѡ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 135–135 зв.);

(*незначний, дрібний*) марний: До того (ж) сто́го Анѳонина пришє(д)ши єдєнꙋ лєгкомыслны(и) чл҃вкъ просилъ ѡ клятвѹ на сѹсѣда своєго, ѡ марнѹю рѣчъ (поч. XVII ст. *Пчела* 3); нє жа́лоуй тєды та́къ марнои ре́чи хр(с҃)тоу самара́нко сп҃ситєлю твоєму, алє вспомни ра́чє(и) ѧ́къ авраамъ вєли́кїй патриѧрха а҃ггловъ прияѧлъ, и оучєстова́лъ гойнє

(поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Єщє ли смѣ́є(ш) ѡ жє́но почръпавши зи́мной воды ємоу оутрꙋ(ж)шоуса пи́ти нє да́ти? та́къ ли сро́ґаа єстє(с), нє лю(д)скаа, нє збо́жнаа, жє ма́рной рѣ́чи нє даси ємоу? (Там само, 184 зв.);

мізерний, жалюгідний: пєрєпꙋстилъ на нєго́ бꙋрныи вѣ́тры. которїи та́къ окрꙋтнє возвѣ́али, и(ж) въ мгнѣ́ню ѡка // богато и мистєрнѣ бꙋдованый палацы, ѩко ма(р)нꙋю лѣпанкꙋ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Прєта́жко(ст) го́ркои скорби до(м) бѣ́дно стрꙋхлѣ́лы(и), Ѡпꙋсти твой ма́рны(и) ґма(х) ѡкрꙋтнє зболѣлы(и) (Львів, 1631 *Волк.* 12).

2. (*який не приносить очікуваних наслідків, користі*) марний, даремний, непотрібний: пожи́тґки с ты́хъ маєтностєй приходя́чїє… нє на выкꙋпова(н)є ва́знєй… на рѡ́скоши, на пѡ́мґпы, на нєпотрє́бныє га́вєды, на ро(з)маи́тыє мысли́вьства, и на и́ныє ма́рныє выда́тґки оборача́ютъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 194); кгдыжъ если бы не доставало вѣри, теды всѣ учинки суть ма́рные и мертвые, и безъ вѣри не есть речъ можнаа, же бы мѣлъ кто Богу ся прислужити (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); забавла́лиса бовѣ́мґ [хр(с)тобо́рцы] ѡко́ло бꙋдова(н)а домѡ́въ, мнѣма́ючи, жє ѩ́къ до́ма мє́шкати бꙋ́дꙋтъ, и ю́жъ мѣ́сто собѣ́ вґ ро́зꙋмѣ и мы́сли присвоа́ючи, гды Г҃ъ Б҃ъ поро́жними и ма́рными оучини́лъ ра́ды и́хґ и намо́вы (Київ, 1627 *Тр.* 667); а єсли нєчи́стоти грѣхѡ(в) вґ ср(д)цꙋ хова́ти бꙋ́дє(т), марноє єгѡ волáнґє, поро́жнаа и М҃лтва, понєва́жъ нє єстъ Б҃гъ слꙋха́чємъ го́лосꙋ, а́лє ср(д)ца вѣ́дцємъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349);

(*проведений без користі, змарнований*) марний: Тмами наказани(и) сп(с)ти и(х) не може, и(ж) и(х) сме(р)ть ѩкъ злодѣ(и) чого не да(и) бж҃е Пожре(т) на надѣю до(л)го живота, Абы з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ные лѣта (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ*, 182, 107);

(*який не справджується*) марний: не зычимо собѣ таковыхъ полными филозофіи своее думами и марными мозку своего снами людъ Божій и наши спокойные сердца мѣли заражати и трвожити (1603 *Пит.* 83); з ѩко́и причи́ны плюга́выи сны но́чныи походa(т)… Ґды на на́съ при(и)дє… со(н) ма́рны(и), нє ма́єшъ вѣ́рити, жє того причи́ною є(ст) твоє спанїє, алє нє(д)ба(л)ство ча́сꙋ пре́шлого (сер. XVII ст. *Кас.* 94 зв.).

3. Злий, лихий; вартий осуду: Ба́чъ за́цный мꙋ́жꙋ, ѩко с҃(т) Па́вєлъ лю́дской мꙋ́дрости пова́гꙋ ѡшꙋка́нє(м) называ́єтъ ма́рны(м), и кото́раа по(д)крада́єтъ злодѣ́йскимъ спо́собо(м) ро́зꙋмы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); Слоу́хай дх҃а с҃того спра́вы. Слоуха(и) ап(с)лского выхвале́нa… наслѣдоу(и) ст҃ы(х) людєй ставли, а нє дава́йсa марны(х) людєй слѣдо(м) ѡ(т) щи́роє а пра́воє доро́гы ѡ(т)води́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.);

негідний, огидний: Блад: ма́рнаа мо́ва, сваготáнье, баснь, вы́мыслы (1627 *ЛБ* 11); И… Іюда ꙋлакоми(л)сa на ма́рныи пѣназѣ… а що ж вскꙋра(л) грызло єго злоє сꙋмне́нa, повєрг(л) прє(ч) пѣназѣ а са(м) сa обѣси(л) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18 зв.); Ко́ждоє бо мы́тництво ѡсобли́выи грѣхи прино́ситъ єи: о́воє ѡбмовиска,… и при́сaги, и клатвопрєстꙋ́пства, и поро́жнихъ мо́въ, и шкара́дыхъ, и ма́рныхъ сло́въ, и ѡбжи́рства збы́тнаго (Львів, 1642 *Час. Слово* 268); Варꙋ́ймосa всáкои збы(т)нєй и прохи́рой ма́рной и поро́жєй мо́вы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 306).

МАРНѢ *див.* **МАРНЕ.**

МАРОТЪ *див.* **МАРТЪ.**

МАРСОБЫСТРЫЙ *прикм.* (*готовий до боротьби*) бойовий: Зна́єтъ ѡ марсобы́стрыхъ южъ Єврѡ́па цно́тахъ Замоискихъ Фєбоа́сны(х) зна́єтꙋ ѡ Клєинотахъ (Київ, 1631 *Зем.Зам.* тит.зв.); Мнѡ́го плынє(т) пожи́тковъ зꙋ Дрꙋка́рскои штꙋ́ки, З нєй свою́ ѡ(т)носѧть сла́вꙋ всѣ́ Наꙋ́ки. Ѡна́ то́ Богатыре́въ Марсобы́стрыхъ спра́вы Залєца́єтъ ихъ за́цность, и Вєлмо́жно(ст) сла́вы (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

МАРСОВЪ *див.* **МАРСОВЫЙ.**

МАРСОВЫЙ, МАРСОВЪ *прикм., перен.* Військовий, бойовий: Ба́рзо вꙋ кꙋнштах Марсо́выхъ, мо́жнє сꙋ́тъ клєйно́ты Котры(х) собѣ набыли Про́дкѡвъ твои́хъ цно́ты (Львів, 1642 *Бут.* 2); **пагорок марсовъ** *див.* **ПАГОРОК; полє марсовоє** *див.* **ПОЛЕ.**

МАРСЪ *ч.* **1.** (*даньоримський бог війни*) Марс: Свѣ́ти(т) Ѡлꙋ́мпъ зꙋ Звѣзда́ми: ма́рсъ тꙋ(т) жє складаєтꙋ Та́рчи свои́ при Кр(с)та(х) (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Нєѡмыли́ла надѣ́ѧ, кото́рꙋю ѡбыва́тєлє тꙋтє́йшого Воєво́дства мѣ́ли… ґдꙑ́сь заро́вно зꙋ дрꙋ́гими богатыра́ми, за ми́лꙋю ѡ(т)чи́знꙋ мꙋ́жнє ста́вѧчиса нєпрїѧтєлєви ѡ(т)чи́зны на ро́зныхъ єкспєди́цїахъ, живо́тъ тво́й вонтпли́вомꙋ повѣра́лъ Ма́рсови (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 5 ненум.).

2. *Перен.* Війна, битва: Істность бовѣ́мъ оного, вꙋ Ма́рсѣ фꙋндова́на, И вꙋ Валє́чной Мѣнє́рвѣ мо́цно вꙋкгрꙋнтова́на. Загóны роспꙋща́єтъ, вꙋ свѣто́выє дво́ры: Лєти́тъ на высо́кїє, рыцє́рства гоно́ры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.).

МАРТОВЫЙ *прикм.* Березневий: охтаи два друкованых; Златоструй; прелогъ мартовый; прелогъ сенътебровый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/IV, 503); Прологъ на(и)бо(л)ши(и) ма(р)товы(и) на пє(р)гамєнѣ ꙋставъ єрусали(м)ски(и) на чє(т)вє(р)тнѣ. Каноны Бц̄и… трєбникъ стрѧти(н)ски(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 29 зв.).

Див. ще **МАРЦОВЫЙ.**

МАРТЪ, МАРОТЪ *ч.* (*третій місяць календарного року*) березень: прєдали дш̄а своѧ в роуцѣ бж̄ии. м(с)ца. мар(т). въ .θ̄. дн̄ь (1489 *Чет.* 146 зв.); Писанъ въ Петриковѣ, Марта 22 день, индиктъ 12 (Петрків, 1508 *РЕА* I, 76); а мнѣ и пото(м)ко(м) мои(м) слу(ж)бꙋ зє(м)скꙋю слꙋжити ѧко на поцътивого шлѧ(х)тича залєжи(т) и на то єсми ємꙋ да(л) сєсь мо(и) ли(с)ть по(д) пєча(т)ю моєю… писа(н)ꙋ мѣлєновичахъ м(с)ца ма(р)та три(д)цатого днѧ (Миляновичі, 1572 *ЖКК* I, 36); М(с)ца марта, погєбрєискꙋ адаръ. просто марєцъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писа(н) в жо(л)човѣ м(с)ца ма(р)та… //… славє(т)ны(м) пн̄о(м) мєщано(м) лво(в)ски(м) бра(т)ствꙋ ставропигии… належитъ дати (Жолчов, 1609 *ЛСБ* 424, 1–1 зв.); В котороє число боудєтъ Марта, цвѣтнаа среда, вꙋ тоє число гє(н)варѧ трєо(д) почнє(т)сѧ, а єсли бꙋдє(т) цвѣтꙋнаа Сєрєда апри́лѧ, в тоє число фє(в)рала трєо(д) почнє́тꙋсѧ (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316 зв.); такóвоє тєпло бы́ло. и(ж) са́ды квитнꙋли. травы́ вєли́кїи бы(ли)… Пото(м) м(с)ца ма́рта. бы(ли) моро́зи, и(ж) вꙋши(т)ко помо́рози́ло (поч. XVII ст. *Крон.* 57); два пѧтогласники писаныє мѣнєи мѣсѧ(ч)ныє маро(т) и апрыль вкупѣ маи Іюнь ѡсобны(и)

(Львів, 1637 *Інв.Усп.* 29); Данъ въ Чернѣгове, 1650, марта 20 (Чернігів, 1650 *АИМЗМ* 14).

Див ще **МАРЕЦЪ.**

МАРУНА *ж.* (*Pirehrum Parhenium*) піретрум дівочий, маруна дівоча: parhenium, маруна трава (1642 *ЛС* 301); chama(e)melon, румє(н) и маруна трава и коко(р)на(к) трава (Там само, 119).

МАРЦЕПАНЪ *див.* **МАРЦИПАНЪ.**

МАРЦИПАНЪ, МАРЦЕПАНЪ, МАРЪЦЕПАНЪ *ч.* Марципан: Оува(ж)тє (ж) до́бро ли є(ст) зло́то и(з) ржє́ю мѣше́но, нє шкодли́въ ли є(ст) мар'ципа́нъ с тр҃ти́зною припра́вны(и), добра ли мл(с)ты́н(я) ѡ(т) р҃ки граблє́нїа (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); панове Макаръские… пенязы властные протестантис, на маръцепаны даные, под именем протестан(ъ)тис, золотых килканадцатъ задатковыхъ взявъши, на себе и свое потребы оберънули, чинячи початокъ до розоръвання того акъту (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 8/III, 596); сведчачий,… кошътъ немалый на тое положивши, перед часомъ, тому акътови веселкому назначонымъ,… такъ на марцепаны, яко и инъшие потребы тутъ в Луцъку реместникомъ пенязы подавалъ (Там само).

МАРЦОВЫЙ, МАРЪЦОВЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **мартовый**: взяли… солоду пшеницкого марцового мацъ дванадцать, а житного и зъ ячменемъ солодовъ шесть; солонины полтовъ сорокъ, салъ тридцать (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Пєрє(д) судъ… приточылосє справа… мєжы урожонымъ пано(м) Криштофомъ Макаровичомъ Ивашенъцєвичомъ, поводомъ, а в бозє вєлєбънымъ єго м(ст)ю ѡ(т)цємъ Есифомъ… Ру(ц)кимъ, митрополитомъ києвъски(м), позъванымъ, за апєляциєю ѡ(д) суду кгро(д)ского Києвъского з рочъковъ ма(р)цовыхъ, в року прошъломъ тисєча шє(ст)сотъ два(д)цатъ ѡ(с)момъ сужоныхъ (Люблін, 1633 *ТУ* 298).

2. Вл.н., *ч.*: Стє(ц)ко Маръцовы(и) (1649 *РЗВ* 448).

МАРЦЪ *див.* **МАРЕЦЪ.**

МАРШАЛЕКЪ, МАРЪШАЛЕКЪ *ч.* Те саме, що **маршалокъ** у 2 знач.: Вм҃ прїатє(л) зы(ч)ливы(и) Ко(н)стантинъ к(ж) ѡстро(з)коє воєвода киє(в)ски(и) ма(р)шалє(к) зє(м)ли Волын(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); Староста Маръшалєкъ Кола Рыцеръского…подалъ… Лѣвд҃мъ зъго(д)нє ѡ(д)… Ѡбыватєло(в)… на Сє(и)мик҃ Єлєкъцыє Дєп҃тацы(и) ҃хваложоє, подавъшы просилъ абы было в книги принѣтоє и записано (Житомир, 1650 *ПВКРДА*, II-3, 42).

МАРШАЛКОВАТИ *дієсл. недок.* Головувати: лѧйкъ цє́саръ палєоло(г) на сино́дѣ фєра́рскомъ и флоре́нскомъ, нє то́лко го́лосъ мѣлъ, алє тєжъ… нєзвыча́йнє маршалкова́лъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 54).

МАРШАЛКОВАЯ, МАРШАЛКОВАѧ, МАРШАЛЪКОВАЯ *прикм. у ролі ім., ж.* Дружина маршалка: Ѩ кнєгини… Коширскаѧ, старостинаѧ Л҃цкаѧ, маршалковаѧ господарьскаѧ, кнєгини Ганна… ѣавно чиню симъ моимъ тєстамєнтомъ… Ижъ з зд҃полноє памєти и розд҃мд҃ моєго доброго, никим нє припд҃жона, ани тєжъ намовлєна, ѡдно по своєй доброй воли, лєжачи на смєртной постєли… ѡтписываю при животє… и по жи-

вотє именьѧ моєго Дернь на церковъ (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); я милуючи братанку свою… панною Петровую Загоровъскую маршалковую господаръскую панною Федору Федоровну, даю, дарую… ее милости… полчетверта дворища моих властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а къ тому еще остала ми винна… пани Ганна Коптевна, маршалковая господарская, двадцать копъ грошей личбы Литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 36); Я Галъшка Гулевичовна… маршалъковая Мозырская, упатруючи на том свити короткость живота людского и непевносты годины розлученя души с тиломъ, а ничого певнейшого перед очыма не маючи… остатнею тоею волею моею роспоражаю и мети хочу непорушъно (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 71).

МАРШАЛКОВАѦ *див.* **МАРШАЛКОВАЯ.**

МАРШАЛКОВИЧЪ, МАРШАЛЪКОВИЧЪ *ч.* Син маршалка: єдучи к Острогу… в Олыцє пн҃новъ ма(р)шалъковичовъ по грошу бєруть (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); в Олыцє вря(д)ники пано(в) ма(р)ша(л)ковичовъ бєруть ѡ(т) воза по грошу (Кременець, 1545 *ТУ* 70).

МАРШАЛКОВСТВО *с.* Обов'язки маршалка: Присылал до нас… кнѧз Андрєй Алєксандровичъ Санкгѹшковича, ѡповєдаючи намъ, иж ѡн вжо єстъ при старости и на слѹжбы наши нє можєть… єздити и тым врадомъ, маршалковствомъ Волынскоє зємли справовати и жєдалъ нас, абыхмо дозволили на єго мєстцо сынѹ єго… з вами на слѹжбы наши єздити (Краків, 1525 *AS* III, 274).

МАРШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОКЪ, *ч.* **1**. (*один із найвищих урядників Польського Королівства і Речі Посполитої*) маршалок: Князь Михайло, маршалокъ… а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника // Луцкого и Бєрєстєйского у Лерина… со всихъ мытъ на тыи минутыи два годы, што прошли отъ семое суботы, которая была индикта осмого (Краків, 1504 *АЛМ* I/2, 148–149); А при том были и томѹ добрє звєдоми… подчаший господарѧ, королѧ єго Милости… маршалок и писар господарѧ, королѧ Єго Милости (Вільна, 1529 *AS* III, 346); Ꙗ҃ кнѧзь Андрѣй… Кошєрский, маршалок господарѧ Єго Милости, справца воєводства Кієвского ѡавно чиню сим моим листом (Київ, 1542 *AS* IV, 310); Ꙗ҃ ѡлиза(р) ки(р)дє(и) ма(р)шалокъ єго кролє(в)скоє мл(с)ти а ива(н) кирдє(и) пєтровичи… маючи възгляѧдъ на сєстрѹ нашу милую пн҃єю… кру(п)скую по(д)чашинѹю… а з милости братє(р)скоє… абы ѡна з о(т)чизны своєє потихѹ мєла… дали є(с)мо є(и)… на выхова(н)є до живота єє мл(с)ти сєло гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); А при томъ были и того всєго добрє свєдоми и(х) м(л)… ма(р)шалокъ королѧ єго м(л)… па(н) во(з)ны(и) и горо(д)ничы(и) (Єсівці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); Слѹжбоначáлникъ: Стáршїй справáца, маршáлокъ (1627 *ЛБ* 117); **маршалокъ великий** — вища посадова особа (перший міністр) у Речі Посполитій та Великому князівстві Литовському: А при тѡм // тєж были люди добрые и томѹ сѹт добрє свѣдоми: Пан Васко, дворѧнин господарьский… а пан Ивашко, дворѧнин пана Ꙗ҃на, маршалка вєликого (Володимир, 1521 *AS* III, 206–207); **маршалок дворный** — управитель

великокнязівського двору; очільник шляхти, яка служила при цьому дворі: При том был: Маршалок нашь дворный… а маршалѡк, ѡхмистръ королєвоє єє Милости… а маршалокъ и сєкрѣтар нашь, намѣстникъ… Брaславский, пан Иван Сѡпѣга (Львів, 1509 *AS* III, 70); и к тому… покладали листъ пана Ивана его милости Горностаевъ, маршалка дворного (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); Иванъ Богуфалъ… //… поступилъ списованя шкодъ; которые бы ся, за въеханемъ кгвалтовънымъ владыки… на епископью Володимерскую, въ гумнехъ, збожахъ, попелохъ, комягахъ, робленыхъ и не робленыхъ… и в иньшихъ многихъ речахъ и маетностьяхъ, што… намененый… панъ Иван, в долзехъ скарбныхъ его велеможной милости, пану маршалку дворному, тыповые описаные речи, въ дверехъ и в именяхъ владычества Володимерского маючи, сее прошлое весны былъ поступилъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 12–13); **маршалок земский** — голова земського сеймику: А при том бѹдѹчим вєлєбным и вєлможным:… маршалкѹ зємскомѹ, старостє Городєнскомѹ, панѹ Ӣнѹ Юрєвичѹ; панѹ Троцкомѹ, старостє Жомойтскомѹ… и инымъ паном радам нашимъ (Вільна, 1507 *AS* III, 43); О чомъ же и воевода Волынскій, Маршалокъ Земскій, Канцлеръ Великого Князства Литовскаго, староста Берестейскій, державца Борысовскій и Шавленскій, панъ Миколай Радивилъ Насъ за ними у причинѣ жедалъ (Вільна, 1556 *PEA* II, 54); **маршалокъ монастыра** — управитель господарськими справами монастиря: маршалокъ монастыра Печерского, а…, слуга церковный печерский отчизный, а… лучникъ св. Николы Пустынского, а Мазало, отаманъ Неводицкий… на том присягу учинили, ижъ то суть властные звечитые озера церковные, к чему Ленковичи и сами их привели и того имъ допустили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* I/VI, 44).

2. (*управитель замку або адміністративно-територіальної одиниці*) маршалок: Ӣ кнaзь Сємєнъ Юрьєвич… маршалок волынскоє зємли (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); Ӣ кн̄зь костa(н)ти(н)… ѡстро(з)кии па(н) вилє(н)скии гетма(н) г(с)дрa короля єго мл(с)ти староста луцкии брaсла(в)скии и вѣницкии ма(р)шалок волы(н)скоє зємли (Острог, 1520 *ПИ* № 11); будучи на сойму…, бискупу Луцкому…, так теж и мнѣ вряднику господарскому и маршалку земли Волынское, старосте Володимерскому…, водлуг росказаня господаря короля его милостя, ино отець архимандрыт… перед нами жалобу положил на князя Богуша (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); А такъ длa тых вєликих потрєбъ тамошнихъ, в тых часєхъ бєз всaкого ѡмєшканьa, посылаємъ на списаньє маршалка нашого, пана Ивана Воловича, которомѹ єсмо потрєбы ѡных замков доглєдати, а списѹючи, намъ ѹ вєдомост доносити порѹчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); по(д)даны(и) вє(л)мо(ж)ного княжати єго мл(с)ти ко(с)тє(н)тина Ѡстро(ж)ского, воєводы киє(в)ского, ма(р)шалка зє(м)ли Волы(н)скоє, Мошко Мисонови(ч), жи(д), ѡповєда(л) и жалолова(л) (!) на врядє ѡ то(м), и(ж)… во(и)тъ коротєшовъски(и)… нє маючи… до мєнє жадноє потрєбы,… узвавъши мєнє до дому своєго… звєза(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); освецóному княжéти а ясне велможъному пану пáну Костентúну, божью милостью княжати

Острозскому, воево́де Киевскому, маршалкови земъли́ Волынское, старосте Володи́мерскому, па́ну свое́му милостивому, многогре́шный слуга церкви бо́жое и богомо́лецъ его королевское милости… Ипатей, епископъ Володи́мерскій и Берестейскій, душевнаго и телеснаго здра́вія верне зычытъ, на часы незамеро́ные, съ ѳортуннымъ панованьемъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 985).

3. (*наглядач за якою-небудь церемонією, процедурою, дотриманням формальностей*) маршалок: тымъ часомъ, нижъ ся пословє зверънули, не хотячи часу травити, обрали двохъ маръшалъковъ для порядъку: одного духовъного, а другого свецъкого (Вільна, 1599 *Антир.* 525); Марша́ло(к), або ста́роста на вєсє́лю, ра́дца або прєложо́ны(и) на(д) потра́вами и напи(т)кꙋ вєсє́лѧ (1627 *ЛБ* 181).

4. (*високе військове звання*) маршалок: архитрїкли(и), ма(р)ша́ло(к), нача́лни(к) трєм҄ въсклонє́ниѧмъ, си́рѣчъ лава(м) (1596 *ЛЗ* 24).

5. Вл.н.: ꙗ иванъ з҄ Барлємонтꙋ зєзнава́ю ижємъ нанꙗ(л) Пєтрꙋ марша(л)кꙋ домъ в Антвєрпїи на рынкꙋ збꙋдова́ны(и) по(д) знако(м) зайца з҄ подворємъ и з стꙋ́днєю (к. XVI ст. *Розм.* 68 зв.); ꙗ ꙗнъ вєликий твєржꙋ и признава́ю ижємъ взꙗ́лъ ѡ(т) Пєтра марша(л)ка сꙋмꙋ пꙗти либръ и пꙗти солдовъ брабантскихъ взглꙗдомъ на(и)мованѧ домꙋ на по(л)рока (Там само, 69 зв.).

МАРШАЛСТВО *с.* (*місцеве, територіальне правління*) уряд: Присылал к нам маршалок волыньскоє зємли… жалꙋючи ѡ томъ, што ж дєй вы в доходы єго, которыи на врѧд єго, маршалство зємскоє приходѧт, ꙋстꙋпаєтєсѧ и помочноє собѣ бєрєтє (Краків, 1523 *AS* III, 248).

МАРШАЛЪ *ч.* Маршал. Вл.н.: при которо(м) списаню сѣдѣло право одрєхо(в)скоє. ва(н)ца дми(т)рь фєдоурь приста(в)ка коузѧ(н) паща гри(ц) ма(р)ша(л) ины(х) люди на то нє мало (Одрехова, к. XVI – поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19).

МАРШАЛЪКОВАЯ *див.* **МАРШАЛКОВАЯ.**

МАРШАЛЪКОВИЧЪ *див.* **МАРШАЛКОВИЧЪ.**

МАРЩЕНИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Зморщений, насуплений: Агглъ:… когда комꙋ добрє поводилосꙗ, сє(р)цє твоє ѡ(т) зависти схло и дꙋшѣ нє ставало, на добрїи людє и мл҃остивїи нѣгди ласкави(м) ѡкомъ анѣ вєсєлою тварїю бєз҄ ма(р)щєного чєла на такового нє пойзрѣлъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273).

МАРЪНОТРАВНОСТЬ *див.* **МАРНОТРАВНОСТЬ.**

МАРЪЦЕПАНЪ *див.* **МАРЦИПАНЪ.**

МАРЪЦОВЫЙ *див.* **МАРЦОВЫЙ.**

МАРЪШАЛЕКЪ *див.* **МАРШАЛЕКЪ.**

МАРЪШАЛОКЪ *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРЪШАЛЪКОВЪ (*який належить маршалкові, який стосується маршалка*) маршалків: єдучи з мєста єго мл҃(с)ти пна маръшалъкова Рожаєва… чєрє(з) рєчку єго м(л). пн҃а ма(р)шалъкову Ставискую (!), мєжи рєчкою другою пн҃а хоружого Щє(н)ко(в)кою, посєрєдинє, почавши ѡ(т) лозокъ рєки

Зви(ж)дєня два копцы вєлики(х) нарожныхъ (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

МАРЫ *мн.* (*ноші для перенесення мерців*) мари: и пристоупивꙋши дотькноульсѧ ѡдра мары ты(и) па(кꙋ) // которыи мєрꙋтꙋвого нєсли стали. и рєкль мꙋлодєнꙋчє тобѣ мовꙋлю вꙋстань. и сѣль мр̄тꙋвыи и почаль мовити (1556–1561 *ПЄ* 240 зв.–241); пан Иона… с паномъ Кузмою… попов и мужиков розогнали и тело с труною и з марами кгвалтовне отняли, панее Борисовое и пановъ Ощовскихъ мало не бозабияли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/ III, 376); маючи я при собе сторону шляхту, былъ есми въ мѣстѣ Дубне и видѣлъ есми чоловѣка на смерть забитого, лежачого, на марахъ, посередъ рынку Дубенского, противъ церкви Святого Миколы (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); Ра́ка: Трꙋ́нна, дєрєви́щє, а́бо ма́ры (1627 *ЛБ* 107); ѡдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) ꙋмєршыхъ… ѡдѣва(д)ло на мары… з фрє(н)дзлєю (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73).

МАСАЗОВЫЙ *див.* **МОСЯЖОВЫЙ.**

МАСЛАКЪ *ч.* Маслак. Вл.н.: Яремa Масла(к) (1649 *РЗВ* 379 зв.).

МАСЛЕНИЙ *див.* **МАСЛЕНЫЙ²**.

МАСЛЕНЫЙ¹ *прикм.* Маслинний, маслиновий: лаꙋроꙋ(с) по ла(т)… а по рꙋ(с)ки дрєво маслєноє а на нє(м) растꙋ(т) орѣхи маслєныє бобковыє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.).

МАСЛЕНЫЙ², МАСЛЕНИЙ *прикм.* Масляний. ◊ **запусты масленіє, масленыє запусты** *див.* **ЗАПУСТЪ².**

МАСЛИНА *ж.* (Olea L.) (*вічнозелене дерево з їстівними плодами*) маслина: Maslina: oliwne drzewo (Жовква, 1641 *Dic.* 67); olea, ма(с)лина (1642 *ЛС* 290); orchies, родъ маслини (Там само, 294).

МАСЛИНОРОДНИЙ *прикм.* (*про дерево*) який родить маслини: oliuifer, ма(с)линоро(д)ни(й) (1642 *ЛС* 291).

МАСЛИЧЕНЪ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ.**

МАСЛИЧНИЙ *див.* **МАСЛИЧНЫЙ.**

МАСЛИЧНЫЙ, МАСЛИЧНИЙ, МАСЛИЧЕНЪ *прикм.* **1.** (*який стосується маслинового дерева*) маслиновий: нн̄ѣ бо намъ краснаѧ вєсна восиѧла єсть. и цвѣты оукрасила.… // красныѧ ѡ(т)расли. и дрѣва маслична процвѣлъ (1489 *Чет.* 208 зв.–209).

2. (*виготовлений із маслин*) маслиновий: Елéй маслúнны(и): Тꙋ́къ, албо олѣєкꙋ олúвѡкъ. мáсть маслúчнаа (1627 *ЛБ* 35); oleaceus, ма(с)ли(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 290).

МАСЛО *с.* **1.** (*харчовий продукт із вершків або сметани*) масло: з Городишское волости яловица, а вепръ, а баранъ, а къ тому масла полсема пуда, а полторы копы сыровъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); и на слоужєниє да(л)єм їѳ̄ гроши(и) и шєля(г), и к тому на масло и на сы(р) пѧ(т) гроши(и) (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); кн̄зъ Воронєцки(и)… взялъ… сыро(в) сто, масла кадолбовъ три, коштовали копъ чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 76); Ѡцы óныи ст̄ы́и… пóстилиса на пꙋсты́нахъ по(д) лѣ́тъ осмъдєсатú вы́шшє и ни́жшє, ры́бъ, винá, и ѡ(т) живóтныхъ мáсла нє коштꙋючи, кро(м) óвоцѡвъ ѡ(т) дрéвъ, и зéлїа и олúвы мало (Київ, 1619 *О обр.* 171); У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о], жупано(в) два, кожухо(в) два,… ма(с)-

ла вє(д)ро, ху(ст) бєлы(х) скрыня и бочъка забитая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193); *У порівн.*: Начал девицу называти солнцем..., начал звати златом и сребром...; тѣми и болшими баснями и лжами девицу, яко масло, на блуд ростопил, которая и, шпетности забачивши, тѣм сладким похлѣбством уловлена будучи, цноту стратити произволила (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 164); **якъ в маслѣ плывати** — плавати як вареник у маслі: нє в̄ м(с) ли... славою вѣка сєго коронѫєтєсѧ, вᶣ достатка(х) бєспєча(л)ны(х) и роскошны(х), ꙗ(к) в ма(с)лѣ, плыва́єтє (1598 *Виш.Кн.* 274).

2. (*рідка жирова речовина, яку добувають із насіння і плодів деяких рослин*) олія: а то є(ст) дрєво ис котраго тєчє(т) масло бо(б)ковоє (XVI ст. *Травн.* 203 зв.); Вєщъ албо матє́рїѧ тоє тайны є́сть ма́сло дрєва́но, то́ є́сть ѡлли́ва сама́ѧ то́лко, нищи́мъ инымъ нєпомєша́наѧ, ѡ(т) є̄п̄(с)па вᶣ Чєтвєргъ вєли́ки(и) ѡсобли́вє, алᶣбо ѡ(т) сщ̄єнᶣника осщ̄єнᶣнаѧ (Львів, 1645 *О тайн.* 118).

3. (*рослинна, переважно маслинова, олія, яку використовують для церковних потреб*) єлей: с̄тыи никола... принємъ масло помазавъ и(х) ѡ(т) главы и до ногъ (1489 *Чет.* 103 зв.); Вѣдомо же ти бу́ди о приношеніи за усопшаго, яко же бо хто за дитя свое младое хорое масло, свеща, кадило во церковъ принесеть и вѣруеть,... иже свеща и масло и прочая во избаву умерᶣшаго приношенія приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 *Посл. пр.лют.* 129); А если же рекутъ, же посвещаютъ у Великій четвертокъ... ино то не миро великое,... але масло, альбо елей хворыхъ остатнего помазованья, которое у грековъ вольно и безъ епископа презвитеромъ посвещати (Вільна, 1608 *Гарм.* 194); Єлє́й: Оли́ва, олѣ́єкъ, олѣ́й: або олѣй з овоцѫ оли́вного. а(л)бо ма́сло (1627 *ЛБ* 35); oleum, ма(с)ло, єлє(й) (1642 *ЛС* 290); Єсли́бы зрозѫмѣлъ сщ̄єнᶣникъ жє хо́ромѫ см̄рть оужє на(д)хо́дить, и мѣлᶣбы зᶣ собою ма́сло оужє посвєщє(н)ноє, нєхай почнє́ть (ѡпѫсти́вши иныє ѡбрѧдᶣки) заразъ помазовати сє́дмъ кра́ть (Львів, 1645 *О тайн.* 122); *Образно*: А што золялъ масло — евангеліе, добрыи повѣсти, и слова милыи, и веселіе, и проща грѣхумъ; а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 160).

4. Вл. н.: Мєщанє //... масло, сидо(р) кѫшънєръ, пилипъ вищи(и) (1552 *ОКан.З.* 30 зв.–31); бы(ли) при то(и) справє люди добрыє, шлѧ(х)та,... па(н) Фєдо(р) Иванови(ч) Ши(ш)ка,... а па(н) Григорє(и) Ма(с)ло (Житомирщина, 1595 *ККПС* 61); Игна(т) Масло (1649 *РЗВ* 181 зв.).

МАСЛОЄДЪ *ч. ірон.* (*той, хто споживає багато масла*) маслоїд: томоу нє дивѫйсѧ, абовѣ(м) подви(г) и бо(р)ба є(ст) жизнь таѧ, которое ты нє знає(ш): бо єщє єси на во(и)ноу нє выбра(в)сѧ, єщє єси доматоуръ, єщє єси кро́воє(д), мѧсоє(д), вълоє(д), скотоє(д), звѣроє(д), свиноє(д), кѫроє(д), гѫскоє(д), птахоє(д), сытоє(д), сластноє(д), ма́слоє(д), пирогоє(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

МАСЛОКЪ *ч.* Витяг із рослин, що діє як опіум: Але и я на блазна-мъ походилъ, же ся такъ долъго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ, который подобно маслоку опившися, леда што бредитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947).

МАСЛОСВЕЩЕНІЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛОСВЯЩЕНИЄ, МАСЛОСВЕЩЕНІЄ, МАСЛОСВЯЩЕНЇЄ, МАСЛОСВѦЩЕНЇЄ *с.* (*обряд зцілення єлеєм*) соборування, єлеопомазання: Церковъ Восточная маетъ и зъ великою пильностью того уживаетъ, посвещаючы его [масло] не только у Великій четвертокъ, але, коли кольвекъ хворый потребоватиметь, и безъ епископа свещенницы, то могуть отправовати, водлугъ чыну описаного маслосвещенія (Вільна, 1608 *Гарм.* 209); Цр҃ковныи Приходы: ѩко то свѣчи про(с)фѹры маслосщ҃єниѧ, з ѹмє(р)лыхъ поло(т)на, сѹкна, Сорокоѹсты, и Молєбны, всє тоє на ѡбщєжитиє ити маєтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I–1, 75); Дѣти вꙋ котóрыхъ жáдныхъ грѣховъ нє мáшъ штóбы и(х) ѡстáтꙋки лєкáрствомъ тоє свáтости злєчи́ти, потрéба… вꙋ тыхъ мóжєтьсѧ позволи́ти и мáслосщ҃єнїє (Львів, 1645 *О тайн.* 121); **тайна маслосвѧщенїѧ** — таїнство єлеосвячення: Кѹ смéрти сѧ́ ѡ(т) ки́лꙋкѹ нєдéль готѹ́ючи, Спóвѣ(д)ю, и жáлостю грѣхи вєтѹ́ючи. Тáйнѹ сєдмъкрóть прина́лъ Маслосщ҃єнїѧ. Тáкъ тєжъ тáйны сто҃го зꙋ ни́мъ Причащéнїѧ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); Што є(ст) тáйна маслосвѧщéнїа; Ѡ(т)вѣ́тъ. Сїѧ тáйна éстꙋ вꙋ котóрой прє(з) помащéнїє оли́вою посвящéнною, ѡ(т)пѹщéнїє грѣхѡ(в) хóромѹ даéтсѧ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 15).

МАСЛОСВЯЩЕНЇЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛОСВѦЩЕНЇЄ *див.* **МАСЛОСВЯЩЕНИЄ.**

МАСЛЯНЫЙ, МАСЛѦНЫЙ *прикм.* (*який стосується масла*) масляний. ◊ **пущенє масляноє** *див.* **ПУЩЕНЄ**; **маслѧная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ**.

МАСЛѦНЫЙ *див.* **МАСЛЯНЫЙ.**

МАСНИЦА *див.* **МАСНИЦЯ.**

МАСНИЦЯ, МАСНИЦА *ж.* (*останній тиждень напередодні Великого посту; сиропусний тиждень*) масниця: а(ж) на мáснici приморóзки, а запѹстúвши на вєлúкїи пóстъ, снѣ́гь вы́палъ та(к) вєлúкїи, жє ни(х)то нє мóгъ с хоро(м) сирѣ(ч) зꙋ домѹ вы́йти нє прокúдавши лопáтою (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); вы́ ѡ(т) масни́цѣ дѡ́ вєликáдн҃ѧ нє поéтє алу(г҃)їа (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 103); посты… дръжа(т)… пéрꙋшаа // масницá на своє(м) мѣсци стои(т)… два дн҃и… вєлúкого постѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.–158); Понє(ж) и православиа нє(д)лѧ є(ст), да бы єго г҃дъ ва(м) дарова(л). И сє ва(м) да є(ст) нєбє(з)вѣстно, ѩко сщ҃єници ѡ(т) посѣлны(х) попо(в) стацыи на памѧ(т) єп҃(с)пскѹю выбирали ма(с)ницѣ ма(с)ла и сыры, а тєпє(р) сѣмєна (Львів, 1607 *ЛСБ* 408); Того жъ року о Рождествѣ Христовѣ было жито по 16 золотыхъ, а о масницы по десять золотыхъ стало (1636–1650 *ХЛ* 78).

МАСНЫЙ[1] *прикм.* (*який містить жир*) масний, жирний: А жєбы́ боронúла пóкармѡ(в) оужива́ти та́къ, ѩкъ… протúвныи помовлáютъ, нє борóни(т). Лéчъ єднакъ… пóстъ, тó єстъ встримыва́ниє сѧ ѡ(т) мáсъ и и́ны(х) тлѹ́стыхъ и масны́хъ потрáвъ постановúла, и обꙋдéнїа заборонúла (Київ, 1619 *О обр.* 148); ◊ **масная недѣля** *див.* **НЕДѢЛЯ; масныи запусты** *див.* **ЗАПУСТЪ**[2].

МАСНЫЙ² *прикм.* (*у великій кількості*) численний: Того́ жє ро́кѹ комє́та была в кра́ковѣ ско́ро по захо́дѣ сл҃нца. И трасє́нїє зємлѣ было. Того (ж) ро́кѹ тата́рє ма́сныи ѡстрога добыва́ли, и ма́ло нє добыли, а(ж) кна́зь васи́лєи поєдна́лъ и́хъ и ча́стова(л) в за́мкѹ, и вмѣстѣ з людми тата́рє ѣ́ли и пили (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127 зв.); два дн҃и… вєли́кого постѹ… нє прота(н)цовали, анѣ в роскошє́х(ъ) ма́рнє кривавы(х) ма́сны(х) нє трава(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 158).

МАСТЕРЪ *див.* **МАЙСТЕРЪ.**

МАСТИКА, МАСТІКА *ж.* (*ароматична смола*) мастика: Бра́тьа те́ды ѧ́кѡ по вы́йграной би́твѣ сѣ́ли и є́ли с по́мсты сє над҃ бра́томъ вєсєла́чи, ажь з про́мыслѹ бо́жєскогѡ тра́пилиса кѹпцы… и вєлблю́ды и́хъ нєсѹчи корєньє и рєсинѹ и ста́ткѹ або мастікѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60 зв.); Изра́иль те́ды о҃цъ и́хъ ре́клъ до ни́хъ: е́сли та́къ потре́ба нєсє оучини́ тєжь што хо́чєтє: набєрѣ́тє што лѣ́пшихъ пожи́тковъ зємныхъ в начи́ньа ваша и донєси́тє мѹ́жєви да́ры, смо́лѹ, и ме́дъ, и ѳимїа́на и ста́тки, то е́сть масти́кѹ, и тєрєвни́ѳѹ то є(ст) микгда́лы, и ѡрѣ́ховъ ле́сковыхъ (Там само, 69 зв.).

МАСТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим, що) Мастити, мазати, змащувати: Іюда былъ хытляненъ, та видѣло ся ему, ажъ лихо, и моркоталъ на жону за тото мащѣня, що мастила мvромъ ногы Христовы (XVI ст. *НЄ* 41); “Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся”, што бы мастити мvромъ тѣло, што бы запахло (Там само, 56); чи(м) маєшь помастити главѹ своѫ нє ты(м) то масло(м) маєшь мастити го́ловѫ…, але добрыми оучин҃ками (Чолгани, 1603 *УЄ* № 78, 10 зв.).

2. (що) *Перен.* Гоїти, зціляти: То́й ч(с҃)тный… Кр҃(с)тъ Хв҃ъ,… го́ркость и та́жкость бѣ́дъ… покѹ́сы, кото́рыи на на́съ… прихѡ́да(т), на добро пєрєчина́єт҃:… а на(д) ме́дъ и оли́вѹ дѹ́шѣ на́шѣ и тѣ́ла осоложа́єтъ и масти́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

МАСТИТЫЙ *прикм.* (*який заслуговує, вартий поваги*) поважний: Што и в.м., будучи на той же <дорозе> спасения постановленый, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту… абысь делати не занехивалъ, прошу (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); знашо́л҃ся в҃ глѹбо́ко(и) и масти́то(и) ста́рости, а в҃ то́й нє прожню́ючи(и) а́лє дѣла́ючі(и) бы(л) и мно́жачі(и) до́броє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26).

МАСТИРСТВО *с.* Ремесло, заняття, справа: мы маючи залєцонѹю справѹ и пилноє стара(н)є ѡ помножєню хвалы Б҃жоє, такъ чє(ст)ного житїа иночєского, ꙗко дрѹка(р)скимъ масти(р)ствомъ книгъ б҃жєствє(н)ныхъ на собѣ выпѹща(н)ꙗ, в посполиты(и) пожитокъ и в збѹдѡва(н)є сп҃сєнїа дш҃ъ народѹ хрєстиꙗ(н)ского, побо(ж)ностє(и) ваши(х)… до вѣрны(х) рѹкъ подало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **МАЙСТЕРСТВО.**

МАСТІКА *див.* **МАСТИКА.**

МАСТКЇЙ *прикм., перен.* Масткий, улесливий: Алє ты́ правовѣрны(и) писм и слѡ(в) выстерѣга́йса: слѡва́ бо и́хъ на(д) олѣ́й ма́сткїй, а в҃ рѣ́чи само́й сѹтъ стрѣла́ми вє́длѹгъ Дв(д)а (Київ, 1619 *Аз.В.* 316).

МАСТОРІХА *ж.* Наставниця: magistra ма(с)торіха (І пол. XVII ст. *Сем.* 112).

МАСТЬ[1]**, МАСЪТЬ** *ж.* **1.** Колір, барва: ѡбєца(л) ємꙋ чал(м)ѣль а(н)кгꙋ(р)скии фи-ѫ(лъ)ковоє масти на плащъ панꙋ подъпи(с)-кови ка(н)цєлѫри(и)ско(му) (Львів, 1617 *ЛСБ* 143, 26 зв.); Рєчи(и) нємало… прєзъ пана Чєшъковского… сутъ побраныє и кгвалътовнє погърабълєныє, а мєновитє… доломанъ фалє(н)дишовы(и) туръкусовоє масъти за золотыхъ сорокъ (Володимир, 1627 *ТУ* 279); ма(с)тї фа(р)ба (І пол. XVII ст. *Сем.* 53); Ша́ръ: фа́рба, ма́сть (Там само, 157).

2. (*забарвлення волосяного покриву тварин*) масть: па(н) Амъбрози(и) Во(и)цєхо(в)-[с]ки(и), прєзє(н)това(л) ту(т), на врадє, конє(и) дєвятєро, мастю а(л)бо шє(р)стю пєръши(и) конє два вороныхъ, трєтяя кляча половая (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

3. (*речовина для забарвлювання і малювання*) барвник: Възрачє́нный: Выконтєрфєтова́ный, помалє́ваный фа́рбами, поваплє́нный ма́стьми, позлащє́нный, позлоти́стый (1627 *ЛБ* 20).

МАСТЬ[2] *ж.* **1.** Те саме, що **масло** у 2 знач.: Єлєй масли́нны(и): Тvкъ, албо олѣєкꙑ оли́вѡкъ, ма́сть масли́чнаа (1627 *ЛБ* 35).

2. (*маслянuста лікувальна суміш*) масть, мазь: врачъ масть прикладываєть. живить ра(н)у євжиноу. што жь была вранєна прєлєстью змииною (1489 *Чет.* 161); орѣхи кипари(с)ныє то(л)чєны вмѣстє с винными ѫгодами… бꙋдє(т) аки масть… по(до)бна тѣстꙋ и то прикладыває(м) къ ѫзвѣ кою врачєвє имєнꙋю(т) волкомї и кополиповꙋю болєстью (XVI ст. *Травн.* 135).

3. (*духмяна суміш жирів для надання пахощів тілу*) мазь: Аρѡма́ты, за́пахи, и дорогіи ма́сти, и ты(ж) корѣньє, а́лꙑбо зѣльє пахнꙋчєє (1596 *ЛЗ* 24); И миноувꙑши соуботѣ. мр҃їа магꙑдалыни,… и саломїа. накоупили пахоучи(х) мастїи. абы пришо(д)ши помазали їс҃а (1556–1561 *ПЄ* 196); Тыє жєны с҃тыи іс ты(м) мыро(м) ишли, а и(н)ши(х) мастєй розмаиты(х) с собою нєсли, абы помазати х҃а и(з)бавитєлѧ свого абовѣмь тыи масти мѣли такоую мо(ц), и(ж) кды тѣло помазано было… тєды нѣкды нє гнїло, є(д)но соухо было и ро(з)маитє па(х)ло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); Аρѡма́ты: Во́нѣ, пахнꙋ́чїи ре́чи: пєрфꙋ́мы, кади́ла, мꙵ́рры, корє́ньє, зѣ́лѧ пахнꙋ́чїи ѡлѣ(и)ки, за́пахи, и дорогі́и ма́сти (1627 *ЛБ* 181); гдє ѡлє́йками и ма́стꙑми ма́жꙋчїисѧ, и пѣ(з)мꙋ́ючїисѧ; гдє зꙑ бꙋ́бнами и пища(л)-ками вино пꙑючїи;... гдє вꙑ то́й ча(с) бѣсо́вска пыха́, котра́ѧ вши́сткими гнꙋша́є(т)сѧ, а сєбє що́сь розꙋмѣ́єтъ быти (Львів, 1642 *Час.* 270); А никѡди́мꙑ принѣсъ ма́сти дорѡгі́и, Балсамъ, сми́рнꙋ, и алѡєсъ, и та́къ сна́ли съ К҃р(с)та Тѣло Г҃нє (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

4. *Перен.* Аромат, пахощі: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни мя по собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49).

МАСЪТЬ *див.* **МАСТЬ**[1]**.**

МАСЪЛЯНЪКА *ж.* Маслянка. Вл. н.: шляхетный панъ Станислав Шелемъпецкий… протестовал противъко… бурмисътрови Олекъсееви Масълянъце (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203).

МАСЯЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАСѦЗЪ *див.* **МОСЯЖЪ.**

МАТА *ж.* (*сплетене з соломи покривало, підстилка тощо*) мата, рогожа: sorca, рогожа,

мата (1642 *ЛС* 38); eges, is, рогоза, мата (Там само, 394).

МАТАМСТВО *с.* Те саме, що **матацтво**: Коли ви́дѣлъ дїа́волъ, и́жь є҆мꙋ сє пе́рвый стєпє(н) повѣ́лъ… склони́вс҃а до́ дрꙋго́гѡ и нєвстыдли́вꙋю пащє́кꙋ мата́мство бг҃ꙋ и за́здрость за́да(л) мовєчи жадною мѣрою смєртью нє оумрєтє, та́къ бг҃ъ ва́мъ вєли́когѡ добра за́йзритъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 8 зв.).

МАТАЦТВО, МАТАЦСТВО *с.* Шахрайство, обман: мудрость рымская научаєт вѣрою досягати, ижъ во оплатку тѣло и кровъ Христова єст; що єст вєликоє матацтво и фундаментъ всѣхъ инших єрєсєй (Львів, 1605–1606 *Перест.* 55); Пишє(т) ко́рнилиоу(с) агри́па… и(ж) на́ ты(х) наꙋка(х) молодо(ст) свою ꙋтра́ти(л)… кгды(ж) того по́то(м) жа́лова(л) с пла́чємъ и(ж) с҃а ꙋ́дава(л) в тоты мата́ц҃ства // нѣчємны(и) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 16–16 зв.); Матацство то естъ власное отступницкое и имъ подобныхъ невстыдливцевъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740); Лє́стєцъ: Тꙋла́къ, волоцю́га,… кото́рый воло́читс҃а дла́ поживлѣна́ та́къ, або з мата́цтвом҃ и з҃ шалвѣ́рство(м) ѡаки́м҃, звѣщова́нїєм҃, з҃ ворожѣ́ньєм҃ (1627 *ЛБ* 57).

Див. ще **МАТАМСТВО.**

МАТАЦСТВО *див.* **МАТАЦТВО.**

МАТАЧЪ *ч.* Шахрай, крутій: Лє́стєцъ: Прєлє́стникъ, мата́чъ, здра́йца (1627 *ЛБ* 163); Єслы бы мѡ в ты(х) рєча(х) на(з)ва(л) кто матачє(м) тєды мꙋ с҃а хочꙋ справити добры(м) повѣдачємъ // хотъ є҆мъ на тоє нє смотрылъ ѡчыма своима (1636 *Лям. о пр.* 1–1 зв.); circulaor, шутъ, шу(т)ни(к), мата(ч) (1642 *ЛС* 125).

МАТЕЙКА *ж. пестл.* Матінка: з ѡаки́мъ с҃а жа́лємъ, з матєйка́ми розстава́ли: Кгды и́хъ катѡвє з҃ роу(к) и(м) смꙋ(т)ны(х) вырыва́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

Див. ще **МАТОНЬКА, МАТУНКА.**

МАТЕМАТИКА *ж.* Математика: кꙋ томꙋ мєнє привє(ли) и(ж) прє(з) нєкоторы(и) ча(с) маючи кꙋ то(мꙋ) прирожє(н)є и гєниꙋ(м) прив(и)клє(м) и до рысова(н)ѡ штꙋкъ звлаща до матєматики… которое цвичє(н)є нє(м)нѣ(и) ми помо(г)ло (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.); А гдебы, еще не утекаючи съ Кракова до Острога, ехалъ до Рыму, знашолъ бы тамъ не одного Клявиуша, который бы его математики научилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

МАТЕМАТИКЪ, МАТЕМАТЫКЪ, МАѲЕМАТИКЪ *ч.* Математик: Ямъ не математыкъ, але здаеть ми се, же тотъ календаръ великое поправы потребовалъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 144); Але не моя речъ зъ математикомъ спречатися (!), бо-мь ся тое науки не учылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 773); Найдовалися на дворѣ его [Острожского] и мовцы оному Димосѳенесови ровныи… и математикове и астрологове превыборныи, межи которыми онъ презацный маѳематикъ, Янъ Лятосъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); mahemaicu(s), матєматикъ (1642 *ЛС* 264).

МАТЕМАТИЦКИЙ *прикм.* Математичний: Мєнє мо́влю пожитє(ч)ного дознава́ли… в҃ Катє́дрє пꙋбли́чной, математи(ц)кихъ наꙋ́къ мєнє в҃ Па(д)вє, нє бє(з) вєли́кого слꙋ́хачовъ згромажє́на поста́вили (Єв’є, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.).

МАТЕМАТЫКЪ *див.* **МАТЕМАТИКЪ.**

МАТЕРАЦЪ, МАТЕРЯЦЪ *ч.* (*товста підстилка для лежання*) матрац: Агглъ: … нє доси(т) тєбѣ было на то(мъ)… пє(р)лами ѡправ'лѧти… алє тє(ж) и конѣ, мѫли…, такъжє вози… дорогими матєрѧцами и во(з)главиѧми слати, ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); колдра турецкая, матерацъ фалендышовый, ложко складное, што все куплено было за золотых триста (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653); culcira, постилало, матєрацъ (1642 *ЛС* 148); кгва(л)то(в)нє вы́дравъ… шабє(л) добры(х) тры,… ко(л)дра турє(ц)кая, матєрацъ атъласовы(й) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

МАТЕРИЗНА *ж.* (*спадщина, отримана від матері*) материзна: они… нє въступуютъсѧ нє такъ какъ мы ку (ш)кодє мѧ припра(в)єшъ нєви(н)нє и проси(л) абы при то(м) имє(н)и ѧко при матєри(з)нє… бы(л) зоставє(н)… сєнюта (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); Тєжъ ѫста(в)уємъ и(ж) по смє(р)ти ѡ(т)цо(в)… дєти и(х)… ѡ(т) ѡ(т)чи(з)ны и матєри(з)ны нє маю(т) быти ѡ(т)далєны (1566 *ВЛС* 80); Ива(н)… зєзна(л)и(ж) сѧ єму досы(т) оучинило… з матери(з)ны части тоѣ и вызволи(л) єму єѣ доброво(л) нє о(д)далююч (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1–1 зв.); ѧ станисла(в) крыни(ц)ки(и)… вы(з)нає(м) си(м)… листо(мъ) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) жє положо(н) позо(в) зємски(и)… ѡ имє(н)є юсковцы… ѧко быхмо на (з)мовє с кнѧзє(м) Кирило(м) ружи(н)ски(м) ку шкодє и(х) тыє имєнѧ нє ро(з)дѣлныє, на которы(х)… собє бли(з)ко(ст) матєризны и бабизны право(м) прирожоны(м) быти мєнѧть (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15); Ѡзна(и)мѫю ва(м) и(ж) кнѧжє єго мило(ст) из ѡбѣма сынами своими приє(з)ди(л)… до старого сєла… згажаючи сыно(в) свои(х) на ѡ(т)чизнѣ и на матєризнѣ и(х) (Львів, 1599 *ЦДІАЛ Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

МАТЕРИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований від матері: Ꙗ Юхно Ивашковичъ… продалъ єсми часть свою матєризнѫю (Володимир, 1537 *AS* IV, 79); Ꙗ Ульѧна Юхновна… чинимъ ѧвно… ижъ продала єсмо часть свою матєризнѫю, ѫ Мирковє (Мирків, 1539 *AS* IV, 193); **имѣнє (именє, именьє) материзноє** *див.* **ИМѢНЄ.**

Див. ще **МАТЕРИСТЫЙ.**

МАТЕРИНКА *ж.* (Origanum vulgare) Материнка: cicer errаicum, матєринка трава (1642 *ЛС* 122).

МАТЕРИНСКЇЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРИНСКИЙ, МАТЕРИНСКЇЙ, МАТЕРИНЪСКИЙ, МАТЕРЫНСКИЙ *прикм.* **1.** (*який стосується матері*) материнський: ѧ́къ в животѣ матєри́нъскомъ отроча, такъ вла́снє на то́мъ свѣ́тѣ ме́шкаємо в оути́скахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); ѡтроча в' ѫтробє матєри́н'ской бѫ́дѫчоє кона́ючоє єслибы вы́ставило головѫ або што ин'шого, тогды мо́жєть ѡ(т) кого(ж)колвєкъ бы́ти ѡкр҃щєноє (Львів, 1645 *О тайн.* 16); ѡны(х) дѣто(к) єщє боудоучи при пе́рсєхъ мтри́н'ски(х) почали [жолнѣрє] ѡтрива́ти (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 414 зв.).

2. (*властивий матері; такий, як у матері*) материнський: знову з материнскимъ упомнѣнемъ ставлюсь пред тебе сына, а на въ зламанью вѣры Православия старожитного Греческого ку нынешнимъ нашымъ вѣкомъ па-

мяти, послушенства спрофонованого костела рымского отъпалесъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 266); и матєри́нскїй смꙋ́токъ конє́цъ прїймꙋ́єтъ и пєрєставáєтꙁ, ѡто прєз ѡздобнꙋю и сватобли́вꙋю обѣ́(т)ницꙋ, котóрꙋю прирєкла сн҃ови (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162); И ѧкъ дитя́… то́лко до ма́тки очи свои́ оборочáєтъ пла́чꙋчи, ни́мъ єго порꙋ́шившисѧ ма́тєри́нꙁскою ми́лостию во́змєтъ на рꙋки; та́къ вѣ́рныхъ дш҃и вꙁ… Г(с)дѣ… надѣ́ю ма́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); О въ яком же ся, ахъ мнѣ, смутку найдую: И якъ ся материнскимъ болемъ турбую (Львів, 1630 *Тр.п.* 167); Такъ же помененой цурце моей милой Теренцыи Жабокрицкой, такъ взглядом посагу, яко и з ласки моей материнское, шест тисечей золотых полскихъ даю, дарую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

Див. ще **МАТЕРНЫЙ, МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРИНЪ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРИНЪСКИЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРИСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **материзный**: ино ѧ в той сꙋмє пєнєзєй заставил жонє моєй… замок матєристый, Ровноє, из мєстом и дворы (Острог, 1539 *AS* IV, 204); па(н) марко… потрєбуючи пнзє(и) длѧ ѡкꙋпє(н)ѧ части своє(и) в холонєвє… части… в лѧховцахь… матєристыхь пн҃у грицку… продати хочєть (Кременець, 1554 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 2); ѡтобралє(м)… ѡ(т) пн҃а мїколая Савича пє(р)вую ратꙋ вꙁ склєпꙋ матєри(с)того… 100 (Львів, 1619 *ЛСБ* 1049, 1); **добра материстыє** *див.* **ДОБРО**[1]; **имѣнє (имѣньє, именъє) материстоє** *див.* **ИМѢНЄ**; **право материстоє** *див.* **ПРАВО**.

МАТЕРИЯ, МАТЕРІЯ, МАТЕРІѦ, МАТЕРЇА, МАТЕРЇЯ, МАТЕРЇѦ, МАТЕРЫЯ, МАТЕРѢА, МАТЕРѢЯ *ж.* **1.** (*матеріальний світ, який існує поза людською свідомістю*) матерія: Згóла бовѣ́мъ и онъ нб҃(с)ногѡ Ієр(с)лима зостáлъ мєшкáнцємъ… Где дх҃омъ нáйчистшимъ и ѡ(т) вшєлѧ́кои матéрии ѡ(т)дáлєнымъ… ꙋпоминки приймꙋєтъ (Київ, 1627 *Жит.Л.* 554); всѣ рѣчи сътворивъ видимого сєгó свѣта: ѧко сподъ лєжáчєи // и готóвои матєрїи, от свѣтлости огнéнꙁнои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9–9 зв.); Вєщєствó: Матéрѣа (1627 *ЛБ* 15).

2. Речовина: Который, то естъ огонь, грубую матерію на кшталтъ желѣза пожыраетъ, и всякое злости легкомыслность одыймуеть (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131); А грѣ́шныхъ за(с) той огóнь палúти бꙋ́дєтъ, и оучинки ихъ палéнѧ гóдныи яко дръвá, сѣ́но и солóма, зꙁ подóбною собѣ матєрїєю (Київ, 1619 *О обр.* 140); Дрꙋгаѧ, абы матéрїѧ налéжнаѧ была котóраѧ єстъ олúва таѧ найпєрвѣй посщ҃єна бываєтъ (Львів, 1646 *Зобр.* 53); Пѧ́тоє ѡкнó вкꙋсъ, гóркого: и сла(д)кого, и тúмъ позꙁнавáєшъ; нєвидúмыи рéчи вꙁ подꙁлєжáщой матéрѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

3. (*те, з чого що-небудь виготовляють*) матеріал: писали є(с)мо… просѧчи, абы… ѡни ва(м) на є(д)ны(м) мє(ст)цу поступили матєрии и карамиди на будова(н)є той цє(р)кви божєи (Гуси, 1552 *ЛСБ* 27); а з тоє матéриє вєжꙋ мы(с)ли(ли) бꙋдова(ти) которое бы голова и да(х) нєба досєгнути мѣла (1582 *Кр.Стр.* 23 зв.); І показали на(м) кгрꙋнты, и матєри(и) нємало наготовлєно(и) на шпита(л) мужє(с)ки(и) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154);

данїйла… цоу(д)ность задивова́ла… и нє найдоу́ючи мєжи матє́рїѧми подобє(н)ства, до золота(р)скоє сѧ робо́ты оутѣ(к) (Острог, 1607 *Лѣк.* 63); Та́кожь и болва́ны ри́тыи и ли́тыи робилъ зо ввсѧ́кой (!) матє́рїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

4. Річ, предмет: погорѣли… тарчины… и не мало пороху… кул желѣзных, вшисткое материей, ку стрелбам и оборонам замъковым прислухаючимъ (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125).

5. (*вияв або результат діяльності*): чини(т) выда(т)ку ѵсєго на ты(и) матєрѣи л̄ з(л)оты(х) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1040, 12–12 зв.).

6. (*найголовніше, основне, істотне в кому-, у чому-небудь*) основа, суть, сутність: Вєщъ албо матє́рїѧ тоє та́йны єсть ма́сло древа́но, то єсть шли́ва, сама́ѧ то́лко нищи́мъ и́нымъ нєпомєша́наѧ ѡ(т) єп̄(с)па (Львів, 1645 *О тайн.* 118); Вто́раѧ розни́ца. Ижъ матє́рїа фо́рма и скѵ́то(к) кр̄щєнїа сѵ́тꙋ ро́зны ѡ(т) покѵ́ты. Кр̄ще́нїа або́вѣмъ матє́рїа є(ст) вода, шмы́тіє… Матє́рїа за(с) покѵ́ты сѵ́тꙋ грѣхы (Львів, 1646 *Ном.* 5).

7. (*предмет розмови, який потребує розв'язання*) питання, тема: дла́ да́лшєго одна(к) єщє то́єй матєрѣи об(ъ)ѧснє(н)ѧ, и дла розвяза́ньа з стороны́ того́ на́ што томѵ́ кото́рый блоу́дѵ остєре́чиса хо́чєтъ, гладѣти і ѧкъ дх̄ѡ́вны(х) слѵ́хати трєба, до писма оутєчи(м)сѧ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 66); вєли́кїй шнъ въ пр(о) рцѣ(х) цр̄ъ дв̄дъ… ѧкобы ба́рзо широ́кѵю похва́лоу ємоу налєжны(х) матєрїю и вѣ́ршъ лю́тни своєй… годный до выславе́нѧ шбралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); вꙋ ко́ждой… матє-ꙗрїи бєсѣдовати, зѵпо́лꙋнѵю владзѵ ѡ(т) Бг̄а… новѡ шдє́ржавши… ва́жилємъсѧ то… пє́рвый ра́зъ оучини́ти (Вільна, 1620 *См.Каз.* 5); Чита́й ѡ то́мъ Кни́ги вꙋ той матє́рїи вы́даныи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); зъ ними и я въ той же матеріи згоды Руси къ Русю трактуючи, усъмотрѣлисмо пильную потребу собору (Дермань, 1628 *КМПМ* I (дод.), 318).

8. (*відомості, інформація про кого-, що-небудь*) матеріал: Мѣй одно розмову зъ геретикомъ о папежу… и еще, чого ты не вѣдаешъ, яко простакъ будучи, додасть тобѣ матерыи и выкрутных доводовъ своихъ противъ папежа (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 146).

9. Тканина, матеріал: што за тоу́ю канониза́цію вы́давъ мнѡ́го лѡ́ктєй золотогла́вѵ, мнѡ́го и́нꙋшихъ коштѡ́вны(х) матє́рѣй мєжи кардына́лы роскра́ѧвъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 172 зв.); з цє(р)ковно(и) матєры(и) позычка фєрєнцъ кравє(ц) взє(л) пла(т)ви(и) по ло(кт) 14 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 а).

10. (*гнійні виділення, гній*) матерія: Грѣ́за: Гно́й, матє́рїа (1627 *ЛБ* 28).

МАТЕРИЯЛНЫЙ, МАТЕРЇАЛНЫЙ, МАТЕРЇѦЛНЫЙ, МАТЕРѢѦЛЪНЫЙ *прикм.* (*який існує в дійсності, реально*) матеріальний: материялная церковъ ѡт поколена іюды бѵ́дователисѧ росказана, а дѵ́ховная, або душевная, люд божий — ѡт поколена левіи (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81); и́лє є́стъ нєвѣдѡ́мыхъ ре́чїй, и смы́слѵ на́шємѵ нє ла́цво пона́тыхъ; ты́и иначєи сѧ выповѣсти нє мо́гоутъ, ти́лꙋко двѡма спѡ́сѡбы; то є́стъ при́повѣстю и прикла́домъ матєрѣа́лънымъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 31); да́й мѵ́ Їс̄є Хр̄є за ты́и

матєрїа́лныи цр҃квы, в҄ о́ной го́рнєгѡ Ієр(с)ли́ма Цр҃кви жи́ти (Київ, 1624 *МІКСВ* 101); Хрс҃тꙋ… принєсѣмѡ… на чєсть, и сла́вꙋ звѣтѧ(з)тва єгѡ, нє лѧ́мпы матєрїѧ́лныи; алє дꙋшѣ на́шѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); а сꙋптє́лностю и то́нкостю тѣло ст҃ы́хъ бꙋдє и прꙋдкостю подо́бно Аг҃глови: бєз҄ жа́днои заборо́ни, // про́йдє всѧ́коє тѣло матєрѣѧ́лноє; и мꙋры ка́мєнныи (Там само, 165–165 зв.); ◊ **огонь матерїалный** *див.* **ОГОНЬ.**

МАТЕРІЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРІѦ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇА *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇАЛИСТА *ч.* Власник магазину аптечних товарів: жи(д)ъ матєрїалиста дѡлъжного ѡ(т)далъ злѡ(т) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1).

МАТЕРЇАЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРЇАЛЪ *ч.* Інгредієнт, складник: Приправꙋ́ютъ тєжъ и оздоблѧ́ютъ ты́и ко́лива розмаи́тыхъ ви́дѡвъ матє́рїали и присма́ками, ꙗкѡ то оу прєм(д)рыхъ грєкѡвъ и оу молда́вѡвъ ви́димѡ, то значи́тъ, жє мно́гими оздо́бами и сли́чною красото́ю тѣ́ла правовѣ́рныхъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161).

МАТЕРЇЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇѦ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРЇѦЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРКА *ж.* (*плідна самиця у тварин*) матка: мєновитє взꙗто… //… ꙋ фолъварку моємъ быдла рогатого такъ вєлико(г) ꙗко и малого всєго поголовꙗ чотыриста, стада матєрокъ клꙗчъ сто два(д)ца(т), молодєжꙋ такъ жєрєбцовъ ꙗко и клꙗчъ сто тридца(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); клячъ матерокъ пятьдесятъ, жеребцовъ двулетковъ десятъ, рочняковъ пятнадцать, жеребятъ двадцатеро вси по коню // турецкомъ (1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 166–167).

МАТЕРНИЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРНЇЙ *див.* **МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРНЫЙ, МАТЕРНИЙ, МАТЕРНЇЙ, МАТЕРИНЪ *прикм.* **1.** Те саме, що **материнский** у 1 знач.: нєха́й пока́жєтъ… ꙗ́къ зача(т) в҄ оутро́бѣ матєрни, и ѡ(т)ко(л) жи́ли, ѡ(т)ко́ль и з҄ чого кѡ́сти,… кро́въ… ма́єтъ (Київ, 1619 *Аз.В.* 32); бєрлоѡкїи, єдиноѡкїи, слѣпы́и єстєсмы, а ѡто ѡ(т) пръ́шєи рождєства годи́ны, кото́рїє з҄ оутро́бы ма́тє(р)нєи слѣ́пыи и ѡчи гоумо́рами ѡбтѧжє́ныє ма́ючи выхо́димо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190); ісаавъ іа́ковъ въ оутро́бѣ матє(р)нєй пѧта́ми вє(т) за́ вє(т) би́лисѧ (Там само, 250); **у цицки матернеє сидячи** *див.* **ЦИЦКА**.

2. Те саме, що **материнский** у 2 знач.: молитва жє матєрнѧ избавить ѡ(т) бѣды (1489 *Чет.* 342); Є́сли зро́ди(т) чл҃вкъ сы́на нєпоко́рногѡ и мꙋжєбі́ицꙋ кото́ры(и) бы нє слꙋ́халъ оц҃о́вскагѡ и ма́тєрнѧ(го) росказа́ньѧ,… поима́ю(т) и повєдꙋ(т) до ста́рши(х) мѣ́ста о́нагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); И того(с) ти на рука́хъ свои(х) носи́ла. Кото́рїй Нб҃о и зємлю; Глаголомъ си́лы свои но́сит҄. То́й сѧ на́ рꙋки тво́и про́ситъ, А ты з ра́достю; Цр҃ѧ Аг҃глскогѡ прїймꙋєшъ. И розрадова́нногѡ дш҃єю того цѣлꙋєшъ. А з любви́ ма́тєрнєи; до

ср(д)ца своє́гѡ притꙋлѧ́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.); *Образно*: латынски же костел, маткою своею згордевши и от матерняго промысла спасителнаго оторвавшися, болезнею премудрости мира сего оболев и по широком гостинцы роскоши свѣта сего скитаетца (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 186).

3. (*який має родинний зв'язок із матір'ю*) материн: Стры́й… про́стѣ гл҃єтсѧ стры́й, бра(т) ѡ(т҃)чій, или мт҃рнїй (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 373).

Див. ще **МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРСКИЙ, МАТЕРЪСКИЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **материнский** у 2 знач.: И ре(к) [Христосъ]: "Прч(с)таа мт҃и, дѧкоую тобѣ з вєликои ла(с)ки и мтръскои мл(с)ти за тоє поцˢтивоє а пи(л)ноє выхованѧ, А и(ж) єсь сѧ мною старала ꙗко справє(д)ливаѧ ма(т)ка" (XVI ст. *УЄ Трос.* 50); Або́вѣмъ ты Ма́ткою; Цр҃ꙋ Агг҃лскомꙋ зоста́ла, И того́сь Панїєнскимъ Млє́комъ пита́ла… и Любо́вїю Мт҃рскою пѣстовала (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (*який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої*) богородицький: повєди(л) пєре(д) нами свєщєникъ матє(р)ски(и), протопопа ѡтє(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таꙗ цє(р)ковъ матє(р) божꙗ ꙋ києвє вельми ꙋбога и никоторы(х) доходо(в) ку нє(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2).

Див. ще **МАТЕРИСТЫЙ, МАТЕРНЫЙ.**

МАТЕРЪСКИЙ *див.* **МАТЕРСКИЙ.**

МАТЕРЫНСКИЙ *див.* **МАТЕРИНСКИЙ.**

МАТЕРЫЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢА *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢЯ *див.* **МАТЕРИЯ.**

МАТЕРѢѦЛНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРѢѦЛЪНЫЙ *див.* **МАТЕРИЯЛНЫЙ.**

МАТЕРЯЦЪ *див.* **МАТЕРАЦЪ.**

МАТЕРОБОЗСКИЙ *прикм.* (*який стосується церкви, освяченої на честь Матері Божої*) богородицький: росказуємъ ва(м) и(ж) бы єсть за си(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)цу ивану протопопє свєщє(н)нику матєрєбо(з)скому до воли и ласки нш҃оє в мо(ц) в дє(р)жа(н)є и (в)жива(н)є подали зє(м)лю за(м)ку єго королє(в)скоє мл(с)ти на Щикавицы (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 1).

МАТЕРЪ, МАТЕРЬ *ж.* **1.** Те саме, що **мати**[1] у 1 знач.: Глаголють Лютори… ижъ бы Костянтинъ царъ зъ матерію своею Ириною иконъ много вымыслили, и за то карность и трудность приняли (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 57); ѡднаково хс҃ мови́тъ, хто лю́битъ ѡ(т)ца или матєрь на(д) мєнє, нє є(ст) мєнє годє(н) (1598 *Розм. пап.* 6 зв.); "Того дѣля оставилъ чв҃къ отца и матеръ // свою и прилѣпитъ ся женѣ своюй, и будутъ оба у тѣло одно" (XVI ст. *НЄ* 221–222); ємилїꙋ(ш) тогда́ посла(л) ты(х) двоє бли́знѧтъ до рѣ́кы ти́брꙋ потопи́ти. А матє́рь и(х) си́лвїю да(л) ѡсмотрити (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тєбє… вдѧчныи читєлникꙋ, до читанѧ книгъ намовлѧю, кдыжъ ѡни… прч(с)тꙋю пр(с)но дв҃ꙋ мт҃рь Бг҃а нашого выхвалѧю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); **матеръ божя** — назва церкви, освяченої на честь Матері Божої: повєди(л) пєре(д) нами свєщєникъ матє(р)ски(и), про-

топопа ѡтє(ц) иванъ михаиловичъ, ижъ таꙗ цє(р)ковъ матє(р) божꙗ ꙋ києвє вельми ꙋбога и никоторы(х) доходо(в) ку нє(и) нѣтъ (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2); **Матеръ пресвятая** — Богоматір, Богородиця: са́мъ Цр҃ъ Аг҃глскїй прихо́дитъ, И тєбє с плачли́вогѡ падола виводитъ, Мт҃ръ свою прєст҃ꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 38); **Пречистая Матеръ (Дѣва)** — те саме, що **Матеръ пресвятая**: до царствиѧ нєбєсного всѣхъ насъ Христє домѣсти ї молитва прєчистиѧ ти матєрє ї всѣхъ ст҃ихъ твои(х) амѣнь (XVI ст. *Сл. о см.* 336); Ꙗ́къ та́мъ пода́рки коштѡ́вныє ѡ(т)давали, И ꙗкъ Прч(с)тꙋю Мт҃ръ Дв҃оу, вита́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 77); **Пречистаѧ Матеръ Божїа** — те саме, що **Матеръ пресвятая**: Прч(с)таѧ Мт҃ръ Бж҃їа рєкла Во(з)радова́сѧ дх҃ъ мой ѡ Бзѣ Спсѣ моє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 8); **успениє божия матери (Матєри Божия успєнїє)** *див.* **УСПЕНИЄ**.

2. Те саме, що **мати[1]** у 3 знач.: маючи единого Отца, Которого призываемъ на небе… и… церковь единую, яко матерь сполную, … абыхмо щире миловали, яко братия (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1001); хрестияни старожитные… единую матеръ церъковь светую католическую мають (Вільна, 1599 *Ант.* 665); И нынѣ годно то ꙋчинити вызꙋитом владыком ѡтступником, котрые ѡбещадили матер, дщер сиѡнъскую ѡт сынов ея, княжат и панѧт рꙋского народꙋ своїм злохитръством,… приведши их до костела западнего римъского (поч. XVII ст. *Вол.В.* 78); В то́й ча́съ цр҃ковъ ѡблюбєница Хв҃а, а ма́тєръ на́ша, тѧ(ж)ко болѣла, и стогна́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МАТЕРЬ *див.* **МАТЕРЪ.**

МАТИ[1] *ж.* **1.** (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: всѧкии жє ѡставить. до(м) и бра(т)ю. или сєстры. или ѡц҃а и мат҃рь. или жєноу или дѣти (1489 *Чет.* 228 зв.); боудєть роз(д)ѣлєнь ѡ(т҃)ць противь сн҃ови. а сн҃ь противь ѡ(т҃)цоу своємꙋ. мт҃и противь, дъщєрѣ (1556–1561 *ПЄ* 278); чомъ она [церков] ꙗко мати болє́сно ва(с) породи(в)ши…, тєпєръ вмѣсто надѣи, радости, и потѣхи, жалостно нарєкаєть и много слє(з)но плачєтъ, єдиныхъ, жє ѡ(т) нєє ѡ(т)стꙋпають (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); бо ю(ж) ма́ти моа ча(с) сѧ прибли́жа(л) абы(х) пошоль ѡ(т) тєбє на мꙋкоу (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 10); тая унѣя научила запиратися отца и мати, и кровныхъ, и повинныхъ на остатокъ и вѣры своей (1626 *Кир.Н.* 17); ма́ти нєронова… пыталасѧ вѣщко(в) свои(х) чи́мь бꙋдє(т) гды лѣ(т) свои(х) доростє(т) (Височанни, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жа́дєнъ ѡ(т) прє(д)стоѧ́щихъ, нє вы́рвєтъ ѡ(т) мꙋчє́нїѧ, анѣ ѡтє́цъ, анѣ ма́ти, анѣ сы́нъ, анѣ цо́рка (Львів, 1646 *Час.Сл.* 266 зв.); В то́и часъ прєнаст҃ѣйшаѧ // Дв҃а… ма́ти Гн҃ѧ; принѧ́ла тѣло (Чернігів, 1646 *Перло* 92–92 зв.); **якъ мати народила** — як мати народила: бѣгали бы(с)тє го́лы ꙗ(к) мати ва(с) народи(ла) (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); **бису єго матери, в биса єго матери, о бису твоєй матери** *див.* **БѢСЪ.**

2. Богоматір, Богородиця: Успє́нїю Акаѳїстъ, Ч(с)таѧ, твоє́мꙋ, Прїйми своихъ мл҃єбникъ: а трꙋ́дꙋ моє́мꙋ, вˢ исправлє́нˢю, Іс҃а, набли́жшаѧ Мт҃и, оублаганˢємъ за грѣхи, рачъ повєтовати (Київ, 1625 *МІКСВ* 134); **Дѣва Мати** — те саме, що **мати божая**: Ты́сь бовѣмъ ѡ Дв҃о Мт҃и, нш҃а корона: Ты́сь всѣ́мъ

вѣрны(м) по С҃н҃ѵ, моцнаѧ оброна (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **мати божая** — Богоматір, Богородиця: Ико(н)ное покло(нє)нїє… почита(и)тє и в҃ домє(х)… ѡбра(з) м҃трє божєє… //… на стѣна(х) в ко(н)цю трáпєзы вашєє пригвоздѣтє (п. 1596 *Виш.Кн.* 222 зв.–223); **пресвятая дѣва мати** — те саме, що **мати божая**: О прє҃стаѧ дв҃о мати бж҃иѧ. вышє єси всѧкоє хвалы. ка(к) можємъ тєбѣ похвалити (1489 *Чет.* 163); **Пресвята Мати** — те саме, що **мати божая**: А если бы потомъ хто бы хотѣлъ тое наше наданье нарушити… тому судить Господь Богъ и Пресвята Его Мати (1508 *АСД* IV, 1); **Пречистаа божїа мати** — те саме, що **мати божая**: Пречистаа бжїа мати спомѧноула писма пр(о)рцкїи, ꙗкь ѡ то(м) кр(с)тѣ прорєкли (XVI ст. *УЄ Трос.* 48).

3. *Перен.* (*про церкву*) (*першооснова, прародителька*) мати, матір: Также… во всем соединяем сему вышей менованому братству… правоверно жити водлуг взаконения светое… каѳтолическое сиреч соборнее церкви, матере нашая, седми собори вселенскими утъвержоной, ничим не отлучно и послушно (Берестя, 1534 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Як же ся вы духовними, а не толко духовними, але и вѣрными звати можете, коли брата свого, во единой купели крещения — вѣрою и от единой матере — благодати ровно з собою породившагося, подлѣйшим от себе чините (1598 *Виш.Кн.* 100); Когда же за правду // вѣдаем, и(ж) его юная [вѣра] не имѣет, хотя то она от простоты правовѣрия и тѣсного пути евангельского от матере старые, вѣры отторгшися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует (1608–1609 *Виш.Зач.* 201); тóй провидѣвъ оу вѣдѣнїю ѡ(т)кровєнияѧ бж҃іѧ; вєлúкѵю слáвѵ, и свѣтло(ст) ц҃ркви сióньскои мáтєри нáшєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 53 зв.); **западная мати** — католицька церква: Зáпадная мати не нас породила, але прегордыи дѣти ісплодила (к. XVI ст. *Укр.п.* 75).

МАТИ² *дієсл. недок.* **1.** (що, чого, од кого) (*посідати що-небудь, володіти чим-небудь*) мати: А што сѧ дотычєт статкѵ моєго, рѵхомых рѣчєй, штоколвєкъ мам, то всє єє ми на рєистръ пописал (Острог, 1539 *AS* IV, 208); А пан Мойсей… пана Гапона с права спустити не хотел, вѣдаючи то, иж он оселости своее не мает (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 116); люди под собою держат… част тую, которую… князъ Марко от пана Юря… и малжонки его мает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 357); А ижъ ѧ нєндзный злóта и срéбра нѣ мáю (Львів, 1616 *Бер.В.* 66); Я Богдана… маючи добра ѡ(д) пє(р)шого ма(л)жо(н)ка моє(го)… взглѧдомъ внєсєнѧ прє(з) мєнє подала кгдыжъ в ста(н) ма(л)жєскии (!) за нєго вступодала (!) (Київ, 1644 *Гр.Посох.* 1); **мати во владности** — володіти, розпоряджатися чимось: записую ма(л)жо(н)цє моє(и)… на трєтє(и) части имє(н)я моєго… которое маю во вла(д)ности своє(и) ѡ(т) брата моєго стрыє(ч)ного (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); **в рукахъ мати, мати в рукахъ** *див.* **РУКА**; **шелюга не мати** *див.* **ШЕЛЯГЪ.**

(кого, кого на кого, що) (*розпоряджатися, послуговуватися ким-, чим-небудь*) мати: и мы дєржим тое подворье в тых пѣнязєх, и листъ записный на то маєм (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); А ѡни рєкли: мы ю(ж) соудили, а єжєли

на(м) нє вѣри(ш), ѡво маємѡ на нєго свѣ(д)ки (XVI ст. *УЄ Трос.* 64); Але и Жидове маютъ писмо светое, але ихъ то не вспомагаетъ (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1101); Козáкъ нѣ мáючи нѣ збрóи, нѣ шишáка, Стигáєтъ тáтаръ, бы мóглъ допáсти лошáка (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Г(д)ы ю(ж) были жидовє на пѹщи, и нє мали воды, тогда нарѣкали на моисєѧ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 13 зв.); маючи я при собє шляхту… при бы(т)ности самого… Мо(с)чєницкого в то(и) має(т)ности… вси пожы(т)ки… увєза(л), дє(р)жачы(м) учыни(л) и до рєа(л)нои посєсыє(и)… пода(л) и завє(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 182); **не мати ничого, ничого не мати** — не мати стосунку, відношення (до кого, чого): лє(с)ко єсли бы що хотѣ(л) бѹдовати во(л)ноємѹ боудоватисѧ нє бѹдє мати до того нѣкто ничого що збѹдѹєтъ (Львів, 1585 *Юр.* 9 зв.); Яцко… повєди(л) и(ж) ѧ дє(р)жу прусы слушнє яко своє власноє къ которому сєнюта ничого нє маєть (Володимир, 1544 *ЛСБ* 103, 22/I d, 2032, 4); **дѣло (дело) мати (мети), мати дело** *див.* **ДѢЛО**;

(що) (*володарювати чим-небудь*) мати: Хоздрóй Пéрскоє Пáнꙋство мáючїй, посла(л) Сарвáра свóєго Воєвóду зꙋ мно(з)ствомї жолꙋнѣ́рства… абы пєрєшóлъ… ѩ(к) нѣ́каѧ огнúстаа блúскавица палáчаѧ, жгѹ́чаа, и гѹ́бѧчаа (Київ, 1627 *Тр.* 658); **мати в (у) малженстве** — бути одруженим: кн̄гни… ѡповєдала и жаловала и(ж)… кнѧ(з)… // маючи мєнє в ма(л)жє(н)ствє за собою ѹсади(в)ши мєнє до вєзє(н)ѧ… маєтно(ст) мою рѹхомѹю всю ѡ(т) мєнє ѡтобра(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 128–129); тєща пана Григорьѧ умєрла… а ѡ(н), маючи дєвку єє за собою ѹ малжєнствє и по близкости своєй кнѧзю Ильи того сє ѹпоминала и королю… частокрот ѡ томъ жаловал и листы (1541 *AS* IV, 270); **въ горсти мати** *див.* **ГОРСТЬ.**

2. (що, із чого) одержувати (одержати), діставати (дістати): А всихъ тыхъ мытъ дєрєвѧного мостового подорожъного помєръного мѧсного и солєного владыка маєть дєвѧтѹю нєдєлю (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 200); муляру Петру Нѣмцу… на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ былъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408);

(що, од кого) (*діставати, здобувати що-небудь певними зусиллями*) одержувати: пилну(и)тє абы єстє справєдливости вашоє нє чинили пєрє(д) лю(д)ми длѧ того абы єстє бачєни были ѡ(т) людє(и), бо иначє(и) заплаты нє маєтє ѹ ѡ(т)ца (Хорошів, 1584 *Є.Нег.* 5 зв.);

(що) (*одержувати, заробляти*) мати: ѡтъ ѧтокъ што в домєхъ мають шєстьдєсѧ(т) копъ грш꙽ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а);

(що, од кого) (*бути наділеним чим-небудь*) мати: Вы такóвѹю влáсть ѡ(т) Бг̄а маєтє, жє чл̄вкѡвъ ѡ(т) врáжїѧ насы́лїѧ избавлáєтє (Чернігів, 1646 *Перло* 53 зв.); **голосъ мати** *див.* **ГОЛОСЪ**; **мати вольный голосъ** *див.* **ГОЛОСЪ**;

(кого) (*відчувати постійну опіку*) мати: они мóвѧ(т)… єсли и(х) стинáютъ, має(м) іѡáнꙋна крс̄тлѧ, єслú кáмєнїє(м) побивáю(т), мáємо пръ́вом(ч)нка стéфана (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); запрáвды нєбєски(м) зáстѹпо(м) óного дш̄а и тѣло стєрєжéна бѹдє(т), котóрыи прєбывáючого вꙋ собѣ Гā нєба… мáєтъ гóстѧ (Київ, 1619 *Аз.В.* 307).

3. (що) (*використовувати що-небудь*) мати: лисици ямы́ мають. и птицѣ нб(с)ныи гнѣзда (1556–1561 *ПЄ* 259 зв.); є жє дла́ єдінѧ(г) // пта́шка, кото́раго называ́ю(т) алкєѡ(н), кото́рый при бєрєгу морско(м) на пѣ́скоу гнѣздо́ собѣ маєть (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 158–158 зв.); *Образно*: Святый бо дух мешъканья в грѣшников не маєт) (XVI ст. *Укр.п.* 77); **мати осаду** *див.* **ОСАДА.**

4. (кого, що) (*мати в наявності*) мати: То тутъ маємъ толко 7 дней назначоныхъ, абыхмо отъ пасхи... далѣй дней семи не отдалялисе (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142); нє ма́ю(т) сре́бра и зло́та бла́скѵ алє *ма́ю(т)* лѵ́нѵ свѣта́чоую (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); не бѣгаймо згоды // зъ братьею нашою, яко родною, а звлаща маючы вси обрѧдки церкви нашое вцалѣ ненарушоное отъ нихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 188–189); Абы́стє вѣрѣ своє́й... тр̑ва́ли И вѣ́рность Кро́лю Па́ну въ всє́мъ захова́ли за кото́рую во́лность вамъ єсть дарова́на Жє́ про́чъ само́го Кро́лѧ нє́ ма́єтє Па́на (Київ, 1622 *Сак.В.* 39);

(*дотримуватися чого-небудь*) мати (що): тые теды, отщепенцами ставшися,... //... Постъ суботный змышленный противко каноновъ апостолскихъ маютъ (1626 *Кир.Н.* 26 зв.–27).

5. (що) (*про назву, титул*) мати, носити: Знамє́нїє тєзоимєни́того кна́зѧ Лва́ градъ сє́й маєтъ (Львів, 1591 *Адел. тит.* 36); Маетъ, заправды, апостолъ Петръ высокіи почестій тытулы... але не самъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441); ты боу́дучи до́кторомъ зако́на, и сто́пєнь и ти́тоу(л) док(то)рьскїй ма́ючи того нє зна́єшъ // чого бы(с) ты мѣ(л) инши(х) наоучи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216–216 зв.).

6. (що) (*посідати, займати*) мати: маючи мы приставство у князя Андрея... тамъ же, збунтовавшася подданые князя Андрея... //... пана Яна... устреливши... утопили (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 6/I, 140–141); Чому́ ле́пѣй нє оуважа́ли того́, жє причинє́ньє сєна́тѵ... нє на одного́ чл̄ка в по́лщи головѣ зави(с)ло. алє да́вши поко́й ри(м)скимъ дх̄ѡ́внымъ, кото́рїй ма́єтъ шєсна́дцатоє... мѣ́сцє абы єго митрополи́тови... оуступи́ти мѣ(л) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 198); Бо оужє я бачу близко конєцъ нашъ, и нашє старшинство тєпєрь єстъ, а завтра нє машъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(що) (*виконувати певні обов'язки*) мати: они за примушеньемъ по неделямъ сторожу на томъ замку нашомъ маютъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 40).

7. (за кого, за що, яко кого) (*вважати когось, щось ким-, чим-небудь*) мати (за кого, за що): єсли жь пакь и всѣ(х) нє послоухає, май жє єго собѣ яко поганина и явногрєшника (1556–1561 *ПЄ* 80); Але теперъ не толко Лютеранове... але и тые, которыхъ евангеликове сами жъ за геретики маютъ, новокръщенцы... суть противъ Рымскому папѣ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Ѡи вы ѧсли, Маєста́тє Хєрувы́мскїй... за найдорожшїй васъ клє́йнотъ нн̄ѣ ма́ємѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 75); Нн̄ѣ сла́ву твою ѧснѡ проповѣда́ю, и Тєбє за правди́вогѡ Бг̄а мо́єгѡ ма́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); **за нищо (ничто) мати, ни за што мати** — мати за ніщо: Єго быти Богомъ и чєловѣкомъ вызнаваютъ, А нашихъ собѣ за нищо маютъ (І пол. XVI ст. *Сл. о зб.* 28); вси

на собо́рах с҃тыми ѡ(т҃)цы оустáвлєннїѧ покýти ѡ(т)ри́нули, а розмно́жили блꙋ́ди, и инїѧ тѧжкїѧ грѣхи, жє нє то́кмо свѣ́тскїи(м), алє и мни́мїи(м) духо(в)ны(м) за ничто всє маютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31); Але ми ся овые розводы бѣсовскіе частые, и о ледашто которыхъ у насъ ни за што не маютъ, не подобаютъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 212); **за що мати** — поважати, шанувати, визнавати: И былъ въ всю́мъ, ꙗкъ родичовъ за що ма́ючи: Твóрєцъ П҃нъ створє́ньє сво́є поважаючи. Намъ всѣ(м) в꙽ той мѣрѣ, прикла(д) до́брый с сєбє подa(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 87).

8. (*бути повинним, мусити*) мати: ꙗсноую свєчю бж҃ества моє(г) маю зажєчи. въ тємнои хороминє сѣдѧчи. подобає(т) ми къ ѡц҃ю привєсти плоть мою (1489 *Чет.* 128 зв.); так сѧ нам видєло, штож кн(ѧ)зь Андрѣй маєт за тоє подворье тыи пѣнѧзи ѡтложити (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); сєс дєй листъ маєть до книгъ справъ зємских Луцкихъ… ꙋвєсти (Луцьк, 1572 *AS* VII, 409); нихто з блискихъ, крєвны(х), повиноваты(х) мои(х) жадноє пєрєказы и вступу до ѡ(т)да(н)я тоє сꙋмы пн҃зє(и) чини(т) нє маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 1); Тишко маеть ему одорати его ниве, где ему укажеть, а до нивы Тишковы Войтехъ жадное потребы мети не маеть (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8); Зачимъ безумный то, якомъ реклъ, отступниковъ нашихъ розумъ есть, которыи овецъ Христовыхъ, до сконченя свѣта тръвати маючихъ, пастыремъ головнымъ, якъ намѣстникомъ // Христовым, Петра або кого иншого становятъ, и презъ то монархію свою склитити, усилуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 489–490); Чéмъ нє мáємо єго з꙽ слéзми погрѣбáти; Бо всѣ́хъ спасєню слꙋжи́лъ з꙽ лю́бви ѡхо́ты, злы́хъ карáлъ, добры(х) вáби(л), до дáлшєи цно́ты (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); А што сѧ дотычє(т) слу(ж)бы зємскоє воє(н)ноє, тогды я тую службу са(м) заступовати маю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 135); А вины по(л) камєнє воску має(т) дати, и брата пєрєпросити нє ѡ(т)ходячи, и всє бра(т)ство пєрєпросити має(т) (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); ѡ(н), прихиляючисє до права посполитого и науки ѡпєкуно(м) в правє ѡписаны(м), яко минорє(н)нєсъ до ѡпєки брати маютъ у повинъности ѡпєкунъско(и) в року тєпєрєшънє(м)… бы(л) в сєлє Городищу (Житомир, 1650 *ДМВН* 196);

(*бути спроможним, бути в стані*) мати: Ѡхъ мнѣ нє(н)дзному, ꙗ́къ то ѡбжалова(т) маю, Жє в꙽ тáкъ вєли́ко(м) добрѣ шкóдꙋ подыймáю (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(*бути вправі, могти*) мати: пан Богꙋш нє *маєт* индє нигдє того имѣнѧ ѡбєрнꙋти, алє маєт записати тоє имѣнѣє по своєм животѣ ближнимъ своимъ комꙋ будєтъ єго волѧ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); па(н) дꙗ(д)ко… ѡ(т)пусти(ти) рачи(л) и то(г) вжє на мєнє само(м) и по пото(м)кохъ моихъ… по(и)скива(ти) нє має(т) вєчнє (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25); што єслú жъ сѧ годúтъ, нєхáй кáждый оуважи(т), прѣти того троýдно мáєтъ, бо соýть ты́є // котѡ́рыє ємꙋ тóє… в꙽ очи рєкꙋтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206–206 зв.).

9. (кого) (*народжувати, ростити*) мати: зємѧнин Волынский… дєтєй в сєбє нє маючи, взѧли были собѣ за сына єго… кнѧзѧ Романа (Вільна, 1517 *AS* III, 156); к꙽то оумєр꙽ль нє маючї дѣтїй. нєхай поймє бра(т) єго жоноу єго. и въскрєси(т) сѣмѧ братоу своємоу

(1551–1561 *ПЄ* 95 зв.); нєвѣста то(г)ды оубогáа маючи єди́но ди́тѧ. плачꙋчи на(д) ни(м) рєкла. што лѣпшого зє злогó мáю выбрáти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84).

10. (кого) (*приймати, гостити*) мати: маючи у дому своєго гости(и), нє вєдаю, у яки(и) способъ… мєнє самого с тыми го(ст)ми… звєза(л) и мучи(л), и чєрєс з грошми взяли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59);

(кого) (*тримати при собі, держати*) мати: кня(з)ь ку(р)пски(и)... повєди(л) и(ж)... я хмєлє(в)скому самому слꙋгами... єго нє ѡ(т)повєдаю... и того хвєдора... на дворє своє(м)... нє маю ани нє знаю и ни вєдаю ѡ нє(м) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 275); того зра(д)цу в сєбє на (д)ворє своє(м) при собє при слу(ж)ба(х) свои(х) має(т) и ховає(т) (Там само); кожды(и) вл(д)ка ꙋ своє(и) єпа(р)хи́й нє го(д)ныхъ много сщ̄єнниковъ мáють, и́ сами́ вл(д)ки людє(и) забúвають (1600 *ЦНБ* 476 П /1736, 45 зв.);

(що) (*зберігати, тримати*) мати: што то за нерядъ такий, иж белая голова ключи од церкви маеть? (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538).

◊ **мати у везеню** (кого) — тримати когось в ув'язненні: а над то еще жалостнейшого мнѣ возному оповедалъ, ижъ панъ староста, маючи мя тутъ у везеню, самъ веселячися съ того… всѣмъ гайдукомъ… росказалъ… на церковь Божию стреляти (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295).

11. (що) (*містити в собі*) мати: мáє(т) бовѣмꙉ азы́къ славє́нскій таковꙋ́ю вꙉ собѣ́ си́лу и за́цность, жє азы́ку Грє́цкому якѡбы приро(д)нє съгласуєтъ и вла́сности єгѡ́ съчина́ѧ єтсѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); ѠУ тала́нтє якꙋ́ю вꙉ собѣ вáгꙋ ма́є (серед. XVII ст. *Хрон.* 103);

(о чім) (*можна знайти, побачити*) мати (що): Павел святый... споминает, же аж по трех лѣтех пришолъ в Іерусалимъ оглядати Петра о чом маєшъ ко Гал. 23 (Львів, 1605–1606 *Перест.* 51); а потомъ заразом найдуєтся не в Риме, але в Вавилонѣ, славном мѣстѣ ассирийскомъ, о чом маєшъ в пєршом листѣ Петра святого, гл. 13 (Там само, 52).

12. (що) Пред'являти, висувати, заявляти: Єсли што маютъ до мене, ставлюся ихъ милости всюды, гдемъ кажутъ (1596 *Кул.Мат.* I, 70).

13. Важитися, насмілюватися: а тоє прото мовили боѧчисѧ и(ж) бы и(х) нє выгнали змєжи народу. абовѣ(м) та(к) были оура(ди)ли. кто бы ма(л) вы(з)навати ха̄ то змєжи лю(д)ий выгнати єго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 73 зв.).

14. (що) (*налічувати, нараховувати*) мати: сє(м)ко ѡ(т) дому своєго до ма(к)симови(х) сѣни(и) має(т) два сто(п)нѣ (Львів, 1595 *Юр.* 20 зв.); **мати лѣта (лета), лѣта (лета) мати** *див.* **ЛѢТО**;

(що) (*становити, складати*) мати: А повѣ́даютъ нѣ́которїи, ижь рай... одно трє́тїю ча́сть ѡ(т) зємли до нб̄съ высо́кость свою ма́єтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

15. (що, з ким, з чим) (*тримати, підтримувати*) мати: тот власне с идолопоклонники часть свою мает и Христа отреклся есть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 194); И ѡ́вшємъ в ꙋчтивости сѧ на(и)дуючи, и з ꙋчтивыми товариство маючи (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 90); панъ Бєлє(ц)ки(и),... маючи знаємостъ з Ыва-

но(м) Водянико(м)... зо всими має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192–193); **близкость мати (мети), мати близкост** *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

16. (що) (*у спол. з ім.*) (*перебувати в стані, виконувати дію, на які вказує іменник*) мати: жона коли роди(т) смоутокь має(т). бо при́шла година єй. а коли сѧ дитѧ народить. южь нє памѧтоує(т) ѡного смоу(т)коу за радость ижє сѧ єсть чл҃кь на свѣтъ народиль (1556–1561 *ПЄ* 419 зв.); Я… маючи ласку и запоможенъе от… ключника, городничого… записую малженце своей… на двохъ частехъ именей моихъ (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 33–34); И, маю(чи)… я такову(ю) зє(л)живо(сть)... ѡ(т) єє самоє и сыно(в) єє, а(ж) пєхотою до до(му) своє(г)(о) вроти(в)шися, пришла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 46); Просвѣти на́съ, абы́сьмо ѡ(т) всѣхъ позна́ни бы́ли, и вˢ нищєтѣ оучачи́сѧ, ѡ(т) всѣхъ ла́ску мѣли (Львів, 1591 *Просф.* 73); **замыслъ мати** — мати намір, замислити: Намо́вꙋ тє́ды оучини́вши... Хаґа́нъ и Са́рваръ, су́шєю и мо́рємˢ по(д)стꙋпꙋютˢ прє(з) Дѣ́ла и стрєлбꙋ́ бꙋ́рѧчꙋю Мѣ́ста добы́ти за́мыслъ ма́ючи (Київ, 1627 *Тр.* 681); **мати грѣхъ** — допускатися гріха: жєна́ кото́раа лєжи(т) и(з) ины(м), хо́тѧ(и) жє мꙋжа́тка нє має(т) грѣ́хꙋ. Єсли жє́ нє поча́ла ѡ(т) нєго (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 96 зв.); **волю (воли, волѣ) мати, мати волю (воли)** *див.* **ВОЛЯ**; **въ (во) почтивости мати** *див.* **ПОЧТИВОСТЬ**; **въ повазѣ мати** *див.* **ПОВАГА**; **въ посмѣховиску мати** *див.* **ПОСМѢХОВИСКО**; **вѣдомость (ведомость) мати, мати вѣдомость (видомость)** *див.* **ВѢДОМОСТЬ**; **вѣру мати, мати вѣру** *див.* **ВѢРА**; **кривду мети, мати крывду** *див.* **КРИВДА**; **мати в ненависти** *див.* **НЕНАВИСТЬ**; **мати войну** *див.* **ВОЙНА**; **мати в (ув) опеце** *див.* **ОПѢКА**; **мати въ звычаю** *див.* **ЗВЫЧАЙ**; **мати гнѣвъ** *див.* **ГНѢВЪ**; **мати дбалость** *див.* **ДБАЛОСТЬ**; **мати печу, печу мати** *див.* **ПЕЧА**; **мати респектъ** *див.* **РЕСПЕКТЪ**; **не мати живота** *див.* **ЖИВОТЪ**; **печолованя не мати** *див.* **ПЕЧАЛОВАНЄ**; **под послушенством мати** *див.* **ПОСЛУШЕНСТВО**; **покою не мати** *див.* **ПОКОЙ**; **порозуменє мати** *див.* **ПОРОЗУМЕНЄ**; **старанє мати** *див.* **СТАРАНЄ.**

17. (*уживається для творення майбутнього часу*) мати: яко кири(л)… пишє(т), и(ж) всє сѧ ма́є(т) огнє(м) сполѧрова́ти, и нѣчо́го нєчи́стого до́ нєба нє вни́дє(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 6); намъ дх҃овнымъ то мѣ́ти надъ и́нˢшихъ присто́итъ, кото́рымъ то и кни́га та́ѧ до роу́къ достатисѧ ма́єтъ (Дермань, 1603–1604 *ПВКРДА* IV-1, 103); рє́чєно имъ абы єщє ма́ло потєрпѣли, длѧ бра́тїи свѡ́и; нѡ́выхъ мучєникѡвъ, кото́рыи ма́ютъ оуби́єни бы́ти, ѡ(т) антихрїст(а), и слꙋгъ єгѡ́ мо́жныхъ Пр(о)р҃кѡвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

◊ **верхъ мати** (над чим) — впливати, одержувати перевагу: єднакъ жє // лѧхи хотѣли вє(р)хъ мати на(д) Москвою, почали и(х) знєважати (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165–166); **далеко мати** — не бути рівнею комусь: Бо далеко хлоп от шляхтича мает (п. 1596 *Виш.Кн.* 76); **за зле мати** — обурюватися: негодую́, за́ зле ма́ю (1596 *ЛЗ* 58); до кото́ры(х) пр҃р(о)къ за зле ма́ючи мови(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); **мати высокость** — бути величним, значущим: А нє ты́лкѡ Панє́нскїй ста́нъ вˢ Но́вомъ

За́конѣ, я́кѡ вˢ Ап҃(с)лахъ и и́ныхъ сты҃хъ и За́ко(н)никахъ, ма́єтъ свою́ высо́кость и залєцє́нˢє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 923); **мати (свой) крестъ** — мати хрест, страждати, терпіти: Ка́ждый ма́єтъ своє́го мо́лѧ, што єго грызє́тˢ, любо Кро(л)... любо Духо́вный... Ко́ждый ма́єтъ сво́й кр(с)тъ: В тру́дностѧхъ, вˢ клопота́хъ... кото́рыи розмаи́тыми спо́собами... чл҃ка бѣдного нахо́дѧтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 283); **взглядъ (узглядъ) мати, мати взглядъ (узглядъ)** *див.* **ВЗГЛЯДЪ**; **входъ мати** *див.* **ВХОДЪ**; **въ памѧти мати, мати въ памети** *див.* **ПАМЯТЬ**; **въ сердцу мати, мати на сердцу** *див.* **СЕРДЦЕ**; **мати в моцы** *див.* **МОЦЪ**; **мати науку** *див.* **НАУКА**; **мати око** *див.* **ОКО**; **мати передъ очима** *див.* **ОКО**; **мати (своєго) молѧ** *див.* **МОЛЬ**; **моць мати** *див.* **МОЦЪ**; **мѣстце мати** див. **МѢСЦЕ**; **на умѣ мати** *див.* **УМЪ**, **не мати жадноє потребы** *див.* **ПОТРЕБА**; **не мати жадноє причины** *див.* **ПРИЧИНА**; **не (нѣ) мати ровного собѣ** *див.* **РОВНЫЙ**; **раду мати** *див.* **РАДА**; **серъца не мати, нѣ мати срдца** *див.* **СЕРДЦЕ**; **силу мати** *див.* **СИЛА**; **слово въ устѣхъ мати** *див.* **СЛОВО**; **столъ мати** *див.* **СТОЛЪ**; **стоянє мати** *див.* **СТОЯНЄ**; **умыслъ мати** *див.* **УМЫСЛЪ.**

МАТИЗМА, МАТІСМА *ж.* Одяг, одежа: мовили мєжи собою. нє роздираймо єго. алє връзˢмо жєрєбїй ѡ нєго комꙋ (с) останє. абысѧ писмо выполˢнило котороє мови(т). роздѣлили собѣ ѡдѣнѧ // мои. и ѡ матизмѣ моєй мєтали жˢрєбїи. воини бо тоє оучинили (1556–1561 *ПЄ* 432–432 зв.); ѡдѣа́нїє: матісма, ѡдѣ(н)є... убира(н)є (1627 *ЛБ* 151).

МАТИСЕ *див.* **МАТИСЯ.**

МАТИСЯ, МАТИСЕ, МАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** Бути: Лю́бъ ты(ж) нѣ́што рєчє́тъ кˢ Снꙋ, то́ть нє вˢкꙋпѣ вы́шолъ зˢ Ѡц҃а и Сн҃а зˢ єдино́го поча(т)кꙋ, пєрсона́лнє зˢєдно́чєного, чого Никола́єви потрє́ба. Алє нє потра́фитъ вˢ то Никола́й, и трꙋ́днаѧ а нє мо(ж)наѧ нѣ́ѧко має(т)сѧ кꙋ ѡ(т)повєди, и слу́шнє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291).

2. Вважати себе за кого-небудь: Бо если ся маетъ за такъ мудрого, же постановенье пастыра повшехного... штроѳовати, откуль тая поправа вышла (Вільна, 1599 *Ант.* 773).

3. Містити в собі, включати в себе. ◊ **маєтъсѧ мѣсце** *див.* **МѢСЦЕ.**

4. (*з інфініт.*) (*давати обіцянку*) зобов'язуватися: естли... тыи жидове мои... въ ономъ мытѣ господарскомъ винни зостануть, тогды маюся самъ готовую заплату за нихъ вчинити (1537 *РЕА* I, 209).

5. (*містити в собі*) включати: запродалъ есми имѣнья свои... з ловы звериными и пташими... со всим с тым, как ся тыи именя въ своихъ границах мают, и как отецъ мой и я держал (Вінниця, 1506 *АрхЮЗР* 8/VI, 175); тые приселки мне... пришли... со всими пожитки, платы и доходы... яко ся тое имене мое... и тые два приселки сами в собе в пожиткахъ и обиходехъ и границахъ своихъ маютъ (Затурці, 1559 *ИКА* 87); яко здавна то(т) кгрунтъ в свои(х) ѡколи(ч)ностя(х) и граница(х) сє маєт и завєрає(т), та(к)жє и сє(л)[а], до то(г)[о] мє(с)та Житомєра налєжачыє... в рєа(л)ную и споко(и)ную по(с)сєсыю... пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183).

6. (*жити, почуватися*) матися: я тєж... в Луковє... в имєни... маюсѧ на всєм добрє...

всєго достаток врѧдник... даєть (Луків, 1558 *AS* VI, 37); ꙗкъ сѧ має(т) мо(и) дѣдусь, добрє сє маєть з ласки божои (к. XVI ст. *Розм.* 16 зв.).

7. (*бути відповідним*) відповідати: и мы́смы положили [титꙋлъ] кото́рый и до ча́сѡвˢ Фо́тїа и Дамаски́на и на́шихˢ нєѡ(т)мѣ́ннє пришо́лъ и трва́єтˢ, и слу́шнє ма́є(т)сѧ и пишєтсѧ (Київ, 1628 *Лим.* 4).

◊ **матися на острожности** *див.* **ОСТРОЖНОСТЬ.**

МАТИСѦ *див.* **МАТИСЯ.**

МАТИЦА, МАТИЦЯ, МАТИЦѦ *ж.* **1.** (*внутрішній статевий орган жінки*) матка: Албо просто сто(л)ци з водоѫ и приложи подлє поупа, и ѡ(т)кынь борьзо ѡ(т) поупа, бо(р)зо породи(т), стєрєзи щобы нєдо(л)го дръжати, пѫпа щобы матицѣ нє вытєгнꙋ(л) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); Жи́вотъ: Живо́т(ъ)... албо брухъ, албо жолу́док, та́кжє ма́тицѧ (1627 *ЛБ* 37).

2. Породілля: Рожєни́ца: Ма́тицѧ, породѣлѧ, порожєни́ца (1627 *ЛБ* 37).

3. (*плідна самиця у тварин*) матка: Панъ Юрє(и)... заграбилъ... //... козъ сємдєся(т)... свинє(и) мати(ц) и вєпровъ нєкоръмныхъ сто три(д)цатъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

4. *Перен.* (*джерело чого-небудь*) основа: Хс҃ яко є(с)т глава цр҃кви своє́и; та́къжє и лоза ви́нˢнаѧ нарица́єтсѧ; и ма́тица живота пода́тєлнаѧ рѡ́зкамъ сво́имъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48).

Див. ще **МАТКА.**

МАТИЦЯ *див.* **МАТИЦА.**

МАТИЦѦ *див.* **МАТИЦА.**

МАТІСМА *див.* **МАТИЗМА.**

МАТКА, МАТЪКА *ж.* **1.** (*жінка стосовно своїх дітей, родителька*) мати, матір: они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ: отца моего Гридка, матку Татіяну, дядка Семіона... и самого мене Сенка (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); Гды ма(т)ки видѧчи дѣто(ч)ки свои, которыи прє(д) ѡчима и(х) забивали. И кождаѧ с ни(х) рєвно плакала и нарѣкала (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 143); того жъ дня... тыежъ обадва вышъ менованые попы... на домъ того ж Ивана... кгвалтовне нашовши, жону его, а матъку тое девъчины... били, тлукли и за волосы по подъворъю волочили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); **Дѣва Матка** — Богородиця: Пєршє з Дв҃ы Ма́тки, рачилъсѧ народи́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 74); **Ізвѣстованьє Матки Божей** — (*церковне свято і календарна дата*) Благовіщення: ина два годы выйдуть тому року передъ Ізвѣстованьемъ Матки Божей прійдучое, нынѣшнего индикта десятого, за три недѣли (Краків, 1507 *РЕА* I, 69); **матка божа** — назва церковного свята і календарна дата: ро(к) бо(ж) а҃ ф҃ п҃ д҃ в по(н)дєло(к) по ма(т)цѣ бо(ж) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 21 зв.); **матка Божа зелная** — церковне свято і календарна дата: Их Милость вєлєли и рюк выслуханю зложили, в субботу послє матки Божєй зєлноє (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); **Пренайчистъшаѧ матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: А Прєна́йч҃стъшаѧ Ма́тка всю́ды шука́ла: И пи́лнєсѧ ѡ ню́мъ мєжи́ людми́ пыта́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); **Пречистая Матка** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречиста Мати: нє

мнѣ́й в᷾ тымъ станъ малжє(н)скїй Пан᷾єнскому є́стъ ро́вный, Ґды лю́ба Па́нною на вѣки зоставу́ючою, Прєч(с)тую М᷑тку свою по(д) засло́ною малжє(н)ского ста́ну, Па(н) мѣти зєзво́лилъ, вєдлугъ свѣдо́цства Лу(к): с᷑ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); **Пречистая матка Панна** — те саме, що **Дѣва Матка**: Пречистую матку Панну засмутивши, И материнскимъ ю жаломъ обложивши (Львів, 1630 *Траг.п.* 163).

2. Те саме, що **матица** в 3 знач.: взяли… свиней маток пятдесятъ, кождую шацуетъ по золотыхъ пяты полъскихъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 405).

3. *Перен.* (*про церкву*) (*першооснова, прародителька*) матір, мати: яко (ж) тоу(т) богобо́йноє правосла́вного хр(с)тїанина ср(д)цє на тоє смотрєчи нє з(д)ригнєт᷾сѧ, видѧчи та(к) вєликоє ѡ(т)стоупє(н)є сына(л)кѡ(в)… ѡ(т) мат᷾ки цр᷑кви (мовлю) во́схо(д)ноє (1589 *Розм.пап.* 4); Никды не росказуетъ облюбе(л)ница Христова, то естъ матка наша церковъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 57); тая унѣа восточную церковь матку маетъ, а западную маетъ отчима — костюлъ (1626 *Кир.Н.* 16); Ц᷑рковъ Ієр(с)ли́мскаѧ, таѧ є́стъ ма́ткою оучи́тєлкою всѣ́хъ иншихъ ц᷑рквєй (Львів, 1646 *Зобр.* 34).

4. У складі вл.н.: а хотаръ… монастыру… // дѣлом жє долу на могилу єввину… долиною, право на матку васлуя, васлуєм маткою, долу до оусти дубровица (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260–261).

МАТЛѦРСТВО *с., перен.* Махлювання, крутійство: Въмѣ́сто зась смирєниѧ, простоты, и нищєты гръдо(ст), хитро(ст), матлѧрство, и лихои́мъство владѣ́єтъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 78).

МАТНЯ *ж., перен.* (*невигідне, небезпечне становище*) пастка: а такъ насъ до тоеи жъ матни, въ которую самъ влезъ, супътелне вправити помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 523); звыкли ваши дх᷑овные… ловити и до ѡ́ноє матнѣ яко бє(з)розу(м)ною рыбоу… загаѧти (1598 *Розм.пап.* 25); Для того жъ вы и не можете зъ тоее матнѣ вылѣзти, жестеся вси згодне за кламливыми науками духовныхъ вашихъ и сумнѣне отдали, и ихъ во всемъ слухаете, повѣдаючи то собѣ за наиболшый артыкулъ вѣры слухане оныхъ (1603 *Пит.* 36).

МАТОНЬКА *ж.* Матінка: Bidnasz moiá hołowońko O nesztesznaiasz mátońko Sczos mia ná świt národyłá (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще **МАТЕЙКА, МАТУНКА.**

МАТОЧАНА *ж.* (*середня частина колеса у возі*) маточина: бялого желѣза бляхъ 111; контовых гвоздей фаска една; до маточанъ рифъ осмъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

МАТРЕЦА *ж.* (*форма для виливання літер набору*) матриця: по ско(н)чании живота Его знаишлиса таковыє купчиковє хотѣвши ѡныє усѣ матрєцы И приправы друка(р)скиє купити (Львів, 1585 *ЛСБ* 70).

Див. ще **МАТРИЦЕСЪ.**

МАТРИКА *див.* **МЕТРИКА.**

МАТРИЦЕСЪ *ч.* Те саме, що **матреца**: до того… пи(л)но пєрєстєрєчы трєба было єсли таки(и) злого сумєнта ч᷑лкъ нє утаилъ ѡтобравши матрицє(с) ѡ(т) єго м(л) господарта, всѣ(х) тєды лѣтє(р) албо матрицє(с) має(т) быти в

личбѣ 254 (Львів, 1642 *ЛСБ* 359, 1); Книги цє(р)ковныє… ѡ(т)дано п̄ андрєєви стрєлє(ц)кому и ма(т)рицє(с) и куншта друка(р)скиє в склєпѣ старо(м) по(д) школою и ключъ ѡ(т) нєго (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.).

МАТРОНА *ж.* (*старша за віком поважна, шанована жінка*) матрона: єщє ку тому и оуцтѝвымъ матро́номъ по(д)часъ о́ныхъ пока́зоватиса нє встыдитъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Вѣдѣла тоє пн̄и поцтивая ма(т)рона (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

МАТУНКА *ж.* Те саме, що **матонька**: ta y horczki liboy pubrał Oś Matunko sczom ia wyhrał Na toim lichy (!) iarmarku (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще **МАТЕЙКА.**

МАТУХНА, МАТУХЪНА *ж.* Матуся, матінка: Я… вызнаваю и чиню явно симъ моимъ листомъ… иж… з ведомостью а позволенемъ… панее зохвее… панее а матухны моее… //… былам выдана в стан… малжєнскии за… пана Василя (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 197–198); Што са дотычєт ѡпєки, напрод господарини и матухнє моєй милой… и дѣткамъ моимъ милымъ… а к тому ѡтчизнє и всєй моєй маєтности, то всє поручаю въ ѡпєку напрод Пану Богу, потомъ… вєлможнымъ паномъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 396); а матухъне моей… а мнѣ, яко отчичу, выкупити тую то другую менованую третюю часть, черезъ пана отца заведеную, албо записаную, пришлю (Шелвів, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 319).

МАТУХЪНА *див.* **МАТУХНА.**

МАТЧИНЫЙ *прикм.* (*який стосується матері*) материнський: Тєжъ которая бы дє(в)ка бє(з) воли ѡ(т)цо(в)скоє и ма(т)чиноє шла заму(ж) таковая ѡ(т)падываєть ѡ(т) посагу (1566 *ВЛС* 63).

МАТЧОХА *див.* **МАЧУХА.**

МАТЪКА *див.* **МАТКА.**

МАХАТИ *дієсл. недок.* (чим) (*робити помахи у повітрі*) махати: пыаныи бо молитса. // махая роукою своєю по лицю своємѹ (1489 *Чет.* 332–332 зв.); **махати рукою** *див.* **РУКА.**

МАХИНА *ж.* (*про щось велике, громіздке*) махина: за шє(ст) дн̄ій сътво́ри(л) бъ̄ нб̄о и зє(м)лю, го́ры вєли́кіє, хо́(л)мы,… и про́сто мо́вачи, та(к) вєли́кую махи́ну… за ча(с) малы(и) та(к) спра́ви(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Єдна(к) всєго свѣ́та махи́ну своими ра́мєнами сустєнтуєтъ або дръжи(т), кр̾гы нб̄(с)ниє // нагана́єтъ, вѣтровъ сро́гость повстагає(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15–15 зв.); збудова́ли ту́ю махи́ну з ка́мєна чты́рєхъ сто́пъ вєличиною, и собѣ гро́бъ та́мъ оучини́ли (Вільна, 1627 *Дух.б.ж.* 5); *Образно:* Дви́гнєтъ Їс̄ махи́ну котрую зроби́ли (Львів, 1631 *Волк.* 14); Єжєли махи́ну тогѡ свѣта, зо всѣ́м створєнєм з ничо́го сло́во(м) єди́ны(м) Бг̄ъ всємогѹ́чїй створи(л) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 913).

МАХІВАРЪ *ч.* Вид сукна: ма(х)ра́ма, махіва(р), ко́лъдра, альбо прости́рало (1596 *ЛЗ* 57).

МАХЛОВАТИ *див.* **МАХЛЮВАТИ.**

МАХЛЮВАТИ, МАХЛОВАТИ *дієсл. недок.* Махлювати, шахрувати: махлюйте як хочете, махлюйте и лжѣте и тую ж лож другими подпорами неправд боронѣте

(1598 *Виш.Кн.* 40); Tot Pan sczo znáiet w świti hárast máchlowáty Poydu iscże za znaydu koho oszukáty (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

МАХЛѦРСКИЙ *прикм.* Шахрайський: ло(ж) махлѧрꙋскую улѣпи́ли єстє мовѧчи, ѧко омы(л)кою сѧ та(к) стало (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

МАХНЕНЄ *с.* Мах, помах. ◊ **єдным махненем** — (*відразу, дуже швидко*) одним махом: Єст у нас славный звытяжця, который єдным махненем 185 тисящ войска асирийского побил (1599 *Виш.Кн.* 55).

МАХНУТИ *дієсл. док.* (чим і без додатка) (*зробити рух, помах чимось у повітрі*) махнути: и росказа (!) бъ̄ моисєѡви абы взѧ(в)ши // палицу, котрою морє раздѣливь. то(д)ча (!) мо(и)сє(и)… ма(х)нуль двакро(т), и оудариль палицєю ѡ камє(н) Тогда потєкла въда (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 13 зв.–14); **махнути рукою** *див.* **РУКА**.

МАХОМЕТАНСКИЙ, МАХОМЕТАНСКЇЙ *прикм.* Магометанський, мусульманський: Лечъ онъ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здалъ быти шкодливый и шкарадный (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 973); Ѡ(т)повѣдаю ти, ѧдови́тый ѧщорїй на́родє: а махомєта́нскїй по(д) пла́щикомъ Хр̈їстїа́нского на́звиска, ѡ(т)ро(д)ку (Київ, 1632 *МІКСВ* 278); Та́къ тє́жъ на́ потлумлє́нꙋ́є и згу́бу Па́нствъ и вла́дзы нєчистоє махмєта́нскоє, а на выкорєнє́нꙋ́є всѣ(х) Бг̄ꙋ нєнави́стныхъ и бры́дкихъ єрєти́цтвъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 314).

Див. ще **МАХОМЕТСКИЙ.**

МАХОМЕТАНСКЇЙ *див.* **МАХОМЕТАНСКИЙ.**

МАХОМЕТСКИЙ, МАХОМЕТСКЇЙ *прикм.* Те саме, що **махометанский**: которы(и) сѧ будє(т) боронити стары(м) и свои(м) махомє(т)ски(м) новы(м) законо(м) (XVI ст. *КАЗ* 632); чє(р)нє(ц) єдє́нъ арїа́нинъ… зложи(л) нѣѧкїй алкоранъ, котры(м) махомє(т)скїє блоу́ды по всє(м) свѣ́тѣ ро(з)шили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5).

МАХОМЕТСКЇЙ *див.* **МАХОМЕТСКИЙ.**

МАХУМЕТАНИНЪ *ч.* Магометанин, мусульманин: Подо́бный єстъ блоу(д) махумєта́новъ кото́рыє нє прїймоуютъ вєдлоу́гъ на́оуки свого алкора́ноу сты̄(х) причины и взыва́нѧ, дш̄ѣ бл̄жєныє и стыє кото́рыє з ро́зны(х) свѣ́та краєвъ забраны соутъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238).

МАХЪ *ч.* Мах. Вл.н.: а то ε(ст) мєновитє… Швє(ц) А(р)тє(м)… Ма(х) Микита (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

МАЦА, МАЦЯ *ж.* (*міра сипких тіл*) гарець, гарнець: отъ каждое мацы по пенезію, а мостове зъ госьтя — одъ воза по полугрошку брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); на кождую комѧгу мает Єго Милость дати по шєсти моцъ муки ирженое, по три маци круп, а по маци гороху мєры Володимєрскоє (Володимир, 1552 *AS* VI, 121); А з нєго самого знято су(к)ма(н)… лу(н)ски(и)… на гумнє жита молочєно(г)[о] мє(р)ку, грєчки ма(ц) двє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 102); тєпє(р) да(л)єм на трє(х) нєдєлѧ(х) мацоу пшєницѣ за погроубъ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); въ той часъ томѫ жъ попови Георгію и громада малеховская местное постановила: мацю збожа на проскури (1621 *ПДПИ* 178, 106).

МАЦЯ *див.* **МАЦА.**

МАЦѦТИ *дієсл. недок.* (кого) (*доторкатися руками до когось*) мацати: самь ты(ж) єщє пєвнѣишимь ста(л) вѣры хвы, бо г(д)є бы бы(л) з нїми Ѳома, тєдє нѣчого бы(с) бы(л) нє зумѣ(л) и нє шука(л) бы х҃а осѧзати або мацѧти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 55).

МАЧАТИ *дієсл. недок.* (що) (*робити мокрим, вологим*) мочити: А костелъ нашъ толко голову або обличе крещающомуся мачаетъ, маючи на томъ досытъ, же оная вода словомъ Божіимъ посвяцона (1603 *Пит.* 52).

МАЧЕХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧЕШИНЫЙ *прикм.* Мачушин: Брати ридние, которыхъ одна мати церковъ светая кафолическая породила, бѣгають, а до мачещиныхъ дѣтей утекаются! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117).

Див. ще **МАЧОШАНИЙ.**

МАЧОХА *див.* **МАЧУХА.**

МАЧОШАНИЙ *прикм.* Те саме, що **мачешиный**: novercalis, мачошани(и) (1642 *ЛС* 282).

МАЧОШКА *ч.* Вл.н.: Иванъ Мачошка (1649 *РЗВ* 174).

МАЧУГА *ж.* Дрюк: Да́рїй… за́разъ ємꙋ́ посла́лъ пилꙋ́, мачꙋ́гꙋ и завóєкъ бла́зєнскїй, и ли́стъ та́къ напи́санный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

МАЧУХА, МАТЧОХА, МАЧЕХА, МАЧОХА *ж.* (*нерідна мати*) мачуха: кн(ѧ)зь фєдоръ мовил: тоє подворьє заставила мачоха твоѧ брату нашому (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); кгды пришла рѣч, а розница сꙋдовым ѡбыча-єм пєрєд ѡбличность нашꙋ господарьскꙋю. с одноє стороны ѡт… кнѧза Или… Ѡстрозского; а з дрꙋгой стороны ѡт матчохи єго, воєводиной… Алєксандры ѡколо ѡправы тых имѣнєй᷑ которыє… кнѧзь Костѧнтин… Ѡстрозский… кнѧгини своєй ꙋ вѣнє и привєнкꙋ записал (Неполоничі, 1531 *AS* III, 385); а… мачосє єго и дѣтєм єє… нє вѣлили єсмо в то ничим сѧ въступати (Краків, 1532 *AS* III, 382); Але вы, вѣрніи, мачуху минайте, святую отчи́зну душам захова́йте (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); сн҃овє ва(с)кови… спулє(ч)нє з мачєхою своєю… впу(с)тили сѧ до права домагаючи сѧ пасѣки на полавѣ по о҃цꙋ свои(м) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 6 зв.); хто́бы спалъ з᷑ жєною в плынє́нью мѣ́сѧчномъ забы́ты обо́и нєха́й бꙋ́дꙋ(т) та́къ те́жь з ма́чохою, з нєвѣ́сткою, з мужчи́ною (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно*: ва́шъ Костю́лъ зайстє ма́чохою єстъ, а всхо(д)нѧѧ правди́вѧѧ Х҃ва Ц҃рко(в) ма(т)кою любо́вною (Київ, 1619 *О обр.* 168).

МАШКАРА *ч.* **1.** Маска, машкара: Слыши, чловече добрый хто жъ кольвекъ (Бо ижесь машкарою лице свое закрылъ, трудно тебе познати) (Володимир, 1598–1599 *Відп. ПО* 1043); Святаго Великого посту зуполне не постятъ, але первое недѣлѣ оскверняютъ двое дни и машкары строятъ (1626 *Кир.Н.* 28); Игры дивы твора́шыѧ, или дивотво́рныѧ: кукгля́рства… абѡ оубира́нїє сѧ въ Машка́ры, ѧкѡ то Тꙋ́ры и ты́мъ подо́бныи (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); **зодралаѕ машкара** — (*виявилася справжня сутність*) здерлася (зійшла) машкара: Того́ жъ имъ сино́довый дѣєпи(с) посвѣтчаєтъ // оудаючи жє… ничого сѧ но-

вого нє стало… алє сѧ то(л)ко вꙁновúла єдность з ри(м)ски(м) костéломъ… А тáкъ абы сѧ з ни(х) зодрáла тáѧ машкáра, и тóє одѣньє óвчєє, вꙁ котóроє сѧ оубирáючи нє толко лю́ди прóстыи звóдатъ, алє и хлѣбомъ собѣ нєналéжнымъ бѡ́ки ростыкáю(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.–39).

2. (*зовнішній вигляд, що приховує справжню сутність когось, чогось*) маска: вчóра боу́дꙋчи прєложóны(м) ни в чо(м) нє єстъ ѡ(д) машкáръ рóзный // тꙋтóшнїй живо(т) абóвѣ(м) ѧкъ та(м), то(т) кролéвꙁскꙋю, дрꙋгїй воєвóды, инꙁшїй жолнє́ръскꙋю ѡсобꙋ на собѣ нóсѧ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 103–104).

3. *Перен.* Недолюдок, потвора: Лечъ вѣдомы суть православнымъ душегубныи знатыи машкари, и стрѣлы на ныхъ самыхъ оборочаючіися! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 578).

МАШКАРНИКЪ, МАШКАРЪНИКЪ *ч.* **1.** Блазень: Але и тые самые дѣролазцѣ, наемницы, злодѣи, разбойницы, волци, драпѣжницы,… игрцы скоморохи альбо машкарники, всяк вид злобы мирское пришедшие и естество обезчестившие (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Те саме, що **машкара** у 3 знач.: нн̄ѣ пога(н)скїє оучитєли, аристотєли, платоны, и другїє ты(м) подобныє ма(ш)карꙁники… в дворє(х) х̄а б̄а владѣю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 261 зв.); я къ таковыми машкарьниками (безъименъными) не звыкъ справы мевати (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1049).

МАШКАРСКИЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: Чи нє лѣ(п)шє было вꙁ простотѣ ср(д)ца хвалѧчи б̄га, з нáми посполꙋ здоровы(м) бы́ти, ни(ж)ли нн̄ѣ… комєдїиски(м) и (ма)шка(р)ски(м) набожє(н)ство(м) ѡболѣти і оумрѣти (1599 *Виш.Кн.* 217 зв.).

МАШКАРЪНИКЪ *див.* **МАШКАРНИКЪ.**

МАШТА *ж.* (*високий стовп, вертикальна або похила конструкція на судні для встановлення вітрил*) щогла: алє бѣда ты(м), которыє нє моцнєсѧ за жакглѣ, албо машты ѡкрє(н)тꙋ ꙋймꙋю(т), а ла(т)вє сѧ похо(л)заю(т), и длѧ дочо(с)нои славы ꙋпадаю(т) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); И ѧкъ жєглáръ áлбо шты́рникъ… нє на пєрéднєй чáсти кораблá áлє на зáднєй при мáштѣ оусѣдáєтъ: тáкъ чл̄къ прєзꙁ мóрє тóє жúтїа бꙋ́рноє, Ѡ́крутъ животá свóєгѡ оупрáвити хотѧчи, нє при Пáмати ѡ прóдкахъ, своихъ… нехáй оусѣдáєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

МАШТАЛЕРЪ, МАШТАЛИР *ч.* Маштáлір, візник: Голо(в)щина рємєсныхъ людє(и): золотару… машталєру, кра(в)цу… тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); подданые короля… Володимерские: Миско Коминъка… маштáлир змарлого пана Загорского… розрꙋх межи людми хрестиянскими… учинили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309); возницъ, машталеровъ… тыхъ всихъ побили и поморловали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 428).

МАШТАЛИР *див.* **МАШТАЛЕРЪ.**

МАШТАРНЯ *ж.* Маштарня, стайня: а я мъ кони повелъ до маштарни и самъ ся есми з ыными товаришми поклали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380).

МАШТЪ *ч.* Вітрило, парус: Постáвъ: Поста сукнá, прáжа, и ты(ж), мáштꙁ окрутовы(и) (1627 *ЛБ* 89); Бу́дєтъ тóтъ ч̄(с)тный кр̄(с)тъ

Ва́шє(и) кн҃(ж): Мл҃(с)ти, ꙗкъ нѣколи(с) Ма́штъ улє́сєссови на ꙋварова́нъєсѧ Сѵ́рєнˢ ро́скошєй тогѡсвѣ́тнихˢ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

МАЩѢНЄ *с.* Мащення, намащування: Іюда… моркоталъ на жону за тото мащѣня, що мастила миромъ ногы Христови (XVI ст. *НЄ* 41).

МАѦТЕЛЬ *ч., перен.* (*про Бога*) повелитель: да єгда повєли(т) вамъ маѧтєль, ѡ(т) сєѧ жи(з)ни прєходити да иматє тоє готово зˢ собою (п. 1596 *Виш.Кн.* 267).

МАѦНЇЄ *с.* Маяння: маѧ́нїє, и помаѧ́нїє, тоє (ж) (1596 *ЛЗ* 57).

МГЛА *ж.* **1.** Мла, імла, туман: Собѣ повѣтрѣ при(с)тупъ ѡбравши, такъ ꙋры своє шикова(л) проти(в) всходу сл҃нца ажъ кгды мгла к полуднє виꙋпала, а сл҃нцє ся я(с)ноє ро(с)свѣтило (1582 *Кр.Стр.* 45); Абовѣмˢ вода́ мо́рскаѧ въсхо́ди(т) на высоту, соу(п)тє́лными вапо́рами, воскоурєнѧмъ альбо мгла́ми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); которїй зємлю; разли́чними цвѣти оукраша́єтъ, А мо́рє мгла́ми тємними покрива́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.).

2. (*неосвітлений простір*) мла, темрява, морок: Мракъ: Морокъ, мгла (1627 *ЛБ* 66); а коли зашло сл҃нцє повста́ла мгла тє́мна (серед. XVII ст. *Хрон.* 27 зв.).

3. *Перен.* Темрява, темнота, неуцтво: Тємностю бо́вѣмъ зайстє доткливою и мгло́ю закри́тою, которыико́лвєкъ изˢ Бо(з)кою (є)вг҃лскою Исто́рїєю, и и́ныхъ Бг҃оно́сныхъ Ѡц҃ѡ(в) Дх҃омъ с҃. мо́вєною наукою, нє згажаютъсѧ снопки, рачєй полова, анѣжли наукою и суть и называ́тисѧ го́дни суть (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 188); И мы прєтѡ бра́тїє… вˢ мглѣ єстє́сˢмѡ мы́слˢной… бѣдꙋ́ємѡ, идѣмѡ до Ха҃, и нє ѡ(т)стꙋпа́ймо ѡ(т) нє́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 443); **въ очи мглу пущати** (кому) — туману напускати (на кого): Видятъ облудникове, читаютъ и вѣдаютъ, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пущаютъ, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634).

МГЛИСТЫЙ *прикм.* **1.** Імлистий, туманний: Пото(м) дн҃ь потканꙗ ѡбра(л) мгли(с)ты(и) абы на нєприꙗтєлꙗ мо(го) сна(д)нє бє(з)вѣ(с)ти ꙋдари(ти) (1582 *Кр.Стр.* 45).

2. Темний, чорний: ꙗкˢ нѣ́ѧкаѧ мгли́стаѧ мо́цъ нахо́дитъ, и злє́гка на кшта́лтъ гꙋсто́го повѣ́тра ѡтѣмѧ́єть свѣчꙋ́, кото́раѧ оуста́внє горѣ́ла и свѣти́ла; такъ на тамъту́ю свѣ́тлость по́крывка напада́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

МГНОВЕНІЄ, МГНОВЕНЇЄ *с.* Мить. ◊ **въ (во) мгновенію (мгновенїи) ока** *див.* **ОКО.**

МГНОВЕНЇЄ *див.* **МГНОВЕНІЄ.**

МГНУТИ *дієсл. недок.* Змигнути, моргнути. ◊ **оком мгнути** *див.* **ОКО**.

МДЛЄ *присл.* Млосно, зле, недобре: Бла́гѡ: Нє гара́здъ, мдлє́, нєдо́брє (1627 *ЛБ* 7).

МДЛИСТЫЙ *прикм.* Слабкий, податливий, нестійкий: Кто́ жˢ є(ст) зˢ люді́й… та(к) ср(д)цє(м) скамєнѣ́лы(и) Жє(б) нє схотѣ́лˢ змѧ(к)чѣ́ти; И бли́жнємꙋ всѣ́ оура́зы Бꙋ́дꙋчи тє(ж) са(м) мдли́сты(м) Нє прєба́чи(л) прє(з) всѣ́ ра́зы Ср(д)цємъ щи́ри(м) и чи́сты(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4).

Див. ще **МДЛЫЙ**.

МДЛИТИ *дієсл. недок.* (що) Знесилювати, ослаблювати: дш҃оу бовѣмъ и тѣло мдлишъ, ѡтыймꙋєшъ оуживáнѧ члóнковъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 176 зв.).

МДЛОСТЬ *ж.* (*неприємне, млосне відчуття*) нудота: По которомъ утартью устъ моихъ, заразомъ мдлость и нудга великая, увъ уста зъ руки моее, ядъ и трутизна въ мене пошла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487).

МДЛЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **мдлистый**: дх҃ъ албовѣ(м) є(ст) чирствый, албо ѡхо(т)ный: алє тѣло мдло и оулóмно, и ты(м) срóґоє грожéнѧ, лáгодны(м) чи́ни(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); нє зáразъ на нéго прихóдитъ гóло(д)... áлє и́жъ слáбо и мдло є́стъ прирожé(н)їє нáшє, а нєдбалствомъ и лѣни́вствомъ,... зви́тѧжєны бывáємѡ, жє бє(з) грѣха жи́ти нє мóжємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25);

(*який знесилився, ослаб від хвороби, утоми, голоду*) слабкий, ослаблений: Ѡнъ зостати нє хотєлъ, повєдаючи, ижъ ѡтъ раны чловєкъ вєльми мдлый єсть (Петрків, 1564 *AS* VI, 250).

2. Некмітливий, нетямущий: Много людєй слабы(х) и (м)длы(х) в розумѣ мóви(т) ѡто ꙗко дóбрый живо(т) ѡ(н), чл҃къ має(т), ꙗ(къ) богáты(и) є(ст)... ꙗко мо(ж)ный и вынєслый (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 23 зв.).

МДЛѢТИ *дієсл. недок.* Мліти, завмирати, умлівати: Сєр(д)цє и́хъ прáвѣ мдлѣ́ло зˢ набóжного жалю (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Алє ѡ болю ср(д)цє въ мнѣ смꙋ́тнє мдлѣєтъ, нє вѣдаючи щó сѧ с(ъ) Пáном(ъ) дáлєй дѣ́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 15).

МЕВАТИ *див.* **МѢВАТИ.**

МЕД *див.* **МЕДЪ.**

МЕДВЕДЕВЪ *прикм.* Ведмежий. У складі вл.н.: **Медведева голова** *див.* **ГОЛОВА[1].**

МЕДВЕДИЦА, МЕДВѢДИЦА *ж.* Ведмедиця: Мéчка: Мєдвéдица (1627 *ЛБ* 63); И вы́шли двѣ мєдвѣ́дицы з лѣса, и росторгáли з нихъ м҃. и двоє дѣтéй (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.).

МЕДВЕДНИКЪ, МЕДВѢДНИКЪ *ч.* (*людина, яка водить прирученного ведмедя*) ведмедник: а з людєй волочащих, которыє бєзъ слꙋжбы // мєшкають и тєж з мєдвєдниковъ, дудниковъ, скрипниковъ... по ѡсми грошєй (Вільна, 1566 *AS* VIII, 88–89); нє днє(с) ли каштєлѧны, дворѧны, жо(л)нѣрми... ко(р)чмара(ми), купца(ми), медвѣдника(ми) а ꙋтро попали, а по ꙋтрꙋ бискупа(ми)... починили — сѧ єстє (1598 *Виш.Кн.* 279 зв.).

МЕДВЕДОКЪ, МЕДВЕДЬОКЪ *ч.* **1.** (scorpiones) скорпіон: имєли волосы нєвѣ(с)нє а зубы и(х) бѣлы яко лвовы... а мѣла хво(с)ты подобны мє(д)вє(д)ко(м) и были жала ꙋ хвостє и(х) (XVI ст. *КАЗ* 621); алˢбо єсли бы прóсиль, яйца, чи скорьпїю. пода(ст) ємоу́ [скоролоупоу, або мєдвєдька]. єсли жє вы боу́доучи злыми. а вˢмѣєтє добрыи дáры дáвати дѣ́тємь вáшимь (1556–1561 *ПЄ* 267).

2. Риба з родини колючоплавців: scorpa(e)na, a(e), мєдвєдокъ риба (1642 *ЛС* 364).

3. Напівдорогоцінний камінь: scorpites, мєдвєдокъ камє(н) (1642 *ЛС* 364).

МЕДВЕДЬОКЪ *див.* **МЕДВЕДОКЪ.**

МЕДВЕЖИЙ, МЕДВЕЖЇЙ *прикм.* **1.** (*який стосується ведмедя*) ведмежий: А от скур звериных, то ест: лосей, медвежей... и

иных дробных речей крамных и купецких от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* I (дод.) 556); Панъ Юрє(и)… заграби(л)… //… скуръ мєдвєжихъ три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.–28).

2. (*який належить ведмедеві*) ведмежий: И видє(л) є(с)ми звєра з моря выходѧчую котораѧ мѣла сє(м) голо(в) и рого(в) дєсє(т)… //… а ноги ꙗко ноги мє(д)вєжїи (II пол. XVI ст. *КА* 630–631); **медвежая лапа** — борщівник: aranga(e), ar(um), мє(д)вєжая лапа, зєліє (1642 *ЛС* 89).

3. Вл.н.: Кость Мє(д)вєжи(й) (1649 *РЗВ* 373).

4. У складі вл.н.: **Медвежая Лоза**: поченши от устья Руды певное… тою Рудою мимо селце… аж до Поломитого, от Поломитого аж до Медвежей Лозы (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8 /IV, 129); **медвежиє головы** *див.* **ГОЛОВА**[1].

МЕДВЕДЬ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВЕЖЇЙ *див.* **МЕДВЕЖИЙ.**

МЕДВѢДИЦА *див.* **МЕДВЕДИЦА.**

МЕДВѢДНИКЪ *див.* **МЕДВЕДНИКЪ.**

МЕДВѢДЪ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДВѢДЬ, МЕДВЕДЬ, МЕДВѢДЪ, МЕДЬВЕДЬ *ч.* **1.** Ведмідь: єго жє звѣри в(о) поустыни оубоꙗлисѧ. львовє и мє(д)вєди оустрєпєтали (1489 *Чет.* 272 зв.); В пущи смєди(н)ско(и) звєръ бываєть мє(д)вєди лоси и сви(н)и (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 197); Давидъ мѣл серце смѣлое на лвы и на медвѣди (Вільна, 1600 *Катех.* 80); мє(д)вѣдь (I пол. XVII ст. *Сем.* 156); Авєсало́мъ тє́ды Єгѵ́птє всѧ́кому створє́ню нємо́мꙋ вѣ́ровали, и и́мъ бг҃ꙋ налєжа́чый покло́нъ ѡ(т)дава́ли. Смо́кѡмъ, Мєдвѣ́дємъ, Коркоди́лѡмъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. Вл.н.: панъ станиславъ мєдьвєдь вєли насъ ѡ(т) того копца… до га(ти) (1546 *ОГ* 61 зв.–62); кнѧзь Михайло… а пан Станислав Залєский Мєдвѣдь (Володимир, 1552 *AS* VI, 122); Фє(д) Мє(д)вѣдъ (1649 *РЗВ* 197 зв.).

МЕДЕЛЯНСКИЙ *прикм.* (*про породу великих мисливських собак*) меделянський: цєна собакамъ… за мєдєлꙗ(н)ского пса шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 100).

МЕДЕНЫ *прикм.* (*виготовлений із міді*) мідяний, мідний: котє(л) ѡдє(н) и горшчо(к) мєдєны (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5).

МЕДЕНЫЙ *див.* **МѢДЕНЫЙ.**

МЕДЖА *див.* **МЕЖА.**

МЕДЖИ *див.* **МЕЖИ.**

МЕДИКАМЕНТА *мн.* Медикаменти, ліки: однакъ изнемогають тамъ всѣ того лѣкаря лѣкарственныи медикамента и довцѣны, гдѣ ядовитыи пострѣлы бѣсурманскіи, въ тѣло мое потрафивши, всѣ майстерства лѣкарственныи упередили, и //… ко гробу устрояють мнѣ дорогу (Київ, 1622 *АЮЗР* II 72–73).

МЕДИТАЦЇЯ, МЕДЇТАЦЇА *ж.* Медитація, роздуми: нє мнѣ(и) побо́жнꙋю и ꙗ́внꙋю ма́єтъ мєдита́цїю ѡ той жє стаєнцѣ фи(л҃)стий єп(с҃)пъ афє(н)скїй… архєлай на ло́жкоу єсть марморо́вы(м) положєны(и), хс҃ за(с) в жло́бѣ мизє́рно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15); Часто́кроть вˢдѧ́чнаѧ томꙋ ст҃о́мꙋ Мꙋ́жꙋ ѡ Бг҃ꙋ

и ѡ єгѡ добродѣ́йствахъ мєдїта́цїа, вˢ о́вꙋю Изстꙋплє́нїѧ смє́рть порыва́ючи єго, ꙗ́кобы ѡто́шлымъ єго́ ѡ(т) сє́бє чини́ла (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21).

МЕДЇАМСКЫЙ *прикм.* (*який стосується жителів Мідії*) мідійський: Ви́дѧчи гъ҃ статє́чноє дрꙋголю́бˢство, иж нє то(л)ко са(м) нє смѣє(т) до рє́чєй вєли́кы(х), а́лє и всѣ(х) оуча́стника(ми) тоє (ж) ла́ски бж҃єй чини(т), мо́ви(т) ємоу́. [Иди в мо́ци Твоє(и) то́й, вы́бави(ш) Іи́л҃ѧ з роу(к) мєдїа(м)скы(х)] (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

МЕДЇАНИТИ *мн.* (*жителі Мідії*) мідійці: ты гєдєѡнꙋ проти́въ мєдїани́то(м) зви́тѧ(ж)ство дарова́лєсь (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288).

Див. ще **МЕДОВЕ.**

МЕДЇАТОРЪ *ч.* (*посередник*) медіатор: Ста(л) посрє́дѣ: то єстъ абы показа(л) ижъ єсть мєдїаторо(м) мєжи бг҃ѡ(м) и людми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв); Пови́нности зась сщ҃єнничєскїѣ..., а́бы былъ прикла́домъ до́брыхъ дѣлъ, а́бы былъ // мєдїа́торо(м) и посрє́днико(м) мє́жи Бг҃омъ и людˢми (Львів, 1646 *На г. Дрив.* 3 зв.–4).

МЕДЇТАЦЇА *див.* **МЕДИТАЦЇЯ.**

МЕДЛИТИ *дієсл. недок.* Зволікати, баритися: нє мєдльмо исповєдати грѣхо(в) свои(х) оц҃омъ дх҃овны(м). да ѡ(т)пꙋстить намъ хс҃ъ согрєшѣниꙗ наша (1489 *Чет.* 276 зв.); moror, бавлюся, мє(д)лю, ко(с)ню, бавлю, врємєню (1642 *ЛС* 273).

МЕДНИКЪ *ч.* Яшма: melites, мє(д)никъ камє(н) (1642 *ЛС* 266).

МЕДНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДНІЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДОВЕ *мн.* Те саме, що **медїанити**: ꙗ(к) жє мы слыши(м) о(у) ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) ѧзы(к) о(у) которо(м) сѧ є(с)мо зродили мы па(р)товє и мєдовє и єламиты и которыи мє(ш)каю(т) в мєзопотанїи в... сторона(х) лвѣ(и)ски(х) котораѧ прилє(г)ла тирии (II пол. XVI ст. *КА* 6).

МЕДОВИЙ *див.* **МЕДОВЫЙ.**

МЕДОВНИКЪ, МИДОВЪНИКЪ *ч.* Медяник, медівник: Фраимъ авраамовичъ... мє(л)... мидовъниковъ... // и ины(х)... рєчє(и) за ко(п) и҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 48–48 зв.); pastillum, мєдовникъ, хлѣбъ сла(д)ки(й) (1642 *ЛС* 302).

МЕДОВЫЙ, МЕДОВИЙ, МѢДОВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується меду*) медовий: И вˢ ко́ротцє мо́вѧчи, зо всѣ(х) всє щоко́лˢвєкˢ до дꙋ́шного збавє́нѧ налє́житъ, ꙗкъ квѣ́точки, збира́ючи, а вˢ ска́рбцꙋ ср(д)цъ своѣхˢ склада́ючи, надˢ плѧ́стръ мєдо́вый соло́(д)шїй зˢ ни́хъ мєдъ цнѡтъ чи́нѧтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 398); **дань медовая (мѣдовая), медовая дань** *див.* **ДАНЬ; помѣрноє медовоє** *див.* **ПОМѢРНОЄ; чиншъ медовый** *див.* **ЧИНШЪ;**

(*призначений для зберігання меду*) медовий: пограбили а то є(ст) мєновитє: са(л) свины(х) шє(ст)... по(л)тє(и) ѡ(с)мъ... масла дє(ж)кꙋ в которо(и) могло быти вєдє(р) мєдовы(х) три (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19); mellari(us), a, um, мєдови(й) (1642 *ЛС* 265).

2. (*який пов'язаний із медом як напоєм і медоварінням*) медовий: Заставил єсми кнѧзю Или... двє части... имѣньѧ моєго ѡтчизного... с корчмами мєдовыми и пивными

(Луцьк, 1534 *AS* III, 472); пан Вацлав Садковский… заложивъши, шынкъ вшелякий: медовый, пивный, винный,… на чотырох местцах установичне (!) шынковат казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469).

2. *Перен.* Солодкий, спокусливий: а кроплѣ мєдовы(и) роскоши сѵ̑ть то́госвѣ́тныи, за которыми оуганаючиса, ѡ в᷑шитки(х) тыхъ пригода(х) забываємо (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

МЕДОНОСЕЦЪ *ч.* (*медоносна рослина*) медонос: mellifer, мєдоносєцъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДОРѢЧИВЪ *прикм.* Солодкомовний, облесливий: melliloquus, мєдорѣчивъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДОСОЛОДКИЙ *прикм., перен.* Медоточивий, медовий. ◊ **медосолодкии словы** *див.* **СЛОВО.**

МЕДОТВОРНИЙ *прикм.* (*багатий на мед*) медоносний: mellific(us), мєдотворни(й) (1642 *ЛС* 266).

МЕДОТОЧНИЙ *див.* **МЕДОТОЧНЫЙ.**

МЕДОТОЧНЫЙ, МЕДОТОЧНИЙ *прикм.* **1.** Солодкомовний, красномовний: На сємъ мѣ́стци, за оумол᷑кнє́н᷑ємъ // тєбє́ чл̄вка, дш̄єзбавє́н᷑ныи мєдото́чны(х) оу́стъ твои(х) слова конє́ц᷑ взалы (Вільна, 1620 *См.Каз.* 7 зв.–8); melliflu(us), мєдоточни(й) (1642 *ЛС* 266).

2. Благодатний, живодайний; цілющий: Што о́нъ ви́дачи, и наѵ̑чи́вшиса и́ж᷑ всє в᷑ то(м), кото́рїй єго покрѣпла́лъ Х̄ѣ мо́жєтъ, и нє то́лко прє(з) сло́вноє напомина́ньє, … а́лє далє́ко ба́рзѣй пре́з᷑ молча(н)є, и пре́зъ оучи́нковѵ̑ю філосо́фїю, жєбы, а́къ є(ст) напи́сано, ѡ(т)та́лъ шѵ̑ка́ючихъ ѡка́зїй, а́жъ до // пє́вного ча́сѵ̑ молча́ти постанови́лъ, и мєдото́чнѵ̑ю наѵ̑ки рѣкѵ̑ загамова́ти (Київ, 1627 *Тр.* 557–558); Ѡцє́анъ мєдото́чный Мѵ̑дрость Бо(з)скихъ ре́чїй, Сла́бый ро́зѵ̑мъ пона́ти що може́тъ чловє́чїй (Київ, 1632 *Євх.* 298).

МЕДОЯДЕЦЪ *ч.* Куниця; борсук: melis, is, звѣръ мєдоядєцъ (1642 *ЛС* 266).

МЕДУСА *ж., бот.* Вид рослини: medusa, мєдуса трава (1642 *ЛС* 265).

МЕДУСЫЧЕНЬЄ *с.* Медоваріння: онъ знову тое мѣстечко свое Брусиловъ осадити и ку лѣпшему а латвѣйшему запоможенью привести хотечи, воли на дванадцать лѣтъ надати умыслъ, просечи нас за то, абыхмо,… мѣщаномъ волности пивоваренья, медусыченья, горілки паленья и оныхъ шинкованья, водлугъ звичаю мѣстъ наших коронныхъ, здавна осѣдлыхъ и теперь новоосажоныхъ и отъ насъ упривиліеваныхъ, надали (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282).

МЕДЪ[1], МЕД, МІОД *ч.* **1.** (*густа солодка маса, яку бджоли переробляють із нектару квітів*) мед: а коли придє(т) михаилово цр(с)тво .л̄. лѣтъ и .г̄. лѣта. тогды нє боудє(т) жита. ни пшєници. ни вина. ни мєдоу (1489 *Чет.* 372 зв.); и кн̄гни миха(и)лова рєкла пєрє(д) нами кн̄зю андрѣю што(ж) соро(к) дворищь бо(л)ши [ємѵ̑ достало са…] трє(х) а по(л) колоды мєдѵ̑ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); Жаловал намъ кназь Кѵ̑зма… ѡ томъ, штож дєй люди твои… дєрєво бортноє с подписами казат и мєд крадѵ̑т… и ты дєй подданых своих ѡт того повстагнѵ̑ти нє хочєш и єщє сама то чинити имъ допѵ̑скаєш (Неполоничі, 1543 *AS* IV, 365); Ани Предтеча саранчѣ не вживал, але

зеліами и медом ся питал (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); “стала ми се въ бору шкода: подрубано сосну бортную, отъ осьми лѣтъ неподгляданy, и с тое сосны медъ выбрано” (Володимир, 1608 *Ив.* 287); А они є҃мꙋ рєкли дна сємо́гѡ прєд за́ходо(м) сл҃нца: что соло́дшагѡ надꙑ ме́дъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); *У порівн.*: а голо(с)… з нєба повторє мови(л)… иди во(з)ми книги… и пошо(л) є(с)ми… и да(л) книги и рє(к) ми ѡ(з)ми а (з)є(ж) и(х) и буду(т) го(р)ки жолу(д)кови твоєму алє ꙋ ву(с)тє(х) твои(х) буду(д) соло(д)ки ꙗко мє(д) и взꙗ(л) є(с)ми кни(ж)ки… алє коли є(с)ми и(х) и(з)є(л) были го(р)ки чєрєву моєму. и рє(к) ми муси(ш) ѡпꙗ(т) пророковати (XVI ст. *КАЗ* 623); *Образно*: Єсли́бы тобѣ была го́ркою хоро́ба єсли́ бы(с) тꙗготою оубо(з)ства згорꙑши(л)сꙗ албо збы́тни(м) по́сто(м) аппєти(т) до мя́са оускроми́лъ бы(с), албо що иншєє нєзно(с)нє бы(с) ѡ(т)правова(л) б҃а ми́лоу(и), которїй всѣ ѡныи ре́чи сахаро(м) и ме́до(м) вдꙗчными и соло(д)кими оучинитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); **липечный медъ** — липовий мед: Волость того монастыра, напродъ: село Нецы зъ фолварькомъ; у томъ селѣ дымовъ 6, огородовъ 2, там же липечного а меду данного (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); **медъ дикый** — мед диких бджіл: оуготовайтє поу(т) гн҃ь, а правы дѣлайтє стєжꙑки єго. са(м) пакь їѡанꙑнь, имѣль одѣна своє, ѡ(т) влосоувь вєлꙑблюдовы(х). а поясь кожаныи, на бєдра(х) свои(х). ядєнїє жє єго было, вєрꙑшїє и мє(д) дикыи (1556–1561 *ПЄ* 26); **медъ и млеко** — принада, насолода: медъ и млеко подъ языкомъ твоимъ, а воня одѣянія твоего яко воня кадила Ливанова (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); **медъ лѣсный** — те саме, що **медъ дикый**: Так жє тє(ж) ты(ж) и то(т) ст҃ы(и) чл҃кь іѡа(н) и(ж) бѫ́дꙗчи на пꙋ́щи. ти(л)ко, корѣ(н)ко(в), а мєдꙋ лѣсного оу́жива(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 49 зв.); **медъ прѣсный (пресный, присный, прѣсной), прѣсный медъ** — несичений мед: погорѣли… к тому спижа, живностей, на замок наготовленых // вшеляких, яко на замъку украйном было,… медов прѣсных, и инших речей многих (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125–126); а с тоє пꙋсто(в)щины хоживало к за(м)кꙋ… на киє(в) дачи двє(и) ка(д)и мєдꙋ прє(с)но(г) (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П*–216, № 37, 125); Тамъ же увъ Острозе сенничого сынъ Михно, за шесть вѣдеръ острозскихъ мѣрныхъ меду преснаго, осталъ ми виненъ деветь // копъ грошей личбы литовское (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37–38); С коморы па(н)ско(и) взяли мєновитє: ру(ч)ниц пє(т)на(д)ца(т) […], кожухо(в) чотиры […], мєду прє(с)ного по(л)торы кады,… конє(и) чє(т)вєро, куплєныє по сороку золотыхъ по(л)[скихъ], поло(т)на лъляно(г)[о] аръшино(в) сто (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); и дани мєдовыє которыє идутъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасты(р) мєжиго(р)ски(и) и(з) сєлъ… двѣ кади мєдꙋ при(с)ного маютъ зꙋпо(л)на… даваны быти вєдлу(г) старого звычаю (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); мєновитє взꙗто… //… въ дворє въ комори моє(и) мєдꙋ при(с)ного Кадє(и) пꙗ(т)дєсꙗтъ, кожъдаꙗ кадъ Коштовала золотыхъ ѡ(с)мдєсꙗтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104, 106); мєлъ по ла(т)нски; гєлъ по ара(п)ски а по рꙋ(с)ки мєдъ прѣснои… то(т) мє(д) лꙋчшє єсть кои пчєла вєснѣ сбираю(т) (XVI ст. *Травн.* 313 зв.); та(к)жє насѫшивши бѫквицѣ с прѣ(с)ны(м) мєдо(м) намѣша(и) и (з)варивши пїи. сєлєзє(н), и кръ(в) и кашє(л)… оуздоровлꙗє(т) (XVI ст.

УТ фотокоп. 6); **недымный мед** — мед, що беруть без викурювання бджіл: acapnon нєды(м)ный мєд (1642 *ЛС* 64); **оплывати молокомъ и медомъ** — плисти, литися молоком і медом: а ви́дѧчи болѣ́знь єгѡ, зˢстꙋпи́лъ є́смь а́быхъ єгѡ вы́зволилъ з рꙋ́къ єгѵ҃птѧновъ и вы́вєлˢ зˢ зємли о́ной до зємли до́брой и просторо́нной до зємли кото́раѧ ѡплыва́єтъ молоко́мъ и мє́домъ (серед. XVI ст. *Хрон.* 81).

2. (*легкий хмільний напій, виготовлений із меду*) мед: даровалъ преречоному мѣсту… зложенье и шинкованье пива и меду и вина, которое жъ Нѣмецкимъ языкомъ зоветься шротарство (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Капъщизна. С коръчомъ платъ идєть на воєводꙋ в которо(и) коръчмє шинъкꙋютъ пиво ѡ(д)но або мє(д) або ѡбоє и пиво и мєдъ с кажъдоє ѡ(д)нако по двє копє грошє(и) и по д҃ гроши и по в҃ пєнѧзи (1552 *ОКЗ* 39); Пото(м) хотꙗчи ѡны(и) людъ грꙋбы(и) зъ окрꙋтно(с)ти звѣрꙗчєй до скромнѣ(и)шєго житиꙗ привє(с)ти, мєдо(в) сичєнꙗ способи выналє(з), и бєсѣды ча(с)тыє и ко(р)чмы по(с)политиє по(с)тановы(л) (1582 *Кр.Стр.* 54 зв); Наумъ Климовичъ а Жда(н) Ивановичъ пришє(д)ши до дом(у) ши(н)ковного, гдє мє(д) ши(н)ковано, тамъ жє, дє(и)… Сха(р)ю Кгєршоновича бєзъви(н)нє… ѡкрутнє збили, зрани(ли) и змо(р)довали и шкоды нємалыє починили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Як ся усправедливиш богу с того карчмарства, которое всѣгды во адѣ чрева своего носиши и которое смачнѣйшее пиво, мед или вино коштуючи, тое горлом глытаеши, а которое ти не любо, тое подлѣйшим черевом, възницким, мысливским, давати повелѣваеши (п. 1596 *Виш.Кн.* 74); Теды и того явне Богъ скаралъ: гды жена его сытила медъ къ Рожеству Пресвятой Богородици, хотѣла мѣти поповъ въ себе на обѣде ведлугъ давного звычаю и мѣла сполечность показувать костела римского исъ церковю восточною, але не допустилъ костелъ (поч. XVII ст. *КЛ* 79); міод піті — hydromeli (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); 18 гє(н)ва(р) в второ(к) по по(с)вєщєню, ѡбѣдъ бра(т)ски(и) на вл(д)ку, чє(рн)цо(в) попо(в), шлꙗ(х)ту, з пиво(м), мєдо(м), вина 8 го(р)цє(и) и за горѣлку всє на всє коштує(т)… 41 и 14 ½ (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5 а); Що на(д)мѣ́рꙋ то грѣхъ: нє ви́(н)но ви́но. алє пѧ́нство проклѧ́то. То́жъ розꙋмѣй ѡ мєдꙋ, малˢмазїи, алѧка́нˢтѣ, и ѡ горѣ́лцѣ, и всѧ́кїй // напо́й, єсли бєз мѣ́ры: то смє́рть, а калѣцтво слѣпота, дꙋши, и тѣлꙋ тво́ємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 12 зв.–13); **медъ кануный** — (*святковий обрядовий хмільний напій, виготовлений із меду для святкування великих і храмових свят*) канунний мед: А потомъ, мало на томъ маючи,… наслалъ моцно кгвалтомъ слугъ своихъ о колконадцатъ человѣка, на домъ подданого манастирского Евтуха, въ селе манастирскомъ, где былъ медъ кануный (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 392); **медъ питый, питый медъ** — (*легкий хмільний напій, виготовлений на основі розведеного водою меду з додаванням хмелю, прянощів та ін.*) мед питний: Отъ винъ всякихъ — отъ угорского вина, отъ каждого гарнца пнз. 2… Отъ бочки пива чоръного, отъ бочки меду питого, хто бы его за границу везъ, гр. 6 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); меду присного выкопали полбочъковъ чотыри, меду питого полъбочъковъ чотыри, масла фасокъ десятъ, воску каменей пять, котловъ пивных и горелчаных

два (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… загораби(л)… //… питого мєдꙋ бочокъ сємъ… липъцꙋ лꙋбокъ двана(д)цатъ ко(ж)да҃ коштовала по золоты(х) три (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв., 28 зв.); **медъ пуйный** — те саме, що **медъ питый**: побрано муки пшеничную и иржаную, солоды пшеничные и иржаные, крупы, горохи, пшона, маки, семеня ильняные и конупные, проса, суль, меды пуйные — тое все выгромажоно и побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 160); **медъ розъсычаный** — те саме, що **мед сыченый**: не урядовне побрали //… меды розъсычаные, доброволъные, а не шинковные, пиво, горелку, которое дей пите на потребы свои власные мели, то есть на посвечене домовъ нашихъ и на инше потребы свои (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 254–255); **медъ сыченый** — (*мед, розведений водою або настояний на чому-небудь*) сичений мед: так теж живности, которые в томъ манастыре для приеханья пана моего его милости, пана столника, наготованы были, тоесть муку пшеничъную и житную, крупы, пшоно, мед сыченый, пиво, сыры, масло,… кгвалътовне побрали (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 408); па(н)… Нємиричъ, запє(р)ши ся з лю(д)ми в мєстє, которыхъ на то(т) часъ для ѡбороны в мєстє при собє мє(л), пришє(д)ши до ко(р)чмы, са(м) замокъ в коморє ѡ(т)бивши, взялъ мєду сычєного бочокъ дєсє(т), а горѣлки ква(р)т полтораста (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); **пластовый мѣдъ** — стільниковий мед: Страдо́вный ме́дъ: Пласто́вый мѣ́дъ (1627 *ЛБ* 122); **пла҃стръ меду** — стільник меду: Самсонъ кды в зємлю филинстимскꙋю милостю дв҃ци зна҃ты(и) пришо(л), лва в дорозѣ знашє(д)ши задавилъ, з кото́рого щє́кы що правдивє чоу(д) нємалый пла҃стръ мєдꙋ вы́шо(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.); слѡва Па́нскїѣ, слѡва сꙋ(т) чи́стыѣ, пожада́ншыѣ на(д) зло́то и на(д) камѣ́нїє дорого́є мно́гѡє; и соло́дшїѣ на(д) пла́стръ ме́дꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336); **пла҃стъ (пластъ) меду** — те саме, що **пла҃стръ меду**: Со́тъ: пла́стъ ме́дꙋ, стѣни(к) (1627 *ЛБ* 119); Страдо́вный ме́дъ: Пласто́вый мѣ́дъ, Пла́стъ ме́дꙋ (Там само, 122).

3. *Перен.* Духовна пожива: Неха(и) ми хто пода(ст) милꙋю прохладꙋ, въспри҃ати х(с)а сла(д)чаишого медꙋ // ꙋстами и с҃рце(м) того поживати, и пречисты(х) таинъ з вѣрою при҃ати (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 81–82); за́ко(н)нїкъ кото́ры(и) хочє(т) дꙋхо(в)ны(и) мє(д) робѝти, має(т) ҃ако мꙋ(д) ра҃ // пщо(л)ка… цно́тꙋ… збирати… а в оулии ср(д)ца своє́го… покладати и заховывати (серед. *Кас.* 63–63 зв.).

4. Вл.н.: Тєѡдо(р) мє(д) хоружи(и) и по(д)воєводи(и) (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 3, 1).

Див. ще **МЮД.**

МЕДЪ² *ж., бот.* Дика кориця, запашна кориця: касїа ѳистєла по ла(т). и по грє(к)… дївїи мє(д) по рꙋсски… дивїи мє(д) растє(т) в вєлики(х) троста҃(х) (XVI ст. *Травн.* 145 зв.).

МЕДЪНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МЕДЫКЪ *ч.* Медик, лікар: свѣ(д)ча(т) натоурали́стовє и ме́дыковє албо ликари, ижъ такїй єстъ до мнѣмана҃ або розꙋмѣ́на҃ в рожѐню людє́й скоу́то(к) и така́а҃ мо(ц), жє нємова҃(т)ко єи ҃а́къко́лвє(к) ма́тка єго зачина́ючи, в мысли и мнѣма́ню мѣ́ла, зна́къ ре́чи, ҃а́кы́й

за́вшє прєкладáєтъ, кото́рой ре́чи зна́чный прикла(д) в᷑ бытєйскы(х) чита́ємъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 68 зв.).

МЕДЬ *див.* **МѢДЬ.**

МЕДЬВЕДЬ *див.* **МЕДВѢДЬ.**

МЕДѧНЫЙ *див.* **МѢДЯНЫЙ.**

МЕЖ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖА, МЕЖЯ, МЕДЖА *ж.* **1.** (*лінія поділу якої-небудь території*) межа, границя: оттоле простѣ логомъ посередь мху подлѣ лѣску межою тоѣ земли Боровскоѣ и Острошицкоѣ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); именя наши… вдолжъ и вшир в кграницахъ и в межахъ и обыходехъ своихъ здавна маютъ (Гнойня, 1596 *ПККДА* I–2, 166); навратися товъ жє самовъ мєджовъ ку сходу прєзъ тєрня, яжъ въ ярокъ пада зподъ Мєдвєджи // идучій (Фольварк, 1606 *НЗУжг* XIV, 225–226); єдины ѡ мєжа(х) зе́мныхъ сва́рѧ(т)сѧ, а дроу́гїє ѡ бꙋдова́ньє домо́въ ра́ны собѣ задаю́т᷑. и єди́нъ дроу́гого забиваю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); за ко(т)рою сꙋмою вырѣкаються вы(ш) мѣнєныиѣ головє(н)чята… с пото(м)кы своиѣми… и вызволюю(т) имь вши(т)кꙋ ролю зꙋпо(л)нꙋю ѡ(д) мєжи до мєжи и зо (в)ши(т)кы(м) бꙋдованє(м) и што налєжи(т) до тоиѣ ролѣ (Одрехова, 1610 *ЦДІАЛ* 37, 2, 16 зв.); плѧ(ц) є(с)ко(в)ски(и)… ѡб мєжꙋ з василиє(м) виногра(д)ны(м)… лєжи(т) часы вичными (Васильків, 1645 *ЛОИИ* 68, 1, 46, 1); далє(м)… Чве(р)тина поля которая е(ст) на кгру(н)тѣ мѣ(с)тско(м) межи межами П. Феодора Ждана з єднои, а з другои П: Василїа Кобца (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); **межу положити** — (*визначити межу володіння*) розмежувати: и панове ихъ мл(с)ть мєжу промєжку и(х) положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу што стои(т) повышє гꙋмна в заломє (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. № 28).

2. (*цілинна смуга між земельними ділянками*) межа: И мы, подлугъ листу… и ихъ сознаня, дали есми тіи двѣ ниви… къ манастиру…, и границу есми положилъ: Плоской ниви подлѣ дороги великой,… а отъ дороги направо межею великою по конецъ Воздвиженскои нивы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); панъ лащъ… вєлъ насъ наꙋко(с) горы ѡноє… чєрєзъ мєжы полѧ засєваныє ржищми и грєчънищами… // до єзꙋ которого зовꙋть головны(и) єзъ (1546 *ОГ* 74 зв.–75); и на тоє зєлєнꙋю ро(з)кꙋ ѡ(т)дала з дочками своими, тоє мєжє єдна полѧ лаври(н)ки дрꙋгаѧ мєжѧ полѧ пꙋшка(р)ки (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); андрє(и) прєзвиско(м) ли(т)ви(н) зозна(л). и(ж) взя(л) ѡ(д) пн̄а фє(д)ка… є̄і̄. зло(т) в которо(и) сꙋмѣ застави(л) єму ла(н)… и(з) луками… и луку ѡ(д) мєжѣ вы(ш)нєѣ ѡпро(ч) ста(и) (Одрехова, 1596 *ЦДІАЛ* 37, 6, 4); тая нива боком межы тыми дорогами, концами опирается межою поля церкви светое Михайловское (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288).

3. (*вільний простір між чим-небудь*) проміжок: Мєжда: Мєжа́, ꙋ́лочка, а́лбо мѣ́сцє мєжи двома ре́чами поро́жнєє (1627 *ЛБ* 62).

МЕЖДЕРИКЪ *ч.* (*посудина для розтирання чого-небудь*) ступка: и спра́вилъ соломѡ́нъ всє начи́ньє в᷑ домꙋ г(с)днємъ… лихтари золоты́и… проти́во выро́чницы… и квѣ́ты ѧ́кѡ лилѣ́євыи,… и но́жички…, и зба́ны, и га́чки, и кꙋ́бки, и мєждє́рики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

МЕЖДО *див.* **МЕЖДУ.**

МЕЖДОЖИЛИЄ *с.* Міжжилля: interuenium, мєждожилиє (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОМЕТЇЄ *с.* (*незмінна частина мови, яка служить для безпосереднього виявлення почуттів і вольових виявів*) вигук: Знаменова́нїа Мєждоме́тїа сѵ̑тъ ра(з)ли́чна… // Прєзира́щагѡ: ѩ́кѡ, гѡ́. Мєрза́щагосѧ: ѩ́кѡ, фе́. Понѵ̑жа́ющагѡ: ѩ́кѡ, нѵ̑. Радѵ̑ищагосѧ: ѩ́кѡ, го́й (Кременець, 1638 *Грам.* 73–73 зв.).

МЕЖДОЦАРЪ *ч.* (*верховний правитель держави у період міжцарів'я*) регент: interrex, мєждоца(р), намѣсникъ ца(р)ски(й) (1642 *ЛС* 243).

МЕЖДОЧАСЇЄ *с.* (*богослужіння добового кола, яке є продовженням часів*) міжчасся: Артыкѵ̑лъ в҃і. Ѡ(т)мѣна всѣх ѡныхъ старожи́тных цєрємонїй ц҃рко(в)ных, то єстъ всєно́щны(х) ѡ(т)пра́въ, кото́рих, во ѵ̑ставѣ поло́женно прєз го́дъ ѡ(т)пра́вити ѯ҃и, а повсєднє(в)ныхъ дны́й полѵ̑нощници, оутрєни, часы, мєждоча́сїє (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 28).

МЕЖДУ, МЕЖДО *прийм.* (*з ор.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (*вказує на об'єкти, які взаємопов'язані між собою*) між: Такождє мєждѵ̑ собою совѣто(м) согласны(м) Игѵ̑мєна и Прочїи(х) Строителе(и) досто(и)ны(х) чєсти и благоговѣнно живѵ̑щи(х)… избирати (Біла Церква, 1520 *ЛСБ* 480); ино ми видѣвшє их доброю волєю изманоу и лагодоу мєждо ними такождєрє єсми дали и потврьдиаи оуси тоти вишерєчєнніи // сєловє нашєи с[ва]таи монастири ѡт Хомороу (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55–56); когда знашел сє в Римѣ тот один, и глава всемирная, и костела римского старший, тогда и мученики и чудотворства между панами погибли и благодать духовная отлетѣла (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 187); Двѣ жє стихі́и, мєждѵ̑ собо́ю вра(ж)доу́ютъ, и ва́лꙋ̀кѵ̑ вєдоу́тъ; вода́, и о́гнь: и для того и́хъ прєм(д)рый съдѣтєль, розсади́въ на ро́зныи мѣста далє́ко ѡ(т) сєбє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); И ре́клъ ѿгъ: та́й зна́къ примире́нѧ кото́рый даю мєждѵ̑ мно́ю и ва́ми: дѵ̑гѵ̑ мою положю на ѡболока́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. (*вказує на об'єкти, які порівнюються, зіставляються*) між: За чи(м) нє ѡ том҃ є(ст) рє(ч), алє ѡ ро́зносты мєждѵ̑ ѡбразо(м) на табли́ци малїова́нны(м) и мєждѵ̑ ви́тєсанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв)* 31).

Див. ще **МЕЖИ.**

МЕЖДУОСОБНЫЙ *прикм.* Міжусобний: Дла кото́роѣ, мєждѵ̑ѡсо́бнаѧ Война. Дїєт҃сѧ мєжи людми, в҃ Па́нствѣ Кро́ля Пана, Кгды́жъ за Вѣрѵ̑ готовъ е́сть Пра́вый Хр(с)тїани́нъ. Оумира́ти: а́ нє да́стьсѧ привєсти до новинъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 45 зв.).

Див. ще **МЕЖДУСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **междуособный**: Тогда [дїа́волъ] и́нѵ̑ю лютѣйшѵ̑ю, и сѵ̑птєл҃нѣйшѵ̑ю, во(и)нѵ̑ на ню подвиза́єтъ, мєждѵ̑со́бнѵ̑ю вра́ждѵ̑; єрєти́чєскоє оучєнїє фалъши́вѵ̑ю наоу́кѵ̑, ѩко рѣкѵ̑, изве́дъ смїй злосли́вый ис па́щєки своє́и (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60).

Див. ще **МЕЖДУОСОБНЫЙ, МЕЖИСОБНЫЙ.**

МЕЖДУСОБЫЄ *с.* Міжусобиця: Ѡбачє рады раты нинѣшны(х) врємє(н) бывшєѧ мє(ж)дꙋсобыѧ въ зємли нашє(и) ѡ нє(и) жє и ꙋ нашы(х) страна(х) мню ѩко нє нєвѣдомо є(ст) всѩчєски(и) пр(с҃)то(л) нашъ… хра(м) с҃тго… Гєѡ(р)гиѧ татарами или скифи ѡбнажє(н) и зо всѣхъ съкрови(щ) (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

МЕЖЕБОЙСТВО *с.* Душогубство, вбивство: Мало на томъ мел, — еще и на мне самомъ помстою неякою, зелживостю, межебойствомъ ся похвалялъ и забити искалъ: бы мя не ретовали приятели, подобно и волю свою пополнити мел (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 58).

МЕЖИ, МЕДЖИ, МЕЖ, МЕЖЇ, МЕЖЪ, МЕЖЫ *прийм.* **I.** *(з род.)* **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при вказуванні на об'єкти, серед яких відбувається дія*) межи, серед: Которое доконанє вчинили єсмо мєжи кнѧжат Их Милости… вєдлє листов… єднацких (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); розницы мѣли єсмо с кнѧзєм Василємъ… мєжи имѣнєй наших (Турійськ, 1540 *AS* IV, 242); И штожъ пакъ малженства, или чистоты плебанское дотычетъ, церковъ… нарадили замтузомъ, ижъ межи ихъ духовенъства не знати, кое чий отецъ, кое чий сынъ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); Наука Божая у нихъ згинула; злость великая и незбожность межы ихъ духовныхъ и чернцовъ розмножиласе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 310);

б) (*уживається при вказуванні на об'єкти, куди спрямована дія*) межи, між: ино мы сами по доброй воли своєй поспол ся згодивши, мєжи тых имѣнєй наших на тыи зємли выєхали (Торговище, 1540 *AS* IV, 244); пєрє(д) вєжою почата зновꙋ башъта с протє(с)ѧ // дꙋбовго ѡвитыми стєнами а мєжи стєнъ толъсто на по(л)чєтє(р)ты (!) пѧ(ди) зємълєю набиваючи и вывєдєно къ вє(р)хꙋ вышє(и) стоѧча члѣ҃ка а въ ши(р)ки в сєрєдинє бакъшты тоє г҃ сажъни (1552 *ОВін.З.* 130–130 зв.); не ма́ю(т) бы́ти бє(з) бро́нѣ, мєжи та(к) вєли́кои зло́сти щєка́ючи(х) псо́въ, и нєвида́ны(х) бе́сти(и) нєпра́вости дꙋхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 7); ѩ… видє(л) єсми… на рꙋцє лєво(и) два па(л)цы звє(р)хꙋ ѡ(т)тѧтыє которыє // мєжи мєзиного и бо(л)шого (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 28–29).

2. (*виражає просторові відношення*) (*уживається при позначенні просторового розташування об'єкта*) межи, між: Жаловал господарю, королю Єго Милости, кнѧзь Андрѣй… на кнѧзѧ Василѧ… ижбы ѡтєц кнѧзѧ Василєвъ ѡстровъ мєжи Ковлѧ и Кошира в нєго кгвалтом ѡтнѧл (Ковель, 1519 *AS* III, 188); скопокъ мирры милыи мои мьнѣ, межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); которых дєи Татар в ночи с Чєтвєрга на Пѧтницꙋ… мєжи Києва и Бѣлоцєркви ꙋ Пєрєпєтова кꙋргана шлѧх видєли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); за дє(с)ною мєжи Києва и чє(р)нигова ѡ(т) за(м)ко(в) ты(х) всєрєдинє з обоу сторо(н) по дєсєти ми(л) (Варшава, 1616 *ООЗ*–2, 1); А о́нꙋю ве́жꙋ росказа́лъ б҃гъ роскида́ти вѣ́трꙋ. Кото́рогѡ и тєпе́ръ е́сть ѡста́токъ, мєжи Аси́ра и Вавило́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.).

II. (*зі зн.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія*) межи, серед: а милому моему, а милыи мои мнѣ, еже ся

пасѣть межи крыны (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); Што тежъ ваша милость, господарь мой, рачилъ росказати мнѣ межи священники Подольскими рядностей церковныхъ… оглядати (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300); кто… тоє тєбѣ дрꙋкова́ти росказалъ // и мє́жи лю́ди поусти́ти ко читанїю (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 123 зв.–124); Ю́жъ про́жноє лѣка́ровъ всѣ(х) бꙋ́дє(т) стара(н)є, Кгды смр҃ть ꙋчи́нитъ мє́жи гꙋмо́ры мѣ́ша(н)є (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); па(н) дєди(ч)ны(и) приєхавши, пита(л)сє мєжы паны Трыпо(л)ски, которы(м) бы тая сума… налєжи(т) мєла, гото(в) єє будучы ѡ(д)да(т) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію або перебувають у якихось стосунках*) межи, між, поміж: сами єсмо, зьєхавшисѧ до Задыб,… так єсмо мєжи сєбє вчинили и тую рєч єсмо на том зоставили (Задиби, 1531 *AS* III, 392); И мы…, на том єсмо мєжи сєбє тꙋю рєч наконєц постановили и з обꙋ сторон мєжи сєбє на том зоставили на вєчныи часы (Ковель, 1538 *AS* IV, 167); А коли мєжи сєбє посваряться тотъ жє атаманъ тєсєльски(и) ихъ сꙋдити маєть (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); Писалъ ты ко мнѣ съ посланцомъ своимъ… о обидѣ первой, что первые посланцы твои… съ паномъ Криштопомъ Сливницкимъ… межи себя побранились (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98);

в) (*уживається при позначенні групи об'єктів, до яких приєднується хто-, що-небудь або приєднують кого-небудь*) межи; до: гдє га(и)вороны лєтꙗтъ та(м) сꙗ тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣ́йшєю рє́чꙋ бы́ти здає(т)сѧ, на(д) вшєлѧ́кїє єго задєрˢжа(н)ѧ, вы́рватисѧ ѡ(т) грѣха, и пєрєда́тисѧ мєжи ты́хъ, кото́рыє на плѧ́цоу покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Ѡглаша́ю: Наꙋча́ю, мєжи ѡглашє́нныхъ впроважа́ю (1627 *ЛБ* 150); Зна́й жє роско́шникꙋ тѣла,… ѡ́то на дво́ръ тво́й, идє коса́ръ стра́шный, нєсподѣва́нє, положи́ти тѧ; мєжи трꙋпы смра(д)ныи (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.); А ва́съ роспорошꙋ мєжи наро́ды, и добꙋ́дꙋтъ мєча за ва́ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*уживається при вказуванні на групу осіб, звідки виділяється хто-небудь*) з-поміж: А так мы з обꙋдвꙋ сторонъ, ꙗкъ з рꙋки нашой, так тєж з рꙋки кнѧзѧ… взѧли єсмо собє мєжи сєбє єдначовъ полюбовныхъ (Володимир, 1544 *AS* IV, 389); Кгды(ж)… мєжи два на́ дєсѧть осо́бъ ап҃(с)тловъ нашо(л)сѧ нєдобрый. а мєжи колко сотъ па́пєжовъ ри́мскихъ жєбы нє мѣлъ бы́ти жа́дєнъ злы(и) иєрєти(к), то рєчъ нєподобнаѧ (Острог, 1589 *См.Кл.* 7 зв.);

г) (*уживається при вказуванні на об'єкти, між якими щось розподіляється*) межи, між: коли єсˢми пѧтєро хлѣба розˢламаль мєжи пѧть тисѧчоувь. колико єстє кошоувь полны(х) зобрали ѡкроуховь (1556–1561 *ПЄ* 157); ѡни… //… мєли сєла або полѧ продавали и приносили п(ѣ)нз҃и… и клали пєрє(д) ноги апо(с)то(л)скии и дєлили мєжи ка(ж)дого ко(л)ко кому была потрєба (II пол. XVI ст. *КА* 21); а до шпиталовъ въ Луцку и межи убогіе на погребѣ роздали золотыхъ сто (Луцьк, 1607 *АСД* I, 231); Слꙋги и по(д)даныє та(м) мєшкаючиє во(д)лꙋ(г) листовъ свои(х) мєжи сєбє розєбрали и до ꙋжива(н)ꙗ споко(и)но(г) ѡди(н) дрꙋгомꙋ ѡдали (Житомир, 1609 *ЦДІ-*

АК 11, 1, 5, 11); титоу(с) вꙿ на́мєтѣ сѣ(д)ши на своє(м) сто(л)цю. дѧковалъ рыцє́рствꙋ своємꙋ з доброи послꙋ́ги. и коры(ст) мє́жи нѣ розда(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); а што ко́лвєкъ бꙋ́дєтъ всєгѡ нєха́й ѡ(т)но́сѧтъ до тєбє, а сами то́лкѡ мнѣ(и)ш(и)и ре́чи нєха́й сꙋ́дѧтъ: иже бы тобѣ лжє́й бы́ло, подѣли́вши тѧжа(р) мєжи и́ншихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.); тыє всѣ пъчолы… на пожито(к) сво(и) ѡбє(р)нулъ што лѣпъшого, а што дробнє(и)шого, — мєжи своє помо(ч)ники и ко(м)при(н)ципалы ро(з)да(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

2. (*виражає об'єктно-просторові відношення*) (*уживається при позначенні групи об'єктів, посеред яких спрямована дія*) межи, поміж: А сты(и) Пєтрь, порвавꙿшиса зо сноу, вскочи(л) мєжи нѣ с кордо(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 58); Правосла́вныи зась хр(с)тїа́нє пооутѣкаютꙿ далєко мє(д)жи го́ры (поч. XVII ст. *Пчела* 25 зв.); Кто (ж) єдꙿнакь с ты(х) трєхь, видитꙿса тобѣ ближнимь быти томоу. который жє то впаль быль мєжи разꙿбойникы. а ѡнь повидѣ(л). то(т) который оучиниль мл(с)рдѧ на(д) нимь (1556–1561 *ПЄ* 265); Только по волну и молоко до нас єздили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42); А помєнєно(г) Пна ѡана Ко(з)ло(в)ско(г) забито(г) мєжи колоды вкинули (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); а коли позна́ли жє бы́ли наги́ми, то́гда са́ми сєбє оустида́тисѧ мꙋ́сѣли. и пла́чючи вбѣжа́ли подꙿ тѣ́нь глыбо́кой доли́ны мєжи ча́стыи и гꙋ́стыи дєрєва (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

III. (*з ор.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) **а)** (*уживається при позначенні об'єктів, які вступають у взаємодію одне з одним*) межи, між: ѡ(к) сѣ стало примиріє мєжи королє(м) по(л)ски(м)… и мєжи богдано(м) воєводою… тыи ꙋси шкоды… имаю(т) быти вєрнєны и заплачєны (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); ино сꙋди на тотъ рокъ выєжчали и вы дєй в иншихъ дєлєх єднаньє мєжи собою вчинили (Краків, 1524 *AS* III, 260); На сюмъ познаютъ васъ люде, ажъ есте мои ученици, если имаете любовъ межи собовъ (XVI ст. *НЄ* 11); бы́лї бо мєжи събою ирод с пїлатомꙿ в тыѧ дни в пріѧ́тєлствѣ. а пєрєд тымꙿ вєлїку́ю нєнависть мѣли мєжи събою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 82); жи́довє… нача́ли мє́жи со́боѫ мо́вити и ра́дити. ре́коучи… оутвръ(ди)мо гро́бь пєча(т)ми (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 17); и абы жадны(м) способо(м) анѣ росты(р)кувъ мєжи вами нє было, анѣ сѧ спꙋръ и сваръ мєжи вами на(и)довалъ // алє вꙿ покорѣ и вꙿ мило(с)ти мє(жи) собою (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1–1 зв.); Пнє бжє пожа(л)сѧ ѡбоихъ прыгоды мєжи дховными та(к) вєликои нє(з)годы (1636 *Лям. о пр.* 6 зв.); нє сподѣває(м)сѧ жєбы за таки(м) ихъ дѣломъ мꙋгъ быти ми(р) мєжи нами (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31);

б) (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких відбувається дія*) межи, серед: и тогды мє(ж) ими црь двдъ. какъ бы в гоусли ѧзыко(м). началъ пѣти (1489 *Чет.* 325); а положили єсмо дла того мєж ними зарꙋкꙋ (Кошир, 1502 *AS* I, 147); ты бы каза(л) емꙋ пєрє(д) собою стати и ѡ томъ мєжи ними досмотрє(л) и справєдливость томꙋ наконєцъ вчини(л) та(к) ка(к) бы и(м) в томъ кривды нє было (Краків, 1530 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 1);

боу(ди) хва́ла бо҃у на́ высо́костѧ(х), и на́ зє(м)-ли ми́ръ, ме́жи людо(м) до́браа во́лѧ (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); Которое позволѣнѧ и(х) право дєкрєто(м) свои(м) потвє(р)дило и закла(д) мєжи ними ѡбома сторонами ѹложило (Одрехова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); позволя́й жє тєды… зго́дѹ чини́ти мєжи подъда́ными. а нє єдино́го з дроу́гимъ зважати (Острог, 1614 *Тест.* 177); Ꙗко з давъныхъ часовъ такъ и тєпє(р) єго ца(р)скомѹ вєличє(с)твѹ єсътєсъмо прихилъными и нє зычимо того абы гнѣвъ ѧки(и) мєжи людъми єго ца(р)ского вєличєсътва и мєжи нашими заходивъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

в) (*уживається при позначенні об'єктів, серед яких перебуває предмет мовлення*) межи, серед: и вчинїлсѧ смѣ(л) на разъбои. и тыи вси разбоинїци. по(с)тавилї єго мєжї собою. кнѧзємъ старєишиною. и завжьды были руки єго во крови чл҃вєчьєи (1489 *Чет.* 194); Маєт ѡн… мєстцо своє, так при бытности нашой господарьской в тамошнєм панствє нашом,… ѧко и бєз бытности нашоє мєжи паны радами нашими… маєт мєти (Краків, 1542 *AS* IV, 326); мєжи ни́ми бы́лъ є́дєнъ аѳа́насїй… ѡ́дєждѹ на нє(м) чєрнєчєскѹю подралъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 289 зв.); ѡ(т) то(г) часѹ напрє(д) та(к)жє доколє на(с) гъ̄ бъ̄ мєжи живими ѡ(с)тави(т) бити… в чи(м) бѹдє(м) мо(г)ли слѹжити. то(мѹ) сто̄(мѹ) и ч(с̄)тно(мѹ) храмѹ (Устя, 1600 *ЛСБ* 353, 1); Кото́рый нн҃ѣ гро́зи(т), а за́в᷾тра оумираєт᷾. нн҃ѣ в ша(р)-латѣ, а за́втра в᷾ гнилости… ннѣ мєжи похлѣ́бцами. а за́в᷾тра в роба́ц᷾ствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Ѡглаша́юсѧ: Наѹча́юсѧ почáткѡ(в), є́стє(м) мє́жи ты́ми кото́рїи готѹ́ютсѧ до кр҃щє́нїа (1627 *ЛБ* 150); естъ межи ними еди(н) планет сату(р)ну(с). тотъ бѣжитъ такъ високо же ле(д)во во три(д)цатъ лѣтъ бѣгъ свой виконіваетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

г) (*уживається при позначенні групи об'єктів, між якими щось розподіляється*) між, межи: а то(т) дє(л) мєли єсмо мєжи собою в доброи воли (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); ѡни вси чотыри браты споло(м) згоди(в)шисѧ мѣли дѣлъ сами мєжи собою ѹв ѡ(т)чизнѣ своєй (Краків, 1527 *Гр. Сл.*); мєли єстє… мєжи собою дє(л) и ро(з)ровнѧ(н)є… во вси(х) имє(н)ѧхъ… учинити (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); а они и то межи собою на ровные части роздѣлити маютъ (Краків, 1595 *АСД* I, 199); И да́лъ и́мъ о҃цъ и́хъ дѣ́дицство мєжи бра(т)єю и́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.);

ґ) (*уживається при позначенні об'єктів, які зіставляються чи порівнюються*) межи, між: Глава: з҃: ширє(и) ѡка(з)ує(т) подобє(н)-ство которое є(ст) мєжи и мє(л)хисєдєко(м) и приро(в)на(н)є попо(в)ства и ѡѳѣры єго з лєвиты (II пол. XVI ст. *КА* 559); розность великую межи Петромъ святымъ а папежомъ Римскимъ усмотрую (1603 *Пит.* 6); Съ тыхъ теды учителей святыхъ доводовъ вѣдатись ясно дастъ, ижъ святый Петръ межи апостолами анѣ достоинствомъ, анѣ честью,… анѣ владзою не продкуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358); троя́каѧ є́дна(к) є(ст) мє́жи К҃рщє́нїє(м) и покѹ́тою розни́ца (Львів, 1646 *Ном.* 5);

д) (*уживається при позначенні об'єктів, які вирізняються з ряду однотипних певними характеристиками*) межи, з-поміж: ѧ готовъ противъ тєбє з мєчємъ своимъ стати; розѹмѣ-

єшъ ї ѡзришъ, хто мєжи нами бѹдє(т) си(л)нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); мєжи тыми гаковъницами в нєкоторы(х) кѹръковъ нєтъ (1552 *ОЛЗ* 160); д҃ хрєщики малы(х) єди(н) мєжи ними и(з) срѣбрьны(м) ланьцѹшкомъ (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Гє́рбъ цны́хъ Бала́банѡвъ, мєжи всѣми єстъ значный (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 ненум.); На́йболшѹю ре́чъ ме́жи всѣми сѹжѹ́ во́лность (Київ, 1622 *Сак.В.* 38); Слонцє найѧснѣйшоє мєжи планєтами (1645 *Уж.* 77).

2. (*виражає об'єктно-просторові відношення*) (*уживається при позначенні групи об'єктів, посередині яких перебуває предмет мовлення*) межи, поміж: што сѧ дотычєть тых границ, которыи єсмо мєли мєжи имєньи нашими,… в листєх наших ѡписано (Львів, 1537 *AS* IV, 91); тои ночи пєтръ спа(л) мєжи двєма жо(л)нєрами звѧзаны(и) двєма ла(н)цухами (II пол. XVI ст. *КА* 63); ото(ж) ѧ(м) є(ст) в ѕпо́сре(д)коу ме́жи ва́ми… абы єстє или и пи́ли на пр(с̄)тлѣ моє(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 25); дв̄дъ,… мѣ(ч) вы́нѧвши пораж**а́**ючого, и мєжи по(д)да́ными поста́вилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160 зв.); Котрого то през Крестъ и на смерть сказали: и межи збуйцами повѣсити дали (Львів, 1630 *Траг.п.* 170); Ааръ҃нъ,… сто́ѧчи межи ме́ртвыми, и живы́ми проси́лъ за лю(д) (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.).

3. (*виражає просторові відношення*) (*уживається при позначенні просторового розташування об'єкта*) межи, між: А хотар вышєписанным сєлам, на имѣ Синєщєм и Ѡничканѡм,… мєжи Ѡничкан(и) и Гоєщи (Сучава, 1501 *BD* II, 184); Сажо(в)ка мєжи гѹмно(м) и дво(р)цємъ ѡдна в нє(и) ничого нє(т) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 10); ми(с)ко сн̄ь футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запла(т)оу… сєстрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)скоѣ ко(т)раѧ лєжи(т) мєжи бы(р)вою а(н)дрѣє(м) з вы(ш)нѣ строны а з ни(ж)нєѣ строны ти(м)ка пасє(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); Їѵз… видє(л) є(с)ми… //… мєжи п(л)єчима двє раны штыховы(х) крывавы(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3 зв.–4); ѹдо́лъ: Ме́жи гора́ми ни́ва (1627 *ЛБ* 167); вси мѹ́жовє валєчныи ѹтєкли в ночи доро́гою бра́мы кото́раѧ е́сть мєжи двои́стымъ мѹ́ромъ и ѡгоро́домъ цр̄(с)кимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 351 зв.).

Див. ще **МЕЖДО, МЕЖДУ.**

МЕЖИЗЕМНЫЙ *прикм.* Який знаходиться, розташований між материками. ◊ **Межиземноє море** *див.* **МОРЕ.**

МЕЖИЗЕМСКИЙ *прикм.* Те саме, що **межиземный**. ◊ **Межиземскоє море** *див.* **МОРЕ.**

МЕЖИСОБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **междуособный**: про то (ж) братиѧ. вчинѣмъ хвалоу бж̄ьєи мт̄ри. што ѡна покрыває(т) на(с). от огнѧ и мєча. и ѡ(т) мєжисобно(г) клопотѹ. ѡ(т) нахожѣниѧ паганы(х) (1489 *Чет.* 47).

МЕЖЇ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖНОСТЬ (*хоробрість, відвага*) мужність: Хра́брость: Ме́жность, дѹ́жо(ст) (1627 *ЛБ* 144).

Див. ще **МЕНЖСТВО, МУЖНОСТЬ.**

МЕЖНЫЙ[1] *прикм.* Межовий. У складі вл.н.: **Межный Путь**: от тое гребли посеред

ставу уверхъ граница идет до дороги и до врочища Межного Пути (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113).

МЕЖНЫЙ² *див.* **МЕНЖНЫЙ.**

МЕЖОБОЄЦЪ *ч.* Душогубець, убивця: Йко дє(и) при ѡно(м) замо(р)дова(н)ю то(т) при(н)цыпа(л)… // из оными лѷпами кгды ѷєха(л) на ѡ(с)та(т)кѷ и(ж) дє(и) є(с)мо змєжи ты(х) мєжобо(и)цо(в) кгва(л)то(в)нико(в) на ѡно(м) горꙗчо(м) ѷчи(н)кѷ и мѷжобо(и)ствє нєкоторы(х) дво(х)… по(и)мали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.–12).

Див. ще **МУЖЕБІЙЦА, МУЖЕУБІЄЦЪ, МУЖОБОЄЦЪ.**

МЕЖЪ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖЫ *див.* **МЕЖИ.**

МЕЖЯ *див.* **МЕЖА.**

МЕЗИНЫЙ *див.* **МѢЗИНИЙ.**

МЕЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЗТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЗЪСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕЙБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕЙСІѦШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕЙСЦЕ *с.* (*територія, де що-небудь розташоване, має відбутися*) місце: Ѡ(д)накъ при(с)то(и)нє во(д)лугъ звичаю и цєрємониє(и) вєри нашо(и) хрє(с)тиянъско(и) кгрє(ц)ко(и) на мє(и)сцу свєто(м) в мана(с)тирє… в пу(ш)чи Трояновъско(и)… похованая битъ маєтъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217); **на кождомъ мейсцу** — будь-де, щокроку: На ко́ждомъ ме́йсцѷ, на ко́ждого, сме́рть чи́гаєтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16).

МЕЛАНКОЛІЄВЪ *прикм.* ◊ **меланколієва кручина** *див.* **КРУЧИНА.**

МЕЛАНКОЛЇА *див.* **МЕЛЯНХОЛѢЯ.**

МЕЛЕНЄ *с.* (*перемелювання зерна на борошно*) мливо, помел: мацу жита дано зъ двора на мелене, а пувторы маци муки съ тое маци казано оддавати (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

Див. ще **МЕЛЪТЄ.**

Пор. **МОЛОТИ.**

МЕЛИОРАЦИЯ *ж.* Доповнення; виправлення: противъко помененому пану Раецъкому и его помочникомъ повторе сведъчилъсе, оферуючи з нимъ о тое правне поступит, цалую мелиорацию и поправу тоей протестацыи такъ о части, яко и во всемъ,… зоставуючи, еслибы того потреба указала (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522); помєнєна(ꙗ) ꙗнова(ꙗ) ко(з)ловъска(ꙗ)… протє(с)тацию имєнє(м) малъжо(н)ка своє(г) заносила… зостави(в)шы во(л)ную мєлиѡрацию тоє(и) протє(с)тации ма(л)жо(н)кови своєму є(с)ли є(г) Па(н) Бо(г) до пє(р)шо(г) здоровъꙗ припровади(т) рачи(т) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.); вєдомостъ ѡ справахъ, правахъ на добра, кгрунъти, до(л)ги, процєсахъ пра(в)ныхъ и иншихъ тымъ подобъныхъ зася(г)ти будєтъ мо(г), любо тоє (и) мєлиѡрацию вцалє зоставуючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

МЕЛИОРОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Доповнювати; виправляти: которы(и) [Анъдрє(и) Фи(р)лє(и)]… ѡ(д)ступуючи ѡ(д) апєляции,… мєлиѡруючи и поря(д)нє сво(и) позовъ справуючи,… и ѡ(д)живляючи справу тую по смє(р)ти ѡ(т)ца вашо(г)[о],… вє(р̄) вш̄у на полє по-

зыває(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); Мелиоруючи теды тую протестацию, а реферуючисе до протестацыи в кгроде Житомирскимъ и тои справе занесеное (!) на тотъ часъ просили, абы так и отестация до книгъ принята и записана была, што отримали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 788); передо мною, Гелияшомъ Малюшицъкимъ, буркграбимъ луцъким, становшы очевисто, урожоный его милост панъ Василей Масалский, мелиоруючы манифестацию албо протестацию свою, перед наместником // суду каптурового… противко подданымъ державы своее села Чорныжа занесеное,… соленъниторъ сведъчилъ и протестовалсе (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 88–89).

МЕЛИТЯНЕ *мн.* (*жителі острова Мальта*) мальтійці: Мелитяне варвари што ся называютъ погане, не видѣли Павла и не хотѣли (!) нѣ одного грѣха его, али (коли) уздрѣли, ажъ гадина повисла на руку Павлову и укусила его, и рекли одинъ (*в рук.* ѡднъ. — *Прим. вид.*) ико другому: “Во истину чл҃овѣкоубійця естъ сесь чл҃вѣкъ” (XVI ст. *НЄ* 67).

МЕЛІТИ *дієсл. недок.* Молоти: меліти molo (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МЕЛЗИТИ *дієсл. недок.* Доїти: immulgeo, мє(л)зю, дою, кормлю (1642 *ЛС* 226).

МЕЛІОДЇЙНЕ, МЕЛЇОДЇЙНЕ *присл.* Мелодійно, милозвучно: то(ж) тєды спѣва́й дв҃дє мєлїѡдїйнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Ра́дꙋйсѧ, жє прєсла́вно е́стєсь оувєлбе́ный, Вѣнце́м(ъ) нєсмєрте́лности навѣ́ки оучте́ны(и). Ра́дꙋйсѧ, вєсєли́сѧ, оутѣ́хи заживáй. Възыгра́вшисѧ в(ъ) дꙋ́хꙋ мєліодїйнє спѣва́й (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.).

МЕЛІОДЇЙНЫЙ *прикм.* **1.** Мелодійний, милозвучний: Всѣ ро́зныи мꙋзи́ки,… Стро́йтє Цита́ри, Лю́тнѣ, в(ъ) Арфы ми́лє бїйтє, Мєліодїйными дꙋ́мы на(с) всѣ́хъ вєсєлѣ́тє (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

2. *Перен.* (*який визначається довершеними якостями*) досконалий: Мєліодїйный Мꙋзы́кꙋ, Кро́лю и Пр(о)рчє, Мꙋжꙋ по с(р)дцꙋ Бж҃їю, нб(с)ный отро́чє. Обфи́тою ра́достю го́йнє исполни́сѧ, Възыгра́вшисѧ в(ъ) дꙋхꙋ, ми́лє вєсєли́сѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

МЕЛІОДЇЯ *див.* **МЕЛОДЇЯ.**

МЕЛЇОДЇЙНЕ *див.* **МЕЛІОДЇЙНЕ.**

МЕЛКОВЫЙ *прикм.* (*про гроші*) (*незначний вартістю*) дрібний: пенезей протестантовыхъ, которые мелъ на справы и на страву ихъ милостей пановъ юристовъ присланые въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцатъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523).

МЕЛКЫЙ *див.* **МѢЛКИЙ.**

МЕЛНИК *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛНИКОВЪ *прикм.* **1.** (який *належний мельникові*) мельників: которого сꙋпрꙋна… пн҃ъ Сє(р)ховє(ц)ки(и)… с слꙋга(ми)… свои-(ми) погона(в)ши єго… нє допꙋ(с)ти(л)… до до(мꙋ) пна кє(в)личова ꙋпа(ст) которы(и) до до(мꙋ) мє(л)никова ꙋпа(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23).

2. Вл.н.: а на ча(ст) сыно(в) є(г) м(л)… зо(с)талося млыно(в) два… а з(с) по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)… Гри(ц)ко чопи(л)ка. пєтръ мє(л)нико(в), ѫ(ц)ко нога (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 19 зв.–20).

Див. ще **МЕЛНИЦКИЙ.**

МЕЛНИКЪ *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛНИЦА *див.* **МЕЛЬНИЦА.**

МЕЛНИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **мельниковъ** у 1 знач.: сокєра мє(л)ницкаѧ, за которую дано грошє(и) два(д)ца(т) лито(в)-ски(х) (Володимир, 1578 *ТУ* 172).

МЕЛОДЇА *див.* **МЕЛОДЇЯ.**

МЕЛОДЇЯ, МЕЛІОДЇЯ, МЕЛОДЇА *ж.* (*логічна послідовність музичних звуків, організованих ритмічно і ладово-інтонаційно*) мелодія: Послоухаймо… ѩкъ звѝтажства своєго пѣ(сн) вєли́кою ликоуючи спѣва́єтъ: ѩ́къ голо́снаѧ сло́въ горѧчи(х) мєлодїа або ви(м)θоніа (!) нб(с̄)ъ са́мыхъ вы́соко(ст) прєража́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); Ѡ дн̄ь оутѣ́шный и вєсє́лы(и) тоєю ж мєло́дїєю, ты(м) жє го́лосо(м) агг̄лскоє бл̄гословє́нство, вѣ́рѫ патрїа́рхо(в)… ѡка́зѫючїй (Там само, 228 зв.); Тѫтꙋ мєліо́дїи, тѫ Кантѫ, Пѣ́снєй тѫ(т) потрє́ба. Бо са́мꙋ Па́нꙋ триѫмфѫєтꙋ, котры(и) зꙋстѫпи(л) зꙋнб̄а (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЛОХИТЕСЪ *ч.* (*мінерал яскраво-зеленого кольору з металевим відблиском*) малахіт: мєлохитєсъ… по ла(т)… то(т) камє(н) мєлохитє(с) собою зєлє(н) (XVI ст. *Травн.* 522).

МЕЛТИЙ *дієприкм.* Мелений: molit(us), мє(л)ти(й) (1642 *ЛС* 271).

МЕЛЪНИКЪ *див.* **МЕЛЬНИКЪ.**

МЕЛЪТЄ *с.* (*перемелювання зерна на борошно*) мливо, помел: вольного мєлътѧ вшєлѩкого збожа ихъ бєзъ чєрги и мѣ́рочокъ въ млынахъ моихъ… єсли бы ихъ млынъ зъ ѩкои кольвєкъ мєры ваковати мєлъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV–1, 75).

Див. ще **МЕЛЕНЄ.**

Пор. **МОЛОТИ.**

МЕЛЬНИКЪ, МЕЛНИК, МЕЛНИКЪ, МЕЛЪНИКЪ *ч.* **1.** Мельник; мірошник: а на Володавє млын и мєлник, а к томѫ на Шѫминѣ млынєць кн‹а›зю Андрѣю достал‹оса› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); Тыє мосты ѡбадва робѧть мєльники яко г(с̄)дръскиє такъ и кн̄зьскиє… гдє… хто кольвєкъ… ѡколо замъкѫ млынь маю(ть)… винни при(и)-ти и робити… и кромъ жа(д)ноє помочи (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 168 зв.); Яко (ж),… тыє по(д)даныє… того (ж) часу, приєхавши до (м)лина, мєлъникови житоми(р)скому и мєщано(м), которыє на то(т) ча(с) во млынє были, то ѡповєдали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 64); кони у подданых, бояров, мелников, такъ в Шеплю, яко и Войсечу, до одного козацтво выбрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62).

2. Вл. н.: люди куничъныє цє(р)ковъныє… нєвго(д) прихожи(и)… янъко литви(нъ)… пєтръ мє(л)ни(к) (Овруч, 1552 *ООвр.З.* 108); Иванъ Мє(л)никъ (1649 *РЗВ* 372 зв.); У Я(ц)-ка Мє(л)ника: коня сивого, воло(в) два, Жупановъ фалє(н)дишовы(х) лазуровы(х) два (Житомир, 1650 *ДМВН* 206).

МЕЛЬНИЦА, МЕЛНИЦА *ж.* Млин: a staw na Buhu tak ze oni wsi pospołu, jako zemianskie ludy, tak y meszczane, powinny robyty y hatyty melnycu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Сторожа на поли бывала… на чотырє(х) мєстъца(х). Пє(р)ваѧ… ѫ полътори мили ѡтъ замъкѫ дрѫгаѧ далє(и)…

трєтаѧ… на мє(л)ницы чєтвє(р)таѧ в дрꙋгꙋю сторонꙋ (Брацлав, 1552 *ОБЗ* 142 зв.); бо дей онъ давалъ на то выводъ, ижъ у мельницы меду пресного пчолъ своихъ, отбежныхъ сее весны, выбравши, мѣщанину Мельницкому Занкови… продалъ (Луцьк, 1564 *Ив.* 264); взяли привилей на Ставокъ подъ мельницою (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 207).

МЕЛЬЧИЙ *прикм.* Млиновий. ◊ **коло мельчоє** *див.* **КОЛО**[1].

МЕЛЯНХОЛИКЪ *ч.* Меланхолік: melancholic(us), мєля(н)холикъ (1642 *ЛС* 266).

МЕЛЯНХОЛѢЯ, МЕЛАНКОЛЇА *ж.* **1.** (*психічне захворювання*) меланхолія: melancholia, мєля(н)холѣя нєдугъ (1642 *ЛС* 266).

2. Збудник, який викликає психічне захворювання меланхолію: мєланколїа є(ст) нѣкаѧ врє(ди)тє(л)наѧ мокрость зємнаѧ. каѧ вєлми ѡтєжєли(т) тѣло чл҃чєскоє и ꙋнынїє наводи(т) (XVI ст. *Травн.* 131).

МЕМБРАМА *див.* **МЕМБРАНА.**

МЕМБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМБРАНА, МАМБРАМА, МАМРАМА, МЕМБРАМА, МЕМРАНА *ж.* Офіційний документ: ꙋѳаючы цалє во всєм ѡдєн з нас дрꙋгомꙋ, взъгладом чого длѧ поратованѧ рєчєй моих розныє листы, записы, мамбрамы свои на долги розныє… //… воєвода Браславский мнє давал (Камінь, 1571 *AS* VII, 379–380); Мы тогды нє спускаючи єго з дєкрєтꙋ нашєго алє сторонамъ кожному волноє и налєжачєє право зоставꙋючи далисмыємꙋ на то мамрамы наши абы самъ собѣ всю спра(в)у свою поволи противъ сторонамъ выписалъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 403, 1 зв.); а мєновитє… взєли… полотна тка(ц)кого а(р)шино(в) чоты(р)надъцє(т) за по(л)торы копы грошє(и) то(р)бу з листами з справами розными, шлѧхє(т)ними, з ма(м)рамами (Луцьк, 1595 *ЛНБ*, 5 II 4048, 88); которые контракты же не могли быт варовны без призволеня еи, теды также учинене мембран и зезволене на то все… еи задавал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487); Потом также примусивши ее и поневоливши до подписаня и запечатованя килку мембрамъ,… зъ Житомира послал ее для оныи присеги чиненя до двору (Там само, 488); А ижъ частокротъ давалемъ разнымъ особомъ мамрамы до права и до справъ духовныхъ, ино еслибы се што тако-

то мамрамы наши абы самъ собѣ всю спра(в)у свою поволи противъ сторонамъ выписалъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 403, 1 зв.); а мєновитє… взєли… полотна тка(ц)кого а(р)шино(в) чоты(р)надъцє(т) за по(л)торы копы грошє(и) то(р)бу з листами з справами розными, шлѧхє(т)ними, з ма(м)рамами (Луцьк, 1595 *ЛНБ*, 5 II 4048, 88); которые контракты же не могли быт варовны без призволеня еи, теды также учинене мембран и зезволене на то все… еи задавал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487); Потом также примусивши ее и поневоливши до подписаня и запечатованя килку мембрамъ,… зъ Житомира послал ее для оныи присеги чиненя до двору (Там само, 488); А ижъ частокротъ давалемъ разнымъ особомъ мамрамы до права и до справъ духовныхъ, ино еслибы се што тако-ваго на ихъ показало, сынове мои не мають тому довіряти (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); а до того и на двохъ мемранехъ, то ест: на пану Тимоѳею Александровичу Вербицкому, типографе Киевскомъ, на мемране золотыхъ чотыриста и на пану Іоанну Плетенецкому на мемране золотыхъ пятдесятъ, и отъ християнъ обѣтницу мѣлемъ на вспомогане тое жъ звонницы (Київ, 1631 *ПККДА* II–1, 408).

Див. ще **МЕМБРАНЪ.**

МЕМБРАНОВЫЙ, МЕМРАМОВЫЙ *прикм.* Документально засвідчений: З пн҃о(м) Афє(н)дико(м) ѡ мє(м)брановую су(м)мꙋ прє(з) старосту… Алєꙗ(н)дра балабана зачавши право ба(р)тошу прокура(тꙋ) а ґды вє(д)лє ѡ(б)вѧ(з)ко(в) (!) мє(м)брановы(х) да(н) бы(л) до вєзєнѧ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4); во(и)тꙋ и присяжникѡ(м) за вы(и)стя ꙋрядꙋ в дѡмъ ѧнє-

го Афєндика и малжєнъки єго и за ѡтданьє стопніовъ правны(х) вє(д)лє клѧвзу(л) мє(м)рамовы(х) а то всє давалося прєзъ пн̄а ґабрыєлє ланґига всє(г) зло(т) 4 (Там само, 4).

МЕМБРАНЪ, МЕЙБРАМЪ, МЕМБРАМЪ, МЕМРАМЪ, МЕМРАНЪ, МЕМЪБРАМЪ, МЕМЪРАНЪ *ч.* Те саме, що **мембрана**: прото и то(т) мє(м)ранъ пановє ла(с)човє… пови(н)ни будꙋ(т) ѡказа(в)ши пано(м) прияцєлє(м) мои(м), єго зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); бы(л) далъ, ѡсо(б)ливы(и) мє(м)ра(н), швакгро(м) мои(м),… на порꙋкꙋ, жє(м) мє(л) ма(л)жо(н)ку мою… пєрє(д) ꙋрядо(м) бє(л)зски(м) ставити (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86); на тотъ долгъ презъ его милость князя Юрия Пузыну даного полосманадъцати талера, которые вцале суть в крамницы, его милость панъ Кгабриель Стемпковский виненъ золотыхъ сорокъ чотыри на мейбрамъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 509); тыє всѣ мємъраны записы ко(н)тра(к)ты дєкрєта позвы… и вшєлякиє протє(с)тациє касꙋємо ꙋморяємо и внивєчъ ѡборочаємо (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); мы… зо вси(х) по(с)тупъко(в) правъныхъ дєкрєто(в) вшєляки(х) в сꙋда(х)… вєнцъ и зъ мє(м)брано(в) записо(в)… конътракто(в)… выпꙋщаємо и… во(л)нымъ чинимо (Там само); помєнєныє пановє купъци… ани клє(и)нотовъ, ани мємъбраму пана Кгу(р)ского водлугъ конътракту нє ѡдъдаютъ ани ѡдъдавати хочутъ (Володимир, 1629 *ТУ* 290); панъ андрє(и) проси(л) панов абы му пожычыли золо(т) гі̄ сотъ ѡбєцуючы ѡ(т)даты… у ꙗрославю вєдлугъ заплаты купє(ц)кои которому пановє братиꙗ позволили на мє(м)рамъ ѡ(т) которы(х) золо(т)… позволи(л) цє(р)ковъ ко(н)тєнтовати (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); спра(в) ба(р)зо сила, записо(в), ѡбликго(в), мє(м)брамо(в), привилєєвъ, посєсы(и), росписо(в) и ро(з)ныхъ процєсо(в) ѡ(д) ѡсобъ ро(з)ныхъ и(з) ро(з)ными и(н) рє(м) суамъ служачихъ побрано и кгва(л)то(в)нє пошa(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

МЕМРАМОВЫЙ *див.* **МЕМБРАНОВЫЙ.**

МЕМРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМРАНА *див.* **МЕМБРАНА.**

МЕМРАНЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМЪБРАМЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕМЪРАНЪ *див.* **МЕМБРАНЪ.**

МЕНА *див.* **МѢНА.**

МЕНЕНЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*названий вище*) згаданий: а мы вышєй ѡписаныи, ани жадин (!) с кровных и потомковъ наших нє маєм сѧ вжо ничим в тоє мєнєноє имѣнє… встꙋповати (Ковель, 1542 *AS* IV, 325); Ѡзна(й)мꙋю ваши(м) м̄л, и(ж)є достигло мѧ вашєго по(д)вига… писáнїє, зовємоє оборóна згóды з' лати(н)ски(м) костєло(м), и вѣрою Рымꙋ служáчєю, вáми, ходота(и)ми и будовничи(ми) тóє мєнєноє згóды, ѡ(т) рꙋ(с)кого народа клѣчєноє (1598 *Виш.Кн.* 268 зв.); Я, Яцко Терешкович… чиню ведомо тымъ моимъ записомъ, иж Иваниха Угладчиха вдова винна будучи до скринки меское грошей готовых полсемы копы личбы литовское… зналас того долгу… и… за… долгъ комору… поручила на потребу мескую… варуючи себе от ме(не)ного долгу (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 17); За которымъ рос-

писомъ на мєнєно(и) панє(и) києвъско(и)... с простого рєєстрꙋ на конъсєръватахъ мєнованыхъ зыскъ станꙋлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНИТЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МЕНЖНЕ, МЕНЪЖНЕ *присл.* (*хоробро, відважно*) мужньо: И ѡ єдєнъ Бокъ З Народо(м) По(л)скимъ становши, Завшє вѣ(р)нє И мєнъжнє вшєлѧки(х) Нєприѧтєлє(в) Коронны(х), И маєстату в(ш) К(р) М(л) громѧтъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); А лю́дъ ѧ́кѡ нары́хлѣй ворота и бра́мы мѣсцкїи ѡтвори́вши, до грꙋнтꙋ всѣхъ позабїа́лы: на́вєтꙿ и дѣти и нєвѣсты проти́вко ни́мꙿ мє́нжнє сѧ и валє́чнє поста́вивши (Київ, 1627 *Тр.* 682); Храбрствꙋю, мꙋжа́юсѧ: Мє́нжнє смѣлє дѣлнє мо́цно чыню що, а́бо справꙋю (1627 *ЛБ* 168).

Див. ще **МОЖНЕ, МУЖНЕ, МУЖНО.**

МЕНЖНЫЙ, МЕЖНЫЙ *прикм.* (*хоробрий, відважний*) мужній: Котры крв[и́] своє́и, дла вѣры нєлѣтова́лъ: И дла гѡни́твꙿ мє(н)жны(х), са(м) сѧ вꙿпро(д) коронова(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); Што мо́жємъ вꙿ то́мъ Ры́цєрꙋ на́шомъ ѡгладда́ти,... Ци́ли ѡ́нъ нє мѣлъ си́лы, здоро́вѧ, и грошїй; Нє бы́лъ ли сла́вны(и), мє́нжный, на тѣлѣ хоро́шїй (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); До́блїй: Доблєствє(н)ныи, шлѧхє(т)ныи, мо́цный, мє́жный, дꙋжїй (1627 *ЛБ* 30); Жєлиборскихъ двѣ косы вꙿ кꙋпꙋ сѧ злꙋчи́ли,... Придано́ Крє(ст), знакъ пє́вный мє(н)жного звѣта́ства, Прє(з) Крє(ст) всѣ з да́вны(х) ча́со(в) триꙋмфꙋютꙿ па́нꙿства (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит.зв.).

Див. ще **МУЖНИЙ, МУЖОВЫЙ, МУЖСКИЙ.**

МЕНЖСТВО, МЕЗСТВО, МЕЗТВО, МЕЗЪСТВО, МЕНЗСТВО *с.* (*хоробрість, відвага*) мужність: На кони ры́цєръ з мєчє́мъ значи(т) мє́зъство, а кр̄стъ мѣсѧцъ и звѣзды набожє́нство (Острог, 1607 *На г.Остр.Лѣк.* 1 зв.); доу́жость бовѣмъ з ро́зꙋмомъ ч̄лка быти выѡбражає(т), а зꙿ глоу́пꙿство(м) злоу́чєна боу́дꙋчи звѣра бє(з)слове́сного быти значи́тъ... //... бо з розꙋмо(м) си́ла мє́зꙿство(м) сѧ называ́єтꙿ (Острог, 1614 *Тест.* 142–143); С котры(м) мє(н)жство(м), кгды сѧ и́мъ, Стєфа(н) с(т): ста́ви(л), И на потоу́жний мовѣ сво́юй, ихъ заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 84); То(т) кле́йнотъ нєвысло́вный да(н) є(ст) за Ге́рбъ домꙋ Плєтєнє́цки(х): кѡтры́и впро(д) нѣкды нѣко́мꙋ В вѣрѣ, цно́тѣ и мє(н)зствѣ, житю с̄тобли́во(м), Мѣстца нѣкгды нє дали, рє(ч)ю и тє(ж) дѣло(м) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Мꙋжєдо́блєстїє: Мє́нзство (1627 *ЛБ* 66); А ѡ сла́вѣ Ріцє(р)ско(и) и ѡ мє(з)твѣ Самоє́лѧ Ꙗхи́мовича... кто нєвѣдаєтъ: // ѧкѡ бы́лъ за живота́ своє́гѡ по́страхо(м) пѡга́н(с)твꙋ бисꙋрм(а)нскѡмꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4–4 зв.).

Див. ще **МЕЖНОСТЬ, МУЖНОСТЬ.**

МЕНЗСТВО *див.* **МЕНЖСТВО.**

МЕНИТИ[1], МЕНИТЬ, МѢНИТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (що) (*найменувати, дати назву*) назвати: и дал... ємꙋ тоє имѣнє... // з данми грошовыми и мєдовыми и бобровыми и кꙋничными и з мыты, єстлибы давно бираны были и со всими и иными подачки и поплаты которымколвє имєнєм могꙋт названы, або мєнєны быти (Краків, 1507 *AS* III,

39-40); Маєть ѡн… тыє… сєла дєржати… з данми грошовыми и мѣдовыми и кѹничными и бобровыми и со всими платы и доходы, которымколвѣ имєнєм могѹть названы быти, або мєнєны быти (Львів, 1509 *AS* III, 70); маетъ онъ… тыи имѣнья… держати… зъ даньми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными, и со всякими иными поплатки и податки, которымъ кольвекъ именемъ могуть названы або менены быти (Вільна, 1514 *АЮЗР* I, 47); даровал єсми сына моєго… даклы ржаными и ѡвсаными и… всими иными платы и доходы и пожитки, которыи ѫкимколвє имєнєм могѹт названы, або мєнєны быти и зо всим правом и властностью (Острог, 1522 *AS* III, 237); его милость… воевода волынский… все, што одно маетностю рухомою названо и меновано быт может, даровалъ и записал мне на вечность (Сілець, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 48).

2. (що і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити): а што мєниш, ѫкобы… люди мои збожє… побрали… ѫ тєж ѡ том нѣ вєм (Берестя, 1512 *AS* III, 98); кнаѕь Василєй в той жє зємли Шаєнской мѣнил собє кривды быти ѡт Смѣдина (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); И приказує(м) вамъ штобы єстє на то(т) рокъ на ѡныи зємли и сєножати гдє… сєнюта собє кри(в)дѹ быти мєнить выєхали (Красний Став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Ic, 1898, 10); Хамья и Мошко принесли скрыню,… въ которой, коли открыли, видѣлъ есми трупъ: тѣла не было, толко кости человичіи, и кошулю на тыхъ костехъ… А на кошули двѣ дири видѣлъ есми, которыи менили зъ ручницы стреляныи (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); панъ Иона… менилъ, иж дей то естъ дѣвка на имя Воца, которая… //… у криницы, с камнем утоплена (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 412–413); видєлъ єсми на головє мє(ст)цовъ волосовъ нє машъ, которыє мєнилъ бы(ти) ви(р)ваныє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); Которое то збит(є) и (з)ранє(н)є своє мєни(л) бы(т) па(н) Ѩкѹбъ Лакгє(в)ни(ц)ки(и) ємѹ сталосє… ни ѡ(т) кого и(н)шого ты(л)ко ѡ(т) пн̄а Ѩна Ладовича (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 18); При чомъ таковую свою дє(к)лярацию учинилъ, жє по та(м)то(и) сторонє И(в)ници рє(ч)ки кгрунътъ єстъ Ло(в)ко(в)ски(и), и нє вєдати, з якоє ѡказии мєня(т) быти людє пана Зборовъско(г)[о] то(т) кгрунътъ пана своє(г)[о] (Житомирщина, 1639 *ККПС* 216);

(що) (*припускати заздалегідь*) припускати: Нижъли нє хотаѣть чє(р)кашанє кѹ томѹ новомѹ замъкѹ пєрєсиливатиса мєнаѣчи тамъ нєбє(з)пєчъность больш̾ (1552 *ОЧерк.З.* 17 зв.);

(*сказати правду*) розповісти, зізнатися: И домовялася Сачковая, абы Савка Маркович менил: што то у него за гость, отколы былъ и какъ его звано (Луцьк, 1588 *АрхЮЗР* 6/I, 271);

(що) (*безпідставно звинувачувати кого-небудь*) наговорювати: писалъ такъ тутъ во (л)вовѣ…, подаючы маѣ до людє(и) на писмє нєпристо(и)нє, и рымы ѡ мнѣ складаючы, и тоє мѣнаѣчы, абымъ ѫ попомъ каза(л) людє бити (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); Парафѣѫнє твои… вдаю(т)сѣ в дѹховныи справы пастырства моєго…, и тоє мѣнаѣчи ѫкобы ѫ нє мѣлъ мѣти до властитєлства єпископского права жадного (Львів, 1588 *ЛСБ* 92);

(на кого) (*звести наклеп*) оббрехати: Тєжъ ѹставѹємъ и(ж) коли бы хто комѹ рєкъ жє ты нє чистого ложа сы(н), а того бы на нєго нє довєлъ, тогды… таковы(и) маєть тую примо(в)кѹ пєрє(д) сѹдомъ такъ ѡчистити, и тыми словы мовити што єсми мєни(л) на тєбє жє бы ты нє бы(л) чи(с)того ложа сы(н) то(м) на тєбє брєха(л) ꙗко пє(с) (1566 *ВЛС* 7).

3. (що) (*говорити про щось*) згадувати: правда дей естъ, пане Оранский, ижъ ты //… тот напис ми есть у книзи показовал, в которой якобы мел отецъ мой рукою своею записати тот мед, который ты мениш, на светого Спаса (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 292–293); нє мєню тѹ покрита вє́рхнєго, а́лє стѣ́ны и всє внѹтръ цр҃квноє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 69).

4. (кого, кому) (*мати кого-, що-небудь за когось, якесь*) вважати: онъ… //… на поле зъ имѣней церковныхъ не ѣздитъ, одно мнѣ соромота, а людемъ вашей милости трывога, менитъ собѣ быти врядникомъ (Київ, 1556–1568 *АЮЗР* I, 300–301); нєвѣ(с)ти забєл(л)и котораꙗ сєбє мєни(т) быти пророкинєю… да(л) є(с)ми є(и) ча(с) абы сѧ покаꙗла ѡ(т) зло(с)тє(и) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 600); И нé машъ о тамтыхъ часѣхъ пожилого жадного скрибента, который бы Фотіа еретикомъ менилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 738); Тую повѣсть патріаршую, мимо вшелякую слушность, отступникъ въ подейзрѣнье подаетъ, и безъ жадного доводу фалшиву быти ей менитъ (Там само, 1091).

5. (що) Призначити, приділити: Гдєж корол… листѹ позовного… выслѹхавши, ѡбачил то, иж ѡный позовъ слѹшный єстъ и повинєн Бокєй на то ємѹ ѡтказовати, нижли казал Єго Милость кнꙗзю Кошєрскомѹ тыи зємли мєнити (Львів, 1536 *AS* IV, 84);

(*дати розпорядження*) наказати: которое то має(т)но(с)ти во(д)лѹ(г) того (ж) ѡ(б)ликгѹ и записѹ того єго м(л) кн҃зь Рѹжи(н)ски(и) з ма(л)жо(н)кою… мєнили з рѹкъ и(х) м(л҃) пн҃а Ви(л)кги… нє ѡто(и)мова(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 3);

(кого, що) (*надавати* (*надати*) *кому-небудь право виконувати певні обов'язки*) призначати, призначити: Кнꙗз Коширский тѹж пєрєд нами подалъ листъ,… мєнꙗчи то, абы кнꙗз Фєдор… сѹдєю былъ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); Твоꙗ бы Милость того слѹжєбника Єго Милости мєнил быти слѹжєбником нашим, або своим и ѡт кривдъ єго боронил, ꙗко властного своєго (Вільна, 1541 *AS* IV, 276).

6. (що) (*назвати одне за одним*) перелічити, перерахувати: менил пан Иона тые знаки: иже дей коли ее кат в Луцку тут мучил, тогды голову острыг и косы уризалъ; а то раны на плечох и на боках,… знаки на руках и на ногах (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 413); якожь при томъ зраненью своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); в которо(и) то арєндє мєнилє(м) собє кри(в)дъ килъка мєти ѡтъ єго м(ст) то єстъ… ꙗко бы ѡнъ рєчє(и) мои(х) мє(л) сила побратъ и и(н)ши(х) кривдъ нємало почини(т) с которымъ ꙗ тєпє(р) пораховалъсꙗ и поровна(л) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31).

7. (чого, що) (*визначати* (*визначити*) *ціну*) оцінювати (оцінити) (що): ведже рахуючи з реистров, менили быти шкод своих в грошох

готовых, в конях, в плати и в инших речах рухомых, и в статкох домовых три тисячи копъ грошей личбы литовское (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 423); в чомь дє(и) ѡни ѡ(т) тєбє сєма(ш)ка кри(в)дꙋ и шкодꙋ нємалꙋю быти мєнять з выбитыи з споко(и)ного дєръжаньꙗ и ѡ(т)нѧ(ть)ꙗ кгру(н)ту и дꙋбровы… сто ко(п) грошє(и) лито(в)ски(х) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

Пор. **ИМЕНОВАНЄ, МЕНОВАНЄ.**

МЕНИТИ[2] *див.* **МѢНИТИ**[1].

МЕНИТИСЕ[1] *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТИСЕ[2] *див.* **МѢНИТИСЯ**[1].

МЕНИТИСЯ, МЕНИТИСЕ, МЕНИТИСѦ, МЕНЇТИСѦ, МѢНИТИСЯ, МѢНИТИСѦ *дієсл. недок.* (*вважати себе за когось*) називатися (ким): тот // истый Мицык мєнит сѧ быт боѧрином Кꙋзминским, а ꙗ на нєго сѧ жалꙋю, иж ѡн єст влостный ѡтчич кнѧзѧ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414–415); є(з)дилъ єсми зво(и)томъ… которы(и) сꙗ мєнилъ быти шафаромъ роботы лєсноє… до лѣса прозываємого ꙋрочищомъ нєчамъли (1577 *ЖКК* I, 86); є(з)дилъ єсми зво(и)томъ… которы(и) сꙗ мєнилъ быти шафаромъ роботы лєсноє… до лѣса прозываємого ꙋрочищомъ нєчамъли (1577 *ЖКК* I, 86); а и́жъ хс҃ намєни(л) два и опѧть два или три. И тꙋтъ ли(ч)бы замѣрєноє нє оуказа(л) абы́ сѧ и вси нє по(д)носи́ли намѣснїками бж҃їими мєнѧчи́сѧ, жє ѡ(т) са́мого бг҃а суть поста́влєни (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.); такъ и всѣ дванадєсѧтъ мꙋсѧт сѧ мєнїти. штожъ дѣлати, коли то и́хъ папѣ волно чинити. толко тоє на нєго ꙗкобы по лихо. жє и́мѧ ѡ(т)мєнити можєть (Там само, 22); И вы́прави(л) былъ ѡ(т) кролꙗ єго мл҃(с)ти приви́лєи, за причи́ною єго мл҃(с)ти… воєводы Ки́євского мѣнꙗчисꙗ єго мл҃(с)ть бы́ти тому манастырꙋ кти́торо(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); А памѧтає(ш), Іс҃є, и(ж) єсь сѧ мѣни(л) сн҃о(м) бж҃їи(м), а ровє(н) бж҃ стави(л) єсь сѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); а ижъ во(д)лє констытуцыи року ѡсмъдєсꙗ(т) дєвꙗтого хто бы сє мєни(л) шлѧ(х)тичо(м) нє будучи и(м) ѡсєлы(и) половица має(т)ности до ска(р)бу королѧ… тратит (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); Сє́кта новокр҃щєнцо(в), которыи бы́лъ головою ганꙋ́съ кравє(ц). мєни́лсѧ кролє(м) израски(м) (!) товари(ш) єго зва́лсѧ дх҃о(м) ст҃ы́мъ (Острог, 1609–1633 *Остр.л.* 126 зв.).

МЕНИТИСѦ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Згаданий, названий: А такъ мы вєсполокъ зъ єго сꙋдьѧми згодили (сѧ), и в рєчъ ꙋстꙋпили:… и того жъ днѧ повєли насъ ѡбє сторонє, гдє имъ кривда, на мєнитоє мєстцо ѡписаноє, врочищо подлє дороги вєликоє (Ковель 1537 *AS* IV, 111).

Див. ще **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНИТЬ *див.* **МЕНИТИ**[1].

МЕНЇТИСѦ *див.* **МЕНИТИСЯ.**

МЕНОВАНЄ *с.* **1.** (*надавання імені кому-небудь*) називання: Имєнова́нїє: Нарица(н)є, мєнова(н)є, называ́ньє (1627 *ЛБ* 48).

2. (*словесне найменування*) назва: А пє́рвый зо всѣ́хъ, то вы́мыслилъ, три, мовлю, Пѣ́сни, на Выображє́нˢє мнѣма́ю Сто́и и Живонача́л-

нои Тр̄(о)цы, Вєли́кїи Вѣршопи́съ Ко́сма, в꙾ Вєликои(и) и Ст̄о́й Стр(с̄)тєй Г̄а Б̄а и Сп̄са нш̄єгѡ І̄са Х̄а сєдми́цы, ве́длѫгъ мєнова́н꙾ѧ нємаль ко́ждогѡ днѧ чре́з꙾ Краєгранє́нїа одтвори́вши Пѣ́сни (1627 *Тр.* 9).

3. (*заявлення претензій*) скарга: маючи дей при собе возного и сторону, тую шкоду ко всимъ селомъ Рожищскимъ, за невыходъ ихъ, приложила, осумовавши, я подлугъ менованя шкодъного, на шкоды его доводъ ему всказала (Луцьк, 1583 *Ив.* 277).

Див. ще **ИМЕНОВАНЄ.**

Пор. **ИМЕНОВАТИ, МЕНОВАТИ.**

МЕНОВАНИЙ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЪ *див.* **МЕНОВАНЫЙ.**

МЕНОВАНЫЙ, МЕНОВАНИЙ, МѢНОВАНИЙ, МѢНОВАНЫЙ, МЕНОВАНЪ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*який має назву*) званий: ива(н) с̄нь го(л)дышє(в)… зєзна(л) и(ж) прода(л) ролю м‹є›ж кирико(м) и фєрє(н)цо(м) мѣнованую кану(р)ку(в)скую бр(т)оу своєму (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 3 зв.).

2. Згаданий, названий: чєр(н)цѣ… и то повѣдали ижє тыє ѯрочища мѣнованиє были означєниє и ѡписани чєрє(з) лєвизоровє и комѣсаро(в) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); сєло Рагозо(в)ку // зо всими кгрунътами, полями, сєножатями, … ако сє здавна в своихъ границахъ и ѡбыходєхъ тоє сєло має(т) и заврає(т): ѡ чомъ всимъ записъ менованы(и) ширє(и) в собє рєчъ ѡписуєтъ (Житомир, 1649 *ДМВН* 186–187); Которыє всѣ разомъ повєдили, жє ихъ па(н) Янъ Бєлє(ц)ки(и),… з мєнованы(х) має(т)ностє(и) и сє(л) выбави(л) и…, зо (в)сєго поѡбъбиралъ и поѡбира(в) (Житомир, 1650 *ДМВН* 195).

3. Засвідчений: арендовали… местечко Кошар… згола зо всеми и вшелякими пожитками, такъ меноваными, яко и неменоваными на пят летъ сполных (Горохів, 1593 *ПККДА* І-2, 158); прошу, абы [пото(м)ковє] чє(т)вє(р)тую ча(ст) в сєлє Соболювъцє будучою с по(д)даними и и(х) роботами, чи(н)шами, пода(ч)ками и… въшєлякими инъ єнєрє мєнованими и нємєнованими пожитъками до моцы, владзи, дє(р)жєнъя и посєсыи урядовънє прє(з) возъного… подали и по(с)тупили (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

4. (*призначений, визначений наперед*) названий: которое все право на менованые сумы,… такежъ на замокъ и имене Тесовъ и в ыншихъ помененыхъ селехъ части, пани Настасья… въ тыхъ всихъ селахъ части доходити, мне и потомкомъ моимъ записала… и на вѣчность даровала (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 112); за которы(м) по(з)во(м) на ты(х) мєнованы(х) роко(х)… ро(з)нѧли были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приѧтє(л)скоє (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); Тых же часов и мисецей менованых подданые и громада села Жытына… по килкудесятъ возов в час городисъкие ездъжачы, дерева на семъ тысячей… вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118).

5. (*сказаний, не підтверджений документально*) усний: шкоды и всякие наклады маем теж пану Мошку совито поплатити, которые бы мел пан Мошко поискиваючи тых пенезей от нас собе шкодовати, кроме всякого права и доводу, одно на меноване слово его (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 199).

6. *У ролі ім.* Перелічений, -ого, названий, -ого: маетъ… сынъ мой… всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именями,… подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); ружи(н)ски(и) поспо(л) з малъжонъкою своєю… поступили имє(н)є своє… всє ꙗко сє само в собє… має(т) и(ж) мєнованоє нємєнованомꙋ а нємєнованоє мєнованомꙋ ни в чо(м) ничого шкодити нє маєть (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 87); Ꙗ Софрониꙗ Макаровичовна Ивашєнъцєвичовна… // маєтностъ… нашꙋ… продали… // … ничого а ничого на сєбє ани на кого инъшого… нє зоставꙋючы ани ꙋ(и)мꙋючы такъ ижъ мєнованоє нємєнованомꙋ А нємєнованоє мєнованомꙋ шкодити и ꙋближати ничого нє маєтъ в вєчноє дєди(ц)тво за вышъ помєнєнꙋю сꙋмꙋ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 131 зв.–132 зв.).

Пор. **ИМЕНОВАНЫЙ, МЕНЕНЫЙ, МЕНИТЫЙ.**

МЕНОВАТИ, МЕНОВАТЬ, МИНОВАТИ, МѢНОВАТИ *дієсл. недок. і док.* **1.** (кого, що, чим) (*давати (дати) назву, ім'я*) називати (назвати): Тыи подданыи господарьскии, Смѣдинцы привєли нас кꙋ врочищꙋ, мєнованомꙋ Тополю (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); Ѡни нас напєрвєй привєли в остров, который мєнꙋют Дꙋбровицою (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 353); мы… дали є(с)мо є(и)… сєло… изо… пожи(т)ками малыми и вєликими которымъ ѡ(д)но по(з)вищомъ на(з)начоны и мєнованы быти могуть с щи(н)шами (!) грошовыми и (з) да(т)ками всѧкими (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); а того иаѡна а(л)бо иаѡна грєковє и лати(н)ницы иꙗнꙋшє(м) мєнова(ли) а ѡ двꙋ чола(х) и тварє(х) єго маловали (1582 *Кр.Стр.* 29 зв.); А протожъ не естъ то доводъ, што мовите, же евангелистове менуютъ хлѣбомъ, а не опрѣснокомъ. Бо ото ясне показалося, же и опрѣснокъ называется хлѣбомъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 205); потомъ дорогою,… до долины и ру(д)ки, на которо(и) сутъ ставъки, дєрємєзєнъскиє, мєнуючоє Кипячою (Київщина, 1639 *ККПС* 272);

(кого) (*повідомляти (повідомити) чиєсь ім'я*) називати (назвати): А ижесте его меновать встыдалися, я повемъ, хто былъ: геретикъ…, атеиста, (который ничого // не верилъ и по епикуръску жывотъ свой провадилъ)! (Вільна, 1599 *Ант.* 529–530); Да пытал бых тебѣ тут на том мѣстѣ, проповѣдниче науки христовы, которая богатшая Русь, выкупивши, папалила (!) тѣ книжки. Чем их не менуеш?… чему их таиш таковый злый учинок (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 160); и́сповѣдь ма́єть бы́ти про́стаѧ, щы́раѧ,… нє мєнꙋючы осо́бы вє́спо(л) грѣша́щой (Львів, 1645 *О тайн.* 80);

(*принагідно згадати*) назвати: за… плацєнє признава́ю… ижъ ми сѧ досы(т) стало // ѡ(т) Пєтра южъ мєнованого (к. XVI ст. *Розм.* 69 зв.–70);

(*віддаючи шану, назвати кого-небудь*) пом'янути: Папежъ Рымскій одинъ естъ зъ пяти патриарховъ, а не монарха, во всемъ соби ровныхъ мѣвши чотирохъ патриархов, прочъ личбы и именованя, то естъ, же первѣй бывалъ менованъ и личенъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 682);

(кого, що) обзивати, лаяти: привє́л(ъ) мѧ в(ъ) ро́спачъ шкри́птъ ꙗкы́ись мєжи лю́ди пꙋ-

щє́ный, в(ъ) кото́ромъ мєнє… то юда́шє(м), то зра́дцєю своє́и вѣры мєноу́єтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 19); Єди́нъ нѣѧ́кїйсь з҄ мєжи́ проти́вныхъ Сарацє́нѡвъ ко́нный, блюзнѣ́рскими словы Кѡнстантіно́пол҄ мєнꙋ́ючи, и цр҃ковъ про́стымъ на́звискомъ Со́фїю называ́ючи, в҄ єдє́нъ ро́въ з конє́мъ па́дши здо́хъ (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (кого) (*виявляти своє ставлення, характеризувати кого-небудь*) називати: Его королевская милость въ листехъ своихъ менуетъ его зрадцою и шкодникомъ хрестиянскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 823); Ачколвекъ межи апостолами привлащона // естъ Петрови святому преднѣйшость, теды то не въ тотъ способъ, абы… монархою церковнымъ называтися, але толко для порядку першого мѣстца… И во уписованю тежъ менуютъ его верховнымъ (1603 *Пит.* 38–39); всѧ нєма́ль та́ѧ Кни́га Бл҃г(с)вє́нными называ́єть статє́чныхъ,… и плодови́тыхъ в҄ Пра́вой Вѣ́рѣ: а ѡ(т)стꙋ́пникѡвъ мѣзє́рными и нєщасли́выми мєнꙋ́єт҄ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4);

(кого) (*розцінювати яким-небудь чином*) називати: а бы́лъ хр(с)тїа́нинъ, налєжа́чїй до послоу́гъ бж҃ихъ. а нѣкоторыє посвѧщєн҄ны(м) єго быти мєноу́ю(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); и вшє(д)ши всѣ, оупа́ли до но́гъ,… и проси́ли єго абы помо́гъ лю́дє(м), а ѡнъ споча(т)кꙋ вымовлѧ(л)сѧ, далє́кимъ сєбє быти мєноу́ючи ѡ(т) таково́є го(д)ности (Там само, 85);

(що, за що) (*подавати за щось протилежне*) видавати: у Карпа теж взял пан войт ползолотого, менуючи за неякіе фалшивые гроши, а взявши ползолотого, не постерег того з уряду своего (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); А што теж жаловал на того жъ попа Гораина, ижъ он листы господаръские… фалшивыми быти *миновал*, ино того ся попъ Гораинъ упрел, ижъ того не меновал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 194).

3. (кого, що, на кого і без додатка) Заявляти (заявити), повідомляти (повідомити) (на кого, про що і без додатка): А што сѧ тєж ткънєт того, яко Гринко… мєновал на людєй Єго Милости, штож бы они… броварныє рѣчи з двора єго покрали…, кнѧзь маєт ємꙋ на то дати слꙋжєбника вижом (Берестя, 1512 *AS* III, 98); мѣщане володимерскіе там же передо мною, вижомъ, напервей меновали непорядок в мѣстѣ (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 59); котро(г) пє(р)стєнѧ сама Пн҃и выкгано(в)скаꙗ доходила ꙋ бра(т)ства мѣнуючи є(г) быти свои(м) вла(с)ны(м) (Львів, 1590 *ЛСБ* 128); а и(н)ши(х) по(д)даны(х) камєного(р)ски(х)… шкоды ту(т) тєпє(р) нє мєнованы (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 56); Котороє зраненє и (з)битъє мєнова(л) собє панъ ко(з)ловъски(и) бы(т) сталоє на доброво(л)но(и) дорозє за сєло(м) хри(с)тиновъкою… ѡ(д) капитана єє м(л): пн҃єє пото(ц)коє луко(м)ско(г) и и(н)шы(х) мєща(н) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 165); а потом и самъ тотъ господар Ребъчай меновалъ, же и оного бито (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478);

(на кого) (*безпідставно звинувачувати кого-небудь*) наговорювати: Жалова(л)… Мє(л)чи(ц)ки(и)… што (ж)… мєнє… по(и)ма(в)ши… // звяза(в)ши, до вєзє(н)я всади(л) и дє(р)жа(л)… ти(ж)дєнь, мєнуючи на мєнє, и(ж)… ты злодє(и), здра(и)ца (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43).

4. Призначати (призначити), встановлювати (встановити): митрополи(т) хота́й вѣдаєтъ, и(ж) на всѧкихъ съѣ́здахъ дн̄ь в(ъ) оунивєрса́лєхъ мєно́ваный посполи́тє… почáткомъ намѡ́въ звы́клъ быва́ти. одна(к) ѡ то в꙽ то́тъ дн̄ь… до синодꙋ жа(д)ного встоу́пꙋ нє чи́ни(т) (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 12); єє м(л) ѡноє сꙋмы на ро(к) в записє мєнованы(и) нє за(п)лати(ла) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); маε(т)но(ст) свою… — роко(м) пε(в)ны(м), в записє мєнованы(м),… пану Мо(с)чєни(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181);

(кого) (*надавати (надати) кому-небудь певні повноваження*) призначати (призначити) (кого чим): (И) король (самъ) електа может меновати (якожъ (и) менуетъ), (бо то ему служитъ;) але не можетъ его скинути, бо не онъ его поставилъ и посветилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 835); вы… жа(д)ного возного ѡчєвисто нє ставили на ѡстато(к) ани єго мєновали и мєновати нє ꙋмѣли (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142);

(чого) (*визначати кількість*) налічувати: А затымъ Ѳилялетъ кладетъ зъ листовъ владыки Володымеръского штучъки некоторые повыбиравши, которыхъ листовъ (по розну писаныхъ) менуетъ чотыри (Вільна, 1599 *Ант.* 569).

5. (що) (*називати одне за одним*) перелічувати: и тыє вжо имѣньѧ, которыє на пєрвъшом записє моємъ мєнованы…, даю и дарꙋю их кнѧзю Или (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Бы́ло тєжъ тогѡ вѣкꙋ сє́мого ста мно́го С҃ты(х) мꙋжє́й в꙽ пꙋсты́нѧ(х), в꙽ Монастыра(х) и в꙽ гра́дѣхъ живꙋчи, кото́рыхъ тꙋ, дла́ ѡбширности, нє мєнꙋю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143); по заплачє(н)ю ѡ (с)пу(с)тошє(н)є маε(т)но(с)ти и ѡ жадныє шкоды в нє(и) починєныє позывати… нє маю и нє бꙋдꙋ мо(г)лъ по(д) закладо(м) и вшєлѧкими тєжарами в то(м) записє мєноваными (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); За которымъ росписомъ… с простого рєєстрꙋ на конъсєръватахъ мєнованыхъ зыскъ станꙋлъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.);

(що, чого) (*визначати, вираховувати ціну*) оцінювати: Которых жо шкод и побранья рєчєй своих… кнѧзь Алєксандръ…, мєновалъ ѡ нєколько тисѧчъ копъ грошєй (Краків, 1538 AS IV, 134); и(х) мл̄(с)ть кн̄зи бурє(м)скиє мєнуютъ шкоды трыста копъ грошє(и) литовскихъ (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); А въ ѡ(т)нѧ(т)ю и нєꙋжива(н)ю ты(х) кгрꙋнто(в) и пожитковъ, мєнꙋє(т) собє шкоды шє(ст)со(т) копъ гр̄шє(и) литовски(х) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 4047, 25 зв.); ѧз… на дъвє тисєчи золотыхъ полъских шкоды мєнꙋю ѡсобливє шъто бєрꙋтъ тꙋю рꙋдꙋ на три тисєчи золотыхъ полъскихъ шкоды (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); мешъчане гойские,… пустошатъ дубровы, дерева… рубаютъ и розные шкоды починили, которых собе на двадцетъ тисечей бытъ протестансъ менуетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 192).

Див. ще **ИМЕНОВАТИ.**

Пор. **МЕНОВАНЄ.**

МЕНОВАТИСЕ *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТИСЯ, МЕНОВАТИСЕ, МЕНОВАТИСѦ, МѢНОВАТИСѦ *дієсл. недок.* (ким, чим) **1.** (*мати певну назву, ім'я*) називатися: размовляють (!) зъ собою въ тымъто діалогу дви персонѣ: една Гостьемъ менуючаяся, а дру-

гая Спудеемъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 51); Скѫ́ндъ бы сѧ це́рковъ Акєлда́момъ мѣновала, Кгдыбы́ тако́вый ѕлы́и идъ в҄ собѣ оукоха́ла. Каїафы и Ію́ды выховоу́ючи, И ꙗски́нєю сѧ люді́й ѕлы́хъ найдоу́ючи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

2. (ким і без додатка) (*повідомляти своє ім'я, рід занять тощо*) відрекомендовуватися: тамъ же у ворота двора Мезовского,... уткнуломъ и оповедаломъ положене оныхъ позвовъ урядникови тамошнему, который се Василемъ быть меновалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 400); и пыта(л) єсми хто бы бы(л) на мєстцꙋ пановъ ѡбодєнски(х) ту(т) ꙋв ы(л)инца(х) тогды повєди(л) мнє... и мєнова(л) сꙗ врꙗ(д)нико(м), и(л)ински(м) ниꙗки(и) фєдо(р) лисичєнко (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); теды на дорозе доброволной,... перенявши мене люди якиес, своволныи козаки, менуючиеся быт полку Станислава Калиновского, способом разбойничим первей самого поймали, страхи розные битем... здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV–3, 158); вамъ шляхетным Петрови Янъчому, слузе урожоного Яна Кграевского,... а Ружанскому, яко се сам меновал, слузе урожоного Яна Кграевского,... и третему компринципалови вашому,... моцю, владзою и повагою нашою королевскою приказуемо (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 464);

(ким, чим) (*вважати себе*) називатися: Рєвни́тєлє(м) рєчє(и) добры(х) с того вымовлѧтї и мєнова́тисѧ нє годит сѧ (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); Обачтеся жъ и вы, што въ церкви Божой незгоды сѣете: если ся православною церковью слушне меновати можете? (Вільна, 1608 *Гарм.* 189);

(ким) (*видавати себе за когось*) називатися: Єє Милост пани моѧ... до мєнє рачила писат, абыхъ ꙗ на ѡного истого Мицыка кнѧзю... справєдливость вчинил, который сѧ мєновал быт боѧрином Кꙋзминским (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 414); И Ѳилялета знати по томъ писанью его, же не естъ // Русиномъ, чымъ ся быти менуетъ, але спроснымъ геретикомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665–667).

3. Зазначати, вказуватися: раны тые, яко се вышей меновало, и самого протестуючого барзо збитого, змордованого,... барзо хорого видел и огледалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538).

МЕНОВАТИСѦ *див.* **МЕНОВАТИСЯ.**

МЕНОВАТЬ *див.* **МЕНОВАТИ.**

МЕНОВИТЕ, МЕНОВИТѢ, МѢНОВИТЕ *присл.* **1.** Докладно, ґрунтовно: и записал єсми сынꙋ Єго Милости... в своєй дѣльници трєтюю часть имѣнєй моих ѡтчизных и матєризных на вѣчныє часы, которыє ж имѣньѧ вымєнєны мєновитє на ѡсобномъ листꙋ моєм (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); Которыє имєнѧ вси... ꙗко вышєй в сємъ тєстамєнтє мєновитє, достаточнє ѡписаны сꙋт со всими пожитками... братꙋ моємꙋ, даю дарꙋю... симъ моимъ тєстамєнтомъ... в... дєржаньє (Камінь, 1571 *AS* VII, 384); Ꙗ ильꙗшъ чєрнєцки(и), вызнаваю... штомъ позва(л)... кнєгєню зофєю... ѡ долгъ... такжє ѡ зарꙋки шкоды и наклады мои во(д)лє записꙋ и вару(н)ковъ в нє(м) ѡписаныхъ, которы(и) єє мл(с҃)ть... мнѣ дала ꙗко то мєновитє а ширє(и) в то(м) записє и по(з)вє єстъ ѡписано (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); за чимъ ѡны(х) ꙗко нє сталы(х) и права посполитого нє посълушъныхъ з допусъ-

чєнъꙗ сꙋдового на ꙋпадъ взысъку рєчи въ позъвє нижє(и) инъсєрованомъ мєновитє выражоноє (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 119).

2. (*понад усе, найбільше*) особливо: Вто́рый пожы́то(к) є́стъ, Прымножє(н)є ла́ски бж̄ой оутвєржа́ющє(и) и оукрѣпла́ющє(и) на(с) въ вѣрѣ, в꙽ надѣи, и любви, и в꙽ ѝн꙽шихъ цно́тахъ, а мєнови́тє в꙽ мꙋжности жє́бысмо имꙗ Хв̄о бє(з) жа(д)ного в꙽сты́дꙋ и бо́ꙗзни смѣ́лє вызнава́ти мо́гли (Львів, 1645 *О тайн.* 36); На́йпєрвѣй, тогѡ бл̄гословє́нства оуча́стниками сꙋтъ, сщ̄єнници, кото́рыи чєрє(з) ѡфѣ́рꙋ бєз꙽кро́внꙋю людє́й з꙽ г(с̄)дємъ // бг̄омъ єдна́ютъ… пото́м꙽ бл̄гослове́ни сꙋтъ и ты́и, кото́рыи мєжи люд꙽ми зго́дꙋ чи́нꙗтъ, а мєнови́тє, ґды забѣга́ют꙽, а́бы бєз꙽ потре́бы кровь хрїстїꙗ(н)скаꙗ нє проливáласꙗ (Львів, 1646 *Зобр.* 72 зв.–73);

(*передусім*) особливо: толко тꙋт мєновитє прошꙋ ѡ выростка мосго (!) Прокопа Григорєвича, //… абы ємꙋ зараз жє при ѡтправє иных слꙋгъ… было за слꙋжбы… дано двѣстє коп грошєй (Рожана, 1571 *AS* VII, 398–399); А на(д) то манифєстацию заноси(л) ѡ погинє(н)є спра(в), диспозици(и), привилєє(в), ѡринало(в) (!), на добра городискиє служачихъ, и и(н)шиє добра ро(з)ныє, мєновитє, ѡ которыхъ протє(с)тан(с)ъ вєдомости завзятъ мо(г)лъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 196).

3. *У ролі спол., перев. з* **а, и** (*пояснювальний*) (*ужива́ється перед переліко́м*) саме: па(н) Сєма(ш)ко… самъ, ѡсобою своєю,… по(д)даныхъ моихъ двохъ… // позбивалъ и має(т)ность ихъ всю… побралъ и пограби(л). То єстъ мєновитє:… клячу вороную из сєдломъ…; кожухъ з сєрмягою…; сокє(р)ку (Житомир, 1584 *АЖМУ* 81–82); панъ а(н)дрє(и) сы(н)кгу(р)… мєнє с того кгру(н)ту моєго споко(и)ного дє(р)жанья, выбилъ и вытиснулъ и тоє жито… моцно кгва(л)томъ пожа(л), а мєновитє… нажалъ копъ два(д)цать… и до дво(р)ца… ѡ(т)вєзъ (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 95); тогды то, якомъ зосталъ на тый столицы Епископіи Луцкой, которая правѣ зо всихъ сторонъ была ошарпана и завѣдена, имѣня церковное розобраные, а меновитѣ дворъ имѣніе Полоную… Забиже, Котодере и Губинъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); Прыслала сторона противная съ каменици пословъ своихъ до митрополита, // а меновите Никифора Тура… а зъ нимъ килька… геретиковъ явъныхъ, которыхъ шануючи не въспоминаю (Вільна, 1599 *Ант.* 533–535); Попъ Якимъ поповичъ Гребенкій продалъ сію книгу, которую мѣлъ отъ братовъ своихъ и мѣновите отъ Іоанна брата рожоного и Сеня брата своего (1619 *ПДПІ* 178, 128); патріархъ Антіохійскій Іоакимъ,… отлучилъ былъ отъ церкве священника именемъ Григоріа, прозвискомъ Горбачевского, за нѣкоторыи ексцессы, а меновите: же учинивши первѣй обѣтъ Богу и чернцемъ зоставши, присягу зламалъ, оженился и священникомъ зосталъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 470); Бо(г)да(н) Хмє(л)ни(ц)кий Ге(т)ма(н)… Всим вобєцъ и ка(ж)дому зособна А мєновитє По(л)ко(в)нико(м) Сотнико(м) Атамано(м) и всєму Товарыству Войска нашо(го) до вєдомости доноси(м) (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1);

(*ужива́ється для виділення чого-небудь із-поміж однотипного*) зокрема: братиї зєбранꙗ бєло (!) зꙋпо(л)ноє, того часꙋ справъ

ки(л)ка ѡ(т)правили а мѣновитє в̄ поважнѣишиє, на тє(н) ча(с) зго(д)нє постановали и конклюдовали (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); абовѣмъ зна(к) нєви́димы(и), жадны(м) спо́собомъ нє мо́жє(т) бы́ти та(и)ною, ꙗ́ко ст̄ы́є ѡ(т)ци, а мєнови́тє ст̄ыи златоусты(и), и Авгѹсти(н) на(с) наоуча́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 3); Богда(н) хмє(л)ницки(и) гє(т)манъ з во(и)ско(м) єго ко(р) м(л) запоро(з)ким ѡзна(и)мує(м) ты(м) писанє(м) наши(м) мєновитє мє(ш)чаномъ максимовъски(м) городи(с)ки(м) абы(с)тє во въсє(м) по(с)лушъными были ѡ(т)цомъ нико(л)ски(м) мана(с)тыра пу(с)ты(н)ско(г) Кієвъско(г) (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309).

4. *У ролі частки* (*видільна*) (*уживається для підкреслення чого-небудь*) саме: в тыє та(м) часы въставьши пєтръ по(с)рєдини о(у)чєнико(в) рє(к) а было и(х) въкупє мєновитє на то(м) мє(с)цу ꙗкобы сто и два(д)ца(т) (II пол. XVI ст. *КА* 3); прошѹ, абы(с)мы блю(з)нѣ(р)ства ѡныхъ на дх̄а ст̄го повтара́ти мѣли. бо ѡныє в порѧдокъ и то мєнови́тє прино́симо нє ижбы(с)мы з ни́ми и(х) нєзбо́жности зєзволя́ли. алє блоу(д) ихъ ѡбнажа́ючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141); вшакжє была бы ли потрєба того пилнаꙗ мѣновитє хлѣба, тєды имъ жыта купити на фѹрѹ мѹки нє ѡ(т)мовлꙗю(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 52 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТО, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТО *присл. у рол. спол.* (*пояснювальний*) (*уживається перед переліком*) саме: возны(и) єнєра(л)… мє(с)то туто(ш)ноє Житомє(р)…, та(к)жє и сє(л)[а], до то(г)[о] мє(с)та Житомєра налєжачыє, мєнови(то) Пси(с)човъ, Станишовка, Язы(н)ка,… в рєа(л)ную споко(и)ную по(с)сєсию… пану Крышътофови Тишъкєвичови,… пода(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 183);

(*уживається для виділення чого-небудь із-поміж однотипного*) зокрема: па(н) ба(л)цє(р) лакго(в)ни(ц)ки(и) ѡповєда(л) на пн̄а ꙗна сє(р)ховє(ц)кого и(ж) дє(и) ꙗко(м) пє(р)вє(и) протє(с)тацы(и) мо(и) до ѹрядѹ ва(ш) мо(с)ти доноси(л)… ѡ ро(з)маиты кри(в)ды моє(и) а мєновито ѡ зби(т)є и по(и)манє боꙗрина мого па(н)цы(р)ного… Сѹпрѹна Да(ш)ковича (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 42 зв.).

Див. ще **МЕНОВИТЕ, МЯНОВИТЕ.**

МЕНОВИТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** Названий, перелічений: тыи границы мають быти с обѹ сторон мєжи тыми имєни их вчинєны по тым врочищам мєновитым, ꙗкъ в первших листєх их єдналных выписаны (Львів, 1537 *AS* IV, 91).

2. (*попередньо визначений*) названий: При томъ кнꙗзь Василєй мовил нам, штож… торгъ… маєть ѡн з данины нашоє. днꙗ мєновитого, в пятницѹ (Львів, 1537 *AS* IV, 89).

МЕНОВИТЪ *див.* **МЕНОВИТЕ.**

МЕНОВНЫЙ *прикм.* Обмінний. ◊ **листъ меновный** *див.* **ЛИСТЪ²**.

МЕНСКИЙ *прикм.* (*призначений для чоловіка*) чоловічий: ѡдѣва(д)ла и про(с)тира(д)ла на(д) ѹмєршыхъ. ѡдѣва(д)ло панꙗ(н)скоє га(т)ласу взоры(с)то шка(р)латнаго, листва вколо папужого га(т)ласу… Простира(д)ло мє(н)скоє полотє(н)ноє з листвами сѣ(т)ковими (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 73).

МЕНСТРОВА *ж.* Менструація: пло(д) того дрєва. сирѣ(ч) жєлѹди пристои(т) ѩасти тѣ(м) жо(н)ка(м) кои лишноє тєчєніє мє(н)-стровѹ имѣю(т) (XVI ст. *Травн.* 38).

МЕНТА *ж.* М'ята: мєнта по ла(т)… мата огороднаа… дѹхо(м) бл҃говонна (XVI ст. *Травн.* 210 зв.).

МЕНУСЧЪ *прикм.* (*якому притаманна недовговічність*) минущий: Ѝй,… кашталанъ Браславъский,… городничий Володимєрский, видєчи, ижъ вси рєчи, илє ихъ єстъ на сємъ свєтє, ѡтмєн(н)ы(и) и мєнѹсчи сѹтъ, толко часъ смєртєлный, тотъ кожъдого, на свєтъ ѡтъ живота матки єго рожъдєнъного, минѹти нє можєтъ (1577 *AS* VI, 71).

МЕНШЕ, МЕНШЕЙ, МЕНЪШЕЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЬШЕ, МЕНЬШЪ, МЕНШЪ, *присл.в.ст.* **1.** (*у меншій кількості, меншому розмірі*) менше: а штобы звышъ ста копъ пєрєнєсло, ѡписалъ єси листом своим, иж то маєт быти всє до скарбѹ нашого давано, а єстлибы тєж што мєнъший ста копъ вчинило, то мєло к рѹкам твоим приходити (Вільна, 1540 *AS* IV, 261); и єстлибы тєжъ мєншєй было в тых всихъ имєньахъ, вышєй мєнєныхъ, нижли трєтаа часть, тогды маєть ѡнаа трєтаа часть с тыхъ двох частєй имєнєй моихъ на полъ быти такъ, ѩакъ было мнєй (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); млы(н) на рєцє Норинє га(т)ю занаты(и) мє(р)ки на замокъ приходѩ(тъ) в годѹ збожъа соланокъ к҃ часомъ больше(и) а часомъ мєнъше(и) (1552 *ООвр.З.* 101 зв.); Сєго годѹ ко(р)чомъ ѹ мєстє всихъ было мв҃ а иногды бываєть большъ або мєньшъ (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); ѡ(н) жа(д)ны(м) ѡбычає(м) мє(н)шъ шєсти гро-шє(и) ѡ(т) копы взя(ти) а и(м) копѣю з листу г(с҃)дрско(г) и квиту своєго да(ти) нє хотє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 65); а(ч) нє мє(н)шє ѕ(ст) таковы(х) тєпє(р) и(ж) оу лада-ѹо вѣра(т), оу чары оу воро(ж)кы… нѣ(ж)ли в сн҃а бж҃їа (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 82 зв.).

2. (*менш тривало, коротше*) менше: погѹбѣтє дѣтки. ѡ(т) двѹ лѣ(т) и мєньшє. а жѣньско(г) полоу нє заимаитє (1489 *Чет.* 122 зв.); которы(и) з пє(т)масты и два(д)цєти золоты(х) по(л)ски(х)… зъ я(р)ма(р)ку ѡ(т) лє(т) мє(н)шє албо бо(л)шъ трє(х),… утєклъ (Володимир, 1600 *ТУ* 232).

3. (*слабше за мірою і ступенем дії*) менше: дивныи оу҃чникъ. мєньшє оусты своими с҃тыми говорилъ. а больше нє сочтєны мл(с)ти людє(м) чинилъ. всѣ(м) нємочнымъ здоровьє подавалъ (1489 *Чет.* 106 зв.); Сѣда́ти маю(т) ко́жды(и) на мѣстцы свє(м)… //… Которы(и) мє(н)шє ѹмѣти бѹдєть, на подлѣ(и)ши(м) мѣстци сѣди́ти ма́єть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.–3); На(д)то осо́бныхъ артикѹловъ ме́ншє важнѣйши(х) задали́ з҃ два(д)цать, кото́ры(х) са тѹтъ нє споминає(т) (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 37 зв.); авраа(м) ты(ж) нє мє(н)шє милова(л) // сътворитєла своєго, ижєє сн҃а своєго є(ди)ного мѣвши. и то(г) да(л) бы(л) на (ѡ)фѣроу або на жє(р)твѹ избавитєлю своємоу в садѫ савєковѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164–164 зв.); А заложуся, ижъ подобно меншей, нижъ я, о томъ ведаешъ. Бо што повеdаешъ, не виделесь того очыма своими — а якожъ то смеешъ тверъдить? (Вільна, 1599 *Ант.* 927); Алє ѡ тыхъ дивни(х) а таємнихъ спра́вахъ єго́, а нє мєншъ ѡ самомъ жаднимъ ро́зѹмомъ нєѡго́рнєнємъ, Б(р)жтвѣ, мовити

або писáти, тéды снáднє сáмъ стрáхъ мысль обыймѹєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 3); Взялемся еще зъ побудки самого сумнѣня, не меньше хотячи противныхъ и тыхъ всѣхъ, которыи имъ потугою и зверхностю… помогаютъ, остеречи сумнѣня (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); **не меншей, а нижъ**… — не менше, а ніж…: перекладають иншие приватные привели и права не меншей, а нижъ тые, присягою нашое королевское милости утвержоные (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 514).

МЕНШЕЙ[1] *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНШЕЙ[2] *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШИЙ, МЕНШЕЙ, МЕНШІЙ, МЕНШЇЙ, МЕНШЫЙ, МЕНЪШИЙ, МЕНЪШЇЙ, МЕНЪШЫЙ, МЕНЬШИЙ *прикм.в.ст.* **1.** (*дрібніший розміром, площею, обсягом*) менший: матє(и) Докаль барыловски(и) вєль… мєнъшымъ болотомъ которое зовуть // коньскимъ болотомъ (1546 *ОГ* 69 зв.–70); Сви(н)цѹ штѹка што можєть єє чл҃вкъ ѡди(н) по(д)нѧти а дрѹгаѧ мєньшє(и) тои (1552 *ОКр.З.* 147 зв.); кѹла мє(н)шє(и) кѹрєчєго ꙗ(и)ца (1552 *ОЛЗ* 159 зв.); котóрыє члóнꙋки здадѹ(т)-сѧ напло(х)шїє бы́ти, ты́є далéко бо(л)шє потрєбнѣйшїи сѹ(т), бо тá(к) б҃ъ раствори(л) тѣло мéнꙋшємѹ пода(л) бó(л)шѹю чє(ст) абы нє была рáспрѧ в тѣлѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202); Постановúли єди(н) Крѹ(г) вєлúкїй, которы́й обхóди(т) за лѣ(т), фл҃в, а дрѹгїй за(с) мє(н)шїи Кроу́гы (Острог, 1612 *Час.Туп.* 309); Кєли(х) трохи мє(н)шы(и)… з на(д)писомъ рѹ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 6); **меншая азия** — Мала Азія: Пото(м) лежи(т) кападокия, та(м) жє ме(н)шая азия пото(м) лежи(т) мѣ(с)то такъ великое ажъ по(д) ѡболоки сягнетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 535); **меншей лопушникъ** *див.* **ЛОПУШНИКЪ.**

2. (*короткий за часом*) менший: Сходúтисѧ маю(т) хлопꙗта до школы на годúну пéвнѹю. то єсть дн҃ꙗ вєлúкаго на ѳ҃ю годинѹ абы вси стали. Та(к)жє ты(ж) і и(н)шихъ днє(и) мéнши(х), ꙗ́ко постанови(т) дáска(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3 зв.); А тѹ́тъ ю́жъ вéдлѹгъ вꙋзвы́шъ росположéньѧ мóєгѡ Чáсть Пéрвѹю Кáзаньѧ мóєгѡ скончúвши до дрѹгóи ю́жъ мéншєи постѹпѹю (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157).

3. (*молодший за віком*) менший: да пришєдшє почєстѧть дщєри єго. и посадивъ и(х) по єстєствоу. мєньшоую подалє. а большѹю подлѣ сєбє (1489 *Чет.* 298 зв.); тогды жона моѧ… маєт сєдити на всих имѣньѧх моих тых, которыи ꙗ маю мѣти по половицы з братом моим мєншим (Острог, 1539 *AS* IV, 207); нє по многыхь пакь дн҃єхь. мєншїи сн҃ь всє забравꙋши и пошоль вꙋ стороноу далєкѹю (1556–1561 *ПЄ* 288 зв.); стє(ц) и васи(л) зєзнали ижь брата ста(р)шєго фє(д)ка при(и)мѹю(т) на трєтинѹ рѹль ѡ(и)чизны ихь и помѹгль ю(м) ѡ(д)патити (!) батѹ (!) мє(н)шомѹ Аньдрєєви трєтѹю чꙗсть (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 20); До того те(ж) ме(н)шо(и) Маринѣ Григорово(и) пу(л) солоду из того (ж) пови(нни) дати (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

у ролі ім. менший, -ого, молодший, -ого: почали творити повєлѣньꙗ цр҃єва. начєньшє ѡ(т) больших. и до мє(н)ши(х). давахоу чада своꙗ всѧ дн҃и. на снєдѣнїє змиєви (1489 *Чет.* 82); а ѡ(н) по(д)нє(с)шисѧ рєкль имь. которыи єсть мєжи вамї бєзꙋ грѣха. тот нєхай вꙋпєрєдь вєржє(т) на нєи камєнє(м).… а ѡни слышавꙋши то. вышꙋли єдинь за єдꙋнымь. по-

чавʃши ѡ(т) старшихь. ажь и до менʃши(х) (1556–1561 *ПЄ* 377 зв.).

4. (*про ціну, вартість, процент*) менший, нижчий: Коли бы хто имє(н)є закѹпноє в которо(и) сумє дє(р)жалъ а дрѹги(и) бы сѧ з до(л)го(м) своимъ у тому (ж) имє(н)ю приповѣда(л)… тогды то(т) которы(и) має(т) бо(л)шѹю сѹмѹ… повинє(н) дрѹгому мє(н)шую суму заплати(ти) (1566 *ВЛС* 72); повинє(н) за(с) буду тоє всє жито… єму,… ѡ(т)дати, и кожьды(и) лаштъ кгда(н)ски(и) цєною мє(н)шою, нижли и(н)ныє купъцы за тоє жито будутъ во Кгда(н)ску давати (Володимир, 1584 *ТУ* 205); а то(ж) то(т) прїробиль паноу своємѹ и (з) ли(х)вою ємоу ѡ(т)да(л) срєбро то є(ст) жє ты(ж) ѡ(т)да(ст) каж(д)ый чл҃кь нє мє(н)шоую лихвѫ к(д)ы самь поживє(т) с поцтивостю на сємь свѣтѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 183); (*про вагу*) легший: ѡнъ… варова(л) собє, жє тую всю визыну помєнєнымъ паномъ… нє на тутє(и)ши(и) володимє(р)ски(и), алє на лвовъски(и)… камєнъ, которы(и) єстъ ѡдъ тутє(и)шого володимє(р)ского чътє(р)ма фунътами мєнъши(и), продати (Володимир, 1643 *ТУ* 323).

5. (*слабший за силою вияву, інтенсивністю*) менший: А кгды ѹжє такъ порази(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гєпыдо(в) марыѹ(с), нє мє(н)шую мѣ(л) во(и)нѹ з жонами и(х), ѩкъ з оными самыми (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); Далѣй мови(т) ѡ ты(х) бє(з)словєсны(х). то є(с҃т) ѡ злодѣйствѣ а (л)живо(м) свѣдоцствѣ чл҃чо(м) ю(ж) ѩкобы за мє(н)шїи злости має(т) розумѣти събѣ и почитати и(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 175 зв.); єслѝ сѧ росхорає(т) дитѧ, бо́ѧзнь нє мє(н)шаѧ. єсли оумрєтъ в мо́лодости, пла́чʃ нєпогамо́ваный (Острог, 1607 *Лѣк.* 111); и тво́ритъ пєрє(д)нѣйшихъ чєты́ри вѣтры,… ко́жʃды(и) жє вѣтръ имѣєтъ сво́ихъ, побо́чʃных(ъ) двѡ(х) вѣтровъ, и́ныхъ мє́ншихъ: ѩ́ко нѣкїи кри́ла, на по́мощь своє́й крѣпости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.).

6. (*слабший за силою вияву, переконливістю*) менший: бо и то тежъ не меншый θо́ртелъ — да́ти вы́друковати отка́зъ одное стороны́, а на́ што отка́зано, то́е утаи́ти (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 983); И то нє мє́нъшїй и о́вшємъ кгрѹнто́вный доводъ, и́жъ жа́дєнъ Єv(г҃)ли́ста нє спомина́єтъ абы Хс҃ мѣлъ дава́ти опрѣснокъ Ап(с)лѡ(м). вє́нцъ абы́ сѧ прѡти́вныи нє щити́ли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 274); Не меншій, во истину, естъ и сей чудъ, же до того огня…, Божіимъ мановеніемъ вкиненый мужъ Божій Θеофанъ… не згинулъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1068).

7. (*нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший: сам бо г(с)ь рєчє оу с҃томъ євангєлии. понєжє сотвористє єдиномѹ ѡ(т) сихъ мєньши(х) бра(т)и моєи. то мнѣ самомоу сотвористє (1489 *Чет.* 350); отступници… написали собѣ позовъ якобы Речъ Посполитая народу руского от больших ажъ до менших становъ мѣли им дати позовъ пред кроля позываючи о то, ижъ оны добра и вряды духовныє,… упорне противъ праву держат (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41);

у ролі ім. (*той, хто нижчий за суспільним і соціальним становищем*) менший, -ого: и мы всѣ мє́ншїи пла́чмо и рыда́ймо: понєва́жʃ оупа́лъ Кє́дръ, то́ є(ст) архима́ндрітъ на(ш) вы́волєнъ є(ст) прє(з) сєки́рѹ смє́ртнѹю зʃ дочасногѡ живота (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18);

(*слабший морально і духовно*) гірший: Рє́клъ єди(н) ілє(м) кро(т) мєжи лю(д)ми бы(л), мє(н)ши(м) є(м)сѧ до домѹ вєрнѹлъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.); **мы меншїє (менъшїє) паче всѣхъ, мы отъ всѣхъ меньшиє** — (*формула самопринижения, перев. у листах*) ми, найнижчі: Мы мєншїє пачє всѣхъ чл҃къ во градє лвовѣ,… потщахомъсѧ вышє силы нашєѧ послѹжити цр҃кви х(ст҃)вѣ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); Мы мєнъшїє па́чє всѣхъ чл҃къ во гра́дє лво́вѣ всѧкїѧ по́мощи лишє́ни сѹщє (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); мы ѹбогиє и ѡ(т) всѣхъ ме́ньшиє ѡ хр(с҃)тѣ бра(т)ство цє(р)ко(в)ноє ѡ(т) града лвова досто(и)ную че́сть… ва́шємў прє(д)статє(л)ству работлѣпно твори(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1).

8. (*менш важливий, значний*) нижчий: А што́ єщє Новокрщє(н)цы и тымъ нєвѣ́дающихъ зво́дѧ(т), ꙗ́кобы Хс҃ в бж(с)твѣ Ѡ(т)цѹ ме́ншїи бы(л) (Київ, 1619 *Аз.В.* 66); Єсли́жъ нє позво́литъсѧ то́є, всѧ́ки(м) спо́собомъ ве́длѹгъ тво́єго зда́нѧ зна́йдєтъсѧ ме́ншїй Дх҃ъ ѡ(т) Сн҃а, ꙗ́ко то́й кото́рый нє ма́єтъ оучáстницства в҃ ро́вныхъ Сн҃ови (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266); ди́вный ка́знодѣѧ… //… нє дла того (ж) ме́(н)ши(м) и послѣднѣйши(м) єго чи́нитъ. Понева(ж) бовѣ(м) ѡныє злє и прєвротнє выкладаютъ, анѣ з҃ єдного рахѹютъ, алє личбою послѣслѣдне́йшого (!) ѡ(т) ѡ(т)ца сн҃а чи́нѧтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 141 зв.–142);

у ролі ім. (*той, хто менш важливий, значний*) нижчий, -ого: въ Пресветой и Жывотворящой Тройцы нѣтъ старшого, анѣ меньшого, нѣтъ первого, ани послѣднего (Вільна, 1608 *Гарм.* 177).

9. (*про інстанцію*) нижчий: на оныхъ вольныхъ соборахъ вселенскихъ, а при нихъ и поместныхъ меншихъ схожаючихся, хто вытрывалъ, // выигрывалъ и на власномъ своемъ, а не на чужомъ грунтѣ зосталъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 25–26).

10. (*молодший у церковній ієрархії*) нижчий: Послушєнство по прєжнєму водлуг стєпєнєи один ко другому, мєншии ку старьшому, то єст архиєпископ митрополит патриарху всєлєнскому, єпископи архиєпископу, архимандрытии єпископом… и всє по ряду, вцалє заховати (Берестя, 1591 *ПІФ* 105); А такъ ижъ зъ апостоловъ жаденъ такового собѣ поединкового именя въ церкви Божой не привлащалъ, поготову — папежъ, яко меншій отъ апостоловъ (1603 *Пит.* 38); А оста́тьнїй мєжи ты́ми мєн҆шими сте́пєнь єстъ свѣщєно́сцовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 131).

Пор. **МАЛЫЙ.**

МЕНШИТИСЬ *дієсл. недок.* (*ставати менш важливим*) меншати: Кто жь має нєвѣстоу жєни(х) єсть. а дроугь жєниховь которыи стоить а слоухає(т) єго. и радостїю радоуют҆сѧ слышачи голо(с) жєниховь. то радость моа єсть выплънєна. ѡнь мѹси(т) рости а я мєн҆шити(с) (1556–1561 *ПЄ* 352).

МЕНШІЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШЇЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНШОСТ *див.* **МЕНШОСТЬ.**

МЕНШОСТЬ, МЕНШОСТ *ж.* **1.** Нечисленність: а иж сторона обжалованая ставила свитков болшей далеко, нижли поводовая, которые готовыми ся быт оферовали довести

на слова и повест свою, а бачачи есмо меншост свитков и вотпливост доводов, стороны поводовое до поконаня стороны позваноє не допустили (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 407).

2. Незначність: Єсли (ж) ты(ж) послы́шишъ мо́вѧчого, Пошлю́ ва(м) Дх҃а Ст҃го, нє розꙋмѣ́й жє вє́длꙋгъ Бо(з)ства, Бъ҃ бовѣмъ нє посыла́єтъсѧ // Топнѣ́ючїй а́лбо мє́ншость знамєнꙋ́ючїй вє́длє пова́ги маєстатꙋ и досто́инства, а свѣ́тѧчїисѧ вє́длє ѡказа́лости видо́кꙋ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 247–248); И та́къ бꙋ́дєтъ Тр(о)ца, ю(ж) да́лѣй нє Тр(о)ца, а́лє двои́ца нєро́внаѧ, єдинꙋ впра́вдѣ пєрсо́нꙋ ма́ючи бо́лшꙋю и зло́жєнꙋю з҄ дво́хъ, а дрꙋ́гꙋю про́стꙋю нєзло́жєнꙋю // и мє́ншꙋю. // И та́къ бꙋдєтъ дво́йка нєро́внаѧ, болшостю и мє́ншостю ро́знѧчи, на(д) што зайстє што́ нєзбожнѣйшого бы́ти мо́жєтъ (Там само, 289–290);

мізерність, упослідженість: второє, мє(н)шо(ст) и послѣдно(ст), — ра(з)умѣ́ючи то ѡ со́бѣ, єсли и высо́ко сѣди(т), и вы(ш)шє всѣ(х) глєди(т) алє зє(м)лѧ и пра(х), с ни(з)кими ро(в)но є(ст). и тоє (ж) а́льбо и го(р)шє(и) во гробѣ ѡ(т) чръвє(и) то(т) трꙋ(п) постраждє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.).

МЕНШЪ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНШЫЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЩИЗНА, МЕЩИЗНА *ч.* Мужчина, чоловік: Бы и менщизна, не буду ся лякати: А не тылко презъ невѣсту отступати (Львів, 1630 *Траг.п.* 171);

(*дитина чоловічої статі*) хлопчик: Абы всѣхъ дѣточо́къ, мєщи́зны нє живи́ти: И вко́ло Виѳлє́єма, до щѧ́ди поби́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 82).

МЕНЪЖНЕ *див.* **МЕНЖНЕ.**

МЕНЪШЕЙ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЪШИЙ[1] *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЪШИЙ[2] *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЪШЇЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЪШЫЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЬШЕ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЬШИЙ *див.* **МЕНШИЙ.**

МЕНЬШЪ *див.* **МЕНШЕ.**

МЕНЯЙЛО *ч.* Міняйло. Вл.н.: Анъдрꙋшко Мєняйло (1649 *РЗВ* 141); Матвѣй Мєняйло (Там само, 434).

МЕНЯТИ *див.* **МѢНЯТИ.**

МЕНѦТИСѦ *див.* **МѢНѦТИСѦ.**

МЕРА *див.* **МѢРА.**

МЕРАТИ *дієсл. недок.* (що) (*визначати протяжність, вагу чого-небудь*) міряти: а ѡттоль поєхали до заросли, котораѧ заросль промєжкꙋ их троскота и троскотца по правꙋ тоє дороги,... мєло мєрано быти чєрєз Городєлєцъ до рєки Тꙋри (Мизове, 1537 *AS* IV, 98); За горєлъкꙋ приходить сто шєстьдєсѧтъ копъ грш҄ поми(р)ного што збожъє мєрають м҃ копъ грш҄ (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 181 а).

МЕРВА *ж.* (*попріла солома*) мерва: Горо(д)нѧ кн҃зѧ любєцъкого с ко(р)ца нєдокрыта... пана мо(н)товъта... и(з) нового ставꙋ нєпокрыта ани объмазана... //... микиты кꙋтровъского с кꙋтрова и(з) мє(р)вы... нєдокрыта ани ѡбъмазана (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 163–163 зв.).

МЕРЕЖА *ж.* (*риболовна сіть із великими вічками*) мережа: пограбили… постѣль съ колдрою… мережа одна, неводовъ два, заячих сетей три, тетерячихъ двѣ, качинныхъ три, куропатвеныхъ чотыри (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); седла зъ войлоками, зъ опончами, радами козацкими, такъ же и шоры юхътевыи, сети рыбии, мережи, неводы заячие, качии,… — то все побрано (Там само, 161).

МЕРЗЕНОСТЬ *ж.* Мерзенність, мерзотність: съгнѹшéнїє, мє(р)зéность бри(д)лúво(с) (1596 *ЛЗ* 79); Нєгодовáнїє: Зáзлємѣньє, гнѣ(в), заѧтрѣ́ньє, бры́дко(ст), мєрзéно(ст), нєнавидє(н)є, нєсмáчно(ст), пєчáль (1627 *ЛБ* 72); Но в нєдбáлости, и лѣнúвствѣ, и мєрзéности, и шéмрахъ, и гѹкахъ, и бѹрлúвостєхъ насолóжовалємсѧ: и збы́тки стрóѧчи, и в^{ѕ} пєстотáхъ кохáючисѧ, и вéсєло ховáючи, трáтилємъ мои лѣта, и мѣсѧци, и дни (Львів, 1642 *Час. Слово* 267).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЪ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗЕННЫЙ, МЕРЗЕНЫЙ, МѢРЗЕНЫЙ *прикм.* **1.** (*який викликає огиду, відразу*) мерзенний: И на-тыхъ-мѣстъ скутечность проклятства патріаршого на мерзеномъ тѣлѣ его пала, же не поспѣла душа зъ тѣла, заразъ… очернѣлъ якъ ропуха, окаменѣлъ и, якъ бубенъ, надутымъ стался (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1041); Присмотри́сѧ ѧ́къ нєсправєдлúво(ст) мєрзéный éстъ грѣ́хъ и нєнáвистный, а на(д) и́ншїи злѡ́сти нáтѧжшїй, котóрый ѡ(т)далѧ́єтъ чл҃вка ѡ(т) Бо҃ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7);

нечестивий: Нáдто и Кликѹнъ и́хъ влѣзши нá высóкоє дéрєво, жéбы ѡбволáлъ мєрзéнѹю и плюгáвѹю и́хъ молúтвѹ, тáкъ спáдши нá долъ, не(н)дзнє и мѣзéрнє бє(з)бóжнѹю свою дѹшѹ вы́рыгнѹлъ и вы́кинѹ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

2. (*підлий, негідний своїми вчинками, поведінкою*) мерзенний: И выда(ст) бра(т) брата на смртъ. а ѡтє(ц) дєтѧ. и повстану(т) дєти противъ родичомъ и замордѹю(т) ихъ. И будєтє… мєрзєными для имє(н)ѧ моєго Алє хто вытрыває(т) до ко(н)ца то(т) будє(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); ѡто (ж) тыи має(т)ности хрє(с)тїѧнє кажоу(т) ѡставити бъ҃ и повєрєчи и(х) котры(х) наслѣдѹємо и мє(р)зєными сѧ чинїмо длѧ ни(х) бо҃у. алє навръмѣмосѧ братїѧ на добрїи справы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 20 зв.); Бѣда грѣшникѡ(м): бры́дкїи, и мєрзéныи, и нєчúстыи сѹтъ прє(д) Бг҃омъ; ѡкалáлисѧ и́хъ дѹшѣ, ѧ́къ смєрдѧтъ и́хъ тѣла, ѡ(т) роспѹстныхъ спрáвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274).

3. (*погрузлий у гріхах*) мерзенний: то мєрзєныи смродливыи свѣ(т) и всѣ(х) гръдóстїи наплънєнь (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Зачымъ абы и ва(м) Прєшéдши(и) и Милосє(рд)ный Бг҃ъ Тѹ за живота Мирно и спокойнє на сє(м) Свѣтє мѣ(р)зєномь Прожити: А по смє(р)ти в дє(н) Сѹда Справєдливаго и гро(з)наго Ла(с)кавы(м) и Милостивы(м) ставити сѧ рáчи(л) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); Тое жъ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ, отщепенцомъ, мерзеннымъ воніатомъ, конечне значная нѣякая отъ самого Бога наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати муситъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 26); И запрáвды нѣчóго такъ Сщ҃енника нє шпéтитъ, ѧ́кѡ живóтъ мєрзéный и нє оумѣéтно(ст) (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Див. ще **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЕНЫЙ *див.* **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗЕНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Підліший, негідніший, мерзенніший: Кто бовѣ(м) повѣ(ж) ми, на(д) вавvло(н)ского кро́лѧ бы(л) мє(р)зєнѣйшимꙋ, кото́рый хо́ть ю(ж) бы́лꙋ бг̑а нб(с̑)наго мо́ци такꙋ дознáлъ, жє и пр(о̑)-ро́кови єго данїи́лови кла́нѧ(л)сѧ и росказа(л)ємоу ма́нꙋнꙋ ѡфѣрова́ти і каді́ло (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

Див. ще **МЕРЗОСТНѢЙШИЙ.**

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗИТИ, МЕРЗѢТИ, МРЪЗИТИ *дієсл. недок.* (кого) (*викликати відразу*) бридити, відражати: в ре́чъ са́мꙋю хто вꙋгла́нєтъ домы́слитсѧ ла́твє жє тира́на нє нєзго́да хр(с̑)тїа(н)скаѧ мєрзѣ́ла, о кото́рꙋю з дрꙋгы́ми пн̑а бг̑а про́си(т), алє то, жє пра́вда ихъ рєлѣй махоме́та тоу (ж) по(д) єго бо́ко(м) одолѣва́ючаѧ,… всѣмъ до позо́рꙋ вꙋ ѡ́чи єго коло́ла (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 178); Нѣлза єдно в то́мъ роздѣлє на ты́є слова́ сѧ озва́ти і всѣмъ кото́рыє вѣдати потрєбоу́ютъ, спра́вꙋ о то́мъ да́ти, чомꙋ то́є вєде́ньє на́мъ прїе́мно бы́ти нє мо́жєтъ, алє на́съ ба́рзо мєрзи́ти моу́ситъ (Там само, 204 зв.); Питаю: чому Креуза отступникъ того въ свой шпаргалъ не вписалъ? Гды бы то о бїскупѣ Римскомъ нашолъ, снать бы золотомъ друковалъ! Але завжды правда мерзитъ облудника! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 602); Гнꙋша́юсѧ: Бри́джꙋсѧ, ѡ(т)рѣка́юсѧ, при́кро ми, мєрзи́тꙋ мѧ, горжꙋ́, взгоржа́ю (1627 *ЛБ* 26);

(ким, чим) бридитися, гидувати: А коли ви́ди(ш), и(ж) боло́то має(т) на чєрєвицѣ(х),… тогды бѣгає(ш) ѡт нєго, мръзѧчи ты(м) нєѡздобны(м) строє(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.); О блаженная купо, о всечестное братьство,… кто тебѣ отлучается, кто тебе отвращается,… кто тебѣ ненавидит и тобою мерзит, — да будет проклят нынѣ і во будущий вѣк. Аминь (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 169);

(що) ганити, гудити: А́ нн̑ѣ… и кнꙗзєвє рꙋскїє всѣ по́єрєти́чѣли… ино(чє)скїй чи(н) рꙋгаю(т) посмѣваю(т) ѕлословѧ(т)… мръ́зѧ(т) бє(з)ч(с̑)сѧ(т), и́ до ко(н)ца нєнави́дѧ(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МЕРЗИТИСЯ, МРЪЗИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*відчувати огиду, гидувати*) бридитися: nauseo, as, мє(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

2. (кому) (*бути мерзенним, гидким*) бридитися (ким): хс̑… тако́го боро́ни(т) бога(т)ства и має(т)ности кото́рыи набыва́ю(т) нєсправє(д)ли́вє и мръзи(т)сѧ г̑ꙋ б̑ꙋ єсли бы за́вꙋшє имѣ(л) прихи́лно(ст)… кꙋ томꙋ бога(т)ствоу (1645 *УЄ* № 32, 120).

МЕРЗКИЙ, МЕРЗКЇЙ, МЕРЗКЫЙ, МЕРЗСКЫЙ, МЕРСКИЙ, МЕРСКІЙ, МРЪЗКЫЙ, МРЪЗСКЇЙ, МЕРЗОКЪ *прикм.* **1.** Те саме, що **мерзенный** у 1 знач.: такжє иныи. которыи покꙋшали. и прогнѣвали ба̑. мєрзки были. и сами сєбє погꙋбили. свои(х) дѣлѧ бєзакониии (1489 *Чет.* 330); та́кжє и нинѣшни(х) ча́со(в) є́рєтиковь прокла́ли. ю(ж) чоужими сєбє ѡ(т) с̑тго тѣла и кръвы хꙋвы. ꙗ́ко чло(н)ки сѧ(т) гнилый. и мръзкы(и) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 75); А такъ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васъ: не вѣрте тымъ плёткамъ, бо то щырая баламутня и фалшъ спросный, Богу и людямъ мерскій (Вільна, 1608 *Гарм.* 220); Анато́лїй зна́чный… бꙋнто́в-

никъ пои́маный бꙋдꙋчи, а до Кѡнстантінопо́лѧ припрова́жєный и поса́жєный, гдє до о́браза Пр(с҃)тои Бц҃и,... пристꙋпи́лъ, и рꙋки зложи́вши моли́лъсѧ, а она́ ꙗ́ко свѧтокра(д)цꙋ и Бꙋ҃ мє́рзкого... ѡ(т) нєго сѧ ѡ(т)вєрнꙋла (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); И сталася офера мертвая Богу мерзская, а наболшій того знакъ — осталася стѣна, часть башты мурованной, надъ звычай, нѣгдѣ нѣколи небывалый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1022); а таѧ шпєтная, и забрꙋканаѧ миса, сꙋтъ нєчистыи, и Бг҃ꙋ мє́рзкїи дѣла твои́: которыми ты дш҃ꙋ, и тѣло твоє сплюгавилєсь (поч. XVII ст. *Пчела* 26); Гды во́йско нагото́вилосѧ до бо́ю... ма(к)сєй... рє(ч) до ста́рˢшихъ свои(х), види́тє мръзскїи знаки на хоро(г)вѧ(х)... ши́бєницѣ пороби(л) (І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 343 зв.).

2. Те саме, що **мерзенный** у 3 знач.: А до́броть, ѡ(т)цєвскаѧ прє(д) на́ми нє закри́та. Але ꙗ́внѡ нн҃ѣ всѣмъ прє(д)ложо́нна, А грѣха́ми на́шими мє́рскими нєзвитѧжє́на (Чернігів, 1646 *Перло* 14–14 зв.);

(*підлий, негідний*) мерзенний: Тѧжкїй ка́мєнь на сръ́дцє своє наложи́вши, Мє́рзкою нєвдѧ́чностю о́чи заслѣпи́вши. На(д) вла́сны(м) свои́м(ъ) ѡ(т)цє́м(ъ) стра́шнє сѧ збы(т)кꙋє(т), Іс҃а нєви́нного, нєвиннє мордꙋєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.);

(*осквернений гріхом*) мерзенний: А коли молитвы Авель богу отдав, Каин єго зараз убити помышляв, И по малом часѣ оного умертвил, але и бог єго праведно показнил и мерзкую жертву оного омразил (к. XVI ст. *Укр.п.* 84);

(*який має непристойний зміст*) мерзенний, паскудний: хто посмотрить на чоужоую жоноу з похотїю то ю(ж) оучини(т) прєлюбы в ср(д)ци своємь, оуха ты(ж) свои маємо ѡ(т)врътати ѡ(т) сло(в) мє(р)зкы(х) и(ж) бы(х)мо нїми нє слышали, анѣ ѡставлѧли и(х) на слухы (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 52 зв.).

3. Тяжкий, нестерпний: Ѡ смꙋ́тнаѧ новина́, по́лнаѧ фрасꙋ́нкꙋ, Ѡ пєлы(н)ногорчи́стый мєрзкои ско́рби трꙋ́нкꙋ // Ѡ трє́пєтный оужа́сє,... Іс҃ Хс҃,... страда́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.–4).

Див. ще **МЕРЗЛИВЫЙ.**

МЕРЗКЇЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗКО, МРЪЗКО *присл.* Мерзенно, огидно, бридко: а нє впиваимосѧ злымъ пьꙗньствомъ. пьꙗньство бо єсть мєрзко бг҃ови. (1489 *Чет.* 332); Пра(з)ничныє ꙗ́ръмаръки, што вы зовєтє съборами, ѡч҃(с)тѣте,... занєжє є́стъ мръзко бг҃ꙋ (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); Пєтръ и павє(л) мл҃ѧ(т) васъ,... да потрєбитє и попали́тє колыски и шибєницѣ на дн҃ь и́хъ чинєныє по волы́ню, и подолю,... мръзко и́мъ на зємлю с нб҃си смотрѣти на тоє дїаво(л)скоє позо́рищє, хр(с҃)тїа(н)ски(м) людє(м) збира́ючисѧ (Там само, 259); заповѣ(д) да(л) гь҃... абысмо... єди(н) дроугомоу нє спротивлѧлисѧ. абовѣмь нє єсть та(к) иного мє(р)зко прє(д) бг҃омь ꙗко нєнависть мєжи хр(с҃)тиѧны и нємл(с҃)ръдїє ко бли(ж)ни(м) своимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 15); цр҃квь пꙋстꙋ ꙋчинили, в нє(и) жє хвала божиꙗ ча(с) нємалы(и) нє бываєтъ, што єсть бг҃ꙋ мє(р)зко и ра(з)стлєниє храма божого (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); impure, сквє(р)но, мє(р)зко (1642 *ЛС* 229).

МЕРЗКОСТЬ, МРЪЗКОСТЬ *ж.* (*нечестиві вчинки, помисли*) мерзота, плюгавість:

Въстани жь а по(д)нєси голо(с) ѩко трѫбѫ и пропóвѣдай людє(м) мръзкости и(х) и ты(ж) покажи и(м) добры ѡбра(з) пóкаанїа (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74); ма(т)ка нєчи(с)то(с)ти и мє(р)зко(с)ти(и) зє(м)ски(х). и видє(л) є(с)ми тую невѣ(с)ту пьѧную кро(в)ю… и ѡбачи(в)-ши є(с)ми задиви(л)сѧ диво(м) вєлики(м) (XVI ст. *КАЗ* 643).

Див. ще **МЕРЗЛІВОСТЪ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗКЫЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗЛИВЫЙ *прикм.* (*підлий, негідний*) мерзенний: Зва́заного І҃са бєзчє́стно порва́ли, и з ни(м) прє(д) трєпрокля́ты(м) Анна́шо(м) прє(д)ста́ли. Ѡ́во (ж) ѡ(т) невє́рны(х) ю́жъ єстъ Арка плѣнє́на, При мєрзли́вом(ъ) Дагóнѣ о́во поста́влєна (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

МЕРЗЛІВОСТЪ *ж.* Мерзота, гидота: Ѡво стои́т(ъ), кро́вїю о́чи затѣка́ютъ, Оуши мєрзли́во(ст) мно́ги(х) бласфє́мїй слꙋха́ю(т). Лицє єго (ѡ смꙋткꙋ) бєзчє́стно ѡплва́но, Всє прєч(с҃)тоє тѣ́ло сро́дзє скатова́но (Львів, 1631 *Волк.* 13).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗНУТИ *дієсл. недок.* (*потерпати від холоду*) мерзнути: Бога́тый в҃ Шарла́т҃ и в҃ Вvссон҃ оубира́лъсѧ, а и́ншихъ мнѡ́го нагѝхъ было, кото́рыѣ ме́рзли з҃ зи́мна, и ѡбꙋмира́ли з҃ моро́зꙋ,… пєрєдъ воро́ты… нєоужи́тогѡ, нємилосе́рдногѡ… богача́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597); perfrigesco, мє(р)зну (1642 *ЛС* 308).

МЕРЗОКЪ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗОСТНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Те саме, що **мерзенѣйший**: Ничто же бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и памятозлобная (духа гордаго, самомнимаго и тщеславнаго ученица и угодница) страсть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 195).

Пор. **МЕРЗЕННЫЙ.**

МЕРЗОСТЪ *див.* **МЕРЗОСТЬ.**

МЕРЗОСТЬ, МЕРЗОСТЪ, МРЪЗОСТЬ *ж.* **1.** Огида, бридливість: а ты ми цр҃ю. и твоѧ чєсть какъ порохъ въ ѡчью. а грозное лицє твоє. ка(к) сквєрноую нєчистотоу вижю. заноу(ж) єси бєсовьсии слꙋга. а х(с)а бг҃а моєго противникъ. стоудъ ми єси. и мєрзость вонючаѧ (1489 *Чет.* 56); Съгнꙋше́нїє: Ме́рзость, бридли́вость (1627 *ЛБ* 126); **въ мръзость** — огидно, гидко: да(ст) гъ҃ // ва́мъ ма́со ѧ́сти, и боу́дєтє нє ꙋ єди(н) де́нь, анѣ оу два, ани пѧ(т), а́ни де́сѧ(т) ѧ́сти ма́со, а́лє а(ж) по́йдє(т) но́здрами ва́шим(и) и боу́дє(т) въ мръ́зо(ст) ва(м), и(ж) е́стє нє покори́ли сѧ гд҃ꙋ, то є(ст) знєва́жили добродѣйство єго (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215–216).

2. Бридота, гидота: singult(us), us, мє(р)-зо(с)т(ъ), стєнаніє, иканіє, чихавица (1642 *ЛС* 372).

3. Мерзотність: Въстани и възнєси голосъ свои ѩко трѫбѫ и проповѣдаи людємь мєрзости ихь (XVI ст. *УЄ Триг.* 98); Въмѣсто зась вѣры, и надєж(д)и, // и любви, бє(з)вѣръство, ѡ(т)чаанїє, нєнави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.–262); Не та́мо дом божій, где зло́стєм госпо́да, и не любить Христос, где мерзости згода (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

4. Скверна, мерзота: И рѡ́зки пальмо́выи звѣтазства зна́къ; кото́рїи побѣди́ли дїа́вола, и силы єго…; и посмѣ́лисѧ пре́лєсти злос-

ли́вого ми́ра: кото́рїи нє пи́ли с ке́лиха зла́то́го, трꙋти́зны и ме́рзости, з роуки любодѣйци вавvло́нˢскои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.).

Див. ще **МЕРЗКОСТЬ, МЕРЗЛІВОСТЪ.**

МЕРЗСКЫЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРЗѢТИ *див.* **МЕРЗИТИ.**

МЕРЗѦЧКА, МЕРЪЗѦЧКА *ж.* **1.** Огида, відраза: А на спросˢн(о)го, косма́того и неумы́таго // и ко любви нє прикислого, єсли и позри(т), ѡ(д)на(к) ѡ(т) мєръзѧ(ч)ки нєкра́снаго ѡ́браза; помы́сло(м) ско́ро ѡ(т)ско́чи(т); и нє согрѣши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230–230 зв.); ле́чъ жє то́є припомина́нˢє и придо(л)жшимъ бы́ти, и в точе́ньє тоу́тъ, мнѡ́го таки́хъ ре́чїй, о котѡ́рыхъ и слꙋхати бри(д)ко за собо́ю потѧга́ти бы моу́сѣло. нє хочꙋ чите́лникови с то́єи мѣри мєрзѧ́чки чини́ти (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 206); Ѡмраже́нїє: Мєрзѧ́чка (1627 *ЛБ* 152);

гидота, паскудство: За ѡ(т)нѧ́тˢємъ Личи́ны што былъ Кро́лємъ, па́номъ. По ста́ромꙋ ковале́мъ, шєвце́мъ цимєрма́номъ. Вы(и)дєтъ дх҃ъ на́шъ. али́ жъ ти… трꙋ́пъ гно(и)ны(и). Гню́сꙋ, роба(ц)твъ мєрзѧ́чки и бры́дкости по́лныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

2. (*принизливі, образливі слова*) лайка: то пак тых часов, бꙋдꙋчи намъ на том валномъ соймѣ в Бєрєсти, сын наш намилший… Жикгимонт, корол и вєликий кнѧзь и пановѣ рада наши Корꙋны Полской и вєликого кнѧзства нас за нимъ жадали, абыхмо тот гнѣвъ и мєрзѧчкꙋ нашꙋ панꙋ Иванꙋ ѡтпꙋстили (Берестя, 1544 *AS* IV, 409).

МЕРИЗАТИ *дієсл. недок.* (*роздрібнювати, розминати їжу в роті*) жувати: Двєкꙋ́ю: Ѡжо́вꙋю, рꙋмига́ю, пєрєжо́вꙋю, рꙋмєнꙋ́ю, мєриза́ю (1627 *ЛБ* 29).

МЕРИНЪ, МЕРІН *ч.* (*кастрований жеребець*) мерин: По(д)ꙗре́мни(к): Помѣ́стною бе́сѣдою моско́вски, Ме́ринъ // ко́нь про́сты(и). ло́ша(д), са́мка, про́стаа клѧ́ча (1627 *ЛБ* 85–86); Merin: Kon prosty (Жовква, 1641 *Dict.* 67).

МЕРИТИ *див.* **МѢРИТИ.**

МЕРІН *див.* **МЕРИНЪ.**

МЕРКА *див.* **МѢРКА.**

МЕРКОВАТИ *див.* **МѢРКОВАТИ.**

МЕРЛЫЙ *прикм. у ролі ім.* Мрець, покійник: ѳа(н)ти з мє(р)лого, продали(с)мо за три золоти(х) (Львів, 1607–1645 *РДВ* 34 зв.).

МЕРНИКЪ[1] *ч.* (*ємкість для міряння сипких тіл*) міра, мірка: тыє то помєнєныє купъцы..., з нимъ власнє тор(г) учынивши... на жито по золоты(х) тры(д)цати и шєсти,... до своихъ шпихлировъ ро(з)ны(х) сыпа(т) каза(ли) поки до мѣри нє прышло // для нєготовы(х) мє(р)никовъ, шлюбую(чи) и прырєкаю(чи) словы купє(ц)кими мєло бы(т) в цєлости (Володимир, 1624 *ТУ* 272).

МЕРНИКЪ[2] *див.* **МѢРНИКЪ.**

МЕРОЧКА *див.* **МѢРОЧКА.**

МЕРОЧНИКЪ *див.* **МѢРОЧНИКЪ.**

МЕРОЧЪНЫЙ *прикм.* Зміряний, відміряний: У мълыне дей особно взято и погъраблено жита мерочъного мац чотыри по гърошей двадцатъ чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12).

МЕРРО *с.* (*ароматична смола*) смирна: мєрро по ла(т)нски. сме́рна или аханьтоvсъ по

грєчєски... а по рѹ(с) смѝрна... єсть нѣкаа гоума, тєкоущїа и(з) дрєва (XVI ст. *Травн.* 306).

МЕРСКИЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРСКІЙ *див.* **МЕРЗКИЙ.**

МЕРТВЕЦЪ *ч.* Мертвець, мрець: рожєнъ изъ ѡц҃а бєзъ мр҃трє. ѡ(т) дв҃ы прєч(с)тыѧ пло(т) приналъ. тотъ єсть што (ж) .д҃. дни лєжаща во гробѣ мєртвица воскрєсилъ (1489 *Чет.* 316); їс҃ жє рєкль ємоу, пойди за мною. оставь мр҃твы(х), погрєбꙋсти своѧ мр҃твꙋца (1556–1561 *ПЄ* 43 зв.); и змыслєны(и) правдивымъ мєртвцємъ сталꙋсѧ (поч. XVII ст. *Пчела* 4 зв.); Ви́дачи и́жъ Тво́рєцъ є(ст) длѧ на(с) понижє́нный, Въ гробѣ ка́мєнномꙋ ꙗ(к) мєртвє́цꙋ положе́нный (Львів, 1631 *Волк.* 20); твори́ жє досто́йноє пра́вило,... ꙗкѡ нѣ́кїй младе́нєцъ, и́жє нє разꙋмѣє(т), и ꙗко мєртвє(ц), ижє нєчꙋ́єтъ что́ єстъ живы́мъ наказа́нїє (Львів, 1642 *Жел.П.* 5 зв.).

МЕРТВЕЧИНА *ж., перен.* (*моральний занепад*) мертвеччина: нє ѡбъида(и)сѧ мєртвєчи́ни, ибо на высотꙋ Нб(с҃)нꙋю подобає(т) ти лєтѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.).

МЕРТВИТИ, МРЪТВИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*робити мертвим, позбавляти життя*) мертвити: ба҃ боꙗтисѧ со страхомъ и трєпєтомъ. чєстити. и волю є(г) творити. тот бо ѡбладає(т) дш҃єю. и тѣло(м) нашимъ. многи(х) мєртвить и живить. божить и бг҃атить (1489 *Чет.* 306 зв.).

2. *Перен.* (що) (*стримувати, придушувати вияв бажань*) умертвляти: Єсли бо цр҃їє... попєло(м) головы свои посыпова́ли, //... и по́сто(м) вꙋнꙋтрнънюю свою мрътвили...; а ты што розꙋмѣє(ш) ѡ собѣ,... //... тобѣ ли покаанїѧ нє трєба? (п. 1596 *Виш.Кн.* 233–234 зв.); letho, as, умє(р)твляю, мє(р)твлю (1642 *ЛС* 253).

МЕРТВИТИСѧ *дієсл. недок.* (*стримуватися, придушувати вияв своїх бажань*) умертвлятися: Та(к) мови(т): має(т) їно(к) поста́ми сѧ мєртвити, ꙗко́бы сто лѣтъ в то(м) тѣ́лѣ мѣлъ мє(ш)кати (серед. XVII ст. *Кас.* 89).

МЕРТВЇЙ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРТВО *присл.* (*насильницькою смертю*) мертво: ко(л)ко єси за своє́го сщ҃енꙋства живы(х) мє(р)тво ко Бꙋ҃ посла(л); ѡдны(х) сѣканою, дрꙋги(х) водотоплєною, трєти(х) ѡгнєпа(л)ною смє(р)тю ѡ(т) сєѧ жи(з)ни и(з)гна(л) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МЕРТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (*терпимо ставитися*) миритися: Прєто Бг҃ъ попꙋсти́въ; прєслѣдова́нѧ на хр(с҃)тїѧ́ни(н) пєршихъ, псꙋючи поко́й, и любѡ́въ тєлєснꙋю; с пѡга́ны нє мєртвова́ти, єсли́ ѡтє́цъ и бра́тъ пога́нинъ або гєрєти́къ зловѣрный, с таковы́ми правовѣрный хр(с҃)тїѧ́ни(н) нє повѝнєнъ мѣти поко́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.).

МЕРТВОНАРОЖЕНЫЙ *прикм.* (*який народився мертвим*) мертвонароджений: извє́рꙋгъ, ди(т)є мє(р)твѡнаро́жєноє (1596 *ЛЗ* 51); Извє́ргъ: Нєдоно́сокъ, вы́вєргъ, албо дита́ мє́ртво нарожє́ноє, вы́поротокъ (1627 *ЛБ* 45).

МЕРТВОСТЬ *ж.* (*відсутність ознак життя*) мертвота: Только... тебѣ,... ознаймити то хощу, яко перст либо палецъ старший в той правителной кормила руцѣ заболѣл и мертвостию гнильства заражен был,... отсѣщи от себѣ (1608–1609 *Виш.Зач.* 215); ꙋмєрщвлє́нїє: оуморє(н)є, мє́ртво(ст) (1627 *ЛБ* 138).

МЕРТВЪ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРТВЫЙ, МЕРТВЇЙ, МЕРЪТВЫЙ, МРЪТВЫЙ, МРЬТВЫЙ, МЕРТВЪ, МЕРТЪВЪ, МРЪТВЬ *прикм.* **1.** Мертвий, неживий: лазорь м(є)ртвыи .д҃. дни во гробѣ лєжа(л) и воставъ (1489 *Чет.* 257); горє ва(м) кˢнижˢници и фарисєє лицємѣры. ижє є(ст) єсˢтє по(до)бни гробо(м) побѣлєны(м). которыи то сѧ видѧ(т) людємь звєрˢхоу красны. а вˢноутрь полˢны соуть костїй мр҃твы(х) (1556–1561 *ПЄ* 99 зв.); ꙗ... видє(л) є(с)ми чоловєка мє(р)твого трупъ в трунє лєжачи(и) (1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 79); а прѣсни(к) нє можєшъ назвати хлѣбомъ... ꙗко и чл҃ка мр҃ътвого называємо нє чловєко(м). алє трꙋпо(м) (1598 *Розм. пап.* 28); а ѡ(н) заволаль вєликы(м) глсо(м). а вышє(л) ѡ(т) чл҃ка. и ста(л)сѧ ꙗ(к) мр҃ътвь то(т) младєнє(ц) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); и гды съгрышылѣ! зновꙋ имъ памѧтъ смєртнꙋю ѡ(т) нови(л) ꙋбравшы ихъ в скоры мєртвыхъ быдлꙗть (Корець, 1618 *З.Поуч.* 172 зв.); И кгды вложи́ли то́тъ кр(с)тъ, на кото́ромъ бы(л) роспѧ(т) живода́вєцъ на́шъ Хс҃, ѡжи́ла мє́ртваѧ дѣви́ца (Київ, бл. 1619 *О обр.* 61); Повѣ́жтє ѡ дрꙋ́зи гдє єстъ на(ш) возлюблє́нный, Гдє єстъ Іс҃ мєртвы́й, гдє ѡ(т) на(с) прєнєсє́нный (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.); **мертвоє (мерътвоє) тѣло (тело), тѣло (тело) мертвоє (мерътвоє)** *див.* **ТѢЛО; мертвый трупъ** *див.* **ТРУПЪ;**

(*про частини тіла мерця*) мертвий: Не члонок ли один, от тѣла отсѣченный, яко мертвый отступник и отщепенца зовет, а не тѣло все (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Або́вѣмъ живо́тнаѧ моцъ живы́ѣ, а нє ѡ(т)тѧтыѣ а́бѡ мє́ртвыѣ чло́нки ѡживлѧ́єтъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.);

(*про шкуру забитих тварин*) мертвий: прєпоѧсанїє бє(д)ръ, и прикри́тѧ шкꙋ́рою мє́ртвою значи(т), жє пови́нє(н) чло(н)ко(в) свои(х) ꙋмє(р)щвлє́ниє мѣ́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

2. *Перен.* Марний, даремний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословия их не удивляйтеся, зане есть мертва и безплодна (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); Научайме ся..., чомъ дѣла добрыи безъ вѣры ничъ не хосну(ю)тъ, али изъ вѣровь правовь, также и вѣра безъ дѣлъ добрыхъ мертва естъ (XVI ст. *НЄ* 30); кгдыжъ если бы недоставало вѣри, теды всѣ учинки суть марные и мертвые (Єгипет, 1602 *Діал.* 56); Лєчъ та́ѧ вѣ́ра єсли єстъ нє мє́ртвою алє живо́ю,... позна́вана быва́єт (1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.).

3. *Перен.* (*не здатний до діяльності*) недієздатний: где нѣт тепла и свѣтлости, там простое а мертвое углеве, а не огонь (Вільна, 1600 *Катех.* 79); Церковъ зась Римская радовала би ся и веселила, ижъ,... мертва бывши, ожила; ижъ зъ братіею своею зъедночила би ся (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 709); и па́мѧ(т) кото́раѧ томꙋ свѣ́тꙋ ѡ(т)каза(в)ши была́ ми ꙗ(к) мє́ртва (XVII ст. *Кас.* 83).

4. *Перен.* (*загрузлий у гріхах*) грішний: Хто правосла́вной вѣры отступа́єт,... душа єго мертъва, и сам єсть гнюсная грєхо́вная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); не кождому естъ то вѣдомо, особливе недбалому и мертвому христіанину (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1054); Если бы кто по ко(м) жє оумє́ръ посполи́тою смє(р)тю, пла́калъ, мо́гъ бы кто слоу́шнє на таково́го длѧ єго пло́хого оу́мыслꙋ мѣ́ти за́злє. а́лє кгды вмѣ́сто тѣ́ла дш҃а // лєжи(т) мє(р)тва,... а (з)вла́ща... и(ж) мѣ́ла многїє

цно́ты,... а всє оува́нѹло (Острог, 1607 *Лѣк.* 13–14);

перен. (*який порушує релігійно-моральні догми*) гріховний: дивъ вєликъ ѩкъ тыє народовє того сѧ нє боѧтᶣ... Чи такъ болшє вѣрятъ мєрътвымъ ѩкыкомъ своихъ дх҃овныхъ, анѣжъли живомѹ словѹ божємѹ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.).

5. *Перен.* Застиглий, нерухомий: бо ѩ́ко тѣло бє(з) дш҃ѣ розѹ́мнои, та(к) жє и тѣсто бєз квасѹ и соли є(ст) мєртво (Вільна, 1596 *З.Каз.* 44).

6. *У ролі ім.* Мертвий, -ого, мрець: А хто бы мѣлъ тоє наданьє моє ѡтъ цєркви Бо́жєй ѡтдалити... да бѹди проклатъ (!)... ѡтъ мєнє,... въ сєй вѣкъ и въ бѹдѹщий, в который бѹдєтъ сѹдити живыхъ и мєртвыхъ ѹ второмъ Єго сѧтомъ пришєствю (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); Тогди фѹ(н)дамє(н)ти, на которихъ. Зємлѧ ѹгрѹ(н)тованна єстъ за(т)расѹтъ сѧ и мє(р)твїи, з гробо(в) въстанѹтъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 9); живы(м) прибѣжище и ѹтвє(р)жєниє и ѹтѣшєниє, а мє(р)твы(м) памѧ(т), — того ра(ди) на потрєбѹ цє(р)ковную людиє имѣниє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 198); и ты(ж) свѣчѣ маю(т) быти бра(т)скиє ко ѡ(т) проважєню мєртвого ко гробѹ (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Запра́вды ѩ́къ е́стъ ре́чь нєподо́бнаѧ на гора́чкѹ хорѹ́ючомѹ оуспоко́ѣтисѧ, оутонѹ́ломѹ пла́вати, и ме́ртвомѹ ды́хати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 202); зємла́, и мо́рє, пє́кло, и адъ, дадѹтъ свои́хъ ме́ртвыхъ на сѹдъ Бж҃ій (Чернігів, 1646 *Перло* 149); **воскресенїє мертвыхъ** — воскресіння: Видитє ли згóдѹ вашѹ самы(х) вѣрѹ, яко воск҃рсе́нїю мє(р)твы(х) нє вѣрѹєтє (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); **зъ мертвыхъ взбудити** — воскресити: Чита́ємо впра́вдѣ вᶣ цр҃(с)кы(х) книга(х), ижъ ко́сти оум҃рълóго єлисєѧ єдиного оусопшого зᶣ мр҃твы(х) вᶣзбѹди́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 154); **мертвымъ учинити** — умертвити: небожчика... через... девок своих мертвого учинила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499); Семена... на смерть забили... и зъ живого мертвымъ учинили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); пана хлєбовъско(г) застрелили забили з жывого мє(р)твого ѹчинили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); **воскресениє изъ мертвыхъ, изъ мертвыхъ воскресенїє** *див.* **ВОСКРЕСЕНИЄ; воскресити изъ (отъ) мертвыхъ** *див.* **ВОСКРЕСИТИ; воскреснути изъ мертвыхъ, зъ мертвыхъ воскреснути (въскреснути)** *див.* **ВОСКРЕСНУТИ; встанє (устанє) зъ (изъ, отъ) мертвыхъ** *див.* **ВСТАНЄ; встати зъ (изъ) мертвыхъ, з (отъ) мертвыхъ встати** *див.* **ВСТАТИ[1]; въскресший изъ мертвыхъ** *див.* **ВОСКРЕСШИЙ; зъ мертвыхъ вставати** *див.* **ВСТАВАТИ[1]; зъ мертвыхъ живо вернутися** *див.* **ВЕРНУТИСЯ; зъ мертвыхъ повставати** *див.* **ПОВСТАВАТИ; зъ мертвыхъ повстанути** *див.* **ПОВСТАНУТИ; зъ мертвых повстати** *див.* **ПОВСТАТИ; изъ (отъ) мертвыхъ востати** *див.* **ВОСТАТИ; мертвыхъ востанїє** *див.* **ВОСТАНИЄ; повстаньє из мертвыхъ** *див.* **ПОВСТАНЄ; уставити изъ мрьтвыхь** *див.* **УСТАВИТИ; устанє изъ мертвыхъ** *див.* **УСТАНЄ.**

◊ **кропива мертвая** *див.* **КРОПИВА; мертвый хлѣбъ** *див.* **ХЛѢБЪ; море мєртвоє** *див.* **МОРЕ; оплатокъ мертвый** *див.* **ОПЛАТОКЪ; опрѣснокъ мертвый** *див.* **ОПРѢСНОКЪ.**

МЕРТВѢТИ *дієсл. недок.* Ціпеніти: obtorpesco, мє(р)твѣю, ужасаюся, удивляю(с) (1642 *ЛС* 237).

МЕРТИ *дієсл. недок.* (*гинути у великій кількості*) мерти: попали́ли вѣ́дми в миропо́лю, дла пєрєста́та мо́рѫ. ано єщє го́ршє мєрло, и в бара́новци знашли́ вѣдмь ки́лка и боа́лиса пали́ти а́бы нє го́рїи было (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130 зв.); во памати вѣ(ч)ной завшє бѫдє(т) правє(д)ни(к), алє нє та(к) ꙗко то(т) богаты(и)... а ины(х) много было оубогы(х) которїи мє(р)ли ѡ(т) стѫдєнї (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); было и повѣтрꙗ нѣꙗкоє(с) бо лю(д) мє(р) ѡкру(т)нє всюда (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

МЕРТЪВЪ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРЧИЙ *ч.* Мірник. ◊ **мерчий волочный** — землемір: Далє(и) чинитє про(з)бы вши(т)кѫ г(с)дру... абы шлꙗ(х)та ли(с)то(в) на имє(н)ꙗ и на зємли пєрєдъ мє(р)чими воло(ч)ными нє поклада(ли) (1566 *ВЛС* 39 зв.).

МЕРЪЗЛЫЙ *прикм., перен.* Завмерлий, закостенілий: Котóрыє на ѡстáтокъ сáми стыи ѡ(т)цы нáдъ в'нѫтрє(н)ноє Дха стого порѫшéньє, тоéє рáды моéє достатє(ч)ными бы́ли Аоу́торами: а́лбо приво(д)цами. З ꙗки(х) прéто мéръзлого дха справою розѫмє(н) быти мáю (Єв'є, 1616 *Прич.отех.* 2 зв.).

МЕРЪЗѦЧКА *див.* **МЕРЗѦЧКА.**

МЕРЪКА *див.* **МЪРКА.**

МЕРЪТВЫЙ *див.* **МЕРТВЫЙ.**

МЕРЫТИ *див.* **МЪРИТИ.**

МЕРЯВЪ *див.* **МЕРЯВЫЙ.**

МЕРЯВЫЙ, МЕРЯВЪ *прикм.* Пихатий, зарозумілий: Ажь есь можный, тай есь богатъ, не будь мерявый, тай пышный (XVI ст. *НЄ* 18); учитъ насъ сеся причта, што бесме изъ марговъ и изъ иманюмъ многымъ не были мерявы и пышны (Там само, 148).

МЕРѦТИ *див.* **МѢРЯТИ.**

МЕСЕЦЪ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕСЕЦЬ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕСИЯШЪ, МЕЙСІѦШЪ, МЕСЇАШЪ, МЕСЇѦШЪ *ч.* (*посланець Божий, який має врятувати людство від зла*) месія: до ты(х) пришол ѡбица́нный мєйсіѧшъ. ѡни (ж) зловѣрныи нє прїали єго́ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 86 зв.); К томѫ єщє жидовє, а(ч) мєсиꙗша правдивого не познали, алє в законныхъ ѫставахъ и цєрємонїѧхъ,... пєрєдъ своєю вєликою ночю ихъ жидовскѫю пасхѫ вполни марта поставили, сполна нєдєль чотыри напрєдъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 18); Алє ша́танъ..., позна́вши ижъ єстъ ѡглашє́н'ный прє(з́) пр(о)рки хс мєсїа́шъ правди́вый, дла кото́рого мо́ви(т) тотъ на́ро(д) захова́нъ нєсмртє́лнє боудє(т) и на(д) иными пановати, который єгѡ цалє и милє бы хотѣ(л) хова́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 167); и тако́вогѡ то жи́дѡвє зловѣрнїи ожида́ютъ; мєсїа́ша сво́єгѡ,... кото́рый сѧ бѫдє называ́ти и богѡ́м' на(д) бѡга́м(и), и царємъ тогѡ свѣта; над' царми́ зе́мними, доста́токъ бѫдє мѣти (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще **МЕСІЯ.**

МЕСІЯ, МЕСІѦ, МЕСЇА, МЕСЇЯ, МЕССЇЯ *ч.* Те саме, що **месияшъ**: нашли єсмо мєсїю, ижє сѧ выкладає хс [помазанникь]

(1556–1561 *ПЄ* 345); и рєкла вижѫ и(ж) ты є(ст) пр̄(о)ркь. за́ра(з) ѡста́вивши водоно(с) свой. бѣгла до мѣста. и рєкла... то є(ст) то(т) мєсїа правди́вїй хс̄ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 67); Третяа наука: сеся жона познала месію Христа, ажъ лише овунъ естъ избавитель (XVI ст. *НЄ* 64); хс̄, мєсіѧ, помаза́нєцъ (1596 *ЛЗ* 83); то(т) кото́рый в животѣ маткы замкнены(и) мє(с)сїю ви́ди(т) в дрѫгы(м) ты(ж) животѣ замкне́ного,... вѣншѫєтъємоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252 зв.); то(т) за(с) кото́ры(и) тєпє(р) прєѡбразоу́єтсѧ, є(ст) сло́во бж̄е́є, хс̄ іс̄ мєсїа (Там само, 261).

МЕСІѦ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇА *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇАШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕСЇЯ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕСЇѦШЪ *див.* **МЕСИЯШЪ.**

МЕСКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСКІЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСКЪ *ч.* (*гібрид коня і осла*) мул: burolo, мє(с)къ, жрєбя (1642 *ЛС* 106).

МЕСНЫЙ *див.* **МЯСНЫЙ.**

МЕСО *див.* **МЯСО.**

МЕСОПУСТЪ *див.* **МЯСОПУСТЪ.**

МЕССЇАШОВИЙ *прикм.* Месіїн: та́ѧ надѣ́ѧ и ѡбѣ́тница Бж̄аѧ, а́жъ до при́стѧ Мєссїа́шовогѡ... тѣ́шила на́рѡ(д) лю́дзкїй (Львів, 1646 *Зобр.* 10 зв.).

МЕССЇЯ *див.* **МЕСІЯ.**

МЕССКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСТЕЧКО *див.* **МѢСТЕЧКО.**

МЕСТИ *дієсл. недок.* Мести: Мєту verro (1645 *Уж.* 68 зв.).

МЕСТНИКЪ *ч.* **1.** (*той, хто чинить помсту*) месник: мє́стни(к), по(м)ститєль (1596 *ЛЗ* 56).

2. Вл. н.: пан Иван... се протестовал противко подданым... на новым месте: Крывоносомъ Слюсарамъ, Ивану Батягу, Тарасу Местнику, Ивану Рымару... шевцу Сухоносу... //... и иншымъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471–472).

МЕСТНЫЙ *див.* **МѢСТНЫЙ.**

МЕСТО *див.* **МѢСТО.**

МЕСТЧАНІНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕСТЪЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСТЬ *ж.* (*відплата за зло*) помста: єдины бо всєгда прєдостоѧть въ славє бж̄иєи. а инии на слѫжбу посылаєми къ зємнымъ. а дрѫгиє на казнь и мєсть нєч(с)тивы(х) (1489 *Чет.* 74 зв.); и какъ того сына єго... вбито и ѡнъ з дозволєньємъ нашимъ єго самого, кнѧза Андрєа и сына єго... и тым жє имєньѧмъ, к выслѫзє за сыновъ мєсть к собє взѧли (Краків, 1525 *AS* III, 276).

МЕСТЬЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСЦЕ *див.* **МѢСЦЕ.**

МЕСЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЕСЪТО *див.* **МѢСТО.**

МЕСЪЦКИЙ *див.* **МѢСТСКИЙ.**

МЕСЯЦЪ *див.* **МѢСЯЦЬ.**

МЕТАЛЪ *ч.* (*міцна, ковка хімічна речовина або сплав*) метал: алма(з) болши силѫ имѣєтъ єгда вдѣла(н) есть в жиковину златѫ или в

срєбрєнѫ или во иныѣ мєтали (XVI ст. *Травн.* 486 зв.).

МЕТАМОРФОЗА *ж.* (*докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь*) метаморфоза: Ѡ прєди́вныє мєтамо(р)фозы! ѡ чѫдовноє прєѡбраже́нїє, ꙗ(к) всѣ вызнава́ємъ,… нє ѡ(т)мѣ́на, ꙗкъ єрєтикъ оучи́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.).

МЕТАНЄ, МЕТАНЬЄ *с.* (*кидання чого-небудь назовні*) викидання: Въ Володимєри… домъ поставити,… //… стаєнкѫ… на кони…, а ѫ бокъ къ водє ѡкно… дла мєтанья гною, вдєлати (1577 *AS* IV, 77–78).

◊ **метаньє собою** — (*стан неспокою, розгубленості*) метання: Смате́нїє: Тръво́га, затръвожє(н)є, мєта́ньє собо́ю (1627 *ЛБ* 118); **метанє кадуку** *див.* **КАДУКЪ**[1].

МЕТАНИЄ[1]**, МЕТАНЇЄ** *с.* (*кидання чого-небудь*) метання. ◊ **каменное метаниє** — (*покарання смертю через побиття камінням*) каменування: стӣии (ж) мч̄нци. приимьшє камєнноє мєтаниє. радовахоуса ѡ х(с̄)є (1489 *Чет.* 142 зв.); **ліосовъ метанїє** *див.* **ЛІОСЪ.**

МЕТАНИЄ[2]**, МЕТАНІЄ, МЕТАНЇЄ** *с.* (*літургійний жест*) метанія, поклін: Айно, ци тотъ чоловѣкъ смиряетъ ся передъ Богомъ, котрый лише словомъ смиреннымъ, и одежею, и умомъ простымъ изъ метаніемъ, многымъ указуетъ смиреніе? (XVI ст. *НЄ* 5); Та(к)жє до по(с)тѫ вшєлакоє, оутрапє(н)є тєле́сноє стага́єтъ ся во(з)дєржанїє, бдѣнїє, на земли лєга́нїє, покло́ны, мєта́нїє, влосєни́ца и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **метаниє сотворити** — (*здійснити літургійний жест*) поклонитися: Болшей не имам, что глаголати, точию пану Петру спасение и прочим благодателем и знаемым метание сотворити (бл. 1610 *Виш.Посл.* 236); **метанїє сотворяти** — (*здійснювати літургійний жест*) поклонятися: Пречесному господину отцу Колистрату... братія і послушники бывшіи вси купно метанїе нижайшее сотворяемъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); **метанїє творити** — те саме, що **метанїє сотворяти**: а(з) єсми... бы(в)шїй проигѫмє(н) дє(р)манъскїй мєта́нїє вш̄єму вл̄гоче́стїю (!) творю до лица зємли (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.).

МЕТАНІЄ *див.* **МЕТАНИЄ**[2].

МЕТАНЇЄ[1] *див.* **МЕТАНИЄ**[1].

МЕТАНЇЄ[2] *див.* **МЕТАНИЄ**[2].

МЕТАНЬЄ *див.* **МЕТАНЄ.**

МЕТАТИ, МЕТАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*кидати що-небудь*) метати: и многыи народовє постилали одѣна свои по поути. иныи пакь рѣзали вѣтꙋви ѡ(т) дрєвь и мєтали по поути (1556–1561 *ПЄ* 89 зв.); нє добрѡ єстъ бра́ти хлѣбъ оу дѣті́й, и мєта́ти ѱ́мъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 532); Алєѯа́ндєръ приказа́лъ ри́цєрѡмъ своймꙋ а́бы сѣ́кли ро́ски зꙋ дє́рєва, а зе́льє рва́ли а мєта́ли пєрєдꙋ но́ги ко́нємъ и мѫ́ломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 419); **жеребей метати, метати жеребій** *див.* **ЖЕРЕБЕЙ**; **метати жребїй (жребїа)** *див.* **ЖРЕБИЙ**; **метати ліосы (люсы, люсами)** *див.* **ЛІОСЪ**;

(на кого чим) (*кидати, щоби вцілити*) метати (у кого чим): а на крѣщєньє коли кр(с)тилъса г(с)ь ѡ(т) ӣана во єрдани. и дьаво(л) ражєглъ жиды. навчилъ камєниємъ на нєго мєтати (1489 *Чет.* 208); А такъ я...,

не видечи кгрунтовного сведецства на тыхъ бахурчиковъ, абы мели на духовенство каменемъ и чимъколвекъ метать, всказалъ есми, абы на томъ... отводъ, то есть присягу учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 267); ра́зъ на нєго арїанє, поспол́иты(х) лю́дїй збꙋ́рили. и камѣнѧ(м) на не́го ме́чꙋчи, ма́ло єго нє вби́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 273 зв.); ѡни,... ро́(з)рꙋх^{ſ} чини́ли, и бра́ли камѣ́(н)іє мєта́ти на не́го (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 274); **камєнїємъ метати** — кидати каменем: А хота́й ты мєнє злоре́чишъ: Ка́мєнїєм^{ſ} на мєнє́ мєчєш^{ſ} а ѳ ѡ то мало́ дба́ю абы́мъ ти́л^{ſ}ко грѣх^{ſ} тво́й ѡблич(в) и з^{ſ} дꙋшѣ тво́єй скорєни(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 10); **метати гнѣвъ** — (*дуже сердитися*) злитися: Дѣля того приноситъ Бг̑ъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НЄ* 70); **метати на лице** (кому) — докоряти, дорікати: Якъ чули есте изъ сеи причты у сюмъ евангеліи за сего сына блуднаго, якъ бывъ овунъ согрѣшивъ Богу, а Бг̑ъ изъ яковъ любустю..., пріавъ его, не метавъ ему на лице, што согрѣшивъ найперво (XVI ст. *НЄ* 8);

(що і без додатка) (*кидати в середину*) вкидати; занурювати: Того́ жє ро́кꙋ оу ѡстрозѣ... вси мѣ́ста разо(м) горѣли, нєможнаѧ рєчє(и) ратова́ти. а(ж) са́ми мꙋсили з^{ſ} мѣ́ста оу́бо оутѣкати. а скры́нѣ і иноє мєта́ли оу во́дꙋ (Острог, 1509 *Остр.л.* 128); сѣдѣль їс̑. напротив^{ſ}ко с^{ſ}кар^{ſ}бницѣ цр̑кв^{ſ}нои. и смотриль яко народь мєчєть пѣнєзѣ до скарбницѣ (1556–1561 *ПЄ* 178 зв.); Всѧкоє дєрєво которое нє роди(т) ѡвоцꙋ доброго вытинаю(т) и (в) ѡго(н) мєчу(т) А прото из ѡвоцовъ познають ихъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); Павелъ мовитъ:... тричѣ палицами битъ былъемъ,... г̑ у бочку метали у воду, нучъ и день у глубинѣ былъ (XVI ст. *НЄ* 15); *У порівн.*: алє то(т) богатый и посмотрити(с) нє хотѣ(л̑) нє то(л)ко жєбы єго ма(л) чи(м) надарити. а(л)бо приѡдєчи єго чи(м) а(л)бо жєбы исти ємоу да(л)... алє всє оу своє чрєво ѧкоби оу пропа(ст) ѧкꙋю мєта(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209 зв.);

(що) (*кидати звідкись на щось*) викидати: в^{ſ} то(т) ча(с)... бєрꙋчи́ ры́бы з воды мєталъ на бєрє(г) и бра(л) кто хотє(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93);

(що, із чого) (*кидати в різні боки*) розкидати: незбожніи Латинникове, по... взятю Константинополя,... святыи мощи, кости святыхъ... зъ коштовныхъ трунъ на мѣстца нечистіи викидали!... Пречистое Тѣло и Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли проливали и метали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775); **метати перлы, перлы метати** *див.* **ПЕРЛА**;

(кого) (*жбурляти в різні боки*) кидати: а кнѧзь города того. имѣлъ сн̑а єдиного больного нєчисты(м) дх̑о(м). и мєтало є(г) сквозѣ поустаѧ мѣста (1489 *Чет.* 105).

2. (що з кого) (*рвучким рухом знімати, скидати*) зривати (з чого): и та(к) крычали и мєтали и(с) сєбє шаты свои поро(з)кидаючи на повѣ(т)риє (II пол. XVI ст. *КА* 124).

3. (кого) (*виганяти з приміщення кого-небудь*) викидати: И на(д) то самъ приє(ж)дчаючи крывъды нє(з)носныє чинить самыхъ и дєтє(и) збиваєть из ы(з)бъ мєтати кажєть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

4. *Перен.* (кого, чим) (*відстороняти від виконання обов'язків*) усувати: Ѡ(з)на(и)муємъ ва(мъ) и(ж) здє має(мъ) вєликоє нава(ж)дєниє ѡ(т) нєприꙗ(з)ни ѹ прошлую нє(д). ннѣ коцыꙗ(н) бѹдѹчи бѹ(р)мистромъ ѡбосла(л) до сєбє поспо(л)ство дьꙗка Фєѡдора мєтати а илка ѡсадити на томъ мѣсцѣ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); Ѡбро(н)ною рѹкою албо словы нє допустили єсмо мєтати. И та(к) до вл(д)кы ѡбѣ стор(о)нѣ собѣ ѹзꙗли (Там само).

5. (чим, кого) Розгойдувати, розхитувати: и встѫпи(л) пото(м) на го́рѹ са(м) і҃с̄ помоли́ти(с) а гды(с) ве́чєрь ста(л), бы(л) та(м) са(м) а кора́бль посрє(д)кѹ моръ мєта(н) б(л) нава(л)ностꙗми (XVI ст. *УЄ* № 29519, 92); тогды таꙗ ри́бка єхинїи взлѣ́зши штонабо́лшїи ка́мєнь, и бѹдєтѣ имъ хвїꙗти поты, ажь // са́мѹю ю ты(ж) во́лны мєта́ть бѹдѹтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.–7).

6. (що) (*ставити риболовні сіті*) розкидати: Ходꙗчи при бєрєзѣ моръ галилєйского. и оуз(д)рѣль симона, и анꙋ́дрєа брата єго. а они мєчоу(т) сѣть оу морє. бо были рыби(т)ви (1556–1561 *ПЄ* 130 зв.); **метати сіті** — розкидати сіті: алє так мовиль… ꙗко нн̄ѣшнїи блѫзнѣрєвє… къторыи то потаємнє… ловꙗть цѣлѹю ношь въ блѫдѣ своємъ мєщючи // сѣти свои на тыи оубогии рибы то є(ст) на люди простыи (XVI ст. *УЄ Триг.* 97–98).

7. *Перен.* (що) (*поширювати серед багатьох*) розповсюджувати: Ѡ ꙗ́къ и́хꙋ мно́гѡ на́ почáткѹ прєслѣдова́ли Цр̄ковъ, ґды єщє насѣ́нꙗ Вѣ́ры [мє́таны и] вкла́дованы бы́ли (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

8. *Перен.* (кого) Накидати, нав'язувати: Любовъ долготерпелива и милостива, любовъ не завистлива, любовъ не мечетъ себе, не пышна, не изнимаетъ ся борзо на гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 11).

МЕТАТИСЕ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТИСЯ, МЕТАТИСЕ, МЕТАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*кидатися в різні боки*) метатися: Паки иродиєа бѣситсѧ. паки мєтєтсѧ. паки вєсєлитсѧ. паки плꙗшєть (1489 *Чет.* 270); Девятое словется ба(р)ратрѹмъ то єстъ тє(м)нос(т) и мѹчение, бо ся та(м) дияволи мечѹтъ сюда и туда я(к) ис(к)ри из ѡня (!) (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

2. (на що, у що) (*нападати, накидатися*) кидатися: Здивитися тому не могу: што то за потороча той Ѳилялетъ! Чы Мельхиседекъ який, который собе и духовную, // и царъскую владзу… прывлащаетъ, же… мечетъся и на кролевъские и на епископъские вряды, все ганитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 935–937); С ты́ми жь сє помєшали гри́фовє, кото́рїи зꙋ вели́кой прѹдкости сє вꙋ тва(р) ри́цєрѡмъ мєта́ли, а таково́й бы́ли мо́цы и́жь ри́цєра зꙋ конє́мъ пєрєвороча́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

3. (до чого) (*поспішно з наполегливістю братися за що-небудь*) кидатися: оу к(р̄) єго м(л̄) власть скваплѝвє нє вриваємосѧ, нє мє́чємосѧ до кгва́лтѹ, нє оуєжджа́ємо и́мъ в тыє маєтности (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 79).

◊ **метатисѧ умомъ** *див.* **УМЪ.**

МЕТАТИСѦ *див.* **МЕТАТИСЯ.**

МЕТАТЬ *див.* **МЕТАТИ.**

МЕТАФИЗИКЪ *ч.* (*послідовник метафізичних поглядів*) метафізик: Што са́мъ на(и)вы(ш)ший ѡ́нъ мєтафизи(к), тєрмїнами филосо(ф)скїми показа́лъ, ґды Мовсєєви з ни́мъ розмовла́ючи, вшєлакого до́брого виде́на и доскона́лоє вшєла́кои ро́скоши оужива́на за нагоро́доу и заплатоу дати приѡбєца(л)са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233).

МЕТАФОРА *ж.* Метафора: Которому писма святого выроковы и учителе церковныи своею наукою подписуются, и то выразними словы вызнаютъ, же тая отъ Христа… будованью Церкве ужитая метафора не болшъ до Петра ся стягаетъ, нижли до иншихъ… апостоловъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 365); ѡ нова́а мо́вы мєтафора!… и(м) бо́лшъ з во(д) ро́скошїй свѣ́та того чє(р)паю, ты(м) ба́рзѣй жа́жда ростє(т) ми (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); Єстꙋ ти вꙋпра́вдѣ, и то́ са́кгма, сло́во кгре́цкоє, дале́кѡ єдна́къ ѡ(т) того́ значе́на ро́знитъ:… Хи́ба, же́бы прє(з) тро́пъ Мєта́форꙋ значи́ти мѣ́ло Варца́бницꙋ, абѡ што томꙋ́ подо́бногѡ (Львів, 1642 *Жел.П.* 8 зв.).

МЕТАФОРИЧНЫЙ *прикм.* (*який містить у собі метафору*) метафоричний: Подобеньство будованя або метафоричная мова тая въ томъ самомъ залежитъ, же якъ на фундаментѣ держится иное каменье, и онъ ихъ въ томъ зъедноченю и злученюся держитъ такъ и церковь, то естъ вѣрные люде, на одной и той же вѣрѣ полегши, межи собою держать злученьеся и зъедноченье (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 378).

МЕТЕЛИЦА *ж.* **1.** (*заметіль, хуртовина*) метелиця: Того толко постєрєгати пилнє потрєба, абы могъ быть приходъ на горꙋ подъ кгонти зметывать снєгъ, што зимє мєтєлица намєтєтъ, жєбы въ цєрковъ нє капало (1577 *AS* VI, 77); Цєрковъ свєтого Ильи вєрхъ, абы ѡтъ мєтєлицы въ нєй нє капало, а дла того, жєбы нє гнила, поправити (Там само).

2. Вл.н., *ч.*: Ѝ(с)ко Мєтєлица (1649 *РЗВ* 435).

МЕТИ *див.* **МѢТИ.**

МЕТИСА *див.* **МѢТИСЯ.**

МЕТЛА *ж.* **1.** (*великий віник, часто прикріплений до довгої палиці*) мітла: и собраша нєч(с)тивии и мꙋчитєли кости сты(х). и мѣсто мєтлами помєтшє. всыпаша и попєлъ и(х) оу водоу (1489 *Чет.* 146 зв.).

2. Комета: ceratias, мєтла на нбси (1642 *ЛС* 118).

3. Вл.н., *ч.*: мєщанє… стєпанъ чобота(р) гри(н) мєтла (1552 *ООвр.З.* 106 зв.); Хома Мєтла (1649 *РЗВ* 137).

МЕТЛЕВЫЙ *прикм.* Який виготовлений із відповідної тканини: ѡ(н) жє са(м) мє(л) шапокъ мєтлєвы(х) копъ s (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10 зв.).

МЕТЛИЦЯ *ж.* (Apera spica venti) метлюг: а коли приидоу(т) врѣмєна та послѣдна. тогды жатвы нє боудє(т). рода́ть нивы былиє. травоу злꙋю волчєць. и мєтлицю (1489 *Чет.* 373).

МЕТРИКА, МАТРИКА *ж.* (*метрична книга*) метрика: Книги пописа(н)а замъковъ… Прєписаны и(з)новꙋ инътроликгованы за росказа(н)ємъ наснє вє(л)можного пна Льва Сапєги…, за справова(н)а на то(т) часъ мєтрикою ѡ(т)… писара єго мл(с)ти ка(н)цларє(и)ского (1552 *ОЧерк.З.* 3); показує,… вынє(т)є з ма(т)-

рикъ єго к(р). м(л). дво(х) листовъ, по(д) датою… дєвє(т)на(д)цатого дня мая и(н)дикта пє(р)вого (Київщина, 1600 *ККПС* 150); Ѡриина(л) привилєю К. І єго. м(л҃). на фꙋ(н)дова́нѧ цє(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю:… Вы́пи(с) з мєтри(к) того (ж) привилєю выданы: Вышука(т) (Луцьк, 1627 *ПВКРДА* І-2, 252); *Образно*: Понєва́жъ вˢ Мєтри́ки нб҃(с)ныи ты́и ты́лко лѣ́та на́шѣ и дни вˢписа́ны быва́ютъ, вˢ кото́рыи добродѣтєль ꙗко́вꙋю сотвори́лихмѡ, и ѡсвѣ́дчили любо(в) проти́вко Бг҃ꙋ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942); **метрика коронная** — (*зібрання книг із державного діловодства Королівства Польського*) Коронна метрика: Теды комиссаровъ… //… придаемо… которие комисари… добра вси… мают ограничити и тое ограничене до метрики коронное и актъ городских киевских подати (Варшава, 1645 *ЧИОНЛ* XIV-3, 172–173); Которое границъ тыхъ описанъе тые ж комисаре наши до метрикъ нашихъ обохъ коронныхъ подати маютъ моцъю декрету теперешнего сеймового (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181); **метрика Лїтовская** — (*зібрання книг із державного діловодства Великого Князівства Литовського*) Литовська метрика: В то́мˢ Домꙋ за знамєни́тыи свои заслꙋ́ги… данины ма́ютˢ, ꙗ́къ привїлє́ѧ ѡ то́мˢ свѣ́дча(т) и мєтрики Лїто́вскїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 73).

МЕТРОПОЛИТА *див.* **МИТРОПОЛИТА.**

МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МЕТРОПОЛИТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МЕТРОПОЛИЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МЕТРОПОЛЇЯ, МИТРОПОЛЇЯ, МИТРОПОЛЇѦ *ж.* (*місто-держава, що володіє колоніями*) метрополія: митропо́лїѧ, головˢнѣшє́є мѣсто вˢ ꙗко(м) повѣтѣ (1596 *ЛЗ* 58); докто(р) єди́нъ оучо́ный… мо́витъ, ижъ Ґа́зы в палєснинско(и) грани́цы положєнˢноѧ (!) ѡ(т) каира, кото́риѧ краина нєкды(с) Memphis та(к) рє́чєн(о)є мѣсто сѧ называ́ло, з мєтропо́лїи всєго єгиптоу, то(л)ко сє́дмъ дєсѧ(т) ми́ль, а сто до ієрꙋсали́моу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45); сп҃си́тєль // самарита́нкоу тоу́ю, кото́раѧ… жи́ла нєпорѧ́днє, навръноу́ти хотѧчи пришо(л) до мѣ́ста сихє(м) столи́ци самарїи и цр҃(с)тва іи҃(л)ского нєкды(с) митрополїи (Там само, 180 зв.–181).

МЕТРЪ *ч.* (*віршовий розмір*) метр: То мѧ́ до тои трꙋднои пра́ци побꙋди́ло вˢ ста́рости лѣтˢ мои(х), абы чл҃вкъ ѡхо(т)нѣйшїй былˢ до чита́нѧ рє́чїй бо(з)ки(х)… кото́ры(и) сꙋтъ поча(с)ти ѡписаны сла(д)кою мо́вою по(д) мє́три (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.); Прє́то ꙗ покладáю, похва́лꙋ трѡ́мъ Пєрсѡ́намъ бѡ(з)кимъ, пѡ(д) мє́трами пѡ́єтицкими, а на́про(д) то́ потрє́ба вѣдати; правовѣ́рномꙋ хр҃(с)тїа́нскѡмꙋ рѡ́дꙋ, ꙗ́кѡ Бг҃ъ єст нєпостижимы(и) (Там само, 9); Похвала Прєнаст҃ѣишєи пєрсонѣ ѡ(т)цєвскои… вˢ кото́рой Похва́лѣ, всѣ Та́ємници ѡ(т)чєна́шꙋ съкри́тыи, ꙗ́сно ѡ(т)крива́ютсѧ, по(д) мє́трами (Там само, 13).

МЕТУШАТИ *див.* **МЕТУШИТИ.**

МЕТУШИТИ, МЕТУШАТИ *дієсл. недок.* (ким) Метати, кидати. ◊ **метушити (метуша-**

ти) собою — непокоїтися, бути збудженим, хвилюватися: по(з)нав^{ѕ}ши то іюда ижє хс^{ѕ} зна́єтъ, и(ж) ѡ(н) єго́ прода́єтъ: алє ю(ж) злый дх̄ъ ѡсѣни(л) єго и бы(л) в^{ѕ} нє(м) зака́мєнѣ(л), и нє хотѣ(л) сѧ каа́ти. єно мєтоу́ши(л) собо́ю (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 64); Познавши то Іюда, ажь Хс̄ знає(т), ижь ѡ(н) єго продає(т); алє ю(ж) злы(и) доу(х) ѡсѣни(л) єго и бы(л) в нє(м) закамѧнѣ(л) и нє хотѣ(л) сѧ каати, єдно мєтоуша(л) собою, абы наирыхлѣ вєчєрѧ ѡ(т)дана была (XVI ст. *УЄ Трост.* 53).

МЕТЬ *див.* **МѢТИ.**

МЕТЬСЯ *див.* **МѢТИСЯ.**

МЕТЮКЪ *ч.* Пітник: Пото(м), вскочивши в сєни, взялъ и погpаби(л)… сєдло, сафяно(м) чирвонымъ критоє, з во(и)локомъ и з мєтюко(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 97).

МЕХОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений із хутра*) хутряний: узголове меховое подъ цвилихомъ чорнымъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

МЕХЪ *див.* **МѢХЪ.**

МЕЦЕНАСЪ *ч.* Меценат: Єщє Па́мѧть в^{ѕ}да́чности гды при тобѣ бꙋ́дєтъ, Мєцє́насъ тєжъ Аѳлє́тѡвъ твои́хъ нє забꙋ́дєт^{ѕ} (Київ, 1632 *Євх.* 303).

МЕЧЕТНЫЙ *прикм.* Звабливий, спокусливий: тѣ(м) жє блюдѣтє правосла́внїи ѡ(т) тоє трꙋти́зны дѣти твои. занє да зна́єте исти(н)но ва(м) мо́влю, идє (ж) дх̄ъ любѕвє си(м) пога(н)ски(м) мєчє(т)ны(м) ми́ра сєго оуго(д)ны(м) догѕмато(м) при́лнє(т), то(т) запє(в)нє въ вѣрѣ погрѣ́ши(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 224 зв.).

МЕЧЕТЪ[1], МЕЧИТЪ, МЕЧЫТЪ *ч.* Мечеть: Якое нечести ани Жыдовъские школы, ани мечыты Татаръские не теръпять! (Вільна, 1599 *Ант.* 677); А ѡни полꙋпи́вши ѡхєндо́жностъ до́мꙋ Бж̄го, и крєсты́ зѕ нихъ зве́ргши, подо́бный мєчи́тѡ(м) тата́рски(м) почини́ли (Київ, 1619 *О обр.* 49);

перен. храм: цесар поганскій церковъ с причины папєзкоє опановалъ, до своєго панства всѣхъ притягаючи, такъже, якъ папеж, церкви пустошит и на своє ме(че)ты их оборочаєт (Львів, 1605–1606 *Перест.* 48).

МЕЧЕТЪ[2] *ч.* Зваба, спокуса: illecebra(e), прилуда, ла(с)каниє, мєчєтъ, похот(ъ), вабъ (1642 *ЛС* 225).

МЕЧИКЪ *ч., бот.* Косарик: anactorion, мєчи(к) зєлїє (1642 *ЛС* 82).

МЕЧИСКО *с.* Великий меч: Gladius magnus мєчиско (1645 *Уж.* 22 зв.).

МЕЧИТЪ *див.* **МЕЧЕТЪ[1].**

МЕЧИЩЕ *с.* Те саме, що **мечиско**: Et cetera Magnificatina мєчищє (1645 *Уж.* 22 зв.).

МЕЧЇКОВЫЙ *прикм.* ◊ **мечїковый ортъ, ортъ мечїковый** *див.* **ОРТЪ; таляръ мечїковый** *див.* **ТАЛЯРЪ.**

МЕЧНИКЪ, МѢЧНИКЪ *ч.* **1.** (*титул і посада вельможі*) мечник: Миха(л) Кропивницки(и) мє(ч)ни(к) и побо(р)ца воєво(с)тва брасла(в)ского ѡзна(и)мꙋю ты(м) мои(м) квито(м) ижъ ми ѡ(т)да(л) три побо(ры) єго к(р) м̄(л) в ва(р)шавє на сє(и)мє ва(л)но(м) ва(р)шавско(м) (Вінниця, 1613 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2); передо мною,… ксендзъ Кгеладзий,… жалосне протестовалсе… напро-

тивко всее громаде затурецкое, подданым теперешных поссесоровъ... пановъ Шклинских малжонъков, яко теж подданым... панов сукцессоровъ небожчика... Валериана Подгородинского, мечника волынского (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 373).

2. (*воїн, озброєний мечем*) мечник, меченосець: сталъ мѣчникъ и оужаслъсѧ. и р(ч)є попоу. гдѣ єсть мѣ(ч) мои. и попъ р(ч)є. никола взѧлъ. и мѣчникъ гл҃а. а гдѣ єсть никола (1489 *Чет.* 91 зв.); mach(a)ero, мєчникъ (1642 *ЛС* 260).

3. Вл.н.: Прокопъ мє(ч)никъ в бра(т)ствѣ нє быва(л) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); передъ мъною... буркъграбимъ... становъши очевисто...: Андрей Шляхта,... Лаврѣнъ Мєчникъ (Луцьк, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 599).

МЕЧНЫЙ *прикм.* Який стосується меча: ст҃аꙗ жє алєѯандрѣꙗ... ка(к) искончала молитвоу. вєдоша ю во(нъ) из города и оусєкноуша (ю). и скончасѧ ѡ(т) ѡружиꙗ мє(ч)ного (1489 *Чет.* 186 зв.).

у ролі ім., ч. Те саме, що **мечникъ** у 1 знач.: Ино мы ѡ том до воеводича Рꙋского, мєчного краковского писали (Краків, 1525 *AS* III, 275); Микола(и), сы(н) Пєтровъ, былъ мєчны(м) єго к(р). м(л). (Київщина, 1600 *ККПС* 132).

МЕЧОНОСЕЦЪ *ч.* Мечоносець; охоронець: mach(a)eroforus, мєчоносєцъ (1642 *ЛС* 260).

МЕЧТАНИЄ, МЕЧТАНІЄ, МЕЧТАНЇЄ, МЕЧТАНЬЄ *с.* **1.** Мана, примара, привид: мєчтанїє, привидє́ньє (1596 *ЛЗ* 57); нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного нєдꙋга. всє стрꙋ(п),... всє кознь. всє лжа, всє мєчтанїє... всє привидѣнїє. сꙋщєє (ж) нѣ(ст) ничто жє (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); А тоє рѣкши имь показа имь рꙋкы и рєбра свои, хотѧчи и(х) прївєсти коу вѣри сталой, и(ж)бы собѣ нє довнѣмали и(ж)бы то мє(ч)танїє ꙗкоє было. албо покѫса (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53); Ты же, костеле латинский, не зрозумѣл еси и не познал того мечтания сатанинского (1608–1609 *Виш.Зач.* 230); Призракъ: Привидє(н)є, ѡблꙋ́да, покꙋ́са мєчта́ньє (1627 *ЛБ* 97); дїа́волъ бо прє(з) со́нъ мєчтанїємъ показа́лъ ємоу́ наро(д) жидо́вскїй въ свѣ́тлости (Устріки, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 408 зв.); phasma, призракъ, мє(ч)танiє (1642 *ЛС* 314).

2. Маячня, дурман: мечтанием же и лжею языческое хитрости истинну тебѣ или у тебе украсти хощет, да тебе образованми и многословии измамит и ослѣпит (1588–1596 *Виш.Кн.* 130); то́є всє нє въскрє́снєтъ, що з дїѧ́волскогѡ // мєчта́нїѧ ро́дитˢсѧ; то́є растли́тъсѧ и поги́нєтъ вѣчнє (Чернігів, 1646 *Перло* 144–144 зв.).

3. Уява, фантазія: Альбо єго пытає(ш) ѡ бо(р)бѣ дх҃а с тѣло(м), и бє(з)прєста(н)но(м) мє(ч)танїи мысльно(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); а вˢ ттыхъ (!) сла́достєхъ; єдины соу́тъ правди́выи; а дрꙋгїи ло́жныє, кото́рїи ти́лˢко само́ю мы́слїю, вˢ мєчта́нїю смакꙋєтъ ꙗковꙋю рє(ч) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21).

МЕЧТАНІЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАНЇЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАННИЙ *прикм.* Уявний, вигаданий: imaginarius, мєчта(н)ни(й), поми(ш)лєн(н)и(й) (1642 *ЛС* 225).

МЕЧТАННИКЪ *ч.* Мрійник: imaginosus, мєчтан(н)икъ, мєчтающи(й) (1642 *ЛС* 225).

Див. ще **МЕЧТАЮЩИЙ.**

МЕЧТАНЬЄ *див.* **МЕЧТАНИЕ.**

МЕЧТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Маячливий, безглуздий: Ты же сице отвѣщай ему: "Остави сие образование мечтателное и толкование, от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное" (1588–1596 *Виш. Кн.* 130); своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтателнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; который колись с тое книги вѣдомостю остережет, того всего не постраждает (1608–1609 *Виш.Зач.* 204).

МЕЧТАТИ *дієсл. недок.* (чим) Задурманювати, задурювати: Не хвалися, не покажеши сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы кукглюеши, да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139); (між ким) (*вигадувати нісенітниці*) вимудровувати (про кого): А до то́го, и мѣ́ста роздѣлъ здаси́ѧ мєчта́ючи мєжи Бо(з)скихъ пєрсо́нъ… И значе́нiємъ того походи́ти ѡшꙋкива́ючиѧ, то́є жъ тєрпишъ с᷑ ты(м) што́ пєршє мꙋдрова(л), ѩкобы Ѡц̄ꙋ Сн̄ъ нє бы́лъ сполъисто́тный (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 280).

МЕЧТАТИСѦ *дієсл. недок.* Уявлятися, здаватися, привиджуватися: мє(ч)та́юсѧ, привѝжꙋюсѧ (1596 *ЛЗ* 57).

МЕЧТАЮЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Мрійник: imaginosus, мєчтан(н)никъ, мєчтающи(й) (1642 *ЛС* 225).

Пор. **МЕЧТАННИКЪ.**

МЕЧТЪ *ч.* **1.** Наслання; мана, примара: Не хвалися, не покажеши сие писанием истинною, точию лжею мечтаеши и праздными словесы кукглюеши, да кто неискусный от видния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588–1596 *Виш.Кн.* 139); А кгды ѩкі́и стра́хи и покꙋсы, и и́ныи… ме́чты шата́нскїи на Христїа́нина припада́ютъ, и кгды дїа́вѡлы напаствꙋ́ютъ, тєды зна́мєнїємъ кр̄(с)тнымъ знамєнатиса ѕ᷑ призыва́нiємъ и́мєни Б̄а (Київ, бл. 1619 *О обр.* 80).

2. Уява, фантазія: Даже бы еси, Скаргo, не разумѣл, иж я мниманием а мечтом все то о духу святом, на костела латынскаго противным будучи, реку, твоим власным свидѣтельством того подтвержу (1608–1609 *Виш.Зач.* 222).

МЕЧЪ, МЕЧЬ, МѢЧЪ *ч.* **1.** (*холодна двосічна зброя*) меч: коли то въслыша(л) о̄ць єє. ражьжєглъсѧ гнѣво(м) вєликимъ извлєчє мѣчъ свои. хотѣ ю посѣщи. и с̄таѩ жє варвара. н(ч)ала м̄лтвꙋ творити (1489 *Чет.* 85 зв.); напєрвєй видєл єсми на Ꙗцкꙋ Сꙋгакꙋ двє раны кривавыхъ,… а в Лꙋца Гꙋцєвича мєчом протатꙋю (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); кто воює(т) мєчо(м). ѡ(т) мєча загибає(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243); Оузбро́єный ры́церꙋ з го́лымъ мєче́мъ гото́вый до бо́и, абы ѡ(т)чизна… была в покои (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.); На(д) ши́єю на ни́ти, Ме́чъ ви́сєлъ сталѝстый (Вільна, 1620 *Лям.К.* 19); на за́мковой ц̄ркви ви́дѣли а̄ггла стоѩ́чого з го́лымъ мєче́мъ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 130); Ми-смо мечем глави образом стинали, А матки Христовои образы псовали (1648 *Елег.* 152); *Образно*: Мѣ́й жє то всє на па́мѧти, и ѡстрый хи́трого дїа́вола мѣчъ скрꙋши, кото́ры(м) мно́ги(х) забиває(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); А вы змоц-

на́йтєсѧ..., ѡбою́дꙋ остры ме́ча вꙿ рꙋ́кахъ ваши(х) дєржачи, то́ єстъ старо́го и но́вого за́конꙋ пи́сма (Київ, 1620–1621 *МІКСВ* 32); *У порівн.*: Єй нє стоу́йтє жъ, жє ѧзы́ка того́ нє ста́ло: Котры́мъ сѧ ѧ́къ мєче́мъ, е́рєси посѣка́ло (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); **мечь перский** — коротка шабля: occinacis, мєчь пє(р)ски(й) (1642 *ЛС* 66);

(*геральдичний знак*) меч: Двѣ́ ср(д)ца сѧ спои́ли, мєчъ ихъ розрыва́єтъ, Мо́цъ старожы́тныхъ домо́въ прє(з) то ѡсвѣдча́єтъ (Київ, 1630 *Соб. на г. Стетк.* тит. зв.); тєпєръ ижъ всѣ́мъ ѧ́вно Гды Цр҃ковъ, ѡ(т)чи́зна, васъ хва́литъ, нєдаре́мно, Бо стрѣла и Ко́твица сꙿ Кр҃(с)томꙿ сѧ скꙋпи́ли, Мєчъ, острый Мѣсѧци и Грѡ́ты сѧ зꙿѧви́ли (Київ, 1637 *На г. Стетк.* тит. зв.);

(*зображення меча*) меч: На проу(д)комъ кони с копѣ́мъ и з мєче́мъ стои́шъ вꙿ гє́рꙿбѣ, та́къ тѧ вида́но прє(д) ты(м) вꙿ поли ко́ждый то но́си(т) вє (л)бѣ (Дермань, 1604 *На г. Остр.* тит. зв.);

перен. (*духовна зброя*) меч: О розосланїи дванадєсѧ(т) ап(ст)ловь. а ижє х҃с нє пришоль, дати на зємлю покоѧ, алє мєчь (1556–1561 *ПЄ* 48 зв.); Припоѧса́нъ (sic! — *Прим. вид.*) по бєдрѣ твоє(м) (sic!) ме́чъ бг҃осло́віє(м) кова́нꙿный, до́брый во́инє, мєчъ ѡ(т) всю́дꙋ наѡстре́нный (Львів, 1591 *Просф.* 66); нє довнѣмайтє и(ж) бы(х) пришо(л) покꙋ́й вложити алє мє(ч). пришо(л)є(м) ро(з)дѣлєти чл҃кы и ѡц҃а своєго и дѣвкꙋ з матєроу (!) своєю или нєвѣсткꙋ на свє(к)роухꙋ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 99 зв.); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіе, але и мечъ поганськiй звитежилъ, и на тыхъ мѣстцахъ столицу панованья свого засадилъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); и которого(с) посла́лъ іс҃ х(с)та, двоѧкоє розоумѣ́нѧ маєтъ; и двоѧкiй мє(ч) намъ подає(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства гото́вый ѡбнажо́ный, а дрꙋгый противъ нєзбо́жного жидо(в)ского нєдовѣ́рства зготова́ный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); **мечь духовный** — Христове вчення: єщє ли ма́ло проти́во вѣръства о(т)стꙋплєнiѧ. а правє мєчь вѣры ва́шєѧ дх҃овны(и) обложєнъ єсть з обꙋ сторо(н) мно́гими брꙋсами (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.–6); прилбицю теж збавеня возмѣте и мечъ духовный, который ест слово Божее (Вільна, 1600 *Катех.* 80).

3. *Перен.* Війна, розруха: и видє(л) є(с)ми а то ку(н) половы(и) а которы(и) на нє(м) сєдѣ(л) имѧ было смє(р)ть и пєкло шло за нєю и дана єму мо(ц) на(д) чєтвє(р)тою ча(с)тю зємлѣ абы мо(р)довали мєчє(м) и голодо(м) и смє(р)тью (XVI ст. *КАЗ* 611); Кто насъ разлучитъ выдъ любве Божiи ци скорбъ, ци тѣснота, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодъ,... ци бѣда, ци мѣчъ (XVI ст. *НЄ* 47); Чєты́ри мꙿсти: Чты́ри по(м)сты, ме́чъ, гла(д), звѣ́ры злы, съмръ(т) (1627 *ЛБ* 168); да́мъ поко́й на грани́ца(х) ва́шихъ бꙋ́дєтє спа́ть а нє бꙋ́дєтъ хто́ бы васъ пєрєстра́шилъ... а ме́чь нє прїйдє грани́цъ ва́шихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.); Ты́мъ рꙋмꙿе́нꙿцємъ зафарбова́вши ср(д)ца свои... всѣ Бг҃ꙋ оугоди́вшїи ст҃ы́и, стєрєгли́ пи́лнє,... абы́ ни ско́рбъ,... ни бѣда, ни ме́чъ, ни см҃рть,... ничо́го зго́ла проти́вногѡ,... ѡ(т) Любве́ Бж҃їѧ нє ѡ(т)рази́ло (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); **мечемъ и огнемъ, огнемъ и мечемъ** *див.* **ОГОНЬ; мечь (мѣчъ) и огонь (огень)** *див.* **ОГОНЬ; огнемъ мечемъ** *див.* **ОГОНЬ; огнь, мечь** *див.* **ОГНЬ; от огнѧ и меча** *див.* **ОГНЬ.**

4. *Перен.* Розділ, розбрат: Только по волну и молоко до нас єздили альбо посилали, а место покою непокой и мѣчъ межи дѣти зкидали (Львів, 1605–1606 *Перест.* 42).

5. *Перен.* Засіб покарання; кара: А если бы хто што такового важылъся учынити, таковый, мечемъ одълученья скараный, одъ всякого вряду и достоенства церъковъного изъверженъ быти маетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 511); патриархи, мечем суда слова божия пятаго перста, изгнившаго и мертваго, римскаго папу, от тела и от руки отсѣкли и отлучили, с помена церковнаго вывергли и прокляли, яко разорителя (1608–1609 *Виш.Зач.* 216); Алє пойзри́ но ѡколо сє́бє, а́жъ ты въ тмѣ сиди́шъ, по(и)зр(и) къ горѣ на(д) сєбє ажъ на(д) тобо́ю мѣчъ ви́ситъ; страшногѡ сѵдѵ Бжєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

6. *Перен.* Кровна спорідненість по батьківській лінії: а нє будє(т) ли брата дорослого ино стрыєвє по мєчѵ мають ѡпєкунами быти,… а кгды бы ѡпєкуно(в)… по мєчѵ никого нє было, ино по ма(т)цє вѵєвє… маю(т) бы(ти) ѡпєкуны (1566 *ВЛС* 67).

◊ **главы подъ мѣчъ нахилѧти** — йти на смерть: и шли́ самы́ на страшныи сме́рти… ѡхѡ́тнє Гла́вы свѡи пѡ(д) мѣчъ нахила́ли, и шли́ бєзˢ бѡ́ѧзни вˢ пе́чи ѡгні́стыи (Чернігів, 1646 *Перло* 2 зв. ненум.); **з мечемъ стати** (проти кого) — підняти меч; виступити збройно: ѧ готовъ противъ тєбє з мєчємъ своимъ стати; розѵмѣєшъ ї ѡзришъ, хто мєжи нами бѵдє(т) си(л)нѣший (XVI ст. *Сл. о см.* 334); **мечемъ зголдовати** — підкорити: Кретеньчикове, о которыхъ ты баешъ, якобы мечемъ отъ Венетовъ зголдовани быти мели (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1067); **мечемъ карати** — смертною карою карати: Врядъ,… прихиляючися до права посполитого… сказали, абы обое мечемъ были караны (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); **мечу поддати** — стратити: Образилися тымъ барзо…, обѣсили, иноковъ всѣхъ мечу поддали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1021); **мечу предати** — те саме, що **мечу поддати**: я… тои но́чи и тои годи́ны окру́тною смертью погублю́ и мечу́ предамъ (Острог, 1598 *Ист.фил.син.* 461); **мечъ не иметсѧ** — не підлягати покаранню: Поко(р)нои и споко(и)ной головы мє(ч) сѧ нє имє(т)… а нєчєсти́вїи ѧко пра(х) ѡ(т) лица зє(м)ли во(з)вѣтає(т) вѣтръ погибнѵ(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14 зв.); **презъ мечъ (мѣчъ)** (**скарати**) — покарати карою смерті: Ганна столяръка, за тотъ выступокъ заплату взяла и презъ мечъ естъ скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); ѡ(н) ти́ра́нъ прє(з) мѣ(ч) зˢ свѣ́та ѧ́къ смѣтѧ вы́кинѵ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 54); Оубо́ємъ: Прє(з) мѣ́чъ (1627 *ЛБ* 135); **подъ мѣчъ вывести** (кого) — на страту вивести: Та́кжє ґды пєтра до вазе́нѧ… за ѵтра по(д) мѣ(ч) вы́вєсти мѣно, роска́зѵє(т)ємѵ́ а҃глъ: прєпоѧши́сѧ, и вˢстоупи вˢ плє́снїци твои (сер. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

МЕЧЪНИКОВАЯ *ж., прикм. у ролі ім.* Дружина мечника: панъ Янъ Жылицъкий,… скоро толко с Полское повернувшысе, а праве до попелискъ села Шепля и села Войсечъ, маетъности велможъных их мл. паней Анъны…, старостиное дыбовское, Ядвикги… мечъниковое Брыстя Куявъского, прыехавъши а заставъшы в тых маетностях двор и зо всими

достатъками, также и хлопъские халупы, попаленые,… передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

МЕЧЫТЪ *див.* **МЕЧЕТЪ**[1].

МЕЧЬ *див.* **МЕЧЪ.**

МЕШАНЄ, МЕШАНЬЄ *с.* **1.** (*ретельне розминання чогось сипкого з водою чи іншою рідиною до утворення однорідної в'язкої маси*) замішування: мотыкъ до мєшанья вапна три (1552 *ОКр.З.* 146).

2. (*суміш, поєднання чого-небудь різнорідного*) мішанина: приносѧ(т) лысты… писаныє по(л)скими литерами з мєша(н)ємъ лати(н)ски(х) (Київ, 1571 *Возн.Іст.* фотокоп. 34).

МЕШАНИНА *див.* **МЪШАНИНА.**

МЕШАНЬЄ *див.* **МЕШАНЄ.**

МЕШАТИ *див.* **МЪШАТИ.**

МЕШАТИСѦ *див.* **МЪШАТИСЯ.**

МЕШАТІ *див.* **МЪШАТИ.**

МЕШЕЧОКЪ *ч.* (*виріб з тканини для зберігання різних речей*) мішечок: ку(р)пъски(и)… прошлого рокѵ… мєшєчо(к) ѵ скрини… кнєгини… нашо(л) с пєско(м) и з воло(с)ємъ и з ыными чарами (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); потомъ дей мы, капитула манастыра Печерского,… оные [речи] отобравши, то есть привилие и листы, въ мешечокъ плотенъный зложивши, печатю моею, возного, запечатали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 346).

МЕШИНА *ж.* (*м'яка шкіра з овечих або козячих шкур*) лайка: од сафьяну грошъ одинъ; от мешины одное пинезей пятъ (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560); побра(но)… // мєшинъ чо(р)ныхъ пѧ(т) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154–155); Кры(шт)офъ тарасовичъ ѡ(р)мєнинъ зє (л)вова мє(л)… ѵ (з)вѧ(з)кѵ мєши(н) в҃і (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 52 зв.).

МЕШИННЫЙ *прикм.* Лайковий: Шмо(и)ло лазаровичъ… мєлъ до лю(б)лина това(р) сво(и) ра(д)ковъ ѵздъ мєшинны(х) ѣ҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 10); Нєстє(р)… мєлъ… това(р) сво(и)… поєсовъ мєшинны(х) р҃м (Там само, 11).

МЕШКАНЄ[1]**, МЕШКАНЪЄ, МЕШКАНЬЄ, МЕШКАНЯ, МЕШКАНѦ, МЕШЪКАНЄ, МЕШЪКАНЬЄ, МЪШКАНЄ, МЪШКАНЬЄ** *с.* **1.** (*існування всього живого*) життя: живо(т), мє́шʻка(н)є (1596 *ЛЗ* 47); житїє, мє́шʻка(н)є (Там само).

2. (*існування людини від народження до смерті*) життя: гдѣжъ я,… вспоминувши на суетное сегосвѣтное мѣшканье, хотечи достать душного збавенья…, дала есьми сѣножать Рогатинскую… и на вѣчность записую на митрополство…, митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); Поты́мʻ ѡба́чилъ б҃гъ, и(ж) про́жнєє боу́дє(т) мє́шка(н)є человѣ́чєє на́ свѣтѣ, єсли́ нє да́стъ емоу́ вѣ́домости соу́довъ своихъ (Дермань, 1604 *Охт.* 4); молимъсѧ… о н҃шомъ пристра́стномъ дочáсномъ мєшка́нʻю о збавє́ньи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 14); Того́ жъ всєго на собѣ дозна(л) ѡхъ мо́(и) па́нє, Жє́ вѣ́тромъ бы́ло моє́ на́ свѣтѣ мєшка́нʻє (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); А к(д)ы (ж) оумєръ бога(ч)… ю(ж) нѣкто прє(д) б҃гаты(м) нє шо(л)… понєва(ж) оу мє(ш)каню свѣта того многы(х) ма(л) которїи емоу слоужили (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 211);

(*життя в раю після смерті*) раювання: бо до́брє зрозꙋмі́лъ, и(ж) в нє́бѣ ты(л)ко є́стъ мєшка(н)є, жа́дєнъ єго га́нꙗчи нє зафрасоу́єтъ, жа́дє(н) бючи́ нє роздра́жни(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 112); а ѡ(н)… да(ст) намь всє потрєбноє на сємь свѣтѣ. а по изыйтїи и(з) свѣта того да(ст) на(м) живо(т) вѣ(ч)ный и мєшканꙗ в꙳ цр(с̄)твѣ нб(с̄)номъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62 зв.).

3. (*спосіб існування*) життя: Ино ѳа Роман Ѳєдоровичъ Санкгꙋшко… видєчи… доброє, цнотливоє захованьє и почтивноє мєшканє… кнꙗгини Алєксандры… записꙋю и дарꙋю по моємъ животє, вси рєчи мои рꙋхомыи… кнꙗгини Алєксандрє Грєгорєвнє Ходкєвичовнє (Городок, 1561 *AS* VII, 63); єго кролє(в)скаѳа мл̄(ст) выроко(м) свои(м) ѡ(т) то(г) ѡ(б)винє(н)ѳа во(л)ными а ꙋбє(з)пєчаючи и(х) [жидо(в)] абы чєрє(з) то нєслу(ш)ными помова(ми)… нє были прєнагабаны дати рачи(л)ку мє(ш)ка(н)ю єго свобо(д)ному во(з)лє привилє(в) прєдко(в) свои(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); анѣ́ бовѣ(м) нєдовѣ(л)ство ты́лько, алє и мєшка́ньє нєчи́стоє нєпоєдна́нꙋю нєпрїꙗзнь мєжи́ бг̄о(м) спра́вити мо́жє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 61); сво́й бовѣ(м) живо́т꙳ Па́н꙳ на при́кла(д) до́брогѡ мєшка(н)ꙗ ѳа́кѡ зєрца́ло нѣ́ꙗкоє ты́м꙳ кото́рыи єго слꙋ́хати хота́т꙳, положи́ти ра́чил꙳ (Київ, 1632 *МІКСВ* 282).

4. (*проживання у певному місці, приміщенні*) мешкання: мєшканъє своє при матцє своєй ꙋлюбивши, проєжчокъ по Литвє и индєй, гдє сꙗ єй подобало, ꙋживаєтъ (1577 *AS* VI, 72); А тому сщ̄єнику… платили… по пѧти копь гр̄шє литовски(х) на мєшка(н)є в своє(м) монастыру мꙋжєско(м) (Острог, 1603 *ПИ* № 26); а за тую двєстє копъ грошє(и)… єго кнꙗжатъскаꙗ мл̄(с)ть… намъ ѡбудъвумъ ѡсобамъ на сєлє своємъ… волъноє мєшканъє… записалъ (Висоцьк, 1616 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1865, 11); Єлєсе́й въск̄рси(л) сына соунами́тѣ, котораа прїала єго была до своєго́ дѡ́мꙋ на мєшканꙗ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20); помененый Федоръ Липка… //… маетностъ спустошылъ и пожитъки вшелякие,… водлугъ подобаня своего по въвесъ час мешканя того-то залоги, яко хотечи, прывласъчалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72–73); Мѣ́ста выдѣлє́ны на збѣ́ги… коли́ до одногѡ з ты(х) мѣ́стъ оутєчи́ мо́жє(т),… єгѡ прим̀ꙋтъ, и дадꙋ(т)ємꙋ мѣ́стцє кꙋ мєшка́нью (серед. XVII ст. *Хрон.* 170); *Образно*: Жа́ль нєха́й з꙳ мє́шканьꙗ сє(р)дє́чного оустоу́пит꙳, А на тыхъ мѣстъ ра́до(ст) и вєсе́лье настоу́пи(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Єщє томоу нє имитє вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто людє засмоучаю(т), А єго с̄таа мл̄(с)ть завшє мєшканꙗ має(т) с нами (XVI ст. *УЄ Трост.* 49);

(*спосіб проживання*) життя: а потом мешкаючи тут на Волыни, не мог есми от брати своеи рожоной князя Максима и князя Остарья, а ни отколя жадного запоможеня, выхованя и спокойного мешканя мѣти (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 47); мѣста и(х) споко(и)ны, мє́ш꙳ка(н)є и́хъ бє(з) трвоги… (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90); а́ то ѳа(к) ѡ́то та(к), што славнѣиши(ми) сєкрєтаро(м)… єго к(р) м(л), абы… свѣ(д)чили ѳа́ко го́дны(и) чл̄къ на па(н)ствованꙗ би(с)кꙋп꙳ски(х) доходо(в)… и свово́(л)ного и вшєтє(ч)ного мє(ш)канꙗ на ты(х) имѣнꙗ(х)… сто… чи(р)воны(х) золоты(х)… в рꙋкꙋ ты́ць (1598 *Виш.Кн.* 293);

Того (ж) рокꙋ… далє(м) ѡчєви(с)тє… позо(в)… ѡ пєрєхова(н)є и мє(ш)ка(н)є споко(и)ноє ма(л)жо(н)ки своєє (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 1, 5, 26 зв.).

5. (*будинок або частина якогось приміщення, призначені для проживання*) житло: Бꙋдованьє в замъкꙋ… //… старо(с)тино мєшъканьє ѡ(д)но свєтлица (1552 *ООвр.З.* 98–98 зв.); а ꙗ самъ приєхавши тамъ до Ꙗровици, вжє на своємъ мєшкани былъ и положиломъ сѧ спать єщє пєрєдъ вєчєромъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); Мешкане, палацъ, дано намъ недалеко замку его милости (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 482); сєлє́нїє, та́шъ, намѣ(т) кꙋчъка, мє́шˢканьє (1596 *ЛЗ* 79); ѡлєкшаꙗ на то та(к) ѡ(т)повидѣла… и(з) допущєни божого злы(и) чл҃вкь то є(ст) злодѣ(и) вломи(в)ши(с) до моєго мєшканꙗ и покра(л) тоє всє що на мєнє мови(т) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046); Храмина: До́мъ, домо́къ, хоро́мина, мє́шка(н)є (1627 *ЛБ* 144); ꙗ кажу сынови своєму вє(с)полъ з… //… нєвѣсткою моєю в то(и) жє камєницѣ до до(л)нєго сє мє(ш)канє выпровадити (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.–58); А є́сли бы хто з прихо́жихъ хотѣ́лъ прєити до ва́шєго мєшка́нѧ, и оучини́ть па́схꙋ г(с҃)дꙋ, пє́рвѣй бꙋ́дєтъ ѡбрѣзанъ всѧ́кїй мꙋжчи́зна (серед. XVII ст. *Хрон.* 90 зв.);

(*взагалі місце для проживання*) житло: и приехавши мне с Украины, // не мелом нигде мешканя и выхованя; и его милост княз Солтан дядко мой взял мене в дом свой (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 48–49); а єщє домы… побꙋдова(ти), дабы та(м) в то(м) монастырю… слуги цр҃ковныє ту(т) живꙋчи(и)… мєшка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); двома́ днѧ́ми прє(д) Праз(д)никомъ прибы́лъ до́ Ки́єва… отє́цъ Мєлє́тїй Смотри́скїй… и вˢ Монастыри ст҃гѡ Міхаи́ла Золотовє́рхогѡ мєшка́ньє назначо́ноє ѡдє́ржитъ (Київ, 1628 *Апол.* 1 зв.); Помєнєныє ѡсобы… //… з замъку Народицко(г)… поєхали и до ти(х) ча(с) нє вєда(т) гдє сє зо(с)тає(т) аболи мєшка(н)є маю(т) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131–132); *Образно*: И то́тъ що́ жъ є́стъ; єдно ма́рности оуказа́ньє. а розмаи́тыхъ хорѡ́бъ гнѣздо, и мєшка́ньє (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2); Любѧ́щємꙋ вхо́дитъ Бг҃ъ до ср(д)ца, и мєшка́нˢє собѣ вˢ нє́мъ любꙋ́єтˢ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

6. (*подружнє житя*) співжиття: я з мужом своим, мешканя жадного ведле стану малжонского мѣти не могли есмо (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 71); Она не толко абы ми маетност мою отдати и о мешканье зо мною в малженстви… отказати мела, але есче оных приятелей моих не учстивши отправила (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 452); пєрє(д) сꙋ(д) єго мл(с)ти… прыпадаєть справа… ѡ ѡ(т)нꙗ(т)є чєрє(з) то(г) Влаха жоны єго и має(т)ности рꙋхомо(и) всꙗко(и) бє(з) даньꙗ жа(д)ноє причины Васи(ль)єво(и) кꙋ зломъ мєшъка(н)ю въ ма(л)жє(н)ствє (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398);

(*позашлюбний любовний зв'язок*) перелюбство: а тую верхомененую маетност мою всю,… — то все у себе зоставил и чинил // с тыми служебницами моими обема в дому своем мешкане таковое, яко сам хотел (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136–137); Рачей то вызнай, же папежове ваши,… для болшое роспусты и своволного мѣшканя, капланомъ

Римскимъ жоны отнялъ (1603 *Пит.* 88); Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ, о забитю Филиппа маляра, о мешканю в чужолозтвѣ з братовою роженою (Львів, 1605–1606 *Перест.* 31).

7. Простір, територія: Аза не широкіе суть мѣшканя Рускихъ краев? Аза мала дръжава и царство Московскихъ земель? (1603 *Пит.* 10); Сътвори́въ прємоу́дрый бг̑ъ, на потре́бѫ чл̑кѫ: гѡ́ры абы з ни́хъ чл̑къ, ѡсмотрѣва́лъ, широтоу зємли́, и простра́нꙑное мєшка́нѧ своє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14).

◊ **вѣчноє мешканє** — потойбічний світ: Прєзъ кото́рыи ко(ж)дый чл̑вѣкъ пра́вє(д)ный и грѣшный по(и)дє… нєсподѣва́нє; ра(д) и нєра(д), до вѣчногѡ сво́єгѡ мєшка́нѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **небесноє мешканє (мѣшканє)** — небо, рай: ѡбѧсне́нѧ чєтве́ртихъ Вра́тъ; прєзꙑ кото́ры(х) ти́лко пра́вє(д)ныи по́йдѫтъ; до Нб(с)ногѡ мєшка́нѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 159); блаженій Меѳодій, управовавши церковъ, лѣтъ чотири до небесного мѣшканя перешолъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 726).

Див. ще **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНЄ², МЕШКАНЬЄ *с.* Зволікання, затримка: приказуємъ тобє, аж бы єси за тѫю чєтвєрть минѫлѫю сто копъ грошєйємѫ заплатилъ того часѫ бєз всѧкого мєшканьѧ (Краків, 1538 *AS* IV, 136); ѩма нємала вырыта плынєньємъ писк ѫ з водою до(ж)джєвою а такъ потрєбѫєть тамъ гора тамованьѧ бє(з) мєшканьѧ (1552 *ОКЗ* 34); в Лю(б)линє будучи, шафа(р) єє мл̑(сти) кн̑гни И(л)иноє,… и самъ, дє(и), бє(з) мєшка(н)я мєлъ за (м)ною выєхати (Луцьк, 1564 *ТУ* 105); заса к нимъ бєз мєшка(н)а, и кро(м) вєликого за(т)рꙋднєньа зъ єго ма(л)жонъкою послати (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

МЕШКАНЕЦЪ, МЕШЪКАНЕЦЪ, МѢШКАНЕЦЪ *ч.* (*особа, яка проживає у певному місці*) мешканець, житель: Бж̑є пришлѝ пога́нє… ѡсквєрни́ли цр̑ковъ… ѩко сте́ж ꙑки твои́ поплю́сканы кро(в)ю. ѩко сыно́вє и ме́шканцы и пє(л)кгри́мовє твои́ въ тобѣ́ полєгли́ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55 зв.); тоу бѣсѡ́вє поткаю́тса з мєшка́нцы вавѵло(н)скїми и въспла́шѫтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Хто зъ твоихъ мѣшканцевъ, видячи тое, не призволитъ раднѣй смерть, нѣжли живот?! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1023); Мєшка(н)цы бовѣ́мъ зе́мныи и сыно́вє сєго вѣ́кѫ, подо(б)ни сѫ́ть пшени́цы вꙑ си́то зємли́ всꙑпаной (Вільна, 1627 *Дух.б.* 49); И ты ѡ(с)трогѫ мѣсто справє(д)лывоє В тобѣ бывали мєшъканцы цнотливыє (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.); пе́кло въ вѣки мѫчитъ; мєшка́нцовъ свѡи́х (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.);

(*мешканець певної держави*) громадянин: Оукопа́лєсь Колю́мнѫ ѡ(т) зи́мнои Зѡ́ны, При бе́рєгахъ Днѣпро́выхъ по(д) Сєдмитрїѡ́ны, Гдє заде́ржишъ мєшка́нцовꙋ Рѡссїйскихꙋ вꙋ шѫка́нꙋю Цны́хъ Наѫ́къ, и вꙋ далє́комъ ю(ж) пєлгримова(н)ю (Київ, 1632 *Євх.* 298).

◊ **мешканецъ небесный, небесный мешканецъ** — той, хто перебуває в раю: Вы тєды ѡ ст̑ыи мєшка́нцы нб(с)ныи а́г̑глѡ(м) събєсѣдницы, и сла́вы вѣ́чныа причастницы, вымо́влю кото́ры(х) тєпє(р) вєсєло ст̑имо, про́симо, и которы(м) чє(ст) выражає(м)… ѩ(к) вѣ́рны(м) слоуга(м) ба̑ (поч. XVII ст.

Проп.р. 246 зв.); Вы́ жє сынѡ́вє свѣта… спѣшнѡ идѣтє за Хм̄ъ…, кото́ры(и) вєдє́тъ ва́съ…, В това́риствѡ прєсвѣтлыхъ Аг̄глѡвъ свѡи́хъ, къ Нб(с̄)нимъ мєшка(н)цѡмъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168 зв.).

МЕШКАНИЄ, МЕШКАНІЄ, МЕШКАНЇЄ *с.* **1.** Те саме, що **мешканє**[1] у 1 знач.: ѧко ты(ж) ѡныи страшныи вырокы вышли на тыи которїи бы в[ꙋ]зго(р)дѣвши наукою ха̄… а за сєгосвѣ(т)ны(м) мєш[ꙋ]канїємь // ѡ(т)дали-бы сѧ в мысли свои ѡ то(м) на(м) найбо(л) шє пи(с)ма… ѡставлєны (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 205 зв.–206); Бо нє вѣ́даємѡ, ѧк[ꙋ] до́лго єст[ꙋ] на сєм[ꙋ] свѣ́тѣ ме́шканіє на́шє: што за́втрєшнїй дєнь принє́сти ма́єтъ, нє зна́ємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 655).

2. (*місце для проживання*) житло: а кътоpы(и) бы бра(т) мєшканиє мѣль далєкоє ѡ(т) сєго бра(т)ства, тогды в ро(к) по гро(ш) вї̄ маєт) давати до скры(н)ни бра(т)скои (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181).

◊ **мешканиє (мєшканїє) вѣчноє**: тот в небесном царствии и мешканию вѣчному жития и обители вѣчной имѣти не может (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 168); и дꙋшѣ на́шѣ посвѧща́єшъ… и Дх̄ꙋ ст̄мꙋ оучина́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

МЕШКАНІЄ *див.* **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНЇЄ *див.* **МЕШКАНИЄ.**

МЕШКАНКА *ж.* Мешканка, жителька: панове братя старостове рочъные, перед зачатемъ мурованя церковъного вземши от мене тысечу золотых полскихъ, которую внесли были на домъ мешканки Луцкое панее Яцковое, с которое провент певный ити мелъ на шпиталъ и на служателей церковныхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747).

МЕШКАНЪЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНЬЄ[1] *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНЬЄ[2] *див.* **МЕШКАНЄ**[2].

МЕШКАНЬЄЧКО *див.* **МЕШКАНѦЧКО.**

МЕШКАНЯ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНѦ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШКАНѦЧКО, МЕШКАНЬЄЧКО *с.* Невелике житло: Кро́въ: До́мъ, сте́лѧ, покры(т)є, дра́ґаръ, да́хъ, намѣ́т[ꙋ]. оби́тєлищє: мєшка́нѧчко (1627 *ЛБ* 56); А две́ри оуро́билъ з[ꙋ] бокꙋ // и мєшка́ньєчко со́бѣ почи́нилъ в нємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.–15).

МЕШКАТИ[1]**, МЕШЪКАТИ, МЕШЬКАТИ, МѢШКАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (*існувати від народження до смерті*) жити: ѧ а(н)дрєєвѧ ку(р)пскаѧ… розꙋмєючи и(ж) ка(ж)домꙋ чл̄кꙋ на (с)вєтє мє(ш)каючомꙋ ничого пє(в)нє(и)шого є(ст) на(д) смє(р)тъ длѧ чого ко(ж)домꙋ чл̄вкꙋ… рєчи и справы свои… на писмє по собє зоставовати налєжи(т) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 72); Мови(т)ємꙋ смєртъ: Вѣдаю ѧ жє ти мєнє нє знаєшъ, алє бо ѧ тєбє знаю, нє тилко тєбє, алє ї всѣхъ мѣшкаючихъ на сємъ свѣтѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тєпє(р) бовѣ(м) ѧ́къ в животѣ матєри́н[ꙋ]скомъ ѡтроча, та́къ вла́снє на то́мъ свѣ́тѣ ме́шкаємо в[ꙋ] оути́скахъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 56); Сіфъ ме́шкавъ лѣ́тъ двѣстѣ и па́ть зроди́лъ єно́са (серед. XVII ст. *Хрон.* 12 зв.).

2. (*проводити життя в якийсь спосіб*) жити: И мы длѧ впокою и напєрєд длѧ лєп-

шого нашого житꙗ, ижбыхмо мы… в доброй приꙗзни, тєпєр и на потомныи часы мєшкали, на том єсмо мєжи сєбє тꙋю рєч наконєц постановили (Ковель, 1538 *AS* IV, 167); Та(м) жє вꙿ домоу мєшькала в смоу(т)коу в тє(м)ности, нигꙿдє нє выходꙗчи (XVI ст. *УЄ Трост.* 81); Присмотри́сꙗ тє́жъ тымъ кото́рыє в роскоши и пꙗ(н)ствѣ, з мꙋзы́ками и и́нъшими блазє(н)ствы ме́шкаючїє помє(р)ли, гдє тєпе́ръ соу́ть (Острог, 1607 *Лѣк.* 36); Бг҃ъ любо(в) е́стъ, и хто́ ме́шкаєтъ вꙿ любви́, вꙿ Бꙋ҃ ме́шкаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302); вꙿ ѡ́ной Аннѣ с҃той, кото́рꙗ… ѡсмдєса́тъ лѣ́тꙿ и чты́ри вꙿ вдовствѣ́ ме́шкаючи, нє ѡ(т)ходи́ла зꙿ Ц҃ркви, лєчъ по́стами и мл҃твами слꙋжи́ла Па́нꙋ вꙿ день и вꙿ ночи́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924); **мешкати безженне** *див.* **БЕЗЖЕННЕ.**

3. (*жити у певному місці, приміщенні*) мешкати: тѡ(л)ко два ты(х) чл҃вки которыи на то(м) сєлищи сєдѣли тыми разы мєшкаю(т) в Жосла(в)ли (Краків, 1505 *Арх.Р.* фотокоп. 35); Ино, кгдыжъ они въ томъ местѣ Нашомъ мѣшкаютъ и всякіе поплатки Наши зъ мѣщаны платятъ,… Мы с паны радами Нашими,… при той ласцѣ Нашой и при мытѣ жидову Берестейскую зоставили (Вільна, 1529 *РЕА* I, 167); а коли онь вꙿшо(л) до єр(с)лима. потрꙗслосꙗ всє мѣсто. и замоутилисꙗ вꙿси мєшꙿкаючїи в нємь (1556–1561 *ПЄ* 90); Люди народꙋ шлѧхє(т)ского которыє… (в) мєстє мєшкаю(т) и (з) ли(х)вы живу(т)… абы ко(ж)ды(и)… во(и)нꙋ служити повинєнъ (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 120 зв.); А коли ꙋжє зє(м)лѧ ѡсиха(ла), росказа(л) па(н) богъ ноєви бє(з)пєчнє ви(с)тꙋпити с короблѧ, в которо(м) мєшка(л) цєлы(и) рокъ и мѣсєцъ (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); пановє братство… дєкрєтъ… на Никифора выдали, абы… сваровъ… нє чинилъ анѣ… бꙋн(т)овъ нє строилъ… в монастыри нє мєшка(лъ) (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6 зв.); по(з)ваны(и) побра(л)… //… до(м) будованы(и) ꙋ которо(м) са(м) мєшка(л) по(л)тораста копъ гр҃шє(и) лито(в)ски(х) ко(ш)това(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.–151); на(з)вали ѡ́ный край жмꙋдзь, где в то(и) ча́съ мєшкали На́родѡвє грꙋбы́и (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв.); хлопо(в) по(д)даныхъ протє(с)та(н)то(в)… ѡ(д) да(в)ны(х) часо(в) мєшкаючихъ поро(з)ганяти,… и халупы… по(з)носити росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203); **безъ службы мешкати, мешкати безъ службы** *див.* **СЛУЖБА; бытомъ мешкати** *див.* **БЫТЪ; на бруку мешкати** *див.* **БРУКЪ; на послугахъ мѣшкати** *див.* **ПОСЛУГА; на службе мешкати** *див.* **СЛУЖБА.**

4. (*бути в якому-небудь місці*) міститися: Скры́нꙗ тєстаме́нтоу кды длъ́го вꙿ ѡбозѣ по(д) намѣтами ме́шкала поты(м) з вєли́кою ч(с҃)тю помꙿпою и сла́вою в цр҃ковъ соломо́новꙋ впроважєна была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.).

5. (із ким) (*перебувати з ким-небудь у певних стосунках*) жити: кнѧ(з) рома(н)… вєри(т)ємꙋ нє хотє(л) и зо (м)ною мл(с҃т)нє братє(р)ски(и) мє(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); ε(д)на(к) ε(г҃)… мл҃(с)ть… жєлає(т) аби ε(с)тε и(з) ѡ(т)цε(м) εп(с҃)кпо(м) балабано(м) добрє мє(ш)кали и єго чтили по до(ст)оанїю (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1);

(із ким, без кого, у чому) (*вести спільне життя*) жити: я, мешкаючи пєрєд тым часъ немалый в малженстве з… жоною моею… и видечи по ней верное, почтивое и статочное

захованє… волю свою… остатнюю справую (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); жона моя… не хотечи зо мною в вѣре хрестиянской мешкати, просила мене, абы-мъ ее з стану малженьского выпустилъ (Володимир, 1589 *АрхЮЗР* 8/III, 450); Кали́стъ… капланъ примуси́въ бє(з) жонъ мєшкати, взѧли собє куха(р)ки з намовы єрєти(ц)коє (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); є́стъ то вєли́каѧ свабо́лѧ ме́шкати з᷑ собо́ю то(л)ко на досвє(д) че́ньє, и вла́сноє прєлюбодѣйство (Львів, 1645 *О тайн.* 159); Вєли́кимъ сакраме́нтом᷑ называ́єтсѧ, и́жъ в᷑ малжєнствш… встꙋпꙋ́ючимъ и в᷑ ѡ́номъ мєшкаючим᷑ ла́скꙋ… даєтъ и дарꙋ́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 926).

6. (із ким, у кому, у чому і без додатка) (*бути*) перебувати: а то(т) // которы(и) сѣди(т) на сто(л)ци будє(т) мєшкати з ни-(ми)… и ѡтрє(т) бо(г) всѧкую слєзу з очу и(х) (XVI ст *КАЗ* 616); дръжѣтє жь приказанѧ мои. а я оупрошоу ѡ(т)ц̄а. и да(ст) вамь ин᷑шого потѣшитєлѧ. абы мєш᷑каль с вами навѣки (1556–1561 *ПЄ* 412 зв.); Але таковыи суть намѣстники злыи, в кото́рых мешъкаю́ть духи нечи́стыи (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); Богу нєсмєртє(л)ному, Богу мєшкаючому в свє(т)лє нєприступному,… нєха(и) будє(т) чєстъ и хвала на вєки вєковъ амє(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 111 зв.); бѣга́ймо до мѣ́ста кото́роє єстъ на́ нєбѣ. до кото́рого єсте́смо и попи́саны. в кото́ро(м) и мє(ш)кати роска́зано на(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 76); *Образно*: та́къ и го́ло(с) С̄но́вїй крѣ́постю Бо(з)-ства єгѡ по(д)на́лъ и́хъ. кото́ры(и) ме́шкаючи в᷑ тѣ́лѣ своє́м᷑, и злꙋчи́вшисѧ з᷑ ни́мъ, нє прємѣ́ннѡ ѡбои́ми в᷑ єдинѡ́й іпоста́си… тр᷑ва́ючїй (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); А коли встꙋпи́лъ Моісе́й ѡкри́лъ ѡ́болокъ горꙋ, и ме́шкала сла́ва г(с̄)днѧ на Сїна́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 101 зв.).

7. *Перен.* (*бути в якому-небудь стані*) перебувати: ѩко жє х̄с… мовить… ко(л)ко кро(т) хотѣль є(м) ва(с) събрати ѩко коко(ш) дѣти свои збїрає(т) по(д) крыла, алє єстє нє хотѣли мови(т) сами мє(ш)кати в ла(с)цѣ избавитєлѧ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 167); Та(к)жє и нє то́(л)ко рєвнова́ти зло́бѣ, а́лє и мє(ш)ка́ючи(х) в не́й хвалити, прино́си(т) мꙋ́кꙋ нєма́лꙋю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211).

8. *Перен.* (у чому) (*зберігати постійність у переконаннях*) триматися (чого): Те́ды слы́-шачи тѫю наоу́кꙋ хр(с)тїа(н)скїй чл̄чє и нє дайсѧ зводи́ти. а мєшкаймш // в то(и) пра(в)-дивои вѣрѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 54–54 зв.); нѣчого и(н)шого нє є(ст) на(д) сꙋмлѣнѧ доброи вѣри… абовѣмь правє(д)ныи тєды завшє оу стало(с)ти вѣри мєшкаю(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 118).

9. *Перен.* (у чому) (*брати участь*) займатися (*чим*): Ѡто (ж) ты(м) маємо слоужити… и мєшкати въ вшис(т)кы(х) справа(х) добрыхь, хотѧчи избавити дш̄и свои ѡ(т) моу(к) и ѡгнѧ вѣчного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 35 зв.).

Див. ще **МЕШКОВАТИ.**

МЕШКАТИ², МЕШЪКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*затримувати здійснення чого-небудь*) затримувати: июда пристꙋпилъ. нача(л) цєловати г(с)а. а рєкꙋчи. ра(д)уисѧ оучитєлю. и рєклъ ємоу г(с)ь. дрꙋжє на што єси пришолъ. дѣлаи нє мєшкаѩ (1489 *Чет.* 323); мѣста того што сопъсоваласѧ гора s̄ сажонъ поправити

єє лацъно алє мєшъкаючи потомъ сѧ и бо(л)шє(и) ро(з)валѧєть (1552 *ООвр.З.* 100 зв.).

2. (чим і без додатка) (*затримуватися де-небудь*) баритися: прика(з)уємъ… абы ѡ(н)… поспо(л) с тымъ дворѧнино(м) нш̄имъ здє до на(с) ничого нє мє(ш)каю(чи) єха(л) (Вільна, 1540 *ЛНБ* 5, II 4043, 3 зв.); гды кнѧз воєвода Києвъский,… тобє листом своим ѡзнаймить, ажбы єси с почтомъ слугъ твоих,… з ымєнєй своих ставити єси повинєн, ничим нє мєшкаючи, на час и мєсцє, ѡт нєго тобє ѡзнаймєноє (Острог, 1562 *AS* VII, 73); Дрѫзїи Жидовє, стоѧчи за вороты, кличоу(т): нє мєшꙋкай, панє Пилатє… алє распꙋни єго (XVI ст. *УЄ Трост.* 66).

Див. ще **МЕШКОВАТИ**.

МЕШКАТИСѦ *дієсл. недок.* Затягуватися, уповільнюватися: тогдым мꙋсил за тою чєлѧдю єхати и до лєса их ѡтвєсти, ижбы сѧ вжє таѧ робота нє мєшкала (Степань, 1544 *AS* IV, 412); писали єстє ино намъ тєпє(р) ѡ пєнєжы пры трꙋднє(и)шємъ вша(к) жє ꙋ кого на то(т) ча(с) абы сѧ робота нє мєшкала пожычытє (Устя, 1600 *ЛСБ* 299, 1).

МЕШКОВАТИ *дієсл. недок.* Проживати, перебувати: а та(м) в то(м) до́моу єи ста̄а мл(с̄)ть мє́шꙋковала оу́ смоу́(т)коу и жа́лости. а оу вє(л)ми тє(м)нои хра́минѣ (Смотрич, XVI ст. *Проп.Д.* 17); Єсли́ бовѣ́мъ оу на́съ дѣ́лиса събо́ры…, кꙋгды́жъ цє́саровє котѡ́рыє ты́хъ ча́совъ вси́хъ кра́єхъ мє́шковали,… збира́ли събѡ́ры назна́чꙋючи и мѣ́сца (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 34 зв.).

Див. ще **МЕШКАТИ**[1].

МЕШОКЪ *див.* **МѢШОКЪ**.

МЕШТЕРШИКЪ *ч. (досконале знання своєї справи)* майстерність: Смотри журу того, якъ ся силовавъ, штобы учинивъ другыхъ пять таланътувъ, што не лише ему самому хоснуетъ, хоть розумъ, хоть богатство… а хоть якый мештершикъ, али и другому хоснуетъ (XVI ст. *НЄ* 138).

МЕШЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕШЪКАНЕЦЪ *див.* **МЕШКАНЕЦЪ.**

МЕШЪКАНЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШЪКАНЬЄ *див.* **МЕШКАНЄ**[1].

МЕШЪКАТИ[1] *див.* **МЕШКАТИ**[1].

МЕШЪКАТИ[2] *див.* **МЕШКАТИ**[2].

МЕШЪЧАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕШЬКАТИ *див.* **МЕШКАТИ**[1].

МЕЩАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕЩАНИНЬ *див.* **МѢЩАНИНЪ**.

МЕЩАНКА *див.* **МѢЩАНКА**.

МЕЩАНСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЪСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩАНЬСКИЙ *див.* **МѢЩАНСКИЙ**.

МЕЩИЗНА *див.* **МЕНЩИЗНА.**

МЖАЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Зизуватий, косоокий: ра(е)tus, мжащи(й) (1642 *ЛС* 297).

МЗА *див.* **МЗДА**.

МЗДА, МЗА, МЪЗДА *ж.* **1.** Винагорода, нагорода: кажьдыи своє брѣмѧ грєховноє понєсєть. и каждого своѧ дѣла ѡправѧ(т). и сꙋдать. и приимємъ. мздꙋ противоу своимъ дѣломъ

(1489 *Чет.* 290); таковꙋю совє(р)шє(н)нꙋю мъзду ѡ(т) мл(с҃)твого бг҃а при(и)мєтє… на стра(ш)ны(м)… сꙋдє (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); радоуитєсѧ, а вєсєлѣтєсѧ. бо є(ст) мъзˢда ваша многа на нб҃сєхъ (1556–1561 *ПЄ* 30 зв.); за што ва(м) бг҃ъ свою мздꙋ ѡ(т)да(ст) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); оу б҃а мзда и(х) є́стъ, давно южъ соломо́нъ написа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229); Натри(ж)нє́нїє: Нагоро́да заво(д)ни(ц)каа,… побѣ́днаа, по́чє(ст), мзда, даръ (1627 *ЛБ* 71); нє сло́во(м) бо, но дѣ́ломˢ мзды даю(т)сѧ (Львів, 1642 *Жел.П.* 6 зв.).

2. Плата, платня: "Не беры мзды за сребро свое и платню на недовжныхъ не возми" (XVI ст. *НЄ* 224); хто бо́лєй боудєтъ працова́ти, бо(л)шꙋю мздꙋ въспрїймєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); а до того алˢчꙋщаго єси нє нако(р)милъ,… мˢздꙋ наємникомъ ꙋдє(р)жовалъ,… а всє кволѣ пожи(т)ковѣ своємꙋ чинылъ єси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 269).

3. (*відплата*) кара: Абы вже по сме(р)ти ѡ(т)рады не мѣли, и мздꙋ мꙋчениѧ въ вѣки те(р)пѣли (к. XVI–XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

4. Підкуп, підплата, хабар: По мздѣ тєж никого на свєщєнъство ставити нє маєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); и постави(т) г҃ь и(х)… на лѣ́вой странѣ. и(ж) бы́ли пи́шны(и)…, вˢ сы́тосты и (в) пїѧ(н)ствѣ и на мза(х) сидѧчи. сы́ро(т) и оубо́гы(х) прєзо(р)ници (XVI ст. *УЄ* № 29519, 11); то(т) кто за пѣ́нѧзѣ кꙋпоу́єтъ звѣ́рˢхность, того ра́чєй закꙋпꙋєтъ на(д) ки́мъ має(т) мѣ́ти звѣ́рхность. абы на мздоу́ кото́рꙋю далъ за оурѧ́дъ сподѣва́ючисѧ, бра́ти посоу́лы бєзˢ всты́дꙋ и бо́ѧзни мо́гъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нєꙋмы́тный: нє пєрєдарова́ный,… нєскажє́ный мздо́ю (1627 *ЛБ* 76).

МЗДОВОЗДАТНЫЙ *прикм.* Який відплачує, винагороджує: каждый по разсуждению своего труду и праци во оном вѣку мздовоздатном заплату приимет (1608–1609 *Виш. Зач.* 210).

МЗДОВЪЗДААНЇЄ *с.* Відплата, помста: Побѣди́тєлноє: Покорє́нїє, ѡдолѣ́нїє,… мз(д)овъздаа́нїє, за́кла(д). въ побѣдꙋ: Побѣ́дою (1627 *ЛБ* 83).

МИГАТИ *дієсл. недок.* Мигати, блимати, кліпати: Миза́ю: Помиза́ю, ми́гаю, поми́говꙋю, мо́ргаю, мрꙋ́гаю (1627 *ЛБ* 63).

МИГДАЛЪ *див.* **МИҐДАЛЬ**.

МИГНУТИ *дієсл. док.* Мигнути, кліпнути. ◊ **якъ окомъ мигнути** *див.* **ОКО**.

МИГТИТИ *дієсл. недок.* Мигтіти, мерехтіти: Мжи́ть в о́чахъ: мигти́тъ, або свєрби́тъ (1627 *ЛБ* 63).

МИГЪ *ч.* (*короткий рух*) миг: На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школѣ рано и по ѡ́бѣдѣ прито(м)ны быти маю(т): вча(с) приходити, з тихо(ст)ю вшєлякою бєз розмовъ, и шєптовъ, миговъ, и // до сєбє прєхажо(к) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА*, I–1, 86–87).

МИҐДАЛИННЫЙ *прикм.* Те саме, що **миґдалный**: Кто чѧсто тѣ ꙗдра миґдали(н)ныє ѣстъ ꙋ того глисты внꙋтри ꙋмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42).

Див. ще **МИҐДАЛОВИ, МИҐДАЛОВЫЙ**.

МИҐДАЛНЫЙ *прикм.* (*який стосується мигдалевого плоду*) мигдалевий, мигдальний: въ ꙗдрє(х) сла(д)ки(х) миґда(л)ны(х) во ꙋкꙋсє мала горєсть ꙗви(т)сѧ (XVI ст. *Травн.* 40).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛОВИ, МИҐДАЛОВЫЙ**.

МИҐДАЛОВИ *прикм.* (*який добувають із мигдалю*) мигдальний, мигдалевий: halinon, єлє(й) миґдалови (1642 *ЛС* 214).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛНЫЙ, МИҐДАЛОВЫЙ**.

МИҐДАЛОВЫЙ, МИКГДАЛОВЫЙ *прикм.* (*який стосується мигдалевого дерева*) мигдалевий, мигдальний: Кланы́шъ: Де́рєво миґда́ловоє (1627 *ЛБ* 53); Іаковъ те́ды набра́вши прꙋ́то(в) полєвы́(х), зєле́ныхъ, и микгда́ловыхъ, и ꙗроровыхъ, облупи́лъ ихъ..., и ста́ла в то́мъ ба́рва ѡ(т)мѣ́нна (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

Див. ще **МИҐДАЛИННЫЙ, МИҐДАЛНЫЙ, МИГДАЛОВИ**.

МИҐДАЛЪ, МИКГДАЛЪ, МИГДАЛЪ *ч.* (*плід мигдалю*) мигдаль: от фунту циномону грошей три; от каменя микгдаловъ грошей чотыри (Вільна, 1568–15773 *ПККДА* I (дод.) 560); и кды сѧ... надыли пє(р)лѧ або ѡвоцы вы́шли цвѣ́ты, кото́рїє ро(з)ширивши цвѣ́ты в мигдалы сѧ ѡбє(р)ноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253); Моvсе́й... на заꙋ́трєє вороти́вшисѧ, нашо́лъ и́жь закви́тнꙋлъ по́со(х) Аарѡ́новъ... и вы́шли вѣ́тки, кото́рыхъ коли́ сє ли́стъ ро(з)ви́лъ, в микгда́лы сє ѡбороти́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

МИДНИЦА *див.* **МѢДНИЦЯ.**

МИДОВЪНИКЪ *див.* **МЕДОВНИКЪ.**

МИДЪ *див.* **МѢДЬ.**

МИДЬ *див.* **МѢДЬ.**

МИДЯНЫЙ *див.* **МѢДЯНЫЙ.**

МИЗЕРНЕ, МѢЗЕРНЕ *присл.* **1.** Мізерно, бідно, вбого: Бѣ́днѣ: Мѣзе́рнє (1627 *ЛБ* 13).

2. Марно, надаремне: пи́смо ст҃о́є свѣ(д)читъ, ижъ... ин҄шїи всѣ на зємли живоущїи потопи́вшисѧ в҄ вода(х) мѣзе́рнє поги́ноули (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); Ср(д)цє моє смꙋтноє тѧ́жко скамєнѣ́ло, Ср(д)цє моє бѣ́дноє мѣзе́рнє стрꙋхлѣло (Львів, 1631 *Волк.* 22); Дозна́ли того на собѣ сынѡ́вє бл҃жє(н)ногѡ Іѡ́ва, кото́рыи... //... по(д) часъ само́и оутѣ́хи ѡ(т) завалє(н)ѧ до́мꙋ мизе́рнє поги́нꙋли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941–942).

3. Мізерно, нікчемно, жалюгідно: Нє тотъ живєтъ, хто живєтъ на свѣ́тѣ мизе́рнє: Ле́чъ хто свѧ́то, побо(ж)нє живо́тъ сво́и прова́дитъ (Вільна, 1620 *Лям.* 16); На́дто и кликꙋ́нъ и́хъ влѣ́зши на́ высо́коє де́рєво, же́бы ѡбвола́лъ мєрзе́нꙋю... и́хъ моли́твꙋ,... нє(н)дзнє и мѣзе́рнє бє(з)бо́жнꙋю свою дꙋ́шꙋ вы́рыгнꙋлъ и вы́кинꙋ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667).

4. (*із ганьбою*) ганебно: ми люде уломные,... по малу малу венцъ до зопсованя пришли же и въ вѣри сказу подняли, и съ того стопня мизерне спали (Єгипет, 1602 *Діал.* 54); То видишъ явне, же папѣжове ваши,... што далѣй, то горѣй поступуютъ, зачимъ и въ клятву и отлучене оное отъ всее церкви... мизерне впадаютъ (1603 *Пит.* 91); тре́ба вѣдати // ижъ праѡ҃цъ на́шъ ада(м) за́ра(з) ѡ(т) створе́нѧ своєго мѣзе́рнє в грѣ(х) впа́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190–190 зв.).

МИЗЕРНОЙ *див.* **МИЗЕРНЫЙ.**

МИЗЕРНЫЙ, МИЗЕРНОЙ, МИЗЕРЪНЫЙ, МѢЗЕРНИЙ, МѢЗЕРНЫЙ *прикм.* **1.** Бідний, нещасний: тєпе́ръ мѣзе́рные выгна́нꙋци з выгна́нѧ выходѣ́тє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 208); Бѣдє(н): Оубо́гі(и), жало́сны(и), мѣзе́рны(и) (1627 *ЛБ* 13).

2. Немічний, безсилий: Потомъ Смє(р)ть… рєчє: ѡ чловєчє мѣзєрни(и), ѡ(т) то ю(ж) пришо(л) конєцъ живота твоєго (XVI ст. *Сл. о см.* 335); ѡба́чтє тоу(т) мѣзе́рного ѡ́ного ро(з)слаблє́нꙋного, кото́рого воды тои коу́пєли три(д)ца(т) лѣ(т) южъ лєжачого ѡздоровлаю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174);

безпорадний, безсилий: Ахъ же мнѣ мѣзерномꙋ, що чинити маю? На тебе, ѡ Бже мой, тилко ꙋповаю (І пол. XVII ст. *Рєз.* 176).

3. Суєтний, марний: Тѫть възлюблєннїи вла(с)нє можє(м) прировнати тъй мѣзєрный а смро(д)ли́вый, и всєй гръкости наплънєный свѣтъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73); а кгды мѧ гь бг с того мѣзє(р)ного свѣта во(з)мє(т) тѣло моє грѣшноє прошꙋ абы было поховано при храмꙋ стго и славного воскр(с)нѧ га ба и спаса нашєго іс ха (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); толко все о мизерной и дочасной славѣ тлѣнного и смертного человѣка, рымского папы (1608–1609 *Виш.Зач.* 210); и въ всє(м) гви, блгоугоди́вши тоу́тъ въ жи́тїи сємъ мизе́рномъ, ба всємогоу́чого… боѧлиса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259 зв.); Кожъдому чоловѣковѣ, на ти(м) мизє(р)нымъ и дочасны(м) свєтє мєшкаючому, нє ма(ш) пєвънє(и)шє(и) рєчи над смє(р)тъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

4. Негідний, мерзенний; жалюгідний: ѡкаѧ(н)ный, нє(н)дзꙗны(и) мѣзє(р)ны(и) (1596 *ЛЗ* 86); А вы, мизеръные два владыкове, и попове вси!… Яко се зъ геретики съвокупляете и въ ихъ… раде противъ писму и воли Божой седите (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Я и тепер… бачачы тя одешлого в той мизерный домъ, слезне упоминаю: вернися до церкви святое (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274); Гды́жъ всѧ нємаль та́ѧ Кни́га Блг(с)вє́нными называ́єтъ статє́чныхъ, тєрпли́выхъ, и плодови́тыхъ вꙗ Пра́вой Вѣ́рѣ: а ѡ(т)стꙋпникѡвъ мѣзе́рными… мєнꙋ́єт (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Варꙋйсѧ… //… бо бы то была до́сы(т) мѣзе́рнаѧ рѣчъ ґды бы́сь… зачина́лъ до нѣкчє́мны(х) рєчи(и) вєрта́тисѧ (серед. XVII ст. *Кас.* 56 зв.–57).

5. (*слабий духом*) негідний: Чи́мъ жь сѧ тоу ѡ члѡвє́чє, хлю́бити ма́єшъ, Албо чи́мъ сѧ та́къ ба́рзо, мѣзе́рный здыма́є(ш); Кгды́жꙗ ко́ждый чоловѣ́къ ма́рности є(ст) подо́бный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.); потрє́ба тє́ды было драби́ны высо́кой, прє(з) которꙋю бы мо́глъ до нба встоупи́ти члкъ ми́зєрный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); ты́ жє мизе́рꙗный члꙗчє ко́тꙗрый грѣха прагнє́шъ: що́ жъ хо́чєшъ зо дво́хъ вы́брати собѣ… добрыи оу́чи(н) ки ци ли злыи (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 103 зв.).

6. (*який свідчить про нестатки, убогість*) мізерний: архєлай на ло́жкоу єстъ марморо́вы(м) положєны(и), хс за(с) в жло́бѣ мизе́рно(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 15).

7. *У ролі ім.* Бідак, бідолаха, сердега: Мизерные и нещасливые! посполу зъ оными, которые, славу человѣческую собѣ латаючи, Христомъ покорнымъ а тихимъ взгоржаете (1603 *Пит.* 95).

МИЗЕРЪНЫЙ *див.* **МИЗЕРНЫЙ**.

МИЗИНЪКА *ж.* (*наймолодша дочка*) мізинка. Вл.н., *ч.*: Дємянъ Мизинъка (1649 *РЗВ* 194).

МИЗИНЫЙ *див.* **МѢЗИНИЙ.**

МИЗЫНЪ *див.* **МѢЗЫНЪ.**

МИЛЕ *присл.* **1.** Мило, сердечно: и ѡбнѧ́вши цѣлова́лъ ми́лє. нє вымовлѧ́ючи ємоу нѣчо́го що́сѧ ста́ло (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Бра́тїю свою оупомина́лъ… и ми́лє сѧ з҄ ни́ми жєгнаючи росказа́л҄ сꙋрмачо́ви… Исхо́дꙋ пѣ́снь собѣ загра́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); та́къ и на́шѣ дш҃ѣ… єсли хо́чоу(т) абы ихъ ми́лый ѡблюбє́нє(ц)…, ми́лє з ни́ми розмовлѧ́лъ,… нєхай всѣми бри(д)кими ро́скошами бри́дѧтсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160); Пла́чтє жъ дꙋхо́вныи:… Ю́жъ бо́лшъ з ни́мъ нє бꙋ́дєтє ми́лє обцова́ти, Ни жа́днои ꙋтѣ́хи в҄ Дꙋхꙋ зажива́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

2. Радісно, весело: И хто́ ж сѧ з на(с) нє бꙋдєт҄ ми́лє вєсєли́ти, Хто нє допомо́жє(т) на́м҄ оутѣхи зажи́ти (Львів, 1631 *Волк.* 25); Всѣ ро́зныи мꙋзи́ки,… Стро́йтє Цита́ри, Лю́тнѣ, в҄ Арфы ми́лє бїйтє (Там само, 25 зв.); Мєліодїйный Мꙋзы́кꙋ,… Обфи́тою ра́достю го́йнє исполни́сѧ, Възыгра́вшисѧ в҄ дꙋхꙋ, ми́лє вєсєли́сѧ (Там само);

радісно, піднесено: Триꙋмфꙋ зачни Єѵфрозі́но смѣ́лє Гѵ́мнъ выкрика́ти: почни́ вола(т) ми́лє: Што́ то за ра́дость в҄ Рѡссійскомъ Сїѡнѣ: в҄ Кі́євской Зѡ́нѣ (1633 *Евфон.* 307).

3. Охоче, радо: Кото́рыє ѡ́нъ… ꙗ́костє в҄сѣ свѣ́доми,… на стара(н)ю и розширє(н)ю хвалы бж҃єє,… ѡхо́тнє и ми́лє, вє́сполъ, з ѡбфи́тымъ ма́єтности ко́штомъ тра́тилъ (Дермань, 1604 *Охт.* 12); Єсли за(с) нѣѧкою иско(р)кою до того боу́дє(ш) працова́ти…, хо(ч) бы на(и)трꙋднѣйшєє працови́тоє, и прикроє было, вдѧ́чнє и ми́лє боу́дєшъ працова́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Ю́жъ Цр҃ъ… // За малжо́нкꙋ ѡхо́тнє собѣ обира́єтъ, Нєѡ(т)мѣ́нный на Кр(с)тѣ шлю́б҄ ми́лє приїйма́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 27 зв.); а ва́мъ налє́житъ ѡ(т) мєнє за наꙋкꙋ то принѧ́ти: На́про(д) абы́стє покꙋ́тꙋ назначо́нꙋю ми́лє и ѡхо́тнє вы́полнили (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

4. Вдячно, шанобливо: Ѡво зго́ла альбо ты звѣтѧжъ альбо са́мъ оумри́ смѣ́лє, за рєчъ посполи́тꙋю абы тѧ спомина́но ми́лє (Дермань, 1603 *На г. Остр.* тит.зв.); Изрѧ́днѣ: Выбо́рнє, особли́вє, або надо́бнє, ми́лє, вдѧ́чнє (1627 *ЛБ* 47).

5. До вподоби, на вгоду: Архієп҃(с)пъ… и та́мъ ст҃обли́вє и Бг҃ꙋ ми́лє живꙋчи, в҄ спокойном҄ и нє тръвожли́вом҄ животѣ́, мно́го ꙗ́къ и́ныхъ пи́смъ до живота лю́дского пожитє́чных҄ зоста́ви(л)…, та́къ тєжъ Ка́занїй и Кано́нѡвъ нєма́ло (Київ, 1627 *Тр.* 619).

Див. ще **МИЛО.**

МИЛЕЙ *прикм. в.ст.* Миліший, дорожчий: ты ми дадє(ш) оу своєи ѡбласти воєво(д)ство. а х(с)а живота нашєго ѡ(т)вєрєчисѧ вєли(ш). а но всє(г) свѣта што милєє х(с)а моєго (1489 *Чет.* 55 зв.).

МИЛЕЙКО *присл.* Миленько, ласкавенько: бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), то бы на нєго милє(и)ко поглѧдова(л), и говорити з ни(м) прагну(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234).

МИЛЕННЫЙ *прикм.* Благальний, молитовний: ѡто (ж) мы та(ко)жь хр(с)тїанє мл̄ыи… волаймо и кли(ч)мо до нєго жалобливы(м) и милє(н)ны(м) голосъ(м) и ср(д)цє(м) съкроушєнымь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 189).

МИКУЛИЧАНИНЪ *ч.* (*мешканець Микуличан*) микуличанин: Микуличане с Толкачами две ведре меду дают (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 291).

МИЛЕЧЪ *ч.* Кришиво: ѡ(н) жє дꙋбови(ч) мє(л)… //… милєчу ладанового камєнє(и) л̄ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 37–37 зв.).

МИЛИОРОВАНЄ *с.* Покращання: О што тєды… панъ Лайєчевъский тоє оповедане свое, вкротце // занесшы, оферовалсе протестациею шырей на копии подати, до которое учиненя и того оповеданя милиорованя инъшою протестациею… ставил возного енерала воеводства Волынского (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 3/IV, 282–283).

МИЛІОНЪ, МИЛЇОНЪ, МИЛЛІОНЪ *ч.* (*кількість із мільйона одиниць*) мільйон: Ста́лоса бовѣ́мъ и пє́рвѣй, жє до дєсати милліѡ́новъ Хр(с̄)тїа́нъ потра́тилъ Хосро́й, гды́ жи́довє и́хъ оу нє́гѡ кꙋпова́ли и гꙋби́ли (Київ, 1627 *Тр.* 680); єдны на Бо́лгары во́йнꙋ поднѡ́сатъ, и оупада́ютъ та́мъ бо́лєй ни́жъ два милліѡ́ны, а дрꙋгїи зоста́лиса мѣ́сто в'за́ти (Там само, 682);

(*велика кількість*) мільйон: тма, миліѡнъ (1596 *ЛЗ* 82); Сътворє́ны жє соу́тъ б̄гомъ а́г̄глѡвє, єдны(м) ра́зо(м) всѣ, мнѡжєствомъ бєз ли́чбы; ти́сащи ти́сащий тмы тма́ми милїо́новъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); мно́гїи чꙋ́да то́й Исто́чни(к) пока́зовалъ… и ины(х) Милліо́нами пра́вє бо́лѣзнєй оулѣчи́лъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); а ны́нѣ иде́тъ ѡ(т) бра́ни; ѡполчє́нїа своє(г), и Во́инствѡ Нб̄(с)ноє идєтъ с ни́мъ; тмы тма́ми Милио́нами (Чернігів, 1646 *Перло* 64).

МИЛЇОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ.**

МИЛЛІОНЪ *див.* **МИЛІОНЪ.**

МИЛНИКЪ *ч.* (*Saponaria officinalis*) мильнянка: lanaria, милникъ трава (1642 *ЛС* 250).

МИЛО *присл.* Приємно, мило: моукъ… нє измєню. мило ми єсть принѧти за х(с)а моє(г) што (ж) ѡнъ за на(с) своєю // волєю притєрпѣвъ (1489 *Чет.* 55 зв.–56); Та́къ оумєрєтъ мнѣ мило (мовитъ до насъ)… живо́тъ нєтрва́лы(и), зна́читъ тотъ квѣтъ опа́лы(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 3); и ми́ло ж то ва(м) жє сн̄ъ выгнанє(ц) моуситъ в чꙋ́жїє краи сѧ поуща́ти? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 46); Ми́ло ми лю́бо то́є коха́ньє трима́ти (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.); мы //… нє вє(д)лугъ того ѧ(к) на́мъ ми́ло,… алє вє(д)лꙋгъ за́конꙋ… склони́тиса повѝннысмо (серед. XVII ст. *Кас.* 55 зв.–56);

прихильно, сердечно: и почали слушати нєстєра. и мило вси почали на нєго смотрѣти (1489 *Чет.* 59); Абовѣмъ то присылає(т) тобѣ на ѡсвѣдчє́нє милости Прєто хтѣй мило и ласкавє приняти (к. XVI ст. *Розм.* 22); Ѡ нєвѣдо́мый створи́тєлю свѣ́та б̄є ѧко сѧ ди́внє справꙋє(ш) з на́ми, ѧко вда́чнє и ми́ло з выбра́ными твоими ро(з)ража́єшъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 36 зв.).

Див. ще **МИЛЕ.**

МИЛОВАНЄ *с.* **1.** Милосердя, ласка: Кро(л) за(с) па́нъ нашъ… запла́тоу хва́ли та-

коу́ю постанови(л), котóрꙋю [хо(ч) бы оувы оубогы(и) и оутрапéны(и) бы(л)] мóжє(т) мѣ́ти, до милова́нѧ бовѣ(м) жа́дєнъ нє є(ст)… ѡ(т)кинéны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 222).

2. Любов, милість: приказанѧ мои. абыстє єдинь дроугого миловали. як (ж) и ѧ вась оумиловаль. болшєго милованѧ на(д) тоє никто нє маєть (1556–1561 *ПЄ* 415 зв.); Милова́нїє зась Б҃га в᷾ ми́лованю бли́жнєгѡ вéдлꙋгъ Б҃га, залéжитъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

3. (*вияв співчуття; готовність допомогти*) піклування, жалування: А си́ла а́бѡ моцъ любви, éст᷾ Нищелю́бїє, то́ єст᷾, оубо(з)ства и оубо́ги(х) ми́лова(н)є (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); рвéнiє, ми́лова(н)є, // рєвнова́нiє, то́є (ж) (1596 *ЛЗ* 71–72).

Див. ще. **МИЛОВАНЇЄ**.

МИЛОВАНЇЄ *с.* Те саме, що **милованє** у 2 знач.: А што́ жъ коли лѣ́пшого, а́л᷾бо годнѣ́йшого на(д) Б҃га вы́мышлєно бы́ти мо́жєтъ?… Милова́нїє зась Б҃га в᷾ ми́лованю бли́жнєгѡ вéдлꙋгъ Б҃га, залєжитъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 3 зв.).

МИЛОВАНЫЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* (*той, кого любимо*) любий, -ого: Єсли ми́ловати и люби́ти є(ст) хотѣти до́брого милова́номоу: комоу прошоу повѝнєнъ є(ст) тоє всє що ма́єшъ ѡпро(ч) ба̀? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220).

МИЛОВАТИ, МИЛОВАТЬ, МЫЛОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) (*виявляти співчуття, милосердя*) миловати; підтримувати, допомагати: рєклъ х(с)ъ. сє вготова(х) любѧщи(м) мѧ. и милоующи(м) нищаѧ. сє вготова(х) плачющимсѧ оу покаѧниє (1489 *Чет.* 283 зв.); Тыхъ жє словъ и Давыдъ,… царь… ѡписалъ… И ѡпѧтъ мовитъ: блаженъ милꙋѧ и даѧ; росмотритъ словєса своѧ на сꙋдє (1577 *AS* VI, 81); Также научайме ся и мы, чомъ есме довжны убогымъ людюмъ, доку живы, миловати ихъ, нагодовати, напоити, одѣти (XVI ст. *НЄ* 55); Ста́рали(с) ап(с)лы, мылꙋючи народи. И проси́ли х҃а̀ абы и(х) ѡ(т)пра́ви(л). абы нє зголо(д)нѣли, на пꙋщи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 91); милоуйтє и чє(с)тꙋйтє ты(х) которїисѧ ва(м) нє маю(т) чимь ѡ(т)чєстовати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 197); а́лє всѣ́мъ давай, ѡ́ що ко́львєкъ длѧ поживєньѧ про́сѧтъ, абовѣм᷾ далéко лѣ́пшє єстъ длѧ го́дныхъ ми́ловати и нєго́дныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 182); гдє в᷾ то́тъ ча́съ… надыма́ючїисѧ в᷾ вєли́кости ска́рба́хъ; и оубо́гих᷾ нє ми́лꙋючїи (Львів, 1642 *Час. Слово* 270);

(кого) (*виявляти щедрість*) віддячувати, винагороджувати, обдаровувати: дети его…, умели мне… служити…, которыхъ я милуючи и нагорожаючи имъ, часто́крот᷾ и жолнѣ́рѡвъ и всѣ(х)… облєжéнцѡвъ тра́ти(т) двесте копъ грошей… отписую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 114); Ма́єтъ ты(ж) гєтма(н) в᷾ во́йскꙋ мѣ́ти справє(д)ли́во(ст), До́брыхъ ми́ловати, злы(х) за́сь кара(т) за и(х) зло(ст) (Київ, 1622 *Сак.В.* 49);

(кого) (*виявляти турботу*) оберігати: Придáєт᷾сѧ то по(д) ча́съ жолнѣ́рѡ(м): жє ґды гéтма(н) ча́сꙋ ѡблєжé(н)ѧ мѣ́ста ѩко́гѡ, абѡ обозꙋ, милꙋ́ючи фолнѣ́ра, напро́тивъ нєпрїа́тєлѧ по́лємъ ста́витисѧ ємꙋ нє допꙋска́єт᷾ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 129);

перен. (що) (*берегти від вічних мук у загробному житті*) спасати: хто хочє(т) живо(т) миловати и ѡглєдати дни добрыи нєха(и) ꙋстѧ(г)нє(т) ѧзыка своєго ѡ(т) злого…

бо очи па(н)скиє смотрє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 187).

2. (кого) Милувати, прощати, пробачати: лиходѣєвъ свои(х) милоуимо. и б҃а за ни(х) просѣ(м). б҃ъ имъ мъститєль (1489 *Чет.* 132 зв.); Братство при загаєно(и) цѣсѣ, и при зѹпо(л)но(м) зобра(н)ю радꙗчи, сѹдꙗчи, добры(х) милѹючи, а злы(х) карѹчи лѹкаша Ба(р)тниковича… карали (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); Маєть на(д)то [Ієрєи] ка́ющыхсꙗ ми́ловати (Львів, 1645 *О тайн.* 85).

3. (кого, що) (*відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь*) любити: а на́йболꙋ́шє ми́лѹючи бра́тію свою, важи(л)є(м)сꙗ ви́шꙋ́шє си́лы моє́и, но́вѡ написа́ти, и зꙋ́ // дрѹ́кѹ вы́дати (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.–3); болшей ся благочестию вашему дивуемъ: ижесте опустили Бога Израилского,… якобы межи вами не было презвитеровъ (учоных и) побожныхъ хрыстиянъ правдивыхъ, милующихъ церковъ светую (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1115); Кг(д)ы бовѣ(м) то(т) кото́рый лю́би(т) на(з)бы(т), ѡ(т) ты(х) кото́ры(х) ми́лѹєтꙋ́ боу́дє(т) ѡбраже́ный в чо(м),… тако́вый єсли и вымовлꙗє(т) тоу́ю зє(л)жівость… то чи́ни(т), ты(л)ко абы вєли́кость ми́лости… // притꙗ́гъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 73–74); Бѹ́дєшъ ми́ловалъ прїꙗ́тєлꙗ твоє(го) ꙗ́кѡ са́мъ се́бє (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого) (*відчувати сердечну прихильність до рідних*) любити: И ꙗ милѹючи маткѹ свою, продала єсми имѣнє своє ѡтчизноє (Луцьк, 1522 *AS* III, 217); я, милуючи братанку свою… панюю Петровую Загоровъскую маршалковую господарьскую… даю, дарую… ее милости… полчетверта дворища моихꙋ властных (Вишків, 1558 *АрхЮЗР* 8/VI, 56); а старыи жоны… абы могли, выцвичи(т) моло(д)ши(х) жєбы мужє(и) свои(х) милували и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); кг(д)ы з вєсєлїє(м) до́домѹ ишо́лъ. дщє́рꙗ єго єди́на, кото́рѹю ба́рзо ми́лова(л)… вышла проти(в)ємѹ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 24);

(кого) (*приязно, доброзичливо ставитися*) любити: Єv(г)листа повєдає(т), якь х҃с… наоучає(т) и(х) новомоу приказаню. абы милова(л) єдинь. дроу(г)[о]го (1556–1561 *ПЄ* 406); Слушна и пристоина есть речь человѣка чтити, шановати, миловати…, и всего доброго зычити (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 79); прєто и мнихо(в) котрыє то то(м) тою сꙗ тvпографїєю ѹ ва(с) бавꙗтъ заховѹ(и)тє и(х) собѣ и милѹ(и)тє, абы з радо(с)тю таковоє дѣло ѡ(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Такъ тыи Бл(с)вє́нный и правди́вє оу́чнєвє на́збытъ ти́хого І҃са, и ми́ловати єди́нъ дрѹ́гого, и пошанова́нїємъ вы́шєстанови́ти оумѣ́ли (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227); и ви́дꙗчи бра́тьꙗ єгѡ, жє єгѡ ми́ловалъ оц҃ъ на(д) вси сн҃ы нєнави́дѣлы єгѡ и нє могли ничогѡ ласка́вє з ни́мъ мо́вить (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.).

4. (кого, що і без додатка) (*виявляти Божу благодать*) любити: нє слышимъ гласа х(с)ва. зовоущєго насъ. а ѡнъ на(с) милоує(т). и блюдєть ꙗко ѡ҃ць своꙗ дѣти. (1489 *Чет.* 309 зв.); Мѣсто котро́є бо́гъ ми́лѹєтъ, и прибы́ткомъ своймъ имєнѹєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 68); Чомѹ тꙗ нє погамова́ли ѡ́ныє слова́ апс҃льскїє; кого ми́лѹєтъ гь҃ того и кара́єтъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 158 зв.); алє котораго онъ милуетъ, того и кажетъ, абы ему

полѣпшитися справилъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Нє то́лꙑкѡ тогды, коли ми́лꙋєтꙑ и дарꙋ́єтъ, до́бръ е́стъ Бг̑ъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114); А ѡ(т)то́лѣ ласка́вє на́съ призира́єшъ. Всєвидꙋщимъ ѡко́мъ твои́мъ, И ми́лꙋєшъ на́съ мл(с̑)рдѧмъ свои́мъ (Чернігів, 1646 *Перло* 14).

5. (кого, що) (*дотримуючись законів, шанувати Бога*) любити: каждый чл̑къ который милоуєть бг̑а дръжавоу [моць] на(д) стра(ст)ми бодєть (!) мѣти (1556–1561 *ПЄ* 202); Тутъ тежъ абы и потомъкове наши,… тежь ведали, же нашыхъ часовъ люди таковые были, которые и Господа Бога зъ горячостью миловали (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); И опятъ Христосъ красныи дѣла обицаетъ, мовечи: “Если кто мя милуетъ и слово мое будетъ сокотити, отецъ муй небесный милуетъ такого” (XVI ст. *НЄ* 216); да(л) бы(л) хс̑… дєсѧтєро прїка́занїє бж̑їє мовсєю жєбы миловати ба̑ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 172); нє иншого сро(д)коу зажи́лъ бы са(м) бъ̑, жєбысмо єго могли ми́ловати, тꙑлко первѣ(и) свою мл(с̑)ть и любо́въ противко на(с) показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 220); Первая бовѣмъ унѣя…, которая зъ Богомъ едночится…, до которое унѣи милуючіе Бога, якъ сынове отцу, присвояются Ему (бл. 1626 *Кир.Н.* 23); а єслн пра(в)ди́вє вѣрꙋєтъ; вꙑ сн̑а єгѡ и ми́лꙋєтъ єгѡ, ѧкѡ Жєниха своє́гѡ, то значи́ть Конь чєрво́нїй; ѡнїй вѣкъ вто́рый по рож(д)єствѣ Хв̑ѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

6. (кого, що і без додатка) (*відчувати сердечну прихильність до особи іншої статі; кохати*) любити: про то молодци миловали суть тебѣ, тягни моя то собѣ, побѣгнемъ въ добровонности мастѣи твоихъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); алє… то нє ѡ(т)рꙋта ѡ(д)но дла того и(ж) бы єє кн̑ѧ(з) милова(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); жа́дєнꙋ с ты(х) кото́рыє тєлє́снє ми́лꙋютъ,… та́къ до ѡблюбе́ници сво́єє нє палаю(т), ѧ(к) бг̑ъ кото́рый пра́гнє(т) збавє(н)ѧ на́ши(м) дш̑амъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Ревнꙋ́ю: Ми́лꙋю, гарѧчє ми́лꙋю, за́здрꙋ, нєнави́ждꙋ, ма́ю хо(т) ма́ю жарли́вость (1627 *ЛБ* 108); К томꙋ ми́лꙋє(т) чл̑вкъ жонꙋ свою бо́лшєй ни́жли оц̑а а́бо ма́ткꙋ и мно́го и́хъ пошалѣло дла жо́нъ свои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

7. (кого) Шанувати, поважати: справцами на… замокъ… таковы(х) зсы́лати которыє бы вмєли славу и повагу єго К(р) М пн̑а своєго поважати ми́лова(т) и хова(т) доброго статє-(ч)ного и пожитє(ч)ного порѧ(д)ку и зго(д) рєчи посполи́тоє пєрєстєрєгати нє даючиса приводити до жа(д)ны(х) лако(м)ствъ чи(м) бы пла(ч) лю(д)ски(и) зрꙋша(ти) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7 зв.); и вш̑а мл̑(с)ть з ними при(д)є и бꙋдє(м) вшє(и) мл(с̑)ти милова(ти) и ꙋ ч(с̑)ти дєржа(ти) и дарова(ти) чи(м) можємо (Ясси, 1564 *ЛСБ* 38); нѣкто нє можєть дво(м) пн̑о(м) слоужити, мѫси(т) є(д)но(г)о миловати а ѡ дрꙋго(м) нє (д)бати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 110).

8. (що і без додатка) (*мати інтерес, потяг до чого-небудь*) любити: таѧ по(д)лаѧ книжє(ч)ка моѧ Вм̑(с)… Протє(к)тора собѣ ѡбирає(т)… ꙗко того, которы(и)… наꙋкꙋ милꙋєшъ (1636 *Лям. о пр.* 2);

(що, чого) (*високо цінувати що-небудь, дорожити чимсь*) любити: е́сли своє збавлѣнѧ ми́лꙋєшь. позна(и) нє(н)дзꙋ нєдостаткꙋ своє́го (XVI ст. *УЄ* № 29519, 50); Хто́ бы кра́сного спо́льного в бра́тєрствѣ ме́шканьѧ нє

ми́ловалъ…, хто́ бы с правди́вы(х) сыно́въ, ви́дѧчи ма́тк҃ свою… в та́къ вєли́ко(м) смоутк҃ и пла́чу…, нє прослєзи(л) (Острог, 1598 *Отп. КО* 30 зв.); Там на оном сейме тыє, которыє вольности милуют, не хотѣли ничого припустити (Львів, 1605–1606 *Перест.* 37); нє́прїѧзнь чи́нѧчихъ вы́жєнєшъ, а по́кой // ми́л҃ючихъ до сєбє прїймєшъ (Острог, 1614 *Тест.* 166–167); марно(ст) є(ст) ми́ловати то́є що с пр҃(д)костю вшєлѧкою прєминє (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11); їю́да ми́ловаль маєтно(ст)… кгды мо́вы(л) прода(м) сєго, и приврън҃ до сє́бє имѣ́нїє (1645 *УЄ* № 32, 189);

(що) (*мати нахил до чого-небудь*) любити: а знадво́рѧ ѱы и чарвни́ци (!), и вшєтє(ч)ници, и м҃жєбо(и)ци, и ба(л)вохва(л)ци и ко(ж)дый кото́рїй ми́л҃єтъ, и кото́рій чи́ни(л) кла(м)ство (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21 зв.); Ѝ,… Григори(и) нєгрєбє(ц)кы(и),… Иоани Болобан҃, архима(н)дриту ѵнєвском҃, нє хотѣлє(м) за намовою, нѣкоторы(х) людє(и), т҃рбацию и нєпоко(и) мил҃ючи(х), посл҃шє(н)ства мнѣ пови(н)ного ѡ(т)дати (Глиняни, 1607 *ЛСБ* 416, 1).

МИЛОВАТИСѧ, МІЛОВАТЇСЯ *дієсл. недок.* (*приязно, доброзичливо ставитися один до одного*) любитися: Єv(г)листа выписоує. иже хс̄ повєдаєт сѧ быти виньною лозою. а оучн̄кы лѣторослѧми. ты(ж) приказоуєть. абыхмо сѧ всѣ посполоу миловали (1556–1561 *ПЄ* 414 зв.); хс̄ь… прїказуєть абысмо сѧ міловалї всѣ мєжи събою (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 87); Намилшїи, абы́смы сѧ ми́ловали взáи(м), понєва(ж) любо́въ з҃ Бг̄ є́стъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 302).

МИЛОВАТЬ *див.* **МИЛОВАТИ.**

МИЛОВДѦЧНЫЙ *прикм.* Улюблений, любимий: Ирисъ… Кришталóвый дóжчъ засхлóй крєви́нѣ вылáла. // Абы в҃ горѣ҃ вєсóло шлá, на росквитнєн҃є Миловдáчныхъ овоцѡвъ (Львів, 1642 *Бут.* 6).

МИЛОВНИКЪ, МІЛОВНІК *ч.* **1.** Поклонник, прихильник: Вдáчность… ми́ловникѡвъ свѡѣхъ, ро(з)сѹ́дными и оувáжными чи́нитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 688).

2. Коханець, любовник: міловнік: лубовнік — amans (I пол. XVII ст. *Своб.* 33).

МИЛОГА *ж.* (*невеликі шматки*) дріб'язок: от каменя милоги грошей три (Вільна, 1568–1573 *ПККДА* II (дод.) 560).

МИЛОДАНЪ *ч.* Милодан, коханий, -ого. Вл.н.: Л҃къя(н) милоданъ (1649 *РЗВ* 5).

МИЛОСЕРДЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЄ, МИЛОСЕРДІЄ, МИЛОСЕРДЇЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРЪДИЄ, МИЛОСЕРЪДІЄ, МИЛОСЕРЬДИЄ, МІЛОСЕРДІЄ *с.* **1.** Милосердя, співчуття; змилування: захарьѧ жє дв̄цю на роуки свои приналъ. со радостью и с милосєрдиє(м) принє(м). пошолъ въ цр̄ковъ ст̄аѧ ст̄ы(х) со свєщами свѣтлыми (1489 *Чет.* 79 зв.); таковую… любовъ маемо мѣти, яковую… апостолъ Павел выписует, и… винны еи… заховати противко… каждому,… и над неприятелми своими змиловане а милосердіе показуючи (Вільна, 1600 *Катех.* 78); вѣра. поко́й. правда. всты(д). ми́лосе́рдїє. і иныи цно́ты погúбн҃(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 31); то́є то́лкѡ [Хаѓáнъ] ре́кши и́мъ… за҃тра мѣ́сто ва́ше ѧ́къ пта́х҃ возм҃,… а для милосе́рдїѧ моє́го ко́ждого з҃ ва́съ в҃ єдно́й

сѹ́кнѣ ѡсвобожѹ (Київ, 1627 *Тр.* 660); оудѣлꙗ нищи(м) хлѣба… проти(в) ка(ж)дѹ(м) показѹй мл(с̄)рдіє своє (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 11 зв.); Поліймѡ єгѡ Винóмъ милосéрдїа, помáжмо єгѡ Олúвою чл̄вколю́бїꙗ,… нéндзѹ блúжнꙗго нáшєго оутѹлéмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 646); пановє… милосє(р)диє(м) знéты будучы позволили и(м) чєкати бєз жа(д)нои интєрєсы ко(т)рую ѡни позволєли ѡ(т)дати пано(м) братиꙗмъ (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 71); **без мілосердія** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: без мілосєрдія — immisericorditer (I пол. XVII ст. *Своб.* 15);

милосердя, помилування: а шᵗто болᵗшого въ законѣ. то єстє опоустили. соу(д), мл(с)рдїє, и вѣроу. тоє болᵗшє мѣли єстє чинити. а оно(г)[о] нє ѡпоущати (1556–1561 *ПЄ* 99); Вѣдьже, жебы суровость справедливости злучилась зъ леккостію милосердія…, даемо часъ до упаметанясе то обвѣщенью отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120).

2. Милість, ласка; благодіяння: грѣшєнъ єсмь чл̄вкъ. но надѣюсꙗ на милосєрьдиє. ст̄го вєликаго стр(с)тотєрпца х(с)ва гєѡргїꙗ (1489 *Чет.* 81 зв.); При томъ просимъ… ижъ бы ваша милость рачилъ ласку и милосердіе свое господарьское учинити и того дьяка священникомъ совершити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153); мил(с̄)рдїє и щє(д)роты чи(н)тє ка(ж)ды(м) блúжнємоу своємѹ. вдовы и сироты. и прихо(д)нꙗ и оубога(г) нє наси(л)ствоуитє (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 241 зв., на полях); прéто крóлю порáда моя́ нєхáйсꙗ тобѣ подобáєтᵗ. грѣхи свои, мúлостынами ѡ(т)кѹпи, и нєпрáвости твои милосє(р)дїємъ на(д) оубóгими (Острог, 1607 *Лѣк.* 19); misericordia, милосє(р)диє, щєдрота (1642 *ЛС* 270).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: похвалѣмо и вєличаимо. Што (ж) на(с) вєликаꙗ. и многаꙗ мл(с)ть бж̄ьꙗ. милосєрдьє єго нєсказанноє. и бєзчислєноє. што жь нѣтъ конца (1489 *Чет.* 326); кто єдᵗно з вѣрны(м) ср(д)цє(м) взовє до мл(с̄)рдїа єго. и розмнóжи(т) и ро(з)шири(т) в нє(м) вѣ́роу… //… ꙗко то вᵗ ты(х) ст̄ых оучєникохь… розшира(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 179 зв., на полях); кдыжь гъ̄ бг̄ь з милосръдиꙗ и з ла(с)кы своє(и) ст̄о(и) ѡсобливє хотꙗчи законъ нашь ст̄ы(и)… в ты(х) наши(х) страна(х)… ѹкрѣпити зослати на(м) рачы(л)… пастырꙗ нашєго звєрхнєго (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 102); ѡ(т) то(г) часѹ та(к)жє є(с)ми на(с) гъ̄ бъ̄ з милосръдіа своє(г) бѹдє(т) рачити в добри(м) здравю ховати: пови(н)ни бъдємѹ (!) ст̄ои цркв̄и… слѹжити (Сучава, 1603 *ЛСБ* 377); Змúлѹйтєсꙗ вы́ котóрыи єщє́ єстéстє нá свѣтѣ, на котóро(м) мóжєтє мл(с̄)рдїꙗ достѹпи́ти, понєваж, Мл(с̄)ти Гн̄ꙗ испóлнєна є(ст) зємлꙗ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Котóрого Мл(с̄)рдїꙗ Бóзскогѡ вдáчными бѹ́дѹчи, прилѣжнѡ всєгда,… Г(с̄)да молúтє (Київ, 1648 *МІКСВ* 347); **для милосердия (милосердія) Божого** — на милість Божу: Для милосердия Божого, прошу: чытайте писма святыхъ отецъ (Вільна, 1599 *Ант.* 971); А такъ, для милосердія Божого, прошу и упоминаю васъ: не вѣрте тымъ плеткамъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

◊ **братство Милосердия (милосердіа)** — Братство милосердя: А такъ отозвавъшисе певные особы… ремше кгрецкое, умысливъши мети… и в томъ месте Луцкомъ братство Милосердия,… тот шпиталь… в…

объмышливане побожное вечно подали (Варшава, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 475); братство церковное, братство милосердіа, при церкви Воскресенія Христова ринковой, в мѣсти Немировѣ (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

Див. ще **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДИЙ *див.* **МИЛОСЕРДЫЙ.**

МИЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДЇЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДНЕ, МИЛОСЕРДЪНЕ *присл.* **1.** Милосердно, співчутливо: ѡнъ теды… зєлжи(л) и посромоти(л), нє дбаючи нѣ на фѵ(н) дѵшъ, ни на ѡсобы, а нє то(л)ко самъ, алє и жона, навє(т) и дѣти єго, коториє слова братиа нє казали писати в книги, шанѵючи ꙗко брата и милосє(р)днє сѧ з ни(м) ѡбходѧчи (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3).

2. Милостиво, ласкаво: А тєло моє грєшноє, бѵдь которыи хрєстиѧнинъ, або панъ Татаринъ, въ зємлю гдє погрєбєтъ, за то ємѵ маю надєю въ ласцє Бозской, ижъ Богъ милостивый милосердънє заплатитъ (1577 *AS* VI, 71).

МИЛОСЕРДНИЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДНЫЙ, МИЛОСЕРДНИЙ, МИЛОСЕРДЪНЫЙ, МИЛОСРЪДНЫЙ, МИЛОСЕРДЪ *прикм.* **1.** (*який виявляє милосердя, схильний до добрих учинків*) милосердний: Алє вы… позычайтє нє чєкаючи с того зы́скоу жа(д)ного… Єдна(к) сѧ нє вы́мовишь абы(с) нє мѣлъ быти мл(с҃)рдны(м), и добротливы(м) противь ка́ждомоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 268 зв.); а(н)тіхристъ… зспе́рꙋвѵ споко́(и)ны(м)… и розѵ́(м)нны(м) (!) чи́сты(м) и милосе́рдны(м), облѵ́(д)нє бѵдє(т) сѧ пока́зовати (Вільна, 1596 *З.Каз.* 65); Бѵдмо та(к) мл(с҃)рдными ꙗко тыи мѣщанє кото́ры(х) много было (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); misericors, милосє(р)дни(й), щєдри(й), мило(с)тивий (1642 *ЛС* 270); Бѵ́дєтъ ли взыва́лъ до мєнє вы́слѵхаю єгѡ бо́мъ е́сть милосе́рдный (серед. XVII ст. *Хрон.* 100);

(*викликаний, зумовлений милосердям*) милосердний: Подобєньство о дєсѧтихь дєвицахь. и платѣ пѣнєжно(м). о дн҃и соу(д)номь, И о оучинꙋкахь, милосръдꙋныхь. И о послѣднємь соудѣ, глава, двадєсать, пѧтаѧ (1556–1561 *ПЄ* 104 зв.); о школных науках промышляти, и милосердных учинках, яко найпилней, христіанско и спокойне, в притомности духовника братского… которого зараз подаем и залецаем их мил.,… протопопу нашего Немировского, литургію Божію отправовати (Браслав, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); ѵчи́нки милосе́рдныє сѵ̀тъ двоа́кїє: єдны кото́рыєсѧ стага́ютъ до тѣ́ла, а дрѵ́гїє до дѵши (Львів, 1646 *Зобр.* 69); ты́и грѣша(т) кото́рыи… вꙋ па́нствѣ и збытни(х) жа́рта(х)…, а нє вꙋ бо́жныхъ и милосе́рдныхъ оучи́нкахъ дєнь с҃тый тра́ваѧтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

2. (*який виявляє милість, ласку*) милосердний: милосєрдъ бо єсть. нє токмѡ ѡ(т)поускаєть прєгрєшѣниа наша. но и ѡбрѵчѣниє жизни подає. бл҃года(т) с҃тго дх҃а. (1489 *Чет.* 313); а если Богъ милосердный одарить насъ дѣтками, и // дѣтямъ нашимъ того не искати, а ни нашому роду и племени…, што записано къ Божьей церкви (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45–46); а хто бы мѣ(л) тую книгу порѵши(т)… росу(д)

сѧ со мною пєрє(д) милосє(р)дни(м) бг̑о(м) на ѡно(м) свѣтѣ (Дермань, 1538 *Перетц* 108); где мы ѹбоги(и)… бг̑омолє(ц) г(с̑)дрьски(и)… покорнє проси(м)… абы вш̑а мл(с̑)ть рачили ихъ ку мѹрова(н)ю то(и) црк̑ви… запомочи што кому бг̑ъ млср(д)ны(и) на сє(р)цѹ положи(т) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Бог милосердъный з доброти своее обдаровати мене рачил (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/III, 283); Протож того Отца Сыну его единородному власного Отца нашего милосерднаго маемо зънати…, любити и славити Его (Вільна, 1600 Катех. 12); З высѡкости Нб̑а, ꙗкъ мл(с̑)рдный зышóлъ. И тоу нá зємлю дó нáсъ понижéны(х) пришóлъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 67); Ѡ хр(с̑)тїáнє мои вѣ́рныи по(д)даныи,… нє спротивлѧйтєсѧ оустáва(м) мои(м) нє соу(т) тáжкїє, єстє(м) лáгодный, єстє(м) ꙗ мл(с̑)рдный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); Тóи мл(с̑)рдный панъ и нн̑ѣ прúзритъ мл(с̑)тивѡ на смирéнноє и щúроє покаѧнїє вáшє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909);

(*який свідчить про милостиве, ласкаве ставлення*) милосердний: А єгда сїє испрáвитє; чаю на мило(ст) Бж̑їю, ꙗко призри(т) на на(с) паки милосєрдны(м) око(м) и бл̑гоч(ст)їє нш̑є въ(з)двúгнє(т) (1599–1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); И врата твои зáвшє дн̑ь, и нóчъ, нє бѹдѹтꙋ затворєны… поúстинꙋнѣ тыи ст̑ыи врáта, мл(с)рдныи, трїипостáсного бж̑(с)тва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43).

3. (*сповнений милості, ласки*) милосердний: Прóто (ж) мы брáтїа милаа слышачи таковїи ласкавїи а мл(с̑р)дныи обѣ(т)ницѣ ѡ(т) избавитєлѧ нашшєго іс̑ ха̑ по(д)вигнѣмосѧ и мы тéплѹж горѧчжю вѣрѹ проповѣдати (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 50 зв.); чєкáє(т) па(н) жєбы сѧ на(д) вами змúловалъ, ва(м) пєрєбачáючи, и длѧ тои причїны чáстокро(т) вꙋ писмѣ стóмъ дóлгаѧ тєрпливо(ст), и милосє(р)днаѧ нєскваплúво(ст) ꙗкъ сєстрычки сѧ згажáютъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299); где є(ст) ѡнаа покора сн̑а бж̑го… г(д)є є(ст) єго мл̑(с)рднаа мовá (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7 зв.); чиню ведомо… иж кгды Богъ всемогусчий, з воли и милосердного декрету своего, на мене час смертелный допустити… рачит, душу мою гришъную въ Его насвятише руци поручаю (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82).

4. У ролі ім. (*той, хто виявляє милосердя, схильність до добрих учинків*) милосердний, -ого: бл(с)вєни мл(с)рдны́и, бо и ѡни помиловани бѫдѫ(т) (1556–1561 *ПЄ* 30 зв.); ꙗ(к) сѧ бѫдє моглъ остати добры(и) зо злы(м). чúсты(и) з нєчúстымь покóрны(и) с пышны(м) тúхїи зꙋ гнѣвливы(м) милоср(д)ъный з ѡкроутны(м) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113, на полях).

Пор. **МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ.**

МИЛОСЕРДНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який виявляє більше милосердя, схильності до добрих учинків*) милосердніший: Ѱи,… лизáли стрѹ́пы єгѡ: милосєрднѣ́йшими и лáскавшими ѱи, жєбракóви бѣ́дномѹ стáватꙋсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

Пор. **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЪ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЪЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЪНЕ *див.* **МИЛОСЕРДНЕ.**

МИЛОСЕРДЪНЫЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСЕРДЫЙ, МИЛОСЕРДИЙ *прикм.* (*який виявляє милість, ласку*) милосердний: г(с)и мл(с)рдыи. приими сию послѣднюю мою мл҃твꙋ. и застоупи всѧкого вѣрно(г) хр(с)тыѧнина (1489 *Чет.* 87 зв.); со страхомъ и с тєплыми слєзами. со воздыханьємъ оумолѣмъ мл(с)рдого б҃а. и мно(г)тѣрпѣливаго. и нє оузримъ єго с҃тоє мл(с)ти. (Там само, 218 зв.).

МИЛОСЕРДЬЄ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРДЯ, МИЛОСЕРДЄ, МИЛОСЕРДЪЄ, МИЛОСЕРДЬЄ, МИЛОСЕРДѦ, МИЛОСЕРЪДѦ *с.* **1.** Милосердя, співчуття; змилування: за каждым разом в тые заруки упасти маю, которые кром жадного милосердъя, где мя застанут с тым листом, был бых винен, платити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 131); вспомѧни (ж) собѣ ѧкоую чинити маєшь ємоу поцтивость, и мл(с)рѣдѧ мѣти до нєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 43); ꙋщедра́ю, или́ състра́ждꙋ: ли́тость пока́зꙋю, злито́вꙋюсѧ, милосе́рдѧ пока́зꙋю (1627 *ЛБ* 143); пановє брата обачивши прозбꙋ пана константого покорнꙋю ꙋнижонꙋю. алє ижъ милосє(р)дѧ братєрскоє постꙋпило позволилиємꙋ того до оного часꙋ… почєкати (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77); положи ру́кꙋ твою под҆ бєдро моє. и оучини́шъ, мнѣ милосе́рдьє и пра́вдꙋ, жє бы́сь мєнє нє погре́блъ во Єгу́птѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 75); **безъ (без) милосердя (милосердъя, милосердья, милосердьѧ)** — (*жорстоко, немилосердно*) без милосердя: а кгды уже постреленый на землю палъ, окрутъне, нелютостиве,… без вшелякого милосердя… мало не въ штуки зъсекли (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); а гдибы и на дрꙋги(и) ро(к) которы(и) з на(с) нє прибы(л) и присѧги вчинити нє хотє(л) таковы(и) кажды(и) бє(з) милосє(р)дъѧ з столици скинє(н) быти має(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); безъ вшелякого милосердья въпродъ самъ якъ Бокгуцъкий тою жъ небожъчика Миколая Кренътовского… шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787); А прото, абы… Твоѧ Милость… тых злодєєв,… безъ жадного милосєрдьѧ… карал (Петрків, 1538 *AS* IV, 132).

2. Милість, ласка; благодіяння: Щєдрꙋ, ꙋщедра́ю, злито́вꙋюсѧ, милосе́рдьє чиню́, го́йнє даю́ (1627 *ЛБ* 159); прошу (ж) ва(с)… абы є(ст)є ставили тѣла ваши на ѡѳѣру… приє(м)ну(ю) богу… а которы(и) чини(т) милосє(р)дьє жєбы з охотою (II пол. XVI ст. *КА* 282); и рачилъ бы въ томъ ему ласку и милосердье свое господарьское вчинити (Київ, 1563 *АЮЗР* I, 153).

3. (*вияв Божої милості*) милосердя: єстли бы па(н) бо(г) з милосє(р)дѧ своєго свєтого далє(и) живота моєго ѡ(т) тоє хоробы моєє пробавити нє рачи(л) д҃ха моєго порꙋчаю б҃гꙋ во тро(и)цы єдиному (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); б҃є ѡто стою прє(д) тобою ꙋбо́гїй нагїй, ласки жада́ючи, и мл(с)рдѧ взываючи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45); вели́каа Бо́зскаа добротли́вость е́сть и мл(с)рд҆є (Київ, 1627 *Тр.* 620); Затвєрдѣ́лоє ср(д)цє моє ра(ч) змакчи́ти, По́сꙋхомъ милосе́рдьѧ ра(ч) в нє́го вда́рити (Львів, 1631 *Волк.* 8); Пре́то плачли́вый гла́съ в҆ Н҃бо подношꙋ, А тєбє ѡ(т)чє с҃ти́й ѡ Мл(с)рдѧ прошꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 20); тєпє(р) тєды яко пру(д)ко манифє(с)тансъ з милосє(р)дя бо(з)кого з рукъ нєприятє(л)ски(х) из вєзєня уво(л)нєны(и) зо(с)тавъ… ѡ таково(и) згубє своє(и) ѡпо-

вєдалсє и ѡ(с)вє(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210).

◊ **брацтво милосердъя** — Братство милосердя: А такъ ѡтозвавшисє пєвныє ѡсобы… ꙋмы(с)ливши мєти прикладомъ брацтвъ инши(х) и в томъ мєстє нашо(м) лꙋцкомъ брацтво милосєрдъꙗ. А за ты(м) поды(и)мꙋючисꙗ ѡбмыслити заложєнъє и збꙋдованъє порꙗдноє того шпита́лꙗ (Варшава, 1632 *ПВКРДА* I-1, 4).

Див. ще **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (із ким) (*бути милосердним*) милосердствувати (над ким): А єсли то́й вѣкъ крива́вый прєшє(д), алє па́мѧть єгѡ́; нєха́й бꙋдє при на́съ навѣки, абы́смо мы; нє мср(с҃)твѡва́ли з нє́вѣрными пога́ны, та́к жє и з гєрєтика́ми (Чернігів, 1646 *Перло* 134).

МИЛОСЕРДЬЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРДѦ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРЪДИЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРЪДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЕРЪДѦ *див.* **МИЛОСЕРДЯ.**

МИЛОСЕРЬДИЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МИЛОСЛОВЧАНЕ *мн.* (*мешканці Милословчан*) милословчани: а при нас были люди добрые на имя Калегныкъ… а Яковъ Гуторъ кузнецъ з мѣста Кіевского, а четыри Милословчане (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 159).

МИЛОСНИКЪ, МИЛОСНЫКЪ, МИЛОСТНИКЪ, МЇЛОСНИКЪ *ч.* **1.** Прихильник, прибічник, сторонник: кнѧ́зь ѡстро́зкіи, воєво́да ки́євскїи оу́мєръ, и похова́нъ оу ѡ́строзѣ того жє ро́кꙋ кото́рыи бы́лъ вєли́кїи мл҃(с)тникъ набж҃єнс(т)ва крє́цкаго (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); гь҃ на́шь іс҃ хс҃ всѧ́кими повѣстѧми и вѫкладо(м) оу́сты своими свои(х) милосны́ко(в) наоу́ча(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 83 зв.); за прихи́лнымъ и оупрїймы(м) ѡбмышлєва́ньємъ єго кн҃жацкоє мл҃(с)ти ꙗко ми́лостника вѣры ст҃оє въсто́чноє. ко́што(м) и накладо(м) єго мл҃(с)ти, ꙗко прє(д) тымъ иншїє кни́ги,… до́брє спра́влєна (Острог, 1606 *Нал.Мол.* 3 зв.); мїло(с)ни(к) восто(ч)наго православиꙗ прє(з) п(н) фєрє(н)ца кравца далъ на цє(р)ковъ чи(р)воны(и) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2).

2. Прихильник, шанувальник: кото́рый, григо́рїй ми́лосникъ Сла́вы ри́мˢской, и вызна́ньѧ ихъ наслѣдо́вца,… вшє(д)ши вˢ цр҃ковъ, на мѣстцꙋ патрїа́ршо(м) ста́вши оповѣда́лˢсѧ бы́ти патрїа́рхо(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 52 зв.); на(и)ѡсобли(в)шїй мило(ст)ни(к) наꙋки кѵ(р) гаврїи(л) Дорфєєви(ч), котрого за пора(д)цꙋ и помо(ч)ника… можєтє мѣти, анѣ бовѣ(м) що сѧ тычє(т) наꙋкъ способнѣ(и)шого до поратованѧ в ни(х) можєтє собѣ мѣти (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2); онъ… молча́ти постанови́лъ… //… розꙋмѣ́ючи и́жъ ра́днѣй, и лє́пѣй є́стˢ жєбы того ты́мъ ча́сомъ шко́дою наба́влєни бы́ли пи́лныи до́брыхъ рє́чїи ми́лосники, кото́рымъ сна́ть прє́зˢ молча́ньє ба́рзѣй пожитє́чнымъ мѣ́лъ бы́сти (Київ, 1627 *Тр.* 558).

3. (*палкий прихильник*) ревнитель: Пода(и) нынє рꙋкꙋ помощи… до на(и)вышша(го) ѡборо(н)ци црквє(и) бжїи(х) и покою посполитого милостника на(и)ꙗснє(и)шаго жикгмо(н)та (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); А правда, пане Ѳилялете, же-мъ тя тутъ, яко заеца,

выткнулъ. Чи годилося тобе, милосникови правды, яко ся (имъ) менуемъ, такъ великие и поважные слова минати? (Вільна, 1599 *Ант.* 737); та́къжє и накла́домъ на́ то ми́лостникѡвъ розмнижє́ньа хва́лы Бж҃єи людій за́цныхъ, оуймова́тиса бж҃дємо (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); Ревни́тєль:… ми́лостни(к) горли́вый, наслѣдо́вца (1627 *ЛБ* 108); а то взглядом того, же славное помети зошлый его милость пань Адамъ Іръсулъ Рудецъкий… коштъ вшелякий и накладъ на тую друкарню давати, яко милостникъ хвалы Божое, приобецал (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 65).

4. Добродійник, доброчинець; покровитель: Што всє хочѫ мѣть по сынєхъ моихъ, абы…, ѩкъ… цєрквєй Господнихъ милостниками, такъ ближнихъ своихъ, звлаща нєимѫщихъ выживєнѧ своєго, любитєльми были (1577 *AS* VI, 81); Єсли комоу слꙋшнѣ́й, ѩ́кѡ тобѣ, жа́ль ѡ(т)кри́ти, Єсли комоу присто́йнѣй бо́ль сво́й ознайми́ти. Ѡпрочъ тєбє прєза́цный Лѣтинскій Ада́мє, Милос(т)никꙋ слоу́(г) цєркѡвныхъ, намъ ласкавыи Па́нє (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); в҃ то́мъ Бг҃оспаса́ємомъ гра́дѣ Лво́вѣ странствꙋ́ючи… // ѡ(т) горли́вого ми́лостника всѣх҃ дꙋхо́вны(х),… добродѣйствъ дознáлєм҃ (Львів, 1631 *Волк.* 2–2 зв.).

МИЛОСНИЦА *ж.* **1.** (*палка прихильниця*) ревнителька: єсли Ма́тка Цр҃ковъ, бꙋ́дꙋчи дѣто́къ сво́ихъ сп҃се́нїѧ найгорли́вшєю ми́лосницєю, ра́дитъ и напомина́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.).

2. Покровителька: абовє(м) са(м) то єго К(р)м бачити можєть и(ж) свєтою справє(д)ливо(ст)ю ѩко милосни́цою Божєю вси кролє(в)ства… стоѩть и помножаютьсѧ ѩко на кгру(н)тє моцно(м) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6).

МИЛОСНИЧОКЪ *ч., ірон.* Поклонник, прихильник: О, мое милые веръные милосничъкове духовенства вашого! Мають вамъ за што дяковать духовъные вашы: вже ихъ радъшей не объмавляйте, а не адыймуйте только того, чогосте имъ не дали! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

МИЛОСНЫКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МИЛОСНѢЙШИЙ *прикм. в.ст.* Милiший: и нє нашли сто(г) тѣла (є)го. г(с)ь бо бъ҃ взѧ(л) // єго живого с тѣмъ. оу цр҃квъ с҃тую. милоснѣишии бо. оучєникъ є(г) мл҃твами. с҃того ївана бг҃ослова. х(с)є б҃є помилуи на(с) ввѣки вѣкомъ (1489 *Чет.* 195–195 зв.).

МИЛОСРЪДНЫЙ *див.* **МИЛОСЕРДНЫЙ.**

МИЛОСТИВ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВЄ *присл.* **1.** Милостиво, прихильно, доброзичливо: Вєлєможномꙋ кнѧзю, панꙋ, а панꙋ моємꙋ милостивомꙋ, мнѣ ѡсобливє, а милостивє ласкавомꙋ, кнѧзю фєдорꙋ… Санкгꙋшковичꙋ (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Ясневелъможный пане, пане а пріятелю, мнѣ милостиве ласкавый! (Дубно, 1575 *АСД* IV, 16); Прїйми мл҃(с)тивє: оусогꙋблéннꙋный (!) Талáнтъ; нєдостóйногѡ рабá твóєгѡ, къ вѣчной слáвѣ и хвáлѣ; имєни твóєгѡ прєст҃гѡ и чꙋдóвногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.);

милостиво, благодійно: за што покорнє прошꙋ Вашꙋ Милость, моєго милостивого пана, а ѡтца, абы Ваша Милость , ꙋлитовавши сѧ… рачилъ мнє ласкавє, а милостивє допо-

магати и радити (Турійськ, 1564 *AS* VI, 244); такъжє мамъ зѫпольнѫю надѣю и єго мл(с̄)ти Кн̄жти Ко(н)ста(н)тинѫ ижь тоє потомство моє маючи в милостивомъ выхованью своємъ… ѡномѫ потомствѫ моємѫ ласкавє и милостивє доховати розказати бѫдєтъ рачилъ (Миленовичі, 1581 *ЖКК* I, 197); А поко(р)но вм̄(с) вша(ст)ки(х) прошу проси(т) господа бг̄а за го(с)подаꙗ и за мєнє грѣшного Абы мило(ст)ивє и ла(с)кавє щє(д)робливє ѡ(т)правили ꙗко на(и)пру(д)чи(и) справу нашу (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 2 зв.).

2. Те саме, що **милостиво**: Змилоуйсѧ надо мною милостивє Гн̄ гдє ѧ нє єсть єсми достоинь станоути прє(д) маистато(м) твоимъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. ще **МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВИ *присл.* Те саме, що **милостиве** у 1 знач.: Хотѧщїй жє прочитáти и прєписовати сїю книгоу мл̄(с)тиви и нєзазóрливи мóлимсѧ мы (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 1 тит.).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ, МИЛОСТИВО.**

МИЛОСТИВИЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВІЙ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВНО *присл.* Те саме, що **милостиво**: Сіи двѣ мои вѣрного вашого королевского величества слуги, желанія, ежели рачить и наймилшимъ дѣтемъ своимъ по собѣ милостивно прикажешъ учинити…, то и пановáніе ихъ… въ тишинѣ и… покои завше будеть (1622 Київ, *АЮЗР* II, 73); Тóи мл̄(с)рдный панъ и нн̄ѣ прúзритъ мл̄(с)тивнѡ на смирéнноє и щúроє пакаѧнїє, вáшє и прєзъ нєдостóинство моє подáсть вамъ прощéнїє прєступлéнїємъ вáшимъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909).

Див. ще: **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВНѢ *присл.* Те саме, що **милостиво**: подобающѫю милостыню во блг̄оврємєнную помощъ получити ѡ(т) ва(с) блг̄оч(с)тивы(х) христїянъ. при(и)мѣтє милостивнѣ молєнїє нашє, да и ва(с) бг̄ъ помилуєтъ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); А намъ нєхáй фарѫ́єтъ мл̄(с)тивнѣ, прóчєє живота нáшєгѡ тєчéнїє скочáти вѣ мúрѣ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 946).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВНО.**

МИЛОСТИВНѢЙШЇЙ *прикм. в. ст.* Милостивіший, милосерднійший: а мл̄(с)тивнѣйшїй чл̄колюбнѣйшїй і и(н)шїи показѫю(т)сѧ лѣпшїи проти(в)ко того // оубогого нѣжли багатыи (XVI ст. *УЄ* № 31, 209–209 зв.).

Пор. **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВО *присл.* Милостиво, ласкаво: Панъ докторъ… о всемъ томъ можеть ретелне словесно донести вашому величеству, если ваше найяснѣйшее величество рачить его о томъ спытати и милостиво послухати (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще **МИЛОСТИВЕ, МИЛОСТИВИ, МИЛОСТИВНО, МИЛОСТИВНѢ.**

МИЛОСТИВЪ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИВЫЙ, МИЛОСТИВИЙ, МИЛОСТИВІЙ, МИЛОСТИВ, МИЛОСТИВЪ, МИЛОСТИВЬ, МИЛОСТЇВЪ *прикм.* **1.** (*який виявляє милість, схильність до мило-*

сердних учинків) милостивий; прихильний: прото (ж) братꙗ нє боу(д)мо гнєвливї алє боу(д)мо мл(с)тївн. и нє дєржѣмо гнѣва въ ср(д)ци своємъ (1489 *Чет.* 19 зв.); и за то покорнѣ прошу и чоломъ бью, абы ваша милость рачилъ до мене слуги и богомольца своего ласковъ а милостивъ быти (Київ, 1559–1567 *АЮЗР* I, 146); ꙗ(с)нє ѡсв҃цоного вє(л)можно(г) ко(н)станътина Конъста(н)тиновича, кнꙗжатє ѡстро(з)кого,… ѡборо(н)ци на(м) мл҃тивого и всѣ(х) пн҃овъ хртиꙗ(н)ски(х) просимъ (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 2); праведен буди и истинен,… щедръ и милостив, нищим кормителъ,… скорбен грѣха ради, весел о Бозѣ (Вільна, 1600 *Катех.* 81); ми́лостивъ боу́дь и ты до свои(х) по(д)да́ныхъ (Острог, 1614 *Тест.* 143); Бл҃годатєль, ѣ: Добротли́вы(и), що́дрый, ла́скавый, мл҃(ст)ивы(и) (1627 *ЛБ* 162); misericors, милосє(р)дни(й), щєдри(й), мило(с)тиви(й) (1642 *ЛС* 270);

(*який свідчить про милість, милосердя*) милостивий: а тым нижє ѡписаным ѡпєкѹном ѡбронцами быти, за котороюбы (!) ѡни милостивою ѡбороною. Вашєй Королєвскєй Милости могли ѡстаточнѹю волю мою сполнити и досыт ѹчинити (Острог, 1539 *AS* IV, 209); Сє азь гєдиѡнь Болоба(н) єпископь галицкии Лвовски(и) и камєнꙋца подо(л)ского: Мл҃твы моꙗ залєцаю до мл҃(с)тивоє ласки вш҃оє мл҃(с)ти (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1); бы(л) проти́вєнъ ѹстава́мъ с҃того григорꙗ, такъ и(ж) из гнєво(м) того ѹживалъ кгды кто́ єго цно(т)ливє а м(л)стивє ѹчи́нъки вспо́мина(л) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); П. Алєѯандє(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивои промоції своєи таковыє схацки атєнтовати и ѡбсылати (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60); записую за працу и за сорокоустъ; абы з мило(с)тивоє своє[ε], с ла(с)ки своєє за душу мою гришъную ѡ(д)правили пя(т)дєсятъ золотыхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212).

2. (*який виявляє милосердя, ласку*) милостивий: ино ꙗ дарѹю… по своєм животѣ тоє имѣньє… городничомѹ троцкомѹ… и єго дѣтєм, которы жє бѹдєть мѣти с панєю своєю з ласки м(л) своєю з ласки м‹и›л‹о›ст‹и›вого б‹о›га (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); [А] заты(м) пришє(д)ши Іѡсифь съ Никодимо(м) коу тѣлоу с҃томоу,… почали зꙉнимати тѣло І҃сово съ кр҃(с)та, нашєго мл҃(с)тиваго изꙉбавитєлꙗ (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); Али сокотѣме ся, братя мои, што бы на насъ милостивый Бг҃ъ не (пу)стивъ казни злыи (XVI ст. *НЄ* 215); бъ҃ ѡ(ц) на(ш)… грѣшны(м) жє скорїи є(ст) помощни(к) и мило(с)тивь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 2 зв.); Навєрнѣ́мѡсѧ до Г(с҃)да Бг҃а… Понєва(ж) мл(с)тивъ є́стъ и щодробли́въ, долготєрпе́ливъ и многоми́лостивъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); А тєбє ми́лостивого Ѡ(т)ца своє́гѡ прошѹ. Избави дѹшѹ мою, А нєво́лницѹ свою́ (Чернігів, 1646 *Перло* 22); А мнѣ ѡ Г(с҃)пжє моѧ бѹди за то мл҃(с)тиваѧ моѧ патро́на, и Въ всѣхъ бѣда́хъ мои́хъ ѡборо́на (Там само, 39); **милостивимъ богомъ просити** *див.* **ПРОСИТИ;**

(*який свідчить про милосердя, ласку*) милостивий. ◊ **всевидуще милостиве око** *див.* **ОКО**; **подати милостивую руку** *див.* **РУКА.**

3. (*шанобливий епітет*) милостивий: Приказаньемъ господаря нашего милостивого Александра, короля полского и великого князя литовского (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); мы…, послы г(с)п(д)ра нашєго

милостивого, їѡана богдана воєводы, бжїєю мл(с)тїю, г(с)п(д)ра зємли мо(л)давскои (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Мы… ѡ(з)на(и) муємъ си(м) листо(м) наши(м) и(ж) што ѧснє вєлможны(и) панъ павєлъ сопєга… ѡтє(ц) нашъ мл(с)тивы(и) бєручи за сєбє в малжєнство матку нашу… взѧ(л) по… матцє нашо(и) посагу пєвную суму (Милейчичі, 1574 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1838, 1); тогды… кнжа костє(н)ти(н) ѡстро(з)ски(и) па(н) и добродє(и) мо(и) мл(с)тивы(и) потомство моє в милостивоє выхованьє до сєбє взѧти рачить (Миляновичі 1581 *ЖКК* I, 197); До прєвєлєбно(г) в Хє, єг стлскоє мл(с)ти Кv(р) Ієремїи Тисáро(в)ско(г) Єп(с)па Лво(в)ско(г), и про(ч)а, Пáна Моéго Мúлостивого (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); тѹю книгѹ… // зы нáшєи Тvпогрáфїи Вм(ст) нáшємѹ Мл(с)тивомѹ Пáнѹ припúсѹємы и офѣрѹємы (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.–4); Прєна(и) до(с)то(и)нѣшєму в Хри(с)тѣ… Пєтрѹ Могилѣ… воєводичєви зємлъ мо(л)да(в)ски(х) пнѹ своємѹ мило(с)тивому МН. здоровѧ ща(с)тѧ и до(л)голѣтнєго повожєнѧ вѣрнє зычу и вѣншую (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.); тѹю Книгѹ прєч(с)нѹ: подаю на свѣты… а при тúмъ и самóгѡ сєбє въ борóнѹ Ва(ш): К: мо(с): Пáна и добродѣѧ мóєгѡ мúлостивогѡ здáри ми то Пáнъ Бгъ (Чернігів, 1646 *Перло* 6 ненум.);

(*у формулі звертання*): Милостиваѧ, наѧснєйшаѧ господарини кнѧгини (Степань, 1544 *AS* 412); Милостивый княже, воеводо Кіевскій, пане а пане нашъ милостивый! (Київ, 1575 *АСД* IV, 15); Вє(л)можны(и) мл(с)тивы(и) панє гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) панє и добродєю нашъ мл(с)тивы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); Преосвященный въ Бозѣ велебный и намъ милостивый и велце ласкавый Господине Отче митрополите (Осм'яновка, 1629 *КМПМ* I (дод.) 370); Наѧснѣ(и)ши(и) вєлъможны(и) и прєславны(и) црѹ моско(в)ски(и) а намъ вєлъцє милостиви(и) панє и добродѣю (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

(*у звертанні до Бога*): Ино, милостивый господару, новая и неслыханая речь овечки [овечки] на пастыря жалуются (Львів, 1605–1606 *Перест.* 41); А ижъ ѧ нéндзный злота и срéбра нѣ мáю, Ото чúмъ могоý тúмъ тѧ, Пáнє мóй витáю: Панє Милостивый, и Ѡ(т)чє прєвєлéбный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

4. У ролі ім. (*той, хто виявляє милість, схильність до милосердних учинків*) милостивий, -ого: Христа, Збавитєлѧ нашого, словєса,… насъ наѹчаютъ: «благословєни милостивии, тыє помиловани бѹдѹть» (1577 *AS* VI, 80); Блжєни бо мúлостивіи ѧко тїи помúловани бѹдѹ(т) рєчє гдь (Львів, 1593 *ЛСБ* 231); Тó бовѣ(м) éстъ справєдлúваѧ заплáта и нагорóда,… мúлостивымы заплатúти и нагородúти мúлостю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 49); Ісус Христос: и вы тóй бы́тности бѡ(з)кой, нєѡ(т)стѹпнѡ и нєраздѣлнѡ. Нєѡставлéй нѣдра Ѡ(т)ча; съшє(д) мл(с)тивы́й на сп(с)нїє нáшє (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

◊ **милостивые ноги** *див.* **НОГА**.

Пор. **МИЛОСТИВНѢЙШЇЙ.**

МИЛОСТИВЬ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТИНЯ, МИЛОСТЫНЯ, МИЛОСТЫНѦ, МЫЛОСТЫНѦ *ж.* **1.** (*матеріальний або грошовий внесок; дар*) пожертва: Выстєрѣгайтєсѧ, абы єстє нє дѣлали

мл(с)тынѣ ваша пєрє(д) людꙑ ми. да нє бѫдєтє ими оувѣдани (1556–1561 *ПЄ* 35); бг҃ъ прємл(с҃)-тивы(и)… стократицєю да ѡ(т)да(ст) и ѡ(т)-плати(т) ра(д)стию вє(ч)ною во ца(с҃)твии єго с(т҃)ом нб(с҃)но(м) и ѡ(т) му(к) ва(с) всѣ(х) вѣчны(х) да избави(т) правосла(в)ни(х) хр(с҃)-тиѧ(н) творѧщи(м) споможєниє и мл҃(с)тыню сты(м) бжи(м) црк҃вамь (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Состависѧ школа… вєлики(м) ста́раніє(м) и накладо(м), и пи́лностью Мєщанъ лво(в)ски(х)… И ми́лостынѧми всѣ(х) православныхъ хри(с)тиѧнъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1); Манасты́ръ… справова(н)ємъ… и шафова(н)ємъ и ми́лостынѧми кти́тѡ(р)скыми ихъ накла́ды вла́стными ѹкрашє́ныи (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); Нєпристо́йнаа є(ст) рє(ч), з раслабле́ны(м) о мо́цы зꙑ сле́пы(м) ѡ свѣ́тѣ з разбо́йнико(м) ѡ поко́ю и зго́дѣ,… з драпє(ж)-цєю ѡ мл(с)ты́нѣ,… роковати (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); то милостыня, дана на потребы церковныє, которое на що иное травити не годится (Львів, 1605–1606 *Перест.* 29); звонницу, которую мыслилемъ… муровати,… и южъ и муляру Петру Нѣмцу… на тую роботу золотыхъ сто, маючи зъ милостыни, задалемъ (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408); хра(м) с҃тго… Гєѡ(р)гиѧ… ѡбнажє(н) изо съкрови(щ),… пачє жє и мы всѧчєски(х) вєщє(и) архиєрє(и)-ски(х) лышєни. понѹ(ж)дєни єсмы мл҃(с)тинѧ ѹ стра(н)ны(х) блг҃очєстивы(х) хр҃тиѧ(н) просити (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

2. (*подаяння, пожертвування убогому*) милостиня: творѣтє милостыню нищимъ. тоу бѹдоу(т) сокровища ваша в нб҃сѣхъ, ащє дастє нищимъ на нб҃си ѡбрѧщєтє (1489 *Чет.* 295 зв.); А коли сѧ ѡнь приближоваль до їєр(с)лима. слѣпєць єдинь слѣпыи сѣдѣль на поути. и просиль милостынѣ (1556–1561 *ПЄ* 302 зв.); Не гадай, хрестіанине, ажъ лише сими мѣстьма дѣлы и мило(с)тыневъ, што чинятъ праведніи изъ голодными и голыми,… судити иметъ свѣтъ увесь (XVI ст. *НЄ* 10); блажєнѣє єсть давати, нєжєли взымати, бо мылостынѧ зъ добрими дєли и на страшномъ, а нєлицємѣрномъ сѹдє Господа нашого бѹдєтъ фалитисѧ (1577 *AS* VI, 81); алє котрїй чл҃къ… тѣлѹ оугодїѧ нє чини(т)… нє даєтьємоу зволє(н)ства коу грѣхоу…, а мл҃твами ко го҃у бо҃у слъза(ми) ѡмывающє грѣхы свои и мл҃(с)тыню оубогымь чинѧчи. таковыи сп(є҃)ть дш҃ѹ свою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.); а прє(з) ѧкы и(ж) маємо лѣ(з)ти скалоубины. а то прє(з) такыи, прє(з) по(ст) и мл҃твѹ и прє(з) мл(с҃)тыню до ѹбогы(х) (Там само, 97 зв.); Ми́лостыню ѡбфи́тє чини потрєбоу́ючимꙋ. абы́сь ми́лость собѣ подыска́лъ ѡ(т) того, кото́рый є(с) на(д) всѣми кро́лє(м). (Острог, 1614, *Тест.* 158) а то прїими́ти по(ст) и мл҃твѹ и мл(с҃)ты́ню подава́ти оубо́гы(м)… ты(м) сѧ ма́ємо ѡмы́ти,… а ѡ(т)роди́тисѧ изно́воу ѡ(т) грѣха (1645 *УЄ* № 32, 69 зв.).

3. (*вияв Божого милосердя*) благодать: Вѣчный Боже, што есть просвѣтивъ отци наши померклыи, просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НЄ* 225).

4. (*вияв жалості*) змилування: Мл(с)ть: милосе́рдьє: Ли́тость, змилова(н)є, злитова(н)є, ми́лостынѧ, просты́нѧ, прощє(н)є, ѡ(т)пѹщє(н)є (1627 *ЛБ* 63).

МИЛОСТЇВЪ *див.* **МИЛОСТИВЫЙ.**

МИЛОСТНИКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МИЛОСТЪ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТЫНЯ *див.* **МИЛОСТИНЯ.**

МИЛОСТЫНѦ *див.* **МИЛОСТИНЯ.**

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЪ *ж.* **1.** (*доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь*) милість: А хотєчи ѡказати зычливѹю мл(с̄)ть… свою… панѹ фєдорѹ сєнютє… тѹю сѹмѹ… сама доброво(л)нє… ѡ(т)ступѹючи… тѹю сѹмѹ панѹ даю (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 19); О, далъ бы то (Панъ) Богъ: бысте тое хути и милости которую ку геретиком маете, хотя половицу ку Рымляномъ обернули (Вільна, 1599 *Ант.* 975); пи́шємо до ва(с): абы слово а(л)бо напоминанѧ, и всюды до и(н)ши(х) хр̄(с)тїанъ ѡ(т) насъ прє(з) ва(с), подано бы́ло абы нє ѹпоро(м)… цр̄ковныє справы… справованы были, алє в' мило(с)ти и покою… всє вє(н)цъ ѡ(т)правовали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); Кгдысмоса дла пєрєна́та и достатєчнѣ́ишєи вѣ́домости ѹста(в) старши(х)… до єгу́птѹ ѹда́ли; ба́рзо са дивѹ́ючи и(ж) на(с) з тако́ю ѡхотою и ми́лостю прина́то было (XVII ст. *Кас.* 79); **безъ милости** — без милості: Чомъ, видишъ, Христосъ речетъ безъ милости: «Пуйдѣте // выдъ мене, проклятыи, у муку вѣчную и неискончанную» (XVI ст. *НЄ* 12–13); А Жидовє, ѧвши Їс̄а, свѧзали ємоу роуки наза(д),… и почали єго бити нєм̄л(с)твно…, вълочачи повърозо(м) за шїю бє(з) жа(д)нои мл̄(с)ти (XVI ст. *УЄ Трост.* 59).

2. Милість, добродійство, покровительство: Абовѣмъ то присылае(т) тобѣ на ѡсвѣдчє́нє милости Прєто хтѣ́й мило и ласкавє принѧти… подѧкѹєшъ панѹ твоємѹ (к. XVI ст. *Розм.* 22); Кро́ль Вафалє́н'скїй… в' зви́чаю бы́лъ положи́лъ, часѡ́въ пє́вныхъ свѣчѹ запа́лєнѹю По(д)да́нымъ свои́мъ высыла́ти, на зна́къ то́гѡ, абы горѧчо(ст) мл̄(с)ти своє́и кѹ онымъ вы́кон'тєрфєтова́ти мо́глъ (Київ, 1632 *Євх.* 292); **жаловати милостию (милостїю)** (кого) *див.* **ЖАЛОВАТИ²;**

милість, благодіяння, милосердя: та(к)жє нєхай са нє вымовлаєть жадєнъ кнѧ(з) анѣ пн̄ь и(ж) бы нє могль слоужити сн̄оу бж̄ємоу. алє нєхай та(к)жє чинить мл̄(с)ть на(д) тыми котры(х) є(ст) много нагы(х) и нємо(ц)ны(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 59); ѧ… зєзнаваю… ижъ винєнъ сорокъ либръ… которыхъ мнѣ пожича(л) // длѧ вєликои противко мнѣ милости (к. XVI ст. *Розм.* 71–71 зв.); Блг̄остыѧ: Добротли́вость, щєдробли́во(ст), ла́скаво(ст), мл̄(с)ть, до́броть, мл̄(с)рдьє (1627 *ЛБ* 9); абы́с'мѡ… до показа́нѧ ми́лости ко́ждомѹ чл̄вкови про́сачомѹ, были гото́выми, нє пыта́ючи хто єстъ зе́мокъ, а́бо чѹжозе́мєцъ, прїа́тєль, а́бо нєпрїа́тєль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 645);

мілість, змилування, помилування: Кгдыжъ и того тотъ жє блажєный Павєлъ Апостолъ, въ послании своємъ докладаєтъ; вєсєла, або тиха датєлѧ любитъ Богъ, а сѹдъ бєзъ *милости* нє сотворшимъ милости (1577 *AS* VI, 81); о проклаты(х) паноувь злы(и) слоуго, нємилостивыи, и над оумръльı(м) мл̄(с)ти нє має(т), и нє хотѣ(л) є(ст) ма оу мои(х) про(з)ба(х) выслухати (XVI ст. *УЄ Трос.* 78); Коли умеръ богатый, погребли его у аду, та мучивъ(ся) тамъ, изъ мукы про-

сивъ милости, што бы Ла(за)рь перстомъ своимъ остудив языкъ ему (XVI ст. *НЄ* 148); ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона бжїѧ... кара(н) боудє(т) соудомь бжїимь а мл̄(с)ти на(д) такымь чл̄комь нє покажєть хс̄ сн̄ь бжїи (к. XVI ст. УЄ № 31, 62); Прошє́нїє: Простынѧ, мл̄(с)ть, попꙋщє(н)є,... ѡ(т)пꙋщѣ(н)є вы́стꙋпкꙋ (1627 *ЛБ* 103).

3. (*глибока приязнь*) любов: Милость братє(р)скаѧ нєха(и) тривається Нє запомина(и)тє при(и)мова(н)ѧ гостє(и) (Хорошів, 1581 *НЄ* 245); И длѧ ро(з)множе́нїѧ нєсправє(д)ли́вости, зга́снє ми́лость мєжи мнѡ́гими... оумножа(т)сѧ за́зрости, нєпри́ѧзни, погоръше́нѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 38); Всє́ то ми́лость ва́ша прїа́тєльскаѧ пєрєба́чити мо́жє(т) бо гнѣ́въ дєр꙽жа́ти и ва́мъ то самы́мъ нѣчо́го нє помо́жєтъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); а това́рыши правди́выє,... живота своєго длѧ ми́лости това́рыскоє нє жа́ловали (Острог, 1614 *Тест.* 142); Любо́въ: Ми́лость, дрꙋ́жєство, прия́тєльство (1627 *ЛБ* 60); П. Алєѯандє(р) Прокопови(ч) має(т) з мило(с)тивои промоцїи своєи таковыє схацки атєнтовати и ѡбсылати... колєґами своими, абы прє(з) тыє зхадзки и рады бꙋдоваласѧ мєжи братиѧми завшє згода и мило(с)ть (Львів, 1642 *ЛСБ* 1043, 60);

(*сердечна родинна приязнь*) любов: А Хс̄... рє(к): Прч̄(с)таа мт̄и, дѧкоую тобѣ з вєликои ла(с)ки и мтръскои мл̄(с)ти за тоє поц꙽тивоє а пи(л)ноє выхованѧ (XVI ст. *УЄ Трост.* 50–51); А та(к) па(н) дѧ(т)ко мо(и) нє хотєчи мєнє... ку жадно(и) шкодє приводи(т) а такжє (ж) хотєчи ми єго м̄(л) ласкавую мл̄(с)ть з сєбє... показа(т)... на то(м) застанови(ли) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 24); От стороны поводовое умоцованый поведил. ижъ то... чинит, одно з щирое милости противко брата своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406); и ѧкъ дитѧ,... опа́тровати сєбє нє оумѣ́єтъ, а́лє то́лко до ма́тки о́чи свои́ оборача́єтъ пла́чꙋчи, ни́мъ єго́ порꙋ́шившисѧ матєри́н꙽скою ми́лост꙽ю во́змєтъ на рꙋки: та́къ вѣрныхъ дш̄и в꙽... Г(с̄)дѣ... надѣ́ю ма́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 292); ѧкѡ свѣ́дчитъ Сира́хъ, мовѧчи:... сꙋть кꙋ оуподоба́ню Бг̄ꙋ и людєм꙽ зго́да бра́тїи, ми́лость ближни(х), и згода мєжи мꙋ́жєм꙽ а жоно́ю (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 919).

4. (*сильна відданість чому-небудь*) любов: А видячи єго таковоую горячую милость святѣйшій патріархъ до церкви божей, часто а часто єго навежалъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Пана Романа ꙋжили пановє... до ва(р)шавы єхати... гдє... рома(н) з мило(с)ти сыно(в)ско(и) кꙋ цє(р)кви и послꙋги свои длѧ рєчи Посполито(и) офирꙋючи єха(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 25); а́ тожъ тєпєръ ижъ всѣ́мъ ѧ́вно... Мєчъ, Грѡ́ты кꙋ ѡ(т)чи́знѣ ва́шꙋ́ кажꙋть ми́лость (Київ, 1637 *Соб. На г. Стетк.* тит. зв.).

5. (*інтерес до чого-небудь*) любов: и ѡвшє(м) трꙋ(д)но(ст) ѧкобы гє(р)кулє(с) ѧки(и) працєю и стало(с)тю звытѧжилє(с), зна(к) пє(в)ны(и) єсть мило(с)ти и вдѧ(ч)ности проти(в)ко наука(м) которыє є(с)м нєда(в)но кошто(м) нємалы(м) в Києвѣ фꙋ(н)дова(т) рачи(л) (1636 *Лям. о пр.* 2);

(*внутрішній, духовний потяг до чого-небудь*) любов: Котóрꙋю тéды и ѧ найни́жшїй в꙽ правосла́вїи с̄тѡмъ // кгды́ нєро́вно оныхъ бо́лшꙋю, до вшєла́кихъ ѡбра́дковъ цр̄ко́вныхъ хꙋ́ть, и ми́лость; до скꙋ́ткꙋ, южъ за ла́скою бжѡю идꙋ́чꙋю,... на то(м) новощасли́вомъ

дх҃о́вного Панова(н)ѧ ро́кѹ оугладаю (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.–3); Ле́чъ, лю́бъ нє єстємꙋ Острови́дз вꙋ то́й мѣ́рѣ; Єдна́къ ми ми́лость кѹ ѡ(т)чи́стой вѣрѣ Котрѹ́ю ма́єшъ: на Крєто́вы о́чи Даєтъ помо́чи (Там само, 9 зв.);

(*особливий потяг, прив'язаність до чого-небудь*) пристрасть: и нѣ́кг(д)ы збира́ти нє пєрєста́нє(т),… ми́лостью срѣ́бръною знєво́лєный, блѣдѣйши(м) на(д) зло́то быває(т), з вєли́кого прагне́ньѧ бога(т)ства (Острог, 1607 *Лѣк.* 127); и о́ный Хаганъ звѣри́ныхꙋ а нє чловє́чи(х) бѹ́дѹчи ѡбы́чаєвъ, а ра́чєй ла́комство(м) и збы(т)нєю до сре́бра ми́лостꙋю ѡпанова(н) ѹпоми́нки вꙋ пра́вдѣ прина́лъ, а… посланцѡ́въ нѣ з чи́мъ ѡ́тпра́вилъ (Київ, 1627 *Тр.* 660); Ро́дитꙋсѧ лєнивъство з ми́лости збы́тнєй, ре́чєй внѣ́шнихъ, и свѣта того́ ро́скошєй (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

6. (*почуття кохання*) любов: Жа́дєнъ бовѣ(м) жа́дєнꙋ с ты(х) кото́рыє тєле́снє ми́лѹютъ, бы́ тєжъ и на́збыть ми́лостю ѡпано́вани та́къ до ѡблюбе́ници своє́є нє палаю(т) ѧ(к) бг҃ъ кото́рый прагнє(т) збаве́(н)ѧ на́ши(м) дш҃амъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); бо есть силна яко смерть милость, а твердо яко пекло желаніе (поч. XVII ст. *Песн.п.* 56); Рачє́нїє: Зєзволє(н)є, люблє(н)є, хѹ́тꙋ, мл҃(с)ть гора́чаѧ любо́вь (1627 *ЛБ* 107); Рєвнова́нїє… оупри́ймаѧ и гора́чаѧ ми́лость, або гнѣвъ з ми́лости (Там само, 108);

(*сильний фізичний потяг до особи протилежної статі*) пристрасть: Проклятъ тотъ, который бы тыи книги чолъ, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складалъ. а оборочалъ, запалаючи зъ нихъ къ нимъ въ милость (поч. XVII ст. *Песн.п.* 49);

(*вияв подружньої відданості*) любов: И ку тому теж то на томъ тестаменти докладаю, иж… будучи в томъ малженстве светомъ з нею малжонкою моею и маючи ку собе… склонности и сердечную милость, яко на малженский святый станъ приналежитъ… // двор мой… зо всимъ будованемъ… дарую (Єловичі, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 64–65); што сѧ тє(ж) дотычє(т) самоє тоє жоны… котораѧ… вєликѹю ѹчтиво(ст) и пово(л)ныи слѹжбы з мило(ст)ю статє(ч)ною ма(л)жє(н)скою мнє показывала… которо(м)… записа(л) вєна три(с)та копъ грошє(и) (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); Повѝннистє при томъ шлю́бѣ кото́рыє ѡдѝнъ дрѹго́мѹ чини́ти ма́єтє, цѣло захова́ти, а найпе́рвѣй взаємнѹю малже́нскѹю мл҃(с)ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932).

7. (*одна з християнських чеснот*) милість: А заказано є(и) жєбы нє шкодили травѣ: то є(ст) вѣ(р)ны(х) которы(х) сѧ вѣра зєлєнѣє(т) и цвитє(т) мило(с҃)ю и справє(д)ливо(с҃)ю (XVI ст. *КАЗ* 619); Чєтвєрꙋтоє мл(с҃)ть щєдро(ст) // добронра́вїє, и добродѣтє(л), слънєчнага крѹга подобїє носѧчи, всѣ(м) свою оутробѹ ко (з)милова(н)ю ѡтворѧ(ти) (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.–240); А до того часу ѡбєцали є(с)мо собѣ пєрє(д) єго кн҃жа(т)скою мл(с҃)тью пано(м) воєводою киє(в)ски(м) ѡди(н) дрѹгому приѧзнь *ми́лость* хр(с)тиѧ(н)скѹю… захова(ти) (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); та́къжє… и тоу́ю жъ самоу́ю, кгды того потре́ба оука́жєтъ, вꙋ омы́лкахъ ѧкихꙋ ко́лвєкꙋ, нє зꙋ оги́ды, а́лє зꙋ ми́лости Хрыстиа́нско(и) пєрєстєре́жєни бждоучи, єщє справнѣ́и да́сть Бг҃ъ напото́мъ вы́дамѡ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); А ѧкіи (ж) то́ да́ры єго́; ѧко Дх҃ сва́тости, вѣры, // ѡбѣ́т-

ници, мѹ́дрости, ми́лости мо́ци, ти́хости,... Бо́ѧзни Бж̄єй (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 246–247); и што томѹ ро́внаа, жє всѣ́хъ цнѡтъ хр̄(с)тїанскихъ єсть шко́лою, ѩкѡ то Поко́ры..., Надѣ́и, Мл̄(с)ти... и иных цнѡ́тъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 268); выличáєтꙗ // ап(с̄)лъ мóвачи: óвоцъ Дх̄а éстꙗ ми́лость, вєсéлꙗє, покóй,... дóброть, Вѣ́ра (Львів, 1646 *Зобр.* 32–32 зв.).

8. (*Божа благодать*) милість: молиѧ бо̄у до смєрти своєє. да милостью приимє(т) тѧ. и в то врѣмѧ ѡ(т)вори(т) ти оумъ (1489 *Чет.* 361); а єсли бистє любили тыхь которыи вась тыжь лю́бѧть. и якоую боудетє мѣти мл(с)ть. бо и грѣшꙗници любѧть тыхь которыи ихь любѧть (1556–1561 *ПЄ* 236); Блг(д)ть бѹди ва(м) всѣ(м) и миръ и мл̄(с)ть ѡ(т) ба̄ (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); От тебе, божє наш, одержати Милость и на нечистивых мѣти справедливость (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); Трва́йте, вꙗ ми́лости моє́й. И ѩкъ ма́ємъ трва́ти вꙗ нє́й наѹча́єтъ мóвачи: Єсли приказа́наѧ мои захова́єтє, бѹ́дєтє ме́шкати вꙗ любви́ моєи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198); бы̄сь ѹмѣлъ всю быблєю на па́маѧ(т) и всѣ(х) филѡсо́фовъ повѣсти, що (ж) бы то всє помогло бє(з) ла́ски бж̄єи и ми́лости (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 10 зв.); Всю́ды на ко́жꙗдо(м) мѣ́сци пока(з)ує(т)сѧ ла́ска и мл̄(с)ть га̄ (1645 *УЄ* № 32, 84 зв.); ѡ што тоє всє яко сє вишъ помєнило по(д) милостъю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моєго и прєсвятоє богородици (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Божею (божиєю, божию, божією, Божїєю, божїєю, божїю, Божою, Божью) милостю (милостию, милостію, милостїєю, милостїю, милостью), милостию (милостїю) Божею (божию, божїєю)** — (*усталена формула у титулуванні*) милістю Божою, Божою милістю: мы Жикимонтъ Бѡжєю милостью король Польский,... чинимь знамѣнито сим нашим листѡм (Львів, 1509 *AS* III, 69); И а алє(к)са(н)дръ воєво(да) божию Мл(с̄)тию господа(р) зємль молдавски(х) (Завадини, 1559 *ЛСБ* 30); Єрємиѧ Могила воєво(д) бж̄ию милостию Г(с̄)пръ зємли мѡ(л)да(в)ско(и) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Сє азъ... Стєфан Воєвода б(о)жією м(и)ло(ст)ію господаръ зємли мѡлдавскои, знамєнито чиним ис сим нашим листѡм (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1); Ієрємїа мѡгила воєво(да) бж̄їєю мл̄(с)тїєю г(с̄)п(д)ръ зємли мѡ(лда)вскои (Сучава 1598 *ЛСБ* 323); Бѡгданъ воєвода, бж̄їю мл̄стїю, гс̄пдръ зємли молдавскои, пишєм панѹ бѹргъмистрѹ и ѹсим радцєм старшим лїѡвским (Гирлов, 1513–1515 *Cost.DB* 509); Стєфа(н) бо(ж)ою мл̄(ст)ю коро(л) по(л)ски(и)... ѡзна(и)мує(м) ты(м) нш̄ы(м) листо(м) (Городно, 1585 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); Стефанъ, Божью милостью король Польский, великий князь Литовский,... панъ и княжа Семикгродское (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 64); Мл̄(с)тию бо(ж)єю и мл̄твами прч(с̄)тои єго бг̄омтр̄є смирє(н)ны(и) макарє(и) єп(с̄)пъ митрополи(и) гали(ц)ко(и) вл(д)ка лво(в)ски(и) и камѧ(н)ца подо(л)ского (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); И ѡ алє(к)сандръ мл̄(с)тию божию воєвода господа(р). зємли мольдавскои Пишє(м) ѹктивы(м) и славє(т)ны(м) пано(м) мєщано(м) лвовски(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Єрємїа Тысаро(в)ски(и) мл̄(с)тїю Бж̄єю Єп̄пъ Лво(в)ски(и) Гали(ц)ки(и) и Камє(н)ца Подо(л)ского (Львів, 1630 *ЛСБ* 607); мл(с)тїю бжїєю, мы. богда(н) воєвод(а), г(с)п(д)рь зємли молдавскои,... за нашє з(д)равїє... дали єсми нашєму стому

монастирꙋ…, ѿ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost.DB* 327); **з божїєи милости, з милости божеє** — те саме, що **милостию Божею**: мы… иса(к) вистєрни(к) и ива(н)ко пита(р),… посла(н)ныи коу наиѧснѣишомꙋ кнѣжатю панꙋ и панꙋ алєѯа(н)дрꙋ з бж҃їєи мл(с)ти, кралю по(л)скомꙋ (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); вѣ́рꙋємо ты(ж) жє з ми́лости бо́жєє боу́дємо мѣ́ти и ѡ(т) тєбє, же тѧ зно́воу помага́ючи(м) в стадѣ х(с҃)вомъ ѡба́чимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 115); **по милости єго** — те саме, що **з божїєи милости**: Сн҃ѡвє Бж҃їи по ми́лости єгѡ бл҃гословє́ннїи. Похва́лꙋ ѡ(т) мєнє прїймѣтє (Чернігів, 1646 *Перло* 55); **пре милость Божю** — на милість Божу: И прошу кождого християнского человѣка, пре милость Божю, абысь плоннымъ повѣстѧмъ людскимъ и артыкуломъ змышлєнымъ не вѣрылъ (Вільна, 1599 *Ун.гр.* 120).

9. (*дотримання християнських законів; благоговіння*) побожність: гдє мы видѧчи рѣ(ч) вашу добрꙋю и имаючи ꙋсє(р)диє и мило(ст) к мило(с)тивому богꙋ…, кꙋ чти и ку (х)валє богу милостивому помо(г)ли є(с)мо ва(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); Роспа́лєни с҃рцємъ, до́ мл(с҃)ти Хв҃ы: И на оувєльбєнѧ єго зо всѣмъ готѡ́вы (Львів, 1616 *Бер.В.* 80); Звє́рхность, Сла́ва, Ѡздо́ба, то всє́ по (!) ногою, Вѣ́ра, Ми́лость до́ Бг҃а, то надъ голово́ю (Київ, 1632 *Євх.* 293); Да ст҃и́тсѧ имѧ твоє Пр(с҃)то́є Прєзъ ѧ́сноє и живо́є вызна́нѧ моє́, Прєзъ вѣрꙋ мою́ правди́вꙋю,… А мл(с҃)ть мою́ запалчи́вꙋю (Чернігів, 1646 *Перло* 14 зв.).

◊ **ваша (єго, єє, єи, ихъ, твоя) милость, милость ваша (твоя)** — (*уживається в шанобливому звертанні підлеглої особи, а також при вказівці на третю особу*) мілість ваша (його, твоя), ваша (його, її, твоя) мілість: Вѣдомо є(ст) Мл҃(с)тѧмъ ваши(м) ѧко ѧ нєдавъного часꙋ бꙋдꙋчи зъсланымъ ѡ(т) господара Єго М(л): Ктитора и Добродѣѧ нашєго до Львова… ѡ(т) мл҃(с)тє(и) ваши(х)… нѣщо изнєваги дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Молю Ѡ(т)чє ст҃ый ми́лость твою́. // ѡбдари́ го́йними да́рами дꙋшꙋ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 17–17 зв.); про то посилаемо // до вашое царское милости брата нашого Спиридония, собравши спосередъ собе манастыря нашого во всемъ намъ вѣрного (Галич, 1625 *Крыл.* дод. 86–87); чомꙋ сє вєлико дивꙋє(м) ижъ єго мл(с)ть ѡтєцъ єпископъ Львовски(и) то собѣ прывлащаєть чого про-(д)ковє єго нє мѣли и ѡ(н) сам нє вжыва(л) (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); При томъ Єє Милость, пани дадинаѧ, маєтъ въ кождꙋю нєдєлю и на праздники господарскиє ꙋрочистыє ѡбєдъ по силє, ѧкий можєтъ быть, въ шпиталѧхъ вєлєть справовати (1547 *AS* VI, 80); Кгды До(м)на єи М(л҃) ієрємїєваѧ приєздила до Львова выдале(м) за рыбы злоты(х) три (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 3); просили есмо Михайла Халецкого, а Юхна Обернѣевича, абы ихъ милость свои печати приложили къ сему листу (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 46) и пановє ихъ мл҃(с)ть мєжу промєжку и положили ѡ(т) кургана простє оу густую липу (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И с ты(х) ꙋсѣ(х) бчо(л) з у(л)євъ мє(д) прє(с)ны(и) твоѧ мл҃(ст) пн҃є по(д)комори(и)… чєрє(з) того ꙋрѧ(д)ника и по(д)даны(х) свои(х)… повибива(в)ши и пограбивши… ку пожи(т)ку твоѧ мл҃(с)ть своєму обє(р)ну(л) (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128).

МИЛОТЬ *ж.* Повстяний верхній одяг, плащ: и снѣмъ илꙗ мило(ть) свою исъ сѣбѣ… свивъ ю оударилъ оу водоу. и растоупиласа вода (1489 *Чет.* 235); свѣрглъ илꙗ на нѣго милоть свою. и вшо(л) дх̄ъ согоубъ в нѣго по гл̄оу ильиноу (Там само, 235 зв.).

МИЛШИЙ *прикм. в. ст.* Миліший, ближчий, дорожчий: Такїѣ нѣха(и) оу тѣбѣ мѣстцѣ мѣвають, кото́рыѣ нѣ ра́ди на всѣ зѣзвола́ють. А кото́ры(м) ми(л)ша ро́скошъ ниж҃ цно́та. Прѣ(д) такими кажи́ замыка́тъ воро́та (Острог, 1587 *См.Кл.* 3); Што за ответъ на то дадуть, нехъ скажутъ. Милшая имъ была шопа геретическая, а нижъ домъ Божый! (Вільна, 1599 *Ант.* 529); милшаа ми низкая келія зъ окрухомъ хлѣба и воды; нижли теперешнее въ высокихъ гмахахъ достатнее мешкане (Дермань, 1627 *КМПМ* I (дод.) 321); Стара́й же са пи́лнѡ ѡсщ̄ѣнный При́чтѣ, такъ потре́бнꙋю сію кни́гꙋ сп(с̄)нїю твоѣ́мꙋ и бли́жнѣгѡ тво́ѣгѡ набы́ти, памата́ючи то́ѣ, и́жъ на(д) сп(с̄)нїѣ дш̄и твоѣи нѣчо́гѡ на́ свѣтѣ то́мъ мизе́рномъ оу тѣбѣ ма́ет҃ бы́ти ми́лшогѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6).

Пор. **МИЛЫЙ.**

МИЛЪ *див.* **МИЛЫЙ.**

МИЛЫЙ, МЫЛЫЙ, МИЛЪ, МІЛЪ *прикм.* **1.** (*який подобається, викликає симпатію*) милий: и вѣльми былъ ємоу милъ дмїтрѣи (1489 *Чет.* 54 зв.); Здорова, щаста и всѣго доброго помножѣна Вашѣй Милости, вѣсполок с кнагинею… а милыми кнажаты… рад бых слышал и видѣл на кождый час, того та Вашой Милости вѣрнѣ зычꙋ и сердѣчнѣ сприам (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); по(з)доров҃лаѣ(т) ва(с) лука лѣка(р) милы(и) идима(с) (II пол. XVI ст. *КА* 476); мови(т) ѣwрꙋ(с) выгнаны(и) промышлꙗ(л) тѣжъ ѡ собѣ, гдѣ бы ста мо(г) и са(м) здоровꙗ(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтъками и приатѣлѣ прѣ(д) ѡны(м) забꙋрѣны(м) криваво(и) домово(и) во(и)ны выхро(м) бѣ(з)пѣчнѣ захова(ти) (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.); та́къ правди́вого чл̄ка мо́ва ми́лы(м) оу люде́й бы́ти чи́нит҃, та́къ лжи́воѣ и зрадли́воѣ хи́троѣ, до не́нависти оу всѣ́хъ людїй приво́дитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154).

2. (*близький і рідний серцю*) дорогий, милий: Вѣлмо(ж)номꙋ па(н)ꙋ г(с̄)днꙋ и брату моѣм(ꙋ) миломꙋ и до(б)родѣю вѣликомꙋ… сопѣзѣ… горо(д)ничомꙋ троцкомꙋ ра(д) бы(х) днѣ(с̄) и на ка(ж)дыи ча(с) слыша(л) здоровѣ твоѣи мл̄(с)ти (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); дали ѣсми сѣ(с) ли(ст)… ꙋси(м) кꙋпцѣ(м) з мѣста ливо(в)ского вѣлики(м) и малы(м) прїатѣлѣ(м) наши(м) милы(м) на то тако да ѣ(ст) и(м) волно и слобо(д)но прїити к на(м) (Сучава, 1522 *ЦДІАЛ* 131, 335); Што са дотычѣт ѡпѣки, напрод господарини и матꙋхнѣ моѣй милой… и дѣткамъ моимъ милымъ…, а к томꙋ ѡтчизнѣ и всѣй моѣй маѣтности, по всѣ порꙋчаю в ѡпѣкꙋ напрод Панꙋ Богꙋ, потомъ Их Милости вѣлможнымъ паномъ (Рожанка, 1571 *AS* VII, 396); И Рахи́ль ми́лого потѡ́мъства позба́влѣна: А смоуткꙋ прѣ(з) Ирѡда тогды набавлѣна (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Нѣ дивъ цна́та Малжо́нко жѣ са ѡбливаѣшъ Слѣза́ми, и ѡ(т) жа́лю пра́вѣ ѡмдлѣва́ѣшъ. Бо́ с оутра́тила сво́го Ма(л)жо́н҃ка ми́лого (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); церкве тежъ русскои, которая мя з воды и Духа родила и за Архіерея въ собѣ мѣти мя зезволила, якъ милой матки моей турбовати южъ болшъ не

мышлю (Дермань, 1628 *КМПМ* I (дод.) 321); на жа́лобѫ по дѣ́ткахъ ми́лыхъ,… оголи́лъ го́ловѫ свою, и па́дши на зємлю поклони́лсѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 56);

(*про Бога*) милий, дорогий: а коли слышѫ здоровє Вашєй Милости, сватого, милого Бога вєлико хвалю и томѫ сѧ сєрдєчнє радѫю (Острог, 1520 *AS* III, 136); прїиди до на́съ на́ймилшїй, нє примѫша́ємо, анѣ понєво́лного та́гнємо, милого и доброво́лного взыва́ємо, кото́рый нєзмѣрнѫю радость агг҃єломъ… навєрнє́ньємꙋ сѧ… зꙋєдна́ти мо́жєшъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 44); Алє гдє́ жꙋ Па́нъ єстъ, гдє́ нашꙋ лю́бы(и) прєбыва́є(т); Гдє́ сѧ облюбе́нєцъ на́шъ ми́лый поснѣша́є(т)… Повѣ́жтє, нєха́й за ни(м) идє́мꙋ спѣшно в тро́пы, Сле́зми кро́пѧчи єго прєчи́стыи сто́пы (Львів, 1631 *Волк.* 5); Погребѣ Тѣлу моему ведлугъ звычаю ншго хр(с)тїа(н)ского присто(и)ны(и) абы дѣти мои справили обовязую, и абы за мя памя(т) о(т)правовали, кды(ж) є(ст) з ласки милого Бга зачы(м) росказую (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471);

(*про щось дороге, любе, рідне*) милий: Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгаютъ и волятъ мѣти надъ собою тисеча наемников… анижли единого видимого пастыра церкви Божое (Вільна, 1595 *Ун.Гр.* 117); А на то(м) фѫнꙋдамєнтє вси цно́ты бѫдѫю(т), ѡ(т)чи́знє ми́ло(и) дє́лꙋнымъ мѫжꙋство(м) ѵслѫгѫю(т) (Єв'є, 1611 *Епігр.Ог.* 2); А ѧ штодє́нны(м) зостаю Богомо́лцє(м),… ѡ оно(м) рожо́но(м)… Па́нѫ… Бала́банѣ, кото́ры(и)… за ми́лѫю ѡ(т)чи́знѫ свою́… полѣ(г) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); менованый его мл. панъ Кнегининский, заслоняючы одъважне милую отчизну свою,… зоставалъ подъ повятовою на тотъ часъ хоругвою речоного его мл. пана Фалибовского подъ Пилявъцами (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185);

у ролі ім., ч. (*близький, рідний серцю, дорогий*) милий, -ого: Та́ѧ но своихъ милихъ тєскнить хо́ть нєра́да, Оутративши милого дрѫга, альбо бра́та. Та́ѧ вєли́кого на(с) жа́лю наполни́ла: кгды прє(з) сме́рть того Мѫ́жа ѡ(т) на́съ ѡ(т)дали́ла (Київ, 1622 *Сак.В.* 40).

3. Милий, коханий, любий: Є́сли бѫ́дєтъ мѣлъ чл҃вкъ двѣ жєнъ однѫ ми́лѫю, а дрѫгѫю ѡме́рзлѫю… нє бѫ́дєтъ мо́глъ сн҃а ми́лой оучи́нить пєрворо́дны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.);

у ролі ім., ч. Милий, коханий, -ого: подобныи есть милыи мои серне а ланяти еленему (поч. XVII ст. *Песн.п.* 51); О коль красна еси милая моя, коль красна еси! (Там само, 52); моѧ милаѧ поцалѫй мѧ кгдыжъ такъ лєпє(и) бѫдѫ спати (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); на пыта́наѧ ѡ(т) іи҃лътѧ(н) до нєє [соломоновой ѡблюбєницы] бы́вшєє ми́лого своєго шѫка́ючє(и) ѧкый жє є(ст) ми́лый твой з ми́лы(х) ѡ найпє(н)кнѣ́шаѧ жє́но: кото́ры(м) ѡна ѡ(т)повѣдѣла: мой ми́лый бѣ(л) и красєнъ избра́нъ ѡ(т) тє(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253).

4. Милий, лагідний, ласкавий: вси справы мои и што сѧ со мною дѣє(т) скажє(т) ва(м) тихи(и) милы(и) бра(т) и вє(р)ны(и) слуга (II пол. XVI ст. *КА* 475); Анна: Блг(д)ть, потѣ́ха, а́бо ла́скаваѧ, мл҃(с)рднаа, ми́ла(а), вꙋда́чна(а) (1627 *ЛБ* 177); Арє́ѳа, арє́та, анъ: Добродѣ́тєлный, цно́та, цнотли́вый, або ми́лы(и), ти́хїи (Там само, 179).

5. (*сповнений доброти, ласки*) милий: дознавши есми великую склонность, милост и на всем цнотливое, а учтивое, а милое заховане ку собе малжонки моеи… дарую… ей… вси мои речи рухомые (Затурці, 1562 *ИКА* дод. 90); Око всємоу̀ Хр(с̄)тїаньствꙋ, пра́вє ѧ́сноє: Позре́нѧ на́ тєбє́ ми́лоє, и кра́сноє (Львів, 1616 *Бер.В.* 90); та́къ єдна́къ мно́го зло́го прино́си(м), жє на(с) з раю выгана́єшъ, агг̏лскои ко(м)панїи ми́лого оутѣше́нїа ѡ(т)лоуча́єшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192 зв.); Та́ѧ… ѡсо́ба,… нє прапꙋщала до ѡ́ногѡ нєпотре́бныхъ шкрꙋпꙋлѡ́въ… оусє́рднѡ стара́ючиса, абы повѣре́ныи собѣ ѡ(т) Ба̄ тала́нты… ꙋсꙋгꙋби́ла, ѡчєкива́ючи ми́лого и вда́чногѡ го́лосꙋ ѡ(д) Пн̄а (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945);

(*сповнений привітності, доброзичливості; люб'язний*) милий: А та́къ ю́жъ… поко́й зго́дꙋ… обвола́ли, и по ми́ло(м) а вда́чно(м) оди́нъ з дрꙋги́мъ цєлованью, постанови́ли, на за́втрєє… до црк̄ви сшє(д)ися ро́уки по(д)писа́ти и оутвєрди́ти (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 46 зв.); Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178).

6. (*який дає задоволення, утіху*) приємний: бо дей шкода никому не мила, гды жъ дей здавна межи нами шкодника ничимъ, одно копою доходятъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 274); Їи́къ бовѣ(м) жлънѣрови ми́лаѧ и вєсєлаѧ рєчъ є(ст), сконча́ивши войноу,… до сво́ихъ ся ворочáти; та(к) заистє нємнѣ(и)шаѧ х(с̄)тоу цр̄ю цр̄єй сла́ва была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 166); ю́жъ та́мъ… вда́чноє и ми́лоє помєшка(н)є, и соло́дкоє това́риствѡ, ґды та́ѧ дх̄о́внаѧ мл̄(с)ть мєжи ни́ми закви(т)нєтꙿ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928);

(*який подобається, гарний*) приємний: Сла́докъ нравъ: Ми́лы(й) обы́ча(и) (1627 *ЛБ* 115); Єдна́къ з тоє соло́дкоє ро́зности цнѡ́тъ вдачнаѧ ѡздо́ба, и позо́ръ ми́лый повстава́єтъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 ненум.).

7. (*приємний Богові, гідний заступництва Бога*) угодний: ко(л)ко мили были бо̄у. изр̄льстии людиє. их жє по соухоу сквозѣ морє провєлъ. манноу с нб̄си послалъ (1489 *Чет.* 303); мы ѡбачи(в)ши и(х) и(ж) тѡ(т) ѡц̄ь стєфа(н)… и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми… дѡбрѡє рѣчи жадаю(т) кѡтѡраѧ є(ст) напрє(д) гꙋ̄ бг̄ꙋ кꙋ чти и хвалѣ мила и гѡ(д)на… бл̄г(с)влає(м) ихъ… з мѡци дх̄внѡє нашєй (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); розмєчѣмо тоую злоу́ю пєрєгоро́дꙋ… // абысмо са могли зно́вꙋ ста́ти пожа(д)ли́быми (!) и ми́лыми бг̄ꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 61–62); Ото ма́єтє вꙿко́ротцє зꙿ Ста́рогѡ за́кона при́клады, ѧ́къ е́сть звыча́йнаѧ лю́дємꙿ, и Бг̄ꙋ ми́лаѧ ре́чъ на(д) ꙋме́рлыми пла́кати (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 12); Таковꙋ́ю тєды и тєпе́рєшнюю Кни́гꙋ розꙋмѣй быт(и). ст̄обли́вы(и) и навѣрнѣ́йшїй сн̄ꙋ Софро́нїє, абовѣ́мъ зна(и)дєшꙿ в нє́й цно́ты ст̄ыхъ мꙋжє́й, кото́рїи на́шєгѡ вѣ́кꙋ кви́тнꙋли… кото́рыи впра́вдѣ, а́чꙿ вси Бг̄ꙋ прие́мны ве́лцє, и ми́лыи сꙋ́тъ (Київ, 1628 *Лим.* 7 ненум.).

8. Бажаний, очікуваний; жаданий: Жєла́ємый: Любимый, пожада́нный, ми́лый (1627 *ЛБ* 36); чи(м) бысмы всѣ мл̄(с)ти хв̄ы и пожадано(г) мило(г) покоѧ такъ в су(м)нє(н)ѧ(х) свои(х), ѧко и вꙿ ст̄о(и) блгочєстиво(и) вѣри нашо(и) доступити мо(г)ли, чого и собѣ и побо(ж)ности вш̄о(и) вѣ(р)но спрѷаємъ (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); Нащо ѡ(т)повѣда́ютъ: и́жъ тотъ винограда́ъ Навꙋθе́ѡовъ ба́рзо былъ

ми́лый и коха́ный Ієзаве́лѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941);

(*відповідний уподобанням, смакам*) бажаний: бл҃гопріѧ(т)ный, до принѧтѧ ла́цный, и тыжъ вдѧ́чный, ми́лый (1596 *ЛЗ* 30); Ѡ то(м) нєха́й ѡ(т)повѣ́дитъ запи́таный Никола́й ꙗ́къ ємꙋ ми́ла пра́вда, а нє оупо́ро(м) анѣ сва́ро(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288); Бл҃гопрїа́тный: До принѧтѧ ла́цный, и тыжˢ вдѧ́чны(и), милы(и) (1596 *ЛБ* 9); Ада́мъ... //... Ми́лый Покой розорва́лъ зˢ Бм҃ъ и згодꙋ. А гнѣ́въ зˢєдналъ и вра́ждꙋ Лю(д)скомꙋ ро́дꙋ (Київ, 1630 *Имнол.* 3 зв.).

9. (*у формулі звертання*) милий: милыи нашь г(с)нє добрыи. многи(х) благи(х) испо(л)нєнъ (1489 *Чет.* 241 зв.); Вєлможный кнѧжє, господынє и братє мой милый кꙋ мнѣ ласкавє сприѧзливый (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); Хрестіане мои милыи! Туй дознаваеме, де Христосъ мовитъ у евангеліи за пустъ (XVI ст. *НЄ* 13); А тꙋ(т) южє читє(л)нику милы(и) по до(в)гой нити клꙋбъка бꙋдє(м) доходити (1582 *Кр.Стр.* 77); Мои милыє пановє мєщанє льво(в)скиє што бых мѣлъ до вм҃ писа(т) тєды ꙋстнє чєрє(з) того посла(н)ца вм҃ ꙋсказує (Дубно, 1599 *ЛСБ* 327); Jużesz sie ne żury miły báteńku Budesz ty żyty z swoiu Popádeńku (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); О щасли́выстє: Ро́дичѡвє ми́ли, Жєстє вˢ такꙋю войнꙋ вы́правили; С котро́и лꙋ́пы вѣ́чныє похо́дѧтъ: И свѣ́тъ ѡздо́бѧ(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.); Ми́лый сн҃ꙋ чомꙋ оужє нє ѡпла́киваєшъ бра́та своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 24 зв.);

(*постійний епітет у звертанні до Бога*) милий: и ст҃аѧ варвара р(ч)є ѡц҃ю своємоу. оч҃є мои милыи драгии. потєрпи ми мало. доколє помолюсѧ г(с)ви моємꙋ (1489 *Чет.* 87); Дай милий Божє, абы Твоѧ Милость здоров, щастєн был на многии лєта, чого ꙗ Твоєй Милости вєрным а правым сєрцєм зычꙋ (Вільна, 1547 *AS* IV, 527); О, милый, Боже! Изали то не явное заслѣпене людское? (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 117);

ірон. (*у формулі звертання*) милий: ѡ ꙗ́ко (ж) то ми́лыє нєпєвныє послѡ́вє вєли́каѧ и бє(з)пє́чнаѧ бє(з)доу́шность ва́шѧ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 46); Если бысь ся тєжъ церковь прехвалялъ, Росіянине милый, прыписуючы се только Востокови, а Рымскую отъ того отпыхаючы, послухай жє што́ Генадей патріарха Царгородскій, мовитъ въ тые слова (Вільна, 1608 *Гарм.* 186); Ми́лый попѣжꙋ правда и(ж) шꙋми́шъ а бѫѧєшъ проти(в) гꙋ҃ бг҃ꙋ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 153).

Пор. **МИЛШИЙ.**

МИЛѢЙ *присл. в. ст.* **1.** (*більш щиро*) миліше: Боѧчисѧ сыно́вскѡ тєбє́... хто над нєго присто́йнѣй прилѣ́жнѣй и милѣй Тєбє любилъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 12).

2. (*більш охоче*) миліше: вынамнѣ(и) алє жєбы жи́во(т) бє(з)пє́чны(и) и споко(и)ны(и) мл҃(с)тю справовали, то(и) свѣ́(т) слє(з) и оу́тратєнѧ глꙋбо́ко(ст) вєсєлѣ(и) и милѣ(и) жєґлова́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.).

Пор. **МИЛЕ.**

МИЛЯ, МИЛѦ *ж.* (*міра довжини*) миля: А дядя нашъ, Александръ, король его милость, далъ имъ волность на листе его милости, у двухъ миляхъ отъ мѣста тамошнего Володимерскаго дерево на будовле и на дрова брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); Тоє

всєє ро(з)ницы промєжкѹ Корѹны и вєликого кн̄ꙗ(з)ства ѹ ты(х) мєстцахъ инъдє(и) на полъмили а инъдє на милю а инъдє на вє(р)ствѹ (1546 *ОГ* 10 зв.); а жона дє(и) єго такъжє в ы(н̄)шо(м) имєнью на подо(л)ю ѹ ко(л)кона(д)ца(т) милѧхъ ѡ(т)то(л) была (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); при то(м) и то повѣдили ижє за тими знаками и ѹрочищами на милю є(ст) вѹлни(и) врѹбъ монастырови в лѣса(х) королювски(х) (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); ла́цно бы(ти) можєть зе́млѧ розмѣрєна на милѣ на сто́анїѧ, и на сажє́нѣ, а(л)бо сто́пнѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 44); кгды той Vпатій… до Острога поѣхалъ былъ… въ трохъ миляхъ отвернути мусилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1144); а од села до села о пулчверти мили, о пулмили перехожаючис, убогих лю́дей,… темежили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350); **милѧ астрономскаа** — (*міра довжини, що становила понад 1500 м*) поприще: По́прище: Ми́лѧ, замыка́єтсѧ, а кро́кѡвъ; або о́смь ста́дїй,… по и́нѣ(х) ми́лѧ астроно́мскаа, кро́кѡ(в) д̄ (1627 *ЛБ* 88); **миля полская** — (*міра, що становила 7496 м*) миля польська: По́прищє: ми́лѧ замыка́єтсѧ, а̄ кро́кѡвъ або о́смь ста́дїй, ста́нов, го́нѡ(в), а̄ вры́ста, пѧтаа ча́сть ми́лѣ по́лскои (1627 *ЛБ* 88).

МИЛѦ *див.* **МИЛЯ.**

МИМО¹, МЫМО *присл.* **1.** (*минаючи, обминаючи*) мимо: ѡбєстъки ꙗко ѡ(т) воза такъ и ѡ(т) пєшого чл̄вка хто приєдє(ть) а при(и)дєть до мєста або мимо єдєть и идєть по грошѹ (1552 *ООвр.З.* 103); Хто збожъє ꙗкоє жъ кольвєкъ мимо вєзєть ѡтъ воза по в̄ гроши (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 123 зв.).

2. (*недалеко, поблизу*) мимо: И мимо ишоль їс̄. и оуздрѣль чл̄ка. Которыи то быль слѣпь зродоу (1556–1561 *ПЄ* 384); Хто йдешъ мимо, стань годину. Прочитай сюю новину (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98); Слава бо и зла́то, яко тѣнь. Мимо ходить и любящих сию в па́губу приводить (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); и кто бѹдєть мымо иды̄ попри цр̄ковь твою задивовавшисѧ, бж̄дєть сѧ звѣдоваль, чомѹ такь гъ̄ бъ̄ оучинилъ (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 204); На то́тъ ча́съ нѣ́которыи Христїа́нє ми́мо идѹчи́… поима́ли // єго́ ꙗ(к) забо́йцѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 26–27); Єстъ оу мє́нє мѣ́сцє и станє(м) на(д) ѡпо́кою и азъ ми́мо идѹ, и закрыю тѧ в дѣрѣ // ѡпокы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165–165 зв.).

3. (*проминаючи, зникаючи*) мимо: вжє бо сокира при корєни дрѣва лєжить. так жє лѣта наша приходѧ(т). и житьє нашє соуєтноє мимо идє(т) (1489 *Чет.* 281 зв.); Чого павєл ап̄(с)лъ посвє(д)чаючы написалъ, староє мимо, пошло, а ото всє сѧ стало ново (Острог, 1587 *См.Кл.* 17); алє ꙗкь ва(с) ти́мы ча́сы за́смоу́чєно. та́кꙋжє бж̄дєтє възвє́личєни… єго ст̄ы(м) тридн̄євьны(м) въ́скр(с̄)нїє(м). чємоу ж мы соу́по(л)на вѣри(м). бо нб̄о́ и зємлѧ ми́мо идє(т). а сло́вєса єго ст̄ои мл(с̄)ти ни́ꙗкь нє прими́нѫ(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 16 зв.); а и́жъ на(м) при́стои(т) пєрєйти ѡ(т) тѹто́шнѧго па́ньства, ста́раимосѧ жъ вы́мѣнѧти за цно́ты та́мꙋто́є кролє́вство, кото́роє са́мо єдино ты(л)ко є́стъ нєсмєрꙋтєлноє и нєѡ(т)мѣнꙋноє. А и(н)шїє всѣ ре́чи тєкоу́тъ, и ми́мо бѣжа́тъ (Острог, 1614 *Тест.* 162); Нб̄о и зємлѧ мимо по́йдєтъ, а сло́ва мои нє пєре́йдѹтꙋ. И прист́ойнє, Сло́во Бж̄їє, на(д) Нб̄са є(ст) моцнѣ́ше(є), Ґды́жъ

Нб҃о, скꙋ́токъ е́сть сло́ва (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.); Прихо́ди(т) бо дн҃ь гн҃ь; нєсподѣва́ннои годи́ни и дн҃а, во́н жє Нб҃са съ // шꙋмомъ ми́мо пойдꙋтъ, и стихіи ѡгнє́мъ съжига́ємымы(и), разѡра́тъса, зємла́ бовѣмъ и всє ѧже на не́й; ѡгнє(м) згори́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.–131).

МИМО² *прийм.* **І.** (із род.) **1.** (*виражає просторові відношення*) (*вказує на об'єкт, який хто-, що-небудь минає*) мимо, повз: ст҃ыи апс(л)ъ иванъ. просторо́но мимо всѣ(х) идє(т). анг҃ли бо зра́ть и молчать (1489 *Чет.* 43); А тыи которыи мимо нєго ишли насмѣвали(с) ємоу. покываючи главами // своими (1556–1561 *ПЄ* 193 зв.–194); а к(д)ыжь ю(ж) ѡного плота нє стало ѡколо того винограда… почали ты(ж) того ча(с)у хода́чи мимо нєго псовати єго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 165); Ѡ Сіри́нахъ ты́жъ ба́снь е́сть така́а,… которы́хъ нєвѣстъ повѣда́ютъ бы́ти го́лосꙋ вда́чного ба́рзо. кото́рыє то на вы́спѣ сида́чи́, ми́мо нихъ жакглю́ючихъ, роско́шнымъ спѣва́ньємъ сво́имъ до сєбє завєрта́ютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Дш҃а абовѣ́мъ грѣхо́ви пови(н)на́а е́стъ, ꙗ́къ на горѣ лѣ́съ вєли́кїй, а́лбо вꙿ рѣцѣ трсти́ны, а́лбо гꙋсто́є те́рнꙗ́є вꙿ пꙋ́щи: ми́мо кото́рыхꙿ идꙋ́чїи,… с трꙋ́дностю матє́рїю тꙋ́ю ѡ(д)кида́ти мꙋ́сатъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 63); который малжонокъ перед козаками… уходил зъ здоровъем из сынами своими двема,… также и з выростком одным мимо села Белополе болотами (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 262).

2. (*виражає об'єктні відношення*): **а)** (*вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться*) крім: Мимо хо(д)счы(з)ны у ты(х) жє по(д)даны(х) панє(и) протє(с)туючого ѡ(д) возо(в) ста два(д)цати по золо(т)ы(х) по(л)трєта ѡ(д) ко(ж)дого взя(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194);

б) (*вказує на виділення об'єкта з ряду однотипних*) крім, за винятком: а так кнаꙁь Василєй… того са выстєрєгал, абых ꙗ своєє половицы имѣна…, што ꙗ маю в отдѣлє ѡт брата моєго… кому нє продал, мимо Єго Милости (Задиби, 1536 *AS* IV, 50); На то(м) жє со(и)мє были про(з)бы ѡ(т) стано(в) рыцє(р)ства нш҃є(го) абы жидо(м) мимо хрєста(н) поборо(в) и мы(т) в мєстє(х) нш҃ихъ вєликого кня(з)ства солодовє(н) броваро(в) Арє(н)довано нє было (1566 *ВЛС* 24 зв.);

в) (*вказує на об'єкт, усупереч якому що-небудь відбувається*) не зважаючи (на): Мимо пра́ва святыи людьских наследують и слова божего ни ма́ло пріємлють, славы бо и чести на земли шукають (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баетъ,… о послушенство ся прощетъ и, якъ можетъ, непослушностью, мимо права и ухвалы соборовыи, оное неслушне Римскому натягаючи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 723); За которое недопущене розгнѣваный цесаръ синодъ собралъ и Фотіа зъ церкви вигналъ: якобы блаженый Ігнатій, мимо права… зъ столицы архиерейской былъ скиненъ (Там само, 728).

ІІ. (зі знах.) **1.** (*виражає просторові відношення*) (*вказує на об'єкт, який хто-, що-небудь минає*) мимо, повз: Бꙋ́ра была вєли́каа ишла ми́мо ѡ́строгъ ѡ(т) жасла́вла (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 128 зв.); и принєволили нѣякого которыи тоуды шоль мимо нѣ, симона киринєискаго… абы понєсь кр(с)ть єго (1556–1561 *ПЄ* 193); Ꙗ всє(д)ши на кона

на граници… єха(л) по ты(х) знако(х) з дєсны рєки взѧ(в)ши… мимо ла(в)ро(в) дво(р) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); єха(л) слѹга и приєтє(л) мо(и)… ѡ потрєба(х) свои(х) мимо до(мъ) пн̄а Сє(р)ховє(ц)ко(г) го(с)ти(н)цє(мъ) звы(к)лы(мъ) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14); наѹчи́сѧ и ты душє моѧ; ѡ(т) прє̄стои Дв̄и Мр̄їи ма́тєри Гн̄ѣ, в᷑ пошанова́ню мѣти… Кр̄(с)тъ Гн̄ь ѩкѡ ѡна́ з вєли́кою чєстю, и(ш)ла ми́мо Кр(с̄)тъ Сн̄а сво́єгѡ наймилшогѡ; и поклони́ласѧ ни́зко прєд᷑ ни́мъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96).

2. (*виражає об'єктні відношення*): **а)** (*вказує на об'єкт у додаток до того, про який ідеться*) крім: А єсли жє бы таѧ юрковаѩ схотѣла продати кому и(н)шомѹ тоє имѣнѩ мимо ѹнѹчата свои тєды бли(ж)ши(и) бѹдєть то(и) сє(м)ко (Львів, 1585 *Юр.* 8 зв.); ѡтє(ц) Болоба(н)… пєвнє и помочы ѡ(т) всѣхъ мѣти бѹдє(т), кгды(ж) то многими способы в часє(х) тєпєрєшни(х) цє(р)кви божо(и) заслѹжи(л) и завшє го(д)нє(и) мимо ины(х) заслѹговати и ратѹ(н)ко(м)… ѡно(и) быти можє(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.);

б) (*вказує на об'єкт, усупереч якому щось відбувається*) незважаючи (на): А по сє́момъ собо́рѣ. // в сто лѣ́тъ над᷑ оуфалѹ… всѣ́хъ… сєд᷑ми всєле́нскихъ собо́ровъ фо́рмосъ папе́жь в ри́мѣ с помо́чники свои́ми смѣ́лъ е́рєсь погѝбєли но́во вы́нєсти ми́мо положо́нѹю. анаѳе́мѹ ѡ(т) с̄тыхъ ѡ(т̄)цъ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 132–132 зв.); Вряд тутошный… мимо право посполитое, учинили декрет нам против неи, абы ся она отприсягла (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); А Никола́й, и єго това́риство в᷑ таковѹ́ю права́гѹ посагѹ… а єсли бы ѡдна ѹ вотца бы(ла) тогды ѡ(т)чи(з)на на бли(з)кихъ спадываєть мимо таковѹ́ю до(ч)кѹ (1566 *ВЛС* 63); Тобѣ… гєдиѡну болобану… мимо су(д) нашъ дх̄о(в)ны(и) до ино(г) суду вдаючисѧ… нш̄и справы до свѣцъко(г) суду выводи(ш) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255); што́ сѧ дѣє(т) мимо вѣ́домость и во́лность на́шу и всѧ́кѹю слѹшность (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 17); **мимо себе пускати** *див.* **ПУСКАТИ**; **мимо себе (сѧ) пущати** *див.* **ПУЩАТИ.**

3. (*виражає причинові відношення*) (*вказує на об'єкт, у зв'язку з яким щось відбувається*) через: абовемъ тутъ о тое идетъ, ижъ княжна Чорторыская, мимо княжну Збаражскую, живую жону, жоною его быти не могла (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 173).

МИМОИЗДОМЪ *присл.* (*проїжджаючи мимо*) проїздом: прєто хочємо то по

ва(с) мѣти, хто бы єноко(л)вє(к) по датє сєго ѵнѣвєрсалѵ ѡ(т) на(с) мєщано(м) даного важи(л)сє на(д) слу́шно(ст) и звича(и) бѵдѵчи виси(л)кою и мимоиздо(м) прикрос(т) чини(т)и,... и до шкоди ѵбоги(х) людє(и)... приводити,... таковы(и)... на го(р)лє кара(н) бѵдє(т) (Ірклiїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

МИМОПЛИНУТИ *дієсл. недок.* (*минати щось*) пропливати: pra(e)terfluo, мимоплину (1642 *ЛС* 328).

МИМОТЕКУЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: Потре́ба то вѣдати; всѧ́комѵ хр̄(с)тїанинѵ правовѣрномѵ, ꙗкѡ па́мѧ(т) жизни бѵдѵще(г) вѣкѵ єстъ разсѵжде́нїємъ: и позна́нїємъ всѣхъ ре́чїи дочасны(х) и сказитєлны(х) тыи всѣ тѣнь мимотєкѵщаѧ проти́вѵ вѣч(н) (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.).

МИМОХОДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (*проходити мимо*) минати: Мимоходꙗчи роугалис ємѵ. поківаючі́ головамі́ своімі́. а рєкучі... спсис᷑ самь єстлі́ єс᷑ сн̄ъ бжі́й (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53).

2. (*бути тимчасовим, недовговічним*) проминати: дьꙗво(л) прадєда нашєго изради(л) и породоу раискоую адамоу замъкноулъ. и потомъ лица нашєго ѡсуженьє (с)тало. гдѣ (ж) ништо нє єсть твєрдо ка(к) стѣнь твєрдо мимоходить (1489 *Чет.* 255 зв.).

МИМОХОДНЫЙ *прикм.* (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: Берѣ́мо єщє прикла(д), и з᷑ С̄тыхъ Постнико(в)... ꙗко всѝ ма́рности того́ свѣ́та, и мимохо(д)ныи роско́ши вознєнавидѣ(в)ши: прїѧ́ли на сєбє... кр̄(с)тъ оубо(з)ства (поч. XVII ст. *Пчела* 61 зв.).

МИМОХОДОМЪ *присл.* (*не зосереджуючись, між іншим*) мимохідь: Алє вѣ́даю повѣда́єшъ жє ти сн̄а и дх̄а с̄тго мимо́хо́до(м) вкоро(т)цє впомѧноулъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142).

МИМОХОДЪ *прикм. у рол. ім., ч.* (*людина, яка йде куди-небудь повз когось, щось*) прохожий: мы мети хочемо и сурове росказуемо, абы они зъ... дитками своими... где-бы колвекъ онъ перемешкивалъ, одъ вшелякихъ наездовъ..., ночлеговъ, мимоходовъ, переходовъ завше волный зоставалъ (Київ, 1648 *Тр.ЧАК* 144).

МИМОХОДЯЩИЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Те саме, що **мимоходꙗчий**: а в домѵ своє(м) поставлꙗшє .г̄. трапєзы. єдинѵ оубогимъ. а дроугоую соусѣдомъ и сєрдоболꙗмъ. а трєтюю страннымъ и мимоходꙗщи(м) (1489 *Чет.* 95 зв.).

МИМОХОДЯЧИЙ, МИМОХОДЯЧЇЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.,* (*людина, яка йде повз когось, щось*) прохожий: Цвѣтниковъ позре́н᷑є... кото́роє то по́зре́н᷑є, всѧ́когѡ рожа́ю цвѣ́тѡв᷑ ми́лаѧ ро́зно(ст) справѵ́єтъ погладда́ючи(х) на сєбє,... и мимоходя́чихъ задєрживаючи,... або́вѣмъ подоба́єтсѧ ѡ́чѡмъ (Київ, 1628 *ЛИМ* 6 ненум.); Зна́ти жє єи нє заста(л) на та́(н)ци ани ока(з)ѵ́ючиса, и выгладда́ючи на мимоходꙗчїи (1645 *УЄ* № 32, 310 зв.).

Див. ще **МИМОХОДЯЩИЙ.**

МИМОХОДЯЧЇЙ *див.* **МИМОХОДЯЧИЙ.**

МИМОШЕДШИЙ, МИМОШЕДШЇЙ *дієприкм. у ролі прикм.* **1.** (*який минув, пройшов*) минулий: Вы(з)наю ꙗ злы(и) ра́бъ тво(и). ꙗ́кѡ съгрѣши́лємъ прєдъ тобо́ю,... В

мимѡшє(д)шємъ врє́мєни, И вˢ настоѧ́щомъ брє́мєни (Чернігів, 1646 *Перло* 20);

(*який жив раніше, колись*) минулий: Ѡ томъ; повѣдѣлъ ва́мъ; сꙋѧтꙋ мимошє(д)шагѡ рѡ́да чл҃вѣчєскагѡ (Там само, 123).

2. (*тимчасовий, недовговічний*) минущий: А при то́мъ и па́мѧть начнє́тъ приводи́ти мимошє(д)шїй ро́скоши тогѡ́ свѣта; и бѡга́тєства доуши мꙋчи́мои (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

МИМОШЕДШЇЙ *див.* **МИМОШЕДШИЙ.**

МИНАТИ, МЇНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) (*просуваючись уперед, залишати щось позаду*) минати: шєстаѧ комѧга... поплынула Буго(м) вни(з), минаючи // тыє пѧ(т) комѧ(г) Ко(н)чиловы(х) (1566 Володимир, *ТУ* 115–116); мы до рє(ч)ки по тоє є(з)дили, минаючи збо(ж)я єго м(л) (Київщина, 1600 *ККПС* 142);

(*проходити, проїжджати повз*) минати: по(д)нє(с)сѧ, и подви(с)ши(л)сѧ кєли(х) оупа(д)коу моє́го, и хто́ ꙋ́личи(т); всѣ приходѧ́чїє и мїна́ючїє пꙋтє(м) покива́ю(т) голова́ми и по(з)виздꙋ́ю(т) го́лосами (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Єдино́го тєды днѧ мина́ючи тамътꙋды єдєнъ Ара́нинъ, идꙋчи́ до дому сво́єго,... оустрѣ́милъ Пр҃(с)тꙋю Бц҃ꙋ вˢ колѣ́но (Київ, бл. 1616 *О обр.* 27); И прозво́ли(ли) бра́тьѧ намо́вы єгѡ. А кгды мина́ли Мадїани́товѣ кꙋпцы и вытѧгнꙋвши з ро́вꙋ то́ргъ оучини́ли и за л҃. єгѡ срє́брєни(к) про́дали (серед. XVII ст. *Хрон.* 61);

(що) (*проходити, протікати недалеко від чого-небудь*) минати: котораѧ пꙋща Задыбскаѧ идєт // къ мѣстꙋ кнѧзѧ Василѧ..., ковлю и минаючи далєй мѣсто и замок, тꙋю пꙋщꙋ єсмо роздѣлили (Ковель, 1538 *AS* IV, 167–168); а минаючи сєлищє таꙗ рє(ч)ка... впала в рє(ч)ку ꙋвєтицкую (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); Мєл(х) Бара(н) знову пєрєдо (м)ною заводи(л) свою границу,... и поєха(л)... долиною, врочищо(м) Пєрєто(ц)кою часчє(м), минаю(чи) нєдалєко ускоє сєло Коцо(в)скоє (Житомирщина, 1596 *ККПС* 62);

(кого, що і без додатка) (*обходити, об'їжджати*) обминати: Повєдилъ староста ижъ... воєвода києвъски(и) пꙋстилъ корованъ ѡны(и) стороною ѡтъ дороги звыклоє києва чєрє(з) полє минаючи канєвъ (1552 *ОКан.З.* 23); Татаровє вѣдаючи ѡ сторожи єго,... ѡни дєй минаючи тꙋю сторожꙋ, здали сѧ кꙋ Днєпрꙋ мимо Лєбєдина вєликими шлѧхами на пороги чєрєз рєкꙋ Рось пєрєшли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Ви́дѧчи тѵ́раннъ, жє сѧ зˢ нєго́ насмѣѧли: Кгды́ го три Крѡлє́вє, сторо́ною мина́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); *Образно*: Минаючы ꙋни(т)скꙋю бєзоднꙋю ꙗмꙋ єсли мило Сп҃сєнїє, абы(с) нє лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Ти́лˢко сѧ сами́ да Хр(с҃)то́мъ до Нб҃а поспѣша́ймѡ, А сатанꙋ зра(д)ли́вогѡ; з грѣха́ми єгѡ́ мина́ймѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); В покоръных пастырєх Христос пробываєт, але горъделивых далє́че минаєт (к. XVI ст. *Укр.п.* 78).

2. (кого) (*не приділяти кому-небудь уваги, нехтувати кимсь*) уникати, цуратися: а к(д)ы (ж) є(ст) бра(т)ство такїи жє члоно(к) ꙗко и ты и єди(н) є(ст) оу ха҃, тєды нє має(м) минати єго видѧчи нємоцного (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 196 зв.); и ты(ж) бра́тїа... ко́торыи по́ до́рога(х) лєжа(т) смє́рˢдѧ́чи гно́є(м)... и ты(х) нє минай-

мо… ѡны вє́ликїи тръпливости въ болєстѧ(х) свои(х) ма́ж(т) (Чолгани, 1603 *УЄ* 78, 51);

(кого, що) (*не зачіпати, не впливати на кого-небудь*) обминати: Всѣ бо отщепенъства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блу́ды тебе не мина́ють (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); А гды́ ю́жъ анти́христъ ѡпанꙋ́єтъ оувєсь свѣтъ сє́й,… тогда нє минє́тъ жа́днои дꙋ́шѣ чл҃вчєскѡи… //… роска́жє вєсти́ на покло́нъ сво́й анти́христовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 139–139 зв.);

(кого) (*не зачіпати, обходити кого-небудь*) минати: Здало́сѧ ми тє́жъ єщє ѡ то́мъ припомнѣ́ти, На ѳако́мъ Бг҃ зєзво́лилъ прєложоны(м) мѣ́ти Мѣсцꙋ́: тєбє ѡ Ѡ(т)чє, цнѡ(т) высоколе́тныхъ, Которого ѡблю́ки прєчь мина́ю(т) ле́стны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15);

(що) (*залишати поза увагою — пропускати*) минати: Первый тогда роздѣл о отступлению греков и Руси от костела латинскаго, хотя видитъ наипотребнѣйший отповѣдию выправитися, иж не есть так, а я его минаю — чем и для чего, коротко разумѣйте! (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); а к томꙋ мно́гѡ и́ныхъ фамѣлїй мина́ю: с тогѡ до́мꙋ вишє(д)шихъ, ти́лко до само́гѡ приступꙋ́ю Вити́нєса (Чернігів, 1646 *Перло* 4 ненум.);

(кого, що і без додатка) (*уникати чого-небудь, навмисне ухилятися від чого-небудь*) обминати: ꙋчи́тєлєвє костє́ла ри́мъского,… мно́гїє та(к) сло(в)нє с ка́за(л)ницъ костє(л)ныхъ, ѳако и пи́смо(м)… з вєли́кою пи(л)ностю,… мина́ючи свои(х), кото́рыє ѡ(т) костє́ла… ѡ(т)стꙋпи́ли… ва́ши(х) патрїа(р)ховъ кгрєцки(х)… прє(д) очи́ма ва́шими ѳавнє то́пчꙋ(т) нога́ми (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); естъ, што геретыкове охиляютъ, албо минаютъ, ижъ не суть такъ слѣпы, жебы не видѣли, же то на папежа не можетъ быти ни // якимъ кгвалтомъ натягано (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154–155); Чужая то сла́ва и бога минает, Западная церков, иже отступаєт Свѣтлости божей и єго дороги (к. XVI ст. *Укр.п.* 79); Чи годилося тобе, милосникови правды, яко ся (имъ) минуешъ, такъ великие и поважные слова минати (Вільна, 1599 *Ант.* 737); А вшакъ же, абысь не розумѣлъ собѣ за выграную мѣти ты, который ведле свѣта того звыкъ набольше уважати старіе приклады минаючи, спыталъ бымъ тя (1603 *Пит.* 26); тогда дух святый костела… исправляти перестал, и бо юже костел,… минувши все другие науки, от духа святаго реченные и обложенные, но на самого владичествующаго духа святого хулу нанес (1608–1609 *Виш.Зач.* 222);

(що) (*запобігати чому-небудь*) уникати (чого): Прє́то ѡ си(х) на ко(ж)ды(и) часъ ро(з)мышлѧ(и) и въ вѣки нє согрѣши́ши, а за ти́мѕ мине́шъ стра́шноє: А до́йдєшъ ра́достногѡ поко́ѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.).

3. (*проходити, завершуватися, минатися*) минати: Шесть ѡт лѣт минаєт, а их чуда сла́вны и до судного дьня будуть свѣту явны (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); а прє(д)сѧ єго бг҃ъ нє каралъ, // а́лє… прє(з) со́нъ. и чєрє(з) пр(о)рка оупомина́лъ єго. а́лє понєва́жъ жа(д)ными сты(х) ре́чїй нє полѣпша(л)сѧ, то(ж) ю́жъ допꙋсти(л) на не́го ка́рность. нє за то сѧ мѕстѧчи що южъ миноу́ло. а́лє… при́шлоую єго́ зло́сть загамо́ввꙋючи (Острог, 1607 *Лѣк.* 23–24); Їйкъ єди(н) з учи́тєлєй… мо́витъ, заснꙋ́ли въ пожадли́востєхъ свои́хѕ, ро́скоши

и́хъ занꙋри́ли, мина́єтъ со́нъ то́тъ, мина́єтъ животъ то́тъ и ничо́гѡ нє знашли въ рꙋка(х) своихˢ жє ничо́го нє положи́ли въ Рꙋцѣ Хв҃ой (Київ, 1632 *МІКСВ* 288); Ѡто оужє часъ мина́єтˢ а живо́тˢ нашˢ до конца́ сѧ приближа́єтъ, и смє́рть пристꙋпа́єтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 668);

(*безповоротно втрачатися*) пропадати: Що́жъ тєды́ аза́ли тѧ оуво́дѧтъ потѣ́хи и ско́ро минаючїє ма́єтности зˢ ѡздо́бностю свѣ́та того́ (Дермань, 1605 *Мел.* 41).

4. (*переставати мучити, тривожити кого-небудь; припинятися*) проходити: Та(к) жє… чо(р)нобы(л) оувари // оу водѣ и пити даваи и прикладай до поупа. то минає(т) болє(ст) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10); Та(к)жє ко(г) ꙗицѧ болѧ(т) то кро(п) вари и пїи то минає(т) (Там само, 12); бо то́є сѧ сло́во то́лко до осо́бы мо́витъ, а хоро́ба нє є́стъ осо́бою… хоро́ба… за(с) мина́є(т), а нє вхо́дитъ а́бѡ выхо́дитъ, а́лє зˢвнꙋтра ма́є(т) причи́нꙋ, а нє зˢ надво́рѧ вˢхо́дитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

5. (*нашвидку в думках прочитувати що-небудь*) пробігати: Не мина(и) скорого(н)цє(м), ꙗко пꙋстоє коло вѣтръноє ѡчима пробѣгаючи о(т) мѣста // на мѣсто вˢпєрє(д) писан(н)ого (1599–1600 *Виш.Кн.* 202–203 зв.).

Див. ще **МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (*обминати одне одного, рухаючись назустріч*) розминатися: И та́къ прє́зъ всю зє́млю напроти(в) сє́бє идꙋтъ и мина́ютˢсѧ [води], ꙗ́ко и(м) прохо́ды оучини(в) прм(д)рїй тво́рєцъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.).

2. (*безповоротно втрачатися*) пропадати: Всє щоко́лвє(к) є́стˢ, ничъ нє є(ст), кгды(ж) сѧ мина́є(т): И бы ꙗка́а ро́скошъ. сˢ часо́м оустава́єтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2).

◊ **з правдою минатисѧ** *див.* **ПРАВДА.**

МИНАЮЧИЙ *дієприкм.* **1.** *У ролі прикм.* (*якому притаманна недовговічність*) минущий: такъ дш҃а на́ша єсли прє(з) малый ча́съ до бо(з)ски(х) рєчїй зно́си(т)сѧ, зара(з) своєю тѧгото́ю до ты(х) // зє́мны(х) и мина́ючи(х) рє́чїй спа́дꙋєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224 зв.–225).

2. *У ролі ім., ч.* Смертний, -ого: кни́жка до мина́ючихъ мо́витъ. Почто но́выхъ вєщєй вѣдѣти жєла́єтє, но́воу вє́щъ мєнє имѣѧ прєзира́єтє. Ѡ(т)вѣтъ к ри́млѧнѡ(м), правосла́вны(х), содєржа́щє, ижє єгда прє́ждє вѣроу цѣ́лоу имѧ́щє (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 1 зв.).

МИНЕА *див.* **МИНЕЯ.**

МИНЕРВА *ж.* (*богиня мудрості, мистецтва, військової справи*) Мінерва: а при то́й за́сь сла́вѣ ѡбокъ ста́нꙋлъ Гꙋ́фєцъ оушикованыи… оныи твои цнѡ́ты, онаѧ до́ намнѣ́йшого скло́нность, зго́ла на здꙋмѣва́ньє минє́рвѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

МИНЕЯ, МЕНЕЯ, МИНЕА, МИНЕѦ, МИНІЯ, МЇНЕЯ, МѢНЕЯ *ж.* (*церковно-богослужбова книга, що містить змінні частини загальних богослужінь окремо для кожного класу святих*) мінея: При стєнє цє(р)ковъка рꙋскаѧ св҃того миха(и)ла в нє(и) ѡбра(з) свєтоє прєчистоє… єва(н)гєлиє сєрєбромъ ѡправъноє… минєѧ (1552 *ОКрЗ.* 149); Апостоловъ два. Меней дванадцать (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 10); На трєхъ ст҃итєлє(и) кꙋпили папєру ризꙋ… минєи писати (1607 Львів

ЛСБ 1044, 4 зв.); па(н) Проко(п) и Стєфо(н) Хоми(ч) вынѧали с цє(р)ковнои пꙋшки зо(л) ї которыи зара(з) Илкови дали ѡ(т) писанѧ мѣнє(и) (Там само, 2); миней дванадъцатъ на десту новыхъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503); Миній на вї м(с)цєй днꙗый тѯє кождого днѧ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 28); **мїнея (мѣнея) избранная (избраная)** — (*книга, що містить тексти змінних частин богослужінь Господніх, Богородичних церковних свят та свят особливо шанованих святих*) Мінея святкова: мїнєю избра(н)ную кvєвского дрꙋкꙋ и ѱалты(р) кvрїло(в)скую лво(в)ско (!) дрꙋкꙋ: продалємъ (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.); Извѣстно да є(ст), ижє сію книгꙋ зовемую Мѣнєю И(з)бранꙋю купили стадо Хво, мєшкаючєє у повѣтѣ мараморишu, у сєлѣ Горѣн(ь)[чєвѣ] (1645 *Яв.Из.* 16); **минея июневая** — (*книга, що містить змінну частину богослужінь на червень*) Мінея червнева: книги, то есть: треоди две,… шестоденецъ и охтаикъ,… требникъ,… минея июневая, миней на паркамене чотыри (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минея сентебровая** — (*книга, що містить змінну частину богослужінь на вересень*) Мінея вереснева: книги, то есть треоди две,… минея сентебровая,… псалтыръ, полуставецъ и уставъ, прелогъ, требникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); **минея (Минеа, мѣнея) мѣсячная (Мѣсячная, мѣсѧчная)** — (*книга, що містить тексти змінних частин богослужінь нерухомих церковних свят за місяцями і днями*) Мінея місячна: такоже и каноны читовали въ Минеахъ Мѣсячныхъ святымъ отцомъ, якъ въ церкви и теперь православной у насъ знайдуется (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); На пєрє(д) видѣли вї минє(и) мѣсѧ(ч)ны(х) ѡхтаиковъ два, прєлоги два (Львів, 1579–1588 *ЛСБ* 1034); книги… мѣнєи мѣсѧ(ч)ныє маро(т) и апрыль вкупѣ маи Іюнь ѡсобны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 29).

МИНЕѦ *див.* **МИНЕЯ.**

МИНИСТРЪ, МИНѢСТРЪ *ч.* (*духовна особа в реформаторів, протестантів*) проповідник: алє ѡ́нїй пано́вє… гнє(т) ми́сль є́го скази́ли. Мовѧчи. ижь… призва́ль… минѣстровь. которїи своєю… мл̄твою кꙋ́шали(с) дѣти́нꙋ ѡздоро́вити. алє мѣсто ѡздоро́влѣнѧ на рꙋка(х) скональ (I пол. XVII ст. *УЄ* № 29519, 265); А и(ж) Новокрще(н)цы смѣли прє(з) Чєхо́вича и то́ написа́ти… И то́ рко́мо по(д)пе́рли сво́єго (ж) мини́стра Гєра́зма змышле́нымъ писа́ньємъ Кото́ромꙋ са́м жє Ап(с)лъ Па́вєлъ роспросте́ртиса нє да́єтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 64); якусь академию в Киселеве,… на заражене людей молодыхъ и хрестианские дети, также фунъдовати, якихсь предикантовъ своихъ и министровъ блюзнирских,… подъ протекъцию свою взявши, тамъ ихъ в той свей блюзнирской академии старшими министрами починивши, уфунъдовалисте (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 759); Тогды мини́стровє вошли в[ꙗ] но́чи во́длꙋгъ звыча́ю своєгѡ, и жо́ны и дѣ́ти и́хъ, и всє з[ꙗ]ѣли и спи́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 371).

МИНІЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МИНОВАТИ[1] *дієсл. недок.* **1.** (що) (*проходити повз*) минати: Гдє ж ѡни повєдили, иж мают с Карасином посєрєд болота, которым болотом повєли к одному ѡстровкꙋ, на котором была ѡлха… и ѡттол повєли болотом,

минуючи ѡстров цєрковный..., аж до борꙋ (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 354).

2. (що) (*залишати поза увагою*) пропускати: Мелетие... написал... Есть ли же потребное что вѣдати нам в ней написаного, ознаймете нам, а если же зразумѣете быти самохвалное фарасейство, и препирателную лжу, минуйти, — мовит (1608–1609 *Виш.Зач.* 208).

Див. ще. **МИНАТИ, МИНУТИ, МИЯТИ.**

МИНОВАТИ² *див.* **МЕНОВАТИ.**

МИНТУСЪ *ч.* (clupea alosa) Вид оселедця (риби): alausa ми(н)ту(с) рыба (1642 *ЛС* 74).

МИНУВШИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Гдѣ́ бовѣмъ пєрсона́лноє похожє́ніє С҃тго Д҃ха, Ѳєологіцко высловити и ѡ(б)ꙗвити на́мъ ра́чи(л), Кото́рый ѡ(т) Ѡц҃а похо́ди(т), повѣ́дѣлъ, по(д) тєпе́рєшни(м) ча́со(м), а нє по(д) минꙋ́вши(м) анѣ по(д) при́шлы(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ.**

МИНУЛЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Князь Михайло, маршалокъ... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого... съ обѣюхъ мытъ на тые минулые два годы, што прошли отъ Семое Суботы (Краків, 1505 *PEA* III, 69); Мы, слꙋги Єго кролєвской Милости... на рокъ, ѡт господарꙗ... зложоный... дєнь сватого Пєтра, свѣта минулого, там до того имєнꙗ Єго Милости господарского, Чєрнчє-Городка и Манєвич приєхали (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 353); жикгимо(нт)... коро(л) по(л)ски(и)... архима(н)дриту киє(в) скому... иѡсифу) мови(л) намъ... сємє(н) ю(р)єва(ч) го(л)ща(н)ски(и) ѡ томъ што ты єго листи нш҃ими поз(в)аными на рочки судовые ѡ громница(х) минулое позва(л) былъ (Вільна, 1555 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 823, 1, 42); Кухаръ... жаловалъ... тымъ обычаємъ... ижъ дей осени прошлое, року минулого шестьдесятъ третьяго, подраны пчелы ихъ зъ бортей на дуброве (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); и тотъ Васко се (!) весны минулое украв ъ былъ коня вороного въ Косницахъ и мне былъ продалъ товарыскимъ обычаємъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 214).

2. Колишній, попередній: и повєди(л) тотъ плєщєвъски(и) ижъ пєтръ воєвода волоски(и) минꙋлы(и) на властномъ кгрꙋнтє моємъ... на рєцє Змарагтє постави(л) млинъ (1546 *ОГ* 97 зв.).

Див. ще **МИНУТЫЙ.**

Пор. **МИНУВШИЙ.**

МИНУСЪ *ч.* (*математичний знак*) мінус. ◊ **плюсъ вель минусъ** *див.* **ПЛЮСЪ.**

МИНУТА¹, МЇНУТА *ж.* (*короткий відрізок часу; мить*) хвилина: Стѣ́ны ме́шкан꙽ꙗ єго запы́таныи призна́ли бы жє мїнꙋ́ты оу тогѡ сто́гѡ мꙋ́жа нє было, в꙽ кото́рꙋю штобыко́лвєк꙽ чини(л), абы любъ Бг҃ъ з꙽ ни́мъ, лю́бъ онъ з Бг҃омъ нє розмовлꙗлъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 21 зв.); Нєсѣко́моє: Ба́рзо коро(т)кїи ча́съ кото́рого роздѣли́ти нє́ мо́жнѡ, ꙗ́къ минꙋ́та (1627 *ЛБ* 164); **отъ пръшой минуты** — від самого початку: дш҃а хв҃а ѡ(т) пръшой зачатїа миноу́ты была прєбл(с)вє́ннаꙗ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 268).

МИНУТА[2] *ж.* Копія документа без печатки: Я ей дал дей читати листа господарский, до мужа ее писаный, и минуту з оного листу до рук ее отдал, которого же бы дей до мужа своего слала и положене тое сумы через пана Михаила Дубницкого ему ведати давала (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); а хто (в) которыє на рєєстрє мє(т) а которыє вє(ч)нє(и)шиє ꙋ книги вписыва(т) и длѧ приклада(н)ꙗ пєчатє(и) и(х) и минута(м) которыє єсли бы(л) наготова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7).

МИНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) (*пройти, проїхати повз*) минути: будь самъ, або гдебыхъ у которого пана служачи, з нимъ, або гдебыхъ и за посланьемъ пана оного ехалъ теды, предся Луцко минути маю (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335);

(що) (*пройти недалеко від чого-небудь*) минути: ꙋ том також єсми дали и ѡт нас с(вѣ)томꙋ монастирю… ѡттолѣ долꙋ Прꙋтовом брегꙋ против Сꙋханє а пак оттолѣ право оу грьлꙋ Топилѣну гдє минєт чєрєс Троянѡм гдє и вышє писанно єст (Сучава, 1520 *DBB* I, 16); минувши крыницу и старое греблище, ажъ до сеножати и до островъка на болоте, што здавна ку Шостакову кошивано (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475);

(що) (*обійти, об'їхати*) обминути: єхалє(м) до до(мꙋ) сво(и)го и кгды(м) дє(и) єго минꙋ(в) дыбровою та(м) жє в дꙋбровє па(н) ꙗ(н) сє(р)ховє(ц)ки(и) з слꙋга(ми)… зобра(в)ши(с)… почал и(з) рꙋ(ч)ни(ц) стрєлꙗ(т) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26 зв.); и кгды(м), дє(и), єго [домъ] мину(л) дубровою… па(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и) з слугами… хотє(чи) мнє заби(т)… поча(л) и(з) ру(ч)ни(ц) стрєля(т) (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); єсли жє нєѡсторо́жнє мѣ́стца // о́ныи трꙋдны́и минꙋ́ти, забра́вши рꙋка́ми и нога́ми ѡ(т)всю́ль сꙋ́кню жєбы́ сѧ ѡ тє́рнѧ и хворо́стъ нє зава́дила… ꙗ́кожъ о́ко єгѡ́… жєбы́ вдо́лъ нє впа́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 26–27);

(кого, що і без додатка) (*мати можливість переміститися*) пройти: Пєрєшо(д)шоу і҃сви на ѡноую стороноу морѧ, до оукраинь гадаринˢскыхь. стрѣтилисѧ с ни(м) два ч҃лкы. которыи мали бѣси. вышо(д)ши зˢ гробовь, вєлˢми лютыи. такь ажь жадˢныи нє могль миноути поутє(м) ты(м) (1556–1561 *ПЄ* 44); тые концы отогнены и приломълены, и знать, же желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гака черезъ одверъки,… ижъ двери коморные пазъ веръхний у въ одверъковъ минули // же двери зъ оныхъ гаковъ праве добре знимано (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316–317); жа́дєнъ нє моглъ и(х) миноу́ти тою доро́гою… а та(м) боу́рѧ вєли́каа была на́ мори, и(ж) ѡно́нь кора́бль покрыва(л) сѧ волˢна́ми (1645 *УЄ* № 32, 89).

2. (чого і без додатка) (*пройти, проїхати не зупиняючись, не звертаючи уваги; обминути*) минути: прото(ж) бра(т)ꙗ. коли видимъ оубогаго хоуда нє минѣмъ. милостыню ємꙋ даи. а нє посмѣисѧ хромомꙋ ни слєпомоу (1489 *Чет.* 350); той зˢ вєликимъ поспѣхомˢ идꙋчи, и нє хотѧчи минꙋти Ц҃ркви С҃тои; встꙋпилъ помолитисѧ Гдꙋ Б҃гꙋ (поч. XVII ст. *Пчела* 7); Єсли оу́зришъ осла нєнави́дѧчого тєбє а о́нъ лєжитъ под брєнємъ нє минє́шъ алє подви́гнєшъ з ни́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.); нє оузри́шъ вола бра́та твоєгѡ а́бо

о́вцꙋ блꙋдѧ́чꙋю и мине́шъ, а́лє привєде́шъ бра́тꙋ твоємꙋ (Там само, 156);

(чого, що) (*залишити поза увагою, пропустити*) минути: але за то не ручу, жебы се в чомъ не помылили, шукаючи в книгахъ, або жебы не толко карты, але и цилое секстерни не минули, кгдыжъ на помылце сила належить (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 152); Минувши всѣ баснѣ роздѣлов на два артикулы, а по нашому стихи, которых єсми читаючи, на бров отвѣ(т) ему дам (1608–1609 *Виш.Зач.* 213); Минꙋ́вши то, жє оуго́дникѡвъ Бж҃ихъ вспомина́ти, побꙋ́дка до ѡ́ныхъ, живота вѣ(р)ны(м) оуростаєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 164);

(кого) (*утриматися, ухилитися від стосунків із ким-небудь*) обминути: Бо нихто своего спротивъника до ради не береть; а лепей упоръного минуть нижли его противъ себе острить, яко писмо мовитъ въ Приповѣстяхъ Саломоновыхъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 244);

(чого, що) (*вберегтися, врятуватися від чогось*) уникнути: єжє єсть смєртныи дн҃ь. // и ѡ(т) тѣла дш҃и исходъ. єго жє нє можємъ миноути на всѧкъ ча(с) (1489 *Чет.* 369–369 зв.); А грѣхи мои смєртєлнїи спро(с)ныи, ꙗ́ко сѣти смєртоно(с)ны(и). Нєвре́дно минꙋти, и ꙗ́кѡ паꙋти́нꙋ растєргнꙋти (Чернігів, 1646 *Перло* 33); А ты прєсла́вный цр҃ꙋ хє҃ Бж҃є на́шъ;... //... дарꙋй намъ нєврє(д)но минꙋти; си́лы чартѡ́вскїи, и прєлєсть грѣхѡвнꙋю вѣка сєгѡ́ (Там само, 168 зв.–169);

(кого) (*не зачепити, обійти*) (*про важкі випробування, смерть*) минути: а паметаючи на часъ смертелный, который жадного чоловека минути не можетъ, не мней тежъ бачачи на пременность сегосвѣтную (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 32); вси рєчи... ѡтмєн(н)ы(и) и мєнꙋечи сꙋтъ, толко часъ смєртєлный, тотъ кожъдого, на свєтъ ѡтъ живота матки єго рожъдєнъного, минути нє можєтъ (1577 *AS* VI, 71); Ꙗ́къ та(м) смє́рть сро́кгаѧ, ко́ждого нє миноу́ла: И кро(в) з ни(х), боу(и)ными рѣка́ми поплынꙋ́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); Вѣдаючи я добре... кгды(ж) то(т) вырокъ на(й)вышшого, жадного з на(с) минути не може... теды напере(д) исправившися Гд҃у Бг҃у въ Тро(и)ци Єдиному з грѣховъ свои(х)... ему дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 470);

(*не влучити в ціль*) схибити: Гє(р)бу(р)тъ до Лвова бы(л) зихалъ: а ста(д)ни(ц)кїи за ни(м)... шкодꙋ чинили по пєрє(д)мѣстю вєликую, а потомъ... казали дѣло нарихтовати в рату(ш) и раз минꙋвъ а дрꙋгїи разъ трафи(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

3. (*пройти, завершитися, минутися*) минути: какъ минꙋла сꙋбота. И мр҃іꙗ магдалыни. мр҃іꙗ. иꙗковлѧ. и соломонии. кꙋпили араматы миро. и хотѧть пришєдшє помазати г(с)а (1489 *Чет.* 327 зв.); То пак дєй ѡный рокъ заложоный и минул, а кнѧзь Ковєлский жодноє справєдливости ємꙋ вчинити нє хотєл (Львів, 1537 *AS* IV, 90); часо(в) нєдавно минулы(х) року дєвє(т) дєсꙗ(т) пꙗтого м(с)ца наꙗбра... твоꙗ мл(ст)... кгвалтовнє... насла(л) єси ꙋрꙗ(д)ника своєго... на пасєку (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); А ледве только полтораста лѣтъ минуло, як Турци обрѣзанци, пособителіе ваши в Константинополю пануют (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Бѣда́ тымъ кото́рыѣ мо́вѧтˢ, ꙗкˢ мине́тˢ м(с)цъ тогды продамѡ́: а

сови́тѫю цѣнѫ пріймємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 656); Нє вѣ́даєтъ чл҃вкъ што ѫжє минѫ́ло а што по нє́мъ бѫ́дє. хтоємѫ ѡзнайми́ть мо́жє (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

(*певним чином пройти, відбутися*) минути: Крє́сѫ назначо́ного Тєрминѫ Годины минѫтъ трѫ́дно (Вільна, 1620 *Лям.К.* 6).

◊ **минути путюм** *див.* **ПУТЬ; очом минути** *див.* **ОКО.**

Див. ще **МИНАТИ, МИЯТИ.**

Пор. **МИНУЛЫЙ, МИНУТЫЙ.**

МИНУТИСЯ *дієсл. док.* Розминутися, минутися. ◊ **з правдою минутися** *див.* **ПРАВДА.**

МИНУТЫЙ *дієприкм. у ролі прикм.* (*який минув, пройшов*) минулий: Князь Михайло, маршалокъ… а Ивашко, подскарбій, взяли личбу у мытника Луцкого // и Бєрєстєйского у Ларина… со всихъ мытъ на тыи минутыи два годы (Краків, 1504 *АЛМ* I/2, 148–149).

Див. ще **МИНУВШИЙ, МИНУЛЫЙ.**

МИНУЦЕЯ, МИНУЦЫЯ *ж.* Календар із прогнозами (чи з віщунством): Авра(м) зра(и)лєвичъ… мє(л) това(р) сво(и)… поєсовъ цетковаты(х) иголъ шпилє(к) минуцєй и стуго(в) за копѫ г҃ (Берестя, 1583 *Мит.Кн.* 20); и́ со́ромъ вамъ… // то́лко хвали́тє… то(и)… калєнда(р)… матоша́ кото́ри(и) проти́въ новогó калєндара́ ми́нѫцый вы́даєть (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.–47).

МИНУЦЫЯ *див.* **МИНУЦЕЯ.**

МИНУЩИЙ, МИНУЩЇЙ *прикм.* Минущий, недовговічний: то(т) свѣть минѫщїи всѣ рѣчи котрїи соу(т) на нємь нѣчємныи и миноущїи (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 27); а та(к) чл҃чє хр(с)тыѧ(н)скый… ѡ(т)далѧ(и) мо(ж) ѡ(т) сєбє… всѣ миноущи(и) рѣчи того свѣта соуєтнаго (Там само, 28 зв.); а ѡпоустивши в нѣвє(ч) славоу сєго свѣта и маєтности миноущїи, толко стара(л)сѧ абы могль слѫжити избавитєлю своємоу (Там само, 58 зв.).

МИНУЩЇЙ *див.* **МИНУЩИЙ.**

МИНѢСТРЪ *див.* **МИНИСТРЪ.**

МИНЯЙЛО *ч.* Міняйло. Вл.н.: Юско Минѧйло (1649 *РВЗ* 376 зв.); Сидо(р) минѧ(и)ло (Там само, 437).

МИР[1] *див.* **МИРЪ**[1].

МИР[2] *див.* **МИРЪ**[2].

МИРА *ж.* (*запашна олія*) миро: Чужозе́мъскїє мѫдръцы Хр҃а привита́ли, зла́то ла́данъ и ми́рѫ ѧ́ко па́нѫ дали (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33).

МИРАТИ *див.* **МѢРАТИ.**

МИРАУГОДНЫЙ *прикм.* Те саме, що **мироугодный**: Втораѧ причина, посромочѫєтъ красотѫ и пєстротѫ мирауго(д)ны(х) и красотѫ любѧчи(х) своєю шпє(т)ностю и нѣкчємностю (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

МИРЕН *див.* **МИРНЫЙ.**

МИРКА *див.* **МѢРКА.**

МИРНЕ *присл.* **1.** (*дружелюбно, миролюбно*) мирно: Ви пановє захова(и)тєсѧ ми(р)нє и справє(д)ливє проти(в) слуга(м) //… мова ваша нєха(и) завсє(г)ды быває(т) з ла(с)кою ѡ(з)доблєна (XVI ст. *КА* 474–475);

те саме, що **мирно**[2] у 1 знач.: гєдїонє болобанє… твоѧ м(л)… са(м)… ѡвєща(л) всѧ ѩже єси погра́билъ в монастыри вє(р)нꙋти што и до нн̄ѣ нє вє(р)таєшъ… дє(р)жишъ нє пра(в)дꙋючи ѡ чо(м) сѧ тобѣ запрѣти́ло было събо(р)нє а́бы єси вє(р)нꙋлъ… // и въ всє(м) ми(р)нє жилъ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1–1 зв.).

2. Те саме, що **мирно**[2] у 3 знач.: Братствꙋ лвовскому ꙋспєниѧ прч(с)тоє бц̄и матєрє божєи ѡ г(с)дѣ радовати(с) и мирнє здравствова(ти) жєлає(м) (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

МИРНО[1] *присл.* Одностайно, спільно: та(к) намъ приходи(т) кончити тыє справы ѡ(т) старѣ(и)ши(н)ства дх̄овного. Кусѧтсѧ на на(с) и кы(и)ми и ѡ(т)повѣдъю шлѧхтою и ми(р)но ѩкъ бы є(д)но могли хо(т) хы(т)ро ѡбаваю(т)сѧ прє(д)сѧ соборꙋ (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); и на́съ проти́вко имъ… посила́ти рачилъ, Жєбы́смо въ сє́мъ жи́тїи, єго ми́рно сла́вѧчи, и въ бꙋдꙋщємъ цр(с)тва Нб(с)ного достꙋпити оудостои́лиса (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

МИРНО[2] *присл.* **1.** (*без ворожнечі, сварок*) мирно: сами є(с)ми… ꙋпокои(в)ши братство по(д) ѡбороною и по(д) бл(с)вєнїє(м) наши(м) зоставили,… а тобѣ сѧ заказало ми(р)но жити до събо́рꙋ (Берестя, 1593 *ЛСБ* 2381); и та́къ б(г̄)ословєнїє (!) прїємши, и ла(с)кꙋ собѣ оу́ них зъєдна́вши, в(ъ) свои полаты с ми́ро(м) сѧ въ(з)вращали, и цар(с̄)тво (богꙋ поспѣшєствꙋющꙋ) ми(р)но и добрє стро́или (п. 1596 *Виш.Кн.* 66).

2. (*без війни, у мирі*) мирно: а тогди на(м) богданꙋ воєводы да є(ст) ѡпѧ(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и бєзпєчнє и бє(з) жа(д)нои шкоды выити из зємлъ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost.DB* 473).

3. Мирно, спокійно; сумирно: Зачымь абы и ва(м) Прєшєдши(и) и Милосє(рд)ный Бг̄ꙋ Тꙋ за живота Мирно и спокойнє на сє(м) свѣтє мѣзє(р)номь Прожити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422, 2); а вш̄а мл̄ за дє(р)зновєнноє про(с)титє и ми(р)но здра(в)ству(и)тє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); где теж мает при собе мети там блаженного во ермонасех Кгерасима, игумена Угорницкого, для отправованя хвалы Божое в томъ же манастыре, где мирно пребываючи //… повинни будут за продки мои и за мене… Господа Бога просити вѣчными часы (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 471–472); placido, кротко, тихо, мирно (1642 *ЛС* 317).

Див. ще **МИРНЕ.**

МИРНОСТЬ, МИРНУСТЬ *ж.* (*злагода, спокій*) мирність, мир: Не пришовъ емъ поверечи мирнусть на землю, но мѣчъ, якъ Христови не было мирности на земли… той не лише што бы котрыи вѣруютъ на него (и) воюютъ изъ правдовъ (XVI ст. *НЄ* 86); Третяя хосна рождествомъ Христовымъ естъ сесе: якъ овунъ тѣло узявъ на себе,… такъ и насъ Господь судивъ, и токмивъ, и изъвязавъ духомъ святымъ, и загодовавъ… мирнустю, што учинивъ межи нами (Там само, 194).

МИРНУСТЬ *див.* **МИРНОСТЬ.**

МИРНЫЙ, МѢРНЫЙ, МИРЕН *прикм.* **1.** (*схильний до злагоди, миролюбий*) мирний: Научися и отъ Самого Хрыста Спаса нашого, Цара мирнаго который мовитъ: “если бы тобе хто далъ поличокъ, наставъ ему и другий” (Володимир, 1598–1599 *Відп.ПО* 1057);

Кольми паче другий народ о пустыни не мыслит, от того жь тѣ и нас не зовут некого, бо бых не мирен был (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); и научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким (1608–1609 *Виш. Зач.* 206);

(*який виражає злагоду, миролюбність*) мирний: нн҃ѣ же блг(д)тию хв҃ою, и ст҃ѣ(и)-шого патрїа(р)ха ми(р)нымъ пасты(р)ски(м) стр҃оєниє(м), и ваши(м) поспѣшєниє(м), в тихости прєбыває(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); А которая мудрость зъ высокости, первѣй естъ чиста, потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и овоцовъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106); Тот бовѣм нас тое глупости научил… когда з мирского старозаконнаго, ревниваго и сварливаго разуму вызувся… и крест христов страдателный (вѣру и разум простый, мирный и духовный) уловил и восхитил (1608–1609 *Виш.Зач.* 205).

2. (*позбавлений тривоги, спокійний*) мирний: Скоры ногы ихъ прулляти кровъ, скрушѣня и мука на ихъ пути естъ, и мирного путя не познали (XVI ст. *НЄ* 124); Цны́й Григорїй… Крє́сѫ вѣ́кѫ своєго в҃ мѣ́рныхъ лѣтъ догна́лъ, и Статє́чнє живота своє́го доконáлъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); прошоно и о хрестиянскую кончину в мирном и немятежном жытии, а по исходе от тела сего о жызнь вичную в царствии небесном (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746).

3. (*угодний Богові*) милий: И принє(с) прє(д) кіóто(м) офѣ́рѫ всі(х) всєсъжжєнїи ми́рны(х) Гв҃и (Київ, 1619 *О обр.* 4);

праведний, правильний: г(с)ь бъ҃ навєтилъ на(с). и направилъ ноги наша на поу(т) мирныи. нинє нб҃о хвалитсѧ звєздою своєю. што шла прє(д) цр҃и пєрски(м) (1489 *Чет.* 113).

МИРО, МІРО, МЫРО, МѢРО, МЮРО *с.* (*запашна олія*) миро: хс҃ъ б҃ъ нашъ тѣломъ на кр(с)тѣ оумєрлъ былъ. и мѣромъ помазанъ. и въ гробѣ положєнъ бы(л). нашєго ради сп(с)нияѧ (1489 *Чет.* 119 зв.); принєсѣм жє братиє. и мы ємоу вмѣста золота правдѫ. вмѣсто мюра. любо(в) ко братьи своєи хр(с)тьѧно(м). (Там само); маріа. котораа помазала г҃а миромь. (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); ѡто (ж) тыє жєны с҃тыи іс ты(м) мыро(м) ишли. а и(н)ши(х) мастїи розмаиты(х) с собою нєсли, абы помазати х҃а и(з)бавитєлѧ своєго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 60); Такъ былъ обычай жидумъ погрѣба(ти)ся, штобы мастити мѵромъ тѣло, штобы запахло (XVI ст. *НЄ* 56); Нє ви́дишъ ли што на(д) оумéрлыми чи́нимо, спѣва(н)ємъ и пѣ́сньми прово́димо прєз то и похва́лѫ къ Бц҃ѫ пока́зѫючи… мѵ́ро и оли́вѫ взлива́єм҃ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Miro: Mośc (Жовква 1641 *Dict.* 69);

(*освячена запашна олія, яку використовують у церковних обрядах і таїнствах*) миро: Скри(н)ка цѫприсоваѧ ѫвы(ш)ки по(л)тори пѧди вши(р) болшь пѧди (в)до(л)жъ ло(к)-тѧ… нє мало рєчи цє(р)кви по(т)рєбъныє ѧко миро котори(м) дє(т)и при крєщє(н)ю помазѫю(т) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 161); Дали вробити флѧшку срѣбръную на миро с҃тоє (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); На святомъ крещеніи мѵромъ не помазуютъ дѣтокъ, але слиною съ землею смѣшавши (бл. 1625 *Кир.Н.* 26); Вє́щъ далєчайшаѧ тоє та́йны, єст҃ ми́ро кото́роє з҃ оли́вы з ба́л҃самомъ, а и́нъ-

шими аромáтами во(н)ными змѣшáноє бывáєть чи́нєно (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

МИРОБЛАГОУХАНЪНЫЙ *прикм. у ролі ім., с.* Те, що має аромат мира: На писме… и то написано, якобы наши церымонии Греческие болшей зъ Еванъгелицъкими, а нижъ зъ Рымляны, згажатисе // мели:… власне такъ се згажаютъ, якобы коли старожитное зъ новотою,… мироблагоуханъное зъ грязью, свѣтлость съ темностию (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1007–1009).

МИРОВАНІЄ *с.* Примирення: мирова́ніє, помире́ньє пои(д)на(н)є (1596 *ЛЗ* 56).

МИРОВАРЕЦЪ *ч.* Продавець фарб і мазей: pigmentari(us), мироварє(ц) (1642 *ЛС* 316).

МИРОДЕРЖЕЦ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЪ.**

МИРОДЕРЖЕЦЪ, МИРОДЕРЖЕЦ, МЇРОДЕРЖЕЦЪ *ч.* Диявол: мїродє(р)жє́цъ, дє(р)жа(в)цá того свѣта (1596 *ЛЗ* 561); костел… тое нашол,… ибо тожь миродержец и знаменник прелестнаго вѣка сего своих поклонников и угодников ничем иным в первых не радует, только щастием жизни сея суетныя вѣнчает (1608–1609 *Виш.Зач.* 224); А яже нужду от навѣта диявола миродержца, страстно владычествующаго, страждает, в искупѣ жизни обрѣтающися зде, — не подобает ми время подробно изглаголати (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 235).

Див. ще **МИРОДЕРЖИТЕЛЬ.**

МИРОДЕРЖИТЕЛЬ *ч.* Те саме, що **миродержецъ**: Проти́вꙋ мирѡдєржи́тєлєй, а На́рѡда лю(д)скогѡ гꙋби́тєлє(и) Проти́вꙋ дꙋхѡ(в) гѡрдєли́вы(х) Ча(р)тѡ(в) гнѣвли́вы(х) (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); Павел… ко ефесяном тако глаголет: "Яко нѣсть наша брань ко плоти и крови, но к началом и властем, к миродержителем тмы вѣка сего, к духовом злобѣ поднебесным" (1608–1609 *Виш.Зач.* 206); Прéто прїйдѣтє ко́ мнѣ блг҃ословє(н)нїи сн҃ѡ́вє ѡ(т)ца моєго нб(с҃)ногѡ,… цр(с҃)твꙋйтє со (м)но́ю; вꙁ домꙋ сла́ви мои,… ѩкѡ а(з) побѣди́хꙁ мїра, и само́гѡ злосли́вогѡ миродєржи́тєлѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

МИРОЛЮБЕЦЪ, МІРОЛЮБЕЦЪ, МЇРОЛЮБЕЦЪ *ч.* Той, хто виявляє пристрасть до мирського, земного: Знаем, яко рекл Христос Петру, а не нынѣшнему миролюбцови папе: знаем, як "врата адови не одолѣют", — але восточных (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 183); На тое вам коротко отповѣм, и от искуса глаголю, а не от самофалки: за единого, в горах и пещерах сѣдящего руского инока тысечю домолѣжных и в полатах упокоевающихся миролюбцев, мясоедов, роскошных мнихов латынских не промѣнил бым (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 244); дїа́волъ… кра́дєтъ ѡ(т) дꙋшъ чл҃вѣчєски(х); такóвꙋю па́мѧть: и вꙁ забы́тїє пꙋскає(т), а самы́хъ міролю́бцѡвъ, и грѣхотво́рцѡвъ; оу бєзꙁстра́шїє приво́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124); Гдє мїростоа́нїє, и любóвъ зꙁ Бг҃омъ, и съ Аг҃глы // єгѡ́ ст҃ыми, но вса сіа дєа́волъ; ѡ(т) мїрѡлю́бца кра́дєтъ, и спокрива́єтъ, и вꙁ спа́къ ѡбраща́єтꙁ, ѡнїи вѣкъ бꙋдꙋщїй (Там само, 124 зв.); по что́ жє ты сꙋатный миролю́бчє грѣхами са ко(р)мышъ (Там само, 126 зв.).

Див. ще **МИРОЛЮБНИКЪ.**

МИРОЛЮБИЄ, МИРОЛЮБЇЄ *с.* Пристрасть до мирського, земного: Видитєли ва́шꙋ слѣпотꙋ, ѩ́ко во погибє(л) миролюбїѧ

ѵгра(з)ли ѥстє (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162).

МИРОЛЮБЇЄ *див.* **МИРОЛЮБИЄ.**

МИРОЛЮБНИКЪ *ч.* Те саме, що **миролюбецъ**: И ты, руский роде, теперъ утверъжайся, межи єресями во вѣри мужайся // Воля єст господня нам ныне терпѣти, а миролюбником время богатѣти (к. XVII ст. *Укр.п.* 80–81).

МИРОЛЮБНЫЙ *прикм.* Який пов'язаний із пристрастю до мирського, земного: узри́тє подобны(х) и миролюбны(х) ксє(н)дзовъ бискѵпо(в) тогда бы́вши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) са то́є чѵ́до на обличє́нїє нєчє(с)тїа и(х) стало (1598 *Виш. Кн.* 305); Уже бо в конец в том невѣрию заматерели, уже бо в конец в миролюбии утонули, а для того оставимо их ратовати и с той погибели миролюбное извлекати, да не и сами с ними погрязнемо и утонемо (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 162); Истинно, яко в Лядской земли… титулы, и вавилонская музыка… тако и овде — власть безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608–1609 *Виш.Зач.* 129); Сего всего, миролюбный иноче, во общении людском без подвига пустынного получити не можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 246).

МИРОЛЮБЬЄ *с.* Те саме, що **миролюбиє.** ◊ **гнѣздо миролюбья вити** *див.* **ГНѢЗДО.**

МИРОНОСИЦА *див.* **МИРОНОСИЦЯ.**

МИРОНОСИЦЯ, МИРОНОСИЦА *ж.* **1.** (*одна з жінок, яка принесла миро для поманзання тіла Христа у гробі*) мироносиця: и наперъвєи х(с)ъ ꙗви(л)са жєнамъ мироносица(м) (1489 *Чет.* 225); А в соуботоу на свитаню мѵроносиць прибѣгли, и ап(с)ли почали са збирати по єдиномоу и та(м) ждали а(ж) Хс воскрєсє и(з) мрътвы(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 83); са(м) ꙗко прав(д)ивы(и) бъ по смрти своєй и(з) мрътвы(х) рачи(л) востати… ѡ чо(м) аггль повѣдиль єго ѡнымь сты(м) мѵроносица(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 41); И Мѵроносицѣ щасливыми остáли Котрые у гробу, през всю ночъ стояли (Львів, 1630 *Траг.п.* 176); А са(м) свѣто(м) слáвы свои́, Мирони́сица(м) нєстрашє(н) ꙗвлає(м), Плáчъ и рыдáнїє и́хъ сáмъ оутолáєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43); **недѣля (Недиля) мироносиць (мироносицъ)** *див.* **НЕДѢЛЯ; Недиля ѡ мѵроносица(х)** *див.* **НЕДѢЛЯ.**

МИРОНОСАЩЇЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Який приносить миро: Мѵроносащїи Жєны; Хр(с)та оу Гробѣ шѵкали, и тáмъ чѵднихъ Аггльвъ ѡгладали (Чернігів, 1646 *Перло* 61 зв.); Мѵроноса́щїи Жєны… Аггльвъ ѡгладáли Котѡрыи Въскр(с)нїє Хво и́мъ ѡповѣдáли (Там само).

МИРОПОЛОЖНЫЙ *прикм.* Який входить до складу мира: Которая естъ то тая, жь то оуступаетъ чересъ поустныню какъ бы столпъ домный зъ добровонныхъ рѣчей мирра а ливана а всякого пороху мироположного апатекарева, зложеного зъ розполистыхъ зелеи? (поч. XVII ст. *Песн.п.* 52); Встань вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденный, провейте огородокъ мои, мироположныхъ апатѣкъ добровонныхъ рѣчей ее (Там само, 53).

МИРОПОМАЗАНЇЄ, МЇРОПОМАЗАНЇЄ *с.* (*одне із семи церковних Таїнств*)

Миропомазання: Цр҃ковъ востóчнаѧ при тáйни с(т) Кр҃щєнїѧ, и тайнꙋ мvропомазáнїѧ ѡ(т)правꙋ́єтъ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 23); В той наꙋ́це нáшой ѡ тáйнє мїропомазáнїѧ дáной, тыє ѡсо(б)лúвє рéчи вꙿ пáмєти мєти мáємъ (Львів, 1645 *О тайн.* 34); и лю́бо прє(з) Крєщéнїє дх҃óвноє ѡ(т)рождáємсѧ, прє(з) Мvропомазáнїє вꙿ Вѣ́рѣ и́ лáсцѣ Бж҃ой оукрѣплáємсѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); Найпéрвѣй, абы́ зáразъ по Кр҃щéнїи… тóтъ Сакрáмєнтъ ст҃ый былъ на(д) ты́мъ ѡ(т)правováный… ѓдыжъ Цр҃ковъ ст҃áѧ ты́є Сакрамéнта сполъ злꙋчúла Кр҃щéнїє, и Мvропомазáнїє (Львів, 1646 *Зобр.* 43 зв.).

МИРОСЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Славніший, відоміший у миру: Начну (ж) ѡ(т) мирославнѣйши(х). Пєрꙋ́во єго м(л) каштєлян Потє(и) єсли и каштєлѧ(н)ства титу(л) догони(л), алє то(л)ко по чотыри слуговины и во ѡдє(ж)ди ѩкаѧ барва вомѣститисѧ могла, за собою волочил (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.).

МИРОТВОРЕЦЪ, МИРОТВОРѢЦЬ *ч.* (*той, хто сприяє миру, спокою*) миротворецъ: ѡ прєславныи ап(с)лє… ты єси мч҃никомъ крѣпость… воздєржащихсѧ поспѣшникъ в законъ прєспєвающи(х) миротворѣць… цр҃ємъ и кнѧзѣмъ… застоупни(к) (1489 *Чет.* 228 зв.); хочемъ ли зарплату, отъ Хрыста миротворцемъ обецаную заслужити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1015); Двѣ жє стихіи, мєждꙋ собóю вра(ж)доу́ютъ, и вáлꙋ́кꙋ вєдоу́тъ; водá и óгнь: и длѧ того и́хъ прєм(д)рый съдѣтєль розсади́въ на рóзныи мѣста далéко ѡ(т) сєбє… воздꙋхъ жє посрéдѣ и́хъ ꙗ́ко пєрєгорóда, и ми́ротворєцъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); pacifer, миротворє(ц) (1642 *ЛС* 297); Прїйдѣтє миротвѡ́рци; ѩкѡ да воспрїймєтє сн҃овство Бж҃їє: ѡ(т) ѡ(т)ц҃а моéгѡ Нб(с)ногѡ; и бꙋдєтє наслѣдницы; цр(с)тва єгѡ вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 160).

МИРОТВОРИТИ *дієсл. недок.* Умиротворяти: реграсо, миротворю (1642 *ЛС* 310).

МИРОТВОРѢЦЬ *див.* **МИРОТВОРЕЦЪ.**

МИРОУГОДНЫЙ *прикм.* Який надає перевагу мирському, земному: Трєтѧа причи(на), рꙋгає(т) и бє(з)чє(ст)и(т) ми(р), занє нє любѧ(т) єго очи мироугодныє, што нєцудны(и) кшта(л)тъ ношєнѧ вымышле(н) (п. 1596 *Виш.Кн.* 229 зв.).

Див. ще **МИРАУГОДНЫЙ.**

МИРРА *ж.* **1.** (Commiphora myrrha L.) (*тропічне дерево*) мирра: Коли есть былъ царъ оу ѣдлѣ, нардусъ мой далъ есть вонность свою, снопокъ мирры милыи мои мьнѣ межи персей моихъ пребывати будеть (поч. XVII ст. *Песн.п.* 50); Докуль ся день не наклонить а не схилиться тѣневе, поиду на гору мирры а на погорахъ кадила Ливанова (Там само, 52).

2. (*ароматна смола цього дерева*) мирра: арѡмáты: Вóнѣ, пахнꙋ́чїи рéчи: пєрфꙋмы, кади́ла, мvрры, корѣньє, зѣ́лѧ пахнꙋ́чїи ѡлѣ(и)ки (1627 *ЛБ* 181); Томꙋ́ жъ Мvррꙋ зꙋ Кади́ломъ нéхъ Вѣщковє нóсѧтъ, Нє Рождєство лéчъ зꙋ мéртвыхъ вꙋста(н)є южъ голоса́(т) (Київ, 1632 *Євх.* 297); Мvрра…// нѣ́кꙋю мóцъ мáєтъ сꙋша́чꙋю, котóраѧ вѣлꙋгóтностꙋ зꙋ тѣ́ла вытага́єтꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229–230).

МИРСІНА *ж.* Те саме, що **мирт**: мv(р)та, мv(р)сіна, дєрєво éстъ вє вꙋло́ше(х) котóрого

ꙗ́годы ба(р)зо сма(ч)ны сꙋтъ и ти(с)нꙋ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58).

Див. ще **МИРТА.**

МИРСКИ *присл.* (*не по-церковному, не духовно*) світськи, по-світськи, в миру: бы(л) ли єси в той //... ска(р)бници, Гдє павє(л) слыша(л) нєизрєчє(н)ныє бєсѣ́ды; кото́ры(х) тѣ́ло(м) ѡбложє(н)ны(м), и ми(р)ски живꙋ́чи(м)... повѣдити... нє моглъ (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.–219).

МИРСКИЙ, МИРСКІЙ, МИРЪСКИЙ, МИРЪСКЇЙ, МИРЪСТЇЙ, МИРЬСКИЙ, МІРСКІЙ, МІРСКЫЙ, МЇРСКИЙ, МЇРСКЇЙ, МЇРЪСКЇЙ, МЇРЬСКИЙ *прикм.* **1.** (*не церковний, не духовний*) мирський, світський: с҃тыи иванъ... жи(л) бо во поустынї... и ничо(го) жє имѣ(л) мирьского. ни оу храмє жи(л) (1489 *Чет.* 270 зв.); И ѡ(т)прова́дили є́го чєрньцє(м) до грани́ци, и́ знѧли з нєго чєрнє́цтво и пусти́ли є́го вˢ мирски́хъ шата́хъ а са́ми вєрнꙋлисѧ (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 129); Поп, который бы собѣ цєрков купил от мирскоє власти и дєдицтвом на свои потомки собє привлащал... такового попа... нє маєт єго єпископ совєрьшати (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Ѡбачє гдє сѧ то(л)ко ѡ(т) васъ ѡбрѣтає(т) исти(н)ны(и) сщ҃єни(к), и́но(к) цѣм҃дръ и́ ми́ръского житиѧ х(с҃)тїани(н) православны(и) которїи ѡ(т) трꙋда своєго житїє своє бг҃обойнє живꙋчи... правдꙋ видѣти алъчє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); а хто бы колвекъ такъ отъ священного, якъ и мирского стану з оными обцовалъ... теды заразъ... на таковыхъ клятва, анаѳема... вкладается (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); mundan(us), ми(р)ски(й) (1642 *ЛС* 274);

(*нечернечого сану*) мирський: А злыхъ братя май любыи, (не) наслѣдуйме, а братями своими не пыхуйме, также и попы духовными и мірскыми, чомъ такыи отци, которыи // дѣтій своихъ на доброе не учили каравъ Господь... велми (XVI ст. *НЄ* 217–218); ѡ сє́мъ смотрѣ́хѡмъ, ѡ... мїрьскихъ слꙋжи́тєлєхъ, Цр҃кѡ́вныхˢ, што нє имѫ́щє за́конна бра́ка свѧщєнъствоу́ѫтъ, а нѣкотѡрїи и налѡ́жници ма́ѫ(т) (Львів, 1614 *Вил.соб.* 11); до тыхъ єдна(к) ꙋслꙋгъ и сщє(н)ника ми(р)ского ꙗ(к) припꙋщати маю(т), та(к) изъ ты(х) приходо(в) ча(ст) пєвнꙋю давати мꙋ пови(н)ны (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 75);

(*властивий світським людям*) мирський; людський: И за(с) длѧ того нєхорошꙋю ѡбꙋ(в) носи(т)... бо єсли бы хорошꙋю ѡбꙋ(в) люби(л) єщє бы помысло(м) в ми́рꙋ сѧ знаходи(л)... и в годности м(д)рованїѧ миръского с тобою дворѧнино(м) вˢ ѡ́дно(и) господѣ бы сѧ зна(и)шо(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.); хоть же наиболший зверхний хитрословец и философ, але еще если ся не отлучитъ в пустыню от человѣк, страсти мирских всѣх, ни единое... свободитися // не может (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 240–241); и мира, повѣдают, ѡтлꙋчаютсѧ, а в мирских злостех валѧютсѧ (поч. XVII ст. *Вол.В.* 81);

у ролі ім., ч. (*той, хто не має духовного сану*) світський: <...маєть сєго ꙋчити...> нє то́лико ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ. абы ты(х)... нє зоста(л) ви́нєнъ ни за єдино(г) бг҃у всєдє(р)жи́тєлю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); А кто́ бы смѣлъ сємꙋ проти́витисѧ, или́ сщ҃єникъ, или́ миръскїи таковы́й да бꙋдєтъ ѡ(т)лꙋчє́нъ ѡ(т) оц҃а и сн҃а и ст҃ого дх҃а

(Львів, 1590 *Гр.Рог.* 1); Принєсѣтє по́чєсть сщ̄єници пастыре́ва звєрхнѣйшємѹ, принєсѣтє поко́рѹ и ми́рскїи ѩко всѣхъ началнѣйшємѹ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Надъ отца и матерь единого родича не имаеме розумѣти, али также усѣ прироженыи нашѣ и старшіи, такъ мірскыи, якъ и духовъныи… довжны есме у чести имати (XVI ст. *НЄ* 217); Тому поклепу на Златоустого, коротко мовлячи, не вѣримо; бо если Златоустый о мирских промышлял; жебы ся спасали, далеко подобно болшей о иноцѣх, которые ужь и во слѣд спасения пошли (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); Та(к) тєжъ жона́тый ми́рскій, бо(л)шꙋ // ни(ж)ли бє(з)же́нꙋный <грѣшитъ>, єсли́ бы ѡба́два впали вꙋ прєлюбодѣа́нїє (Львів, 1645 *О тайн.* 60–61); **мирскиє (миръскиє, миръстїє, мїрьскиє) люди** *див.* **ЛЮДИ; мїръскїи людиє** *див.* **ЛЮДИЄ; мирский (миръский, мїрскїй) человѣкъ (чловѣкъ)** *див.* **ЧОЛОВѢКЪ.**

2. Земний, сьогосвітній: Не ви(ди)ши ли и(ж) то(т) на пѹти живота вѣ(ч)на(го) стои(т), а ты єщє на пѹти погѝбє(л)но(м) миръско(м) стоиши (п. 1596 *Виш.Кн.* 247 зв.); Хто (ж) єстъ шлѧ(х)ти(ч), то(т) которїй з нєво́лѣ ми́ръскоє кꙋ бг̄оу вырнє(т) (Там само, 257 зв.); И все проти́вноє дѣлають Христови, и не послѣдуть святому Петро́ви, и божую сла́ву мирскою прикрили, и духовный розум пло́тьским помрачили (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); Сего ради пытаю ѡ(т)че преподобне, твоее ст̄ыни житиемъ незлобне, почто ѡстависте ми(р)скую красоту и невидимѹю ищете добротѹ (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 76); И самое его святое єѵангелїе, изали намъ не обявило, же суть покусами діяволскими царства мірскіе, волокучіе до отступеня одъ Бога? (1603 *Пит.* 31); Безпристра́стїє: Нє знєволе́ньє ѡ(т) мїрски(х) краcóт, и по́хотєй (16276 *ЛБ* 6);

у ролі ім., с. Земне, сьогосвітнє: лютѣ тобѣ дш̄о ѡ сѹєтьи ѡ мирьско(м) пєчєшисѧ. и ѡ то(м) плачєши. а ѡ грєсѣ(х) ни ѡдиноє слєзы нє испустиши. (1489 *Чет.* 354).

◊ **кругъ миръский** *див.* **КРУГЪ.**

МИРСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРСКО *присл.* Те саме, що **мирски**: ѩ(к) пє(р)во вꙁ ми(р)скѹ(м) станѹ та(к) и нн̄ь бо рєкомо в дх̄овно(м),… ми(р)ско живєтє и м(д)рѹєтє (1598 *Виш.Кн.* 280).

МИРСТВОВАТИ, МИРЪСТВОВАТИ *діє́сл. недок.* (із ким) (*жити в мирі*) миритися: ты́и стихі́и ѡ(т) почáткѹ свѣта сꙁ собо́ю вꙁ поко́ю живѹтꙁ и миръствѹютъ, а́жъ до конꙁчи́ны свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); А ты́ с тѣми ласка́вє мирствѹєшъ, и Гойныи да́ры на́мъ дарѹєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); Посади́лъ єси́ при бо́кѹ сво́ємъ // грѣшникѡвъ, Разбѡ́иникѡвъ, Мытарєй… и покаѧ́вшихсѧ, с тѣми ми(р)ствѹєшъ (Там само, 28 зв.–29); Грѣшницы Тєбє́ бєз бо́ѧзни вита́ютꙁ… А ты́ с тѣми ласка́во мирствѹєшъ (Там само, 58).

МИРТОВИЙ *прикм.* Миртовий: rusceus, миртови(й) (1642 *ЛС* 358).

МИРТ *ч.* (Myrtus) тирт: myrtus ми(р)т (I пол. XVII ст. *Сем.* 118).

Див. ще **МИРТА.**

МИРТА *ж.* Те саме, що **мирт**: мѵ(р)та. мѵ(р)сіна, дєрєво є́стъ вє вꙁ ло́шє(х) кото́ро-

го ѧгоды ба(р)зо сма́(ч)ны сѹтъ и ти(с)нѹ(т) з ни(х) вино (1596 *ЛЗ* 58); myrtus, мирта (1642 *ЛС* 276).

МИРЩИНА *ж.* Примирення: З винъ мєща(н̄)скихъ старостє идє(ть) в̄ гроши: кѹницы з ми(р)щины старостє ӣ грошє(и) во(и)тѹ д̄ (1552 *ОВол.З.* 200).

МИРЪ[1], МИР, МІРЪ, МЇРЪ, МѢРЪ *ч.* **1.** Вселенна, всесвіт: свєти(л)никъ всєго мїра погоубила зломыслиє(м) свои(м) (1489 *Чет.* 272); В лѣто ѡ(т) со(з)данїѧ мирѹ… в̄ на дє(н) стрѣтєнїѧ гд̄ нш̄єго… В то врємѧ пришли прє(д) на(с̄) и прє(д) нашє право дх̄овноє гражданє града Кома(р)на (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); К(д)ы іс̄ хс̄ мѣ(л) ити на смрътъ. А ѡ(т) повѣдиль тыи слова до ѹчнїковъ свои(х)… вы бѹ(д)тє сталыми, абовѣмь ѧ звитѧжоу ми(р) (к. XVI ст. *УЄ* 31, 81); Мала бо е(ст) капліѧ из моряѧ едина, и ми(р) ѹв(е)с ѹ Бг̄а ѧко паѹчина (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); Лѣта отъ созданія міру 6545 мѣсяца немврія 4 дня, небу подобная и пречудная церковъ св. Софіи въ Кіевѣ посвячена естъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1608); Кни́га глаго́лємаѧ кро́никъ си́рєчь собра́ніє ѡ(т) мно́гихъ лѣтопи́сєцъ ѡ(т) мно́га ма́ло ѡ(т) бытїѧ ѡ(т) сотворе́нїѧ ми́ра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1).

2. (*земля з усім, що на ній існує*) світ: та(к) почиваєть с̄тыи дх̄ъ на нємъ. ѧко солнцє сиѧє(т) во мирѣ. и тако просиѧ(єт) дш̄а єго прє(д) анг̄лы бж̄ьими (1489 *Чет.* 149); Про́то и прикритьа́ нє потрєбова́лъ чл̄къ, і на(г) бѹдѹчии нє стыді́лсѧ. Но ѧко слн̄цє і лѹна́ освѣшва́ючи (!) вєсъ ми́ръ… //… своєю нагото́ю красѹю(т)сѧ; та́кжє и родонача́лникѡмъ на́шымъ попѹщєно бы́ло… рода́чєю охандо́жностью красова́ти(с) (Острог, 1588 *Сур.* 4–4 зв.); Бѹдє́мо тѧ прє(д) всѣми ве́лбити и́стин'ный на́шъ пастырѹ, Nє то́лко на се́мъ єдиномъ мѣ́сци но́ и по все́мъ ми́рѹ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Рєчєнїє жє Ва́шє Таковы(и) подо́бны(и) о́бразъ но́ситъ. Ꙗ́ко ѡ(т) ѹбоги(х) до богатого, ѧ́ко ѡ(т) про́сты(х) до хитрого… ѧко ѡ(т) ничого нє маючи(х) до миро(м) панѹючого… пробѣгли єстє (1598 *Виш.Кн.* 294); ѡ в'торомъ види́момъ ми́рѣ та́къжє и свѣтъ сєй видо́мый, ми́ромъ названъ єстъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); Ви́дѣли бовѣмъ чл̄ка, и нє вѣ́дали жє Бъ̄ є(ст) Вѣ́дали єгѡ́ Сн̄а Мр̄їина, чл̄ка живо́го бѹдѹчого з' ни́ми в' ми́рѣ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123 зв.); Пєрєшли Рыби́твовє вє́сь мїръ, и хо́рого [и нєдѹ́жого єго] знашє́дши до здоро́в'ѧ привєли́ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); Вы на́ то само́є Бг̄омъ избранны и въ міръ въ всѣ стра́ны; посланы. Абы́ то всѣ На́родѡвє чѹли, И къ Бг̄ѹ сѧ прєзъ ва́съ навєрнѹли (Чернігів, 1646 *Перло* 145);

(*земне життя в усіх його проявах*) світ: а коли ва(с) тоє до́брє зра́ди(т)… так' бо рє(ч) всѧкомоу тра́фи(т)сѧ, кото́рый въ ми́ръ богатѣє(т), а нє в' ба̄ (п. 1596 *Виш.Кн.* 254); Не хочєт бог єдности не по єго воли, и за́ то карає т, абы єго знали, // потопом и огнем людей непокорных тѣлу и грєхови и мирови вгодных (к. XVI ст. *Укр.п.* 75–76); цр̄квъ сїо́нскаа ма(т)ка на́ша… розшира́єтъ сєрдцє своє́ радостю вѣчною ѧко ѡбернѹлисѧ до нє́и мнѡ́гїи нарѡ́ды ѡ(т) мо́ряѧ мнѡгоматє́жного ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63); Алє ми ча́съ до Дѣтєй… Жє́бы старостъ, сивизнѹ, облѹ́дного ми́ра. Выслєдивши дознали жє вжє и сєки́ра, з да́вныхъ ча́совъ острит'сѧ (Вільна,

1620 *Лям.К.* 18); Ви́дишъ ꙗ́къ міръ, и по́хоть з҄ свѣ́то(м) прємина́єтъ А творѧ́й Во́лю Божію вѣчнє прєбыва́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41); **въ миръ приходити** — з'являтися на світ: Горє чл҃кꙋ томоу́ И(м) жє събла(з)на въ ми(р) прихо́ди(т). лѣп҃шє бы ємꙋ́ само́мꙋ со́бѣ оу́вѧза́вши ка́мѣ(н) млы(н)ны(и) на шїю и ꙋтопи́ти(с) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.); **мир (міръ, мѣръ) сей, сей міръ** — цей (сей) світ: Неха́й же вас хитро мир сей не полонить, ани пре́лесть до грєха не зъводить (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Ра́дꙋйсѧ Михаи́лє Архїстрати́жє, Ты сла́вєнъ въ мі́рѣ сємъ ꙗви́сѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Бы(л) ли єси в то(и) ска(р) б҄ници, гдє ч(с)ти Короны слава вѣчнаѧ, въ мѣрѣ сємъ стра(ж)дꙋщи(м) лєжи(т) (1599 *Виш.Кн.* 218 зв.); По разоре́нїю сєгѡ́ міра види́мого, и по ѡ́ном҄ ѡгнєнномъ пото́пѣ… настꙋпитъ всѧ́ но́ваѧ; и вѣчнаѧ нє прємѣннаѧ ре́чъ (Чернігів, 1646 *Перло* 143 зв.); **міръ Божїй** — Божий світ: Пре́то ср(д)цє моє́ ѡ(т) ра́дости играє(т) // и Вєсєлыи пѣсни Бгꙋ сво́ємꙋ спѣва́єтъ, ꙗко міръ Бж҃їй на́ зємли ѡглѧда́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 27–27 зв.); **князь мира сего** *див.* **КНЯЗЬ.**

3. (*рід людський*) людство: Тоє приказоую вамь. абыстє миловали ѡдинь дроугого. а єсли мирь ва(с) нєнавидить. видитє, ижє и мєнє пєр҄шє ѡ(т) на(с) възнєнавидѣль (1556–1561 *ПЄ* 416 зв.); Господь наш спаси́тель нищету претерпѣл и во страданіи увесь мир освятил (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своєго єдинородного послалъ, абы кождый вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣлъ животъ вѣчный (Львів, 1605–1606 *Перест.* 49); Вдѧ́чность… Пєтрꙋ Моги́лѣ… ѡдъ Спꙋдєѡвъ… При́ вѣншова́ню свѧ́т҄ хвалє́бныхъ Въскр(с)нїѧ Х҃а Спси́тєлѧ мірꙋ, повиннє а оупрє́ймє ѡ(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291); Абы́ твоѧ́ сла́ва Нб(с)ногѡ Па́на… //… Была́ всємꙋ мірꙋ вѣрнымъ на сп(с҃)нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.–74);

(*люди певної суспільної групи, світогляду*) світ: а та(к) ꙗ… на порзбꙋ ѡ(т)цовъ ꙋнє(в)ски(х)… маю сꙗ пєчаловати… ижєбы они г(с҃)да б҃га просили за королꙗ… и за в҄вє(с) миръ христиꙗ(н)ски(и) и за родичи мои и за мєнє грѣшнаго (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

4. (*люди у великій кількості; громада*) народ: Рєкль ємоу їюда, нє ѡнонь который биль с҄скариѡта. г҃и. ш҄то має(т) быти. ижє ты намь хочєшь сѧ оуказати. а нє мирови (1556–1561 *ПЄ* 413);

у ролі присл. **(всѣ) міромъ** — (*разом, спільно*) миром: Што мы всѣ міромъ, то есть поспулствомъ такъ тутошнимъ, яко зъ околичныхъ далекихъ сторонъ,… видечы, ижъ насъ до соборнои церкви… отправоватъ хвалы Божое не допущоно освѣдчившы, порядкомъ звыклымъ фалу Божую у Кіевѣ у церкви тежъ соборной светое пречистое отправовали (Київ, 1610 *АЮЗР* XI, 61).

5. (*життя мирян; світське життя*) мир: длѧ того, и(ж) кр(с)тъ хв҃ъ на рамо взѧ(л). и з҄ ми́ра вызꙋ(л)сѧ: и пєча(т) на головѣ постави(л), што ю(ж) в ми(р) ѡбратитисѧ нє ма́є(т); ты(м) клобꙋко(м) зна́ти даючи (п. 1596 *Виш. Кн.* 228 зв.); ѡ(в) бо и(з) мира изы(и)дє; и ко бѫдѫщємꙋ вѣ́кꙋ мыслїю пє(л)к҄гримꙋє: а По(д)голєнє(ц) в҄ ми(р) странствує(т), и ми́ръ мы́слъно в҄ собѣ ро(з)ширѧє(т) (Там

само, 230); Покажитє ми ѡ згодѹ вѧжѹчиє гдє ко́й з ва(с) мира сѧ ѡ(т)рєкъ; кр(с)тъ х(с̑)въ на ра́мо взѧ(л); и дшѹ свою в꙾ жи(з)ни се́й вознєнавидѣ(л) (1598 *Виш.Кн.* 274); И мою пустыню да не уничижает, без которое и он сам (если схочет мира свлещися и памяти и жития страстного свободитися…) быти может (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгшаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зрозумѣти можешь (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Подоба́єтъ Єп(с)кпѹ бы́ти нєпорочнѹ,… //… Дїѧкони да быва́ютъ еди́нїѧ жєны мѹжи. Что на пє́рво(м) собо́ри С̑тый Бгоно́сныи ѡ(т)цы… иж в꙾ мїрѣ трѹ́дно бєзбра́чномѹ жи́ты, позво́лили (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 31–32).

◊ **вышнїй (горний) міръ (мїръ)** — рай: И што за́сь Бж(с)тве́нныи Ап(с̑)лѡвє, Ла́скою Всєс (!) Дх̑а спра́вилы жє ѡ(т) концѡ́въ Сты́хъ всѣхъ, згрома́дили пре́зъ Проо́повѣдь кото́рыи бы вы́шнїй мїръ напо́лнили (Київ, 1627 *Тр.* 10); Ики꙾ в꙾ го́рне́м(ъ) мірѣ, сла́вы твои́ нєстєрпи́мои Агг̑лѡвє боѧ(т)сѧ… Нб̑о и зємлѧ прє(д) лицє(м) твоймъ оутѣкає(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **малий миръ** — людина: microcosmos, мали(й) ми(р) (1642 *ЛС* 269).

МИРЪ², МИР, МИРЬ, МІРЪ, МЇРЪ, МЫРЪ *ч.* **1.** (*відсутність ворожнечі; згода*) мир: мѣйтє соль в꙾ собѣ. и мирь имѣйтє [покоуи] мєжи собою (1556–1561 *ПЄ* 164 зв.); а в꙾ тоть часъ изь агг̑ломь бор꙾зо стало м꙾ножєство въиньства нб(с)наго хвалѧчихь бг̑а. и мовили боуди хвала бг̑оу. на высокостѧхь. а на зєм꙾ли мирь и мєжи людо(м) добраѧ волѧ (Там само, 213); Пришє(д)ши тєды прє(д) на(с)… парафѣѧнє цр̑квє с̑тго бг̑оѡавлєнїѧ… всѣ сполє́чнє, мѣ́ючи мє(ж) собо́ю ро́стырки нє ма́лыє ѡ(т) ки́л꙾ка лѣ(т), тє́ра(з) хотѧчи и жада́ючи ѡ(т) на(с) абы ю(ж) з собо́ю ми́ръ и зго́дѹ любо́внѹю оустро́ити… заповѣдємъ послѣдѹючи блгооуго́дно бо̑у в тр̑ци єдиному (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); блгодатию хв̑ою молитвами… с̑тых чѹдотво(р)цєвъ києвски(х) мир имами (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **в миру жити** — жити в мирі: sвѣзды… и са́ми бы́тностю своє́ю и вєли́костю, єдна другóй нє шко́дитъ, но в꙾ мирѹ живѹтъ мєжи собо́ю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. ненум.).

2. (*відсутність війни*) мир: и мы Стєфанъ воєво(да) знаючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишомоу панствѹ… ε(ст) пожиточно заховати ми(р) и поко(и) и(з) иншими панствы прилєжными и сѹсє(д)ными… а здалосѧ є(ст) на(м) слѹшно то(т) ми(р)… ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 *Cost.DS* 491); Аще же и тако аспрным нуждам Святая гора подлегла, но благодатию христовою мир бѣ в конец доселѣ от вохода турков и еничарскаго (бл. 1610 *Виш.Посл. до Княг.* 235); нє сподѣває(м)сѧ жєбы за таки(м) ихъ дѣломъ мѹгъ быти мы(р) межи нами алє нєха(и) бѹдєтъ такъ ѡкъ г(с)дь бгъ изволи(т) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. (*угода сторін про примирення воєнних дій; мирний договір*) мир: а мы ти(ж) розници и нєпрїѧзни, мєжи… єго мл(с)ти зємлѣми… и мєжи нашєи зємли молдавскои ѹложили єсми и ѹгасили и ѹлагаємо и ѹгащаємо, с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь ии на покѹи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); гдєжъ мы хотѧчи с царємъ Пєрєкопскимъ поста-

новєньѧ мирꙋ вєчноє приѧзни вчинити и послали до нєго посла нашого…, а чєрєз нєго… ꙋпоминки послали (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); а тоє вамъ ѡзна(и)ємꙋємъ жє до на(с) присилаю(т) ѡ миръ просꙗчи алє мы имъ до конца нє вѣримъ (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31); здалосꙗ тє(ж) намъ и ѡ то(м) вашомꙋ ца(р)скомꙋ вєличєствꙋ ѡзна(и)мити жє пє(в)наꙗ на(с) вѣдомостъ за(и)шла ѡ(т) кнꙗзꙗ домѣника заславъского котори(и) до на(с) присислалъ (!) ѡ миръ просꙗчи (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Na tom nedosyt, miru ne prosit Potocky zdumiły, Na woynu wstaie, szturmy hotuie (1648 *П. про пор.* 201).

4. Спокій, умиротворення: и воспою со ан҃глы. слава в вышни(х) бо҃у. и на зємли миръ (1489 *Чет.* 111 зв.); пошлєтъ вамъ бг҃ъ миръ, и лѣта блага (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.); Не естъ Царство Божіе годуля (!) албо питва, али правда, и миръ и пустъ правый (XVI ст. *НЄ* 37); вторая сила и моц тое книги: покров и мир, тишину всякую зверху от троичного божества дарующ, абы воздушных духов разум лживый… сего благочестиваго помысла не омрачив (1608–1609 *Виш.Зач.* 204); Видиш Скарго, иж что колико молвиш, — не духом мира и правды божия и не от покоры мытаря смиреннаго и самоукорного, но все от фарысея… слова отригаеш (Там само, 219); Освящения ума, от которого ся и тѣло святит, видити ся не сподобыш и не постигнѣш, — за которым идет в доспѣвших неизреченная радость, утѣха, мир // слава ликование и торжество ровно со ангели (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 245–246); Даєтъсѧ прє́то вѣдати и́жъ поко́й Г(с)дєнь вˢ ми́рѣ и тишинѣ єстъ, фꙋндамє(н҃)тъ а́бовѣ́мˢ кото́рого чл҃вкъ заклада́єтˢ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 62).

◊ **ити (пойти) з (с, съ) миромъ** — (*усталена форма побажання тому, хто йде або залишається*) іти з миром (у мирі): рєкль єи… иди зˢ миром, и боу(д) зˢдорова ѡ(т) нємочи твоєй (1556–1561 *ПЄ* 145 зв.); а тєпєръ идѣ́тє съ ми́ромъ и бо́лˢшъ нє грѣши́тє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 911); Кгды(ж) тоє паноє… ꙋслышали ѡ(т) нєи таковую хо(т) и волю єи… позволили ю(и) и мѣстцє показали на збудованꙗ кєлики… И та(к)… пошла с миро(м) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 10 зв.); **миръ (мирь, мїръ) вамъ (тобѣ)** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир вам (тобі): ми́ръ ва́мъ, по́кой вамъ, нє бо́йтєсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 161 зв.); аг҃глъ гн҃ь съшєдь… рєчє ми́рь то́бѣ… мꙋжайсѧ и крѣписѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166 зв.); вышо(л) ст҃ыи ива(н). на ѡдъно мѣсто. повєлѣлъ копатї ровъ глубокїи. помолї(л)сѧ г(с)у бу҃. и рє(к)лъ. бра(т)ꙗ мїръ вамъ (и) бл(с)вѣниє (1489 *Чет.* 195); **мирь тому домови** — (*усталена форма вітання при зустрічі*) мир домові: вˢ который жє до(м) коли войдєтє, напєрьвѣй мовˢтє мирь томоу домови (1556–1561 *ПЄ* 261); **отпустити с миромь** (кого) — відпустити з миром (кого): нн҃ѣ ѡ(т)поу́сти слоу́гѫ своєго вл(д)ко по гл҃оу твоємоу с миро́мь (XVI ст. *УЄ Літк.* 2); **с миромъ възращатисѧ** — те саме, що **ити (пойти) з (с, съ) миромъ**: и та́ко бл҃гословєнїє (!) прїє(м)ши, и ла(с)кѫ собѣ оу́ ни(х) зъ(є)дна́вши, въ свои полаты ѕ ми́ро(м) сѧ въ(з)вра́щали (п. 1596 *Виш.Кн.* 241).

МИРЪКА *див.* **МѢРКА.**

МИРЪСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЪСКЇЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЪСТВОВАТИ *див.* **МИРСТВОВАТИ.**

МИРЪСТЇЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЬ *див.* **МИРЪ²**.

МИРЬСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МИРЯНИНЪ, МИРѦНИНЪ, МІРЯНИНЪ, МЇРѦНИНЪ, МѢРЯНИНЪ *ч.* **1.** (*той, хто не має духовного звання і не належить до духовного сану*) мирянин, світський, -ого: попы. и дьѣконы. чѣтци и мирѧнє. чада моѣ милаѣ. имѣтєсѧ за вєчнꙋю жизнь. єжє зовєтсѧ нєб(с)ноє цр(с)тво (1489 *Чет.* 362–362 зв.); допусти(ли) миряно(м) нѣѣки(м) до(м)ковъ стары(х) монасты(р)ски(х), в которы(х) за ровны(м) чинш(є)м жили, для поправы манастыра того старо(г) бꙋдова(н)ѣ поправлѣти (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); Будте ж мужествéнъни, иноци и мѣряне, Христос Вам на пóмощь невидимо стáне (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Покажи ми ты въ тых епископѣхъ, не тылко заповѣди Христовы вси еще міряне будучи если заховали, але хотяй одину, которую отъ евангелскихъ словъ заховалъ? (1603 *Пит.* 101); Áще ли хто ѡ(т) мїрáнъ ѧвúтъсѧ протúвѧся и нє покорáѧсѧ сємоу Прáвилꙋ, тíи събѡ́рнѣ ѡ(т) всѣ́хъ нáсъ ѡ(т)лꙋчéни бꙋ́дꙋтъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 13); Слꙋжúтєль тоє та(и)ны водлꙋгъ присто(и)ности и ꙋрáдꙋ єстъ сщ̄єнникъ, алє чáсꙋ потрéбы, éсть ко(ж)дыи чл̄къ св(є)щє(н)никъ, и миранинъ (Львів, 1646 *О тайн.* 18).

2. (*людина, яка належить до непривілейованої верстви населення*) простолюдин: ты тєды дворанúнє, // úли мирани(нє) што знаєшъ и ѧ(к) ѡ(н) є(ст) дꙋрє(н) и нє (з)нає(т) ничого (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МИРЪГОРОДЕЦЪ *ч.* (*мешканець Миргорода або виходець із нього*) миргородець. Вл.н., ч.: Мартинъ Миръгородє(ц) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

МИРѦНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МИСА, МЫСА *ж.* **1.** (*чашкоподібна посудина господарського призначення*) миса, миска: позычил єсми в кнѧза Или… сто гривєн срєбра доброго, роблєного в мисахъ и в тарєлєхъ, в лыжкахъ и в ковшохъ (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); на том жє возє знашли мисъ цєновы(х) пѧ(т)надцє(т) (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); сынꙋ своємꙋ а(н)дрєю тꙋзи(н) лыжо(к) срєбраны(х)… мы(с) шє(ст) вєлики(х) по(л)миско(в) шє(ст) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 76); Кролéвє Єгу́пєтскїи, и́жъ ѓды… Бáнкєтъ ѡ(т)правовали, мѣсто пéршєи потрáвы, стáвлѧли на злóтой мúсѣ трꙋ́пюю гóловꙋ човéка (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941).

2. (*посудина богослужбового призначення*) блюдо: А евангеликове ажъ на онъ часъ, коли его пожываютъ, называютъ Тѣломъ Хрыстовымъ… А коли што зостанетъ на мисѣ, за простый хлѣбъ и за простое вино почитаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); Миса длѧ анафоры (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); Миса самосрибнаѧ з фѣкгурами пра(з)нико(в) бц̄и (Там само, 20 зв.).

Див. ще **МИСКА, МИСОЧКА.**

МИСКА, МІСКА *ж.* **1.** Те саме, що **миса** у 1 знач.: а в трєтє(и) скры(н)цє… пє(р)стє(н)ко(в) золоты(х) пѧ(т)… поѧсо(в) срєбрны(х) трú… ми(ст)цє новы(х) вєликы(х)

двана(д)цє(т) полумиско(в) цєновы(х) два (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); блюдо, миска (1596 *ЛЗ* 28); принєслъ ємѹ трóха на мисцѣ ѡблокъ; и просилъ єгó ѡ вʼспожѣнѧ (!) (поч. XVII ст. *Пчела* 2 зв.); Ласкосрʺдый: Полúзачъ мúсо(к), талéрѡвъ, гортанобʺсєцъ, чрєвобѣсєцъ (1627 *ЛБ* 57); міска patella (I пол. XVII ст. *Своб.* 34); широка міска catinus (Там само, 57); кгва(л)то(в)нє выдравъ…: конє(в), мѣдяную ми(с)ци новыхъ тры, куфе(л) ѡдє(н), талировъ шє(ст) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: Келихъ великій сребреный позлотистый миска, ложка и звезда позлотиста (Київ, 1554 *КМПМ* I (дод.) 6); к тому теж оказовал ми его милост, иж с церкви Блудовское пани Михайловая Свинуская взяла сосуд церковный сребръный келих, миску, звезду и лыжицу (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 108); У олтару: престолъ и жертовникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); мъногие слуги и помочники меноваными пановъ ротмистровъ, олтарь злупили, на ганку, ку обхоженю сакраменту Хрыстова, кѣлихи, миски, ложки, звѣзды съ покровцами ихъ побрали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279); сосуд церковный, миска московское роботы (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); Спрáвишъ тéжь миски, и чáшы, кадúлницы и кѹбки (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

Див. ще **МИСОЧКА.**

МИСНИКЪ *ч.* **1.** Мисник: Свєтлица на склєпє(х) кѹ мєстѹ з болонами з лавами и(з) столомъ… з мисникомъ… в нє(и) всє спо(л)ноє (1552 *ОКр.З.* 147 зв.).

2. Вл.н.: шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский… праве утяжъливе осведчалсе и протестовалъ на противъко… Василеви Гученяти осавулови, Василеви Татарчикови атаманови мисникови… Савъце Чалому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486).

МИСОЧКА *ж.* **1.** (*чашоподібна посудина, в якій подають страву до столу*) мисочка: тые хлопы з одное мисочки поливку албо борщик хлепчют (1598 *Виш.Кн.* 105); за то даровалъ цр̄кви бж̄о(и) золоты(х) 20. и мисо(ч)ку срѣбрною поломаную (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 46).

2. Те саме, що **миса** у 2 знач.: напервей, церковъ ошарпаная, въ той церкви въ олтару сосудъ, келихъ…, мисочка ценовая малая, звезда…, ложка (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); надали єсмо… до цєркви… поѧсъ єдвабный… наракавници… покровци… кєлєх срєбрєный и мисочка и звѣзда ложка всє тоє срєбрєноє (Четвертин, 1610 *ВИАС* I, 10); Мисо(ч)ка длѧ анафоры (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 20).

3. (*тарілка в терезах, на яку кладуть зважувану річ або гирі*) шалька: Шáлка: Мúсочка ѹ вагú (1627 *ЛБ* 157).

Див. ще **МИСКА.**

МИСТАҐОҐА, МИСТАКГОКГА *ж.* Твір Максима Сповідника “Мистагогія”: Катехизы 5, мистакгокга мовитъ: “за всихъ молимосе, которые межы нами померли” (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131).

МИСТЕРЇА *див.* **МИСТИРІА.**

МИСТЕРНЕ *див.* **МИСТЕРНѢ.**

МИСТЕРНѢ, МИСТЕРНЕ, МѢСТЕРНЕ *присл.* Майстерно, досконало, уміло: упоминокъ знаменитый послали… запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованый страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); бꙋрныи вѣтры,… та́къ окрꙋтнє… возвѣ́ѧли, и(ж) въ мгнѣ́ню ѡка́ // богато и мистєрнѣ бꙋдованыи палацы, ꙗ́ко ма(р)нꙋ́ю лѣпѧнкꙋ розламали (поч. XVII ст. *Пчела* 11–11 зв.); Вєсєлєи́лъ о(н) прєм(д)рый напо́лнєны(и) бꙋ́дꙋчи Дх҃а Бж҃гѡ, мѣстє́рнє, дѣло до Цр҃квє, на твєрды(х) матє́рїа(х) дѣ́ла(л) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 42); анєктана́въ… пото(м) оуказа́лъ ланцꙋхъ з ко́сти слоно́вой спра́влєный,… пото́мъ сє́мь ка́мєнїи мистє́рнѣ ри́тыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

МИСТЕРНЫЙ, МѢСТЕРНЫЙ *прикм.* **1.** Умілий, досвідчений: Чл҃къ… са́мъ сєбє наоуча́ючїй зави́дѣти. самооу́кїй зра(д)ца. сна(д)нє хи́трый на злы́й оучи́нокъ. ба́рзо мѣстє(р)ный на нєпра́вдꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

2. (*який робиться з великою вправністю*) майстерний: былъ той часъ,… кгды тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословии анѣ вступу не мѣла въ дворы Божія (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); множє́ство зˢбожа и(з) єгѵ(п)тꙋ, гдє нилюу(с) вы(ли)ва(л), мистє́рнымˢ господа(р)ство(м), і спра́вою. двѣстѣ тисѧ́чъ спа́до(в) до рыма, кож(д)ый ро́къ прово́ди(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 72 зв.); кды поубли́цє… ꙗ́внє вˢ атєна́(х) ѡ́нꙋю [штоукоу] выстави(л), та́къ сѧ люди ба(р)зо дивовали длѧ надо́бного малова́нѧ,… хвалили, жє млодє́нцо(в) атє́нскы(х) пи́лнє мистє(р)ной робо́тѣ припатрꙋючи(х)сѧ жа́ро(м) свово́лной мл(с҃)ти роспали́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273).

3. (*який зроблений, виконаний дуже вміло*) майстерний: напередъ склепъ потаемныи змуруютъ, и такъ мистерный и свѣтлый, въ которомъ мешкане яко царское (бл. 1626 *Кир.Н.* 20).

МИСТЕЧКО *див.* **МѢСТЕЧКО.**

МИСТИРІА, МИСТЕРЇА *ж.* (*християнське обрядове дійство, через яке передається Божа благодать*) Тайна, таїнство: Мѵсти́ріа, а́лболи Та́йны, сꙋтъ видо́мыє зна́ки, и причи́ны инстрꙋмєнта́лныє ла́ски бж҃ои (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 1); Црк҃о(в) ст҃а́ѧ на(д) всѣ ѡбрѧ́ды, на(д) всѣ цєрємо́нїѣ найбо(л)шїй и найзнамени́тшїй,… захо́вꙋєтˢ и зажива́єтъ: то́ є(ст), Лѵтꙋ́рґію ст҃ꙋ́ю, вˢ кото́рой сѧ… Аг҃гл(с)кїй ро́зꙋмъ прєвосходѧ́щїи збавє́нѧ нш҃єгѡ Мѵсти́рїа, а́бо Та́ємницѣ ѡ(т)правꙋ́ю(т) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

МИСТИРЇОНЪ *ч.* Тайна, таїнство: Крещє́нїє є́стъ Мѵсти́рїѡнˢ, а́лбо та́йна, вˢ кото́рой прє(з) позвєрхо́вноє ѡбмыва́ньє водо́ю, ѡбмыва́єтсѧ чл҃вкъ зо всѣхъ грѣхѡ́въ, на дш҃и бꙋ́дꙋчихъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 4).

МИСТР *див.* **МИСТРЪ.**

МИСТРОВСКИЙ *прикм.* (*який належить до обов'язків майстра*) ма́йстрів: Па(н) а(м)брожи(и) вє(с)по(л) с пно(м) во(и)цєхо(м) зє(з)воли(в)шисꙗ зобопо(л)нє пи(л)новати на робо́тѣ вєдлꙋ(г) мистро(в)ской пови́нности своєє. а(ж) до ско(н)чєнꙗ робо́ты (Львів, 1598 *ЛСБ* 324).

МИСТРОВСТВО *с.* (*високе мистецтво, вміння*) майстерність: И ꙗ́ко при мꙋцѣ с кролєвства и пр(о҃)рцства насмѣва́лисѧ, тєпє(р) зась з наоуки и з ми́стро́вства называ́ючи єго ми́стро(м) прє(з) смѣ(х) и закри́тоє мовє́нѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213).

МИСТРОВЪ *прикм.* Катів: а Станиславъ балверъчикъ, не ведати, если за якимъ уфолкгованемъ мистровымъ, чили за припадъкомъ якимъ не стятъ, толко у шии ображонъ, съ пляцу живо увошолъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); кгды проважоный был Иванъ Волошинъ на екзекуцию,... ку церкви манастыра брацкого Луцкого, выскочивъши чернъцове зъ форти з манастыра... того Волошина злодея,... съ рукъ мистровых одняли..., до себе до манастыра его взяли и одпровадили (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547).

МИСТРЪ, МИСТР, МИСТРЬ *ч.* **1.** (*голова духовного або рицарського ордену*) магістр: ѡзнаймꙋємъ, иж за ꙋкривжєньє, а нєсправєдливоє посєганє панства нашого... ѡт мистра и кꙋнторовъ Ифлѧнтскихъ,... ꙋмислили єсмо... тоє нєправды... помъстити (Вільна, 1557 *AS* VI, 22).

2. (*фахівець із якого-небудь ремесла*) майстер: слышали єсмо; што (ж) цр҃квъ наша нєдобрє покрита и каплє(т) на ко(л)ко мѣсцє(х) прото (ж)... авы (!) єстє знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрилы карадомидою доброю цєлою (Ясси, 1566 *ЛСБ* 165); А єсли бы прє(з) нєпи(л)ность мистро(в)скꙋю шкода ꙗкаꙗ в роботѣ сталасꙗ, то(г)ды... до ты(х) пно(в) мистро(в) вышє помѣнєны(х) бра(т)ство має(т) мовити (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); въ будованью дому, ото того свецкого, хотя многие робятъ, але не вси мистрами суть, што будуютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 801); и(ж) то́ты ми́стрєвє. кото́ри(х) сѧ бы́ло зє вши(ст)ко(г) свѣта на́шло,... мовѧ́чи прє(д) ты́мъ вˢши(ст)ци єдны́(м) ꙗзы́ко(м) ха(л)дєйскы(м). поблꙋ(ди)ли́сѧ ѡколо́ робо́ты... нє ро(з)умѣючи єд҃(н) дрꙋго́мꙋ мо́вы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.); **мистръ попелный** — фахівець із випалювання попелу: маєт кнѧз Роман Єго Милость и мистра своєго попєлного при том попєлє на комѧгох до Кгданска послати (Вільна, 1555 *AS* VII, 10).

3. (*шкільний викладач*) учитель: допюро идꙋ зˢ школы... Ꙗ нигдє // нє бавилємъсє можєшъсє пытати нашого мистра єсли правдꙋ повѣдаю (к. XVI ст. *Розм.* 7–7 зв.); ми́строви вєли́кая потѣ́ха кгды видить ꙋчнѧ нєподлѣ(и)шаго. што далєко болшє в школа(х) и людє(х) хри(с)тїꙗньски(х) мѣти потрєба (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **мистръ школный** — шкільний учитель: Пишєтє ми ѡ дида(с)калѣ а(л)бо ми(с)трѣ шко(л)но(м), ꙗко бы(м) сѧ ѡ нєго по(с)тара(л) (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.);

(*духовний наставник*) учитель: оучитєлїє... и фарисєє видѣли єго и(ж) иль зˢ мытникы и зˢ грєшˢникы. и рєкˢли оучєникомь єго. прошˢто зь явˢными и таиными грєшˢникы мисˢтрь вашь ясть и пиє(т) (1556–1561 *ПЄ* 134 зв.); О чистцу латинском, вымышленом мистром диаволом и его учениками, папами рымскими (1588–1596 *Виш.Кн.* 141); маютъ при собѣ обецаного одъ Христа научителя и мистра правды Духа Светого (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 212); Скоро бо углянул есми у тое ваше писание,... зараз познал есми мистра ваших милостей, славолюбца, а не обеще-

щенного Христа (1598 *Виш.Кн.* 91); латынский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 164); И ꙗ́ко при мꙋцѣ с кролєвства и пр(о҃)рцства насмѣва́лисѧ, тєпє(р) зась з наоуки и з ми́стро́вства называ́ючи єго ми́стро(м) прє(з) смѣ(х) и закри́тоє мовє́нѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 213);

учений-богослов: єсли вша́къ жє роз҄свѣ́титсѧ ꙗкова́ѧ свѣ́тлость, кото́раѧ бы́ ѡ́коую розогна́ла тє́мность, што́ ти ѡ(т) нѣꙗ́кихсь щєбє(т)ливоє и выкрꙋта́цкоє софисти́цкоє бг҃ослѡ́вїи… в мѡ́вѣ ми́стровъ є́сть зада́но (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 9 зв.); а прє́д҄сѧ жъ нє два́ соу́ть створи́тєлѣ, алє єди́нъ створи́тєль. вєд҄жє то́є ми́строви сєн҄тє́нцїй подо́бало, алє спро́снє мы́литсѧ (Там само, 25 зв.).

4. (*службова особа, яка здійснює смертні вироки або тілесне покарання*) кат: Выдають мєщанє доходы тыє на сторожи на кликꙋна и на мистра (1552 *ОКЗ* 38); па(н) фєдо(р) сєнюта… проси(л)… абы чєрєзь ми(ст)ра ѡ(д)но(г) с ты(х) по(и)маны(х) ми(с)ка бы(ло) ѡпытано розумєю(чи) єго бы(ти) ви(н)нє(и)ши(м) в заби(т)ю брата своє(г) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 21 зв.); кгды… Станислав балверчикъ и Ганна столярка, отъ мистра на екъзекуцыю были выведены, там же оная Ганна…, за тотъ выступокъ… презъ мечъ естъ скарана (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475); помененую Анънушу на далшую квестию росказалъ подати кату въ руки, которую взявши мистръ на клюбы, тягнулъ разовъ два, пытаючи (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 450); кгдыжъ… доброволне самое правды поведыти не хотелъ, теды, за таковымъ его добровольнымъ признанемъ, по мистра Ковелского послали (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 457).

МИСТРЬ *див.* **МИСТРЪ.**

МИСУРКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСУРЪКА *див.* **МИСЮРКА.**

МИСЮРКА, МИСУРКА, МИСУРЪКА *ж.* (*шолом із металевою сіткою*) місюрка: Яроша Терлецкого… на робене мисурокъ и сагайдаковъ, до Острога одослалъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 138); Шлє́мъ: Шиша́къ, прилбица, мисꙋрка, гє́лмъ (1627 *ЛБ* 158); мєновитє взꙗто… //… рыштꙋнкꙋ до во(и)ны налєжачого то єстъ; Панъцировъ з мисꙋръками Киръвашами дєсꙗтъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104–105 зв.); взял: пулъторы пары пистолетовъ,… банъдолетъ за золотых шестнадцат,… каръваше — золотых осмъ коштуючие, мисюрку, за золотых шест,… и инъных веле речей,… побрал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

МИТОДАВЕЦЪ *ч.* Той, хто сплачує мито: vectigalis, митодавєцъ (1642 *ЛС* 408).

МИТРА, МІТРА *ж.* Митра: мітра, єпі́скоп҄скаѧ корона и ты(ж) чєпє́цъ (1596 *ЛЗ* 57); И заразъ ихъ милость… князи бискупи и владыкове, убраные въ свое инъѳулы (або и митри) и церъковъные чсти годъные убири…, вошли до церъкви светого Миколы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 28); Оува́сло: Ми́тра, коро́на ст҃и́тєльскаѧ, клє́йнотъ, ношє(н)є (1627 *ЛБ* 136); Арсє́ній врагѡ́въ Кр(с҃)то́мъ побѣжда́єтъ. Жєзло́мъ ѡ(т) цр҃кви волкѡ́въ ѡ(т)пꙋжа́єтъ. Хво́стъ бєзчи́нныхъ плєвъ зчища́єтъ коса́ми, Цно́ты в(ъ)ютъ Ми́трꙋ ст҃и́тєлємъ

сами (Львів, 1642 *Еп.Жел.* тит. зв.); mitra, увяло, корона, ми(т)ра (1642 *ЛС* 270).

МИТРАКСЪ *ч.* Вид коштовного каменю: mithrax, митраѯъ камє(н) (1642 *ЛС* 270).

МИТРИЦА *ж.* Головна пов'язка, хустка; бандаж: mitella, mitrula, ми(т)рица, тканина, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

МИТРОПОЛЕЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛИЙ, МИТРОПОЛІЙ, МИТРОПОЛЇЙ *прикм.* **1.** (*який стосується митрополії або належить їй*) митрополичий: А при то(м)ъ с нами были лю(ди) почєсны(и)… по(п) ѳотиⷨ(н) а маршалѡ(к) митрополи(и) соѳєиски(и) занько (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Ленковая з сынами своими… сами то теж то сознали, ижъ одно озеро… ест митрополье церковное (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); листъ тотъ люди митропольи спа(с)киє з пєчєръскими по половинє (1552 *ОКЗ* 33 зв.); Я, Марекъ Барановский, и я, Павелъ Готорович,… сознаваемъ… иж… были есмо зослаными… //… на гору митрополю Софѣйскую, до попа Филипа (Київ, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 141–142).

2. (*який стосується митрополита*) митрополичий: мы съ обу сторонъ тамъ судьями высылали: зъ руки каноникoвъ Виленьскихъ… пана Добка Скилондича…, а зъ митропольее руки… Волчка Шепелевича (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); я,… хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147); такъ нынѣ ⷨако жє и прє́ждє сєго бра(т)ъство лво́вскоє… по(д) ѡборо́ною и звє́рхностю на́шєю митропо́лєю вѣчными часы быти зоставѹ́ємо (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); тєпє́ръ Пєтрє сла́вы Дока́зѹй… Аза́жъ Ѳро́нъ Митрополїи нє дода́сть ѡхо́ты (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МИТРОПОЛИТ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛИТА, МЕТРОПОЛИТА *ч.* Те саме, що **митрополитъ**: Я княгиня Маруша Збаразская…, ознаймую нинешним листом моим фундацийнымъ до церкви светого славного пророка Илли,… и маетност до ней належачую через преосвященного его милости отца Ипатея Потея,… метрополиту Киевского и Галицкого,… мне теперъ належачую церковъ, на которой фундую на выживене свещенника на три руки поля, то естъ в кождую руку по три ланы (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 387); Року 1641, мѣсяца ноеврия дня осмого, Арсеній Желиборский ставъ епископомъ отъ митрополиты Петра Могилы и Косова епископа и Пузины: три 4-го посвятили в Луцку (1636–1650 *ХЛ* 79); ҃є. абы митрополита в сєнатѣ столє(ц) мѣлъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 182); єго (м)л. помєнєны(и) ѡтє(ц) мє(т)рополита з своєю капитулою маючи ко(н)токвитата(м) (!) кгру(н)то(в) своихъ з кгру(н)тами мєнованыхъ ихъ м(л). // протєстуючихъ до сєла Го(р)болєва,… нуло юрє и ѡ(в)шє(м) и(н) су(м)му(м) прєюдициумъ протє(с)та(н) то(в) уми(с)ли(л)… свои кгру(н)ты з кгру(н)тами… горболо(в)скими…, прилучитъ и собє привласчитъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 202–203).

МИТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТАНСКИЙ, МЕТРОПОЛИТЕНСКИЙ, МЇТРОПОЛИТАНСКИЙ *прикм.* **1.** Те саме,

що **митрополий** у 1 знач.: всѣхъ вєспо(л)… в навѣжє(н)є мѣсцъ с҃тыхъ… запрошає(м), // и повагою столицы митрополита(н)скоє взываємъ (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1–1 зв.); ѡзъначаючи кгру(н)т по право(и) стор[о]нє мєтрополитє(н)ски(и)… // палє(и) шє(ст) дубовыхъ…, поби(т) ро(с)казало(м) (Київщина, 1638 *ККПС* 190–191); **судъ митрополитанский** *див.* **СУДЪ.**

2. Те саме, що **митрополий** у 2 знач.: А затꙑ́мъ пра(в)лю ѡ обра(н)ю Єп(с)ко́повъ, потвєржє́нью, и посвꙗчє́нью, а́лбо постановлє́нью, ѡ Митрополита́нскихꙋ, и пє(р)вонача́лныхъ, и Патриа́ршихъ нра́вахъ (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 9 зв.); Што все тым привилеем вѣчно мѣти о имени Христовѣ хотячи, при печати Митрополитанской, подписом руки нашое ствержаемо (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 222); Сакосъ мїтрополита(н)ски(й)… з пасманомъ бѣлѣмъ свѣтлымъ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 55); Ѡмофо(р) Мєтрополита(н)ски(и), на коци по тры пла(т)ки злотоглаву (Там само, 63); ѡ(т)цꙋ Ієлисєю ѡ(т) п҃ ла(н)кгиша бы(л) ѡ(т)даны(и) листъ мє(т)рополита(н)ски(и) до публикованє (!) (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); а на(д)то выбравши розные доходы метрополитанские з розных протопопий, ему до одбираня повероные,… побрал и на свой пожитокъ обернулъ (Київ, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 785).

МИТРОПОЛИТАНСТВО *с.* Те саме, що **митрополия**: Вѣдомо чиним, иж мы с повинности Пастырства, Митрополитанства Киевского, объехавши парофію нашу и бывши в повѣте воеводства Браславского,… велице утѣшилисмо ся (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 220); мы… чє(ст)ного во иноцє(х) брата… Кириловивича по бл҃годати и власти ѡ(т) вышнєго А(р)хиєрєꙗ… и бл҃гословєнїє(м)… на митрополита(н)ство Києвъскоє ѡ(т) прєстола патриархи… Кирила… собо(р)ны(м) ствє(р)жєнє(м)…, чиновнє по стєпєнє(м)… сотворило (!) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

Див. ще **МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛИТОВЪ *див.* **МИТРОПОЛИТОВЫЙ.**

МИТРОПОЛИТОВЫЙ, МИТРОПОЛИТОВЪ, МИТРОПОЛІТОВЪ *прикм.* Митрополитів: Доходы митрополитовы. Мєдꙋ приходить ѳ҃і кадє(и)… ѕ҃ вєдєръ мєдꙋ з нєго хоживало алє тєпєръ привєрънєно к о(с҃)трꙋ (1552 *ОКЗ* 42 зв.); И оудариль єдинь нѣкоторы(и) зꙋмєжи нихь, на слоугоу арꙋхїєрєѡвого. [владычого. або митрополитового.] и ѡ(т)таль ємоу оухо правоє (1556–1561 *ПЄ* 322); За дозволеньемъ отъ господаря короля его милости и съ митрополитовымъ… мѣнялъ есми съ паномъ Петромъ Яновичемъ… тымъ своимъ имѣньемъ (Луцьк, 1564 *АСД* VII, 28); синóдовый дѣєпи́сєцъ, прєкладáючи на што бы́лъ тóтъ синѡ́дъ зложóный, и выпи́сꙋючи на нє(м) дѣє митрополи́товы и єго товáриства,… нигдє однáкъ… нє припоминáєтъ, абы… проти́вько имъ дє́крєтъ ꙗ́кїй вы́йти мѣлъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 51); Сы́й Събѡ́ръ на пергами́нѣ Пи́смомъ стародáвнымъ, ꙗ́ко жє здє слóво вꙋ слóво и́маши, є́стъ пи́санъ: оу́ нєго жє Пєчáтій завѣ́шєныхъ Осмъ, Митрополі́това. и Єпі́скѡпъскыє (Львів, 1614 *Вил.соб.* 22).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

МИТРОПОЛИТСТВО, МИТРОПОЛИЦТВО *с.* Сан митрополита: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легатъ былъ посланъ, абы за принятемъ его отъ папежа на митрополицтво а позволенемъ пановъ Венетовъ митрополію Монемвасійскую подъ живымъ тои столицы, патріарсѣ Константинополскому послушнымъ, одержалъ митрополитомъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473); ≠ахлг… Пєтръ Могила… вє Лвовѣ посщова(л)ся ѹ стои прчстой на митрополи(т)ство а было при посщєню влд(д)къ д (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

МИТРОПОЛИТЪ, МЕТРОПОЛИТЪ, МИТРОПОЛИТ, МИТРОПОЛІТЪ, МИТРОПОЛЇТЪ *ч.* Митрополит: Ꙗ свщєнноинѡ(к) антоніє Крицки(и) Намѣстни(к) прємдр(с)ти бжиа стоѧ соѳєѧ в Києвє ѡ(т) нарєчє(н)ного ми(т)рополита киє(в)ского и всєѧ рѹси иѡсиѳа вл(д)ки смолєньско(г) (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); хотарь тои с[ва]тѣи монастири… наши слѹги вѣрнии… кѹпно и сь ѡ[тє]ць и молєбник нашь кир Анастасіє бивши митрополит и сь иншими добрими люди… даєм и потврьждаєм (1583 *DBB* I, 86); Тóє прáво вѣдаючи митрополíтъ кíєв(ъ)скїй, и володúмє(р)скїй, лоу(ц)кїй, полóцкїй, пúнᶣскїй, хóлмᶣскїй влады́ковє,… абы и ми ѡ(т) ты́хъ дѡ́бръ ѡ(т)стрыхнєни нє были. оудáлисѧ на тóє абы шалѣ́ли и лѹдíли свѣ́томъ (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 38 зв.); Ку тому за благословєніє(м) и росказанѧ(м) Стєйши(х) ѡцъ Патріархо(в) наши(х). Мєтрополитовъ… и всѣ(х) на(с) дховны(х). Зачáли и дрѹгіє тѧжáри Брéмє(н) дховны(х) на собѣ носити (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); в пато(к) в по пасцѣ єго м(ли) ѡ(ц) митрополїтови ѹчта коштує(т) зло(т) 7 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); То тéды до Архїсщéнникѡ(в) // до Вл(д)къ, до Архїєп(с)кпѡвъ, до Митрополúтѡ(в), и до Патрїáрхѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 88–89); былъ тє(ж) и ли(ст) ѡ(д)… ѡ(т)ца Мєтрополита до… парафиа(н)… ѡ нєпо(с)лушє(н)ство и спротивлєнѧася проти(в) бра(т)ства… ѧко во всє(м) про(д)куючого (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Таѧ то значнѣшаѧ би(т)ва, в которо(и) П: Стєфа(н) снъ ста(р)шїй Ѡ(т)ца митрополита полѣгъ мєжи козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); мы жє блгородиє твоє гдѹ бгѹ врѹчаючи вторицєю нашє прєсылаємъ блвєниє. Писа(н) в Бгоспасаємо(м) градѣ Києвѣ… Силвє(с)тє(р) Косо(в) мєтрополи(т) Києвски(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

МИТРОПОЛИЦТВО *див.* **МИТРОПОЛИТСТВО.**

МИТРОПОЛИЧИЙ *прикм.* Те саме, що **митрополитовый**: Року 1618 месеца февраля 15 козаки запорожскіе на Зверинци офіціала митрополичего, а по нашему протопопу, который былъ посланъ отъ митрополита Ипатія Потѣя до Киева на протопопство,… противъ Выдубицкого подъ людъ подсадили воды пити (поч. XVII ст. *КЛ* 85).

МИТРОПОЛИЯ, МЕТРОПОЛИЯ, МИТРОПОЛЕЯ, МИТРОПОЛІЯ, МИТРОПОЛЇЯ, МІТРОПОЛЇЯ *ж.* (*церковно-адміністративний округ*) митрополія: жалова(л) намъ ма(т)ѳєи игѹмє(н) ѡбитєли стго николы… сѡ (в)сєю ѡ хр(с)тє бра(т)єю на ми(т)рополии лю(ди) што живѹ(т) оу стго спса

на бєрєстовѡ(мъ) на Стєѳана и на Игната и на горностаѧ (Київ, 1508–1523 *ПИ* № 5); Мл҃(с)тию бж҃ию… мы смирєны(и) Арсєни(и) єп҃(с)кпь ми(т)рополи(и) гали(ц)ко(и)… со бл҃(с)вєниє(м) бж҃ии(м) проси(м) вм҃ посполито всѣ(х) правосла(в)ны(х) хр҃(с)тиѧ(н) и дає(м) ва(м) знати ѡ сє(м) младє(н)ци на имѧ сємиѡнѣ (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Тóтъ всємꙋ́ дꙋховéнꙗствꙋ въ всéй росꙗсіи роскáзꙋєтъ, митропóлїєю кієвꙗскою и гáлицкою ѡбладáєтъ (Львів, 1591 *Просф.* 68); гєдєѡ(н) болобанъ… покладалъ намъ многиє причины нєпослушє(н)ства своєго,… ижъ на тотъ часъ… татарє будꙋчи в мѣстє галичи звоєвали, спалили и спустошили столицꙋ цр҃квъ на крилосѣ митропо(л)є(и) гали(ц)коє (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1); Сомоелъ Сенчило, вѣдаючи о намѣстництвѣ головномъ митрополіи нашое отъ насъ злецономъ Іосифу Рутскому, зверхности его спротивилсе въ многихъ речахъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116); и óномꙋ ѧ(к) Пáстырꙋ Рѡссíйскогѡ Блгч҃(с)тїа зáконнє и Прáвилнє налéжномꙋ звы́клоє послꙋшéнство бє(з)посрéднє ѡ(т)даючи, тꙋю с(т): Лáврꙋ вéдлꙋгъ звы́чаєвъ єи старожи́тны(х) зꙗ Мітропóлїи Кі́євскои вы́наѧтꙋю, сáмымꙗ Патріáрши(м) справова(л) дозóромꙗ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 29); шляхетный панъ Стефанъ Вербицъкий,… з Божое и столици апостолское ласъки єписъкопа володимерского и братского, прототронего метрополии киевское… манифестацию заносилъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 230).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО, МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛІЙ *див.* **МИТРОПОЛИЙ.**

МИТРОПОЛІТОВЪ *див.* **МИТРОПОЛИТОВЫЙ.**

МИТРОПОЛІТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛІЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛЇЙ *див.* **МИТРОПОЛИЙ.**

МИТРОПОЛЇТЪ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛЇЯ[1] *див.* **МЕТРОПОЛЇЯ.**

МИТРОПОЛЇЯ[2] *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МИТРОПОЛСТВО *с.* Те саме, що **митрополия**: гдѣжъ я,… хотечи достать душного збавенья и для вѣчистоѣ памети, ижъ была въ сенаникъ митрополій вписана, дала есьми сѣножать Рогатинскую… и на вѣчность записую на митрополство велебному преосвещенному архіепископу, митрополиту Кіевскому (Городок, 1559 *АЮЗР* I, 147).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛЬ.**

МИТРОПОЛЬ *ж.* Те саме, що **митрополия**: А тотъ манасты(р) з вєчисты(х) часовъ за прє(д)ко(в) нши(х) ѡ(т) ко(л)кадєсѧтъ лєтъ и за на(с) сами(х)… бл҃(с)вниємъ нш҃имъ и послушє(н)ствомъ митроп(о)ли киє(в)скоє є(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); Мѡгила слáвный, на Ѳрѡ́нъ Митрополи Встꙋпꙋєтъ гóдне, зꙗ нб(с҃)нои вóли, Ѡ чáсє вдѧ́чный! Ѡ лѣта ст҃ы́и! Дни золоты́и (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

Див. ще **МИТРОПОЛИТАНСТВО, МИТРОПОЛСТВО.**

МИТРОПОЛЬСКИЙ *прикм.* Те саме, що **митрополий** у 1 знач.: Сєла митропольскиє.

Сєло Богриновъ в томъ сєли было є҃і слꙋжобъ. тєпєръ пꙋсто лєжи(ть) (1552 *ОКЗ* 45 зв.); В Києвє городищи старомъ которыє люди митропольскиє сєдѧ(ть) тыє слꙋжъбꙋ… слꙋжать ꙗкъ которы(и) можєть бо ѡтъ татаръ звоєваны (Там само, 46).

МИТУСЪ *присл.* Хрест-навхрест: на знєсѣня нєвѣста ꙋродила дѣтє(и) двоє, которыє сꙗ зросли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) єдинъ, єдино было живоє, а дрꙋгоє ꙋмє(р)лоє и тоє за(с) ꙋмє(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

МИТЮКЪ *ч.* (*вовняна підстилка під кінське сідло*) чапрак: ѡ(д)но сє(д)ло срєбромъ ѡправъноє… митюкъ до нєго золото(м) ґафтованы(и) наполъ шкарълꙗтю чи(р)вонымъ (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.).

МИЦНО *присл.* Рішуче, категорично: Ни(ж)ли єго м(л). пн҃ъ Ти(ш)кєви(ч), противєчи(с) праву по(с)полито(му), чєрє(з) того (ж) уря(д)ника своє(г)[о] на ты(х) добра(х) урядови кгро(д)ско(му)… чини(т) є(к)зєкуцы(и) нє допу(с)ти(л) и ми(ц)но заборони(л) (Житомир, 1609 *ДМВН* 154).

Див. ще **МОЦНО.**

МИШКА *ж.* (Tanacetum vulgare L.) пижмо звичайне: gazella, мишка, пижмо (1642 *ЛС* 206).

МИШОКЪ *див.* **МѢШОКЪ.**

МИШЦОВЫЙ *прикм.* Щільний, міцний: побрати казалъ… узголовий скураныхъ мишцовых дви — за копу грошей купленые (Кременець, 1593 *АрхЮЗР* 1/VI, 98).

МИЯТИ *дієсл. недок., перен.* (*залишати поза увагою*) минати: Претож, далшїе речи и помияю: И для широкости ихъ, не вспоминаю. О зрадци учню, ничъ не вспоминаючи: Овшемъ того бридкого пречъ мияючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 167).

Див. ще **МИНАТИ.**

МІЛЕНЕНКИЙ *прикм. у ролі ім., ж.* Миленька, -ої, любочка: Boday boday toy milenki buwal zdorowenki Sczo nezabul sczo nezabul swoiey milenenki (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133).

МІЛЕНКИЙ, МІЛЕНКІ *прикм.* Миленький, любенький: I nu bráte Truháne milenki Idemo iskáty nászey spożenki (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5); Boday woroha napala tuha Sczo myni rozluczaiet milenkoho druha (серед. XVII ст. *Лір.п.* 133); Dyvoiko, dušenko, milenka mi budeš (1571 *П.про воєв.* 416).

МІЛЕНКІ *див.* **МІЛЕНКИЙ.**

МІЛЇОНЪ, МЇЛЇОНЪ, МѢЛЇОНЪ *ч., перев. мн.* (*велика кількість*) мільйони: ти́сѧчи ти́сѧчїй слꙋжи́ли ємоу, и ти́сѧчныє мѣлїѡны стоѧ́ли пєрє(д) ни(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 53); мы по(д) нєзличо́ныѣ мілїѡ́ны грѣхѡ́въ подлєга́ємѡ, а Бг҃ъ єстъ бєзгрѣшєнъ (Там само, 60); Мїлїѡ́ны Мїлїонѡвъ слꙋжи́ли ємꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 45).

МІЛОВАТЇСЯ *див.* **МИЛОВАТИСѦ.**

МІЛОВНІК *див.* **МИЛОВНИКЪ.**

МІЛОСЕРДІЄ *див.* **МИЛОСЕРДИЄ.**

МІЛЪ *див.* **МИЛЫЙ.**

МІОД *див.* **МЕДЪ[1].**

МІР *див.* **МИРЪ[2].**

МІРО *див.* **МИРО.**

МІРОЛЮБЕЦЪ *див.* **МИРОЛЮБЕЦЪ.**

МІРСКІЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРСКЫЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МІРЪ[1] *див.* **МИРЪ**[1]**.**

МІРЪ[2] *див.* **МИРЪ**[2]**.**

МІРЯНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МІСКА *див.* **МИСКА.**

МІСЛ *див.* **МЫСЛЬ.**

МІСЛОВЕЦЬ *див.* **МЫСЛИВЕЦЪ.**

МІСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*нерозривно поєднуватися*) суміщатися: И тыи чєтыри єлємєнъта, єдинъ съ дрꙋгімъ міствꙋєтъ; и єдна стихиа, дрꙋгой, прєподаєтъ своєго квалѣтатєсъ; албо качєства (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

МІТРА *див.* **МИТРА.**

МІТРОПОЛІЯ *див.* **МИТРОПОЛИЯ.**

МЇЛЇОНЪ *див.* **МІЛЇОНЪ.**

МЇЛОСНИКЪ *див.* **МИЛОСНИКЪ.**

МЇНАТИ *див.* **МИНАТИ.**

МЇНЕЯ *див.* **МИНЕЯ.**

МЇНУТА *див.* **МИНУТА**[1]**.**

МЇРОДЕРЖЕЦЪ *див.* **МИРОДЕРЖЕЦЪ.**

МЇРОЛЮБЕЦЪ *див.* **МИРОЛЮБЕЦЪ.**

МЇРОПОМАЗАНІЄ *див.* **МИРОПОМАЗАНІЄ.**

МЇРСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МЇРСКЇЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МЇРЪ[1] *див.* **МИРЪ**[1]**.**

МЇРЪ[2] *див.* **МИРЪ**[2]**.**

МЇРЪСКЇЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МЇРЬСКИЙ *див.* **МИРСКИЙ.**

МЇРѧНИНЪ *див.* **МИРЯНИНЪ.**

МЇТРОПОЛИТАНСКИЙ *див.* **МИТРОПОЛИТАНСКИЙ.**

МЇРІАДЫ *тільки мн.* (*незліченна кількість; сила-силенна*) міріади: Бо оу́нції познаєшъ, злѝчишъ Мїріа́ды, Ла́твѣй нѣжли Гє́рквлєсъ пєрєпло́въ Цикла́ды (Київ, 1632 *Євх.* 296).

МЛАДЕНЕЦЪ, МЛАДЕНЕЦЬ, МЛАДѢНЕЦЪ *ч.* **1.** Немовля, маля: ѡ иродє злыи. нєч(с)тивыи цр҃ю. што жь ти вчинили младєньци. прошто єси ихъ погоубилъ. оу вифлиѡмє (1489 *Чет.* 274); а то́ то ва(м) зна́мєнїє, найдє́тє младєнца пєлє́нами по́витого, а по́ложєнаго въ ꙗслє(х) (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); иро(д) ꙋби-ва(л) младє(н)цов х(с҃т)а ра(ди) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Ѡ правдивє младє-нє(ц) чоудо́вный! є(ст) бовѣ(м) рєчъ ди́внаꙗ ѡтрочати в животѣ ма́тки своєи скака(т), и вєсєли́тиса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252); Тєды… иѡсифъ и мрїа… // закрыли єго такъ дольго, а(ж) прєстаноу(т) младєнцѣ и дѣточкы оныи забивати (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 142 зв.–143); На́вєтъ єсли бы ма́тка нєпра(з)дна, за х҃а и єго єѵ҃(г)лїє моу́ч(є)ничєство прєтєрпѣла, тє́ды бы нє то́лько ѡ́на а́лє и младе́нє(ц) въ чрє́вѣ єй бꙋдꙋщїй, мꙋчєнико(м) бы зоста́лъ (Львів, 1645 *Наука о тайн.* 14); *У порівн.*: Пє́тръ Ап(с҃)лъ рє́клъ: Ѡ(т)ложи(в)ши вшєла́кꙋю зло́сть,… и вса клє́вєты, ꙗко новоро(ж)дє(н)нїи // младє(н)цы, словєсноє нє лєтивоє млє́ко оулюбѣ́тє (Київ, 1619 *Аз.В.* 82–83);

(*дуже молода, недосвідчена людина*) молодий, -ого, зелений, -ого: єщє єси мла́дєнєцъ. Єщє єси млєкопїи. ѩко жє ты хочєшъ бѣдꙋ воє(н)ника, бьюючогоса и борꙋчогоса, оу ци(ц)ки матєрꙁнєє до(ма) сидѧчи, ро(з)сꙋдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

2. Молодик, юнак: в то(м) мѣ́стѣ младѣнцѣ, є́дного го́стѧ жонꙋ зкгва(л)това́ли (XVI ст. *УЄ* № 29519, 228); єдинь нѣякыи младєнєць шоль за ни(м) ѡболочєны(и) вꙁ простирало по голомь тѣлѣ (1556–1561 *ПЄ* 188 зв.); ви́дѣ(л) є(м) оу́ виде́нїи на го́рѣ синайско(и) мно́го лю(ди) нєзли́чєны(х), а мєжи ни́ми // ходи(л) младе́нєць ста́нѫ висо́кого и склада(л) корѫни на го́лови и(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 36–36 зв.); юно́ша, парꙋбо(к) младе́нєцъ (1596 *ЛЗ* 89); А гдє́ бы са хто са́мъ Гра(м)ма́тїчногѡ хꙋдо́зства нє оу́чи(л) и той дѣ́тємъ и младе́нцємъ чита́ти ю́ж по Славе́нскꙋ оумѣ́ючимꙋ до выоучєнꙋѧ подава́ти єи ма́єтъ (Єв'є, 1619 *См.Гр.* 4); оны(и) то юно́ша Алꙋбо мла(д)нє(ц), нє пришо(л) бы(л) ты(м) спо́собо(м) и(ж) бы ма(л) испрꙋбо́вати ха̄... алє довꙋнѣма(л) собѣ и(ж) бы ѩкїи лѣ́пꙋшїи за́повѣди ма́ли бы́ти (1645 *УЄ* № 32, 132); та́къ сє на оногѡ младе́нца розгнѣ́валъ жє єгѡ лꙋ́комъ вєлми бїючи заби́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.).

Див. ще **МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛАДЕНЕЦЬ *див.* **МЛАДЕНЕЦЪ.**

МЛАДЕНСКИЙ *прикм.* Юнацький. ◊ **братство младенскоє** — (*культурна й національно-релігійна організація юнаків*) юнацьке братство: Внєсєна тє(ж) была про(з)ба бра(т)ства младє(н)скаго, до пн̄овъ брати(и) строны фꙋ(н)дации ѡны(х), при цр̄кви сто̄го ѡ(т)ца нашєго Ѡнофриѧ, тоє дєлѣбєровано до болшости брати(и) з обє(т)ницєю вє(д)лугъ слушности (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 38 зв.).

Див. ще **МЛАДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНСТВО *с.* Дитинство, молодість: скло(н)ныє сꙋ(т) мы́сли лю(д)скїє кꙋ зломꙋ ѡ(д) младє(н)ства, а єсли бы нє помогло лѣка(р)ство бж̄їє. ꙋпада́є чл̄къ внє(т) в го(р)шїє ре́чи (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 44).

МЛАДЕНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (чим) Уподібнюватися до дитини: Nє дѣ́ти бывайтє оумо́мъ, а́лє зло́стю младєнствꙋйтє, оумо(м) жє доскона́ли быва́йтє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82).

МЛАДЕНЧЕСКИЙ *прикм.* (*властивий дитині*) дитячий: По ѡбѣдѣ в суббо́ту має(т) да́ска(л) з дѣтьми намовлѧтиса ча(с) нємалы(и),... ꙋчачи и(х) стра́хꙋ бж̄їємꙋ, и ѡбыча́ємь встыдли́вы(м) младє(н)чє(с)ки(м), ѩко маю(т) бы́ти во цр̄кви про́тивъ бг̄у (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); **младенческоє братство** — те саме, що **братство младенскоє**: На про(з)бꙋ младє(н)чєскаго бра(т)ства постановили абы два браты з брати(и) наши(х) при єлєкциѧ(х) и(х) та(к)жє и при ѡ(д)даваню рахꙋнъковъ дєпꙋтованы были (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛАДЕНЧЕСТВО *с.* Юність; молодість: adolescentia, младє(н)чє(с)тво (1642 *ЛС* 70).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛОДЕНЧЕСТВО**.

МЛАДЕНЧИКЪ *ч.* **1.** Немовлятко, малятко: Єv(г)листа выписоує(т). ѡ соудїи, который сѧ бг̑а нє бояль,… тыжь якь х̑с младєнꙗчики которыи єщє нє мовили коу собѣ пригорьтає (1556–1561 *ПЄ* 298 зв.).

2. Юнак: adolescentulus, младє(н)чикъ (1642 *ЛС* 70).

МЛАДШЇЙ *прикм. в. ст.* (*менший за віком*) молодший: Ста́ршїи сн̑ъ розоумѣ́єтсѧ правє(д)нїи лю(дє) а мла(д)шїи сн̑ь… знамєноу́є ста́нъ грѣ(ш)ны(х) лю(ди) а оупа(д)лы(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 11 зв., на полях).

Пор. **МЛАДЫЙ.**

Див. ще **МОЛОДШИЙ.**

МЛАДЪ *див.* **МЛАДЫЙ.**

МЛАДЫЙ, МЛАДЪ *прикм.* (*який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний*) молодий: мл(с̑)тию божию воєвода господа(р) зємли мольдавскои Пишє(м)… пано(м) мєщано(м) лвовски(м) вси(м) посполитє та(к) стары(м) ѩко и млады(м) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Вѣдомо же ти бу́ди о приношеніи за усопшаго, якоже бо хто за дитя свое младое хорое масло, свеща, кадило во церковъ принесеть… вѣрѹ́й, иже свеща и масло и прочая во избаву умерꙋшаго приношенія приятна есть (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр.лют.* 129);

(*про вік*) молодий: и поча(л). ананиѧ ноудитисѧ. абы х(с)въ бж̑ествѣныи ѡбразъ написати. заноу(ж) иногды быва(л). мла(д) х(с)ъ. а иногды старъ (1489 *Чет.* 267); Владиславъ III младъ на кролевство былъ взятъ Угорское (поч. XVII ст. *КЛ* 74); Тогó сь ты Бг̑а доброт-ли́вогѡ, Нєвиди́могѡ. [Вєтхогѡ дéнꙋми, ѩкѡ ѡтрочáтко мла́доє;] Види́мымъ на́ зємли ѡгладáла, И розрадова́нною дш̑єю цѣлова́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.);

(*властивий тому, хто має небагато років*) молодий: Ѡста́токъ и почáтокъ а(ч) мла́домѹ́ а́лє мд̑ромѹ́ бачє(н)ю вш̑и Кнѧ(ж) мл(с)ти порѹ́чáєтсѧ, кгды(ж) за сѣди́ны мѹ́дрость, а за лѣта старости животъ побо(ж)ный соломонъ поло́жилъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 3).

Див. ще **МЛОДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШЇЙ.**

МЛАДѢНЕЦЪ *див.* **МЛАДЕНЕЦЪ.**

МЛАДѢТИ *дієсл. недок.* Молодіти: lenteo, Lento, as, мякчу, мякчѣю, младѣю (1642 *ЛС* 253).

МЛАТЪ Молот: tudes, млатъ (1642 *ЛС* 405).

Див. ще **МОЛОТЪ[1].**

МЛЕВО *с.* Те саме, що **млыво**: пожитковъ имъ належачихъ одоймоватъ не маемо сами на себе, а ни на кого иншого, кромъ волного млева на потребу свою, дворную, во всихъ млынахъ, безъ черги и безъ мерки (Каменица, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343).

МЛЕКО, МЛѢКО *с.* **1.** (*біла рідина, яка виділяється молочними залозами жінок після пологів для годування дітей*) молоко: ѡ(т) своихъ сты̑(х) пєрсєи прєчисты(х). сты̑мъ млѣко(м) питала (1489 *Чет.* 47 зв.); Сн̑ѹ́ Бж̑ій блгословє́нный. На́ зємли пло́тїю ѩвлє(н)ны(и). ѩкѡ да́лєсъ сѧ Пєлєна́ми повúти, И ч(с̑)тои Па́ни Млéкомъ кормúти (Чернігів, 1646

Перло 56 зв.); Дѝвєнъ Бг҃ъ..., котóрый..., жѝвитъ и кóрмитъ всє створéнѧ, тóй жє Бг҃ъ Правдѝвы(и)... потрєбꙋєтъ пóкармꙋ, и кóрмитъсѧ Млéко(м) прє҃ч(с)тои Пáнны (Там само, 59).

2. (*рідина, одержувана від сільськогосподарських тварин, як продукт харчування*) молоко: ѡ(т) мѧса и ѡ(т) млєка. и ѡ(т) иньши(х) ѣдѣнии. прото жь подабаєть на(м) блюстисѧ (1489 *Чет.* 175 зв.); ісаиа пр(о҃)ркь... мови(т). пастырєвє па(с)тырєвє бєрєтє ѡ(т) ѡвєць мои(х) млєко и волноу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 183); оказалъ ихъ Богъ всѣмъ на яво, и отъ церкви ихъ, // яко пагубныхъ и драпежныхъ волковъ, которіе толко волну і млеко брали,... изгналъ (1603 *Пит.* 102–103); Ра(н)гиѳéры. рєинєнъ. нá ты(х) возѧ(т) што хóтѧ(т), доѧтъ млéко ѣ(к) оу коро(в) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.).

3. Секреція бартолінових труб; піхвова рідина: А тóє що идє прєзъ тѣло; ѣкѡ пóтъ, млéко, сéмєнъ, и ѝныи плюгáвства; всé тóє состáнє внѣ тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.).

4. *Перен.* Духовна пожива: которіе въ лѣтѣхъ дорослыхъ або зуполныхъ будучи потребовали млека, то естъ науки, на початку легкое и поволное (1603 *Пит.* 107); Ѡ(т)ложи(в)ши вшєлáкꙋю злóсть, и всѧкїй фáлшъ,... ѣáко новоро(ж)дє(н)нїи // младє(н)цы, словєсноє нєлетѝвоє млéко оулюбѣ́тє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 82–83).

◊ **медъ и млеко** *див.* **МЕДЪ.**

Див. ще **МОЛОКО.**

МЛЕКОПЇЙ *ч. зневажл.* Молокосос, шмаркач: єщє єси дєтина; єщє єси млáдєнєцъ. єщє єси млєкопїй. ѣáко жє ты хочєшъ бѣдꙋ воєнника бьючогосѧ и борꙋчогосѧ, у ци(ц)ки матер҆нєє до(ма) сидѧчи, ро(з)сꙋдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

МЛЕЧКО, МЛЕЧЪКО *с.* Молочко. Вл.н., *ч.*: вєли насъ люди... сєла... Лѣховъского... ажъ до ставꙋ которы(и) ставъ панъ млєчко зємєнинъ бєлзъски(и) заставилъ (1546 *ОГ* 57 зв.); Его Мил. Панъ Писаръ земъскій Берестейскій осветъчалъ пилъне на... Пана Маколая (!) Млечъка Хоружаго Оршанъскаго о то, ижъ Єго Мил. поразумевъшисе с... маткою сыновицы Ихъ Мил...., тую сыновицу... до малъженъства безъ... ведомости Ихъ Мил. взялъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

МЛЕЧНИЙ *прикм.* Молочний: lactarius, a, um, млєчни(й) (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНИКЪ *ч.* Молочник: lactarius, i(i), млєчникъ (1642 *ЛС* 248).

МЛЕЧНО *с.* Молоко, молочна страва: Повѣдь же ми, которая сторона большей ламаетъ тые правила апостольскіе: чы Рымляне, постячы суботы... чыли Русь же кильканадцатъ середъ и пятковъ не дбаючы на правило апостольское пожываютъ мяса и млечна? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218).

МЛЕЧНѢТИ *дієсл. недок.* Перетворюватись у молоко: lactesco, is млєчнѣю (1642 *ЛС* 243).

МЛЕЧЪ *ч.* **1.** (Euphorbia peplus L.) молочай городній: Ѣко бовѣ́мъ млє(ч), подóбный єст҆ салáтѣ, сѧа впра(в)дѣ сóлодка а тáѧ горка (Вільна, 1627 *Дух.б.* 69); peplos, яри(й) млє(ч) трава (1642 *ЛС* 305).

2. (*чоловіче сім'я в риб*) молочко: Млєчъ lac piscium (1645 *Уж.* 24).

МЛЕЧЪКО *див.* **МЛЕЧКО.**

МЛИВО *див.* **МЛЫВО.**

МЛИНАРЪ *див.* **МЛЫНАРЪ.**

МЛИНИЩЕ *див.* **МЛЫНИЩЕ.**

МЛИННЫЙ *див.* **МЛЫННЫЙ.**

МЛИНОВЦѢ *мн.* (*мешканці с. Млинів*) млинівці: а с боршова коваль золота҂ рꙋка…, а з ҂а(х)торова лꙋци(к) гра(н)ка тивонъ…, а млиновцѣ всѣ были (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2).

МЛИНОВЫЙ *див.* **МЛЫНОВЫЙ.**

МЛИНОК *див.* **МЛЫНОКЪ.**

МЛИНСКИЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛИНСКЇЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛИНЪ *див.* **МЛЫНЪ.**

МЛОДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЬ *ч.* **1.** Немовля, маля: Ис тое (ж) сѣмени бы(сть) ста҂ дѣва. з дому давыдова родители мѣла, Абы до(л)гъ заемныи за на(с) заплатила, и чистою дѣвою млоде(н)ца родила (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 92); Вс҂ако жь ба́бы бо҂ялис҂ бг҃а, и нє оучини́ли во́длꙋ(г) приказа́нь҂а цр҃а҂ єгу́пєцкогѡ, а́лє захова́ли и млоде́нцовъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Хлопець, підліток: мєнє млоде́нцємъ єщє до оучти́выхꙋ наꙋ́къ… оустанови́ли (Єв'є або Вільна, 1616 *Прич.отех.* 5 зв.); А дл҂а справова҂нь҂а всѣхъ тыхъ млодє(н)цовъ и всєи школы…, має(т) игꙋмє(н) з братиєю брата змєжи сєбє на то згожого рєкторомъ ѡбрати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 67); то́є бовѣмъ сло́во, хвалє́бно вꙋ о́нъ ча́съ было, ґды наꙋ́ки квитнꙋли, вꙋ наꙋ́кахꙋ с҂а тє(ж) нє оспа́лє млоде́нци цви́чили, и оди́нъ на(д) дрꙋго́го почтє́ный тымꙋ сло́вомъ быва́лъ (Київ, 1627 *Лим.* 4 ненум.); А при тыхъ ѡтрѡ́кахъ, и Вѣрша(х); ма́єтъ ҂акі́й Млодєнє(ц), мо́вити ѡра́цію сі́ю до слꙋха́чѡвъ, поважнє (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

3. Молодик, юнак: гъ҃… дотькноульс҂а ѡдра… //… и рєкль мꙋлодєнꙋчє тобѣ мовꙋлю вꙋстань (1556–1561 *ПЄ* 240 зв.–241); из вєлі́кою оучти́востю… зꙋ ѡ́ноє пє́чи выході́ли ѡныє млодє(н)ци (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); Албѡ ҂а́къ вꙋ одно́мъ мѣ́стѣ мно(з)ство людє́й є́стъ, зꙋ кото́рыхъ одны́ дѣ́ти и нжмо́в҂атъка, а дрꙋгїи млодє(н)ци и мꙋжи́: а вси зꙋ одногѡ жро́дла бєрꙋ́ть во́дꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 311); тꙋю таблицꙋ прислалъ млодєнє(ц) зꙋ Слу(ц)ка П. Ждан Ско(ч)кєвичъ (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); По мно́гихъ дні́и жона єгѡ ѡ́боротила о́чи на млоде́нца квитнꙋ́чогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛОДЕНЕЦЬ *див.* **МЛОДЕНЕЦЪ.**

МЛОДЕНЧЕСКИЙ, МЛОДЕНЧЕСКЇЙ *прикм.* (*властивий юнакові*) молодечий, юнацький: оумыслы млодєнчєскїє ѡгнє(м) но́вы(м) хо́ти спро́сной нє ро(з)жари́ла та҂ то штꙋка вєнє́ры па́кно(ст) пока́зꙋюча҂ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); взялємъ… на сєбє повѝнностꙋ, абы(м) ча́сꙋ кви́тнꙋчого вєсєнногѡ, ва́шомꙋ квитнꙋ́чомꙋ дѣти́нномꙋ и млодє́нꙋчєскомꙋ вѣ́кꙋ… Писмъ сты(х) зобра́вши, вамꙋ…, в да́ръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

Див. ще **МЛАДЕНСКИЙ, МЛАДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛОДЕНЧЕСКЇЙ *див.* **МЛОДЕНЧЕСКИЙ.**

МЛОДЕНЧЕСТВО *с.* Молодість; юність: Ко́ждого дна оумира́емѡ, ко́ждогѡ дна ча́стка живота на́шогѡ ѡдыймꙋ́ѥтсѧ,… нѥмова(т)ство оутра́тилисмѡ, пото(м) дѣти́нствѡ, пото(м) млодє(н)чєство (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 938).

Див. ще **МЛАДЕНСТВО, МЛАДЕНЧЕСТВО.**

МЛОДЗЯНЕЦЪ, МЛОДЗѦНЕЦЪ *ч.* Хлопець, юнак: А млодза́нє(ц) ѡны(и), котрый то за ни(м) здале́ка пома́лоу шо(л) в простира́длѣ ты́лко само(м):… то іа́ковъ бы(л) бра(т) хв̄ъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.); ту(т) за(с) в мѣстѣ шє(с)ти млодзя(н)цовъ каждои нєдєлѣ… до послугъ цє(р)ковъны(х) абы спосро(д) сєбє прєзє(н)товали (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 32).

Див. ще **МЛАДЕНЕЦЪ, МЛОДЕНЕЦЪ.**

МЛОДЗѦНЕЦЪ *див.* **МЛОДЗЯНЕЦЪ.**

МЛОДОСТЬ, МЛЬДОСТЬ *ж.* (*період життя від підліткового до зрілого віку*) молодість: мы… жаловали єсмы их осѡбною нашєю милостію и дали и потврьдили єсми им ѡт нас оу нашєи зємли оу молдавскои их правꙋ́ю ѡтнинꙋ́ и дѣднинꙋ́ сєло на Проутѣ на имѣ Вєликіи Боан и съ оусими прикꙋ́тки що тѣгал на них за тоє сєло вь мльдости братанича г(оспо)д(ст)ва (Хуші, 1528 *DBB* I, 26); просимъ абы листы сєимовыє… рускими литєрами и єзыко(м)… писаны… были, кгды(ж) з млодости иншо(г) писма ѡ(т)цовє нш̄и ꙋ́чи(т) на(с) нє давали (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34).

Див. ще **МОЛОДОСТЬ.**

МЛОДЫЙ *прикм.* (*який не досяг повного віку, зрілості*) молодий: млодых подъсвинкѡвъ седмнацятъ (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

Див. ще **МЛАДЫЙ, МОЛОДЫЙ.**

Пор. **МЛАДШІЙ.**

МЛОДѢТИ *дієсл. недок.* Молодіти: Млодѣю (1643 *Уж.* 33 зв.).

Див. ще **МЛАДѢТИ.**

МЛОСТЬ *ж.* (*знемога, втома*) мліть: Часомъ отъ зною, то отъ горачности Опрочъ хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

МЛОТЪ *ч., перен.* Нищівна сила: Ѡ сро́кгаѧ сме́рти,… Бода́й бы́ в᷑про́дъ, вꙋ́лка́на мло́ты та́ скрꙋ́ши́ли,… Нижли бы сѧ мѣ́ла Ѡц̄а на́шєго порва́ти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 12).

Див. ще **МЛАТЪ.**

МЛУТЪ *ч.* Висівки: а ѡ(н) южь бы быль ра(д) насытити чрєво своє, ѡ(т) рожєць [або млоутомь, або ѡтроубѧми] которыи єдали, свинѣ. алє и тыхь никто нє хотѣль ємоу дати (1556–1561 *ПЄ* 289).

МЛЫВО, МЛИВО *с.* (*перемелювання зерна на борошно; помел*) мливо: А сихъ лѣтъ платꙋ́ того ємꙋ́ нє дають нижли маєть ѡнъ на пꙋ́шкарьство домъ в мєстє и ко(р)чмꙋ́ вольно… ѡтъ подачокъ и ѡтъ подъводъ и мливо ꙋ́ млынє городовомъ бєзъ мєряки (1552 *ОВол.З.* 195); С тыхъ жє млыновъ вє(р)хꙋ́ писаныхъ млыва на ѡбє цє(р)кви по дню в нєдєли (1552 *ОЖЗ* 125); Млыны ѡдинъ по(д) мєстомъ на рєцє богꙋ́ ꙋ́ того три кола на мливо… дрꙋ́ги(и)

по(д) мєстомъ на рєцє вєсницы… двє колє на мливо… идєть ѡтъ млива мєра дєсѧтаѧ (1552 *ОВін.З.* 134).

Див. ще **МЛЕВО.**

МЛЫЙ *прикм.* (*кволий, немічний, розслаблений*) млявий: и пристоупили к нємоу народовє mnosи. имаючи зꙋ собою хромыи, слєпыи, и нємыи, и мꙋлыи. // и ины(и) многы(и) (1556–1561 *ПЄ* 71–71 зв.).

МЛЫН *див.* **МЛЫНЪ.**

МЛЫНАРСТВО *с.* (*один із видів промислу*) млинарство: которое млынарство у млыне Голешовскомъ с третею мерою и з грошомъ третим мыта гребелного, за куплею своею у пушкаря луцкого; держал и вживал есми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270); А на ꙋфꙋндованьє шпиталѧ,… маєтъ Єє Милость пани дѧдинаѧ моѧ, въ пана Василѧ Капли млынарство Бєлобєрєзскоє кꙋпити (1577 *AS* VI, 78); И на ѡнꙋю кꙋплю млынарства, маєтъ Єє Милость взѧти листъ владыки Володимєрского позволєный (Там само, 79).

МЛЫНАРЪ, МЛИНАРЪ, МЛЫНАРЬ *ч.* Мірошник, мельник: Грєбли ꙋ млына того двє части направꙋють зъ замъкꙋ а трєтюю часть млынаръ (1552 *ОВол.З.* 196); а въ иншихъ млынехъ млынаре жадныхъ сумъ не маютъ — волно ихъ одменяти будетъ (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 343); у Павла млынаря, роскидавши самое будоване млына, взяли стамтоль розмиру пшеницы мацъ осмъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 402); а при томъ грабєжꙋ тієжъ насланци слꙋги боѧровє поданіє и дракгановє… Юска Пилипа И Игната млинара мєщанъ барзо збили (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1); ксендзъ Анътоний Янишевский… //… противъко… Опанасови садовъникови, Лесъкови резъникови,… Мискови млынарови, Насъти бондарцы,… и инъшымъ всимъ подданым… //… оферовалсе правъне чынити не занехали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154, 155, 157).

МЛЫНАРЬ *див.* **МЛЫНАРЪ.**

МЛЫНЕЦЪ, МЛЫНЕЦЬ *ч.* **1.** (*невеликий млин*) млинок: а на Володавє млын и мєлник, а к томꙋ на Шꙋминѣ млынєць кн‹ѧ›зю Андрѣю достал‹осѧ› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); aszczo sia tycze dwoch stawkow na redce (!) na Pucowce, pod samym mestom, odyn stawok y mlyneć, niż my powedajut, jż wsi pospoł zasypały y młyn sprawiły (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); Къ тому тежъ двору и имею Берестечку, кгрунтъ пашный и сеножатный; двору и людемъ належачый, и часть у ставкохъ и во млынцу (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); селце Сушибаба зъ млынцемъ,… село ворона зъ млыномъ (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 374).

2. (*ручний млин*) млинок: млынє(ц), рꙋчны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

Див. ще **МЛЫНОКЪ.**

МЛЫНЕЦЬ *див.* **МЛЫНЕЦЪ.**

МЛЫНИЩЕ, МЛИНИЩЕ, МЛЫНИЩО *с.* (*місце, де знаходився млин*) млинище: Тые люди добрые… границу указали тым обѣма землямъ: рѣку Дарницу, на которой же рѣце и млинища, што перед тым от стго Николы Пустынского млинъ былъ (Київ, 1508–1509 *АрхЮЗР* 8/IV, 160); его милость далъ имъ, къ ихъ манастырю святого Николы

Пустыньского, млынищо пустое на рѣцѣ на Дарницѣ, гдѣ бы они мяли собѣ млынъ справити для пожитку манастырьского (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 52); тыи имєньꙗ… со всими людми и зє(м)лѧми па(ш)ными и бортными… з млыны и млынищи и и(х) вымє(л) ки… потвє(р)жає(м) ты(м) то приви(л)ємъ нш̄имъ кн̄зю ѳєдорꙋ (Краків, 1527 *Гр. СВ*); я… даю и дарую и записую… малжонку моему… //… третюю част тых именей моих…, его милости самому… дѣтемъ и напотом будучим счадком з дворы…, зъ ставы и ставищи, з млыны и млынищы… зо всими пожитки и пошлинами (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 82–83); маеть и волен // будеть пан Василей Гулевич… тые именя мои… з лесы,… ставы, ставищами, млыны, млынищами… держати и вживати (Затурці, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 282–283); єго королє(в)ская м̄(л)сть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность… Данилу Дєдичову з лю(д)ми служє(б)ными,… и(з) млыни, и(з) млынищи (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

МЛЫНИЩО *див.* **МЛЫНИЩЕ.**

МЛЫННЫЙ, МЛИННЫЙ, МЛЫНЫЙ, МЬЛЫННЫЙ *прикм.* Те саме, що **млыновый**: лѣпшє бы ємѫ самóмꙋ сóбѣ оувѧзáвши кáмѣ(н) млы(н)ны(и) на шїю. и ꙋтопи́ти(с) в глѫбинѫ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 30 зв.); А єслї бы жє сблазнил єдїног ѡ(т) малых сихь вѣрующих въ мꙗ. лѣпшєй было бы ємоу áбы был завѣшон камєн мьлынный на шїю єго и́ ввєржєн въ морє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 61); лѣпшє бы такомоу оувѧзавши събѣ на шїю камє(н) мли(н)ныи и потопїти(с) оу водѣ, нѣ(ж)ли лю(д) събла(ж)нѧти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 136); то(т) млы(н) мо(и) ѡбычає(мъ) тата(р)ски(мъ) с о(г)нє(м) запали(л) збожє вшєлѧкоє ꙋ млынє бꙋдꙋчоє и скрыню ѡ(д) би(в)ши замо(к) внивє(ч) ѡбє(р)нꙋлъ и начи(н)є млыноє до сєбє побра(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 24); Жрънóвъ: Жóрна, або млынны(и) кáмєнь (1627 *ЛБ* 37); **коло млынноє** *див.* **КОЛО[1].**

Див. ще **МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНОВЫЙ, МЛИНОВЫЙ *прикм.* (*який стосується млина*) млиновий: трєтюю часть… имѣньꙗ нашого продали єсмо… кнѧзю Ильи… Ѡстрозскомꙋ… и з гаєм и з ставом,… //… и з млыновою частью, котораꙗ на мєнє приходила (Острог, 1537 *AS* IV, 72–73); и по(д)нє(с) нѣкоторы(и) а(н)гє(л) мо(ц)ны(и) камє(н) ѧкобы млиновы(и) вєлики(и) и вкину(л) ꙋ морє (XVI ст. *КАЗ* 649); И тамъ же, въ Микулине, виделъ есми млынъ зопсовано, кола и всю снасть млиновую поламано, порубано (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/I, 44); В того ж Го(р)дєя…, жєлєза вси млыновыє поѡ(т)бирано в то(м) млынє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 114); а до того золотыхъ полских сто на кождый рок з аренды моеи мѣсцкой корчемное и млиновой от арендара кожъдого до рукъ отца игумена завше доходити мает (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 477); **коло млыновоє** *див.* **КОЛО.**

Див. ще **МЛЫННЫЙ, МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНОКЪ, МЛИНОК *ч.* Те саме, що **млынецъ** у 1 знач.: А позволили есмо князю Федору от городища Зименского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати, и ставокъ заняти, и млынокъ збудовати (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); На реце Тури

гребля, форостомъ занятая, на той гребли млынъ рубленый,… въ немъ колъ мучныхъ 2, другий млынокъ вешнякъ на речце Березницы, коло в немъ мучное 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); млынки обадва, нижній и вышній, подъ тоеюжъ горою на рѣчцѣ Олшанцѣ съ поддаными, на томъ же кгрунтѣ мешкаючими, придаю (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 71); взглядом которого уряду тому ж войту для обыйстя его з ласки нашое гетманское даемо млинок Лопатинский (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 146).

МЛЫНСКИЙ, МЛИНСКИЙ, МЛИНСКІЙ, МЛЫНЪСКИЙ *прикм.* Те саме, що **млыновый**: сын мой небожчикъ пан Гаврило Яновичъ Загоровский, за живота своего тую часть свою именя своего отчизного… то ест двор з людми, зъ землями…, и с половицею млына и пожитков млынскихъ,… мне матце своей дал, даровал и на вечность записал (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 380); нб҃о пе́рво(г) порꙋше́нѧ. кото́роє и́ныи, всѣ обро́ты нєбе́сныи за собо́ю та́гнєтъ: ꙗ́ко шєстѣр҆нѧ млынъскаѧ, и обраща́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); в҆ то(т) ча(с) роска́за́л҆ в҆вєрєчи на мо́рє ка́мє(н) мли(н)скїй. встꙋпи(в)ши на́нь ѣзди́лъ по во́дѣ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Христи́на С҃таѧ; ди́внаѧ; стоа́ла нагаѧ в водѣ по шы́ю по(д) колєсомъ мли́нски(м) па́тъ М҃цєй: и тымъ тѣло своє тратила (поч. XVII ст. *Пчела* 28 зв.); Нє бꙋдєшъ бра́лъ в заста́вѣ з҆ испо́днє(го) и вє́рхнѧго ка́мєнѧ млы́нскогѡ, то є́сть нача́ньє жи́вности єгѡ, бо дꙋшꙋ свою // заста́вилъ оу тєбє (серед. XVII ст. *Хрон.* 157–157 зв.).

Див. ще **МЛЫННЫЙ.**

МЛЫНЪ, МЛИНЪ, МЛЫН, МЪЛИНЪ, МЪЛЫНЪ *ч.* Млин: а на Володавє млын и мєлник, а к томꙋ на Шꙋминѣ млынєць кн‹а›зю Андрѣю достал‹оса› (Кошир, 1502 *AS* I, 148); Билъ намъ чоломъ маршалокъ нашъ, кнѧзь Андрєй…, повєдилъ пєрєд нами, ижъ зємѧнинъ нашъ,… продалъємꙋ ставъ и млынъ свой ѡтчизный на рєцє, на Вишовцє (Краків, 1538 *AS* IV, 126); Мꙋкꙋ зо мълина ви(н)ни до замъкꙋ привє(з)ти што мєрокъ на замокъ при(и)дєть (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 189); Млынъ замковы(и) по(д) мєстомъ на рєцє лꙋгꙋ з двєма колы направєнъ добрє мєлє(т) ꙋставичънє и лєтє и зимє (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 196); А хотя бы нѣякие листы…, мєли показати на тые именя Суско и дворищо // спадковое… и к тому теж пол дворища Петрашевичъ на Руде, пол ставу и млын, — тогды… тые листы никоторое моци мети не мают (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 64–65); У мълыне дей особно взято и погъраблено жита мерочъного мац чотыри…; пшеници мац две…; ячъменю мац две (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); тыє то насланъцы… //… Кгрꙋнъты Ставы, млины… нєправънє… взѧли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103–103 зв.); даю… млиновъ пять: старий Бѣлорускій, млинъ Горѣлій, млинъ Рижиковскій, млинъ Грицковъ, млинъ на Стрижню поповскій (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14); **млынъ ветреный** — (*вітряний млин*) вітряк: до(л)зски(и) богданъ кголимо(нт)… вє(л) насъ ѡ(т) того коша(р)кова дꙋба ко млынꙋ вєтрєнємꙋ гдє тєпє(р) капличъка стои(т) (1546 *ОГ* 47); **на (свой) млынъ опачиною натѧгати** (що) — лити воду на (свій) млин: а и́жъ нѣкоторыє слова хв҃ы, и ап҃(с)ловъ єго св҃ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)-

скїй кри́во опачиною натѧга(л),… кгды(ж) прєвѣчнꙋю бж̄ствєнꙋю власть и си́лꙋ бє(з) бачєнѧ и стра́хꙋ зъ Хр̄а дєрєтъ да на своєго па́пꙋ кладєть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); **ручный млынъ** — жорна, млинок: Жрънóвъ: Жóрна, або млынны(и) ка́мєнь, млынє(ц), рꙋ(ч)ны(и) млы(н) (1627 *ЛБ* 37).

МЛЫНЪСКИЙ *див.* **МЛЫНСКИЙ.**

МЛЫНЫЙ *див.* **МЛЫННЫЙ.**

МЛѢКО *див.* **МЛЕКО.**

МЛЬДОСТЬ *див.* **МЛОДОСТЬ.**

МНА *ж.* **1.** (*грошова одиниця, також відповідна їй монета*) міна: mina, а(е), мна, гривна (1642 *ЛС* 269).

2. (*міра ваги, що дорівнює 1,5 кг*) міна: мна, фꙋнтъ (1596 *ЛЗ* 57).

Див. ще **МНАСА.**

МНАСА *ж.* Те саме, що **мна** у 1 знач.: Чл̄кь нѣкоторыи доброго родоу.… //… призꙋваль дєсѧ(т) слоугь свои(х). и даль и(м) дєсѧ(т) мнась (1556–1561 *ПЄ* 304–304 зв.); и пришо(д)ши пръвыи, рєкль, г(с)пдроу. // мнаса твоѧ, причинила, ї мнась (Там само, 304 зв.–305); И рєкль ты(м), которыи стояли пєрє(д) нимь. възꙋмѣтєѡ(т) нєго мꙋнась. и дайтє томоу вꙋ которого дєсѧ(т) мнась (Там само, 305 зв.).

МИХЪ *див.* **МѢХЪ.**

МНЕЙ *див.* **МНѢЙ²**.

МНЕЙШИЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНЕМАНЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНЕМАНИЄ *див.* **МНИМАНИЄ.**

МНЕМАНЫЙ *див.* **МНИМАНЫЙ.**

МНЕМАТИ *див.* **МНИМАТИ.**

МНИЙ¹ *див.* **МНѢЙ¹.**

МНИЙ² *див.* **МНѢЙ².**

МНИМАНЄ, МНЕМАНЄ, МНИМАНЪЄ, МНИМАНЬЄ, МНѢМАНЄ, МНѢМАНЬЄ, МНѢМАНѦ *с.* **1.** Думка, судження: мнѣнїє мнѣма(н)є (1596 *ЛЗ* 57); Почꙋди(в)шисѧ тєды томꙋ достато(ч)нє, и абы(м) и на бр̄а хꙋ́лного мнємáнѧ нє по(д)нєсъ, …, пойдóхъ искати слѣда єv̄(г)лъского (1598 *Виш.Кн.* 269 зв.); яко насъ слухи доходятъ, немилостиве и неласкаве насъ слугъ и богомольцовъ своихъ вспоминати рачишъ, — ачъ не дивъ, за такими непевъными новинами, такого мниманя о насъ быти (Вільна, 1599 *Ант.* 627); Розноє теды о том мниманє и розмова была (Львів, 1605–1606 *Перест.* 39); ѡбмóвискъ нє слоу́хай, áнѣ злы́мъ лю́дє(м) во всéмъ вѣрꙋ давай. тыє бовѣ(м) и дóбры(х) людéи чáсо(м) злы(м) мнѣмáньємъ забиваютꙋ (Острог, 1614 *Тест.* 172); книжни(к)… з боѧ́ми бѣ́глости и свóи(м) здáнѧ(м) и мнѣмáнѧ(м) самóго сєбє… псоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); абы Бога вседержителя и сумнєня своего христіанского таковымъ плохимъ мниманемъ не ображали побожностей ваших жадаемъ (Київ, 1626 *КМПМ* I (дод.) 280);

розуміння, бачення: А безчинство естъ то, кгды хто што не по воли Божой чинитъ и не по преданіемъ апостолскимъ и отцов святыхъ, але болшъ мниманю своему, нижли разъ уфаленой правдѣ уводитися даетъ (1603 *Пит.* 11).

2. Переконання, світогляд: ксє(н)дзовє би(с)кꙋпи своєю прокꙋрацїєю, як на трибꙋналѣ ꙋ Люблинѣ, ꙋ православны(х) зꙋ вѣры и мни-

манѧ выкрꙋтити и выве(р)нꙋти и вы(л)гати хочꙋ(т) (1598 *Виш.Кн.* 294); а дрꙋгї разꙋмѣютъ; ѡ́кѡ мно́гѡ лѣтъ былѡ́ ѡ(т) творе́нѧ свѣт(а); до ро(ж): хв҃а;… такѡ́выи оупєвна́ю(т) своє мнѣма́нѧ; с та́йногѡ Пр(о)рц҃тва Авᵴвакꙋмѡва (Чернігів, 1646 *Перло* 129).

3. Репутація, слава: А кгдыжъ мєнє, малжонка своєго, и… дєтєй моихъ… нє ѡглєдаючиса на добрє мниманьє, што статєчныє жоны звыкли пєрєдъ ѡчима своима завжды мєть…, тамъ, где сє єй, подобало, мєшкаєтъ (1577 *AS* VI, 73); Тєды помєнєны(и) ѡтє(ц) протопопа, нє маючи жа(д)ноє намнє(и)шоє налє(ж)но(с)ти и прєтєксту до книги вышє(и) мєнованоє, ѡ(т)цу Облапскому… проданоє, алє то(л)ко упо(р)нє на привєдє(н)є до ди(с)гонору и ѡпо(ч)ного мнима(н)я ѡ протє(с)туючо(м)сє,… помєнєную книгу…, загамова(л) и затрима(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 307);

поговір, осуд: а чуючи ся быт в томъ початю и бременъю и будучи на тот час в мене, отца своего, без бытности малъжонка своего пана Василя Загоровского, не хотячи того занехат, абы напотомъ якого мниманя на собе не понесла, ку ведомости моее, отца своего, то припустила (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 155); Оповедали мне возъному, ижъ такъ власне деялося, же перъвей слугъ… выгнано зъ двора,… а потомъ отъмыкали и брали, што хотели, а намъ только невинне, уходячи мниманья людъского, усилъне и кгвалътовне, при гайдукохъ, у дворе владычнемъ, мешкати и стеречи казалъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 320).

Див. ще **МНИМАНИЄ.**

МНИМАНИЄ, МНЕМАНИЄ, МНѢМАНЇЄ *с.* **1.** Думка, оцінка: от всѣх ересей прехитрыйши, прелукавнующий,… костел римский назватися может. Не согрѣшит нихто за таковое мнимание о римском костеле, яко его тое поменил есми (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186);

підозра, поганий домисел: всѧ́кое мнѣма́нїє и дꙋ́мꙋ и злꙋ́ю во́лю зᵴ ро́зꙋма вы́гнавши, пи́лно и ми́лꙋючи пра́вдꙋ слѡ(в) слꙋ́хаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); Зазрѣ́нїє: Подозрѣ́ньє, нєпщєва́нїє, мнѣма́нїє, потꙋплѣ(н)є, досто́и(н)ство, окаєва(н)є, ѡсꙋждє(н)є (1627 *ЛБ* 40);

поговір, осуд: разумѣти и розсудити не умѣли, гдѣ же и слѣпец писания не вѣдый, мнеманием бысть досчупати могл абы спознал, что есть истинна, что паки есть лжа (1608–1609 *Виш.Зач.* 213).

2. Обдумування, обміркування: признаваем и мы, глупая Русь, подтверждаючи твою похвалу и мнимание, о щастью костела латынскаго реченное, иж есть щасливы (1608–1609 *Виш.Зач.* 224).

Див. ще **МНИМАНЄ.**

МНИМАНЪЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНИМАНЫЙ, МНЕМАНЫЙ, МНѢМАНЫЙ, МЪНИМАНЫЙ *прикм.* **1.** Вигаданий; видуманий: А умоцованый стороны позваное поведилъ, ижъ дей панъ Циминский обвинилъ его милость, отца владыку, въ учинку мниманымъ речей таковыхъ, которые каране крвавое за собою потягають (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 403); тотъ мниманый поводъ местъца у суду мети не можетъ (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 260); то(т) жє

ѹмоцованы(и)… не призначаючи мниманого ѹчинкѹ просилъ абы сторона поводова҃ всѣ контєнта в позвє мєнованыє показала (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); то(т) позо(в) є(ст) Писаны(и)… //… за ҃аки(м)съ мъниманы(м) Право(м) свои(м) (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69–69 зв.); в о(д)повєданъю позъвана҃ Сторона… повєдила жє та҃ Акъци҃ мнимана҃ єстъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141); жа(д)ноє прилє(г)лости з Лєщиномъ,… на ты(х) мниманы(х) дво(х) копъцахъ, которы(х) сє за копъцы нє при(з)наваєтъ, кды (ж) нєподобныє до копъцовъ, нє маю(т) и мє(т) нє могутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 196).

2. Уявний: Бо до сакраменъту потреба (не мниманыхъ, але) видомыхъ жывеловъ (хлеба и вина) (Вільна, 1599 *Ант.* 749).

3. Назва́ний: И в҆ жо́лобѣ сѣ́номъ пове́рху прикри́тоє. З҆ Ма́ткою вла́сною, а́лє ѡ(т)цє́мъ мнѣма́нымъ, // Ста́рцє(м) та́къ статє́чны(м) Іѡси-фо(м) назва́ны(м) (Львів, 1616 *Бер.В.* 71–72).

4. (*який здійснюється незаконно, без належних підстав*) неправий: судъ духовный… узналъ важъный шлюбъ першый зъ деляторомъ, а вашъ тотъ теперешъний мнеманый вторый декретом своим неважъный быти узнавъшы, пожытя того малъженъства // вашого непристойного заказалъ (Володимир, 1652 *АрхЮЗР* 8/III, 622–623).

Див. ще **МНИМЫЙ.**

МНИМАНЬЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНИМАТИ, МНЕМАТИ, МНѢМАТИ, МЬНѢМАТИ *дієсл. недок.* **1.** Думати, вважати: а пото(м) дє(и) то(т) нахи(м) з рабєє(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дєт҃ зарєзали а бра(т) єє ицко за руки дє(р)жа(л) чого с҃ дє(и) дє(в)чина зл҃(к)нула мнимаючи жєбы брата єє зє(л)ка рєжу(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); а и́жъ сами мало вида҃ъ, мнимаютъ жє юж на свѣтѣ вси слєпи (Острог, 1587 *См.Кл.* 18 зв.); Чє(м) жє с҃ ты любимы(и) бра́тє рѹгає(ш) зъ и́нока, и(ж) с тобою нє оумѣє(т) бєсѣдовати, або // мнимає(ш) и(ж) ты чого пожито(ч)ного в за(м)тоузѣ наоучи(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.–246); А мьнѣмає(ш) ты, жєбы ҃ нє могль ѡборонити с҃ Іюдѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 59); мнѣмаєтъ жє всє зрозоумѣлъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Котóрѹю [ѳамару] оузрѣ́вши Іѹ́да мнима́лъ, жє́ бы была вшєтє́чница (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.).

2. Сподіватися, очікувати: А молча҃ис҃ нє будтє многомо(в)ныє ҃ако поганє, абовємъ мнємаю(т) и(ж) бѹдѹть выслѹхани въ ѡнои своє(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Абы́ тє́ды овои,… спро́снѡсти пога(н)ски(х) ѡны(х) на́родѡвъ выборнѣйшїи лю́дє были оушли, нє зна́ючи Бг҃а, зна́ти єго однакъ мнѣма́ючи, в цнѡ́тахъ и са́ми с҃ кохали, и и(н)ши(м) и(х) лю́дє(м) залєца́ли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); а ннѣ ґды ажъ до Нбсъ зышла [цр҃ква], мнѣма́єшъ ли єи зви́та҃жити (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.).

Див. ще **МНИТИ.**

МНИМАТИС҃, МНѢМАТИС҃ *дієсл. недок.* (*вважатися за кого-небудь*) матися: єслн с҃ кто мнимає(т) бы́ти му(д)ръ в҆ вѣ́цѣ сє(м), нєха(и) с҃ оучини(т) кгля́пы(м), ҃а́ко ничого нєзна́ючи(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 236); єсьли бы єсь бы(л) такїи, ҃а(к) с҃ мнимає(ш), да нє в҆падєши в то(т) вы́шємєнєны(и) ро(в) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

◊ **самъ быти мнѣматисѧ** — бути самовпевненим: оуди́ви мл̄(с)ть свою во свои(х). пока(жи) гдѣ живєши, или в ты(х) которїє сѧ тєбє соромѣю(т) //… в ты(х) ли кото́рыи сѧ сами бы(ти) мнѣмаю(т) (1599 *Виш.Кн.* 215–215 зв.).

Див. ще **МНИТИСЯ.**

МНИМЇЙ *див.* **МНИМЫЙ.**

МНИМЫЙ, МНИМЇЙ *прикм.* (*несправжній, фальшивий*) удаваний: Па́вє(л) ѡзнаими(л) мо́вачи:… вѣ(м) сє ѩ́ко внїидѹ́тъ во(л)ци тѧ(ж)ци во ва(с)… что во(л)ци тѧ(ж)ци; то є(ст) нача(л)ствѹ́емыє мни́мыє па́стырє, драпє(ж)ници, лихои(м)ци (1598 *Виш.Кн.* 292 зв.); И паче же мнимый намесникъ єго, яко єретици повѣдают папежа быти намесникомъ Петровым, если до соборноє апостольскоє церкве ко своєй братіи навернется, принят будет (Львів, 1605–1606 *Перест.* 47); Что́ жє ѡ ми́рских рєкѹ́, и мнимїй дх̄о́внїй малозми́шлєнноє набоже́нство дєржа́тъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 28).

Див. ще **МНИМАНЫЙ.**

МНИТЄЛНИЙ *прикм.* Навмисно придуманий; надуманий: opinabilis, мнитє(л)ни(й) (1642 *ЛС* 293).

МНИТЄЛЬ *ч.* Вигадник, фантазер: opinator, мнитє(л) (1642 *ЛС* 293).

МНИТИ, МНѢТИ, МНѦТИ *дієсл. недок.* (що, о що і без додатка) Думати, вважати: рєклъ сты̄и д̄хъ. нє мнитє ѡ то н̄нѣ оустали (єстє) из мр̄твыхъ. но того дѣлѧ оустали єстѣ. штобы єстє пошли на цєлованиє // и ч(с)ть (1489 *Чет.* 259 зв.–260); Се, мню, пострадати иноческому чину иже на брань естественных похотей, в еже одолѣти плоти вооружается (1588–1596 *Виш.Кн.* 145); Нє нєвѣдомо мню вамъ сє єстъ ѩко сн̄ъ мо(и) кн̄зь Алєѯандро восточникъ мєж(д)ѹ зѹ́бами западны(х) людєи вѣры и наѹ́ки и всєго набожєнства ѹсѣлъ ѡбитєлє(м) (!) ѩрославски(м) сє сталъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212); что жє приѡбращѹ́(т) ѡ(т)сюдѹ́ мню сами йскѹ́со(м) оувѣда(т), єсли до́брє выслѹ́хаютъ (1599–1600 *Виш.Кн.* 44); Нєпщу́ю: Мнѣма́ю, розѹмѣ́ю, мню, въмѣна́ю (1627 *ЛБ* 75); мню ѩко нє нєвѣдомо є(ст) всѩчєски(и) пр(с)то(л) нашъ… хра(м) стго… Гєѡ(р)гиѧ татарами или скифами ѡбнажє(н) изо всѣхъ съкрови(щ) (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37);

(*мати на увазі*) вбачати: И ты(ж), наза́втрїє рож(д)єства хв̄а но́сѧ(т) пирогы, мнѧ(т) в чє́сть бц̄и поло́гъ навѣжа́ючи (Львів, 1590 *Гр.Рог.* 1);

(що) задумувати, планувати: тот хто тєстамєнътъ мнить маєть мєновитє ко(ж)дую рєчъ в тєстамє(н)тє докладати (1566 *ВЛС* 76).

Див. ще **МНИМАТИ.**

МНИТИСЯ, МНИТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (кому) Здаватися, уявлятися: Мнѣ сѧ мни(т) ѩко ва(м) сиа полє(з)на сѹ́т и ѹ́до(б)на, а(з) сего ѡ(т) ѹ́сє(р)диа жєлаю да бы(м) воскорѣ ра(с)сѹ́ди(л)сѧ з вами (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

2. (*вважати себе за кого-небудь*) матися: А латыню совсѣм навсѣм оставимо; ни я их о чем, яко мнящихся мудрых (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 162); “Не замай, никто жь не прелщается, если мнится быти мудр” (1608–1609 *Виш.Зач.* 221); н̄нѣ жє ѹви́дѣхъ пристанище… мт̄рє бж̄єи идєжє вєлиє бє(з)молъвиє ни єре-

тики клєвєщꙋ(т) ни мнѧщїисѧ хр̄(с)їани каѳолици навѣтꙋютъ (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); Потрєбствꙋю(т): По́лєзнаа бы́ти мна́тсѧ: Потре́бный сꙋ́тъ, и пожито́чныи (1627 *ЛБ* 90).

3. Сподіватися, гадати: гордыи римля́не почитають своє, як божеє, зданьє. Мѣстца апостолов мнять ся съдержати, а их обычаєв не любять хова́ти (к. XVI ст. *Укр.п.* 74).

Див. ще **МНИМАТИСѧ.**

МНИТИСѧ *див.* **МНИТИСЯ.**

МНИХЪ, МНІХЪ, МѢНИХЪ *ч.* Монах, чернець: возвєстилъ братꙋ своємоу мнихоу соущю (1489 *Чет.* 88); ꙗзритє подобны(х) и миролюбны(х) ксє(н)дзовъ бискупо(в) тогда бы́вши(х) мниховъ того монастыра в которо(м) сѧ то́є чꙋ́до на обличє́нїє нєчє(с)тїѧ и(х) стало (1598 *Виш.Кн.* 305); Тебе́ ра́ди оумръщвла́єми єсмо вєс дн̄ь (по всѧ дни живота нашєго) въ мѣнихо(м) сѧ ѫ(к) о́вца на заколе́нїє, и(х) ви́димо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); Тогды… проти́въ єдино во́лникѡмъ єрєтікѡмъ поста́вившисѧ, єщє мни́хомъ про́стымъ бꙋдꙋчи, Кли́росꙋ Цр̄кви Кѡ(н)стантінопо́лскои причте́нъ быва́єт҃ (Київ, 1627 *Тр.* 620); monach(us), мни(х), мона(х), инокъ (1642 *ЛС* 272); па(н) гє(т)ма(н) кгды за Днѣпръ мє(л) ити тєды мниси домѣнѣкани мѣчъ посвящовали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170).

Див. ще **МНИШЕКЪ.**

МНИШЕКЪ *ч.* Те саме, що **мнихъ**: в справѣ з мни(ш)ками… на рока(х) грѡ(д)ски(х) прє(з) про(к)повїча з(п) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6 зв.); На то(и) сєс(с)ии згоднаѧ всѣ(х) ухвала, абы па(н) фєрє(н)цъ Они(с)кови(ч) єха(л) до Люблина на трыбуна(л) в справѣ цє(р)ковно(и) з Жꙋрависки(м) и сукцє(са)рами єго на то(и) ча(с) мни(ш)ками (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 33 зв.).

МНИШЕСКИЙ, МНИШЕСКІЙ, МНИШЕСКЇЙ, МНИШЕЦКИЙ *прикм.* (*який стосується ченця*) монаший, чернечий: и бы(л) в манастыри. ·в̄і· лѣ(т). оу мнишєско(м) чиноу. добрє трꙋжаѧсѧ. постомъ и мл̄твами (1489 *Чет.* 88 зв.); так и(ж) дрꙗзий кото́рїи мни́шєскїй чинь на сѧ бєрꙗ(т)… алє нє даючи добры(м) ганбы, є(д)но лѣни́вы(м)… толко зна(к) поко́ры // на головѣ и на хрєптѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 229–229 зв.); маючы мы видомость съ протестацыи… черезъ… выступника зъ стану мнишецкого Чернецкого который… противъ… насъ… змысливши непристойне протестацыи до книгъ… внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АкЮЗР* II, 59); Мнишескій чи́нъ ихъ, повстягливость посту отвергши, мясояденіемъ питаются надъ уставы церковные (бл. 1626 *Кир.Н.* 28); того Серафима, яко инока, многымъ таковымъ злымъ учинкомъ повинного, для спасення єго, водлугъ регулы нашое мнишеское, въ затворъ постничества сказумемъ (Київ, 1627 *ЧИОНЛ* V-3); и до Ієр(с)ли́ма пришє́дши, [Архієп(с̄)пъ] Мни́шєскоє прина́лъ жи́тїє (Київ, 1627 *Тр.* 619); **въ мнишескїй чинъ ити** *див.* **ЧИНЪ.**

МНИШЕСКІЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕСКЇЙ*див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШЕЦКИЙ *див.* **МНИШЕСКИЙ.**

МНИШИЙ *прикм.* (*властивий ченцям*) монаший: сиби(л)ла. єри́тьтрєа… нашлєхєтнѣшаа зо вши(ст)ки(х)… ходи́ла в҃ мни́шо(м) ѡдє́ѧнїю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79).

МНИШКА *ж.* Монахиня, черниця: До которого манастыра общого светого Спаса придали есмо увесь кгрунтъ Дубовецъ противъ того жъ манастыра на житие мнишокъ и манастыръ для нихъ збудовати есмо казали (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/V, 94); Мартинъ Лютеръ и иные, будучи не только презвитерми, але и мнихами, поутекавшы зъ манастырей, жоны собе мнишки споймовали?! (Вільна, 1599 *Ант.* 755); Такъ жє и ѡпєкуновъ ихъ єсли бы ихъ потрєбовали на пра(в)нє попа(р)тє вєлєбны(х) в бозє закон(н)ицъ и панє(и) богу ѡ(д)даны(х) мнишєк рєкгулы свєто(г) доми(н)ника и(н)стытуциє(и) с҃в Катєрины Ко(н)вє(н)ту Лво(в)ско(г҃)… с прито(м)ностю ста(р)шихъ и(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 18); **до мнишок оддати** — віддати до монастиря: Она… просила ксендза… жебы ю до мнишок… оддал (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489).

МНІХЪ *див.* **МНИХЪ.**

МНОГАЖДЫ *присл.* Неодноразово; часто: Ѡц҃и и бра(т)ꙗ. многа(ж)ды хвалю вашє житьє. и нє во лжю творю. но во истинѵ̀ любовію мыслѧ (1489 *Чет.* 307); а добры(х) дѣлъ ѡ дѵ̀ши забывають. мнозии бо многажды. в напасть оупадаю(т). многаго ради прибытка ѡканного торговаго (Там само, 327); бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского манастира, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); бываєт (тє(ж) мовѧ(т) оучи́тєли) и ꙗ́ро(ст) многа́жды бл҃гы(м) и правы(м) // дѣла́нїѡ(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 211–212).

МНОГАОЧИТЫЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГИЙ, МНОГІЙ, МНОГЇЙ, МНОГЫЙ, МНОГЪ, МНОҐЪ, МЪНОГЪ *прикм.* **1.** (*який складається з великої кількості кого-, чого-небудь*) численний: мнозии бо людиє. нє восхотѣша дати б҃оу. но даю(т) разбоинокомъ (1489 *Чет.* 310); А на завᵡтрєшᵡнїй пакь дн҃ь. многый народь пришоль быль на празᵡдникь (1556–1561 *ПЄ* 401 зв.); а єщє дє(и) ты матєю ꙗ(р)моли(н)ски(и) с ты(м) жє анъдрєємъ ро(л)га(н)скимъ… наєхавъши моцно кгва(л)то(м) з многими помочъники своими на вла(с)ноє имє(н)є єго кунєво конє(и) три(д)цатєро єго вла(с)ны(х) взѧли (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80); х҃с ѡбачи(л) и(ж) многїй наро(д) и сходитьсѧ ко нємоу (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 31); по мо́рю зась Скы́θскаѧ Моно́ксvла мно́гои ли́чбы споража́ли (Київ, 1627 *Тр.* 661); лѣ́пшїй бо́вѣмъ єстъ малы́й набы́токъ справєдли́вый, нѣ́жли мнѡгїѣ пожи(т)ки нєсправєдли́выѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 660); **многие поты и працы** *див.* **ПОТЪ.**

2. (*наявний у великій кількості*) численний: сотворилъ г(с)ь б҃ъ нашъ. *многиѧ* чюдєса. со пєтромъ апустоло(м). *многии* городы ѡбыходи(л). а сєсь ап(с)лъ пєтръ. многи бѣды принѧ(л) ѡ(т) жидовъ (1489 *Чет.* 229 зв.); нижли съ тое моее скрыни адамашокъ Михелевъ и мои многіе речи при томъ взяли (Краків, 1518 *PEA* I, 94); дальши(и) валъ на многи(х) мєстъцахъ попсованъ роскопанъ (1552 *OВол.З.* 197); просил пан воєвода, абы жалоба, выдана от Єго Королєвскоє Милости на нєго [кнѧзя Дмитра] ꙗко на... кгвалтовника... жє замокъ... моцно взємъши з многими

скарбы и маєтностѧми посєл (Книшин, 1554 *AS* VI, 163); ты пн̄є Миха(и)ло... нашє(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) єго... мишка... многую маєтность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ жє братомъ своим... мєлъ ли(с)ты заста(в)ныє квиты на многиє до(л)ги (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); Чого и // Дамаскинъ въ книгахъ своихъ, которыє писалъ о тыхъ, што у вѣрѣ прєставилисє, доводитъ тоє правды многими свѣдѣцствы (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 190–191); єго гд̄а(р)скаꙗ мл(с)ть має(т) мно́гїє ро(з)ходы (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); Што (ж) ми за пожито(к) з многи(х) фо(л)варко(в) и ѡздо(б) до(м)кѹ; коли ѧ красны(х) дворо(в) го(р)наго ієр(с̄)лима нє оузрю (1599–1600 *Виш.Кн.* 211); Присмотрѣтеся, якъ по многихъ повѣтахъ бѣдніи мѣщане, же имъ поотбирано въ мѣстѣхъ церкви, въ домахъ, поляхъ и лѣсахъ набоженство свое... отправуютъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 929); тєпе́ръ на матє́рїи твє́рдой пи́сма спра́вивши дрѹкѹютъ книгы мно́гїи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 30); Па́па: По́пъ, та́то, па́пѣжъ, за́цный отє́цъ, а́лбо о̄цъ ѡ(т)цє́вꙋ мнѡ́гихъ (1627 *ЛБ* 80); Лѣ́пшїй... є́стꙋ справєдли́выхъ нє доста́токъ, нѣ́жли грѣшныхъ мнѡ́гоє бога́тство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71); при сме́рти жа́лость, нєвимо́наѧ, Ґды́ сѧ ростає(т) ч̄лвкъ: съ всѣмꙋ любы́ми(м) ми́ра сєгѡ́;... и з бѡга́цтви мнѡ́гими (Чернігів, 1646 *Перло* 121 зв.); **со многимъ трудомъ** — (*зі значними труднощами*) з великою силою: м̄ти жє єго єлєна. шєдши тамъ // испытала со многи(м) трѹдомъ... гдѣ єсть ч(с)тныи крєстъ сохранєнъ (1489 *Чет.* 20–20 зв.); **многоє множество** *див.* **МНОЖЕСТВО**; **мнозство многоє, многоє мнозство** *див.* **МНОЗСТВО**; **многая личба** *див.* **ЛИЧБА**;

різний: Сєи нн̄ѣшнїй хвалєбны(и) дн̄ъ... та(к) має(м) ро(з)умѣти... и(ж) єсть ѡ(т)кри́тїє таиньства бж̄їѧ... кто́роє было скры́тє потаєно прє(д) вѣки да́вны(ми) ꙗко пи́шѫтꙋ мно́ѓи историци (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 508, на полях); По се́м жє бг̄ъ зе́млю разли́чними цвѣты, покри́въ // наготоу́ єѧ: и ѡбогати(в) сѣмєна́ми и пло́ды мнѡ́гими, сла(д)кими, и го́ркими (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14–14 зв.);

(*дуже великий, значний ступенем вияву*) могутній, сильний: и слыша(л) є(с)ми голо(с) з нєба ꙗко голо(с) многи(х) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 634); прїидєть хс̄ съ нб̄(с)ными силами. ꙗ(к) млънїя блистающи со силою многою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.).

3. (*який трапляється, відбувається багаторазово*) частий, численний: Повѣдаємъ тобѣ, иж частокрот многии жалобы к намъ приходѧт ѡт подданых наших тамошних (Петрків, 1538 *AS* IV, 129); и за многии кгвалты и шкоды нє малѹю сѹмѹ пєнѧзєй ємѹ на тобє ѹсказали (Краків, 1538 *AS* IV, 138); ижъ вы [мещанє лвовскиє] многиє соборища чинитє и єдиномыслєнныхъ на злоє ко собѣ избираєтє и противъ братству сѧ корчємнє застановлѧєтє (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); що є(ст) на свѣтѣ тог(д)ыємь тоє вши(с)ко оучини(л) длѧ ч̄лка грѣшна(г) напослѣдо(к) тръпѣ(л) є(м) многїи досады (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 53 зв.); понєва́жъ и слы́шалъ жє по мнѡ́гихъ зло́стєхъ // зно́вѹ ѡбєца́лисѧ пра́вою доро́гою ходи́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 72–73); подобает утвердити зрак глядящему аще хощет извѣстно сотворити себѣ видѣние, тако и уму человѣчю, от мно-

гих мирских печалѣи привлачиму, неудобь опасно возрѣти на истинну (1615–1616 *Виш. Поз.мисл.* 239).

4. (*який займає великий відрізок часу*) довгий: почалъ молитисѧ г(с)оу бѹ на многъ ча(с). и рекѹчи. г(с)и навєди мѧ на поу(т) твои (1489 *Чет.* 30); и нє по мнозє жє врѣмєни. началъ злоє сѣмѧ сѣѣти. на х(с)а хоулоу ѣглати (Там само, 352); Чл҃кь нѣкоторыи насадиль виноградь. и даль єго роботникомь. а самь ѡ(т)ишоль далєко за мⷩногыи лѣта (1556–1561 *ПЄ* 309); до такои згóды ѡ(т) мнóгы(х) лѣтъ жадáєтъ дш҃а кн҃жáти (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); Ащє прилѹчитсѧ Рождєство Хр҃во в срєдѹ, боудєт зима многа и добра (XVI – поч. XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Цр҃ковъ имєноу́ю, нє моу́ры и стѣны згнилы́и; котъ́рыхъ лѣта мнѡ́гїи зєпсовáню подⷩдаю́тъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43); обáчмо кто, по кóмъ, ѣкúмъ спóсобомⷭ, и ѣ́къ мнóгїй чáсъ по оумéрлы(х) плáкано... //... плáчъ на(д) оумéрлыми похвáлы єсть гóдєнъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 15–16); Мы бл(с҃)вєниє нашє Пасты(р)скоє... ѣако прє(д) многимы лѣты... нєнарѹшонє и(х) заховуємъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507); Чєтвéртаѧ звѣзда; значúтъ здрáвость тѣла; нєстарѣющисѧ прє(з) мнѡ́гїи вѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.); **на многии (многіи, многїи) лѣта, мънога лета** *див.* **ЛѢТО**;

(*який значно перевищує потребу, необхідність у чому-небудь*) надмірний: Тото ище на усѣмъ гораздъ, чомъ иства многая и питва многая,... изъ тымъ изъ усячинымъ помрачиме душѣ (XVI ст. *НЄ* 168); прибы(т)ки мóви(т) хс҃ мнóгїє соу(т) оу ѡц҃а моєго (Острог, 1607 *Лѣк.* 93).

5. (*значний глибиною, силою вияву*) великий: ѣглаємоу архистратигъ михаилъ. видиши ли прп(д)обничє водоу. исходѣщѫю ѡ(т) высоты горъ. онъ жє р(ч)є ни(ть) господинє мои, но вшима слышю. возмѹщѣниє // много (1489 *Чет.* 12–12 зв.); “За усячино покладаеме ся, якъ Божіи слугы, у терпеливости многуй, у скорби, у бѣдахъ” (XVI ст. *НЄ* 15); Видишъ, у Бога има(е)ме мирність, али на сюмъ свѣтѣ розорванумъ многая досада (Там само, 86); такы(м) жє образо(м) прїидєть хс҃ съ нб(с) ными силами. ѣ(к) млънїѧ блистающи со силою многою (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.); мнѣ влáснє налéжитъ сєбє самóгѡ слѹгóю Бж҃їймъ оуказáти вⷭ многомъ // тєрпéнїи, вⷭ оутúскахъ, вⷭ нєдоста(т)ка(х) (Єв’є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 1 зв.); Отомъ тѣа, клейноте мой, втратила, дорогий, Бж҃є творче, скарбе мой, ах, жалю мой многий (І пол. XVII ст. *Рез.* 174); Долготєрпéнїє: Мнѡ́гаа тєрплúво(ст), нєгнѣвлúвость, ѡжидáньє, нєсквaплúвость (1627 *ЛБ* 31);

непохитний, твердий: Што (ж) на то(т) ча(с) жєна вчинúла, убачивши сєбє прєбáчєноу. и ап(с)ли ѡ(т)врънєнї кторыи сѧ за нéю причинáли. Нє ѡ(т)чаáли. нє ѡ(т)чаáласѧ. мнóгоу вѣ́роу и ра(з)у(м) мѣ́ла (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв.);

(*надзвичайно сильний, глибокий (про почуття)*) безмірний: “Благословенъ Бг҃ъ отець Господа нашого Іисуса Христа, што на многуй своїй милости родилъ (*в рук.* и родилъ. — *прим.вид.*) насъ выдъ мертвыхъ и урюкъ не гнилый, и нескверный, и неисказанный, чомъ испрятанъ на небесѣхъ” (XVI ст. *НЄ* 23).

6. *У ролі ім., у мн.* (*значна кількість людей*) багато, -тьох: и многи(х) поча(л) ап(с)лъ

х(с)въ приводїти оу вѣроу х(с)оу (1489 *Чет.* 268 зв.); мно́гыи пакь вѣровали в не́го (1556–1561 *ПЄ* 393 зв.); Многіи бо змовят мнѣ во ѡный дн̄ь соудный (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); многие... до розмаитыхъ сектъ утекаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 583); по(д)бно є(ст) цр(с)тво нб(с)ное чл̄коу цр̄рю. котрый зготова(л) вєсѣлѧ сн̄ꙋ своємоу. и просиль многы(х) на вєсѣлѧ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 106); Съ которыхъ книгъ еще снатъ на свѣтъ ничого не есть выдано, ку пожиткови и збавеню многихъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); мно́гіє бовѣ(м) послѣ(д)ними боу́дꙋчи, пє(р)выхъ та(к) пєрєвы(ш)шили (Острог, 1607 *Лѣк.* 27); многїи зле́ днє(с) богатѧ(т)сѧ ѡ(т) нєпра́вды (Устріки, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Тогда́ были́ правди́выи хр(с̄)тїа́нє, алє нн̄ѣ; дарє́мно има́ Хв̄о но́сѧтъ, мнѡ́зи такѡ́выи (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); А и́жъ ро́зными... спо́сѡбами мнѡ́гїѣ зꙉ люди́й дꙋ́шѣ своѣ затрача́ютꙉ // а́бѡ розбива́ючи… а́бѡ кра́дꙋчи и забива́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 130–131);

(*неозначено велика кількість людей*) багато: вспо́мнитє: кгды(м) дє(и) пыта(л) чому то(и) кгрꙋ(нт) пн̄а по(д)коморого пустошитє и єго ꙋживаєтє тогды многиє з нихъ ѡ(т)казали, и(ж) дє(и) є(ст.) што тут на то(м) кгрꙋ(н)тє (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); ѧ́къ мно́гимъ з ва(с) одѣ́нє даровáлъ, Убо́гихъ, самъ ꙋбогїй. любо ѡпа́тровалъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

МНОГІЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЇЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГО *присл.* **1.** (*у великій кількості*) много, багато: вєлєрѣчꙋю мнѡго ѡ вєли́ки(х) ре́ча(х) мо́влю (1596 *ЛЗ* 36); О чомъ быхъ много до в.м. мелъ писати, што ся въ моей епископии Берестейской дѣетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 605); Сама теды схисма, будучи речъ злаа, якъ много зъ себе обридливости маетъ, такъ совѣты еи зъ обридлихъ автора своего поступковъ набываетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 731); та́къ воды тои мно́го скоштова́лєсь, жє ажъ всєго зло́го тєбѣ ѡ(т) синаґоґи жидовско(г) тира́нства зада́ного запомнѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173); Многоиспытꙋю: Мно́го выпы́тꙋю, вывѣдꙋюсѧ (1627 *ЛБ* 64); pergoto, много пию (1642 *ЛС* 310); ма(л)жонъка моя… маєтъ… поля моєг[о]… и сєножатє(и) такъ мно(г)[о], жєбы за тую суму пятъдєся(т) золотыхъ по(л) стояло и ко(р)рє(с)понъдовало и(х) м(л) уконътє(н)товали(с) (Тригорск, 1649 *ДМВН* 212); **множество много, много множество** *див.* **МНОЖЕСТВО.**

2. Дуже, сильно: А вставꙉши пошоль къ ѡ(т̄)цоу своємоу. и єщє ѡнь... паль на шїю є(г)[о]. и много цѣловаль єго (1556–1561 *ПЄ* 289 зв.); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитыхъ разширяти (Львів, 1605–1606 *Перест.* 26); Тыра́нскаѧ атропо, чомꙋсь прєрꙉва́ла Клꙋбо́къ вѣ́кꙋ живота́: ѧкобысь нє зна́ла Жє на́мъ мно́го на єго́ житлѣ́ залєжа́ло (Вільна, 1620 *Лям.Леонт.* 5); Вздыха(и) и жа́лꙋ(и) жє(с) єщє… //… та(к) мно́го скло(н)ны(и) до ма(р)ны(х) свѣ(ц)ки(х) ре́чїй (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 52–53).

3. Довгочасно, тривало: ѧ тєж тꙋт на Волыни нє хочꙋ много мєшкати (Луків, 1558 *AS* VI, 37).

4. Часто; неодноразово, багато разів: “Бѣды у рѣкахъ, бѣды выдъ… своего роду… // … бѣды… у трудѣ и у подвизѣ, стерегучи ся много у голодѣ и у безвудю, у постѣ много” (XVI ст. *НЄ* 15–16); Много иног(д)ы єго с҃таа мл(с)ть рачиль приходити во ієр(с) лимь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 40 зв.); Ѡгладáю и К҃р(с)тъ самóго сєбє, а то прє(з) цнóты, въ котóрыхъ прєзъ рóзныи ѡ(т) свѣ́та, тѣ́ла и бѣ́са вєлúкїи пєрєшкóды, ѩкъ мнóго квúтнєшъ, тáкъ мнóго К҃р(с)тъ тóтъ въ оупомúнкѹ Вáшєй Кн(ж): Мл(с)ти налє́жнє а прáвє(и) прилúчнє присл҃ѹшати мáєтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 269).

5. (*у сполуч. із в. ст. прикм.*) значно, далеко: а о҃ць вашь нб҃сный корꙋми(т) ихь. вы пакь и много ѡ(т) нихь лѣпшїи єстє (1556–1561 *ПЄ* 37 зв.); выборнѣйшїи мѹжєвє, прє(з) такъ дóлгїй вѣкъ, в пáмяти людской… живѹтъ: ѩк мнѡ́го гойнѣйшаѧ ѡ(т)плáта ты́мъ сѧ ставáєтъ (Єв’є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); **много множає** — далеко більше, багато більше: “Уставляемъ вокупе всимъ вельможамъ… и господа моего Петра — множае царества имети власть по всей вселенъней, и отъ всихъ много множае, неже цару, почытатися” (Вільна, 1599 *Ант.* 549).

6. *У ролі числ.* (*неозначено велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и много лѣтъ тии свєщєннии страсти х(с)вы. сосѹди чєстнии. лєжали в зє(м)ли (1489 *Чет.* 26); ц҃рь… повєлѣлъ дати ємоу боги своѧ златыѧ. в нихъ жє было много золота вковано (Там само, 31); бóрзо мнóго тѹрковъ и тата(р) москва побúла (Острог, 1509–1633 *Остр.л.* 127); патрїáрха ієр(с҃)лимскїи… бы́лъ в кїєвѣ и мнóго бл҃гоч(с)тїѧ внéсъ в нáшѹ зéмлю ѡ(т)стѹпниковъ (Там само, 130); гдє быхꙋмо такь много взѧли хлѣба на поустыни, абыхꙋмо накръмили толикыи наро(д) (1556–1561 *ПЄ* 71 зв.); и ма(м) дє(и) то(г) вєдомо(ст) и(ж) з гѹ(м)на мно(г) збо(ж)ѧ розда(л) и розпороши(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); Втораѧ книги часть // замыкаєть много простыхъ словъ в повсєднєвны(х) розмовахъ потрєбныхъ (к. XVI ст. *Розм.* 5–5 зв.); то є(ст) чл҃кь хитрый, а вѣдаєтє ѧ(к) ю(ж) вам много ра(з) оуходи(л) хитростїю своєю (XVI ст. *УЄ Трост.* 51); За часу кролеваня Ахава… пророковъ… много пострадало (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 822);

(*у значній мірі*) багато: и рєкоу д҃ши моєй. д҃шє имаєшь *много* доброго. и на много лѣть положєного. ѡпочиваи (1556–1561 *ПЄ* 274 зв.); Бо и сам Павел, пострадавый много зла от Александра къвача, к Тимофею, озаймуючи, пишет (1608–1609 *Виш.Кн.* 213); Лáкомство, // áбо срєбролю́бїє… мнѡ́гїѣ дѡ́мы вꙋ нѣ́вєчꙋ ѡбєрнѹ́ло:… отца напротúвъ дѣтúй по(д)оустúло (!)... и *мнѡ́гѡ* úнших ꙋ злóстїй починúло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 358–359); а кто будетъ читати то много м҃(д)рости в тихъ книжокъ набѹдє (серед. XVII ст. *Луц.* 523).

7. *У ролі ім.* (*велика кількість*) багато: и р(ч)є има ц҃рь... много дамъ вама. и боудєта мнѣ дрѹзи (1489 *Чет.* 34 зв.); А҃гглъ… Гнѣвъ тєжъ выстѹпи(т) и мовити бѹдє(т): “И ѧ тє(ж) мєжи издцами пєкєлꙋними пєрєстєрѣгалъ своєй повu(н)ности, а ти мѧ ѡ(т)толѧ вивєлъ; и чрє(з) мєнє много єси ѹкривꙋдилъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); Зачи(м) много с православъны(х) є(д)ны з нєвѣдомости дрѹгїє за(с) з частого ѹжива(н)ѧ казанѧ и набожєнства и на(д)дє(р) з канцєрованы(ми) зостали, и(ж) трѹ(д)но

розє(г)нати, есми істинно православны, албо именем токмо (Городок, 1640 *Гр.Мог.*1).

8. *У ролі присудк. сл.* Багато: а с архимандритом былъ Гарасимъ, полатникъ печерскій, а от слугъ были Ондрюшко Чемровичъ а Иванъ, тивунъ печерскій, и иных было много (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161); Рєкль ємоу, лєгєонь имѧ мнѣ єсть або тма бо на(с) єсть много (1556–1561 *ПЄ* 143); много тѫ // потравъ єсть (к. XVI ст. *Розм.* 13–13 зв.); И тыхъ стеречися потреба и бѣгати, якъ трутизны и непріязни къ церкви нашей, котрыхъ естъ много! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 657); ѫ вазе́ню гнѣвли́вого па́на, и зло́гѡ и пи́шногѡ. В кото́рогѡ на(д)ворѣ псѡвъ пєке́лныхъ мно́гѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 20 зв.); га(р)мату побрали, и порохи, которы(х) было ба(р)зо мнѡго (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171).

Пор. **МНОЖАЄ, МНОЖАЙШЕ.**

МНОГОБОЖІЄ, МНОГОБОЖЇЄ *с.* Багатобожжя, політеїзм: Тогда́ много бо́жїє оупразни́сѧ идольскїѧ ле́сти, Нн̄ѣ жє сла́витсѧ бж̄(с)тво є́диноѧ вла́сти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Хв̄ы Мч̄єницы… звы́тѧжили діа́вола, и мѫчи́тєлєй разрѫши́ли, и пога́нскоє многобо́жїє оупразни́ли (Київ, бл. 1619 *О обр.* 73); И нынѣ того тебѣ треба, королю полский жикгмонте, абысь ты ѡставил многобожіе (поч. XVII ст. *Вол.В.* 98).

МНОГОБОЖЇЄ *див.* **МНОГОБОЖІЄ.**

МНОГОВИДНИЙ *див.* **МНОГОВИДНЫЙ.**

МНОГОВИДНЫЙ, МНОГОВИДНИЙ *прикм.* Різноманітний, розмаїтий: vari(us), разли(ч)ни(й), многови(д)ний (1642 *ЛС* 407); Помы́сли коли́кїй свѣтъ ди́вный и многѡви(д)ный; ст̄ы́и бѫдѫтъ мѣти въ цр(с)твѣ Нб̄(с)номъ (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.).

МНОГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* Довготривалий, довгочасний: Нє́дѫгъ: Нємочъ, хоро́ба, или многовре́мє(н)ноє страда(н)є, бо́лєзнꙋ (1627 *ЛБ* 73).

МНОГОГРЕШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРЕШЪНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРИШНЫЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНІЙ *див.* **МНОГОГРѢШНЫЙ.**

МНОГОГРѢШНЫЙ, МНОГОГРЕШНЫЙ, МНОГОГРЕШЪНЫЙ, МНОГОГРИШНЫЙ, МНОГОГРѢШНІЙ *прикм.* **1.** (*сповнений гріхів*) многогрішний: Молю́ ѡ(т)чє ст̄ый мл̄(с)ть твою́, Помл̄ѫй многогрѣшнѫю дш̄ѫ мою́ (Чернігів, 1646 *Перло* 19 зв.);

(*у формулі самопринижения*) многогрішний: написа(н)… рѫкою многогрѣшна̄(г) и хѫ(ж)шаго въ чл̄цѣ(х) дьѧка нєстєрца (Київ, 1554 *ПИ* № 1); С помочоу бж̄їєю… єсть дописана книга ст̄го и всєхвалнаго ап(ст)ла ї єѵ(г)листа ма́рꙋка. роукою многогрєшꙋнаго раба михаила (1556–1561 *ПЄ* 198 зв.); рукою многогрешнаг андреѧ Ѳуниковича с премишлѧ и придана быс ку цркви ст̄ои столечнои до вѣлча (Перемишль, 1571 *Свєнц.* 72); И выписана єсть в мѣ́стє зово́мо(м) во лꙋвовє. Рѫкоѫ мнѡго гре́шнаго андрєѧ попа ро́домъ ѡ(т) ѧрославлѧ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 1 тит.);

исписалъ сию книгу стое евліе престольное азь // многогрѣшніи и недостойныи и нерадивыи раб Бжи илия изъ суходола (1601 *ПДПИ* CLXXVIII, 105–106); прето я многогрешъный Самуелъ Василевичъ Совътанъ,… таковымъ способомъ и порядкомъ росъпорядити умысълилемъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 506); Ва́ши(м) Мл҃(с)тѧ(м) мо́и(м) Ве́лцє ла́скавы(м) Па́нѡ(м) и добродѣ́о(м),… Многогрѣ́шный И́нокъ Касїа́нъ Сако́вичъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); которого и я многогришный чоловикъ собе зычачи, от мамоны неправедное други собе хотяж отворити (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 745).

2. *У ролі ім.* Многогрішний: Всѣ́хъ Тво́рєцъ, ѡ́вожъ и то́и Це́ркви… поста́вилъ Іѡа́нна, Єре́а свѧще́нна, абы́… сꙋмне́нˢѧ многогрѣ́шныхъ, чистилъ свѧтобли́вє (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 14).

МНОГОЖЕНЕЦЪ *ч.* Багатоженець: А нынѣ кождый владыка у своєй епископіи поповъ двоженцовъ и многоженцовъ… мают (Львів, 1605–1606 *Перест.* 43).

МНОГОЗЕРНЫЙ *прикм.* (*який має в собі багато зерен*) зернистий: ꙗ́ко… зе́рно пшєни́чноє впа(д)ши вˢ зе́млю, кгды обꙋмрє(т), мно́гїй о́воцъ чи́нитъ, многозе́рный и оздо́бный ко́лосъ оурасти́вши (Київ, бл. 1619 *О обр.* 119).

МНОГОЗРИТЕЛНЫЙ *прикм.* (*здатний усе бачити, помічати; пильний*) зіркий, сторожкий: въ го́рнєй ча́сти, чл҃ка, въ главѣ, в бѣло(м) и бєзкро́вномъ мо́зкꙋ, оу́мъ нєвиди́мый,… мнѡгоѕри́тєлˢный: сама́ѧ прєднѣишаѧ си́ла дш҃и (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.).

МНОГОИКОННЫЙ *прикм.* Який призначений для багатьох ікон: polymi[x]os, многоико(н)ная ла(м)пада (1642 *ЛС* 320).

МНОГОИМЕНИТЫЙ *прикм.* Іменитий, знатний: Вѣдомо твори(м) всѣмъ кꙋ́пно ко нача(л)ствꙋ́ющи(м), и нача(л)ствꙋємы(м), вє(з)дѣ обрѣтаємы(м) мно́го имєнитомꙋ ро́дꙋ росїискомꙋ, всꙗкого достоꙗ́нїѧ и са́на (Львів, 1593 *ЛСБ* 231).

МНОГОКРАСНОСЛОВНЫЙ *прикм. у ролі ім.* (*той, хто майстерно володіє словом*) красномовець: але́ ꙋзнава́ючи своє́и сылы нє крѣпо(ст) и нє здоло(ж)но(ст), сра́ма испо(л)нъ, мушу сєбє по(з)нава́ти, є́сли мно́гонаро(д)ному, и многокраснословному, сла́бъ сы(и) и скудосло́вєнъ, ѡдолѣти доволє(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОКРАТНЕ, МНОГОКРАТНѢ *присл.* Багатократно, багаторазово: царигоро(д)скиє патрїꙗрховє… тую звє(р)хность столицы римскоє Пєтра свєтого ча(с) нємалы(и) знали и є(и) по(д)лєгали и ѡт нєє бл҃гословєнство брали ѡ(т) котров хотѧжъ многократнѣ ѡ(т)ступовали алє ѡпѧ(т) з нєю єдналисѧ (Брест, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Вы, священницы благочестивіи… пытаете многократне, что есть унѣа и якій пожитокъ приноситъ христіяномъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 9).

Див. ще **МНОГОКРОТНЕ, МНОГОКРОТЪ.**

МНОГОКРАТНѢ *див.* **МНОГОКРАТНЕ.**

МНОГОКРАТЪ *присл.* Те саме, що **многокротъ**: бѣси… многокра(т) ѡ(т)водѧть ѡ(т) молитвы ц҃рковноє чл҃вки. а иногда с разоума сводꙗть (1489 *Чет.* 285 зв.).

МНОГОКРОТНЕ *присл.* Те саме, що **многократне**: Ꙗко (ж) много кро(т)нє ꙗ а и многїє такъ з дх҃овны(х) ꙗко и свѣцˢки(х) ѡ то(м) з смирєнїємъ наши(м) розмовꙋ мѣли (Городок, 1640 *Гр.Мог.* 1 зв.).

МНОГОКРОТНЫЙ *прикм.* Багатократний, багаторазовий: а то́й [Сарваръ] зˢ вєли́кимъ бєзпєчє(н)ствомˢ, и смѣ́ло(ст)ю, Вˢсхо(д)нюю краи́нꙋ, бꙋ́рѧчи, и гꙋ́бѧчи Ґрє́ковъ вˢ нє́й знайдꙋючи(х)сѧ проходи́лъ, ґды́ жа́дного нє было Кото́рый бы вˢзборонѧ́лъ, а́лбо та́кˢ многокро́тноє єго́ На́стˢє пєрєтина́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 658); нищымъ школнымъ ѡ(т) многокро(т)ны(х) робо(т) на ґру(н)тѣ далє(м) зло(т) 1:5 (Львів,1627 *ЛСБ* 1051, 4 зв.).

МНОГОКРОТЪ, МНОГОКРОТЬ *присл.* Багатократно, багаторазово: И пєрво сєго многокроть жаловал намъ кнѧзь... ѡ томъ, штож кнѧзь... Сонкгꙋшковичъ з дєтьми своими тыи имѣньѧ свои ємꙋ завєли нє гораздо и ѡграничили нє своє (Краків, 1510 *AS* III, 72); Што єсмо пєрвєй того многокроть до тєбє писали,... ижбы Казаки тамошниє на влꙋсы Татарскиє нє ходили и шкоды никотороє имъ нє чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 205); И пн҃а моє(г) пана голого(р)ского на мєнє писанє(м) свои(м) многокро(т) о(д)води(л). и ли(с)ты своими по (в)сѣхъ цр҃ква(х) голого(р)скихъ проклинає(т) мꙗ (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 2); а єсли нє боудє(т) вѣровати. тєды ꙗ в то(м) нє бꙋдоу винєнь бо многокроть навръта(л) є(м) и(х) прє(з) чꙋда свои и прє(з) слꙋгї свои (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 83); Якожъ я найменшій отъ духовныхъ и свѣцкихъ зацныхъ особъ о то многокротъ уживаный, а праве якъ примушоный будучи склонилемся къ написаню тоей книги (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 318); Множи́цєю: Многокро́ть (1627 *ЛБ* 64); мы..., кото́рїє многокро(т) таково́є чло(н)ковˢ склонєнїє на зємлю... з охо́тою чи́нимо и продо(л)жа́ємо, нє та(к) длѧ до(л)жшєй мл҃твы, ꙗк длѧ ѡ(т)почи́нкꙋ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.).

Див. ще **МНОГОКРАТЪ, МНОГОКРОТНЕ.**

МНОГОКРОТЬ *див.* **МНОГОКРОТЪ.**

МНОГОЛЕТНЫЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛИСТВЕННЫЙ *прикм.* Багатолистий: Прїйми (ж) тє́ды ѡхо́тнє Ва́ша Кн(ж): Мл(с): то(т) да(р) ѡ(т) мєнє Кр҃(с)тъ Хв҃ъ, а вˢ нє(м) и сво́й: и по(д) ни(м) ꙗкъ по(д) ꙗки́мˢ тѣнє(м) многолиствє́нного дє́рєва, спо́собомˢ ѡнои ѡблюбє́ници вˢ Пѣ́снєхъ пѣснєй вˢспо́мнєнои пожада́нє ра́чъ оусѣ́сти (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); *Образно*: оупа́лъ Кє́дръ, то́ є(ст) архіма́ндрітъ на(ш) вы́валєнъ є(ст) прє(з) сєки́рꙋ смє́ртнꙋю зˢ доча́сногѡ живота́, дрє́во ба́рзо высо́коє и в добродѣ́тєлєхъ многолиствє́нноє (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18).

МНОГОЛИЧБНЫЙ *прикм.* (*який складається з великої кількості чого-небудь*) численний: И лєдво тро́ха вы́тхли: али́ Тꙋ́рчинъ на́шѡлъ, Зˢ многѡли́чбнымъ пога́нствѡ(м), на Ѡ(т)чи́знꙋ на́шꙋ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46).

МНОГОЛИЧНИЙ *прикм.* Різноманітний, багатоманітний: plurifa[r]i(us), многоли(ч)ни(й), ѡбразни(й) (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛИЧНѢ *присл.* Різноманітно, по-різному: plurifariam, многоли(ч)нѣ (1642 *ЛС* 319).

МНОГОЛѢТЕНЪ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТИЄ *с.* Многоліття, довголіття: granda(e)uita, многолѣтиє (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНЕ *присл.* Те саме, що **многолѣтно**: Иди́ жъ Прєсвѣ́тлый Могúло… Жїй многолѣ́тнє: Бг̑ъ твоѧ́ заслóна, Тáрча, Корѡ́на (Київ, 1633 *МІКСВ* 308); кнѧзю Сємєну васи(л)євичѹ Прозоро(в)ско(мѹ)… воєводѣ… Пути(в)скомѹ Си(л)вєстє(р) Косовъ… здра(в)ствова(ти) і радоватиса многолѣ(т)нє жєлає(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

МНОГОЛѢТНИЙ *див.* **МНОГОЛѢТНЫЙ.**

МНОГОЛѢТНЫЙ, МНОГОЛЕТНЫЙ, МНОГОЛѢТНИЙ, МНОГОЛѢТЕНЪ *прикм.* **1.** Багатолітній, багаторічний: Бл̑(с)вєниє а(р)сєниѧ… єпи(с)па митрополи(и) гали(ц)ко(и)… славє(т)ны(м) пно(м) мєщано(м) мѣста лво(в)ского… мл̑тва нш̑а к милостивому бг̑у за вш̑у мл̑(с)тъ є(ст) всєгда ѡ много лє(т)но(м) здорови(и) (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); Гдє который з ва(с) дїако(н)ский стєпє(н) многолѣтны(м) искѹсо(м) // св̑щєннодѣйства слѹжєбнаго по зако(н)нє прошо(л) (1598 *Виш.Кн.* 280–281 зв.);

(*який прожив багато років*) довголітній: Ты мнѡголѣ́тєнъ боудь, дѣ́лность твоѧ да тръва́єтъ, Вѕ оздóбє Цр̑кви Ст̑ой, пóки свѣ́та ста́єтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.); granda(e)nus, многолѣтни(й), ста(р) (1642 *ЛС* 211).

МНОГОЛѢТНО *присл.* Довговічно: Пáнѹ Фєѡдорѹ Копистєнскомѹ… здорóва доброго зѕ щасли́вымъ повожéнамъ многолѣ́тнѡ зы́читъ и вѣншѹєтъ Іє(р): П: Б: П(р) (Київ, 1623 *МІКСВ* 8).

Див. ще **МНОГОЛѢТНЕ.**

МНОГОЛѢТСТВО *с.* Багаторічне перебування: Кое приобрѣтение от притупленого и неученого в подвигѣ пустынным многолѣтством хощеши видѣти инока? (1615–1616 *Виш.Поз.мисл.* 242).

МНОГОМИЛОСТИВЕ *присл.* Всемилостиво, милосердно: Пáстырѹ мóй прєнас̑тѣйшїй… въ пѹсты́нѣ вѣка сєгѡ́,… пóлно… си(л) // дѣмонскихъ, въсхити́ дѹшѹ мою ѡ(т) си(х), мнóгѡмл̑(с)тивє, и причти́ къ ѡ́нимъ дѹшамъ, плачли́вимъ бы́вшимъ при Грóбѣ твóємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 97–97 зв.).

МНОГОМИЛОСТИВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТЇВЪ *див.* **МНОГОМИЛОСТИВЫЙ.**

МНОГОМИЛОСТИВЫЙ, МНОГОМИЛОСТИВЪ, МНОГОМИЛОСТЇВЪ *прикм.* (*шанобливий епітет у формулі звертання*) милосердний: Sacrae Tituli… Прєнасвєтѣйшомѹ… многомилостивомѹ всѧконаставлєнѹ (к. XVI ст. *Розм.* 72 зв.);

(*про Бога*) всемилостивий, всеблагий: “чомъ Христосъ долготерпеливъ и многомл(с̑)тивъ, не до конца гнѣваетъ ся” (XVI ст. *НЄ* 58); ѡ(н) є(ст) щє(д)рїй и до(л)готръпєли(в) и мно(г) мл(с)ти(в) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30 зв.); Боúтсѧ и бг̑а… Бо о óномъ слыха́єть, жє єсть долготєрпєли(в) и много мл(с̑)тївъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 14); Навєрнѣ́мѡсѧ до Г(с)да Бг̑а… Понєва(ж)… є́стъ… многоми́лостивъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65).

МНОГОМОВНОСТЬ *ж.* Те саме, що **многомовъство**: А молѧчи сѧ нє будтє многомо(в)ныє ѧко поганє, абовємъ мнємаю(т) и(ж) бꙋдꙋть выслꙋхани въ ѡнои своє(и) многомовности (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6).

МНОГОМОВНЫЙ *прикм.* **1.** Багатослівний; балакучий: А молѧчи сѧ нє будтє многомо(в)ныє ѧко поганє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); Вєлєрѣчи́вый: Многомо́вный, и ты́жъ плїо́тка (1627 *ЛБ* 14).

2. Красномовний, велемовний: А же былъ удатный и многомовный, одержалъ отъ Леона, же до Венетовъ за нимъ легатъ былъ посланъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 473).

МНОГОМОВЪСТВО *с.* Велемовність, багатослів'я: Или нє вѣдає(ш), ѧ(ко) в (с)мѣха(х), рꙋганѧ(х), про(ж)номо(в)ства(х), многомовъства(х),… розꙋ(м) блꙋда́чїй то(го) по́мысла ѡ животѣ́ вѣ́чно(м) ви́дѣти нико(ли) сѧ нє сподоби(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238).

Див. ще **МНОГОМОВНОСТЬ.**

МНОГОМОЛВНИЙ *прикм.* Багатоголосий, гамірний: А того не вѣдает пан Юрко, что святии над всѣ чюдотворства спасти кому себѣ (не толко в градѣ забавном, мятежном и многомолвном, але и в самой пустыни, в памяти несмутной и отлученной будучи от мира) покладают (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193).

МНОГОМАТЕЖНЫЙ *прикм.* (*сповнений подій, тривог*) буремний, неспокійний: што ю(ж) нынєшни(х) многомаѳ(ж)ны(х), и бг҃опроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кꙋ свѣта. а(ж) и до ска(р)говъ и гє(р)бєстовъ пришло (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); ѡбєрнꙋлисѧ до нє́и [церкви] мнѡ́гїи нарѡ́ды ѡ(т) мо́рѧ мнѡ́го матє́жного ми́ра (Почаїв, 1618 *Зерц.* 63).

МНОГОНАРОДНЫЙ *прикм. у ролі ім.* Велелюдний: але́ ꙋзнава́ючи своє́и сылы нє крѣпо(ст) и нє здоло(ж)но(ст), сра́ма испо(л)нъ, мушу сєбє познава́ти, є́сли мно́гонаро(д)ному, и многокрасноословному, сла́бъ сы(и) и скудносло́вєнъ, ѡдолѣти доволє(н) (Острог, 1633 *ЛСБ* 519).

МНОГОНОГЪ *ч.* (Polycnemum L.) наземка: polycnemum, многоногъ трава (1642 *ЛС* 320).

МНОГООБРАЗНЕ, МНОГООБРАЗНѢ *присл.* Багатогранно, різноманітно: сїѧ кни́га єв҃(г)лїє оучи́тєлноє спи́сано є́сть. Їи́ко и ап҃(с) лъ па́вєлъ внача́лє єписто́лїи своє́и ко єврєо(м) пи́шє(т) многоча́стнє и многообра́знє (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 тит. 1); multiformiter, многообразнѣ (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНИЙ *прикм.* Багатогранний, різноманітний: multiformis, многоѡбразни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГООБРАЗНѢ *див.* **МНОГООБРАЗНЕ.**

МНОГООЧИТИЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГООЧИТЇЙ *див.* **МНОГООЧИТЫЙ.**

МНОГООЧИТЫЙ, МНОГАОЧИТЫЙ, МНОГООЧИТИЙ, МНОГООЧИТЇЙ *прикм.* **1.** Всевидющий: а дроугиє хєравими. и сєрафимы. шєстокрилатии. чєтвєрозрачнии. многоочитии (1489 *Чет.* 74 зв.); гл҃ѣть г(с)ь. к тобѣ бо соидоу с нєб҃си… тогды подвигнꙋтсѧ силы нб(с)ныѧ… архангл҃и. многаѡчитыи сє-

рафими. и бꙋдє(т) говоръ вєликъ в нєбєсѣ(х) (Там само, 375 зв.); вл(д)ка всѣми владѣющїй… прєдъ кото́рого маиста́томˢ сла́вы єго́, трєпє́щꙋтъ хєрꙋви́ми мнѡго очи́тыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); А҃гглѡвє боѧ(т) сѧ и оустыда́ю(т), и лица́ своѧ́ закрива́ют. Пламєнѡно́снїи шєстокри́лныи Сєрафи́ми, И мнѡгоѡчи́тїи прєсла́вныи (Чернігів, 1646 *Перло* 27 зв.); *Образно*: называ́єтˢсѧ [цєрковъ] виногра́домъ;… колєсни́цєю мнѡ́го ѡчи́тою, хєрѡви́мъскою (Почаїв, 1618 *Зерц.* 47 зв.); Прє́то ра́дꙋйтєсѧ мꙋчєници… Ижъ вы нн҃ѣ… сами́мъ Б҃гомъ… по(д) Кари́тꙋ многоѡчи́тꙋю запрѧ́жєни (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

2. *У ролі ім.* Дорогоцінний камінь овальної форми; кістка для гри, покрита цятками: ocellat(us), многоѡчити(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГООЧНИЙ *прикм.* Багатоокий: oculeus, многоѡ(ч)ни(й) (1642 *ЛС* 289).

МНОГОПИТНЫЙ *прикм.* (*про утробу*) ласий до питва: Што сѧ показало на ѡ́но(м) ща(ст)ливо(м) богато(м). которы(и)… зара(з) во ѡ́гнь ввє(р)жє(н) бы(л). тогды зара(з) вˢ прєпалє(н)є оутро́бы сы́тоє, сластолю́бноє, винолюбноє, многопи(т)ноє, на пра(г)нє(н)є ка́пли воды́ дости(г) (п. 1596 *Виш.Кн.* 243).

МНОГОПЛЕМЕННЫЙ *прикм.* (*який складається із багатьох народностей*) багатоплемінний: Мꙋжа́йсѧ многоплємє́нный, росскїй народє, Да Христо́съ нача́ло крѣ́пости въ тєбѣ бꙋдє (Львів, 1591 *Адел.* тит. зв.).

МНОГОПЛОДЕНЪ *див.* **МНОГОПЛОДНЫЙ.**

МНОГОПЛОДНЫЙ, МНОГОПЛОДЕНЪ *прикм.* **1.** (*про тварин*) плодючий, плодовитий: ѡ́вцѧ и(х) мнѡгопло́дˢны, и мнѡ́жа(т)сѧ на па́стˢвиска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20);

(*який дає багато плодів*) плодючий: подобєнъ бо єсть постникъ. финиковꙋ цвѣтꙋ. г҃лємомꙋ алєфию. иногда бо єсть блєщєнъ. а оутро свѣтєлъ и мно(г)плодєнъ. такжє постникъ нынє плачєть. а завтра вєсєлитсѧ ко б҃оу мл҃твꙋ творѧ бєсѣдꙋєть (1489 *Чет.* 303 зв.); *Образно*: ра(д)уитасꙗ прєч(с)тнаꙗ вєръсто єдиноро(д)наꙗ… совєршаєма д҃хомъ ст҃ымъ... напоєна бл҃говханиє(м)… прєисходꙗщи(х) животны(х) водъ лозо многопло(д)наꙗ. наполнивши всєго мира чюдєсы (1489 *Чет.* 69 зв.).

2. *Перен.* (*який дає позитивні результати, наслідки*) плодотворний: Нєха́й тѧ Каллїѡ́пы ажˢ зˢ Нб҃омъ ровна́ютъ, Пра́цы многопло(д)ныє нєха́й выхвалѧ́ютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); розꙋмѣ́лємˢ и ꙗ…, жємˢ нє чꙋждъ тала́нтꙋ ѡ(т) Б҃га ми дарова́ногѡ зоста́лъ: бꙋ́дꙋчи ѡ(т) дѣти́нˢства моє́го при знамєни́томˢ, а Ц҃ркви Б҃жєй Бл҃гопотрє́бномъ, и многопло́дномˢ дѣ́лѣ // Тѵпоґра́фскомъ выхова́ный (Львів, 1639 *Ап.* 3 ненум.–3 зв. ненум.).

МНОГОПОЛМИСНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох страв: ѡзна(и)мѣтє ми ѡ тако(и) ли то любви сп҃съ рє́клъ, котраѧ в трапєза(х) многопо(л)ми́сны(х) и питїѧ(х) ро(з)маи́ты(х) со мꙋзика(ми) сѧ єднає(т) (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.).

МНОГОПОЛЧНЫЙ *прикм.* **1.** Який складається з багатьох полків: Княжа Острозскоє… муръ желѣзный на Украйнахъ, страхъ и трепетъ Татаромъ… многополчный… и стройный поѣздъ отправовати былъ звыклъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136).

2. Який має багато полків: княже Висилій зъ сыномъ своимъ… и многополчнымъ и сильнымъ въ Берестью станулъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1138).

МНОГОПѢНЯЖНЫЙ *прикм.* Грошовитий, багатий: Воспомѧни и Филипа малѧра многопѣнѧ(ж)ного, ка́мо (!) ты́є рꙋмѧныє золотыє, по єго нєво́лно(м) ѡ(т)хо́дѣ осталисѧ, и в чиє(м) нн̄ѣ вєзєню сєдѧ(т)? (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

МНОГОПѢРНЫЙ *прикм.* Багатоперий: Или нє вѣдає(ш), ꙗ(к) многопрє(д)стоѧщи(м) го́логлавы(м),… многопѣрꙋ́нымꙋ́ макгєроносцє(м)…, ѡ цр̄(с)твїи бж̄о(м)… и помє(ч)тати // нє можє(т)? (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.–239).

МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ, МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *прикм.* **1.** Різноманітний, багатий: Ꙗ́ко є(ст) красє(н) сѣди́на(м) ро(з)соу́до(к), и ста́рши(м) розꙋмѣти ра́доу, вѣнє́цъ ста́ршы(м) мно́го ра(з)личьноє искоу́ство, и похвала и(х) стра(х) гн̄ь (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

2. Всеосяжний: павє(л) г̄лть. познана бы(с) н̄нѣ вл(д)камъ. вл(д)чєствъ // нб(с)ныхъ цр(с)твию. многоразличнаѧ б̄жиѧ прємоудрость (1489 *Чет.* 229 зв.–230).

МНОГОРАЗЛИЧЬНЫЙ *див.* **МНОГОРАЗЛИЧНЫЙ.**

МНОГОРОДНЫЙ *прикм.* Який складається з багатьох народностей: яко сенаторъ ростропный и зрителный,… многородный свой народъ Россійскій любячи, жаднымъ не дался звести покусамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1140).

МНОГОРЫБНЫЙ *прикм.* (*багатий на рибу*) рибний: досто́йный Гєтманє, Твоа́ сла́ва вꙋ́ молча́ню нѣ́кгды нє зоста́нє, По́ки Днѣ́пръ зꙋ́ Днѣ́стромꙋ́ многорꙋ́бныє плынꙋ́ти Бꙋ́дꙋтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48).

МНОГОСВѢТЛЫЙ *прикм.* Яскравий; сяючий: а ты́и звѣзды мнѡ́го свѣтлыи оустави́чнє свѣтатсѧ на главѣ є́ѧ [цр̄кви] (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55); Сл̄нцє ѡноє свѣта того мно́госвѣ́тлаѧ походнѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263 зв.).

МНОГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславний, знаменитий: внєжє исти(н)ный наслѣдꙋ́ник и властны(и) пото́мокъ вш̄а, кнѧ(ж), мл̄(с)ть, Єстъ єсѝ и на мъсцє (!)… оны(х) вєли́косано́вны(х), и мно́го сла(в)ны(х) прє(д)ковъ своихъ настꙋпа́єшъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.).

МНОГОСЛОВІЄ *с.* Велемовність, багатослів'я: ты тєды дворѧни́нє, // или мирѧни(нє)… альбо нє вѣ́дає(ш) и(ж) твоѧ бє́сѣда и хи́(т)ро(ст) и мно́гословіє глꙋпъство(м) є́стъ прє(д) бг̄мъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 235 зв.–236).

МНОГОСЛУЖНЫЙ *прикм.* Високопосадовий: єда (!) бъ̄ на твою // пыхꙋ многослꙋ(ж)нꙋю и на твою трапе́зꙋ срєбропо(л)миснꙋю… глєди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 227–227 зв.).

МНОГОСЛЫНУЩИЙ *дієприкм. у ролі прикм.* Знаний, славний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣстъ або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа Святого бываетъ, але отъ трудовъ,… богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23–24).

МНОГОСМЫШЛЕННЫЙ *прикм.* Вишуканий, витончений: Нѣколи жє, — рєчє, — цр̄(с)каѧ мно́госмы́шлє(н)наѧ трапе́за

та(к) мѧ нє оусолоди́ла, и во любо(в)ны(и) на(сы)то(к) нє пришла, ꙗ́ко (ж) тво(и) соухїй хлѣ́бъ… // чєстный ѡ(т)чє! (п. 1596 *Виш.Кн.* 240 зв.–241).

МНОГОСТЬ *ж.* Численність: вˢ шкалєва́нью патрїа́рхій цари́горо(д)скои, ꙗко то́й противъ кото́рой бы брѡ́ны пєкє́лныє перемочи́, в кото́рой проклѧ(т)ство, свѧтокоу́пство, мно́гость патрїа́рховъ,… и и́нˢшїє ты́мъ подѡ́бныє ва́ды и нєдоста(т)ки найдова́ти бы сѧ мѣли (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 156).

МНОГОТѢРПѢЛИВЫЙ *прикм.* Довготерпеливий: со страхомъ и с тєплыми слєзами. со воздыханьємъ оумолѣмъ мл(с)рдого б҃а. и мно(г)тѣрпѣливаго. и нє оузримъ єго ст҃оє мл(с)ти (1489 *Чет.* 218 зв.).

МНОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Славетний, уславлений: похвалю многохва(л)ноє имѧ твоє. надѣю бо сѧ што послоушає(ши) мєнє рабы твоєꙗ. єгда сѧ молила ст҃аꙗ бц҃а (1489 *Чет.* 258 зв.); поклонѧюсѧ и хвалю. и славлю. многохва(л)ноє имѧ твоє г(с)и (Там само, 261); прошоу многохвалного имєни твоєго. г(с)и бє҃ цр҃ю всѣ(х) вѣкъ. єдиночадыи сн҃оу бж҃ии. приими мѧ рабоу свою (Там само, 264).

МНОГОХОТЕЦЪ *ч.* Той, хто має багато бажань: multivol(us), многохотєцъ (1642 *ЛС* 274).

МНОГОЦЕННЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЕНЪ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢННО *присл.* (*розкішно, пишно*) багато: бл҃говѣрнии жє цр҃и. повѣлѣли ємоу вчинити гробъ позлащєнъ. и многоцѣнно оукрашєнъ (1489 *Чет.* 153 зв.).

МНОГОЦѢННЫЙ, МНОГОЦЕННЫЙ, МНОГОЦѢНЪНЫЙ, МНОГОЦѢНЫЙ, МНОГОЦѢНЕНЪ *прикм.* **1.** (*який має велику цінність, дорого коштує*) дорогоцінний: и пришˢла кˢ нємоу́ жона котораѧ то мала алавастръ мира. банˢкоу олѣю нарˢда пистикїѧ многоцѣнˢны. з нарьдового корєнѧ. и розьбивши банˢкоу выльяла на главоу єго (1556–1561 *ПЄ* 183 зв.); жєна… мѣ́ла сˢклѧницю ми́ра мˢногоцєнˢнаго и вылияла и на главу єго [Ісуса] (Там само, 109 зв.); Чи(м) є́стъ лѣпˢшїй рѧ(д), кра́сными и мно(го)цѣ́нˢными ри́зами краси́ти сѧ на(д) ѡвы(и) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220); Ѡ(т) нє́го тє́ды, вˢдѧ(ч)нꙋю сли́чность ма́є(т), про́стый кроу́шє(ц) мнѡ(го)цѣны(м) става́є(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); вˢ три лѣ́та по нарожє́ню, Прєчи́стꙋю богоѡтрокови́цꙋ… до Цр҃кви Ієрꙋсали́мскоѣ, за дарˢ мнѡгоцѣ́нный… Бг҃ꙋ Тво́рцꙋ своє́мꙋ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759); многѡцѣнныи ри́зы носѧ́щїи… въ гро́бѣ тє́мно(м) смєрдѧ(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 123); **камениє (каменїє) многоцѣнноє (многоцѣнъноє, многоцѣноє)** — дорогоцінне, коштовне каміння: сл(в)а бо г(с)нѧ слава ч(с)та. пожьданаꙗ. лѣпшє золота. и камєниꙗ многоцѣного (1489 *Чет.* 218 зв.); Вˢ ср(д)цє и дш҃ꙋ твою́ розоу́мнꙋю, ꙗ́ко в нѣа́кꙋю // ска(р)бницꙋ покладаю и съкрива́ю, та(к) вєли́коє и ди(в)ноє бога́тєство (!), нє ка́мєнїй мнѡ́го цѣнˢныхъ и зла́та сказитєлˢного. лє́чъ таємницы вѣры ст҃ои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв. ненум.–3 ненум.); ѡ(т) камєнїй мнѡ́гоцѣнъныхъ, діамє́нътѡ(в). и ѡ(т) начинѧ златого, и срєбръного; зро́къ

напасє (Там само, 21); Прє́то... молю мл(с)ть твою́, Прїйми́ ласка́вє Корꙋночкꙋ мою́, Па́чє зла́та и ка́мєнїй драги́хъ мно́гѡцѣнныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); **камень многоцѣнный** *див.* **КАМЕНЬ**.

2. Розкішний, пишний: Читай теж о Петрѣ, єст ли папѣ отець, который не набыл многоцѣнъных столиць (к. XVI ст. – п. XVI ст. *Укр.п.* 77).

3. *Перен.* (*який має велику духовну цінність*) дорогоцінний: такъ нб(с)ныи воинъ ѡ(т) прободѣниꙗ копєиного. далъ д҃шю свою в рꙋки б҃жьи. и нєбє(с)ны(м) // вєнцє(м) вѣнчанъ. и мно(г)цѣнною багрѧницєю ѡдѣнъ (1489 *Чет.* 59 зв.–60); Ра́дꙋйтєсѧ Бг҃ослѡ́вци... слѡвєса́ ва́шѣ ꙗкѡ и́скри... // Ѡгнє́мъ Дх҃а ст҃гѡ роспалє́нїи, И ꙗкѡ Пє́рла многѡ́цѣнныи, ѡ(т) блиска́нїѧ Дх҃а ст҃гѡ рож(д)єнныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52–52 зв.);

МНОГОЦѢНЪНЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЦѢНЫЙ *див.* **МНОГОЦѢННЫЙ.**

МНОГОЧАСТНЕ *присл.* Багаторазово: ап(с)лъ па́вєлъ внача́лє єпистóлїи своє́и ко єврєо(м) пи́шє(т) многоча́стнє и многообра́знє (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 передм. 1).

МНОГОЧИСЛЕННЇЙ *прикм.* (*наявний у великій кількості*) численний: и Вы съ мно́ю нн҃ѣ го́рко рыдайтє; Нб(с)ныи свѣти́ла, сл҃нцє и Лꙋна́, мнѡгѡчислє́ннїи звѣз(д)и (Чернігів, 1646 *Перло* 93).

МНОГОЧИСЛЕНО *присл.* (*у великій кількості*) численно: ѡни́ збира́ючи сѧ собо́рно зˢ оною црк҃о(в)ю многочи(с)лєно св҃ты(х) прєп(д)бныхъ и бг҃оно́сныхˢ ѡ(т)цєвъ. с кото́рыми и самъ па́сты(р) нб(с)ны(и) быва(л), ꙗкъ сѧ обєца́лъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.).

МНОГОЧТЕНЇЄ *с.* Тривале читання: нє (ѡ)брємєнѧ́ти слꙋхи нємощны(х) многочтєнїє(м) но... три́дєсѧ(т) или бо(л)шє ли(ст)ко(в) прочитати, та жє ко(н)чати (1599–1600 *Виш.Кн.* 201 зв.).

МНОГОЧЮДНЫЙ *прикм.* Надзвичайний, дивовижний: Мно́гочю́дны(х) бо ра́ди твои(х) добродѣтєлєй, вси тѧ сл҃нцє свѣтлоє, Євро́пїѧ ѕвѣздꙋ́ єдино́ ѡко россіи всѣ(х) ꙗзы́къ гла́сы гласꙋютъ (Львів, 1591 *Просф.* 63).

МНОГОШАРНИЙ *прикм.* Барвистий, строкатий: multicolor, пє(с)три(й), многоша(р)ни(й) (1642 *ЛС* 274).

МНОГОШУМЕНЪ *прикм.* (*який створює шум*) шумливий: Пти́цъ сла(д)копѣ́сны(х) гла(с) слыша́вшєє дш҃а насла(ж)да́ю(т), Са́ми жє многошꙋ́(м)на тро́стїа стє́блїю проти́вꙋ ѡ(т)пѣва́ю(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70).

МНОГОЯДЕНЇЄ *с.* Переїдання, об'їдання: ѡ(т) ко́рєни зло́го, обжа́рства вѣ́твїє. Многоꙗдє́нїє, роско́шноє ꙗдє́нїє, пьѧ́нˢство (Львів, 1645 *О тайн.* 56).

МНОГОЯДЕЦЪ *ч.* Ненажера, черевоугодник: вготова(л) // намъ бъ ·в҃і·любви...·а҃і·добродѣтєль (м)но(го)пиица. и многоꙗдьца нє боудь. на ср(д)ци злы(х) мыслєи нє дєржи. и нє ра(д)уисѧ вєликомꙋ питью (1489 *Чет.* 338 –338 зв.); polyphagus, многоядєцъ (1642 *ЛС* 320).

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЪ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОГЫЙ *див.* **МНОГИЙ.**

МНОЖАЄ *присл. в. ст.* **1.** (*у більшій кількості*) більше: Болшє о сємъ нєдооумѣю нижє дръза́ю писа́ти, Ини бо о сємъ мно́жає могѹтъ и лѹчшє сказа́ти (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); **много множає** *див.* **МНОГО.**

2. (*у більшому ступеню*) більше: Уставляемъ вокупе всимъ вельможамъ… и господа моего Петра — множае царества имети власть по всей вселенъней, и отъ всихъ много множае, неже цару, почытатися (Вільна, 1599 *Ант.* 549).

3. Забагато, занадто: Ли́шшє: Нєпотре́бнє, бо́лшє, мнѡжа́є (1627 *ЛБ* 59); Плъзѹ́є(т)сѧ: съвєрша́є(т) множа́є (Там само, 86).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЙШЕ.**

МНОЖАЙШЕ *присл. в. ст.* (*у більшій кількості*) більше: Антиохійскій бовѣмъ патріярха на всю восходную сторону слово Божіе и владзу духовную ведле Бога розширяетъ, маючи подъ собою архиепископовъ,... // множество, а епископовъ над то множайше (1603 *Пит.* 8–9); Про́чєє мно́го на́йпачє: Тѣ́м жє множа́йшє (1627 *ЛБ* 102).

Пор. **МНОГО, МНОЖАЄ.**

МНОЖАЙШИЙ, МНОЖАЙШЇЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*значніший кількісно*) більший: Бо́лїй, ва́шшїй: бо́лшїй ре́чью, множа́йшїй, бо́лшій ли́чбою (1627 *ЛБ* 11).

2. (*значніший обсягом, охопленням чого-небудь*) ширший: кѹ ро(з)множєню хвалы Бж̄ей прє(з) Тѵпографию выти(с)нєнѧмъ Книгъ... на жаданѧ и про(з)бѹ... Мєщанъ Лво(в) ски(х)… склонилисмыслѧ… в… справѣ, абы напєчатанїємъ… Книгъ… тымъ множа(и)шєє ро(з)множєнѧ... и правовѣриє в вирны(х) росло (Львів, 1630 *ЛСБ* 607).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖАЙШЇЙ *див.* **МНОЖАЙШИЙ.**

МНОЖЕНЬЄ *с.* Помноження; розмноження: Аѵгѹстꙋ: Ла(т): є(ст), ѡ(т) ворожби́сто(г) назва́ный, або ѡ(т) множє́ньѧ. Прилага́тє(л) нѣ: Сла́вный, за́цзнамєни́тꙋ, па́нскі(и). Има́ры(м)ско(г) цѣ́сара, є(ст) и м(с̄)цѹ то́єжъ има́ (1627 *ЛБ* 183).

МНОЖЕСТВЕННЫЙ *прикм.* **1.** Численний, великий: Исповѣдѹ́ю єдино Кр̄щє́нїє въ ѡставлє́нїє грѣхѡ(в). гдє множєствє(н)ноє число́ грѣхѡ(в) ѡзнача́єтъ, и́жъ Кр̄щєнїє нє ты́лкѡ пєрворѡ́дногѡ грѣ́ха, алє и всѣ́хъ оучинкѡвыхъ вꙋ доро́слыхъ подаєтъ ѡ(т)пѹщє́ниє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902).

2. Який стосується множини як граматичної категорії: въ свѣдоцтвѣ Єфремовомъ слова “церкви” именительный множественный отмѣнили, а тамъ стоитъ именительный единственный “церковъ” (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 438).

МНОЖЕСТВЕНО, МНОЖСТВЕНО *присл.* (*у великій кількості*) масово: обратимово корєнїє по рѹ(с) а растє(т) множствєно на рѹ(с) (XVI ст. *Травн.* 167 зв.); Ѳѹмѹстарє по ла(т)... растє(т) на рѹси множєствєно по рѹ(с)ски жє ды(м) зємлєно(и) (Там само, 207 зв.); Ѳилєѯъ по ла(т). дїопистри... по грєчє(с)... а на рѹ(си) множє(с)твєно ра(с)тє(т) (Там само, 213).

МНОЖЕСТВО, МНОЖСТВО, МНОЖЪСТВО, МНОЖЬСТВО *с.* **1.** (*велика кількість кого-, чого-небудь*) багато: и стала радость вєликаѧ. нє исказа(н)наѧ в тотъ дн҃ь. ѡ(т) множєства исцѣлѣвши(х). славєщю х(с)а б҃а нашєго. и ст҃оую прєч(с)тоую є(г) мт҃рь (1489 *Чет.* 261 зв.); блговѣрныи моу(ж) агрикъ. взємъ свѣчи. и тємьѧнъ… пошо(л) из жєною своєю… къ ц҃ркви ст҃го николы. и мно(ж)ство людєи с нимъ идоша (Там само, 98); очи твои яко рыбники оу Зевоне, которыи жъ то соуть оу броны дчерь множества (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); а в то(т) ча(с) и(з) агг҃ло(м) борꙁо ста́ло мно(ж)ство воинєства нб(с)ного, хва́лачи б҃а (XVI ст. *УЄ Літк.* 73); а притомь было множество добры(х) людєи (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 12); Ста́нь жє тєпе́рѧ сꙁ чаро́вники твои́ми из мно́жє(с)тво(м) ча́ровъ твои́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); И рꙋ́шилисѧ зꙁ Єли́мъ всє мно́жєство сн҃овъ Ізра́илєвыхъ на пꙋ́шꙋ Сінъ (Там само, 93); **безчисленноє множество** — (кого, чого) (*дуже багато*) сила-силенна: Ста́рость знамєнꙋ́єтъ долъготоу вѣкѡвъ, и бєзчи́слєнноє мнѡжство ча́сѡвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числє(н)ноє множєство хрѣстиѧ(н) во плѣ(н) взє(м)ше во своѧаки возвратисѧ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); **многоє множество** — те саме, що **безчисленноє множество**: Мно́гоє мно́жество: Мно́гоє мно́зство (1627 *ЛБ* 64); **множество много, много множество** — те саме, що **безчисленноє множество**: латынски... костел... множество много народы со собою в погибель вѣчную влечет (1600–1601 *Виш. Кр.отв.* 186); У Афинєхъ много множество болꙋ́вановъ было (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 61); **множество (множство, множъство) великоє, великоє множество (множство)** — те саме, що **безчисленноє множество**: людє́й мно́жєство вєли́коє было (1509–1633 *Остр.л.* 131 зв.); мꙋ́ножєство вєликоє рыбь загорꙋ́нули (1556–1561 *ПЄ* 227 зв.); мно(ж)ство вєли́коє ры́бъ за́горнꙋли, а(ж) и мрєжа́ сѧ и(х) прорꙋ́вала (XVI ст. *УЄ Літк.* 15); рыбицъ ꙋсходи(ть) тамъ рєкою богомъ з морѧ множъство вєликоє (1552 *ОБЗ* 141 зв.); великіє ревнители… книг великоє множество языком словенським нанесли (Львів, 1605–1606 *Перест.* 25); и ины(х) ваши(х) папѣжєй вє́ликоє мно(ж)ство́ воєва́лисѧ ѡста́вивши цр҃ко́вь бо́жїю (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); **множество незлѣченноє** — те саме, що **безчисленноє множество**: В тꙋ́мъ то сіо́нѣ, є́здра ви́дѣвъ, нєзлѣчє́нꙋ́ноє мнѡжєство́ зєбра́нꙋ́ного лю́дꙋ ѡдє́гнєныхъ в ша́ты бѣлыи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64); **невымовноє множство** — те саме, що **безчисленноє множество**: єстъ за (ш)вєцїєю… поѹща вєли́ка… та(м) до́сы(т) коѹнъ. собо́лїи… и нѡ́го звѣ́рꙋ нєвы́мовꙋ́ноє мнѡ(ж)ство (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.);

(*велика кількість людей*) народ: чомꙋ́ єстє на́съ вы́вєли на тꙋ́ю пꙋ́шꙋ, а́бы єстє всє мно́жьство го́лодомъ помори́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.); **множество незличоноє (неисчетноє)** — люди, народ: єди́нъ нєзличо́номꙋ мно́жєствꙋ спроти́вилсѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 150); А если бы хотел, Скарго, овде в турскую землю проходитися, либо довѣдати, тогда множество неисчетное по всѣх сторонах найдеш в родѣ сербском и болгарском (1608–1609 *Виш.Зач.* 218).

2. (*дуже велика кількість кого-, чого-небудь*) безліч: и шло за нимъ множ҃ство народа людій. и жєн (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); у нихъ школы, друкарны и шпитали всюды, и казнодѣевъ множство, без личбы (Вільна, 1599 *Ант.* 599); Спали́ огнє(м) бж(с)тва твóєгѡ, множє(с)тво грѣхо(в) ср(д)ца моє(г) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

3. *Перен.* Сила, інтенсивність: Таѧ приповѣсть хр҃(с)тиѧнє значи(т) и ѡка(з)уєть множєство покаанїѧ грѣ(ш)ны(х) людїй и вєлико(ст) чл҃вколюбїѧ бж҃їѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3).

Див. ще **МНОЗСТВО.**

МНОЖИТИ, МНОЖЫТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, що) (*збільшувати кількісно*) примножувати, помножувати: має(т) ѡ(н) тыє двє части жизниковцовъ дє(р)жати... всѧкиє пожи(т)ки множити (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 46 зв.); Постꙋпꙋ́ю да́лѣй вꙁ родосло́вїи, прє(д)рєчє́нный Андре́й дрꙋ́гого сына Іа́кѡва зроди́лъ, а то́й зроди́лꙁ... Стєфа́на..., кото́рыхꙁ ра́чъ Хс҃ Цр҃ꙋ бл(с)ви́ти и мно́жити ѡ(т) ро́да вꙁ родъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); не́ґды былъ вꙁ Ии҃ли Прр(о)къ Бж҃їй Єліссєй... знашо́лꙁсѧ вꙁ глꙋбо́ко(и) и масти́то(и) ста́рости, а вꙁ то́й нє прожню́ючі(и) а́лє дѣла́ючі(и) бы(л) и мно́жачі(и) до́броє дѣло (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Нилъ вꙁ Єгу́птѣ хлѣ́бъ мно́житꙁ (Київ, 1632 *Євх.* 295);

(що) (*розширювати сферу впливу чого-небудь*) поширювати: яко господаръ хрестіанскій, маючи на костели Божьи добрую бачность, жебы въ нихъ служба и фала милого Бога за щастного панованія нашого множила (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Яко подобает правдивой церкви божией и тѣ нижереченные плоды в себѣ всюды множити (1600–1601 *Виш.Кр.отв.* 174); нынѣ же во градѣ, глаголет, проповѣдь не возбраняется, которую не отбѣгати, але множити потреба и прочая (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 188).

2. (що) Поширювати: Маетъ пречоный Мелентей Хрыбтовичъ... хвалу Божию межи хрестиянми множити... въ парафияхъ своихъ (Варшава, 1579 *АрхЮЗР* 1/I, 121); Що бись намъ тїи вѣсти нє множиль! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); помененые бурмистръ, райцы, месчане... окрутъную свою волю множыти помагаючы по килкакротъ украиннъное хлопъство на залогу собе для жолнеровъ Речы посполитое умыслъне затегали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 361).

3. *Перен.* (що) (*породжувати які-небудь думки, почуття*) пробуджувати: коли бы папежъ антихристомъ... былъ, николи бы геретикове,... на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали, штурмовали, але бы царество папезскоє... множили и розстегали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 161); Кото́роє подозрє(н)є во мнє мно́жила, та(к) // оусило́внаѧ и такъ сро́ґаѧ, и домова́ѧ и Ри́мꙁскаѧ пи́лность (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 4–4 зв.); Сꙋ́кнѧ... їночєскаѧ має(т) быти таковаѧ кото́раѧ бы ти́лко тѣло ѡкри́ла...; а нє тако́ваѧ, кото́раѧ бы поро(ж)но(ст) и надꙋ́то(ст) мно́жила (серед. XVII ст. *Кас.* 3).

4. *Перен.* (що) Збільшувати, розвивати: По(д)голєнє(ц) вꙁ ми(р) стра(н)ствꙋє(т), и миръ мы́слъно вꙁ собѣ ро(з)ширѧє(т), и множи(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

5. (*виконувати множення*) множити: кгды(ж) кроу(г) сл҃нчны(и) прєвы(ш)ша́є(т) єдина(д)цѧ(т)и кроу́го(в) лѹ́нои, и прє(з) ты́и єдина(д)цѧ(т) мнѡ(ж) (Острог, 1612 *Час. Табл.* 316).

МНОЖИТИС *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЕ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСѢ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖИТИСЯ, МНОЖИТИС, МНОЖИТИСЕ, МНОЖИТИСѢ, МНОЖИТИСѦ, МЪНОЖИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (*збільшуватися кількісно; розростатися*) множитися: мѣсто Волковыйское въ людехъ и въ обыходѣхъ множилося (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); слово бж҃єє ро(с)ло и множилосє чи(с)ло ѹчєнико(в) (II пол. XVI ст. *КА* 29); книги друкованыє почали множитися (Львів, 1605–1606 *Перест.* 27); Възраста́ю: Оуроста́ю, мно́жѹ(сѧ) (1627 *ЛБ* 20); Па́ть хлѣ́бѡвъ поламáвши Хс҃ Учн҃кѡ́мъ своѣмꙋ далъ: а ты́ѣ оулѡ́мꙋки вꙋ рѹка́хъ Ап(с҃)лскихъ мнѡ́жилисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 429);

розмножуватися, плодитися: радо сѧ бы(д) ло всѧкоє тамъ множить (1552 *ОБЗ* 141 зв.); ѡвцѧ и(х) мнѡгопло́дꙋны, и мнѡ́жа(т)сѧ на па́стꙋвиска(х) свои(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 20); "Растѣте, и множѣтеся, и наполнѣте землю, и обладайте ю" (XVI ст. *НЄ* 223); Кли ю(ж) людє почали сѧ множити на свѣтѣ... прото карал и(х) бъ҃ за тоть оучино(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 27); А чи́мъ бо́лѣй и́хъ тлѹми́ли ты́мъ бо́лѣй сѧ мно́жили и росли́. и нєнавѝдѣли Єгу́птанє сыно́въ Ізраи́лєвыхъ, и нарѹга́лисѧ з ни́хъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

2. Примножуватися, міцніти: и тєпєръ єсмы силы и дш҃євныє та(к)жє смы́слы в таково(м) ю́нотско(м) во́зрастѣ, што да́лєй то бо́лшє ростѹть мно́жатꙋсѧ (Острог, 1587 *См.Кл.* 2); З выгна́нѧ всѣ(х) зло́стии цноты мно́жа(т)сѧ и ростѹ́тъ (серед. XVII ст. *Кас.* 61).

3. Зростати, посилюватися: злодєйство сѧ множить, што ж нам дивно єсть (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); szto sia dotyczet rozboiu prylicznaho, gwałt, szlachetskaia rana, pożoha, aby sia słodeystwo (!) ne mnożyło (Вільна, 1547 *ZD* VI, 146); росказуемо... абысте такимъ своволным юрыздициюм… мъножити се не допусчали (Варшава, 1620 *ПККДА* 1-I, 17);

розгортатися, посилюватися: и издалосѣ какбы тота валка имѣла сѣ вєлико множити (Кременець, 1510 *Cost.DB* 454); ка(к)бы тота ва(л)ка имѣла сѧ велико множити… кра(л) ѹгръски… //… посла(л)… кѹ ѹстановлєнїю тоито валки послы (Ясси, 1510 *Cost.DB* 468–469);

поширюватися, розповсюджуватися: слово паньскоє ро(з)ро(с)талосє и множилосє (II пол. XVI ст. *КА* 66); А то, же исповѣдь светую,… которою се люде наболѣй одъ грѣховъ гамовали, зленабытые речи ворочали и во всякой добродѣтели, цнотѣ и побожности множили и утвержали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); а слово божїє не вяжется, але овшем ростет и множитсѧ у правовѣрующих (Львів, 1605–1606 *Перест.* 56); чиним ведомо сим листом нашим: иж постерегаючи всюды, абы порядок был и справедливост с҃вятая множилас, прото, за обранем всего посполства места Чернигова… // Иоанна Скиндера за війта и дозерцу мѣста и волости… теды и мы… за

війта и дозорцу… потвережаемо (Київ, 1649 *Тр.ПАК* 145–146).

4. *Перен.* Домагатися успіхів; процвітати: Гобзꙋ́ю: Мно́жꙋсѧ, си́лъ, мо́ци, крѣ́пости, набыва́ю, розро́стꙋюсѧ, ща́стє набыва́ю, щасли́вє роджꙋ́ (1627 *ЛБ* 26); Гобзꙋ́ющїй: Оуживаючї ща́стє, множа́чїйсѧ, щасли́вє ростꙋ́чїй, рода́чїй (Там само); Прєспѣва́ю: Прєвыша́ю, прєꙋспѣва́ю, помно́жꙋюсѧ, мно́жꙋсѧ, да́лѣй да́лѣй постꙋпꙋ́ю, замага́юсѧ бо́лшє (Там само, 96); Спѣ́ю: Мно́жꙋсѧ, ма́ю до́броє повожу(н)є, замага́юсѧ, ꙋстига́ю, спѣшꙋ́, ква́плюсѧ, поспѣша́юсѧ, бєрꙋ́ по́хопъ, постꙋпꙋ́ю (Там само, 120);

розширюватися, розвиватися: школа и друка(р)на посполиты(х) людии имєнємь и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83, 78).

МНОЖИТИСѦ *див.* **МНОЖИТИСЯ.**

МНОЖСТВЕНО *див.* **МНОЖЕСТВЕНО.**

МНОЖСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖШЇЙ *прикм. в. ст.* Частіший, численніший: Ꙗ҆къ бовѣ(м) мно́гѡ мы ѡ(т)пꙋ́стимѡ… та(к) ти́сѧчми ра́зѡ(в) бо́лꙋ҆шъ ѡ(т)пꙋ́ститъ на́(м) нєзлоби́вый Г(с̄)дь: Понєва(ж) нєро́внѡ мнѡ́жшїи и бо́лꙋ҆шїи грѣхи // на́шѣ... єсли мы простимѡ, и о́нъ на́съ прости́тꙋ҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60–61).

Пор. **МНОГИЙ.**

МНОЖЪСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖЫТИ *див.* **МНОЖИТИ.**

МНОЖЬСТВО *див.* **МНОЖЕСТВО.**

МНОЖѢНЕСѦ *с.* Збагачення; успіх: Спѣ́а́нїє: Множѣ(н)єсѧ, до́броє повоже́ньє, бра́ньє по́хопꙋ и по́стꙋпкꙋ до ѧко́вои ре́чи (1627 *ЛБ* 120).

МНОЗСТВО, МНОЗТВО *с.* **1.** Те саме, що **множество** у 1 знач.: любо́вь бовѣмъ покрыва́єтъ мно(з)ство грѣхо́въ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3); За ряженемъ Бозскимъ, видѣніе видѣлъ Кирилъ, иж былъ на страшномъ и красномъ мѣстци, гдѣ мнозство ангеловъ Пречистой Богородицы предстояло (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 476); хто́ бы́ сѧ бы(л) нє диви(л) (!) томоу цєса́ру бога́томоу, пы́шномоу длѧ зви́тѧжствъ мно(з)ства и вꙗ́зо(м) триоу(м)фа́лны(м) вози́мого, кото́ры(и) соро(к) сло́нєвъ тѧгноу҆ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196); Многоча́дїє: Мно́зство дѣте́й (1627 *ЛБ* 64); мно́зство воды было ѡ(т)да́лєно (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815); Трꙋпєрсона́лноє твоє́ бѡ(з)тво, ѡ нє́м жє спаса́єтꙋ҆сѧ; вѣрныхъ мно́зтво (Чернігів, 1646 *Перло* 15); **мнозство великоє, великоє (велике) мнозство (мнозтво)** — те саме, що **безчисленноє множество**: В тыхꙋ҆ лєжа́ло мно(з)ство вєли́коє болѣйчи(х), слѣпы(х), хро́мы(х) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237); мнозство и(х) вєликоє на дорозѣхъ и на украинѣ змє(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); и жа́дє(н)ꙋ҆ зꙋ҆ ѡбы́ва́тєлєвъ ѡ́ны(х) ѡ єго збавє(н)ю нєтоу҆шилъ. вєли́кимъ бовѣ́мъ мно(з)ством бы́лъ ѡго(р)нєнъ похлѣ́бцовъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 80); Хмельницкий... до себе велико мнозтва розного хлопства... затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138); **мнозство многоє, многоє мнозство** — те саме, що **безчисленноє множество**: Бе́здна: Бєзо́дна, про́паст, глꙋбо́кость, мнѡ́зство мнѡ́гоє вѡ́дъ,

окни́на (1627 *ЛБ* 6); Ба́рзо піє(н)кноє та́мъ є(ст) Нб҃о, мѣ́сцє само́є ро́зныи наса́жєно дрє́вами, Ꙗворѡвъ мно(з)ство(м) мно́гимъ. и Кѵпарі́ссѡвъ вынє́слостю борзо сли́чноє было (Київ, 1631 *Син.Тр.* 812); Мно́гоє мно́жєство: Мно́гоє мно́зство (1627 *ЛБ* 64); **мнозство незличиноє, незличиноє мнозство** — те саме, що **безчисленноє множество**: вєли́каа бы́ла кꙋ́па проти́вникѡ(в), и на́ мно́зство нєзличи́ноє ꙋшикова́наа (Київ, 1627 *Тр.* 660); Ꙗкъ... мо́рє нєзличо́ноє мнѡ́зˢство рѣ́къ вˢ сєбє бєрꙋ́чи нѣко́ли нє наполнѧ́єтˢсѧ, такъ и хти́вость ла́комогѡ нѣко́ли сѧ напо́лнити нє мо́жєтˢ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68).

2. (*більша кількість кого-, чого-небудь*) більшість: а гды́ ца́ръ Лє́въ Иса́въ, на но́вѣ Ца́рство принѧ́лъ, обѣца́лъ и́мъ да́нь давати: они́ зась примꙋша́ли и́хъ а́бы и сто́рожѣ свои́ до Мѣ́ста приставили, бо ꙋ́фностˢ вˢ мно́зствѣ свои́хъ и надѣ́ю покладали (Київ, 1627 *Тр.* 667).

3. Те саме, що **множество** у 3 знач.: зло́стїй мно́зство прєклада́ючи, вˢ ты́ижъ и вˢ го́ршыи зло́сти впада́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 28).

Див. ще **МНОЖЕСТВО.**

МНОЗТВО *див.* **МНОЗСТВО.**

МНѢЙ[1], МНИЙ *прикм.в.ст.* **1.** *Перен.* (*скромніший, простіший*) нижчий: хотя быти болий, да будет мний, и первый да будет послѣдний всем слуга (1608–1609 *Виш.Зач.* 227).

2. *У ролі ім.* (*менша сума*) менший, -ого: єсли бысь нє часто мой товаръ кꙋпова(л) за мнѣй нє дамъ на(д) шє(ст) золотыхъ и пє(т)на(д)ца(т) солдовъ (к. XVI ст. *Розм.* 51).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙШИЙ.**

Пор. **МАЛЫЙ.**

МНѢЙ[2], МНЕЙ, МНИЙ, МЪНИЙ *присл. в. ст.* **1.** (*меншою мірою*) менше: Вєлможный кнѧжє,... здоровѧ, щастѧ... зычимъ на вєлє лѧт фортꙋнных нє мнѣй, ꙗко сами собѣ (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); Покорнє прошꙋ... Єє Милост, княгиню матꙋхнꙋ мою,... нєхай всими имєнѧми моїми владнєт... и во всємъ волност маєт, нє иначєй и ничимъ нє мнєй, ѡдно такъ, ꙗко ꙗ самъ владалъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 398); малжонку мою милую, так дѣти и все маетности мои... въ моцъ, въ опеку, у оборону..., их милостямъ..., которыхъ ихъ милостей яко каждый дознаваетъ побожности, щирости и доброти, такъ якъ не мъний будучи того досконале сведомъ и по ихъ милости... ласки ку себе певенъ, то ихъ милостямъ злецаю и покорно прошу, абы, зъ доброты и ласки своеи ку мне... тую працу на себе приняти... рачили (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/I, 33); нє мнѣй вчаснє и достатєчнє тꙋ бꙋдєшъ частованы(и) анижли в которомъ домꙋ Антвє(р)пски(м) (к. XVI ст. *Розм.* 60); нє ты(л)ко с ты(х) до́бръ тѣ́шачисѧ кото́рыє ю(ж) має(т) в рꙋка(х), а́лє и с того нє мнѣ́й и(ж) є(ст) оупє́внєна, жє ты(м) потѣ́ха(м) нѣ́кг(д)ы ко(н)ца нє боу́дє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 55); кгдымъ дей приехалъ до Головковъ чоловіка хорого... причащать, где ме дей при оныхъ церемонияхъ кгвалтомъ напавши з двора свого панъ Жашковский, не огледаючися ниц на боязнь Божю и мний шануючи речей и святощи з онымъ покгаръзонымъ отъ него, збилъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/VI, 403); Доводъ другій... мнѣй ихъ вспомагаетъ, нѣжъ шкодитъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 494);

коли́ бы хто з҄ запа(л)чы́вости вєли́коє, а́л҄бо з҄ гнѣвꙋ оуда́ри(л) кого́, мнѣй з҄грѣши(л) бы, ни(ж)ли тотъ, кото́рый бы ро(з)мы́сльнє (Львів, 1645 *О тайн.* 68).

2. (*у меншому обсязі; у меншій кількості*) менше: єстли бы тєжъ мєншєй было в тых всихъ имєньѧхъ, вышєй мєнєныхъ, нижли трєтѧѧ часть, тогды маєть ѡнаѧ трєтѧѧ часть с тыхъ двох частєй имєнєй моихъ на полъ быти такъ, ꙗкъ было мнєй, а нє большєй трєтєє части (Конюхи, 1545 *AS* IV, 430); сн҃ы іи҃лскїє…, кгды были ко(р)млє́ны ма́нною… єдна́ково бы́ли насыщєни, та́къ ижъ ꙗкъ то(т) та́кжє бы(л) сы(т) што мнѣ́й назбира́лъ, ꙗ́къ то́тъ што бо́лшъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Гды оны́и Канѡ́ны по три(д)цати и мнѣ́й Тропарѡ́въ ма́ют҄, сє́й в҄ двѣ́стѣ и пѧтдєсѧ́тъ вы́ходи(т) стіхѡ́въ (Київ, 1627 *Тр.* 620); на(д) мѣрꙋ гды бє́рєгъ вода прєвы(ш)ша́єтъ, Южъ в҄ то́мъ ро́кꙋ жи́зности зємлѧ нє пꙋща́єтъ; Албо мнѣ́й нѣжъ потрє́ба гды воды прино́ситъ, Мнѣ́й тєжъ и того́ лѣ́та травы́ коса́ръ ко́ситъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); **не мний ани болшей** — (*саме стільки*) ні більш ні менш: А ижъ звыкла с поддаными быти трудность стороны ораня на фольварцек, теды и то постановляємо, абы одно по шести дний, не мний ани болшей, были повинни орати (Локачі, 1591 *ПККДА* I–2, 164).

3. Легше, простіше: Мнѣй было до того ж листу до тои унѣи только руку подписати, анѣжли цалый тестаментъ (Львів, 1605–1606 *Перест.* 44).

◊ **за мнѣй** — дешевше: єсли бысь нє часто мой товаръ кꙋпова(л) за мнѣй нє дамъ на(д) шє(ст) золотыхъ и пє(т)на(д)ца(т) солдовъ (к. XVI ст. *Розм.* 51); **не мнѣй** — (*до того ж*) крім того: свѣ́дчи(т) Панѧ(н) Монасты(р), прєз тєбє́ зрѧжє́ны… пє(н)кнє спорѧжєны(и). Свѣдчи(т) нє́мнѣй и Го́родъ Кієвского Мѣ́ста, Сли́чнє з҄ ко(ш)то(м) в бꙋды(н)кꙋ цр҃ко́вно(г) мѣ́стца (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Кни́гꙋ Правосла́внꙋю, Оучи́тєлскꙋю, Бг҃осло́вскꙋю, нємнѣ́й тєжъ и Наꙋ́ки ѡ́ Цно́тах в҄ собѣ́ ма́ючꙋю //… на́шємꙋ Мл҃(с)тивомꙋ Па́нꙋ припи́сꙋєм҄ и офѣрꙋ́єм҄ (Київ, 1625 *Кол.Апок.* 3 зв.–4).

МНѢЙШИЙ, МНЕЙШИЙ, МНѢЙШЇЙ, МНѢЙШЫЙ, МНѢЙШЪ *прикм. в. ст.* **1.** (*меншого діаметру*) тонший: наболшого и нагрубъшого дерева на будинъки способного пювъ (sic. — *Прим. вид.*) десятъ тисечей поличил, а инъшого мнейшого зличити трудно было (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 54).

2. (*менш чисельний*) менший: Для того урядомъ… нашым росказуемо…, жебы купеня, збираня и выхоженя такового обывателемъ…, в границы и панства чужоземские, так под хорогьями, яко теж купами мнейшими, сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); єсли мнѣ́йша ли́чба є́сть. ни́жли до́сыть бы́ло до з҄єдє́нѧ бара́нка, возми сосѣ́да своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89);

(*про ціну*) менший, нижчий: иншого гатꙋнкꙋ што продамъ за мнѣйшую цѣ́нꙋ лечъ за *мнѣишыє* гроши нє завшє є(ст) пожитєчно кꙋповати (к. XVI ст. *Розм.* 28).

3. (*слабший за силою, ступенем вияву*) менший: Або́вѣ(м) ко́ждый грѣ́хъ… єди́ныхъ в҄ вєли́кихъ зло́стєх҄ боу́дꙋчих҄ на́збы(т) оубєспєча́єтъ. а дроу́гихъ҄ в мнѣ́йшихъ на́збы(т) страшитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4);

бо́лшаѧ свѣ́тло(ст) закрыва́ѣтъ мнѣ́йшꙋю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 263).

4. (*менш важливий, дрібніший*) менший: ви́димо жє то́, хоть мнѣйшєю ре́чью и рко́мо зовучи, панꙋ́вє ри́маніє в на́съ оуси́лнє влꙋди́ти хота́тъ, боимꙋ́сѧ абы по(д) засло́ною того калєндара, на́ што и́ншого мѣры нє бра́но (Острог, 1598–1599 *Апокр.* 49 зв.); мнѣ́йшїє ре́чи, и кото́рыє на(м) нѣчо́го вєлі́кого нє прино́сѧ(т)…, єдна́кими соу(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

5. *Перен.* (*менш досконалий*) гірший: Такꙑ нє́ґдысꙑ оузна́вши зꙑ розмышле́нѧ псалмоґра́фъ Царъ Дв̄дъ призна́лъ, ма́ло што мнѣ́йшимъ чл̄ка ѡ(т) Аг̄гла (Київ, 1640 *Тр.Ч.* 6 зв. ненум.).

6. *Перен.* (*скромніший, простіший*) нижчий: папежъ не естъ антихристом. Бо ся мнѣйшимъ всихъ чинитъ, и кождому светому честь выражаетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154).

7. *У ролі ім.* (*молодший за віком*) менший: іѡсифъ патрїарха…, каждомоу вєдлоугъ лѣ(т) каза(л) за столо(м) сєдѣти, за бо́лши(м) столо(м) старши(м), за малы(м) мнѣ́йшимъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 239).

Див. ще **МЕНШИЙ, МНѢЙ[1].**

Пор. **МАЛЫЙ.**

МНѢЙШЇЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШЪ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢЙШЫЙ *див.* **МНѢЙШИЙ.**

МНѢМАНЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАНЇЄ *див.* **МНИМАНИЄ.**

МНѢМАНЫЙ *див.* **МНИМАНЫЙ.**

МНѢМАНЬЄ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАНѧ *див.* **МНИМАНЄ.**

МНѢМАТИ *див.* **МНИМАТИ.**

МНѢМАТИСѧ *див.* **МНИМАТИСѧ.**

МНѢМАЮЧЇЙ *дієприкм. у ролі ім., ч.* Той, хто думає, гадає, припускає: нєпщєва́тє(л), мнѣма́ючїй (1596 *ЛЗ* 59); Нєпщєва́тєль: Мнѣма́ючїй (1627 *ЛБ* 75).

МНѢНИЄ, МНѢНЇЄ *с.* **1.** Думка, судження: Нєначаѧ(н)ный: Іжє проти́во мнѣнїа, на(д)сподѣ́ва(н)є бꙋ́дꙋчїй (1627 *ЛБ* 74);

намір, задум: Отожь, госпоже Домникие, нехай ся пан Юрко перво научит церковного чина и тайны его, а не зараз кого без воли христовы на христовом мѣстцѣ от своего мнѣния посаждает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

2. Сумнів, недовіра: мно́зи кр̄(с)тїа́ньстїи лю́дїє... вꙑ вѣ́рє поколєба́шасѧ, и мнѣнїє(м) своймъ ра(з)свєрєпѣша... чита́нїємъ возмо́гꙋтъ сєбє́ испра́вити, и на пꙋть истинꙑ привєсти́ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1 зв.); Не мов же ани разсужай, любимый прочитателю, невѣрием альбо мнѣнием читаючи (1608–1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще **МНѢНЬЄ.**

МНѢНЇЄ *див.* **МНѢНИЄ.**

МНѢННОМУДРО *присл.* Самовпевнено: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем албо пытати его будем, что немыслно бает, и чюдимся: или ума изступил, или пьян был, или мнѣнномудро, конѣчно, слѣпо, и безразсудно духом мирским обью-

родѣвши, так отрыгал (1615–1616 *Виш.Поз. мисл.* 242).

МНѢНЬЄ *с.* Судження, міркування: Ва́снь: Хра́пъ, мнѣ́ньє (1627 *ЛБ* 13).

Див. ще **МНѢНИЄ.**

МНѢТИ *див.* **МНИТИ.**

МНЯТИСѧ *дієсл. недок., перен.* Вагатися, зволікати: корол… на сьєм вєликий…, приєхати рачил, нижли єщє тот сьєм нє почал сѧ, толко трєм сѧ, а мнєм сѧ, ꙗко пꙋ́тра, бо сѧ єщє пановє… рада вси нє зьєхали и люди ꙗкос нє хтивє зьєжчают сѧ к соймꙋ (Вільна, [1547] *AS* IV, 528).

МНѦТИ *див.* **МНИТИ.**

МОАВИТѧНКА *ж.* (*мешканка Моавитської землі*) моавитянка: тоже нынѣ чинят вторые моавитѧнки сыном рꙋ́ским — лѧховки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 17
М – МОАВИТѦНКА

затвердила до друку Вчена рада Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Відгуки та побажання
надсилати на адресу:
вул. Козельницька, 4
Відділ української мови
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 – Львів

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф.Колесси, 2
Львів 79000